

Міністерство освіти і науки України
Ministry of Education, Science of Ukraine

Херсонський державний університет
Kherson State University

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PIVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск

Issue

— LXXIII

Херсон — 2018
Kherson

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації, серія КВ № 7937, зареєстровано 29.09.2003.

Збірник наукових праць «Південний архів (філологічні науки)» є фаховим виданням на підставі Наказу МОН України № 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

Журнал включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету» (протокол № 12 від 17.05.2018 р.)

Certificate on state registration of printed mass medium, series KV № 7937, registered on 29.09.2003.

Collection of Scientific Papers “Pivdenniy Arkhiv (philological sciences)” is a professional publication under the Order of the MES of Ukraine № 1604 on 22.12.2016 (Appendix № 9)

The journal is included in scientometric database Index Copernicus (the Republic of Poland)

Approved by the Decision of Academic Council of Kherson State University (protocol № 12, May, 2018)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Льїнська Н.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Омельчук С.А. – доктор педагогічних наук, професор, проректор із наукової роботи Херсонського державного університету.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

Клімчук О.В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури та культури імені проф. О. Мішукова Херсонського державного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Белехова Л.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Бондарева О.Є. – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-методичної роботи та розвитку лідерства Київського національного університету імені Бориса Грінченка;

Заболотська О.О. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету;

Кормілов С.І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри історії новітньої літератури та сучасного літературного процесу Московського державного університету імені М.В. Ломоносова;

Корнієнко О.О. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова;

Силантьєва В.І. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Ройтер Т. – доктор філологічних наук, професор Інституту славістики Альпен-Адрія університету (Республіка Австрія);

Романова Н.В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької мови Херсонського державного університету;

Руденко Л.М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янських мов та методик їх викладання Херсонського державного університету

Сакре Н. – кандидат філологічних наук, викладач університету Рене-2 (Французька Республіка);

Тропіна Н.П. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови та загального мовознавства Херсонського державного університету.

Офіційний сайт видання: www.pa.stateuniversity.ks.ua

Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск LXXIII. – Херсон: ХДУ, 2018. – 238 с.

© ХДУ, 2018

EDITOR DIRECTOR:

Ilnska N.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

DEPUTY CHIEF EDITOR:

Omelchuk S.A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vice Rector of scientific work of the Kherson State University.

EXECUTIVE SECRETARY:

Klimchuk O.V. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at Department of World Literature and Culture named after Prof. O. Mishukov of the Kherson State University.

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Bieliekhova L.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at Department of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Bondareva O.Y. – Doctor in Philology, Professor, the pro-rector of Research and Methodic Activities and Leadership Development of Borys Grinchenko Kyiv National University;

Zabolotska O.O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Department of English Language and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Kormilov S.I. – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Professor at Department of History of Modern Literature and Contemporary Literary Process of the Lomonosov Moscow State University;

Korniienko O.O. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of Russian and Foreign Literature of the National Pedagogical Dragomanov University;

Sylantieva V.I. – Doctor in Philology, Professor, the head of the Chair of Foreign Literature of Odessa National University named after I.I. Mechnikov;

Reuther T. – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Institute of Slavonic Studies of the Alpen-Adria-Universität Klagenfurt (Republic of Austria);

Romanova N.V. – Doctor in Philology, Professor, Professor of the Chair of German Language of Kherson State University;

Rudenko L.M. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at Department of Slavic Languages and Methods of Teaching of the Kherson State University;

Sacre N. – Candidate of Philological Sciences, Lecturer at Rennes 2 University (Republic of France);

Tropina N.P. – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of Department of Russian Language and General Linguistics of the Kherson State University.

Official website of edition: www.pa.stateuniversity.ks.ua

Pivdenniy Arkhiv. Philology: Collected papers. Issue LXXIII. – Kherson: Kherson State University, 2018. – 238 p.

© KSU, 2018

ЗМІСТ

1. УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

С. Булик-Верхола, Ю. Теглівець. АНГЛІЦИЗМИ У ТЕРМІНОЛОГІЇ ФОТОСПРАВИ.....	14
В. Гуменяк. ОСОБЛИВОСТІ НОРМОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ ПЕРІОДУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 1917–1921-Х РОКІВ	17
О. Кравцова. РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ВИЯВИ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕНЦІЙ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СТУСА.....	22
Н. Медвідь. ДИПЛОМАТИЧНІ ДОКУМЕНТИ ГЕТЬМАНЩИНИ	26
Л. Пена. МОВОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В «НАРИСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ» Ю. ШЕВЕЛЬОВА	31
А. Романченко. ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМАТИКА Й ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ	35
О. Русакова. ВИДО-ЧАСОВЕ СПІВІДНЕСЕННЯ ДІСЛІВНИХ ПРИСУДКІВ У ПРОСТОМУ УСКЛАДНеноМУ РЕЧЕННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	40
О. Соколовська. СУБСТАНЦІАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ ІЗ ТРИВАЛЕНТНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ	44
Л. Субота. МОТИВАЦІЯ ІНОСТРАННИХ СТУДЕНТОВ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ УСПЕШНОСТИ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ	48
Г. Ус. УКРАЇНСЬКА ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В НОВІТНІХ ПОШУКОВИХ ПАРАДИГМАХ.....	51
І. Цуркан. ТВОРЧИСТЬ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ В ОЦІНЦІ СУЧАСНИКІВ.....	55
С. Шабат-Савка. КОМУНІКАТИВНО-ІНТЕНЦІЙНИЙ ЗМІСТ І ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВІ ВИЯВИ ПРОМІСЛИВИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	60

2. РОСІЙСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Е. Бобровская. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ АВТОРСКОГО «Я» В ПОЭМЕ Н. ЛЬВОВА «БОТАНИЧЕСКОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ НА ДУДОРОВУ ГОРУ 1792 ГОДА МАЯ 8-ГО ДНЯ»	66
--	----

3. ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

З. Годунок. СТВОРЕННЯ НОВОЇ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ В «СУТІНКОВІЙ САЗІ» С. МАЙЄР.....	72
---	----

4. РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

Н. Бондарчук. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТЕКСТУ	78
Т. Буренко. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКОРУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ	81
Л. Гапоненко. МОТИВАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	85

С. Давидович. СТРАТЕГІЯ АРГУМЕНТУВАННЯ У ЖАНРІ «ПРОСПЕКТ УНІВЕРСИТЕТУ» (НА МАТЕРІАЛІ ПРОСПЕКТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ).....	89
Н. Жигало. ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ У РАННЬОХРИСТИАНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА).....	93
О. Zhykharieva. MIMETIC IMAGERY IN ENGLISH BIBLICAL ECODISCOURSE.....	97
М. Камінська. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ МОВЦЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	101
О. Кечеджі. СЕМАНТИЧНА АСИМІЛЯЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	106
Н. Корольова. ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	110
О. Крайняк. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ЇХ ВИДІЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ	114
Л. Науменко. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО РІЗНОВИДУ “MANAGEMENT DISCOURSE”.....	117
Н. Попова. ВАРІЮВАННЯ ПРОТОТИПНИХ КАТЕГОРІЙ КОНЦЕПТУ <i>MACHISMO</i> В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ ІСПАНІЇ XVI – XXI СТОЛІТЬ.....	121
В. Ревенко. ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ І АМЕРИКАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ.....	125
L. Soroka. ASPECTUAL CHARACTERISTICS OF SEMELFACTIVE LIGHT VERB CONSTRUCTIONS.....	130
М. Тітаренко. ВЕРБАЛІЗОВАНІ СОЦІАЛЬНІ СТАТУСИ ЛЮДИНИ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ «СМАКИ ТА ВПОДОБАННЯ» СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ	133
В. Ущина, Б. Шмиговська. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОЗИЦІЇ СУБ’ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІАПУБЛІКАЦІЯХ І ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ	136
О. Федоренко. ПОЛІТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	139
П. Хаботнякова. МЕТОДИ ЛІНГВОПОЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У МІСТИЧНОМУ ТРИЛЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ)	144
Н. Четова. РЕКОНСТРУКЦІЯ АВТОРСЬКИХ АСОЦІАЦІЙ ЩОДО ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ <i>АРТЕФАКТ</i> В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА, К.С. ЛЬЮІСА, У.К. ЛЕ ГУІН ТА ДЖ.К. РОЛІНГ).....	147
Д. Чистяк. КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ГРЕґУАРА ЛЕ РУА	151
Н. Ярошко. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДІ У «ЗАПИСКАХ ІЗ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ» АННІ ЕРНО	155

5. ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

М. Давидович. ІДІОМАТИЧНІ ОДИНИЦІ З МЕТЕОРОЛОГІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: СТРУКТУРНА ТА СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	160
S. Yeltsova, A. Rude. TEXT AS A LINGUISTIC CONCEPT	164
Т. Журавель МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ КОНВЕНЦІЇ ПРО МІЖНАРОДНУ ЦИВІЛЬНУ АВІАЦІЮ).....	167

6. ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Н. Кабанцева. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ВИХІДНОЇ ПОНЯТІЙНОЇ СФЕРИ «НАВКОЛИШНІЙ СВІТ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	172
С. Шепітько, К. Мирошниченко. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛЕРИЗМІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ІТАЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ).....	176

7. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Ю. Артеменко. ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛІЮ МАРКУСА ЗУЗАКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ “THE BOOK THIEF”	180
В. Балабін. ВИДИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА	187
Г. Гончаров. ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-РЕАЛІЙ	191
N. Zhorniak. INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION ISSUES (ON THE EXAMPLE OF THE CARTOON “CARS”, (PART 1) TRANSLATION).....	195
Г. Лисенко, З. Чепурна. ВЗАЄМОДІЯ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ З ОНОМАСТИКОНОМ.....	199
Т. Миколишена. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДОМІНАНТА ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ПЕРЕКЛАДУ	203
S. Radetska, V. Sukhanova. MANIFESTATION OF THE DETECTIVE’S LINGUISTIC IDENTITY AT THE LINGUISTIC COGNITIVE LEVEL	207

8. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

І. Мірошниченко. ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ЯК ЗАСІБ СТИСНЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ МЕДІАТЕКСТУ	212
--	-----

9. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Н. Громова. ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПОДОЛАННЯ БАР’ЄРІВ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	218
О. Кузьменко. ОБ’ЄКТИВАЦІЯ РЕСПОНДЕНТА В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ’Ю ГЛЯНЦЕВИХ ЖУРНАЛІВ: ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ	222
Ю. Федорова. ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ Й ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПАРТНЕРА У МОВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ	229
О. Шпак. ЕКОЛОГІЧНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО КОНТАКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ.....	233

СОДЕРЖАНИЕ

1. УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

С. Булык-Верхола, Ю. Тегливец. АНГЛИЦИЗМЫ В ТЕРМИНОЛОГИИ ФОТОДЕЛА.....	14
В. Гуменяк. ОСОБЕННОСТИ НОРМОТВОРЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПЕРИОДА ВОССТАНОВЛЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ 1917–1921-Х ГОДОВ.....	17
О. Кравцова. РЕПРЕЗЕНТАТИВНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ И СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕНЦИЙ ПЕРЕСКАЗАТЕЛЬНОСТИ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ ВАСИЛИЯ СТУСА.....	22
Н. Медведь. ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ДОКУМЕНТЫ ГЕТМАНЩИНЫ.....	26
Л. Пэна. ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В «ОЧЕРКЕ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА» ЮРИЯ ШЕВЕЛЕВА.....	31
А. Романченко. ЭЛИТАРНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ: ПРОБЛЕМАТИКА И ЭТАПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ.....	35
О. Русакова. ВИДО-ВРЕМЕННОЕ СООТНЕСЕНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ СКАЗУЕМЫХ В ПРОСТОМ ОСЛОЖНЕННОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТЕРАТУРНОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ.....	40
Е. Соколовская. СУБСТАНЦИАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЯХ С ТРЕХВАЛЕНТНЫМИ ПРЕДИКАТИВНЫМИ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫМИ.....	44
Л. Субота. МОТИВАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ УСПЕШНОСТИ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ.....	48
А. Ус. УКРАИНСКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В НОВЕЙШИХ ПОИСКОВЫХ ПАРАДИГМАХ.....	51
И. Цуркан. ТВОРЧЕСТВО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ В ОЦЕНКЕ СОВРЕМЕННОКОВ.....	55
С. Шабат-Савка. КОММУНИКАТИВНО-ИНТЕНЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ И ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВЫЕ ФОРМЫ ПРОМИССИВНЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ.....	60

2. РУССКИЙ ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРА

Е. Боровская. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ АВТОРСКОГО «Я» В ПОЭМЕ Н. ЛЬВОВА «БОТАНИЧЕСКОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ НА ДУДОРОВУ ГОРУ 1792 ГОДА МАЯ 8-ГО ДНЯ».....	66
---	----

3. ЛИТЕРАТУРА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

З. Годунок. СОЗДАНИЕ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ ЦЕННОСТЕЙ В «СУМЕРЕЧНОЙ САГЕ» С. МАЙЕР.....	72
---	----

4. РОМАНСКИЕ, ГЕРМАНСКИЕ И ВОСТОЧНЫЕ ЯЗЫКИ

Н. Бондарчук. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАТЕГОРИИ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ТЕКСТА.....	78
Т. Буренко. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПРЕКА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ XX СТОЛЕТИЯ.....	81
Л. Гапоненко. МОТИВАЦИЯ И ЕЕ РОЛЬ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	85
С. Давыдович. СТРАТЕГИЯ АРГУМЕНТИРОВАНИЯ В ЖАНРЕ «ПРОСПЕКТ УНИВЕРСИТЕТА» (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОСПЕКТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ).....	89
Н. Жигало. ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЕ ОЦЕНКИ В РАННЕХРИСТИАНСКОЙ ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ (НА МАТЕРИАЛЕ «ИСПОВЕДИ» АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА).....	93
Е. Жихарева. МИМЕТИЧЕСКАЯ ОБРАЗНОСТЬ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ БИБЛЕЙСКОМ ДИСКУРСЕ.....	97
М. Каминская. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИМПЛИЦИТНОЙ НЕГАТИВНОЙ ОЦЕНКИ ГОВОРЯЩЕГО В СОВРЕМЕННОМ АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИАЛОГИЧНОМ ДИСКУРСЕ.....	101

О. Кечеджи. СЕМАНТИЧЕСКАЯ АССИМИЛЯЦИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.....	106
Н. Королёва. ФОРМИРОВАНИЕ МЕНТАЛЬНОСТИ НЕМЕЦКОГО НАРОДА: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ.....	110
О. Крайняк. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛОВ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ И ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ИХ ВЫДЕЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ.....	114
Л. Науменко. КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ВИДА “MANAGEMENT DISCOURSE”.....	117
Н. Попова. ВАРЬИРОВАНИЕ ПРОТОТИПНЫХ КАТЕГОРИЙ КОНЦЕПТА <i>MACHISMO</i> В НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЕ ИСПАНИИ XVI – XXI ВЕКОВ.....	121
В. Ревенко. ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАГОЛОВКОВ СОВРЕМЕННЫХ БРИТАНСКИХ И АМЕРИКАНСКИХ ИНТЕРНЕТ-ИЗДАНИЙ.....	125
Л. Сорока. АСПЕКТУАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УСТОЙЧИВЫХ ГЛАГОЛЬНО-ИМЕННЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ КЛАССА СЕМЕЛЬФАКТИВОВ.....	130
М. Титаренко. ВЕРБАЛИЗОВАННЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ СТАТУСЫ ЧЕЛОВЕКА В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ «ВКУСЫ И ПРЕДПОЧТЕНИЯ» СОВРЕМЕННОЙ ГЕРМАНИИ.....	133
В. Ущина, Б. Шмиговская. ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПОЗИЦИИ СУБЪЕКТА ДИСКУРСИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ МЕДИАПУБЛИКАЦИЯХ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ИМИДЖА УКРАИНЫ.....	136
О. Федоренко. ПОЛИТИЧЕСКИЕ НЕОЛОГИЗМЫ-ЗАИМСТВОВАНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ.....	139
П. Хаботнякова. МЕТОДЫ ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА В ИССЛЕДОВАНИИ БИБЛЕЙСКИХ ОБРАЗОВ-СИМВОЛОВ В МИСТИЧЕСКОМ ТРИЛЛЕРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ФРЭНКА ПЕРЕТТИ).....	144
Н. Четова. РЕКОНСТРУКЦИЯ АВТОРСКИХ АССОЦИАЦИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОГО КОНЦЕПТА <i>АРТЕФАКТ</i> В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЖАНРА ФЭНТЕЗИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЖ.Р.Р. ТОЛКИЕНА, К.С. ЛЬЮИСА, У.К. ЛЕ ГУИН И ДЖ.К. РОУЛИНГ).....	147
Д. Чистяк. КОСМОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТОСИСТЕМА В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ГРЕГУАРА ЛЕ РУА.....	151
Н. Ярошко. ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ ПОВЕСТВОВАНИЯ В «ЗАПИСКАХ ИЗ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА» АННИ ЭРНО.....	155

5. ОБЩЕЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

М. Давыдович. ИДИОМАТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ С МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ: СТРУКТУРНАЯ И СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИИ.....	160
С. Ельцова, А. Рудь. ТЕКСТ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ.....	164
Т. Журавель. МЕЖДУНАРОДНЫЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АКТЫ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ КОНВЕНЦИИ О МЕЖДУНАРОДНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ АВИАЦИИ).....	167

6. СРАВНИТЕЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЕ, ТИПОЛОГИЧЕСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Н. Кабанцева. КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОЛЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРЫ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЙ ИСХОДНОЙ ПОНЯТИЙНОЙ СФЕРЫ «ОКРУЖАЮЩИЙ МИР» В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ.....	172
С. Шепитько, Е. Мирошниченко. СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕЛЛЕРИЗМОВ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, ИТАЛЬЯНСКОГО, УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ).....	176

7. ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ

Ю. Артеменко. ВОССОЗДАНИЕ ИДИОСТИЛЯ МАРКУСА ЗУЗАКА В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ РОМАНА “THE BOOK THIEF”.....	180
В. Балабин. ВИДЫ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВОЕННОГО ПЕРЕВОДЧИКА.....	187
Г. Гончаров. К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕВОДА АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕРМИНОВ-РЕАЛИЙ.....	191
Н. Жорняк. МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА (НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА МУЛЬТФИЛЬМА «ТАЧКИ», Ч. 1).....	195
Г. Лысенко, З. Чепурная. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СОСТАВА НЕМЕЦКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ С ОНОМАСТИКОНОМ.....	199
Т. Миколишена. ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ДОМИНАНТА КАК ЗАЛОГ УСПЕШНОГО ПЕРЕВОДА.....	203
С. Радецкая, В. Суханова. ПРОЯВЛЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕКТИВА НА ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ УРОВНЕ.....	207

8. ЯЗЫК И СРЕДСТВА МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

И. Мирошниченко. НАРУШЕНИЕ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ КАК СРЕДСТВО СЖАТИЯ СТРУКТУРЫ И СОДЕРЖАНИЯ МЕДИАТЕКСТА.....	212
---	-----

9. МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

Н. Громова. ГОТОВНОСТЬ СТУДЕНТОВ К ПРЕОДОЛЕНИЮ БАРЬЕРОВ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	218
Е. Кузьменко. ОБЪЕКТИВАЦИЯ РЕСПОНДЕНТА В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИНТЕРВЬЮ ГЛЯНЦЕВЫХ ЖУРНАЛОВ: ФРЕЙМОВОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ.....	222
Ю. Федорова. ПРОБЛЕМА ПОНИМАНИЯ И ИДЕНТИФИКАЦИИ ПАРТНЕРА В ЯЗЫКОВОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ.....	229
Е. Шпак. ЭКОЛОГИЧНОСТЬ КОММУНИКАТИВНОГО КОНТАКТА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДЕЛОВОМ ДИСКУРСЕ.....	233

CONTENTS

1. UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

S. Bulyk-Verkhola, Y. Tehlivets. FOREIGN BORROWINGS IN THE PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY.....	16
V. Humeniak. FEATURES OF NORMATIVE TECHNIQUE OF THE LEGISLATIVE PROCESS REINSTATEMENT OF STATEHOOD OF THE UKRAINIAN STATE 1917–1921.....	21
O. Kravtsova. REPRESENTATIVE OCCURRENCES AND MEANS OF RENARRATION INTENTIONS ACTUALIZATION IN VASYL STUS'S EPISTOLARY DISCOURSE.....	25
N. Medvid. DIPLOMATIC DOCUMENTS OF THE COSSACK HETMANATE.....	30
L. Pena. LINGUISTIC TERMINOLOGY IN "ESSAY OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE" BY YURII SHEVELOV.....	34
A. Romanchenko. ELITE LANGUAGE PERSONALITY IN SCIENTIFIC DISCOURSE: PROBLEMATICS AND RESEARCH STAGES.....	39
O. Rusakova. COORDINATION OF ASPECT AND TENSE OF PREDICATES IN A SIMPLE COMPLICATED SENTENCE IN MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE.....	43
O. Sokolovska. SUBSTANCE COMPONENTS IN THE SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH TRIVALENT PREDICATIVE ADJECTIVES.....	47
L. Subota. MOTIVATION OF FOREIGN STUDENTS AS ONE OF THE MAIN PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SUCCESS OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE.....	50
G. Us. UKRAINIAN FAMILY LAW TERMS IN MODERN LINGUISTIC TENDENCIES.....	54
I. Tsurkan. THE WORK OF OLEXANDER OLES IN THE ASSESSMENT OF CONTEMPORARIES.....	59
S. Shabat-Savka. COMMUNICATIVE INTENTIONAL CONTENT AND DISCOURSE-GENRE FORMS OF THE PROMISSIVE STATEMENTS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....	64

2. RUSSIAN LANGUAGE AND LITERATURE

E. Borovskaya. WAYS OF EXPRESSING THE AUTHORS "I" IN N. LVOVS POEM "BOTANICAL JOURNEY TO DUDOROV MOUNTAIN 1792 MAY, 8TH DAY".....	69
--	----

3. LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Z. Hodunok. CREATION OF THE NEW VALUE PARAGIGM IN THE "TWILIGHT SAGA" BY S. MEYER.....	75
---	----

4. ROMANIC, GERMANIC AND ORIENTAL LANGUAGES

N. Bondarchuk. INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF SEMANTIC SPACE OF THE TEXT.....	80
T. Burenko. FUNCTIONAL PECULIARITIES OF REPROACH IN THE ENGLISH 20 CENTURY DISCOURSE	84
L. Haponenko. MOTIVATION AND ITS ROLE DURING LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....	88
S. Davydovych. ARGUMENTATION STRATEGY IN THE GENRE OF UNIVERSITY PROSPECTUS (A CASE STUDY OF PROSPECTUSES OF BRITISH UNIVERSITIES).....	92
N. Zhygalo. EXPRESSIONS OF EVALUATIVE VOCABULARY THROUGH MEANS OF FIGURATIVE LANGUAGE IN EARLY CHRISTIAN LATIN PROSE LITERATURE (BASED ON "THE CONFESSIONS" BY AURELIUS AUGUSTINUS).....	96
O. Zhykharieva. MIMETIC IMAGERY IN ENGLISH BIBLICAL ECODISCOURSE.....	100

M. Kaminska. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF LINGUISTIC RESEARCH OF SPEAKER’S IMPLICIT NEGATIVE EVALUATION IN MODERN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE.....	105
O. Kechedzhi. SEMANTIC ASSIMILATION OF BORROWINGS IN MODERN ENGLISH.....	109
N. Koroliova. FORMATION OF THE MENTALITY OF GERMAN PEOPLE: LINGUOCULTURAL ASPECT.....	113
O. Kraynyak. SEMANTIC PECULIARITIES OF VERBS WITH THE MEANING OF EMOTIONAL STATE AND THE MAIN CRITERIA FOR THEIR SELECTION IN MODERN GERMAN.....	116
L. Naumenko. THE COMMUNICATIVE PRAGMATIC MODELING OF THE FUNCTIONAL TYPE OF THE “MANAGEMENT DISCOURSE”.....	120
N. Popova. VARIATION OF <i>MACHISMO</i> CONCEPT’S PROTOTYPIC CATEGORIES IN THE SPANISH NATIONAL CONCEPTUAL SPHERE OF 16 TH – 21 ST CENTURIES.....	124
V. Revenko. PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE HEADLINES OF MODERN BRITISH AND AMERICAN WEB-BASED MEDIA.....	129
L. Soroka. ASPECTUAL CHARACTERISTICS OF SEMELFACTIVE LIGHT VERB CONSTRUCTIONS.....	132
M. Titarenko. VERBALIZED SOCIAL STATUSES OF A PERSON IN THE LINGUOCULTURAL SPACE “TASTES AND PREFERENCES” OF MODERN GERMANY	135
V. Ushchyna, B. Shmyhovska. LINGUO-STYLISTIC MEANS OF STANCE-TAKING IN THE ENGLISH MEDIA AND THEIR IMPACT ON THE UKRAINE’S IMAGE FORMATION.....	138
O. Fedorenko. BORROWED POLITICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH MASS MEDIA.....	143
P. Khabotnyakova. THE METHOD OF LINGUOPOETIC ANALYSIS OF BIBLICAL IMAGE-SYMBOL IN THE MYSTERY THRILLER (BASED ON FRANK PERETTI NOVELS).....	146
N. Chetova. THE REPRESENTATION OF THE AUTHORS’ ASSOCIATIONS WITH THE LITERARY CONCEPT OF <i>ARTIFACT</i> IN THE ENGLISH FANTASY (BASED ON THE LITERARY WORKS OF J.R.R. TOLKIEN, C.S. LEWIS, U.K. LE GUIN AND J.K. ROWLING).....	150
D. Chystiak. COSMOLOGICAL CONCEPTUAL SYSTEM IN THE POETIC TEXTS OF GREGOIRE LE ROY.....	154
N. Yaroshko. INTERTEXTUALITY OF THE NARRATION IN «EXTERIORS» BY ANNIE ERNAUX.....	158

5. GENERAL LINGUISTICS

M. Davydovych. IDIOMS WITH METEOROLOGICAL COMPONENT: STRUCTURAL AND SEMANTIC CLASSIFICATIONS.....	163
S. Yeltsova, A. Rude. THE TEXT AS A LINGUISTIC CONCEPT.....	166
T. Zhuravel. INTERNATIONAL REGULATORY LEGAL ACTS IN LINGUISTIC ASPECT (BASED ON THE CONVENTION ON INTERNATIONAL CIVIL AVIATION).....	169

6. COMPARATIVE HISTORICAL, TYPOLOGICAL LINGUISTICS

N. Kabantseva. THE POLITICAL METAPHOR’S CONCEPTUAL FIELD OF FUNDAMENTAL INITIAL CONCEPTUAL SPHERE “OUTWORLD” IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	175
S. Shepitko, K. Miroshnichenko. STRUCTURE OF WELLERISMS: COMPARATIVE ASPECT (ENGLISH, ITALIAN, UKRAINIAN AND RUSSIAN).....	178

7. THEORY OF TRANSLATION

Y. Artemenko. RECREATION OF MARKUS ZUSAK’S IDIOSTYLE IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF HIS NOVEL “THE BOOK THIEF”.....	186
--	-----

G. Goncharov. CONCERNING THE TRANSLATION OF ENGLISH CULTURE-SPECIFIC TERMS.....	194
N. Zhorniak. INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION ISSUES (ON THE EXAMPLE OF THE CARTOON “CARS”, (PART 1) TRANSLATION).....	197
H. Lisenko, Z. Chepurna. INTERACTION OF THE LEXICO-PHRASEOLOGICAL COMPOSITION OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES WITH ONOMASTICON.....	202
T. Mykolyshena. TRANSLATION DOMINANT FEATURE AS A KEY TO SUCCESSFUL TRANSLATION.....	206
S. Radetska, V. Sukhanova. MANIFESTATION OF THE DETECTIVE’S LINGUISTIC IDENTITY AT THE LINGUISTIC COGNITIVE LEVEL.....	209

8. LANGUAGE AND MASS MEDIA

I. Miroshnychenko. BREAKING THE LINGUISTIC NORMS AS MEANS OF STRUCTURE AND CONTENT COMPRESSION IN MEDIA TEXT.....	215
--	-----

9. INTERCULTURAL COMMUNICATION

N. Hromova. STUDENTS’ READINESS TO OVERCOME BARRIERS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION.....	221
O. Kuzmenko. OBJECTIVIZATION OF THE RESPONDENT IN THE ENGLISH-SPEAKING INTERVIEWS OF THE GLOSSY MAGAZINES: FRAME MODEL.....	228
Yu. Fedorova. THE PROBLEM OF UNDERSTANDING AND IDENTIFICATION OF PARTNER IN LANGUAGE INTERACTION.....	232
O. Shpak. ECOLOGY OF ENGLISH COMMUNICATIVE CONTACT IN BUSINESS DISCOURSE.....	237

1. Українська мова та література

1. Украинский язык и литература

1. Ukrainian language and literature

кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету
«Львівська політехніка»

кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету
«Львівська політехніка»

АНГЛІЦИЗМИ У ТЕРМІНОЛОГІЇ ФОТОСПРАВИ

Наукова термінологія має досить високу здатність сприймати чужомовні запозичення. Це означає, що зростання словникового складу мови через поповнення наукової термінології обов'язково супроводжується процесом запозичення окремих чужомовних слів, особливо разом із запозиченням відповідного наукового поняття.

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу зумовлює появу нових термінів і, як свідчить практика, ці терміни здебільшого є запозиченими. «Запозичення термінів – це багатоаспектний процес, який передбачає високий ступінь розвитку й самобутності мови-реципієнта, оскільки пов'язаний як з кількісними, так і з якісними змінами в терміносистемі» [6, с. 412].

Багато науковців, зокрема А. Д'яков, З. Куделько і Т. Кияк [3], І. Кочан [4; 5], Л. Малевич [6], Л. Симоненко [7], С. Булик-Верхола, Ю. Теглівець [1] та інші, зазначають, що через інтернаціоналізацію наукової термінології та відсутність у запозичених термінах додаткових стилістичних конотацій виникає потреба у нових запозиченнях. Українська мова, запозичуючи іншомовні слова, пристосовує їх до власних літературних норм. На думку І. Кочан, в українській мові домінує принцип золотого середина: іншомовні слова, які не мають національних відповідників, адаптуються й розчиняються в потужному арсеналі національних слів [4, с. 17]. Звідси випливає, що міжнародна лексика не порушує внутрішньої структури мови, а забезпечує контакти з іншими мовами світу і вказує на високий рівень української літературної мови.

Тому сьогодні важливим є питання щодо значної кількості запозичень, зокрема англіцизмів, і доцільності використовувати їх замість українських термінів, адже незаперечним є той факт, що саме терміни є основним джерелом наповнення лексичного фонду будь-якої мови.

Англійська мова, що у сучасному світі є мовою міжнародного спілкування, заповнила всі сфери наукового, суспільного, культурного життя. Деякі науковці розповсюдження англійської мови пояснюють простотою граматики, яка «перебуває серед усіх європейських мов поза конкуренцією» [3, с. 116].

Професійна лексика й термінологія фотосправи відома не лише вузьким фахівцям, які працюють у цій галузі. Адже фототехніка проникла у всі сфери життя суспільства. Багато людей мають фотокамери, використовують для знімання мобільні пристрої і смартфони, засвоюють відповідну лексику й термінологію. Відсутність ґрунтовних наукових праць щодо лексичного наповнення термінології фотосправи, а також україномовних словників зазначеної галузі зумовила актуальність дослідження.

Мега статті – з'ясувати особливості наповнення лексичного складу термінології фотосправи англіцизмами, виявити, наскільки доцільно вживати англійські терміни фотосправи у сучасній українській літературній мові.

Проникаючи в нове мовне середовище, запозичене слово пристосовується до чужої лексичної системи, входить у нові для нього лексичні зв'язки. Процес адаптації – це формування лексичних зв'язків слова в новій системі, створення серій і рядів типових уживань його у мові, що узагальнюються і є достатніми для актуалізації значення [5, с. 5].

Суттєві відмінності процесу запозичення чужомовних термінів від запозичення слів загальноживаної лексики полягають у «використанні переважно писемного шляху проникнення нових слів і можливості свідомого впливу на формування термінологічних систем» [5, с. 9].

Англіцизми серед термінів фотосправи представлені такими засобами:

1) графічне відтворення запозичення без будь-яких змін оригінального написання. У термінології фотосправи це, як правило, назви програмної продукції (*Adobe Photoshop* – графічний редактор, розроблений і поширюваний фірмою Adobe Systems; *Adobe Photoshop Extended* – розширена версія програми Adobe Photoshop, призначена для професійного використання; *Adobe Photoshop Lightroom* – графічна програма компанії Adobe для роботи з цифровими фотографіями; *Adobe Bridge* – програма для перегляду і сортування зображень та іншої медіаінформації; *Adobe Acrobat* – поширена програма швидкого створення, розповсюдження і редагування файлів PDF; *ACDSee* – умовно безкоштовна програма для перегляду і організації зображень для Microsoft Windows; *Digital Photo Professional* – програмне забезпечення для цифрових камер EOS і PowerShot, яке дозволяє обробляти, переглядати і редагувати зображення RAW тощо);

2) аббревіатури, запозичені з англійської мови в готовому вигляді без перекладу: *TIFF* (Tag Image File Format / Tagged Image File Format – формат даних для збереження зображень із високою якістю і зменшен-

ням розміру файлу стисненням без втрати якості), *JPG / JPEG* (Joint Photography Experts Group – графічний формат, стандартний спосіб стиснення графічних файлів із втратою якості), *GIF* (Graphic Interchange File – 8-бітний растровий графічний формат, що використовує до 256 чітких кольорів із 24-бітного діапазону RGB), *RGB* (red, green, blue – стандартна схема кольорів для цифрових зображень), *PNG* (Portable Network Graphics – графічний формат, що використовується в Інтернеті. Може містити і 8-, і 48-бітну кольоровість), *TTL* (Through the lens – спосіб вимірювання експозиції безпосередньо через знімальний об'єктив фотоапарата або кінокамери) тощо;

3) транслітерація (від лат. trans – крізь, через та litera – літера) – передавання літер іншомовного слова за допомогою літер алфавіту мови перекладу. Одним із найпоширеніших способів такої побудови нових термінів є пряме запозичення. Пряме запозичення може бути повним або частковим. За повного запозичення об'єктом запозичення є і зовнішня, і внутрішня форми. Термін пристосовується до фонетичних та морфологічних особливостей мови-реципієнта [3, с. 109]. Зміни в цих запозиченнях узгоджуються з нормами сучасної української літературної мови.

У термінології фотосправи виявлено такі повні запозичення: *софтбокс* (англ. *softbox* – конструкція у вигляді короба з однією світлопропускною стороною, що служить для отримання рівномірного і м'якого (soft) освітлення); *пресет* (англ. *preset* – набір параметрів конфігурації електронного обладнання або програмного забезпечення, що задається під час його виготовлення на заводі («заводські установки», налаштування за замовчуванням), або набір параметрів, збережений самостійно в ході роботи); *круп-фактор* (англ. *crop factor*; *crop* – обрізати, *factor* – коефіцієнт – безрозмірна величина, котра демонструє відношення лінійних розмірів діагоналі стандартного кадру 35-мм плівки до діагоналі світлочутливої матриці цифрової камери); *селфі* (англ. *selfie* – вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона чи веб-камери); *флінт* (англ. *flint* – тип безбарвного оптичного скла, що має невеликий коефіцієнт (менш ніж 50) середньої дисперсії); *фотосет* (англ. *photoset* – сленгове слово, що є похідним від *photo* – фото і *set* – набір, тобто це набір світлин у межах одної фотосесії); *зум* (англ. *zoom* – трансфокатор, варіооб'єктив); піксель (англ. *pixel* – найдрібніша одиниця цифрового зображення в растровій графіці); *дисплей* (англ. *display* – електронний засіб для відтворення графічної й алфавітно-цифрової інформації); *блюмінг* (англ. *blooming* – ефект розтікання надлишкового заряду від пересвічених ділянок фотоелектронного пристрою на сусідні ділянки) тощо.

Серед прямих лексичних запозичень трапляються трансформовані терміни, що зазнають зміни афіксів: *фотосесія* (англ. *photosession* – процес фотографування фотомоделі); *дагеротипія* (англ. *daguerreotype* – старий спосіб фотографування на металевій пластинці, покритій йодистим сріблом); *макрофотографія* (англ. *macro photography* – один із напрямків фотографії, призначений для зображення дрібних об'єктів у великому масштабі); *мікрофотографія* (англ. *photomicrography* – техніка фотографування малих об'єктів, як правило, за допомогою мікроскопів); *плагін* (англ. *plug-in* – додаток, незалежно компільований програмний модуль, що динамічно підключається до основної програми, призначений для розширення або використання її можливостей); гістограма (англ. *histogram* – графік розподілу тонів на зображенні) тощо.

Менш продуктивним способом є часткові запозичення (калькування), за яких об'єктом запозичення є лише внутрішня форма. У термінології фотосправи виявлено повні кальки, коли «здійснюється буквальный переклад елементів слова з мови-продуцента на мову-реципієнта» [3, с. 110]. Наприклад, *черевики (shoe)* (спеціальне пристосування на корпусі фотоапарата для встановлення зовнішнього спалаху) – «гарячий» *черевики (hot shoe)* (має синхронний контакт для включення спалаху, завдяки якому спалах спрацьовує водночас із затвором).

Англійські запозичення у складених термінах дозволяють систематизувати поняття за родо-видовими ознаками: *брекетинг – брекетинг витримки – брекетинг ISO – брекетинг спалаху – брекетинг діафрагми – брекетинг комбінований*; *стандарт – стандарт AVI, стандарт EXIF, стандарт Full HD, стандарт MPEG, стандарт USB*; *зум – зум оптичний, зум цифровий, кратність зума* тощо.

Серед однослівних термінів виявлено терміни-гібриди, що виникли внаслідок додавання до англійських основ питомих словотвірних формантів: *глянсування, зумування, клонування, кодування, тонування* тощо.

У складених термінах фотосправи можна виділити терміни, що утворені у такі способи:

1) поєднанням англійського з українським компонентом: *передній плагін, кратність зума, крок експокорекції*;

2) складені терміни-гібриди, коли один із компонентів є англійською аббревіатурою: *формат JPG, формат RAW, формат AVI, покращення TTL* тощо.

Отже, залучення англійських запозичень дозволяє збагатити лексичний склад термінології фотосправи. Такі терміни зазнають фонетичної, морфологічної та семантичної адаптації. Однак уживання значної кількості англійських позбавляє терміносистему фотосправи, яка досі є невпорядкованою, ознак національної самобутності.

Перспективність розвідки вбачаємо у тому, що інтеграція у європейський науковий простір і міжнародну термінологію не має стати на заваді творенню власне національної термінології.

Література:

1. Булик-Верхола С., Теглівець Ю. Чужомовні запозичення у термінології фотосправи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»: збірник наукових праць. Одеса, 2016. Вип. 23. Т. 1. С. 8–10.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Д'яков А.С., Княк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.

4. Кочан І. Іншомовні слова: кальки чи національні відповідники? Українська наукова термінологія: збірник матеріалів науково-практичної конференції «Українська наукова термінологія. Проблеми перекладу». К.: Наукова думка, 2009. № 2. 344 с. С. 9–26.
5. Кочан І. Українська наукова лексика: міжнародні компоненти в термінології: навч. посібник. К.: Знання, 2013. 294 с.
6. Малевич Л.Д. Мовна і позамовна детермінованість процесів термінологічного запозичання. Наукові записки. Серія «Філологічна»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість». Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 14. 2010. С. 411–415.
7. Симоненко Л.О., Соколова С.О., Годована М.П. Національні та інтернаціональні компоненти в сучасних терміносистемах. К.: Наукова думка, 1993. 237 с.
8. Словник фотографічних термінів. URL: <http://bankstatey.com/index.php?newsid=1929>.

Анотація

С. БУЛИК-ВЕРХОЛА, Ю. ТЕГЛИВЕЦЬ. АНГЛІЦИЗМИ У ТЕРМІНОЛОГІЇ ФОТОСПРАВИ

У статті досліджено особливості англійських запозичень у термінології фотосправи. Визначено особливості адаптації англіцизмів до української мовної системи. Виявлено основні способи запозичень англійських термінів фотосправи.

Ключові слова: термінологія фотосправи, запозичення, мовна система, англіцизми.

Анотация

С. БУЛЫК-ВЕРХОЛА, Ю. ТЕГЛИВЕЦ. АНГЛИЦИЗМЫ В ТЕРМИНОЛОГИИ ФОТОДЕЛА

В статье исследованы особенности английских заимствований в терминологии фотографии. Определены особенности адаптации англицизмов к украинской языковой системе. Выявлены основные способы заимствований английских терминов фотографии.

Ключевые слова: терминология фотографии, заимствования, языковая система, англицизмы.

Summary

S. BULYK-VERKHOLA, Y. TEHLIVETS. FOREIGN BORROWINGS IN THE PHOTOGRAPHY TERMINOLOGY

The peculiarities of the photography terminology borrowings have been dealt with in this article. The features of the adaptation of the anglicisms to the Ukrainian language system are determined. The basic methods of borrowing English-language terms of photography are revealed.

Key words: photography terminology, borrowings, language system, anglicisms.

*старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна*

ОСОБЛИВОСТІ НОРМОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ ПЕРІОДУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 1917–1921-Х РОКІВ

На сучасному етапі державного будівництва виникає необхідність у створенні нових та вдосконаленні наявних нормативно-правових актів, застосування положень яких має бути раціональним з позицій мети і змісту документа. Видається необхідним звернутися до історичного досвіду використання способів і прийомів законодавчої техніки у процесі створення і оформлення юридичних документів Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918), Української Держави часів П. Скоропадського (29 квітня 1918 – 14 грудня 1918), Української Народної Республіки періоду Директорії (14 грудня 1918 – 10 листопада 1920) з метою удосконалення сучасного законодавчого процесу в Україні.

Техніка створення й оформлення нормативно-правових актів повинна забезпечувати ясність, доступність розуміння тексту документа, системність, структурованість. Лаконічність викладу юридичних конструкцій та подальша практична реалізація положень, викладених у законах, підзаконних актах, є головними показниками їх якості. Відомий німецький правник Б. Рютерс пише: «Якість права безпосередньо залежить від якості мови, у якій воно виражене і через яку його доносять до адресата» [13, с. 107].

У сфері правової нормотворчості існує низка термінів, які позначають особливості оформлення змісту правових актів – «нормотворча техніка», «законотворча техніка», «законодавча техніка», «правотворча техніка», «правотлумачна техніка», «правозастосовча техніка» та «юридична техніка».

Представники сучасної юридичної науки одноставно у визначенні співвідношення понять «законодавча техніка» та «юридична техніка», вважаючи поняття «юридична техніка» ширшим. «Юридична техніка, – зазначає О. Скакун, – сукупність стандартизованих юридично-технічних правил, прийомів, засобів і способів створення компетентними органами найдодільніших за формою і досконалих за структурою, змістом та викладом юридичних актів з дотриманням офіційно встановлених процедур їх підготовки і прийняття» [14, с. 728].

Зміст поняття «юридична техніка» та його сутність досліджують О. Александров, С. Алексєєв, М. Давидова, Р. Ієрінг, В. Карташов, Д. Керимов, Б. Рютерс, Л. Фридмен. Засоби та прийоми юридичної техніки аналізують Г. Муромцев, В. Баранов. Становленню й застосуванню законодавчої техніки в Україні присвячені праці І. Білі-Сабадаш, А. Іванової, Ж. Дзейко, Н. Задираки, І. Онищука, П. Рабіновича, В. Риндюк, А. Ткачука, І. Шутака, О. Ющика та інших учених. Мовні аспекти законодавчої техніки розглядають Н. Артикуца, М. Власенко, О. Копиленко, С. Кравченко, В. Пивоваров, А. Піголкін, Ю. Прадід, Н. Трач, І. Усенко, Н. Хабібুলіна, С. Хижняк, А. Черданцев, А. Шепелев та інші.

Однак питання змісту та обсягу поняття «нормотворча техніка» сьогодні залишається недостатньо з'ясованим. Найприйнятнішою вважаємо думку, згідно з якою у структурі нормотворчої техніки необхідно виокремлювати законодавчу техніку та техніку підзаконних нормативно-правових актів. Тому об'єктом нормотворчої техніки є не лише законодавчі, а й інші нормативно-правові акти (укази президента, постанови уряду, рішення органів місцевого самоврядування тощо), отже, результатом нормотворчої діяльності може бути нормативний договір, судовий прецедент, правовий звичай. А предметом нормотворчої техніки є мовленнєво-юридичні засоби й способи створення нормативних актів.

Отже, нормотворчу техніку визначаємо як систему вироблених теорією і практикою нормотворчості правил і нематеріальних засобів вираження змісту нормативного правового акта, використання яких забезпечує визначеність та доступність нормативно-правового матеріалу, а також системні зв'язки між нормативними правовими актами та їх приписами [4, с. 8].

Науковці виділяють такі ознаки нормотворчої техніки:

- 1) наявність технічного інструментарію (юридично-технічних правил, прийомів, засобів та способів);
- 2) суб'єктами нормотворчості є представницькі та виконавчі органи держави;
- 3) нормотворчість призначена для технічного забезпечення повного, точного, чіткого, зрозумілого, стисло викладу думки;
- 4) вона надає формальної визначеності змісту нормативних актів;
- 5) забезпечує системні зв'язки нормативних актів різної юридичної сили, їхню логічну несуперечливість;
- 6) відзначається особливостями під час створення різних нормативно-правових актів (законодавчих – конституційних і звичайних законів; підзаконних – відомчих і місцевих актів) та нормативно-правових договорів (внутрішньодержавних і міжнародних) [14, с. 728].

Техніка створення нормативно-правових актів має відповідати таким вимогам (правилам нормотворчої техніки):

- вимогам щодо форми нормативно-правового акта (наявність обов'язкових реквізитів);

– вимогам щодо структури нормативно-правового акта (наявність таких структурних складових: преамбули (у разі потреби), рубрикації (частини, розділи, глави, статті, частини і пункти в підзаконних актах, пункти, абзаци залежно від виду нормативного акта), прикінцевих та перехідних положень, додатків (у разі потреби);

– вимогам щодо змісту нормативно-правового акта (регулювання однорідних суспільних відносин; відповідність змісту акта його назві; відсутність прогалин, суперечностей, колізій з іншими нормативними актами; переважання прямих приписів, тобто зведення до мінімуму бланкетних норм і відсилань);

– вимогам щодо стилю і мови (чіткість, ясність, зрозумілість для адресатів; стислість, компактність, послідовність, стандартність формулювань; відповідність вимогам сучасної літературної мови та правопису; відсутність метафор, епітетів, порівнянь, абревіатур, ненормативних слів і словосполучень, надмірної правової інформативності).

Правила нормотворчої техніки є технічними нормами, які регулюють застосування таких відповідних засобів і прийомів нормотворчої техніки, як юридична термінологія, юридичні конструкції, правові фікції, правові презумпції, логіка, стиль і мова закону, способи викладення нормативно-правових актів (примітки в законах, додатки до законів, застереження в законах тощо). Науковці та юристи-практики наголошують на необхідності закріплення на законодавчому рівні правил та вимог нормотворчої техніки з метою забезпечення системності законодавства.

Вирішуючи проблему юридично-технічної якості сучасних нормативно-правових актів, доцільно звернутися до історико-правового аналізу становлення законодавчої техніки, адже без узагальненого осмислення історичних подій становлення нормотворчої техніки неможливе теоретичне опрацювання відповідної тематики.

Завдання нашого дослідження полягає у визначенні специфіки мови й стилю нормативно-правових актів періоду відновлення української державності початку ХХ століття.

Важливість вивчення національного досвіду застосування нормотворчої техніки означеного періоду зумовлюється доцільністю поглиблення доктринальних поглядів на зазначену проблематику історії законодавчої техніки, необхідністю з'ясування еволюції формування і розвитку правил і засобів законодавчої техніки та використання історичного досвіду її наукового розуміння і практичного застосування [7].

Оскільки за тих історичних умов проблеми нормотворчої техніки не були головними, нормативних документів, які б регулювали процеси нормотворення та законотворення, знаходимо небагато. Водночас потрібно зауважити, що в Російській імперії вже було видано декілька наукових праць, які висвітлювали окремі правила обробки правового матеріалу. Такою працею була «Тактика законодательных собраний» І. Бенгема, видана Л.О. Веліховим у 1907 році [3].

Через відсутність власних норм Українська Центральна Рада вимушена була користуватися зразками законодавчих актів Російської імперії.

Однією з характерних рис документів досліджуваного періоду є взаємодія двох стилів – офіційно-ділового та публіцистичного із беззаперечною перевагою останнього. Л. Нагурняк, розглядаючи перші конституційні акти Української Центральної Ради, зазначає: «Стиль всіх чотирьох універсалів наближений до політичної публіцистики, що проявляється у широкому використанні художніх засобів, образів, порівнянь, асоціацій, котрі надають текстові яскравості та впливовості» [11, с. 116]. Отже, спостерігаємо жанри ділових документів того часу, що поєднували ознаки і офіційно-ділового, і публіцистичного стилів: відозви, грамоти, декларації, універсали, обіжники тощо. Якщо мова канцелярської документації ХVІІІ століття відзначалася наявністю у текстах великої кількості кліше, адміністративної лексики і термінології, то мова законодавчих актів доби УЦР характеризується, як зауважує Л. Тименко, руйнуванням бюрократичних канонів старого чиновницького апарату з його канцелярським стилем. Створюється нова, ближча до мови народу, мова канцелярій [15, с. 125].

Збільшення кількості **розмовних елементів**, побутовизмів, просторічних слів мало зробити доступними для сприйняття та розуміння широкими верствами населення тексти універсалів та інших нормативно-правових актів УЦР: «Найкращі сини твої, люде від сел, від фабрик, від салдацьких казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам стояти й боротися за ті права й вольности» [18, с. 101]; «Але Тимчасове Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, *одтіхнуло* простягнувши руку українського народу» [18, с. 103]. І хоча народнорозмовна основа завжди була джерелом збагачення й удосконалення мови, хоча всі зміни в літературній мові «куються й накопичуються у горнилі розмовної мови», проте не завжди вільне відтворення розмовності відповідає культурно-мовним нормам, а особливо не відповідала вимогам нормативності семантико-експресивна риса, що інколи з'являлася завдяки розмовності [19, с. 116], наприклад: «Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба і які закони для нас *луччі*», «В городах і тих місцях, де українська людність живе *всуміж з иншими* національностями <...>» [18, с. 101]. Таке нехтування правилами під час мовного оформлення текстів нормативно-правових актів негативно впливало не лише на форму законодавчих актів, але й призводило до перекручування їх змісту. Проте маємо погодитися з думкою, що «<...> у 20-ті роки не можна вважати розмовний елемент ненормативним, він виправдовувався вимогами часу: ділова мова ставала здобутком мас» [15, с. 125].

Зі зміною соціального напрямку у розвитку суспільства, яку спричинила революція, відповідних змін зазнала національна мова загалом та мова права зокрема. Мовно-стилістичний аналіз законодавчих актів часів Української Центральної Ради, Гетьманату, Директорії засвідчує становлення офіційно-ділового стилю та початок формування законодавчого підстилю офіційно-ділового стилю, тобто стилю мови законодавчих документів. Українська революція 1917 року, на думку деяких дослідників [10, с. 87], стала відправною точкою для формування нового законодавчого стилю.

Якщо у сучасній писемній формі законодавчого підстилю суб'єктивна забарвленість, емоційність, метафоричність відсутні, то в законодавчих текстах 10–20-х років минулого століття спостерігаємо вживання **фразеологізмів** з виразним образним, емоційним, оцінним значенням: *протягнути руку, вволити волю, взяти тягар, класти життя, стояти на чолі, вивести на шлях, покладати надію, доля у<...>руках*, тощо: «І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя і приступили до тієї великої роботи» [18, с. 103], де вволити волю – виконувати чиясь бажання, слухати когось; взяти тягар – мати обтяжливі обов'язки, виконувати важку, велику роботу, здійснювати якусь дуже складну справу.

Уживаються також стійкі словосполучення на кшталт *прийняти міри, вживати заходи, надавати право, укладати акт, якщо інше не передбачене законом* тощо.

Важливою рисою мови правових документів досліджуваного періоду є застосування **скорочень та аббревіатур**, які мали здебільшого загальноновизначений характер, тому їх зміст у тексті закону не розшифровувався. Наприклад, скорочення: *хв. (хвилини)*; аббревіатури: *УЦР (Українська Центральна Рада), УД (Українська Держава), МР (Мала Рада), Ген. Суд (Генеральний Суд), РНМ (Рада Народних Міністрів)* тощо. Проте трапляються і спеціальні аббревіатури, які мають вузьке використання і спеціалістам зрозумілі без додаткового пояснення, а подані без розшифрування можуть ускладнити розуміння акта чи спричинити його неправильне тлумачення: *ЛНВ (Літературно-науковий вісник), УНТ (Українське наукове товариство), УВУ (Український вільний університет)*.

Аналіз мови тогочасних законодавчих актів свідчить про **калькування** аналогічних елементів російсько-го канцеляриту, наприклад: «Що торкається комплектування військових частей <...>таке комплектування, по определению Військового Міністра, буде являться з технічного боку можливим без порушення боєспособности армії» [18, с. 168]. Спостерігаємо використання таких іншомовних слів: *референдум, конвенція, кредит, пенсія*.

Серед інших рис мови законодавства можна назвати активне **вживання інфінітивних конструкцій**: *прийти до згоди, приступити до роботи, накласти податок, мати право, надати право, дати лад, приводити до згоди, покладати надію*: «І ми, Українська Центральна Рада<...>приступили до тієї роботи» [18, с. 101]; «З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству Судових Справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво і привести його до згоди з правними поняттями народу» [18, с. 401]; «Надати право особа<...>» [17, с. 298].

На синтаксичному рівні часто вживаються занадто складні, перевантажені речення або, навпаки, короткі, непоширені речення, що їх навряд чи можна назвати повним реченням, наприклад: «Рішає проста більшість» [18, с. 209].

У текстах нормативно-правових актів УНР, зокрема у протоколах засідань і витягів, часто трапляються граматичні, стилістичні помилки. Маючи на меті визначити, окреслити межі державної влади та забезпечити захист прав і свобод особи, вплинути на свідомість українського народу, автори цих документів звертали увагу не стільки на нормативність слововживання, стилістичну довершеність, як на зміст декларованих політичних ідей та гасел. Зміст законодавчих актів не відповідав вимогами офіційно-ділового стилю і багато в чому був довільним. Однак саме за допомогою лінгвістичних засобів підкреслюється законодавчий характер цих документів. Так, серед недоліків законодавчих актів можна назвати нечіткий зміст приписів, переважно декларативний характер нормативно-правових актів, відсутність механізмів реалізації нормативних приписів.

Характеризуючи нормотворчу техніку законодавчих актів, прийнятих Центральною Радою, зазначимо, що більшість норм мали імперативний характер, здебільшого це зобов'язуючі та уповноважуючі, іноді забороняючі норми-приписи. **Норми-дефініції** вживалися обмежено, переважно в найважливіших законах, що встановлювали основи української державності. Так, визначення категорії «*громадяни УНР*» наводиться у § 1 Закону «Про громадянство Української Народної Республіки» від 2 і 4 березня 1918 р. [8, с. 1]; терміна «*малоземельні*» у примітці до § 27 «Тимчасового земельного закону, затвердженого Українською Центральною Радою» 18 січня 1918 р. [16, с. 1] тощо.

В Україні на початку ХХ ст. було напрацьовано певні правила нормотворчої техніки, якими регулювався порядок зовнішнього і внутрішнього оформлення текстів нормативно-правових актів. Водночас чіткої логічної системи, методів та прийомів, якими керувалися під час викладення тексту нормативного акта, не було. Аналізуючи причини низької якості законів УНР часів УЦР, Української держави, УНР періоду Директорії, дослідники наголошують на неналежному врегулюванні законодавчого процесу, а також на «недостатньому закріпленні на законодавчому рівні правил і засобів законодавчої техніки» [7]. У «Тимчасовому порядку розпублікування законів», ухваленому Українською Центральною Радою 19 листопада 1917 р., зазначалися лише деякі загальні вимоги щодо форми та структури законів, а питання стилю й мови документів залишилися поза увагою. І хоча термінологія законодавчих актів періоду УЦР була зрозумілою для широкого кола суб'єктів, проте юридично була недосконалою. Також у нормативних документах Української Держави часто вживаються терміни, які мали нечітке, розмите значення. Проте у «Законах про тимчасовий державний устрій України» помітне прагнення викласти норми права однотипно, використовуючи стандартні мовні звороти на початку речення «*ніхто не може*», або «*кожний може*», наприклад: «Ніхто не може відмовлятися незнанням закону, коли його було обнародовано існуючим порядком» [17, с. 41]. Нормотворча техніка УНР періоду Директорії, використання її правил і засобів так само були у процесі формування. Та *примітивна* нормотворча техніка як система правил у період відновлення української державності початку ХХ століття хоча і не була повністю оформлена, але деякі норми та правила, необхідні для систематизації та структурування правового матеріалу, безперечно, існували. У контексті зазначеного слід наголосити на внеску державних утворень у справу формування системи національного законодавства тогочасної України.

Врахування історичного досвіду використання здобутків теорії і практики законодавчої техніки є підґрунтям подальшого удосконалення законодавчої бази України, сприяє утвердженню верховенства права, становленню правової держави в Україні, ефективній реалізації законів.

Література:

1. Александров А.С. Юридическая техника – судебная лингвистика – грамматика права. Уголовное судопроизводство. 2006. № 3. С. 6
2. Артикуца Н.В. Мова права і юридична термінологія: навчальний посібник. К.: Стилос. 2004. 277 с.
3. Бентам И. Тактика законодательных собраний. СПб. 1907. 186 с.
4. Биля І.О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х. 2004. 20 с.
5. Власенко Н.А. Основы законодательной техники. Иркутск. 1995. С. 5.
6. Давыдова М.Л. Юридическая техника: проблемы теории и методологии: монография. Волгоград: Изд-во ВолГУ. 2009. 318 с.
7. Дзейко Ж.О. Відродження національного досвіду застосування законодавчої техніки в Українській народній республіці, Українській державі та Західно-українській народній республіці. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/91>.
8. Закон про громадянство Української Народної Республіки. Закон Української Народної Республіки від 02.03.1918р. і 04.03.1918 р. Вісник Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918. № 9. С. 2.
9. Иванова А.Ю. Законодавчий процес і законодавча техніка у період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2005. 20 с.
10. Кравченко С.П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2000. 201 с.
11. Нагурняк Л.М. Історична еволюція реквізитів чотирьох Універсалів Української центральної ради. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Культура та соціальні комунікації. 2010. Вип. 2. С. 99–105.
12. Подковенко Т.О. Становлення системи законодавства України в 1917–1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П. Скоропадського, Директорія УНР): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К. 2004. 21 с.
13. Rütters B., Fischer, Chr. Rechtstheorie: Begriff, Geltung, Anwendung. 5. überarb. Aufl. München: C.H. Beck, 2010. 640 с.
14. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. Х.: Еспада. 2006. 776 с.
15. Тименко Л.О. Функціонування адміністративно-канцелярського підстилю в українській мові (20-ті роки ХХ століття). Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. К. 2005. С. 124–128.
16. Тимчасовий земельний закон: Закон Української Народної Республіки від 18.01.1917 р. Вісник Ради Народних міністрів Української Народної Республіки. 1918. 30 січня. № 10. С. 1
17. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах, трьох частинах. Т. 2. / Упоряд. Р. Пиріг (керівник) та ін. К.: Темпора. 2015. 412 с.
18. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: У 2 т. НАН України. Інститут історії України. К. 1996. Т. 1. 4 березня – 9 грудня 1917 р. 1996. 589 с.
19. Щерба Л. Современный русский литературный язык: избранные работы по русскому языку. М. 1957. 188 с.
20. Язык закона / под ред. А.С. Пиголкина. М. Юрид. лит. 1990. 192 с.

Анотація

В. ГУМЕНЯК. ОСОБЛИВОСТІ НОРМОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ ЗАКОНОДАВЧОГО ПРОЦЕСУ ПЕРІОДУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 1917–1921-Х РОКІВ

У статті досліджуються особливості застосування нормотворчої техніки зазначеного періоду. Висвітлено специфіку мовного оформлення законодавчих актів, зокрема актуалізацію канцеляризмів, поєднання офіційно-ділового та публіцистичного стилю, вживання розмовних елементів, фразеологізмів, стійких словосполук з виразним оцінним значенням. Схарактеризовано вживання скорочень та аббревіатур, інфінітивних конструкцій, розглянуто деякі ознаки синтаксичної будови законодавчих документів.

Ключові слова: нормотворча техніка, юридична техніка, законодавча техніка, правила нормотворчої техніки, мова законодавства.

Аннотация

В. ГУМЕНЯК. ОСОБЕННОСТИ НОРМОТВОРЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПЕРИОДА ВОССТАНОВЛЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ 1917–1921-Х ГОДОВ

В статье исследуются особенности нормотворческой техники указанного периода. Особое внимание уделено требованиям стиля и языка нормативно-правовых актов. Освещена языковая специфика законодательных актов, а именно: актуализация канцеляризмов, сочетание официально-делового и публицистического стиля, употребление разговорных элементов, фразеологизмов, устойчивых словосочетаний с выразительным оценочным значе-

нием. Охарактеризовано употребление сокращений и аббревиатур, инфинитивных конструкций. Рассмотрены некоторые признаки синтаксического построения законодательных документов.

Ключевые слова: нормотворческая техника, юридическая техника, законодательная техника, правила нормотворческой техники, язык законодательства.

Summary

V. HUMENIAK. FEATURES OF NORMATIVE TECHNIQUE OF THE LEGISLATIVE PROCESS REINSTATEMENT OF STATEHOOD OF THE UKRAINIAN STATE 1917–1921

The article deals with the peculiarities of the application of normative techniques of the indicated period. Particular attention is paid to the requirements regarding the style and language of normative acts. The specifics of legislative acts concerning their linguistic design are highlighted, in particular, the emphasis is placed on the actualization of chancelleries, the combination of official business and journalistic style, the use of colloquial elements, phraseologisms, stable phrases with a distinct appraisal value, the use of described abbreviations and abbreviations, infinitive constructions, some signs of the syntactic structure of the legislative documents are considered.

Key words: standard-setting technique, legal technique, legislative technique, norm-setting techniques, language of legislation.

аспірант кафедри сучасної
української мови
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ВИЯВИ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕНЦІЙ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СТУСА

Постановка проблеми. Вивчення переповідної модальності, що найповніше репрезентована на синтаксичному рівні мови, належить до актуального напрямку сучасних лінгвістичних досліджень. Мовознавці опрацюють різностильові тексти з позицій антропоцентризму, намагаються простежити успішність реалізації авторських інтенцій на базі окремого дискурсивного висловлення, надфразної єдності, тексту загалом.

Однак сьогодні існує мало праць, у яких би висвітлювалися ґрунтовні наукові здобутки щодо опрацювання суб'єктивної модальності, зокрема й переповідності. Потребують належного опису її лексико-граматичні засоби та інтенційні маркери, які слугують для вираження мовленнєвих намірів учасників спілкування. Досі комплексно в українському мовознавстві не схарактеризовано комунікативний потенціал категорії переповідності, не вивчено особливостей її функціонування в різних стилях української мови, зокрема й в епістолярному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згадки про вивчення переповідної модальності знаходимо в працях представників різних лінгвістичних студій початку ХХ століття (зокрема, у В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, С. Смеречинського, І. Огієнка та інших). В. Сімович у «Граматиці української мови» переповідну мову називає посередньою, переповідача – посередником «між тим, хто балакає, і тим, що слухає», а також додає, що такий вияв чужої мови виражатиметься третьою особою [5, с. 438], проте особливий інтерес науковців переповідність викликала аж у 60-х роках ХХ століття.

У наукових розвідках Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Л. Кадомцевої, М. Каранської, М. Мірченка, С. Шабат-Савки, К. Шульжука, І. Ющука та інших українських дослідників категорію переповідності розглянуто як окреме модальне значення, особливий тип синтаксичних конструкцій, окремий засіб вербалізації інтенцій мовця. Одне з перших визначень переповідної модальності належить Л. Кадомцевій, яка зазначає, що, нашаровуючись на загальний зміст речення, переповідність надає реченню «характеру не безпосереднього виявлення думки мовця, а непрямой передачі висловлень інших осіб» [3, с. 136].

Переповідні конструкції наявні фактично в усіх дискурсивно-жанрових виявах української мови. Мовознавці визначили перелік засобів, якими реалізується переповідність: дієслова мовлення (*казати, говорити, розповідати, повідомляти, стверджувати, заперечувати, відповідати, мовити, повідати, оголошувати, кричати* тощо), частки (*мовляв, буцім, буцімто, нібито, начебто* тощо), вставні слова (*як кажуть, на думку такого-то, за словами такого-то, мовляв, сказаво такий-то* тощо). Проте досі не опрацьовано особливостей репрезентації авторських інтенцій в різностильових текстах української мови, відсутній опис їх функційного потенціалу.

Мета статті – представити функційно-змістові вияви та засоби реалізації інтенції переповідності в епістолярії Василя Стуса (на основі його листування з рідними).

Виклад основного матеріалу. Як зауважує С. Шабат-Савка, епістолярний дискурс дає змогу дослідникові глибше пізнати не тільки мовостиль, індивідуально-авторський почерк, а й національну історію, ту історичну добу, у якій жив і працював автор, ознайомитися з його емоційно-почуттєвим станом, прагненнями, бажаннями, а отже – з інтенціями, які слугували імпульсом для написання листів [7, с. 301]. До жанрових виявів епістолярного стилю належить листування, яке дослідники поділяють на родинно-побутове, інтимно-товариське, приватно-ділове тощо [4, с. 160]. Репрезентативною базою нашого дослідження слугує родинний епістолярій українського письменника, перекладача, літературознавця Василя Стуса. Екстралінгвальні чинники (арешти, перебування в таборах, у лікарнях тощо) вплинули на високу частотність вживання в його листах переповідних конструкцій, тобто Василь Стус переповідав рідним (мамі, батькові, дружині, синові, сестрі) те, що його боліло, про що він думав, що відчував. Натрапляємо в його листах на синтаксичні конструкції, які безпосередньо вказують на використання переповідних інтенцій: «*я переказую те, що знаю*», «*переповідж мені про все це*», «*я Тобі переповім*», «*перекажи й Марусі це саме й іншим листодарам*», «*переказав усі новини попередні*», «*кілька разів переказую*», «*я набрався сміливості й переповів їй*». Наприклад: «*Вальочку, переповідж мені про все це – як Дмитро збирався до школи, які перші враження – про весь його, сказати б, шкільний інтим*» [6, с. 45]; «*Я прийшов додому сам – де була Маруся. Ой, як я не хотів їй казати про біду! А коли ми вимерлися з нею на вікно (може, виглядаючи батьків), я набрався сміливості й переповів їй, що сталося з Іваном*» [6, с. 346].

Переповідність у листах Василя Стуса має такі репрезентативні вияви:

– переповідання раніше написаного / сказаного адресантом та його адресатами: «*Ще, Дмитрику любий, здоровлю Тебе з тим, що Ти славно закінчив школу – з похвальним листом, як писала мама*» [6, с. 88]; «*Уже двічі казав лікарям, аби виписали, але чомусь не спішать із тим*» [6, с. 164];

– переповідання узагальненої думки: «*У нас уже розпустилися листочки на березах, то вже скоро почнемо зі Славком їх гризти: кажуть, дуже корисно для здоров'я, рятує від усякої холери*» [6, с. 137]; «*Кажуть – вісім разів відміряй, раз відріж*» [6, с. 231];

- переповідання думок авторитетних осіб: «У нас – Доля, Валю, приділ, **як казав** Є. Плужник» [6, с. 330].
 - обіцянка переповідати якусь інформацію: «Такщо чекай, зозулько, і я Тобі **переповім**, яким пустуном дженджуристим був олімпійчик у вічному Римі» [6, с. 49];
 - переповідання згодної «вільної прямої мови»: «Ще, Вальочку, міг би переписати кілька своїх віршів, але боюся, що Ти запишаєшся: **скажеш**, ось воно як: стільки віршів – і всі про мене!» [6, с. 47];
 - прохання передати інформацію за допомогою листа / усно (переповідність виражається «вільною прямою мовою» з нашаруванням спонукальної модальності): «**Напишіть** Валі, що за листа їй дякую» [6, с. 43]; «Будь ласка, починай листи із номера його, лист 14, чи 17 і далі вже добридень. Хіба це тяжко? **Перекажи** й Марусі це саме й іншим листодарам» [6, с. 76]; «**Прошу** Вас **передати** Валі прохання – чи, може, й самі спорядите мені бандероль» [6, с. 102]. Також адресант інколи просить замовчувати певні факти від рідних: «Батькам, будь ласка, того всього **не переповідай**» [6, с. 159]; «Отож, пересилатимемо бандеролі з книгами, бо все може бути попереду, а тут іще до кінця року попаду на стіл (будь ласка, **не переказуй** це батькам, хай вони про це довідаються *post factum*)» [6, с. 172–173];
 - діалогічна переповідність, що дала змогу авторові повідомляти рідним подробиці спілкування з партійними діячами, лікарями, міліцейським керівництвом, в'язнями тощо: «Листів по-старому не маю. Дав телеграму Андропову, де **писав**, що його служба краде мої листи. З'явився перегодом його службіст із району і **казав**, що це наклеп, що я вже політичний труп, бо всі мої товариші повідомлялися, що наглядає за мною не КГБ, а МВД, до них і всі претензії. Я **відповів** йому, що доведеться вдатися до більш енергійних форм протесту, якщо справа з листами не поліпшиться» [6, с. 278].
- Переважно засобами передачі інформації слугують дієслова мовлення. У родинному дискурсі Василя Стуса для експлікації переповідності ми визначили такі групи предикатів:
- **предикати інформування**: **писати**: «Я вже **писав**, Валю, що передплачувати з газет і журналів мені нічого не можна» [6, с. 102] (наявна підсилювальна частка «вже», за допомогою якої зазначено, що переповідання відбувається не вперше); «Певне, я вже **писав**, що мав вість од Оксани Мешко (дякую!)» [6, с. 103]; «Не знаю, Валю, **писав** я Тобі чи ні: хотів би мати 10-томовик Гете (виходить російською мовою, десь саме тепер має бути передплата)» [6, с. 113] (у двох останніх прикладах виражено непевність щодо виконання дії раніше); «Зичу, світлі мої, одужання Вам обом – я ж молитиму Бога, аби тримав Вас у своїй опіці, як славно **пише** Віра» [6, с. 149] (наявне суб'єктивне нашарування лексемою «славно», яке свідчить про схвальне ставлення автора до слів особи, на яку він покликається); «Тату, весь час Ви **пишете**, що я мало повідомляю» [6, с. 283] (сполука слів «весь час» також казує на неодноразовість переказування); «До речі, в останньому, 26 сонеті, Ти **була написала** Freundschaft замість Freindschaft» [6, с. 193] (наявна форма давноминулого часу); **повідувати**: «Синку мій, Ти пам'ятаєш, як татко **повідав** Тобі, що справжні люди не вмирають, а потороч і живе як гниє» [6, с. 39]; **запитувати**: «Я **питаю**, як там здоров'я Підпалого (чув, ніби має рак горла)» [6, с. 51]; **відповідати**: «Я подав на нього в суд, але місцевий прокурор **відповів**: підстав притягати його до суду немає» [6, с. 155]; **розповідати**: «Пам'ятаєш, я Тобі **розповідав**, що є погані, злі люди, а є люди справжні, які ніколи не вмирають» [6, с. 52–53]; **оголошувати**: «Сьогодні **оголосили**, що карантин на побачення знято» [6, с. 489]; **повідомляти**: «Маруся **повідомила**, що ніби Ти все вислала, що я просив (отже, і пакунок?), але пакунка немає» [6, с. 108]; **переказувати**: «Будь ласка, якщо там є цікаві для мене інші роз'яснення, **перекажи** – пиши, вказавши точно рік видання, статтю, сторінку» [6, с. 71]; наявне також фактично **подвійне переповідання**: «Соловйов, **переказуючи** Чезаре Беккарія (його книгу «О преступлениях и наказаниях» переклали в Москві 1939 р.), **каже**: «Порядок, поддерживаемый неограниченной властью, может, по мнению Беккария, именоваться «гражданским миром» лишь злостными шутниками. В действительности он представляет собой просто этапизированную систему непрекращающейся войны и насилия» [6, с. 204]; **передавати**: «Прошу Тебе, Валю – передплати Гете 10-томовик (десь саме тепер час передплати на нього). А коли не встигнеш чи не зможеш, то **передай** тоді це прохання Марусі» [6, с. 108]; **обіцяти**: «**Обіцяли** дати до Вас (чи Валі) телеграму – аби Ви марне не вирушали в цю далеку дорогу» [6, с. 230]; **заявляти**: «Був синкліт і **заявив**, що мені не вдасться домогтися іншого хірурга, окрім тюремного» [6, с. 172];
 - **предикати мовлення**: **казати**: «І прошу Вас – знайте, що я робив усе, аби бути з Вами, але є такі межі, які людина переступати не може, і про це, мамо, я Тобі **казав** увостанне: я не хочу, аби мене пекли-палили чужі сльози – так, як вони палять, певне, не одного і в Києві і будь-де» [6, с. 18]; «Уже двічі **казав** лікарям, аби виписали, але чомусь не спішать із тим» [6, с. 164]. У першому прикладі прислівник «увостанне» вказує на небажання адресанта говорити ще раз сказане раніше, у другому прислівник «двічі» виконує зворотню функцію – акцентувати на повторюваності фрагменту фрази); **відраджувати**: «Оскільки я кілька разів **відраджував** Валю, аби вона не приїздила, застерігаючи її, що заборона побачитися може статися будь-коли, навіть ув останній день, може, зверніться до МВД СРСР – нехай відшкодують Вам дорожні витрати (певне ж, адміністрація обіцяла Вам побачення і давала дозвіл на приїзд)» [6, с. 468]; **промовляти**: «Пам'ятаю, як поранило брата Івана. Як він лежав – з відбитою ніжкою лівою і вірваною осколком лівою щічкою. Спав наче, коли ми з мамою знайшли його. «Це на мене зорі з неба посипались» – **промовив** він, коли мама, не зронивши сльози (бо затерпло серце їй), розбудила його і прикладала ніжку, наче б ніжка ще могла прирости [6, с. 346]; **говорити**: «Платон **говорив** – це телеграма, нез'явна чоловіча мова – такого чоловіка, що більше жестикулює, ніж говорить» [6, с. 365]; **зітхати**: «Нарешті – не знаю, як буде, але покищо жду, коли відправлять нарешті на лікарню. Бо чуюся трохи гірше, ніж раніше, але “со кому до tego?”», як **зітхала** Ліна (теж заборонена поетка?)» [6, с. 82];

– **предикати волевиявлення:** **просити:** «*Просив* у Вас вислати бандероль, але не знаю, чи Ви одержали мого листа. Отож, повторюю ще раз: вишліть – аби не більше 1 кг – трохи часнику, какао, гарну ручку-дві, і що придумаєте самі» [6, с. 104]; «Сьогодні, згадуючи Тебе, згадав, як ми втрюх блукали лісом. Кричала жовна. Ми клали вогнище і пекли картоплю. Пахло грибами і прохолодою конвалій. А потім вибігли козулі – стояли в про-світі лісу, як скульптурні озера. Ти ж вирвав пук трави і наблизився до козулі, *просячи:* «На, їж!»» [6, с. 144–145] (переповідність виражена дієприслівником «просячи»); **напучувати:** «Ні з ким не заходжу, як Ти мене й *напучу-вала*» [6, с. 90]; **постановляти:** «*Постановили:* відсунути чергу на квартиру і відселити!» [6, с. 338];

– **предикати мислення:** **згадувати:** «Горянчиков *згадує* про «тоскливое, судорожное проявление личности, инстинктивная тоска по самому себе, желание заявить себя, свою приниженную личность в злобе, бешенстве – до омрачения рассудка, до припадка, до судорог. Так, может быть, заживо схороненный в гробу колотит в свою крышу. Тут уже не рассудок, тут судороги» [6, с. 471]; «Мав листа від тата, де він *згадує* про свої звертання на адресу з'їзду» [6, с. 225];

– **предикати ставлення до об'єкта:** **обурюватися:** «А бідний Василь, який *обурився*, що його ставлять на одну дошку з цим бандитом Сидельниковим, учорашнім фашистським головорізом, поїхав на 6 місяців ПКТ – бо гримнув дверми, покидаючи кабінет» [6, с. 158]; **зауважувати:** «Згаду, якийсь математик (певне, француз, бо мовив із гальським шармом) *зауважив* про когось: йому забракло фантазії, через це він залишив математику і став поетом. Щось таке можна сказати і щодо цієї пари: поет і прозаїк» [6, с. 203];

– **предикати ставлення до суб'єкта:** **цікавитися:** «Валя *цікавилася*, який діагноз. Я питав – сказали, що той же – виразка 12-палої кишки, загострена кровотечею» [6, с. 168].

В епістолярному дискурсі Василя Стуса наявні розгорнуті переповідні контексти з декількома дієсловами зі значенням **мовлення:** «Полковник був дуже брутальний. Я протестував проти його хамства, але він вів далі – так само. Потім мене посадили на воронки і повезли в КГБ, де два працівники вели зі мною лицемірну бесіду. Я їм *сказав*, що хамства – не дозволяю, що тут мені гірше, ніж у Мордовії було, що обирати роботу і житло я можу сам (за положенням), а мені боронять. Чому? Чому крадуть листи? Чому полковник *кричить*, що моя жінка не приїде, бо я зле поводжусь? Хіба моя жінка – то теж стаття «поощрення» в системі кагебістського виховання? Вони вели лицемірну мову, але я твердо *заявив:* знаю, що ви за люди і на що ви здатні. Отож, не треба лукавити і красти, як злодюжкам, мої листи» [6, с. 266].

У тексті листа В. Стуса знаходимо надфразну єдність із тим самим дієсловом мовлення, що повторюється кілька разів, слугуючи засобом вираження інтенції переповідності, створення емоційного тла епістолярію загалом: «*Поцілуй за мене маму. І скажи їй, що Ти перетерпиш ті санаторії, як і належить козакові. І взагалі скажи мамі, що Ти б і не таке міг перетерпіти, бо терпець у Тебе вже великий. Він росте швидше за Тебе. Бо ж Ти козак*» [6, с. 139].

Окрім предикатів мовлення, переповідність в епістолярному дискурсі В. Стуса експлікують здебільшого частки **нібито**, утворена поєднанням заперечної частки *ні* в порівняльній функції («немов, як») і *бу* – первісно форми 2–3 особи однини аориста від дієслова *бути* «бути» [2, с. 94]: «*Мав поштівку від Михасі зі Львова, як перед тим – і з Феодосії (цієї репліки моєї, Валя, Ти не зрозуміла, а тому недоречно стала вичитувати мені, що я забув нібито про доріжку Київського моря)*» [6, с. 96]; а також **буцімто**, використання якої зумовлене результатом злиття словосполучення «будь сем(у)» («хай буде це, хай буде так») або «будь сему» та словотворчої частки «то» [1, с. 313]: «*До речі, подорожній Яремчиної мамі, що буцім-то переповідав їй якісь історії на давній дорозі од Яреми, обернувся на фе і дуже фе*» [6, с. 243].

У листах Василя Стуса до рідних наявні такі вставні слова, які увиразнюють переповідність:

– **мовляв** (виникло внаслідок семантичної видозміни дієслова мовити): «Той горе-воротар *зловтішався:* буде, *мовляв*, тобі зараз «плюха» [6, с. 288]; «Сьогодні *дістав* письмову *відповідь* із рудні: у вас, *мовляв*, усі є права, здобуті робітничим класом, тому гроші за переплату лікарняного не вивертатимемо» [6, с. 328];

– **кажуть**, як кажуть, які узагальнено вказують на витоки переповідного повідомлення: «Ти одержала пів-листа через те, *кажуть*, що далі йшли переписані вірші. А їх слати не можу» [6, с. 225]; «Коли Ти зараз навчисся працювати, *як кажуть*, по-чорному, тоді з Тебе можуть бути люди» [6, с. 408] тощо.

Переважно переповідні інтенції реалізуються у складнопідрядних реченнях із підрядною з'ясувальною частиною або у фрагментах тексту. Однак їх можуть експлікувати й прості речення: «*Валя ще питала за кислотність*» [6, с. 169].

Висновки і пропозиції. Переповідність у листах Василя Стуса має різні (функційно-змістові) вияви: переповідання раніше написаного / сказаного адресантом та його адресатами, переповідання узагальної думки, переповідання думок авторитетних осіб, обіцянка переповідати якусь інформацію, переповідання згодної «вільної прямої мови», прохання передати інформацію за допомогою листа / усно (чи навпаки), діалогічна переповідність. Її репрезентують частки, вставні слова, предикати мовлення, що спрямовані на вербалізацію семантики переповідності.

Отже, актуалізація переповідних конструкцій в епістолярному дискурсі Василя Стуса тісно пов'язана з реалізацією авторського світобачення та мовленнєвих інтенцій, з особливим переосмисленням тих життєвих реалій, у яких автору доводилося перебувати не з власної волі. Кожен лист витворював цілісний комунікативний акт, даючи змогу спілкуватися з рідними навіть на відстані, обмінюючись думками про важливе та наболіле.

Література:

1. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 1982. Т. 1: А – Г. 632 с.
2. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 2003. Т. 4: Н – П. 657 с.
3. Кадомцева Л.О. Синтаксична модальність речення. Сучасна українська літературна мова: синтаксис / за заг. ред. академіка І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. С. 119–137.
4. Ленець К.В. Епістолярний стиль. Українська мова: енциклопедія / ред. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. К.: Українська енциклопедія, 2000. С. 160.
5. Сімович В.І. Граматика української мови. 1921 р. Київ – Ляйпціг – Мюнхен, 1986. 584 с.
6. Стус В.С. Листи до рідних. Твори: в 4 т., 6 кн. / ред. кол.: М. Ф. Коцюбинська та ін. Львів: Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. 1. 494 с.
7. Шабат-Савка С.Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

Анотація

О. КРАВЦОВА. РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ВИЯВИ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕНЦІЙ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ СТУСА

Досліджено функційно-змістові вияви переповідних конструкцій в епістолярії Василя Стуса. Виокремлено такі лексико-граматичні маркери: частки, вставні слова, предикати мовлення, які репрезентують переповідність. Зазвичай вона експлікується на рівні речення (складнопідрядного з підрядною з'ясувальною частиною, рідше на базі простого), однак доволі часто набуває величини цілого контексту. З'ясовано, що кількість дієслів мовлення для передачі чужих тверджень суттєво більша за ту, яку вчені визначили станом на тепер. Подано значну кількість прикладів для показу особливостей реалізації інтенцій переповідності з позиції людського суб'єктивного світобачення.

Ключові слова: інтенція переповідності, переповідна модальність, предикати мовлення, частки, вставні слова, діалогічна переповідність, епістолярій, Василь Стус.

Анотация

О. КРАВЦОВА. РЕПРЕЗЕНТАТИВНЫЕ ПРОЯВЛЕНИЯ И СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ИНТЕНЦИЙ ПЕРЕКАЗАТЕЛЬНОСТИ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ ВАСИЛИЯ СТУСА

Исследованы функционально-смысловые проявления пересказательных конструкций в эпистолярии Василия Стуса. Выделены такие лексико-грамматические маркеры: частицы, вводные слова, предикаты речи, которые представляют пересказательность. Обычно она эксплицируются на уровне предложения (сложноподчиненного с подчинительной изъяснительной частью, реже на уровне простого), однако довольно часто приобретает величину целого контекста. Выяснено, что количество глаголов речи для передачи чужих утверждений существенно больше того, которое ученые определили на сегодня. Подано много примеров для демонстрации особенностей реализации интенций пересказательности с позиции человеческого субъективного мировоззрения.

Ключевые слова: интениция пересказательности, пересказательная модальность, предикаты речи, частицы, вводные слова, диалогическая пересказательность, эпистолярий, Василий Стус.

Summary

O. KRAVTSOVA. REPRESENTATIVE OCCURRENCES AND MEANS OF RENARRATION INTENTIONS ACTUALIZATION IN VASYL STUS'S EPISTOLARY DISCOURSE

The functional and content occurrences of renarration constructions in Vasyl Stus's epistolary were examined. Lexicogrammatical markers which represent renarration were singled out, namely particles, expletive words and speech predicates. It is usually exploded at the sentence level (complex with a subordinate clarifying part, less commonly based on the simple one), but the values of the whole context often become quite common. It was found that the number of verbs for used another person's words transference is significantly higher than that scientifically established as of today. A considerable number of examples have been submitted to show the peculiarities of the actualization of the renarration intentions from the standpoint of the human subjective outlook.

Key words: renarration intention, renarration modality, speech predicate, particles, expletive words, dialogic renarration, epistolary, Vasyl Stus.

*кандидат філологічних наук,
доцент,
докторант кафедри стилістики
української мови
Національного педагогічного
університету
імені М.П. Драгоманова*

ДИПЛОМАТИЧНІ ДОКУМЕНТИ ГЕТЬМАНЩИНИ

Постановка проблеми. Дипломатичне мовлення, що регламентує міжнародні офіційно-ділові стосунки, є одним із найбільш унормованих видів мовленнєвої діяльності. У становленні та нормуванні дипломатичного підстилю української мови значна роль належить системі міжнародного діловодства Гетьманщини (1648–1764 рр.).

Зусилля уряду Гетьманщини були спрямовані на визнання міжнародною спільнотою її статусу суверенної держави. За цих умов дипломатичне діловодство посідало важливе місце в діяльності Генеральної військової канцелярії. За дорученням гетьмана й під керівництвом генерального писаря склалися документи до урядів інших держав. Повноваження кожного канцеляриста, писаря, перекладача й інших фахівців були чітко регламентовані, що свідчить про розвинену форму організації дипломатичного діловодства [10, с. 8].

Отже, багатовекторність зовнішньополітичної діяльності Гетьманщини викликала необхідність закріплення результатів міждержавних відносин системою дипломатичних документів, а їх жанрова диференціація сприяла становленню норм офіційно-ділового стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародним відносинам і дипломатії Гетьманщини присвячені розвідки В. Горобця, І. Крип'якевича, Н. Леміш, Ю. Мицика, Ю. Нікольченка, М. Кочиної, І. Овсія, Ю. Палехи, В. Панашенко, М. Парахіна, В. Смолія, Т. Чухліба, Ф. Шевченка, Д. Яворницького та ін.

Питання розвитку стилю ділових документів XVII – XVIII ст. досліджували В. Горобець, Л. Гумецька, М. Жовтобрюх, У. Єдліньська, В. Передрієнко, М. Пешак, В. Русанівський та ін. Для вивчення формуляра українських документів науковці залучають польські та російські акти XVII – XVIII ст., звертаються до праць зарубіжних дослідників [7, с. 99].

Окремих аспектам дипломатичного підстилю української мови присвячені розвідки О. Мацько (функціонально-стилістичний аналіз мовних формул дипломатичного мовлення), О. Пазинич (функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування), О. Цехмейстук (стилістика дипломатичних листів І. Мазепи першого періоду правління), Т. Шинкаренко (особливості творення й функціонування дипломатичних документів). Однак поза увагою науковців перебувають структурно-формулярні особливості дипломатичної документації Гетьманщини, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті – проаналізувати структурно-формулярні особливості дипломатичної документації Гетьманщини. Зазначена мета зумовлює розв'язання таких завдань: 1) виокремити дипломатичну документацію Гетьманщини; 2) з'ясувати структурно-формулярні особливості документів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дипломатичний підстиль української мови, як зауважує О. Мацько, на загальностильовому тлі офіційної діловитості «виділяється блоком своїх традиційних жанрів і мовно-композиційними структурами – мовними формулами із цільовими настановами дипломатичної сфери: надувчливості, установлення й підтримання контакту, пошуку прямих і обхідних шляхів, виходу з прогнозованих і непередбачених ситуацій тощо» [6, с. 195]. У його становленні та нормуванні значна роль належить урядові Гетьманщини. Богдан Хмельницький і його послідовники активно налагоджували міжнародні зв'язки з Річчю Посполитою, Московським царством, Османською імперією, Кримським ханством, Швецією й іншими країнами.

Дипломатичні листи та проекти договорів до утворення Генеральної військової канцелярії гетьман складав особисто. Пізніше справи міжнародного характеру вела Генеральна військова канцелярія на чолі з генеральним писарем, роль якого в політичному житті країни була значною. Він очолював посольства, особисто брав участь у дипломатичних перемовинах, зустрічав послів і супроводжував їх під час аудієнції в гетьмана. Найважливішою дипломатичною функцією Генеральної військової канцелярії була підготовка проектів договорів з іншими державами, що подавалися на розгляд гетьману у вигляді окремих статей, які після узгодження з'єднувалися в один документ [13, с. 71].

У Генеральній військовій канцелярії була окрема група писарів, які вели міжнародне діловодство. Вони, зважаючи на обізнаність у веденні дипломатичних справ, часто вводилися до складу різних посольств, залучалися до перемовин з іноземними державами, оскільки вільно володіли іноземними мовами – кримськотатарською, латинською, молдавською, німецькою, польською, російською, турецькою тощо [14, с. 70].

Використання іноземних мов свідчить про високу культуру тогочасного дипломатичного спілкування. Дипломати Гетьманщини активно вживали руську писемну мову; у спілкуванні із західними державами – латину, із поляками – польську та латинську мови.

Письмо дипломатичної документації відзначалося різноманітністю форм і почерків. Більшість документів дипломатичного характеру Гетьманщини (інструкції, посольська документація тощо) написані звичайним письмом, а особливо важливі (міжнародні договори, листи гетьмана до монархів) – парадним [9, с. 35].

Під час складання текстів дипломатичних документів писарі користувалися переважно термінологією, характерною для тогочасної української писемної мови. Наявні в ній традиції сягали ділових документів русько-литовської актової мови з латино-польськими елементами. У документах уживалися стереотипні звороти й штампи, які надавали їм специфічного канцелярсько-ділового забарвлення. Іноді вживалися окремі вирази й слова російської мови у викладі змісту актів поряд зі спільними за значенням словами української мови.

Дипломатична діяльність Гетьманщини припинилася за гетьманування Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського. Як зазначає Б. Нольде, документи в післямазепинський період – це вже не договори, а розпорядження, бо відбувся перехід від договірної форми взаємовідносин між Російською імперією та Гетьманщиною до «указової» [8, с. 39].

Дипломатичну документацію XVII – XVIII ст. за функціональним призначенням можна розподілити на дві групи: 1) документи, що забезпечують контакти Гетьманщини з іншими державами (міжнародні договори, дипломатичні листи); 2) документи, що обслуговують дипломатичну службу Гетьманщини (інструкції, записи дипломатичних переговорів, посольські звіти, донесення). Найширше представлені документи першої групи, збережені в оригіналах, копіях чи перекладах.

Міжнародний договір визначається як «міжнародна угода, що укладена між державами в письмовій формі й регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься така угода в одному документі, у двох або декількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від його конкретного найменування [2].

Міжнародні договори Гетьманщини (гетьманські договірні статті) – це нормативно-правові акти, укладені Гетьманщиною з іншими державами. Низкою документів представлені російсько-українські договори, першоосновою для яких були Березневі статті Б. Хмельницького. Вони визначали правове становище Гетьманщини в складі Московської держави, права й привілеї гетьмана, окремих станів і соціальних груп, джерела права, судову організацію, фінансові відносини між двома державами тощо. Інші гетьманські договірні статті (Переяславські статті 1659 р., Батуринські 1663 р., Московські 1665 р., Глухівські 1669 р., Конотопські 1672 р., Переяславські 1674 р., Коломацькі 1687 р., Решетилівські 1709 р., Рішительні пункти 1728 р.) ухвалювалися під час обрання нового гетьмана й називалися за містом, де підписувалася угода.

Відомі також договори, підписані гетьманами з польськими королями (Зборівський (1649 р.), Білоцерківський (1651 р.), Гадацький (1658 р.), Слободищенський (1660 р.)), угода про вільне плавання Чорним морем з Османською імперією (1650 р.), українсько-кримське порозуміння під Озерною (1655 р.).

Незважаючи на те, що документи договірного характеру мають давню історію, у міжнародній дипломатичній практиці XVII – XVIII ст. немає їх чіткої класифікації. Найчастіше вони називаються «договорами», «статтями», але нерідко вживаються назви «угода», «трактат», «пункти», «порозуміння» тощо.

Структура договірних документів Гетьманщини переважно аналогічна сучасним подібним документам: преамбула (вступна частина), основний текст договору й заключна частина. Проте досить часто окремі реквізити договору чітко не виокремлюються, подаються факультативно чи взагалі відсутні.

У вступній частині, окрім назви договору, визначаються сторони, формулюється мета договору, наприклад: «Бють челомъ великому государю царю и великому князю Алексѣю Михайловичу, все Великія и Малыя Росія самодержавцу, и многихъ государствъ государю и обладателю, его царского величества подданные Богданъ Хмельницкой, гетманъ войска Запорожского и весь міръ християнскій російскій, чтоб его царское величество пожаловалъ ихъ тѣмъ, о чемъ посланники ихъ бити челомъ учнутъ, а они его царскому величеству во всякихъ его государскихъ повелѣньяхъ служити будутъ во вѣки» (Березневі статті) [1, с. 13].

Основна частина договору ділиться на статті, яким можуть даватися найменування, чітка цифрова рубрикація. Кожна стаття договору містить умову та згоду між договірними сторонами, наприклад:

«1. Чтобъ въ городѣхъ урядники были изъ ихъ людей обираны къ тому достойне, которые должны будутъ подданными царского величества урезать и доходы всякіе, въ правду, въ казну царскаго величества отдавати для того, что царского бѣ величества воевода прѣхавъ учаль права ихъ ломать и уставы какіе чинить, и то бѣ имъ было въ великую досаду; в какъ тутощніе ихъ люди гдѣ будутъ старшіе, то они противъ правъ своїхъ учнутъ исправлятца.

И сей статьѣ царское величество пожаловалъ велѣль бити по ихъ челобитью» (Березневі статті) [1, с. 13];

«20. Про зміну гетьмана за переступ

А як учинить гетьман якийсь переступ, окрім зради, то його без указу великого государя, його царської пресвітлої величності, не змінювати, а вкаже великий государ провести слідство, і після слідства чинити указ за їхнім правом.

І гетьман, і старшина, і козаки постановили бути так цій статті» (Глухівські статті) [1, с. 34].

У заключній частині викладаються положення про умови вступу в силу і припинення договорів:

«...как великій государь нашъ, его царское величество, гетмана Богдана Хмельницкого и все войско Запорожское пожалуетъ, свои государскіе грамоты на волности ваши дать велить, тогда вы смотрь межъ собой учините...» (Березневі статті) [1, с. 15].

У заключному протоколі окремих договорів міститься підпис, наприклад:

«Вашего Императорскаго Всепресветлейшаго Величества верный подданный всенижай раб и подножне.

Войска Вашего Императорскаго Величества Запорожскаго обеих сторонъ Днѣпра Гетманъ Данило Апостолъ рукою власною» (Статті гетьмана Данила Апостола) [1, с. 90].

Дата та місце складання договору ще не мають чіткої локалізації, тому подаються як у початковому протоколі, так і в заключному: «Іюля 27 дня, Року 1728, в Москве» (Статті гетьмана Данила Апостола) [1, с. 90].

Ретельна підготовка міжнародних договорів була б неможлива без офіційного міждержавного листування.

Дипломатичне листування – сукупність офіційної та напівофіційної кореспонденції, за допомогою якої здійснюють письмові офіційні зносини між державами, висловлюють позицію держави з того чи іншого міжнародного питання [11, с. 311].

Дипломатичні листи Гетьманщини, адресовані іноземним державам, збереглися в значній кількості, проте досить часто не в оригіналах, а в копіях або перекладах. Вони складають один із найбільших комплексів документів Гетьманщини. Переважна більшість документів Б. Хмельницького адресована керівникам і вищим урядовим колам Московської держави (112 листів) і Речі Посполитої (91 лист), 43 листи – іншим державам (Трансильванія, Кримське ханство, Османська імперія, Молдавія, Швеція, Венеція).

Із Гетьманщини до різних російських установ і окремих державних діячів надходили листи, написані тогочасною українською мовою, яку в Московській державі називали «белорусским письмом». Характер мови й графічні особливості письма вимагали їхнього перекладу, що обов'язково позначалося в тексті: «список с листа белорусского писма».

Перші листи Б. Хмельницького до російського уряду написані довільною формою, проте вже з 1649 р. українська дипломатія дотримувалася усталених норм листування, установлених «образцовим письмом» форми звертання до російського царя. У листах витримуються усталені титули й етикет, ділова частина написана розмовною мовою.

Загалом формуляр дипломатичних листів є гнучкішим і мінливішим, ніж універсалів і наказів. Це пояснюється специфікою епістолярного жанру, різноманітністю питань, що порушувалися в листах, необхідністю врахування канцелярських традицій тієї країни, куди адресувався лист, особистим уподобанням авторів [4, с. 567].

Склад реквізитів і особливості їх оформлення залежать від виду дипломатичного листа, проте найчастіше документ містить такі реквізити: 1) звертання до адресата; 2) висловлення поваги до адресата на початку тексту документа; 3) виклад суті справи; 4) заключний комплімент наприкінці документа; 5) місце й дата написання листа; 6) підпис.

Обов'язковими структурними елементами багатьох дипломатичних листів є етикетні мовні формули, якими висловлюють повагу до адресата (звертання до адресата; висловлення поваги до адресата на початку тексту документа; заключний комплімент наприкінці документа).

Спостерігається функціональна відмінність між окремими композиційними елементами гетьманських листів. У таких елементах, як ім'я й титул автора листа, звернення до адресата й підкреслення поваги до нього, датування й підпис підлягають суворій регламентації. В інших частинах загальної моделі листів, де викладається основна інформація, вибір мовних засобів ширший.

Початок листа залежав від адресата. У кореспонденції, спрямованій до російських царів, ретельно відтворювався титул адресата: «Божією милостю пресвѣтлѣйшимъ и державнѣйшимъ великимъ государемъ царемъ и великимъ княземъ Іоанну Алексѣевичю, Петру Алексѣевичю, и великой государынѣ благовѣрной царевнѣ, и великой княжнѣ Софіи Алексѣевнѣ, все Великія и Малія и Бѣлыя Россіи самодержавцемъ...» [5, с. 271].

Потім подавалося титулування гетьмана: «Іванъ Мазепа гетманъ, з Войскомъ вашего царского пресвѣтлого величества Запорожскимъ, падъ до лица земного, пред пресвѣтлымъ вашимъ царскимъ величествомъ маестатомъ, у стопы ного монарших смиренно челомъ бю» [5, с. 373–374].

Основний зміст листа був досить різним, проте починався він із висловів типу: «И тоє покорне доношу...» [5, с. 398], «А я вашей милости прекладаю...» [5, с. 431].

Листи містили прохання: «про то я покорствемъ и пренизким челобитемъ моимъ упрошаю, абы ему тоє чрез елекційное забавы не причтено в ослушаніє монаршого вашего царского пресветлого величества указу» [5, с. 391], поради: «Теды я тут же покорне предлагаю...» [5, с. 391].

У заключному компліменті автор запевняв адресата у своїй відданості: «При семь отдаюся яко найпокорнѣй, премилосерной монаршой вашего царского пресвѣтлого величества благодѣтель» [5, с. 374].

Лист обов'язково містив місце й дату написання, часто датування робилося за двома стилями: «З Батурина мая 11 льта от создания міра 7198, а от Рождества Христова 1690» [5, с. 394].

На листах указувалася дата, яка починалася словом «дан» або «писан», місце написання документа позначалося, наприклад, «в Чигирині», «з Чигирина».

Підпис складався із соціального дейксису (підкреслення поваги до адресата) та імені й титулу адресанта («Вашего царского пресвѣтлого величества вѣрнѣй подданный и найнижайший слуга, Іванъ Мазепа гетманъ Войска вашего царского пресвѣтлого Запорожского» [5, с. 373]) або тільки імені, наприклад, «Богдан Хмельницький, гетьман рукою власною» [3, с. 142]. На деяких листах міг ще стояти й підпис генерального писаря, наприклад, «Іоан Виговський, генеральний писар войсковий» [3, с. 163].

Друга група дипломатичної документації представлена нечисленними й одиничними документами чи згадками про них, тому подаємо тільки їх загальну характеристику.

Дипломатичні інструкції (від лат. *instructio* – настанова) – документи послам, у яких визначалася мета й завдання посольства, у формі тез окреслювалася загальна позиція уряду, тактична лінія дипломатів, містилися вказівки монархів чи урядів своїм уповноваженим особам, регламентувалася їх діяльність і поведінка [4, с. 569]:

«2. ... наші послы насамперед мають просити, щоб унія, згідно з даним і підтвердженим словом вашої королівської милості, була скасована, щоб розв'язання цього питання не відкладалося на інший рік, на наступні сейми...» [12].

Типова інструкція складається зі вступної частини, викладу власне змісту та заключної частини, характеризується числовою рубрикацією. В інструкціях посольствам Гетьманщини, підготовлених у Генеральній військовій канцелярії й погоджених із гетьманом, особлива увага приділялася проекту кінцевого документа, прийняття якого мало задовольнити обидві сторони. Та частина інструкцій, яка містила умови порозуміння й мала бути передана представникам іншої сторони, окреслюється як «кондиції» [4, с. 569].

Поруч з інструкціями постійний зв'язок гетьманського уряду з посольствами здійснювався й за допомогою листів.

Записи дипломатичних перемовин – документи, у яких майже з протокольною точністю відбилися промови дипломатів, обмін репліками між сторонами, описувалися дії послів, їхня поведінка [4, с. 571]. Крім того, ці записи містять списки документів, подані зарубіжними дипломатами. Нині не відомий жоден запис перемовин, створений на території Гетьманщини. Водночас збереглося чимало записів перемовин щодо перебування українських посольств у Москві.

Посольські звіти, які за формою нагадували розгорнутий лист, складали послі щодо результатів своєї місії, проте вони могли доповідати гетьману чи іншим членам уряду про результати виконання дипломатичних доручень в усній формі. Виявлено тільки один звіт українських послів Михайла Богаченька та Лукаша Пухальського від 26 жовтня 1654 р. Цей документ дає уявлення про ситуацію в Криму, окреслює мету, хід і результати посольства.

Донесення – дипломатичний документ, що підтримував регулярний оперативний зв'язок між послами й урядом, мав доповідний характер. Обов'язком послів було своєчасне інформування про хід дипломатичної місії, новини військового та політичного змісту, про виникнення певних ускладнень і обставин, які вимагали додаткових інструкцій і роз'яснень [4, с. 572]. Донесення українських дипломатів представлені двома документами: Павла Яненка й Андрія Кульки від 14 травня 1651 р., адресовані Богдану Хмельницькому та його сину Тимофію.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Система міжнародного діловодства XVII – XVIII ст. заклала підґрунтя для формування дипломатичного підстилю української мови. Дипломатична документація Гетьманщини представлена системою жанрів, яка ще перебуває на етапі становлення. Окрім міжнародних договорів і листів, комплекс дипломатичної документації складали дипломатичні інструкції, записи дипломатичних переговорів, посольські звіти, донесення. Кожен різновид документів має індивідуальні особливості побудови та формуляр, що реалізується в певних формулах. Перспективним видається аналіз стилетвірних засобів дипломатичних документів XVII – XVIII ст.

Література:

1. Белашов В. Гетьманщина мовою документів і матеріалів другої половини XVII – XVIII ст.: хрестоматія-посібник. Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. 180 с.
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: Міжнародний документ від 23.05.1969 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/995_118.
3. Документи Богдана Хмельницького / упор. І. Крип'якевич. К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1961. 740 с.
4. Історія українського козацтва: нариси у 2-х т. / редкол.: В. Смолій та ін. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. Т. 2. 724 с.
5. Листи Івана Мазепи. 1687–1691 / упоряд. та авт. передм. В. Станіславський; відп. ред. В. Смолій. К.: Інститут історії України НАНУ, 2002. Т. 1. К.: б. в., 2002. 480 с.
6. Мацько О. Дипломатичний підстиль української мови. Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. К.: ІЗМН, 1998. Ч. 1. С. 194–200.
7. Медвідь Н. Основні аспекти дослідження мови ділових документів XVII – XVIII ст. Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». Ніжин, 2013. С. 98–104.
8. Нольде Б. Автономія України з історичного погляду / пер. М. Залізняка. Львів, 1912. 53 с.
9. Панашенко В. Палеографія українського скоропису другої пол. XVII ст. (на матеріалах Лівобережної України). Київ: Наук. думка, 1974. 112 с.
10. Парахіна М. Міжнародні відносини і дипломатія українського козацтва: перші роки становлення та функціонування. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць: Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. 2013. № 77. С. 7–9.
11. Сагайдак О. Дипломатичний протокол та етикет: підручник. К.: Знання, 2017. 326 с.
12. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. Т. 3. Кн. 1. Третя чверть XVII ст. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus81.htm>.
13. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657– 1687) / уклад. І. Бутич, В. Ринсевич та ін. Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 2004. 1087 с.
14. Чухліб Т. Організація дипломатичної служби Української козацької держави в середині XVII ст. Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: матер. 8-х Всеукр. істор. читань. Черкаси: РВВ ЧДУ, 2001. С. 67–72.

Анотація

Н. МЕДВІДЬ. ДИПЛОМАТИЧНІ ДОКУМЕНТИ ГЕТЬМАНЩИНИ

У статті розглядаються особливості розвитку дипломатичного підстилю української ділової мови XVII – XVIII ст. Досліджується становлення жанрів дипломатичних документів. З’ясовуються особливості побудови дипломатичної документації Гетьманщини, яку складали міжнародні договори, дипломатичні листи, інструкції, записи дипломатичних перемовин, посольські звіти. Здійснюється структурно-формулярний аналіз документів.

Ключові слова: дипломатичні документи, міжнародні договори, дипломатичні листи, інструкції, записи дипломатичних перемовин, формуляр документа.

Аннотация

Н. МЕДВЕДЬ. ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ДОКУМЕНТЫ ГЕТМАНЩИНЫ

В статье рассматриваются особенности развития дипломатического подстиля украинского делового языка XVII – XVIII вв. Исследуется становление жанров дипломатических документов. Выявляются особенности построения дипломатической документации Гетманщины, которую составляли международные договоры, дипломатические письма, инструкции, записи дипломатических переговоров, посольские отчеты. Осуществляется структурно-формулярный анализ документов.

Ключевые слова: дипломатические документы, международные договоры, дипломатические письма, инструкции, записи дипломатических переговоров, формуляр документа.

Summary

N. MEDVID. DIPLOMATIC DOCUMENTS OF THE COSSACK HETMANATE

The article deals with the peculiarities of the developing the diplomatic substyle of the Ukrainian business language of the XVII – XVIII centuries. The development of diplomatic documents genres is explored. The peculiarities of the structuring diplomatic documentation of the Hetmanate, which consists of international treaties, diplomatic letters, instructions, records of diplomatic negotiations, embassy reports are examined. Structured and formulary analysis of documents is carried out.

Key words: diplomatic documents, international treaties, diplomatic letters, instructions, records of diplomatic negotiations, report, document formulary.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Прикарпатського національного
університету імені
Василя Стефаника

МОВОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В «НАРИСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ» Ю. ШЕВЕЛЬОВА

Юрій Шевельов належить до когорти тих науковців, хто «вміє зацікавити читача предметом дослідження, розвитком теми та переконливістю аргументів», «за його текстами відчувається рука яскравої авторської індивідуальності» [2, с. 3–4].

Мета пропонованої статті – охарактеризувати систему мовознавчих термінів, використаних у «Нарисі сучасної української літературної мови», який побачив світ у Мюнхені 1951 р. і, за висловом автора першої рецензії Ілька Борщака, є «праця епохіяльна» [2, с. 616]. Зі сформульованої мети випливають такі завдання: з'ясувати співвідношення запозичених і рідномовних термінів у названій праці; проаналізувати термінолексеми, які не стали здобутком сучасної мовознавчої терміносистеми; визначити терміни, які не збігаються із сучасними за фонетичним оформленням чи обсягом позначуваного поняття; навести погляди Ю. Шевельова щодо доцільності вживання деяких усталених термінів і терміносполук. *Актуальність* такого роду розвідок зумовлена не тільки тим, що вони проливають світло на становлення й розвиток української лінгвістичної термінології, а й можливістю виявляти ті терміноодиниці, які найбільшою мірою відображають те чи інше наукове поняття і якими поступово можна було б замінити традиційні, але менш вдалі або ж чужомовні.

Більшість термінів, якими послуговувався Ю. Шевельов в аналізованій роботі, повністю (за звучанням, написанням і обсягом позначуваного наукового поняття) збігаються з усталеними в сучасному українському мовознавстві. Серед них виділяються як запозичені (*фонетика, фонологія, фонема, асиміляція, дифтонг, аффрикат, морфема, афікс, афіксація, полісемія, лексика, семантика, евфемізм, синонім, граматики, морфологія, пунктуація* тощо), так і питомі українські (*звук, голосний, приголосний, чергування, наголос, склад, основа, закінчення, словотвір, підмет, присудок* та ін.). До цієї групи належать найменування більшості розділів науки про мову, понять із галузі фонетики, назви всіх частин мови, номінації багатьох іменних і дієслівних граматичних категорій, значень і форм, синтаксичні терміни для називання окремих типів речень, членів речення тощо.

Зафіксовані терміноодиниці, які відрізняються від традиційних деякими особливостями свого фонетичного оформлення, зокрема:

1) пом'якшення приголосного звука [л] (*експльозивний, лятеральний, паляталізація* і відповідно всі спільнокореневі – *паляталізуватися, паляталізований, паляталічний* та ін.);

2) наявність у словах епентетичного приголосного між голосними (*абрєвіація, адвербіація, варіант, варіація, лябіялізація* та похідних – *лябіялізований, нелябіялізований*);

3) звук [т] замість [ф] у деяких термінах іншомовного походження (*ортоєпія*);

4) властивий для української мови протетичний приголосний (*гомоніми*);

5) незбігання граматичного роду вживаного Ю. Шевельовим і сучасного терміна (*ідіом – ідіома*).

Проілюструємо висловлене реченнями з аналізованої роботи: «*На слух паляталізація означає підвищення тону, властивого даному приголосному звукові*» [3, с. 421]; «*До вимови голосних може додаватися ще т. зв. лябіялізація, себто випинальне заокруглення губів. З цього погляду голосні звуки поділяються на лябіялізовані (з випнуто-заокругленими губами) і нелябіялізовані (з нормальним або розтягненим становищем губів)*» [3, с. 409]; «*Слова, що вимовляються однаково, але мають зовсім різне значення, зветься гомоніми*» [3, с. 41]; «*Слова ідіом часто вживають ще в значенні виразу, який не можна буквально перекласти на чужі мови. Однак це не може правити за критерій, бо тоді визнання якогось виразу ідіомом або невизнання залежало б від того, з якою мовою ми робимо порівняння*» [3, с. 46] тощо. Усі ці звукові видозміни, як випливає з наведених прикладів, стосуються виключно запозичених термінів і зумовлені особливостями їхньої вимови й написання в мові-джерелі (напр., пункти 1, 3) або ж бажанням автора «принатурити» їх до норм і «духу» української мови (пункти 2, 4).

Зосередимо увагу на тих мовознавчих термінах, які відрізняються від нормативних у наш час. До таких, зокрема, належать терміни зі сфери словотвору: *наросток, приросток, наросткування, приросткування, словозрости* (сучасне словоскладання), *скорот* (сучасне абрєвіатура), *словозліплювання*. Напр.: «*Але наростки і приростки майже завжди не тільки змінюють вид дієслова, а і вносять певні відтінки в його значення*» [3, с. 319]; «*Другий тип прислівникових словозростів становлять двокореневі словозрости*» [3, с. 389]; «*Скороти мають <...> вузьку сферу застосування і вживаються головне в діловій і газетній мові*» [3, с. 58]. Більшість із них функціонувала в граматиці та інших працях, присвячених питанням мови, на початку ХХ століття.

Серед граматичних (морфологічних) термінів відрізняються від традиційних у сучасному мовознавстві такі: *другий і третій ступені прикметників* (відповідно *вищий і найвищий*), *посильні частки* (сучасне *підсилювальні*), *означені займенники (означальні)*, *наворотові дієслова, передминулий час* для позначення давноминулого

(плюсквамперфекта). Наведемо ілюстрації: «В недоконаних формах могло б бути проведене розрізнення тривалої дії від повторюваної (наворотової)» [3, с. 327]; «Поскільки перший ступінь порівняння нульовий, у дальшому під термінами ступені порівняння будемо розуміти тільки **другий і третій ступені**, а під ступеньованими прикметниками – прикметники **другого і третього ступеня**» [3, с. 280]; «**Передминулий** час створюється додаванням до минулого часу дієслова узгодженої форми минулого часу дієслова бути» [3, с. 349] та ін.

До відмінних від сучасних термінів зі сфери синтаксису належать такі терміни: *ряди*, вони ж *однорядні члени речення* (однорідні); *сумарне слово* (узагальнююче слово); *авторське пояснення* (слова автора): «Ускладнення можуть зайти, якщо в реченні наявні ще **ряди слів**»; «Члени ряду (їх називають також **однорядні члени речення**), маючи однакою синтаксичну функцію, не конче мусять бути виражені тими самими частинами мови в тій же самій формі» [3, с. 107]; «**Авторське пояснення** може стояти, звичайно, не тільки після власне прямої мови, а і в інших позиціях» [3, с. 163] тощо.

Цікавим для сучасного читача є термін для позначення т. зв. пошанної множини: «Такого **ми** часто вживають автори книжок, ототожнюючи себе тим з читачами (т. зв. **множина авторської скромності**)» [3, с. 336].

Для позначення постфікса *-ся* вживається показник *-ся*: [3, с. 358].

Не збігаються із сучасними деякі терміни, що номінують розділові знаки: *риска* (сучасне), *середник* (крапка з комою), *уступ*. Напр.: «При передачі прямої мови на письмі пунктуаційні правила дають дві можливості: або брати пряму мову в лапки, або починати її новим **уступом і рискою**» [3, с. 192]; «**Середник** може відокремлювати граматично самостійні речення, а може зв'язувати словосполучки, пов'язані інтонацією переліку» [3, с. 194]. Традиційному *дефіс* відповідає *розділка* й розглядається в параграфі «Синтакса і пунктуація. Принципи української пунктуації»: «Виразніший інтонаційний характер має тільки **розділка**, яка, власне, є не так розділовий знак, як знак зростання двох слів в одне» [3, с. 194].

У системі термінів зі сфери фонетики також трапляються такі, які відсутні в сучасному мовознавстві: *шелесні* (сучасне *шиплячі*) [3, с. 420] *протисні* (сучасне *зімкнені*). Зауважимо, що всі ці терміни утворені на рідномовній основі й характеризуються яскраво вираженою внутрішньою формою.

Засвідчені терміни, які в сучасній терміносистемі не функціонують зі значеннями, зафіксованими в «Нарисі». Це стосується, напр., терміноодиниць *лексика* та *семантика* на позначення відповідних розділів мовознавства: «Наука, що вивчає запас слів даної мови, зветься *лексикологія*, або просто *лексика*. (Словом *лексика* окреслюють також увесь запас слів даної мови)» [3, с. 32]; «Наука, що вивчає значення слів, зветься *семантика* (або *семасіологія*)» [3, с. 32].

Іноді обсяг значення традиційного нині терміна не збігається зі значенням, з яким ужитий цей же термін в аналізованій праці. Напр.: «Слова, що відрізняються тільки одним звуком, зветься *пароніми*» (напр., *коза* – *коса*; *коса* – *роса*) [3, с. 42]. Особовими займенниками Ю. Шевельов вважає тільки *я*, *ти*, *ми*, *ви*. Займенники, які «вказують особу (або предмет взагалі), яка не бере участі в розмові й тому визначається не із ситуації, а з контексту» [3, с. 300], мовознавець називає *особово-анафоричними* (*він*, *вона*, *воно*, зворотний *себе*, у деяких випадках – *той*) [3, с. 300].

У праці використано нехарактерний для сучасної української мовознавчої науки термін *алохронізм* (від гр. *allos* – «інший» і *chronos* – «час»), котрим названі ті «елементи, які не належать до нормальної системи мови даного часу», «не належать до сучасної мови часово, вони зв'язані із системою мови іншого часу» [3, с. 49]. Алохронізми охоплюють архаїзми та неологізми. Це ж стосується й терміна *алотопізм* [3, с. 60] (від гр. *allos* – «інший» і *topos* – «місце»), що вживається для позначення слів і зворотів з інших мов або діалектів і об'єднує *етранжизми* [3, с. 60] і діалектизми.

Як відомо, явище синонімії є позитивним для мови загалом, однак небажаним для термінології, хоча в кожній терміносистемі функціонують терміни-синоніми. Не уник використання синонімів і автор аналізованого «Нарису»: *уступ*, *абзац*; *новотвори*, *неологізми*; *значення*, *семантика*; *скорочення*, *абрєвіація*; *лексикографія*, *словництво*; *приросток*, *префікс* (дуже рідко); *кільце*, *епаналєпса*; *паратакса*, *сурядність* і багато інших. Як бачимо, синонімічні терміноодиниці репрезентовані запозиченим і власне українським словом. Таке паралельне вживання запозичених інтернаціональних і питомих термінів, вочевидь, зумовлене прагненням Ю. Шевельова не відривати української науки від загальноєвропейського контексту, з одного боку, і зберегти її ріднонаціональний дух – з іншого. Різними є способи використання їх у тексті. Характерним для аналізованої праці є паралельне вживання синонімічних термінів шляхом наведення одного з них у дужках: *дифтонг* (двозвук), *неологізми* (*новотвори*), *редуплікація* (*подвоєння*), *уступ* (*абзац*), *паратакса* (*сурядність*), *гіпотакса* (*підрядність*), *об'єктні підрядні речення* (*додаткові*), *атрибутивні підрядні речення* (*означальні*); їх називають також *релятивні*, або *відносні*), *причинові* (*кавзальні*) *підрядні речення*, *підрядні речення мети* (*фінальні*). Напр.: «Окремий тип прислівників – це прислівники, утворені **редуплікацією** (**подвоєнням**) кореня, причому між редуплікованим коренем стоїть прийменник або частка» [3, с. 390]; «Підрядні речення **мети** (**фінальні**) стосуються прямо або через відповідник до присудка головного речення, відповідаючи на запитання *обставин мети*» [3, с. 145]; «Нарешті, **уступ** (**абзац**), який у суті є теж розділовий знак, спирається на чисто логічне членування тексту» [3, с. 192] та ін.

Поширеним є також використання синонімів у тексті безпосередньо один за одним, причому помічено, що частіше спочатку наводиться іншомовний термін, а потім як пояснення, тлумачення його – питомий український: «**Інфіксація**, або **протягнення вигука**: *голосний вигука подвоюється, а всередині вставляється приголосний...* Ці **інфіксовані** або **протягнені вигуки** показують *двотактність* або *інтенсивність* звуку й дуже часто *склеюються з первісними вигуками в один складний типу дзень-дзелень*» [3, с. 402].

У «Нарисі» відображена словотворча спроможність термінів, що полягає в можливості утворювати різно-частиномовні похідні: *приростковий, приросткований, сприросткований, безприростковий, наросткований, без-наростковий, наросткування, приросткування*. Напр.: «Велика частина **приросткових** прикметників пошла від відповідних дієслів» [3, с. 278]; «Тому <...> **сприростковані** прислівники можуть творитися не тільки від якісних прикметників, а й від відносних» [3, с. 385]; «У словотворі прислівника принцип словозростання має не меншу вагу, ніж **наросткування й приросткування**» [3, с. 390]; «Третій ступінь нормально твориться від другого ступеня, так, що до **наросткованих** форм додається **приросток най-**» [3, с. 286] та ін.

Ураховуючи те, що, як зазначає Ю. Шевельов у передмові до «Нарису», «читачем книжки мають бути не самі фахівці-мовознавці, а кожна людина із середньою освітою», що «перед автором стояло завдання дати повний курс сучасної української літературної мови, не оминаючи її елементарних для науковця речей, а з другого боку, в міру можливості, побудувати його науково і з методологічного боку свіжо» [3, с. 30], автор, розтлумачуючи наукові поняття, часто вдається до розлогіх пояснень, досить влучних, на нашу думку, порівнянь, які допомагають зрозуміти суть відповідного мовного явища, названого лінгвістичним терміном. Проілюструємо висловлене кількома уривками з аналізованої праці: «...виділення алохронізмів і алотопізмів зі складу мови ґрунтується на різних засадах, так, як, напр., людей можна ділити за зростом на низьких, середніх і високих, а за віком – на молодих, середніх і старих, але низький може бути й молодим, і старим і, навпаки, молодий може бути і низьким, і високим» [3, с. 61]; «3-поміж алотопізмів особливо відчутні й особливу роль в мовній політиці відіграють етранжизми, себто слова й звороти, позичені з чужих мов... Як дотепно зауважив данський мовознавець Отто Єсперсен, слова **позичати, позика** тут уживаються дуже умовно. Адже в фінансовому світі **позика** означає, що одна сторона втратила якусь цінність, а друга набула її, але мусить згодом повернути. А при мовній «позиції» ані перша сторона нічого не втрачає, бо й далі вживає свого слова, ані друга сторона не повинна повертати те слово і може вживати його довіку» [3, с. 61] та ін. Цілком погоджуємося з твердженням сучасного українського лінгвіста Пилипа Селігея про те, що «якщо вчений – яскрава мовна особистість і добре знається на багатстві мови, йому важко втриматись у прокрустовому ложі узвичаєних стильових канонів. Він свідомо прагне скористатися з усієї мозаїки виражальних засобів, і його писемне мовлення перестає бути стилістично однорідним» [2, с. 14]. Досліджуючи особливості наукового письма Ю. Шевельова, П. Селігей дійшов аргументованого висновку про те, що його «тексти <...> засвідчують <...> тонке чуття стильової міри: їхня красномовність ніколи не перероджується у веломовність чи пустослів'я. Вони органічно втілюють єдність глибокого наукового змісту та яскравої, виразної форми» [2, с. 16].

Не поодинокими є міркування Ю. Шевельова щодо доцільності й точності деяких уже узвичаєних мовознавчих термінів чи терміносполук. Наприклад, даючи визначення складного речення, лінгвіст зазначає: «Назва ця не дуже вдала, бо тут, власне, йдеться не про речення, а про систему речень. Це так само, як коли б, приміром, будинок, що складається з кількох квартир, зв'язаних між собою сходами, назвати складною квартирою. Доцільніше було б назвати цю систему речень складним цілим або якимось інакше. Але, щоб не впроваджувати нового терміна, будемо користуватися старим традиційним, пам'ятаючи про його умовність» [3, с. 132]. Не зовсім точними й відповідними вважає Ю. Шевельов терміни *пряма мова й непряма мова*: пряму мову звичайно «характеризують... як точне відтворення чийхось слів, а непряму мову – як відтворення тільки їхнього змісту» [3, с. 161]. Навівши кілька прикладів-порівнянь, автор доходить висновку, що власне суть прямої мови полягає не в точності передачі чийхось слів, адже «поняття точності не належить до граматики. Ним може займатися правник чи історик, але граMATика вивчає внутрішні закони конструювання й функціонування мовних одиниць, незалежно від того, чи їхній зміст відповідає дійсності» [3, с. 161]. Тому така характеристика, на думку лінгвіста, є спрощеною й не зовсім відповідає фактам: «Пряма мова й непряма мова – це певні граматичні конструкти, і ми тільки тоді зрозуміємо їхню суть, коли визначимо їх граматичну (синтаксичну) природу. Обидві вони насамперед характеризуються тим, що становлять собою складне речення: пряма мова – асинтетичне, непряма мова – гіпотактичне» [3, с. 162].

Доречним і обґрунтованим є зауваження Ю. Шевельова щодо використання мовознавчого терміна *інтернаціоналізм*: «Природно, що в народів, які належать до одного культурного кола, є багато спільних етранжизмів. Напр., такі слова, як лямп, ваза, сорт, портфель, є в більшості європейських мов, а через те, що європейські мови тепер розповсюджені й поза межами Європи, дехто називає такі слова інтернаціоналізмами. Однак багато мов світу, в тому числі такі поширені, як китайська, японська тощо, здебільшого цих слів не вживають, а тому краще зберегти за ними точнішу назву європеїзмів» [3, с. 63].

Виваженою є позиція Ю. Шевельова щодо використання запозичень із різних мов. Він зазначає, що «последовне відкидання всіх взагалі чужих слів суперечило б законам розвитку мови. До того ж <...> мова сама дає собі раду з чужими словами, поступово принатурюючи їх до своїх норм і законів. Тому нормальний приплив чужих слів не шкодить розвитку мови й не порушує її цілісності, її системи, а часто збагачує її»; «последовне й безоглядне застосування пуристичних настанов не сприяє збагаченню й розвитку мови» [3, с. 71]. Проте мовознавець усе ж переконує, що «у випадках однозначності свого слова й чужого загалом перевагу мусить мати своє слово» [3, с. 71]. Це стосується й термінології.

Розуміючи, що терміносистему не можна змінити за короткий часовий проміжок, для цього потрібен тривалий час, вважаємо слушними міркування сучасних мовознавців щодо повернення в науковий обіг деяких несправедливо забутих чи вилучених термінолексем, зокрема й тих, які вживав у своїй праці Ю. Шевельов (*наросток, приросток* і похідні від них назви способів деривації, *словозрости, середник, риска, розділка, словництво* й ін.). Зусилля наукової спільноти сьогодні повинні бути спрямовані на поступове, але неухильне їх упровадження в

національне термінознавство. А оскільки система лінгвістичної термінології є системою відкритою, такою, що постійно поповнюється через необхідність відображення нових помічених властивостей і сторін об'єкта новими однолексемними й багатолексемними термінами, то під час моделювання цієї системи бажано надавати перевагу мотивованим термінам, які мають прозору смислову структуру. Це дасть змогу зберегти виразне національне обличчя української мовознавчої терміносистеми.

Література:

1. Борщак І. Сучасна українська літературна мова. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ: Темпора, 2012. С. 611–617.
2. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю. Українська мова. 2010. № 4. С. 3–21.
3. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ: Темпора, 2012. С. 29–446.

Анотація

**Л. ПЕНА. МОВОЗНАВЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ
В «НАРИСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ» ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА**

У статті йдеться про мовознавчу термінологію, використану в «Нарисі сучасної української літературної мови» Юрія Шевельова, опублікованому 1951 р. у Мюнхені. Особливу увагу звернено на ті терміни й терміносполуки, які не збігаються з усталеними в сучасній лінгвістиці. Наведено погляди Ю. Шевельова щодо доцільності вживання деяких усталених термінів і терміносполук.

Ключові слова: українська мова, термін, мовознавча термінологія, Юрій Шевельов, «Нарис сучасної української літературної мови».

Аннотация

**Л. ПЭНА. ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ
В «ОЧЕРКЕ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА» ЮРИЯ ШЕВЕЛЕВА**

В статье рассматривается лингвистическая терминология, использованная в «Очерке современного украинского литературного языка», изданном в 1951 г. в г. Мюнхен. Особенное внимание уделено тем терминам, которые не совпадают с устоявшимися в нынешней лингвистике. Изложены взгляды Ю. Шевелева относительно использования некоторых традиционных терминов.

Ключевые слова: украинский язык, термин, лингвистическая терминология, Юрий Шевелев, «Очерк современного украинского литературного языка».

Summary

**L. PENA. LINGUISTIC TERMINOLOGY
IN “ESSAY OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE” BY YURIY SHEVELOV**

The article is about linguistic terminology used in “Essay of Modern Ukrainian Literary Language” by Yuriy Shevelov, published in 1951 in Munich. Special attention is paid to those terms that do not coincide with fixed ones in modern Linguistics. Thoughts of Y. Shevelov about expediency exactness of some common linguistic terms are given.

Key words: Ukrainian language, term, linguistic terminology, Yuriy Shevelov, “Essay of Modern Ukrainian Literary Language”.

*кандидат філологічних наук,
доцент,
докторант кафедри
української мови
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова*

ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМАТИКА Й ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Постановка проблеми. Актуальним превентивним засобом вирішення складної ситуації, пов'язаної з тим, що люди звикають до низької культури мовлення, вважають її нормою, знижують вимогливість до чужого й свого мовлення, визнають рівень володіння мовою достатнім, таким, що не потребує вдосконалення [17, с. 90], є розроблення лінгвоперсоналогії як перспективного й пріоритетного напрямку, що на передній план висуває вивчення елітарної мовної особистості, зокрема в науковій сфері.

Аналіз останніх досліджень. Увагу дослідників привертають яскраві особистості, які успішно реалізувалися в одній або кількох сферах діяльності. Уже досліджено деякі постаті вчених – представників гуманітарних і природничих наук: В. Виноградова (В. Арбузова, 2007 р., А. Кузнецова, 2010 р., І. Федорченко 2002 р.), Н. Бехтерової (К. Кузьміна, 2011 р.), В. Вернадського (А. Кур'янович), К. Бендера (Т. Кочеткова), Д. Лихачова (Т. Романова, 2006 р.), Ю. Лотмана (В. Парсамова, 2004 р., М. Лаппо, 2014 р., Л. Салімова, 2014 р.), О. Лосєва (В. Дружиніна, 2004 р.), О. Реформатського (Л. Крисін, 2008 р.), М. Бахтіна (Н. Сивцова, О. Аріскіна, 2013 р.), І. Пулюя (І. Фаріон, 2017 р.) та ін., багато з яких репрезентовано в текстах публіцистичної, популяризаторської, просвітницької спрямованості. Об'єктом досліджень мовознавців нерідко ставав епістолярій учених, про що йшлося в нашій попередній статті. Наукову спадщину учених аналізують як академічну мовну особистість, сформовану в академічній (науковій) сфері, яка активно, повноцінно реалізує себе в ній, здатна транслувати свої професійні знання на велику аудиторію реципієнтів [9].

Мета нашої розвідки – з'ясувати проблеми й аспекти вивчення елітарної мовної особистості в науковому дискурсі, визначити основні етапи її дослідження в ХХ – ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Власне науковий дискурс слов'янських учених схарактеризовано досить фрагментарно. Початком аналізу їх особистостей можна вважати ґрунтовні дослідження багатьох учених, зокрема Юрія Шевельова, що скеровані на збереження й вивчення спадщини українських мовознавців – О. Потебні, В. Сімовича, К. Михальчука, В. Ганцова, О. Курило [20, с. 6]. Книга автора «Портрети українських мовознавців» складається з нарисів про В. Ганцова й О. Курило – видатних українських мовознавців доби Розстріляного Відродження, нарису про К. Михальчука – основоположника української діалектології, а також із оглядової статті, де схарактеризовано наукову діяльність учених 20-х рр. ХХ ст. Цінність цієї праці очевидна. П. Житецького, К. Михальчука й О. Потебню дослідник називає піонерами не тільки в українському, а й у загальнослов'янському мовознавстві, оскільки їхні наукові напрацювання оприлюднено раніше й вони стояли на вищому рівні від молодших російських відповідників. Указані імена є вершиною українського мовознавства передреволюційних часів [20, с. 9]. Ю. Шевельов, високо оцінюючи значний унесок учених у розвиток лінгвістики, пояснює, чому ця галузь науки в другій половині ХІХ ст. відрізнялася в основному нормалізаторською працею. Над нормалізацією літературної мови в той час працювали Євген Тимченко, Агатангел Кримський, Олена Курило, Іван Огієнко, Олекса Синявський, Микола Сулима, Борис Грінченко. Словник останнього також виконав нормалізаторське завдання. Для історії української мови багато зробили Василь Дем'янчук, Володимир Ярошенко, Дмитро Шелудько. У царині діалектології великого значення набули праці Всеволода Ганцова, Олени Курило. Видатним українським мовознавцем, який цікавився різними розділами мовознавства й заклав їхній фундамент, був Петро Бузук. У Західній Україні, що була політично відмежована від решти України, плідно працювали Іван Зілінський і Василь Сімович. Головною проблемою наукової творчості першого була проблема генези й групування говірок, другого – історія української мови й ономастика. У нарисах про В. Ганцова, О. Курило та К. Михальчука Юрій Шевельов аналізує роль і здобутки дослідників у галузі діалектології, словникарства, історії української мови.

Історію прогресу розглядають крізь призму особистостей, завдяки яким наука рухається вперед. Сказане свідчить, що такий ракурс дослідження особи науковця є очевидним, логічним і завжди актуальним з огляду на потребу наступних поколінь звертатися до напрацювань великих учених. Отже, на цьому етапі вивчення постатей учених зводиться до їх характеристики з погляду здобутків, розвитку науки, зародження напрямів або започаткування певних розділів.

Специфіка функціонування образних засобів, лексико-семантичні та граматичні особливості наукових праць у проекції на мовленнєву індивідуальність ученого стають предметом наукових спостережень мовознавців на наступному етапі. Зважаючи на те, що про це детально йдеться в роботі І. Самойлової [10], не зупиняємося на аналізі цього періоду. Уважаємо, що пошуки індивідуального корелюють із думкою Ю. Караулова про мовну особистість, яка зіткана «із протиріч між стабільністю та змінністю, стійкістю мотиваційних схильностей й здатністю зазнавати зовнішнього впливу та самовпливу, трансформуючи їхні результати в перебудові відношень на кожному з рівнів» [4, с. 38].

У нинішніх умовах виникає необхідність вивчення особистості вченого як професійної мовної особистості, пізнання авторської індивідуальності, осягнення мовної свідомості відомих науковців як зразків мовної культури й мовленнєвої поведінки. У цьому вбачаємо необхідність дослідження мовної особистості вченого. Зупинимось на аналізі мовних особистостей відомих вітчизняних і зарубіжних філологів.

Спостерігається кілька підходів до дослідження мовного оформлення наукового дискурсу вченого. Перший полягає в узагальненій характеристиці мовомислення й мовотворчості науковця, суть якої зводиться до розгляду специфічних рис його стилю та педагогічної вправності. Типовими рисами ідіостилу Л. Мацько (українського науковця, мовознавця, професора) є такі: гармонійне поєднання термінологічної й емоційно забарвленої лексики, індивідуальна семантизація термінів, відсутність безапеляційності суджень, нестандартне наукове мовомислення, функційна настанова на інтелектуальне сприйняття, вивірена система аргументації тощо. Її мовотворчість є своєрідним еталоном наукової досконалості, прикладом чистоти стильової виразності, вишуканості тропіки, що дає підстави віднести особистість дослідниці до елітарної мовної культури, яка реалізується через індивідуальну манеру побудови думки, здатність надавати конкретним, логічним, власне науковим відомостям особливої форми вербальної творчості [13]. Крім цього, наголошують на українській елітарності мовознавиці, морально-етичних якостях, оригінальному використанні засобів загальнонародної мови, що відображає риси її індивідуального світобачення й світосприймання, а також на стримано-емоційній манері викладу, образності мовлення, глибокому проникненні в суть уже відомого [14, с. 277].

Дослідників цікавлять мовні особистості вчених, які вирізняються мовною майстерністю, стилістичною довершеністю, ідіостилем. Авторську індивідуальність у мовознавчих текстах наукового й науково-популярного підстилів І. Вихованця вбачають у запитально-відповідних конструкціях, використанні розмовних елементів, засобів персоніфікації, метафор [5]. Слушну думку з приводу мислення вченого на підтвердження вибору мовної особистості як об'єкта дослідження знаходимо в П. Селігея, який переконаний, що невіддільним складником дослідницького хисту є нестандартність мислення, що автоматично породжує нестандартний текст, бо «індивідуальність наукового мовлення така ж природна, як і індивідуальність особистості, стилю мислення й узагалі мислення» [12, с. 20]. Указана особливість репрезентації наукового матеріалу «цінується більше, ніж нейтральний виклад чужих ідей (хай навіть і дуже ерудований)» [11, с. 473]. Зі сказаного випливає, що саме індивідуалізовані, а не безособистісні наукові тексти створюють непересічні, елітарні мовні особистості.

У науці досить поширена практика характеризувати видатних учених і педагогів, створюючи їхній портрет. Досліджують різні жанри наукового дискурсу, зокрема усне наукове мовлення. Вишівські лекції М. Бахтіна, російського літературознавця, культуролога та філософа, опрацьовані в аспекті лінгвістичних засобів вираження знань залежно від їхнього онтологічного (терміни, способи цитування, вставні елементи), аксіологічного (модальні конструкції, іменники з позитивною й негативною конотацією, питальні речення, частки, метафори, персоніфікація), методологічного (номени на позначення методів, способів, прийомів пізнання, модальні прикметники тощо) компонентів. Названі засоби вираження – стандартні та нормативні, а завдяки структурам, що синтезуються в образі автора, створюється його неповторний стиль мовлення [15, с. 8].

Як гармонійну мовну особистість схарактеризовано українського мовознавця М. Кочергана (Г. Мінчак), описано дискурсивні слова професора Є. Кротевича (М. Феллер), члена-кореспондента НАН України А. Загнітка (Т. Космеда), представників Одеської лінгвістичної школи, відомих мовознавців О. Бондаря та Ю. Карпенка (А. Романченко). Стильові особливості писемних наукових текстів російського дериватолога Л. Мурзіна, що вирізняються дотриманням норм усного публічного мовлення, описав В. Салімовський, ідіостиль видатного синтаксиста О. Пешковського, якому був властивий відступ від прийнятих стандартів писемної наукової комунікації, зацікавив О. Коськіну тощо.

Другий підхід у дослідженні елітарних особистостей у науковому дискурсі пов'язаний з аналізом певних лінгвістичних засобів, що корелюють зі структурою мовної особистості. Наукові розвідки нинішнього століття, пов'язані з лінгвоперсонологією, урахують напрацювання в цій галузі. Вербально-семантичний рівень в основному розглядають з опертям на лексеми термінологічного характеру. Г. Крохмальна визначила особливості індивідуального стилю вченого, з'ясувавши специфіку функціонування термінів у філологічних студіях професора І. Денисюка, якого вважають майстром високої культури письма. Дослідниця схарактеризувала лексико-семантичні й структурні параметри літературознавчих і нелітературознавчих одиниць, дійшла висновку про функційні зв'язки авторської термінної системи й термінної системи українського літературознавства в цілому. У науковому літературознавчому дискурсі вченого зафіксовано факти своєрідної адаптації загальнонаукових термінів: звуження семантики, нівеляцію загальнонаукового характеру терміна, функціонування в генетичному, поетикальному, композиційному, стильовому аспектах, детермінологізацію, паралельне вживання терміна з різних терміносистем [6, с. 164–167]. Простеживши за «контекстуальною поведінкою» термінної лексики, авторка висновує, що літературознавчий термін характеризується функційною «подвійністю» (Г. Крохмальна), а нелітературознавчий термін – утратою «термінності», можливостями переходу в літературознавчу терміносистему тощо.

Насичене використання термінів у науковій прозі члена-кореспондента НАН України В. Акуленка створює ефект «семантичної щільності». У працях вченого функціонує від 34 до 43% термінних одиниць порівняно із загальною лексикою. Частотними загальнонауковими словами є *наука, метод, синтез, аналіз, дослідження, поняття* тощо, що вказує на індивідуальні вподобання й специфічні стильові параметри мовознавця. У зоні перетину всієї його наукової спадщини перебувають слова, пов'язані із завданнями й оцінкою дослідницької роботи (*істина, пошук, обґрунтований; оптимальний, обмежений, плутанина, безнадійні плани* й ін.) [7, с. 5–6]. Серед індивідуальних особливостей письма В. Акуленка називають інтелектуальну емоційність, діалогічність, збалансоване поєднання логізованості й експресивності, етикетну «делікатність» викладу, наявність елементів експресивного

синтаксису, ненав'язливу критику, синтетичне наукове сприйняття, що, утім, не має стосунку до вербально-семантичного рівня. Дещо з перерахованого відповідає лінгвокогнітивному й мотиваційно-прагматичному рівням.

Мотиваційно-прагматичний рівень у структурі мовної особистості в науковій комунікації філологів, майстрів слова й науковців опановують завдяки вивченню ролі іронії (О. Буров, 2016 р.), займенників як засобів експлікації авторської індивідуальності (З. Висоцька, 2012 р.). На особливу увагу в межах указанного рівня заслуговує вивчення прецедентних текстів. Вони з огляду на спадкоємність науки в працях російського філолога, академіка, члена багатьох зарубіжних академій В. Виноградова, «чиє ім'я й наукові роботи самі є прецедентними для багатьох поколінь лінгвістів» [1, с. 108], що, власне, засвідчує його належність до елітарних мовних особистостей, мають особливу цінність для характеристики світогляду вченого. Наукова творчість видатного лінгвіста ХХ ст. є джерелом прецедентності, точкою відліку, «плацдармом» для побудови власної теорії, авторитетним способом доказу розмірковувань багатьох дослідників. Особливості використання прецедентних текстів в ідіостилі В. Виноградова пов'язані з властивостями його наукового методу (розмаїттям філологічних інтересів, розумінням певного лінгвістичного факту на всіх ярусах мовної системи; знанням науково-прецедентних текстів та епістолографію вчених і письменників, умінням вводити у власний текст елементи «чужих» текстів; урахуванням зробленого попередниками, холодною тверезістю особистості; баченням усього у зв'язку з усім) [19]. Апеляція вченого до вказаних одиниць часто виконує персуазивну функцію, є доказом роздумів із приводу певної проблеми, а «декоративна й людична функції» [1, с. 113] не притаманні його працям.

На відміну від стереотипного розуміння багатьма дослідниками попереднього періоду стилю наукового тексту, сучасні науковці акцентують увагу на індивідуальності вченого, на його особистісному аспекті (Т. Космеда, М. Котюрова, Т. Радзієвська, М. Фуко), що позначається на лексичних і синтаксичних засобах мови. Великого значення надають індивідуальній дискурсивній манері (індивідуальна мова, індивідуальний авторський стиль, індивідуальна авторська манера, ідіостиль, ідіолект), під час вивчення якої варто враховувати як власне лінгвальні, так і екстралінгвальні чинники. Для характеристики мовної особистості сучасного лінгвіста важливими є такі рівні його дискурсивної реалізації: ґрунтовність і глибина знань, оригінальність і сміливість наукового мовомислення, лінгвокреативність у творенні тексту, ідіостильові маркери, складна, вузькопрофільна термінологія [2, с. 134].

Синтезом усіх рівнів структури мовної особистості є аналіз праць видатного російського лінгвіста та літературознавця М. Панова [3]. Щоправда, авторка дослідження про нього має дещо відмінне уявлення про модель мовної особистості порівняно з її класичним трактуванням Ю. Караулова. Для вивчення рівня професійної свідомості проаналізовано заголовки праць ученого в аспекті способу номінації (комунікативний і когнітивний). Вербальний рівень мовної особистості, на думку Д. Дубровської, репрезентують концепти *МОВА*, *НАУКА* тощо, із чим важко погодитися, оскільки ми дотримуємося думки, що концепти є об'єктом дослідження лінгвокогнітивного рівня. Прецедентні тексти й імена якразово характеризують елітарну мовну особистість, відображаючи її духовні якості й комунікативні здібності, демонструють вербалізацію мотиваційно-прагматичного рівня.

Колективний портрет мовної особистості вченого-гуманітарія ХІХ ст. постає в дослідженні І. Синиці. М. Максимович, М. Костомаров, О. Потебня, П. Житецький, М. Драгоманов зробили неймовірно великий внесок у розвиток науки. Їхні праці з філології, історії, етнографії та фольклористики стали основою для встановлення характерних рис мови вказаного періоду, уможливили створення комунікативного й соціального портрета науковця того часу. Учений у різні періоди існування науки був «унікальним генератором творчої ідеї, її автором і розробником, який втілює цю ідею в науковому тексті» [16, с. 41].

Комплексний аналіз мовної особистості вченого передбачає його характеристику з огляду на її рівневу структуру, розроблену Ю. Карауловим. Лінгвістичні засоби (займенник я, невластиво-особові назви суб'єктів висловлювання, деякі вставні словосполучення) формують експліцитний тип адресантності, за якого автор явно присутній у науковому тексті. Цей тип авторства пов'язаний із максимальним ступенем егоцентричного потенціалу суб'єктивного у висловлюванні. За імпліцитного авторства егоцентричні можливості нейтралізуються, автор неявно присутній, у тексті він реалізується пасивно, ніби ховаючись за фактичним матеріалом. Авторське ми актуалізується за нейтрального типу адресантності, коли автор отожднює себе з адресатом, мислиться узагальнено [16, с. 157–160]. І. Синиця визначає типи адресантності залежно від способів і засобів вираження авторства. В. Хімік, урахувавши різні категорійні засоби вираження, виокремлює такі різновиди адресантності: абсолютний, інклюзивний, ритуальний, експресивний. Зважаючи на соціально нормовану самопрезентацію автора наукового тексту, мовознавець трактує його як ритуальний варіант [18, с. 26], фактично пов'язуючи адресантність із типом дискурсу за соціолінгвістичним критерієм, на відміну від І. Синиці, яка мотивує вибір того чи іншого способу репрезентації автора розумінням його ролі під час передавання знань.

Як прийоми діалогізації, як засіб впливу в науковому дискурсі кваліфікують гіпофору, частіше називану в працях питально-відповідним комплексом, питально-відповідним блоком тощо (Л. Андрусь, Н. Кондратенко, Н. Костусяк, Л. Омарова, А. Романченко, А. Стельмашук, І. Синиця, Я. та М. Хінтіки, Л. Чайка, С. Шабат-Савка). У вказаному дискурсі питально-відповідний комплекс функціонує в трьох семантико-структурних типах: 1) як засіб автокомунікації, суть якого зводиться до питання й відповіді самого автора. У такому разі названий комплекс є способом «створення фіктивно-питальних діалогічних відношень, антропоцентричний вектор суб'єктивності яких зосереджено на одному суб'єкті – адресантові комунікації, який виконує й роль адресата» [16, с. 194]; 2) як засіб комунікації двох різних суб'єктів – адресанта запитання й адресата, який дає відповідь. У таких ситуаціях обов'язкова наявність основи для запитання, саме запитання й відповідь; 3) як засіб непрямого запитання (непряма цитата, складнопідрядне речення з питанням у підрядній частині) [16, с. 194–197].

Виокремлюють два актуальних у лінгвістиці підходи до вивчення мовної особистості: лінгвокультурологічний і лінгводидактичний. Перший підхід зосереджений на вивченні мовної особистості як збірному культур-

но-історичному образі, особистості, яка існує в просторі культури й відображена в мові, а також на національно-культурному прототипі носія мови, другий скерований на розгляд мовної особистості як сукупності іпостасей, у яких індивід утілюється в мові. Розрізняють також широкий і вузький підходи. Широкий підхід уможливило розгляд дискурсивної моделі особистості з метою конструювання її як сукупної множини «Я», поєднання ідей психоаналізу та літературознавства тощо. Вузький підхід передбачає суто лінгвістичну інтерпретацію мовної особистості [8, с. 348–349]. Фактично йдеться про значний діапазон можливостей дослідження феномена мовної особистості, різноманітність осмислення його в сучасній науковій антропоцентричній парадигмі.

Позачасове й інваріантне у структурі мовної особистості позначене етнічним, тобто неодмінно містить національний складник [4, с. 39], тому культурологічний аспект наукового дискурсу абсолютно природно вписується в модельну організацію мовної особистості. Наукова творчість М. Максимовича, М. Костомарова, О. Потєбні, П. Житецького, М. Драгоманова, належачи російській мовній культурі, з огляду на те, що вони писали в основному російською мовою, ідейно й тематично тісно пов'язана з Україною. Завдяки цьому вчені науково обґрунтували право українців мати власну історію, мову, культуру тощо. Розрізняють кілька рівнів культурологічного простору наукового тексту: суб'єктивно-авторський і суб'єктивно-колективний (загальнокультурний). Перший із них відтворює конкретну історичну ситуацію, а другий – етнокультурні цінності, традиції, відношення в позачасовому вимірі [16, с. 246–247]. Цей підхід дослідження є панівним на сучасному етапі, усебічним, таким, що відповідає надбаням у галузі лінгвоперсоналогії й має велику перспективу.

Отже, на третьому етапі спостерігається зацікавленість проблемами реалізації мовної особистості за рівневою організацією її структури. Наскрізною ідеєю двох останніх етапів є вивчення індивідуальних параметрів стилю вчених.

Висновки та перспективи. З огляду на сказане можна вирізнити три етапи дослідження мовних особистостей науковців. Об'єднуючою особливістю цих етапів є інтерес до ідіостилу вченого, до окремих мовних засобів вираження думки елітарної мовної особистості. Нинішній етап характеризується розмаїттям підходів, аспектів, інтересом до проблем реалізації специфіки мовної особистості науковця за одним чи кількома рівнями, запропонованими Ю. Карауловим, або за авторськими критеріями дослідника.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні мовних особистостей сучасних українських учених-лінгвістів (О. Бондаря, П. Гриценка, С. Єрмоленко, Ю. Карпенка), яких ми вважаємо носіями елітарної мовленнєвої культури.

Література:

1. Арбузова В. Прецедентность в русском языке как лингвистический и культурологический феномен (на материале научных и эпистолярных текстов): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – русский язык / Липецкий гос. пед. ун-т. Липецк, 2007. 202 с. URL: <http://library.cie.ru/file.php/cf3ef0af15f997a84c55ca2006bf73e3pdf?load=true> (дата звернення: 20.03.2018).
2. Борисов В. Мовна особистість ученого в синхронному науковому дискурсі. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 5. С. 131–136.
3. Дубровская Д. Когнитивный подход к изучению языковой личности. Вестник Челябинского государственного университета. Филологические науки. Челябинск: Изд-во ЧГУ, 2015. № 27 (382). Вып. 98. С. 77–80.
4. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность. Москва: Издательство ЛКИ, 2010. 264 с.
5. Кочукова Н. Прояви авторської індивідуальності в мовознавчих текстах наукових та науково-популярних підстилів. Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки» (мовознавство). Дрогобич, 2016. № 5 (1). Т. 1. С. 168–171.
6. Крохмальна Г. Терміни в ідіостилі вченого (на матеріалі філологічних праць професора Івана Денисюка): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Львів. нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 209 с.
7. Малиновська І. До характеристики мовної особистості В.В. Акуленка: стилістичні, лінгвориторичні та лінгвокогнітивні. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. 2008. № 2 (32). С. 3–13.
8. Ригванова В. Языковая личность в аспекте современных лингвистических теорий. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Кіровоград, 2010. Вип. 89 (1). С. 346–350.
9. Салимова Л. Академическая языковая личность и ее роль в современной лингвокультурной ситуации. Евразийский союз ученых. 2015. № 04 (13). URL: <http://ewroasia-science.ru/filologicheskie-nauki/akademicheskaya-yazykovaya-lichnost-i-ee-rol-v-sovremennoj-lingvokulturnoj-situacii/> (дата звернення: 23.03.2018).
10. Самойлова И. Понятие речевой индивидуальности ученого: история и перспективы изучения. Стереотипность и творчество в тексте: межвуз. сб. тр. Пермь: ПГНИУ, 2006. Вып. 10. С. 95–107.
11. Селігей П. Світло і тіні наукового стилю: монографія / НАН України. Інститут мовознавства імені О.О. Потєбні. Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2016. 627 с.
12. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю. Українська мова. 2010. № 4. С. 3–21.
13. Семенов О. Ідіостиль викладача і вченого-лінгвіста у вимірах педагогічної майстерності. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти: монографія. Глухів: ГДПУ, 2008. С. 192–199.
14. Семенов О. Науковий наставник як українська мовна особистість. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип. 5. С. 273–279.
15. Сивцова Н., Арискина О. Языковые средства выражения знания в лекционной речи М.М. Бахтина. Научный журнал КубГАУ. 2013. № 91 (07). С. 1–10.

16. Сеница И. Языковая личность автора в научно-гуманитарном тексте XIX века (коммуникативный, культурологический, образно-стилистический аспекты: дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.02 – русский язык / Институт языковедения имени А.А. Потебни НАН Украины. Киев, 2007. 518 с.
17. Стернин И. Отношение носителей языка к речевой культуре. Мир русского слова. 2004. № 3. С. 88–90.
18. Химик В. Категория субъективности в современном русском языке (эгоцентрический потенциал субъектных компонентов высказывания): автореф. дис. ... докт. филол. наук. Санкт-Петербург, 1991. 33 с.
19. Чудаков А. Семь свойств научного метода Виноградова. Филологический сборник (к 100-летию со дня рождения академика В.В. Виноградова). Москва: РАН ИРЯ, 1995. С. 9–15.
20. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2002. 132 с.

Анотація

**A. РОМАНЧЕНКО. ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ:
ПРОБЛЕМАТИКА Й ЕТАПИ ДОСЛІДЖЕННЯ**

У статті розглянуто проблематику вивчення елітарної мовної особистості вченого, яка реалізувала себе в науковому дискурсі. Схарактеризовано підходи дослідження такої особистості в сучасній антропоцентричній парадигмі. Зроблено спробу виокремити етапи лінгвістичного аналізу постатей науковців.

Ключові слова: елітарна мовна особистість, етап, проблематика, учений, науковий дискурс.

Аннотация

**A. РОМАНЧЕНКО. ЭЛИТАРНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ:
ПРОБЛЕМАТИКА И ЭТАПЫ ИССЛЕДОВАНИЯ**

В статье рассмотрена проблематика изучения элитарной языковой личности ученого, реализовавшейся в научном дискурсе. Охарактеризованы основные подходы исследования такой личности в современной антропоцентрической парадигме. Представлена попытка выделения этапов лингвистического анализа личности ученых.

Ключевые слова: элитарная языковая личность, этап, проблематика, ученый, научный дискурс.

Summary

**A. ROMANCHENKO. ELITE LANGUAGE PERSONALITY IN SCIENTIFIC DISCOURSE:
PROBLEMATICS AND RESEARCH STAGES**

The article deals with the problematics of the research of elite language personality of a scientist in scientific discourse. The approaches of a research in modern anthropocentric paradigm are characterized. An attempt to distinguish stages in the analysis of the figures of scientists has been made.

Key words: elite language personality, stage, problematics, scientist, scientific discourse.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології
Коломійського навчально-наукового
інституту
Прикарпатського національного
університету
імені Василя Стефаника

ВИДО-ЧАСОВЕ СПІВВІДНЕСЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ ПРИСУДКІВ У ПРОСТОМУ УСКЛАДНЕНОМУ РЕЧЕННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасному слов'янському мовознавстві в реченні з кількома співвідносними діями в основному встановлюють одночасність і різночасність (неодночасність) на основі функціонування видових грамем (О.І. Бондар, Н.В. Семенова, Ю.С. Маслов, Т.Г. Акімова й інші). Одним із основних засобів вираження різночасності в структурах з однорідними присудками називають дієслівну форму доконаного виду (далі – ДВ), одночасності – дієслівну форму недоконаного виду (далі – НДВ), при цьому дієслова вжито в однакових часових формах. О.І. Бондар зауважує, що взаємодія дієслівних форм НДВ і ДВ передає неповну одночасність [1, с. 27].

Значення одночасності, передування, наступності ґрунтується на взаємодії видових форм дієслівних присудків. Як відзначає Ю.С. Маслов, «у зв'язному тексті вирішальну роль у виборі виду відіграють об'єктивні хронологічні відношення між діями – їх одночасність (паралелізм), передування чи наступність у часі, поява події на фоні іншої, яка триває, тощо» [2, с. 311]. Значення одночасності, передування й наступності пов'язують із порядком слідування дієслів відповідної видової семантики; за будь-якою іншою видовою семантикою дієслівних форм хронологічну послідовність дій не встановлюють.

Однак вважаємо, що аналіз взаємодії дієслівних присудків не може базуватися тільки на граматичній категорії виду. Це зумовлено тим, що співвідносні дії виражають те чи інше значення порядку дій у межах поліпредикативного комплексу. Оскільки такий комплекс є синтаксичним утворенням, то форми дієслів-присудків повинні виражати синтаксичне значення. Вид є морфологічною дієслівною категорією. Морфологічне й синтаксичне значення має категорія часу. У зв'язку із цим **метою нашого дослідження** є аналіз вищо-часової взаємодії дієслівних присудків, з'ясування значень порядку дій у структурах зі щонайменше двома співвідносними дієсловами-присудками. Матеріалом аналізу ми обрали просте речення сучасної української літературної мови, ускладнене однорідними присудками.

Категорія виду передає динамічну ознаку, представлену дієсловом, або в процесі її розгортання, становлення, або як повністю реалізовану, цілісну, обмежену [3, с. 408]. У мовознавстві граматична категорія виду представлена опозиціями дієслівних ознак: тривалість/завершеність дії; одиничність/багатократність; цілісність/нецілісність дії чи стану; визначеність/невизначеність; обмеженість/необмеженість тривання дії. Ці та інші видові значення розглядають як інваріантні. Опозиційні ознаки дієслова ґрунтуються на понятті внутрішньої межі дії (стану, процесу). Внутрішньо обмежена дія є результативною, цілісною, маркованою з погляду її початку чи кінця. Дія без внутрішньої межі характеризується необмеженістю, незавершеністю, нецілісністю, тривалістю. Такі особливості дії виражені в грамах доконаного й недоконаного виду.

В інваріантному значенні ДВ вбачають досягнення дією межі, цілісності й результативності. Форма ДВ представляє конкретний одиничний факт. Дієслова ДВ вказують «на максимальний, найповніший вияв дії й означають дію з указівкою на її обмеження в часі, на її завершеність у минулому чи майбутньому, на її результативність» [4, с. 170]. Окрім значень завершеності (*продати, перенести*) і результативності дії (*отримати нагороду, захистити проект*), дієслова ДВ можуть вказувати або на однократність (одноразовість, одноактність) (*тріснути, стукнути*), або на багатократність дії (*порозказувати, порозносити*), або на її початок (*заспівати, заплодувати*). Однократність часто має раптовий або несподіваний вияв.

Дієслова НДВ передають дії, тривалі в минулому, теперішньому чи майбутньому часі. Форми НДВ вказують на процеси, що розвиваються чи тривають, і найчастіше виражають конкретно-процесне та необмежене значення, що реалізується в регулярно повторюваних умовах контексту [5, с. 31–32]. Вважаємо, що дії, виражені дієсловами НДВ, мають значення незавершеності, тривалості (протяжності) (*варити, ремонтувати*), а також регулярної (*покашлювати*) чи нерегулярної повторюваності (*привозити*). Також дієслова НДВ можуть позначати здатність до дії, яка є постійною ознакою (властивістю) суб'єкта дії (*собака кусається*).

Таким чином, доконаний вид за ознаками завершеності, результативності, однократності, багатократності, початку дії вважають засобом вираження передування чи наступності. Недоконаний вид виражає незавершеність, необмеженість, тривалість, регулярну/нерегулярну повторюваність дії, тому недоконаний вид дієслівної форми називають засобом маркування одночасності.

Вважаємо, що слід переглянути доцільність уживання понять «одночасність» і «неодночасність» у значенні порядку дій, адже дії можуть бути одночасними чи різночасними з погляду морфологічного часу, тому не виявляють значення порядку дій. Натомість пропонуємо вживати поняття «синхронність» і «послідовність».

Морфологічний (грамемний) час співвідносить дію чи стан із моментом мовлення [6, с. 787]. У сучасній українській мові морфологічний час представлений грамами минулого, теперішнього й майбутнього часів.

Природа синтаксичного часу інша: головний член речення чи присудок використовує морфологічні форми дієслова у своїх синтаксичних цілях. Морфологічний час є основою для синтаксичного (О.І. Бондар). Синтаксичний час зумовлений контекстом.

Дієслова минулого часу НДВ позначають тривалі, повторювані дії, процеси та стани, що відбувалися в певний проміжок часу до моменту мовлення [7, с. 252] і не завершилися (імперфектне значення). По-перше, такі форми вказують на конкретні, одиничні тривалі дії, по-друге – на звичні (типові) повторювані дії, по-третє – на безвідносні до одиничних чи повторюваних дій (у розмовній мові – «*Ви читали цю книгу?*»).

Виокремлюємо такі часткові значення минулого часу НДВ (імперфект):

1) одинична нерезультативна тривала дія: «*Поранені стояли <...> і дивилися на нього з невимовною ніжністю*» (О. Довженко). У наведеному прикладі дії, виражені формою минулого часу НДВ, співвіднесені як синхронні. Періоди здійснення тривалих незавершених дій збігаються в плані минулого;

2) регулярно чи нерегулярно повторювана дія: «*Увечері дід перед золотим язичком люстерка з голови скидав і клав на дно скрині кресаню німбу*» (І. Калинець). Форми дієслів вказують на повторювану в минулому часі черговість дій і формують значення послідовності.

Значення минулого часу ДВ має аористичний і перфектний різновиди. Аористичне значення минулого часу ДВ виникає тоді, коли «результат у минулому завершеної дії не пов'язаний із моментом мовлення» [7, с. 253]. Дієслова з аористичним значенням можуть вказувати на часове обмеження тривання дій (нетривалість), на їх одноактність, моментальність або мати вказівку на тривалість кількох дій.

Перфектне значення виявляємо тоді, коли форми минулого часу ДВ передають водночас і факт здійснення дії в минулому, і актуальність її результату в момент мовлення [8, с. 254]. Дія, виражена дієсловом минулого часу ДВ, завершилася в минулому, однак має відношення до моменту мовлення, визначаючи при цьому можливий зв'язок із дією, вираженою дієсловом теперішнього часу.

Отже, до часткових значень минулого часу ДВ відносимо значення:

1) одиничної (одноактної) результативної дії, не пов'язаної з моментом мовлення (аористичне значення): «*Микула кинувся до стіни, зняв лук, вибрав стрілу*» (С. Скляренко). У реченнях з однорідними присудками послідовні одиничні результативні дії відображають їх визначену черговість у минулому, чим і увиразнюють семантику послідовності кількох дій, що завершуються одна за одною;

2) тривалості одиничної завершеної дії з вказівкою на межі її тривання (аористичне значення): «*Дівчина Зірвала лавровий вінець І в хвилях шумливого моря Знайшла своїй пісні кінець*» (Леся Українка). У наведеній структурі послідовно співвіднесені завершені дії з означеною кінцевою межею;

3) одиничної дії з актуальним результатом у момент мовлення (перфектне значення): «*Сонечко встало, прокинулось ясне, Грає вогнем, променіє, І по степу розлива своє світлонько красне...*» (Леся Українка). У реченні очевидною є результативність минулих дій, виражених дієсловами *встало, прокинулось*, у плані теперішнього часу, який представляють дії, марковані дієсловами *грає, променіє, розлива*. Дії з перфектним значенням темпорально зумовлюють дії, що відбуваються в теперішньому часі.

Семантика дієслівних форм теперішнього часу визначена співвіднесенням виражених ними дій із моментом мовлення. Залежно від того, чи збігається момент мовлення з актом безпосереднього говоріння, чи не збігається, розмежовують два типи прямого (абсолютного) вживання форм теперішнього часу: власне-теперішній (актуальний теперішній) і невластне-теперішній (неактуальний) [9, с. 92] (за термінологією В.М. Русанівського – детерміноване й недетерміноване значення [8, с. 243–246]). За першим типом визначають дії, які збігаються з моментом мовлення (конкретні одиничні дії, часто з часовим конкретизатором, що пов'язує їх із моментом мовлення, або повторювані в теперішньому часі дії), за другим – дії, які стосуються моменту мовлення частково, оскільки вони охоплюють ширший період теперішнього (у плані теперішнього реалізовано типові, постійні дії). У сфері невластне-теперішнього виокремлено розширений теперішній (дії не тільки збігаються з моментом мовлення, а й відбуваються до й після моменту мовлення) і постійний теперішній час (дії відбуваються в момент мовлення, а також в усі періоди часу до й після моменту мовлення) [9, с. 93].

Серед граматистів немає однастайності щодо місця абстрактного теперішнього часу, або абстрактного постійної дії (дія не відбувається, а тільки мислиться як узагальнена в момент мовлення, до і після нього). В одних працях значення теперішнього часу постійної дії розглядають як теперішній неактуальний, оскільки дія збігається з моментом мовлення, але їй властива необмежена тривалість [7, с. 251–252; 8, с. 243–245; 9, с. 92–93]. В інших дослідженнях у межах теперішнього актуального виокремлюють теперішній постійної (позачасової) дії [10, с. 64–79]. Такий погляд ґрунтується на тому, що дія співвіднесена з моментом мовлення. Вважаємо, що відносити теперішній постійний до теперішнього актуального немає достатніх підстав. Хоча теперішній постійний представляє дію, яка означена як безперервна (лінійна) конкретна одинично-процесна, а момент мовлення про цю дію збігається з часом її здійснення, що зближує її з теперішнім актуальним, однак дія все-таки не має конкретної точки на часовій осі, чим можна пояснити її нелокалізованість у часі, а момент мовлення стосується тільки одного з проміжків (періодів) протікання дії, що зближує її з теперішнім неактуальним.

Отже, абсолютний теперішній час диференційовано на теперішній актуальний, або власне-теперішній (дія відбувається безпосередньо в момент мовлення), і теперішній неактуальний, або невластне-теперішній (дії властивий ширший період здійснення в теперішньому, що включає момент мовлення, період до й після моменту мовлення). До теперішнього актуального часу, за яким дія співвіднесена з реальним моментом мовлення, відносимо значення:

1) одиничної конкретної дії: «*Перекладаю подушку на другий кінець ліжка й лягаю лицем до вікна*» (В. Винниченко). У наведеному реченні поєднано одиничні дії з визначеною черговістю (послідовністю);

2) повторюваної дії в момент мовлення: «*Даруся розказує йому все, про все питає, але найдовше слухає глуху повільну татову бесіду*» (М. Матіос). Виділені дії є довільно повторюваними.

Теперішній неактуальний час, за яким дія співвіднесена з абстрактним моментом мовлення, включає значення:

1) розширеного теперішнього одиничної дії, яка збігається з моментом мовлення й триває до й після моменту мовлення: «*Поміж будинки ніч ступає-плутає, Верету снів над містом тихо тче*» (О. Бабій). Такі одиничні дії синхронно суміщені одна з одною;

2) постійної дії, яка є безперервною та позачасовою, при цьому включає момент мовлення, а також необмежений період часу до й після моменту мовлення: «*...Я тільки високо ціную поетів і люблю їх з усіх людей на світі найбільше*» (Грина Вільде). Однак форми дієслів указують на незмінні, безперервні дії, а тому не можуть виражати події та їх порядок, на що вказує семантика дієслів.

Майбутній час позначає дії, реальність яких гарантує мовець. Запорукою того, що дії відбудуться чи відбуватимуться, є сам мовець, для якого ці дії завжди реально виконані після моменту мовлення про них. У зв'язку із цим вважають, що майбутні дії, співвідносячись із моментом мовлення, займають визначені місця на умовній часовій осі, тому майбутній час, як і минулий, є реальним. Однак «поза сферою мовця дії, виражені формою майбутнього часу, є нереальними, бо вони не відбулися і не відбуваються» [7, с. 253]. Часова форма майбутнього часу може позначати:

1) одиничну результативну дію (виражену формою ДВ): «*Два сонечка твоїх очей зійдуть і лід розтоплять в невеселих грудях*» (М. Матіос). Форми дієслів указують на визначену черговість співвідносних дій (послідовність);

2) повторювану дію (представлену формою НДВ): «*Буду шаленіти від любові до моїх прозорих сіл і міст і шукати в кожному людському слові потаємний і великий зміст*» (В. Симоненко). Взаємодія дієслів відповідних форм відображає синхронність дій.

Вважаємо, що значення минулого часу НДВ (імперфектне), минулого часу ДВ (аористичне й перфектне), значення теперішнього актуального й теперішнього неактуального часу, майбутнього часу ДВ і НДВ впливають на характер співвіднесення дієслів-присудків. Взаємодія вищо-часових форм дієслівних присудків у простих ускладнених реченнях є граматичним засобом вираження порядку дій – синхронності та послідовності. Так, синхронність дій формують однорідні присудки, виражені формами минулого часу недоконаного виду, якщо вони позначають одиничні нерезультативні тривалі дії, теперішнього неактуального часу та майбутнього часу недоконаного виду. На послідовність дій вказує співвіднесення однорідних присудків, представлених формами минулого часу недоконаного виду, якщо дії є регулярно чи нерегулярно повторюваними, минулого часу доконаного виду (аористичне й перфектне значення), теперішнього актуального часу та майбутнього часу доконаного виду.

Перспектива досліджень полягає в аналізі речень, ускладнених відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами, з погляду реалізації в них порядку дій.

Література:

1. Бондар О.І. Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові. Функціонально-ономасіологічний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец.10.02.01 «Українська мова». К., 1998. 34 с.
2. Маслов Ю.С. Избранные труды: Аспектология. Общее языкознание. М.: Языки славянской культуры, 2004. 840 с.
3. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 1997. 493 с.
4. Горпинич В.О. Морфологія української мови: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
5. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола: значение и употребление. М.: Просвещение, 1971. 239 с.
6. Українська мова: енциклопедія / ред. кол. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.
7. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови. К.: Пульсари, 2004. 400 с.
8. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. К.: Наукова думка, 1971. 315 с.
9. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: монографія. К.: Наукова думка, 1988. 256 с.
10. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола: значение и употребление. М.: Просвещение, 1971. 239 с.

Анотація

О. РУСАКОВА. ВИДО-ЧАСОВЕ СПІВВІДНЕСЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ ПРИСУДКІВ У ПРОСТОМУ УСКЛАДНеноМУ РЕЧЕННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті розглянуто вищо-часову взаємодію дієслів у простому реченні, ускладненому однорідними присудками. Проаналізовано часткові значення минулого часу доконаного та недоконаного виду, теперішнього актуального й неактуального часу, майбутнього часу доконаного й недоконаного виду. З'ясовано, що

видо-часове співвіднесення однорідних присудків впливає на порядок дій у реченні: на встановлення значень синхронності та послідовності дій.

Ключові слова: дієслово, вид, час, однорідні присудки, порядок дій, синхронність і послідовність дій.

Анотация

О. РУСАКОВА. ВИДО-ВРЕМЕННОЕ СООТНЕСЕНИЕ ГЛАГОЛЬНЫХ СКАЗУЕМЫХ В ПРОСТОМ ОСЛОЖНЕННОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТЕРАТУРНОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассмотрено видо-временное взаимодействие глаголов в простом предложении, осложненном однородными сказуемыми. Проанализированы частичные значения прошедшего времени совершенного и несовершенного вида, настоящего актуального и неактуального времени, будущего времени совершенного и несовершенного вида. Выяснено, что видо-временное соотношение однородных сказуемых влияет на порядок действий в предложении: на установление значений синхронности и последовательности действий.

Ключевые слова: глагол, вид, время, однородные сказуемые, порядок действий, синхронность и последовательность действий.

Summary

O. RUSAKOVA. COORDINATION OF ASPECT AND TENSE OF PREDICATES IN A SIMPLE COMPLICATED SENTENCE IN MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The article deals with the aspect and tense interaction of verbs in a simple sentence, complicated by homogeneous predicates. The partial meanings of the perfective and the imperfective aspects of the past tense, the present actual and non-actual tense, and the perfective and the imperfective aspects of the future tense are worked out. It is determined that the correlation of aspect and tense of homogeneous predicates influences the order of actions in the sentence: it influences the meanings of synchronism and sequence of actions.

Key words: verb, aspect, tense, homogeneous predicates, order of actions, synchronism and sequence of actions.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філософії,
соціально-гуманітарних дисциплін,
іноземних мов, української
та латинської мов № 2
Донецького національного
медичного університету

СУБСТАНЦІАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ ІЗ ТРИВАЛЕНТНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ

На сучасному етапі розвитку українознавства одним зі здобутків є застосування функціонального аспекту в дослідженнях із синтаксису, що зумовлено необхідністю детального вивчення змістового боку речення або його семантичної структури, яка ґрунтується на предикатних і непередикатних знаках. Істотною відмінністю такого підходу до вивчення структури простого речення є його зв'язок із семантико-синтаксичною категорією валентності предиката. Відбиваючи значеннєво зумовлену сполучуваність предиката з іншими непередикатними компонентами, валентність визначає тип семантико-синтаксичної структури речення.

Семантико-синтаксична валентність належить до найскладніших граматичних категорій, яка мало досліджена в українській лінгвістиці. Проблема вивчення категорії валентності викликає інтерес у зв'язку з бажанням учених трактувати мову як ієрархічно організоване єдине ціле, що складається з інших підсистем, йому підпорядкованих. В українському мовознавстві семантико-синтаксичну валентність предиката (ознакового слова) визначають як здатність його сполучатися з іншими (як правило, неознаковими) словами, мати певну кількість відкритих позицій, які можуть або повинні заповнюватися одиницями відповідної семантичної природи [2, с. 41].

Сучасні дослідники синтаксису дійшли висновку про те, що семантично елементарне речення сучасної української мови включає до свого складу шестивалентні й одновалентні предикати. Керування трьома іменниками вважається середньою сполучувальною спроможністю предиката, що є досить поширеним в українській мові. Відповідно до цього є доцільним більш детально проаналізувати та систематизувати предикатні знаки, що керують трьома іменниками, а також виявити закономірності сполучення предикатів зазначеного типу з іменниковими синтаксемами.

Основними носіями валентності у структурі речення є дієслова. Інші носії валентності, зокрема прикметники, набувають валентних спроможностей у зв'язку з дієсловом, тобто в результаті переміщення у первинну для дієслова предикативну позицію, яка є для них вторинною [6, с. 10].

Теоретичні засади прикметникової сполучуваності розглянуто в працях М.М. Прокоповича, О.М. Шрамма, В.М. Павлова, М.Г. Булахова, Д.І. Арбатського, П.Г. Горно й інших. В українському мовознавстві цій тематиці присвячені праці Й.Ф. Андерша, І.Р. Вихованця, М.Я. Плющ, Т.С. Масицької, З.М. Терлака, М.І. Степаненка, І.А. Пасічник, В.А. Тимкової й інших мовознавців.

Прикметниковий предикат, як і дієслівний, відіграє організуючу роль у семантико-синтаксичній структурі речення, утворюючи предикативний центр реченнєвої конструкції. Семантико-синтаксична валентність предикативного прикметника визначає його синтаксичні зв'язки та відношення до інших одиниць речення, а також впливає на кількість і якість субстанціальних компонентів. У структурі простого елементарного речення предикати якості максимально відкривають три іменникові позиції: позицію суб'єкта, позицію об'єкта та позицію адресата. При цьому об'єктна синтаксема репрезентована у двох варіантах – облігаторному та факультативному.

Семантико-синтаксична структура речень, породжених тривалентними предикативними прикметниками, передбачає наявність лівобічної субстанціальної синтаксеми у функції суб'єкта якісної ознаки. В ієрархії семантичних варіантів суб'єктної синтаксеми, розробленій І.Р. Вихованцем, суб'єкт якісної ознаки посідає проміжне місце між основними (суб'єктом дії, суб'єктом процесу та суб'єктом стану) і периферійними (суб'єктом локативного стану та суб'єктом кількісної ознаки) варіантами [3, с. 258–259]. Суб'єкт якісної ознаки функціонує як зумовлена валентністю предиката субстанціальна синтаксема, що має певне морфологічне та лексико-семантичне наповнення. Основним морфологічним варіантом суб'єктного компонента в тривалентних предикатах якості виступає називний відмінок, напр.: «*Сини <...> не схожі ні в чому на тебе*» (П. Загребельний); «*Тепер він з нею у всьому згоден*» (М. Слабошпицький). Дослідники сучасного синтаксису зауважують, що роль називного відмінка в семантико-синтаксичній структурі речення з тривалентними предикатами якості не відрізняється від ролі інших залежних іменникових компонентів, виражених непрямыми відмінками. Особливість його полягає в тому, що на відміну від інших субстанціальних компонентів він має ширші семантичні можливості в суб'єктній зоні семантико-синтаксичної валентності предиката [4, с. 16]. При цьому семантико-синтаксична функція суб'єкта якісної ознаки в називного відмінка має дві спільні диференційні ознаки із семантико-синтаксичними функціями суб'єкта дії та суб'єкта процесу. Це субстанціальність і валентний зв'язок із відповідним предикатом. Проте, на відміну від інших варіантів суб'єктної синтаксеми, називний суб'єкта якісної ознаки характеризується статичністю та пасивністю, що зумовлює певну різноманітність лексичних засобів його вираження. Так, у позиції суб'єкта при тривалентних предикатах якості трапляються такі іменникові лексеми: 1) назви осіб, що позначають ім'я, родинне чи со-

ціалне становище, фахове заняття тощо, напр.: «*Павло дуже схожий обличчям на батька*» (М. Слабошпицький); «*Діти часто бувають розбіжні зі своїми батьками у поглядах*»; 2) назви тварин або рослин, напр.: «*Кішка була схожою за кольором на тигра*» (Б. Харчук); «*Особливо цінні (для людини) поживними речовинами сагова і кокосова пальми*» («Географія материків»); 3) назви предметів людського вжитку: «*Цей фотоальбом був особливо дорогий бабусі спогадами*»; 4) назви частин доби, пір року, напр.: «*Ранок 22 квітня 1944 року біля Перекопу був незвичайним (для Червоної Армії) святковим пожвавленням та піднесеною урочистістю*» (С. Голованіський); 5) назви географічних одиниць і місцевостей, напр.: «*Чернігівське Полісся близьке за культурою до Полтавицини*» (Г. Лозко); 6) абстрактні назви, напр.: «*Стан моєї душі був чимось подібний до збереженого з беззахисного дитинства*» (В. Коротич); 7) інші предмети та явища навколишнього світу: «*Місце й справді було вигідне їм для переправи*» (М. Коцюбинський). Наведені приклади доводять, що суб'єктна синтаксема як абстрактна субстанціальна семантико-синтаксична одиниця є зумовленим валентністю предиката якості необхідним лівобічним компонентом семантико-синтаксичної структури речень із тривалентними предикативними прикметниками [4, с. 17].

До правобічних субстанціальних синтаксем у конструкціях із тривалентними предикатами якості зараховуємо об'єктний і адресатний компоненти. На відміну від суб'єктної синтаксеми, яка здатна поєднуватися з усіма типами предикатів якості, іменниковий компонент у функції об'єкта трапляється лише у структурах із дво- та тривалентними предикатами якості. Аналіз структури семантично елементарних речень із тривалентними предикатами якості переконує, що об'єктна синтаксема в конструкціях такого типу репрезентована у двох варіантах: облігаторному (власне об'єкт) і факультативному (об'єкт із семантикою уточнення й об'єкт із семантикою обмеження). Слід зазначити, що як облігаторний, так і факультативний компоненти функціонують як передбачувані семантикою тривалентного прикметникового предиката синтаксеми, проте ступінь їх обов'язковості та необхідності в зазначених структурах різний. Так, у випадках, коли вилучення іменникової одиниці у функції об'єкта призводить до змістової чи граматичної неповноти речення, маємо справу з облігаторним виявом об'єктної синтаксеми. Якщо ж відсутність об'єктного компонента не порушує значеннєву повноту предикатного слова та функціональну автономність речення, то такі іменникові синтаксеми у функції об'єкта кваліфікуємо як факультативні. Семантико-синтаксична структура речень, утворених переважно більшістю тривалентних предикатів якості, передбачає наявність облігаторної об'єктної одиниці. До таких предикатних синтаксем зараховуємо прикметники, що позначають: 1) борг людини іншим (*винний, винуватий, повинний* і т. ін.); 2) відповідність або невідповідність особи (предмета) іншій особі (предмету) (*аналогічний, тотожний, ідентичний, однаковий, рівний, схожий, споріднений, близький, відповідний, подібний, погожий, підхожий, далекий, відмінний, різний, несхожий, розбіжний* та ін.); 3) популярність і загальне визнання предмета (*актуальний, відомий, видатний, визначний, знаменитий, популярний, славний, знаний, примітний, помітний, прикметний, славетний, маловідомий, малознайомий, невідомий, непопулярний, незнаний* і под.); 4) використання та доступність предмета (*доступний, корисний, вигідний, зручний, сприятливий, недоступний, невідомий, неприступний, несприятливий* і т. ін.); 5) підпорядкування чи залежність особи (предмета) (*підпорядкований, залежний, підлеглий, підвладний, покірний, відданий, вірний, незалежний, непокірний* та ін.); 6) морально-естетичні якості людини, особливості вдачі (*дорогий, чесний, щирий, щедрий, відвертий, винний* і под.); 7) зв'язки людини з іншими (*згодний, солідарний, зобов'язаний, вдячний, завдячений* і т. ін.). У ролі морфологічних варіантів власне об'єктної синтаксеми у зазначених семантичних групах тривалентних предикатів якості вживаються безприйменникові та прийменникові форми іменників, напр.: «*Молодий Еміль Золя був добре відомий сучасникам своїм донкіхотством*» (М. Слабошпицький); «*Батько дуже вдячний синові за допомогу*»; «*Він і справді чимось схожий на вгодованого ченця*» (О. Гончар); «*Чіпка й собі, хоч і бачив, що мати перед ним не винна, держався руки жінки, а за нею – її теці*» (П. Мирний). В окремих випадках власне об'єктний компонент займає позицію перед предикатом, зливаючись із ним і утворюючи складну синтаксеми, що виражає якісний стан суб'єкта, напр.: «*Жінка на ім'я Марія Маркович стала загальновідомою своїми оповіданнями, що вийшли збіркою під псевдонімом «Марко Вовчок»...*» (О. Кобилянська) ← «*Жінка на ім'я Марія Маркович стала відомою усім своїми оповіданнями, що вийшли збіркою під псевдонімом «Марко Вовчок»...*».

У конструкціях із тривалентними предикатами на позначення популярності, загального визнання іноді роль об'єктного компонента виконує детермінантний член, що ніби втягується у валентну рамку предиката, заступаючи словоформу давального відмінка, напр.: «*Баба Параска Гришиха була відома на все село своєю брехнею*» (І. Нечуй-Левицький).

Деякі тривалентні прикметникові предикати, окрім власне об'єктної синтаксеми у формі знахідного відмінка, вимагають участі другого облігаторного компонента на позначення адресата, який виражений давальним відмінком іменника. До таких предикатів якості зараховуємо прикметники, що позначають борг людини іншим (*винний, повинний, винуватий*), напр.: «*Побіжи зараз до Соломії, візьмеш у неї курку та мірку картоплі: вона мені винна*» (І. Карпенко-Карий). Аналіз прикладів уживання зазначених предикатів у семантико-синтаксичній структурі речень переконує, що адресатна синтаксема виражена переважно іменником на позначення осіб.

Як уже зазначалося, у семантико-синтаксичній структурі речень, утворених переважно більшістю тривалентних предикативних прикметників, поряд з облігаторними, функціонують і факультативні об'єктні синтаксеми, що передбачені семантикою предикатного слова, проте характеризуються меншим ступенем необхідності. З-поміж факультативних об'єктних компонентів у реченнях зазначеного типу розрізняємо: 1) синтаксеми, які мають обмежувальне значення; 2) синтаксеми, що вносять у речення семантику уточнення. Факультативні об'єктні синтаксеми із семантикою обмеження трапляються в конструкціях із різними семантичними типами тривалентних предикатів якості, а саме: 1) із предикатними синтаксемами, що позначають відповідність або невідповідність особи (пред-

мета) іншій особі (предмету) (*схожий, аналогічний, ідентичний, однаковий, споріднений, близький, відповідний, подібний, підхожий, рівний, різний, далекий, відмінний, несхожий, розбіжний* та ін.), напр.: «Всі вони <солдати> **схожі** на тебе. **Пілотками, касками, терпким чоловічим потом, усмішкою і радістю...**» (В. Коваль); 2) із предикативними прикметниками на позначення популярності, загального визнання предмета (*популярний, відомий, видатний, визначний, знаменитий, актуальний, славний, знаний, славетний, примітний, помітний, маловідомий, малознайомий, невідомий, непопулярний, незнаний і под.*), напр.: «У цілому повіті село Котельва **нічим**, крім убогості, **не було знамените**» (І. Цюпа); «**І саме цим** князівство **стане помітним**» (Д. Міщенко); 3) із прикметниками, які вказують на використання та доступність предмета (*доступний, корисний, вигідний, зручний, сприятливий, недоступний, недосяжний, неприступний і т. ін.*), напр.: «Його завжди короткі зауваження **були корисні** для нас своєю **точністю**» (О. Донченко); 4) із прикметниковими предикатами, що характеризують підпорядкування або залежність особи чи предмета (*залежний, підлеглий, підвладний, підпорядкований, покірний, відданий, вірний, незалежний, непокірний* та ін.), напр.: «Візантійське духовенство **було підпорядковане** у своїх діях імператорові і не визнавало влади пап» («Історія середніх віків»); 5) із предикатами на позначення особливостей вдачі, морально-естетичних якостей людини (*винний, чесний, щирий, відвертий, чистий, грішний, нечистий і под.*), напр.: «Повір мені, я **відвертий** з тобою у **всьому**» (В. Малик); 6) із прикметниками, що вказують на зв'язки людини з іншими (*згодний, солідарний, зобов'язаний, вдячний, завдячений і т. ін.*), напр.: «Ми **нічим не зобов'язані** своїм батькам, якщо вони не оточують нас своїми турботами і піклуванням після нашої появи на світ» (М. Слабошпицький); 7) із предикатами якості, які мають вирізняльне значення (*важливий, визначальний, оптимальний, ефективний, суттєвий, особливий, дорогий, незвичайний, цінний, неоціненний, дорогоцінний, помітний* та ін.), напр.: «Своєю винятковістю і своєю звичайністю – **усім** вона **дорога** для нас» (О. Донченко); 8) із предикатними синтаксемами, що позначають загальну оцінку людини чи предмета (*гарний, красивий, симпатичний, милий, приємний, любий, цікавий, страшний, потворний, огидний, осоружений, гидкий, нелюбий, немилый і под.*), напр.: «– Тимко **любий** мені **усім** – і все тут! З ним хоч на край світу піду» (Г. Тютюнник); «Місто й досі **осоружне** мені **усіма** **отими інститутами, туалетами, тротуарами, будуарами, гарнітурами, кулуарами, партитурами, процедурами**» (А. Крижанівський). Наведені приклади доводять, що факультативні обмежувальні синтаксеми при тривалентних предикатах якості виражені здебільшого формою орудного відмінка. Проте іноді зазначені синтаксеми здатні мати форму місцевого відмінка, що трапляється в конструкціях із предикативними прикметниками, які вказують на зв'язки людини з іншими (*згодний, солідарний, зобов'язаний та ін.*), на особливості вдачі, морально-естетичній якості людини (*чесний, щирий, відвертий, грішний, винний і под.*). Напр.: «Я **згоден** з тобою у **всьому**» (С. Плачинда). У структурі речень із тривалентними прикметниковими предикатами на позначення відповідності чи невідповідності особи (предмета) іншій особі (предмету) об'єктні компоненти з обмежувальною семантикою також можуть бути виражені родовим відмінком іменника, напр.: «Любка росла, як у садку вишня. Вона **була дуже схожа** з **лиця** на Нимидору» (І. Нечуй-Левицький); «**Степка схожа** з **обличчя** на матір» (М. Зарудний). Подібне явище характерне для речень із деякими предикатами якості, що вказують на загальну оцінку (*гарний, красивий, симпатичний* та ін.), напр.: «**Кармалюк** людям **гарний** з **лиця**» («Легенди та перекази»). В окремих випадках об'єктна обмежувальна синтаксема зливається з предикатним словом, утворюючи одиницю, що виражає якісний стан істоти, пор.: «Жінка була з усіма **щира** серцем» → «Жінка була з усіма **щиросердною**».

Факультативні об'єктні синтаксеми із семантикою уточнення функціонують у конструкціях із деякими тривалентними предикатами якості, а саме: 1) із предикатами, які вказують на загальну оцінку (*гарний, красивий, милий, красний, приємний, любий, рідний, цікавий, страшний, гидкий, потворний, огидний, бридкий, немилый, ненависний* та ін.); 2) із предикатами, що мають вирізняльне значення (*важливий, знаменний, визначальний, суттєвий, особливий, незвичайний, цінний, помітний і под.*). Структура речень, утворених зазначеними предикативними прикметниками, передбачає наявність об'єктної синтаксеми з уточнювальною семантикою, що найчастіше виражена формою родового чи давального відмінків. Напр.: «**Андрій для людей** **лицем красний**» (П. Загребельний); «**Це місце було особливо цінне** для **батька** **спогадами**» (К. Гордієнко).

Таким чином, семантико-синтаксична структура речень, утворених тривалентними предикатами якості, передбачає участь субстанціальних компонентів, що мають облігаторний або факультативний вияв. До облігаторних зараховуємо суб'єктні, власне об'єктні й адресатні синтаксеми, водночас факультативні одиниці представлені об'єктними компонентами із семантикою обмеження й уточнення. Іменники у функції суб'єкта виражені здебільшого формою називного відмінка. Морфологічними засобами вираження об'єктних синтаксем є різні відмінкові форми іменників (давальний, родовий, знахідний, орудний і місцевий відмінки). Адресатні синтаксеми представлені формою давального відмінка іменника на позначення особи.

Література:

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. АН України. Ін-т української мови. Відп. ред. К.Г. Городенська. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.
2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наук. думка, 1993. 255 с.
3. Галаган О.М. Семантико-синтаксична структура речень з тривалентними предикатами: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Кіровоград, 2004. 27 с.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: морфологія. Донецьк: Вид-во ДонДУ, 1996. 435 с.
5. Мацицька Т.Є. Граматична структура дієслівної валентності. Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 208 с.

6. Словник української мови: В 11-ти томах. К.: Наук. думка, 1970–1980.
7. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. 752 с.

Анотація

О. СОКОЛОВСЬКА. СУБСТАНЦІАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ В СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ ІЗ ТРИВАЛЕНТНИМИ ПРЕДИКАТИВНИМИ ПРИКМЕТНИКАМИ

Статтю присвячено проблемі вивчення особливостей семантико-синтаксичної структури речень із тривалентними предикатами якості. Розглянуто семантичну типологію субстанціальних компонентів у синтаксичних конструкціях із тривалентними предикативними прикметниками, визначено характерні риси правобічних і лівобічних синтаксем і проаналізовано основні морфологічні засоби їх вираження.

Ключові слова: семантико-синтаксична структура речення, предикат, валентність, предикативний прикметник, субстанціальна синтаксема.

Аннотация

Е. СОКОЛОВСКАЯ. СУБСТАНЦИАЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ В СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЯХ С ТРЕХВАЛЕНТНЫМИ ПРЕДИКАТИВНЫМИ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫМИ

Статья посвящена проблеме изучения особенностей семантико-синтаксической структуры предложения с трехвалентными предикатами качества. Рассмотрена семантическая типология субстанциальных компонентов в синтаксических конструкциях с трехвалентными предикативными прилагательными, определены характерные особенности правосторонних и левосторонних синтаксем, а также проанализированы основные морфологические средства их выражения.

Ключевые слова: семантико-синтаксическая структура предложения, предикат, валентность, предикативное прилагательное, субстанциальная синтаксема.

Summary

O. SOKOLOVSKA. SUBSTANCE COMPONENTS IN THE SYNTACTIC CONSTRUCTIONS WITH TRIVALENT PREDICATIVE ADJECTIVES

The article is devoted to the investigation of semantic and syntactic structure of the sentences with trivalent predicates of quality. The semantic typology of the substance components in the constructions with trivalent predicative adjectives is investigated. The specific features of the right-hand and left-hand syntaxemes are defined and the ways of their morphological expression are analyzed.

Key words: semantic and syntactic structure of the sentence, predicate, valence, predicative adjective, substance component.

*кандидат филологических наук,
доцент кафедры гуманитарных
наук
Национального фармацевтического
университета*

МОТИВАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ УСПЕШНОСТИ ОБУЧЕНИЯ УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ

В системе высшего образования успешность и эффективность учебной деятельности иностранных студентов зависит от развития и усиления роли такого социально-психологического фактора, как мотив обучения. К наиболее актуальным проблемам современного высшего образования относится построение процесса обучения на основе формирования мотивационной сферы иностранных студентов. Мотивация с целью достижения успеха в учебной деятельности является наиболее важной в обучении иностранных студентов, но на сегодняшний день исследована не полностью. Неоднозначность и недостаточная степень разработанности изучаемой темы обусловили актуальность данной статьи. Проблема мотивации иностранных студентов, повышение успешности и эффективности учебно-профессиональной деятельности представляет несомненный интерес для изучения.

Среди основных психологических факторов, успешно влияющих на учебный процесс, многие современные авторы выделяют мотивацию обучения. Целью статьи является обоснование психолого-педагогической сущности фактора мотивации, определяющей успешность обучения иностранных студентов в неязыковом вузе. Заметим, что разработка вопросов мотивации иностранных студентов по отношению к мотивации учеников школьного возраста рассматривалась учеными в меньшей степени.

Рассмотрением вопросов, связанных с исследованием мотивации в образовательном процессе, занимались Б.Г. Ананьев (классификация методов психолого-педагогического исследования), Е.Л. Афанасенкова (мотивы учения и их изменение в процессе обучения студентов вуза), О.В. Баранова (мотивация социально-педагогической деятельности и её развитие у студентов педагогического колледжа), Л.И. Божович (теоретические и методологические положения по проблеме мотивации), А.К. Дусавицкий (мотивационная направленность личности), А.А. Реана, В.А. Якунина (изучение мотивов учебной деятельности).

Так, А.К. Дусавицкий связывает мотивационную сферу студента с направленностью личности. В зависимости от её специфики могут быть выделены три различных типа мотивационной направленности личности: на себя, на других людей, на профессию [3, с. 6–7].

Наиболее актуальным проблемам современной педагогической психологии посвящены работы И.А. Васильева, Л.С. Выготского, И.А. Зимней, А.Н. Леонтьева, А.К. Марковой, Р.С. Немова, А.Б. Орлова и др., в которых раскрываются актуальные методологические проблемы современной психологии, анализируется формирование общих и частных методологических принципов психологической науки.

Несмотря на то, что вопросы мотивации достаточно полно освещаются в педагогической психологии, единой трактовки понятий «мотив», «мотивация» пока нет. Исследователи по-разному оценивают роль мотивации, рассматривая ее в разных аспектах, в связи с этим термин «мотивация» трактуется по-разному. Проанализировав литературу по методике, педагогике и психологии, отметим, что большинство авторов придерживается мнения, что мотивацией (от лат. *moveo*, что означает «толкать, побуждать») является совокупность процессов, отвечающих за побуждение к деятельности (В.Г. Асеев, Л.И. Божович, Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, В.И. Иванников, В.В. Рубцов, Б.А. Сосновский и др.), то есть мотивация выступает побудителем любой деятельности.

Согласно мнению авторов, осознаваемое или неосознаваемое побуждение является движущей силой неудовлетворенной потребности к осуществлению деятельности. Мотивация определяется как особая сфера мотивов, включающая в себя потребности, цели, интересы в их сложном переплетении и взаимодействии, как важный психологический фактор, который обеспечивает успех в деятельности. «В качестве мотива могут выступать предметы внешнего мира, представления, идеи, чувства и переживания. Словом, все то, в чем нашла свое воплощение потребность» [2, с. 53].

Известный ученый Р.С. Немов считает, что мотивация представляет более широкое понятие, чем мотив. В современной психологии слово «мотивация» используется и как система факторов, определяющая поведение, потребности, мотивы, цели, намерения, стремления, и как характеристика процесса, который стимулирует и поддерживает поведенческую активность на определенном уровне. Мотивацию Р.С. Немов детерминирует как совокупность причин психологического характера, объясняющих поведение человека, его начало, направленность и активность [6, с. 463].

По мнению А.Н. Леонтьева, личность развивается в процессе взаимодействия мотивов, которые вступают между собой в иерархические отношения и «образуют узлы личности», а «структура личности представляет собой относительно устойчивую конфигурацию главных, внутри себя иерархизованных, мотивационных линий» [5, с. 221].

Различные научные работы по актуальным вопросам современного состояния исследований психологии учебной деятельности составили методическую основу нашего исследования в изучении учебной мотивации иностранных студентов в неязыковом вузе. Согласно концепции Е.Л. Афанасенковой, психологический фактор успешности обучения украинскому языку зависит от позитивного воздействия и специально созданных педагогических условий, способствующих формированию учебной мотивации иностранных студентов. На базе выявленных особенностей учебной мотивации студентов автор этой концепции составила обобщенную модель развития их мотивационной сферы и разработала комплексную программу учебно-профессионального и личностно-ориентированного обучения [1]. В разработанной модели развития учебно-профессиональной мотивации студентов основное внимание уделяется положительной мотивации и отрицательной. По мнению Е.Л. Фарисенковой, отрицательная учебная мотивация негативно влияет на процесс обучения, на взаимодействие между преподавателем и студентом. Студенты с отрицательной мотивацией обычно не заинтересованы в своем профессиональном будущем.

К сказанному выше необходимо добавить, что основы мотивации профессиональной деятельности специалистов закладываются в процессе обучения, в период, когда иностранные студенты овладевают своей будущей специальностью. По словам И.А. Зимней, мотивация является одним из основных компонентов структурной организации учебной деятельности, а также существенной характеристикой самого субъекта этой деятельности [4].

Мотивация обучения в основном должна основываться на создании условий, в которых результат обучения напрямую связан с успехом на рынке труда и определяется правильно организованными действиями (как со стороны преподавателя, так и со стороны студентов). При этом уровень мотивации может быть низким, средним или высоким. Следует отметить, что наиболее подходящим уровнем мотивации к обучению украинского языка считаем средний уровень мотивации.

В нашем исследовании мотивация рассматривается как совокупность внутренних и внешних движущих сил, побуждающих студента к выполнению учебных действий, направленных на достижение намеченной цели, и полученных результатов. Учитывая определение мотивации, выделим её основные составляющие применительно к обучению иностранных студентов русскому языку: адаптация к учебной деятельности, тяготение к знаниям и самосовершенствованию, познавательные способности, самоконтроль, эмоциональная устойчивость, стремление к достижению цели и получению желаемого результата.

Вместе с тем особое внимание уделяем формированию учебной мотивации иностранных студентов при изучении украинского языка и рассматриваем ее в аспекте подготовки будущего специалиста к профессиональной деятельности. Имея это в виду, мы поддерживаем мнение о том, что успешность обучения зависит от мотивации студента. В этой связи целесообразно выяснить возможные способы повышения мотивации и причины проявления низкой мотивации иностранных студентов.

По мнению Т.В. Крысенко и Т.Е. Сухановой, иностранный студент должен иметь внутреннюю мотивацию, чтобы получить результат того, что он делает. Мотив – это существенный мотивационный фактор, который побуждает студентов интенсивно работать и развиваться [7, с. 58]. Особая роль в формировании мотивации учебной деятельности как основного условия успешного обучения иностранных студентов украинскому языку отводится преподавателю. В процессе обучения перед преподавателем стоят следующие основные педагогические задачи: снижение уровня влияния отрицательной мотивации и стимулирование позитивных мотивов к изучению украинского языка.

Предпосылками снижения мотивации иностранных студентов при изучении украинского языка могут стать следующие факторы: 1) неумение учиться и преодолевать трудности познавательной деятельности; 2) низкий уровень общего образования; 3) безразличное отношение к изучаемой дисциплине; 4) качество образования; 5) отношение к преподавателю; 6) условия учебы и проживания; 7) недостаточное стремление к развитию личностных и профессиональных качеств; 8) уровень интеллектуальных способностей; 9) сложность изучаемого материала; 10) отсутствие навыков самостоятельного обучения; 11) индивидуально-личностные особенности иностранного студента.

Успешность обучения иностранных студентов украинскому языку предполагает учет мотивации в учебной деятельности и уровня готовности студентов к обучению. Работа по развитию учебно-профессиональной мотивации должна проводиться, начиная с первого курса, и иметь систематический, дифференцированный (с учетом разных категорий студентов), практически направленный характер. Так, в ходе диагностической деятельности, например, необходимо выявлять тех студентов, у которых преобладает мотивация избегания неудачи, и проводить с ними соответствующую коррекционную работу с целью обучения их новому опыту мышления, способам поведения и эмоционального реагирования, типичным для человека с высокой мотивацией достижения успехов. Однако при этом необходимо развивать и познавательную мотивацию как внутренний резерв обеспечения направленности на профессию.

В заключение можно отметить, что в изучении украинского языка как иностранного мотивация является одной из центральных проблем методики обучения в неязыковом высшем учебном заведении, поэтому мы рассматриваем мотивацию как способность работать и учиться так, чтобы было интересно и преподавателю, и студентам. Модели учебного взаимодействия не складываются сами по себе, а отражают уровень профессиональной компетентности, четкое видение ближайших и отдаленных перспектив применения студентами полученных знаний и умений, в том числе в практической работе.

Литература:

1. Афанасенкова Е.Л. Мотивы учения и их изменение в процессе обучения студентов вуза: дис. ... канд. психол. наук. М., 2005. 265 с.
2. Божович Л.И. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / под ред. Д.И. Фельдштейн. М.: Международная педагогическая академия, 1995. 212 с.
3. Дусаевичкий А.К. Мотивы учебной деятельности студентов: учеб. пособие. Харьков: ХГУ, 1987. 55 с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. перераб. М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. 384 с.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
6. Немов Р.С. Психология: учебник для студ. пед. ВУЗов: В 3 кн. Кн. 2. Психология образования. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. 688 с.
7. Суханова Т.Е., Крысенко Т.В. Использование различных приемов и стратегий для развития монологической и диалогической речи на занятиях по русскому языку как иностранному. Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. Вып. № 1(20), 2016. С. 57–66.

Анотация

Л. СУБОТА. МОТИВАЦІЯ ІНОСТРАННИХ СТУДЕНТІВ ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ПСИХОЛОГІЧЕСКИХ ФАКТОРІВ УСПЕШНОСТІ ОБУЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОМУ ЯЗЫКУ

В статті розглянуто проблему мотивації, особливості процесу формування мотивації при вивченні української мови, роль мотивації в розвитку особистісних і професійних якостей іноземних студентів. Успішність навчання іноземних студентів українській мові розглядається в аспекті підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності. Визначені поняття «мотивація» і «успішність» з точки зору відомих учених, запропоноване педагогічне бачення формування мотивації як одного з основних психологічних чинників успішності навчання іноземних студентів у немовних вишах.

Ключові слова: іноземні студенти, психологічні фактори, лінгвістика, навчальна діяльність, успішність, мотивація в навчанні.

Анотация

Л. СУБОТА. МОТИВАЦИЯ ИНОЗЕМНЫХ СТУДЕНТОВ ЯК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ УСПЕШНОСТИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто проблему мотивації, особливості процесу формування мотивації під час вивчення української мови, роль мотивації в розвитку особистісних і професійних якостей іноземних студентів. Успішність навчання іноземних студентів українській мові розглядається в аспекті підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності. Визначені поняття «мотивація» і «успішність» з точки зору відомих учених, запропоноване педагогічне бачення формування мотивації як одного з основних психологічних чинників успішності навчання іноземних студентів у немовних вишах.

Ключові слова: іноземні студенти, психологічні чинники, лінгвістика, навчальна діяльність, успішність, мотивація в навчанні.

Summary

L. SUBOTA. MOTIVATION OF FOREIGN STUDENTS AS ONE OF THE MAIN PSYCHOLOGICAL FACTORS OF SUCCESS OF TEACHING UKRAINIAN LANGUAGE

The article discusses the problem of motivation, the features of the process to consider the factors forming the motivation for studying Ukrainian language, the role of motivation in the development of personal and professional qualities of foreign students. The success of teaching foreign students to the Russian language in the aspect of training the future specialist for professional work is considered. A theoretical approach to the definition of the concept of "motivation" and "success" are presented by the most important scientific theories of motivation. The concepts of are defined from the point of view of well-known scientists, a pedagogical vision of the formation of motivation as one of the main psychological factors for the success of teaching foreign students in a non-linguistic institution is proposed.

Key words: foreign students, psychological factors, linguistics, educational activities, success, motivation in learning.

*здобувач кафедри української мови
Харківського національного
університету
імені В.Н. Каразіна*

УКРАЇНЬСЬКА ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В НОВІТНІХ ПОШУКОВИХ ПАРАДИГМАХ

Сучасна українська термінологічна думка породжена «стрімким розвитком сучасної науки в Україні й світі, динамічною технократизацією щоденного життя» [9, с. 5]. Саме тому «з кінця ХХ ст. в українському термінознавстві набула особливої гостроти проблема термінологічного забезпечення нових галузей знань і сфер інтелектуальної діяльності, а також термінологічного посилення традиційних сфер» [9, с. 5]. За умови активного розвитку науки й техніки вже сформовані терміносистеми активно поповнюються новими одиницями, а це породжує потребу в новітніх комплексних дослідженнях різногалузевих термінологій.

Одне із важливих завдань термінознавчих студій полягає у з'ясуванні закономірностей становлення поняттєво-термінологічного апарату певної галузі, визначення її об'єкта та предмета, обґрунтування методичних прийомів і методологічних засад аналізу мовного матеріалу. Оглядові праці покликані не лише узагальнити дослідницькі напрями й підходи, а й визначити нові пошукові орієнтири, зумовлені новітніми тенденціями розвитку лінгвістичної думки. Серед такого типу праць в українському мовознавстві слід виділити ґрунтовні розвідки Л. Іващенко, Н. Яценко, Л. Туровської, у яких на широкому фактичному матеріалі розглянуто становлення різних дослідницьких парадигм у слов'янському термінознавстві (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) [11; 12; 13].

Метою представленої статті є з'ясування сучасних лінгвістичних підходів до вивчення терміна загалом і правничого терміна зокрема на тлі слов'янського термінознавства.

Термінознавство як науковий дискурс початку ХХІ століття характеризується багатовекторними підходами до розуміння основних теоретичних принципів цієї дисципліни. Наразі її пошукова парадигма репрезентована кількома напрямками, зокрема функціональним, або традиційним, когнітивним і соціокогнітивним. Важливим видається їх розгляд у контексті слов'янських термінологічних шкіл у проекції на правничу термінологію.

На початку ХХІ століття новітніми підходами до вивчення термінології як науки й основних її засад є соціокогнітивне термінознавство, яке формується в межах когнітивно-дискурсивної парадигми та має витоки з бельгійської школи термінознавців, яку очолює Р. Теммерман. Як зауважує Т. Стасюк, «соціокогнітивне термінознавство – це напрям, альтернативний основним принципам логічного позитивізму, структуралізму, термінологічної школи О. Вюстера, радянської термінологічної школи, празької термінологічної школи й канадського напрямку в термінології – тих різних шкіл і напрямів, які належать до так званого «традиційного термінознавства» [15, с. 39]. Наукові праці членів групи свідчать, що сьогодні паралельно з теорією терміна розвивається новітня теорія фахової мови, яка живить першу й дає можливість вивчати термін у нових вимірах, і не лише його природу, а й процеси термінотворення, термінотворення та термінологічного менеджменту [15, с. 38].

Порівнюючи традиційне термінознавство й соціокогнітивне, Р. Теммерман наводить принципи останнього, які істотно відрізняються від традиційного тим, що соціокогнітивне термінознавство починається з одиниць розуміння. Основна одиниця соціокогнітивного термінознавства – одиниця розуміння (деякі одиниці розуміння можна сприймати в реальності, усі одиниці розуміння можна осягнути, усвідомити, зрозуміти свідомістю); терміни – це двигуни процесу розуміння, осягнення світу, оскільки вони поєднують нові етапи розуміння з попередніми; дефініція, за соціокогнітивним термінознавством, – це визначення одиниці розуміння; залежно від типу такої одиниці виявляється однозначність/багатозначність термінів; для досягнення розуміння терміна використовують також і синонімію [15, с. 40–41]; розуміння – це структурована подія, одиниця розуміння має інтракатегорійну й інтеркатегорійну структуру й функціонує в когнітивних моделях; синонімія й полісемія функціонують у термінології й важливі для динаміки розуміння терміна [15, с. 40].

В українському мовознавстві науковці працюють головним чином у рідній традиційній термінознавстві й досліджують спеціальну лексику в усталених наукових напрямках і аспектах, зокрема таких, як загальний, галузевий, типологічний, порівняльний, семасіологічний, ономасіологічний, історичний, функціональний. Разом із тим, як зазначає В. Іващенко, паралельно «формується новий підрозділ – когнітивне (когнітивно-дискурсивне) термінознавство, або, як його ще називають, когнітивно-комунікативне, чи гносеологічне, термінознавство, що, з одного боку, продовжує усталені традиції в царині теорії терміна, а з іншого – «набуває рис, притаманних сучасному етапові наукового пізнання, – міждисциплінарність (експансіонізм), відкритість, асистемність, поліпарадигмальність, антропоцентризм, синергетизм» [14, с. 48]. Загалом останніми роками термінознавство розвивається у взаємопов'язаних напрямках: з одного боку, це традиційне термінознавство, яке має багатолітню традицію й історію; з іншого – поява нетрадиційних поглядів на терміни як концепти, що оформилося в нову течію – когнітивне термінознавство.

Відмінними ознаками когнітивного термінознавства є поліпарадигмальність; розгляд термінології як відкритої системи; увага до асистемних явищ; синтез позицій різних шкіл і напрямів; залучення до аналізу термі-

ноодиниць, процесів формування термінопонять і механізмів термінотворення й системотворення міждисциплінарних програм, наукових концепцій і методів різних галузей знань; виокремлення ролі термінологічних одиниць у науковому пізнанні та мисленні; взаємодія мови науки та наукового пізнання; вивчення феномена наукового знання, його типології та форм репрезентації в ментальному просторі фахівця; розгляд когнітивного потенціалу термінопонять, що передбачає з'ясування того, у якому форматі наукового знання він здійснюватиметься [14, с. 48–49, 53]. Ці вихідні дослідницькі настанови реалізовано в працях О. Селіванової, О. Южакової, С. Стройкової, В. Калько, Н. Цимбал, Ю. Олещенко, Г. Ракшанової, О. Деменчук, М. Дзюби й інших. Під керівництвом професора О. Воробйової у 2012 р. створено Центр когнітивних і семіотичних студій, який об'єднав українських фахівців-когнітологів.

Незважаючи на значну кількість праць, проблемними залишаються питання впорядкованості термінологічних систем різних галузей знань, неусталеності окремих теоретичних понять. Фундаментальною проблемою новітнього термінознавства є «збереження балансу між національним та інтернаціональним, особливо в українській термінології», що «актуалізує проблему творення українськомовних еквівалентів до нових іншомовних термінів, особливо тих, які структурно (фонемним, морфемним складом) віддалені від типових українських» [9, с. 5–6]. Зазначене вище стосується й правничої термінології. У цій галузі термінознавства вироблені дослідницькі традиції (праці Н. Артикуцої [1; 2; 3; 4], Л. Боярової [5; 6; 7; 8], А. Токарської [12; 13] та ін.), що узгоджуються з напрямками розвитку слов'янської термінологічної думки.

Звернімо увагу на термінознавчі школи, які сформувалися в ближчому слов'янському просторі, зокрема українську, білоруську, російську та польську. Білоруське термінознавство представлене численними монографічними студіями та дисертаційними працями із загальних питань теорії терміна й правничої термінології (дослідники Л. Ковальова, В. Красней, Л. Мінакова (термінознавство); Г. Кулеш, С. Венедиктов, А. Каценко, В. Мороз, Т. Смольська, Л. Хришчанович, М. Буракова, Т. Пузевич, М. Антонюк (правничі термінологія). Білоруські мовознавці аналізують правничу термінологію в різних аспектах: історичному (Н. Паляшчук, Г. Кулеш, Р. Маладзязин); описовому (Г. Кулеш); словотвірному (В. Красней, В. Гусева, Ю. Лук'янюк), генетичному (М. Макаревич); парадигматичному (С. Аниськова); термінографічному (Г. Кулеш).

Традиційні підходи до вивчення терміна простежуються в роботах польських термінознавців. Однією з відмінних рис польського термінознавства є наявність дискусійних понять *мова законодавства* та *мова юристів* (*język prawny* і *język prawniczy*). Ці терміни ввів до вжитку Б. Врублевський (B. Wróblewski) у праці «*Język prawny i prawniczy*» (1948 р.) [19], продовжував розробляти З. Зембінський (Z. Ziemiński) (1974 р.) [18], а також Т. Гізберт-Студницький (T. Gizbert-Studnicki), Х. Курек (H. Kurek), М. Зелінський (M. Zieliński), В. Тумідальський (W. Tumidalski) та інші. Коло інтересів польських науковців становить історична термінологія (А. Зайда (A. Zajda), І. Щепанковська (I. Szczepankowska)); юрислінгвістика, або лінгвістика права (М. Собешевська (M. Sobieszewska), Є. Пенкош (J. Pieńkoś)); термінологічна лексикографія (С. Журовський (S. Żurawski)); структурно-формальний аналіз правових понять (М. Смолак (M. Smolak)); структурно-семантичний аспект (К. Гортіх-Міхалак, Й. Гжибек (K. Gortych-Michalak, J. Grzybek)); контрастивне термінознавство (Є. Міхальська (E. Michalska)).

У полі зору науковців перебуває експресія й оцінні конотації термінів кримінального права (К. Кенська (K. Kęsicka)); словотвірні особливості термінології трудового права (К. Северт (K. Siewert)); лексика нормативно-правових актів (А. Ходунь (A. Choduń)); граматичні властивості правничої термінології (М. Андрушкевич (M. Andruszkiewicz)); запозичення в субмові права (С. Лукша (S. Łuksha), П. Швенчицька (P. Świeścicka)); глотодактика (Й. Гжелак (J. Grzelak)); мова права (Р. Завлоцький (R. Zawłocki)).

У польському мовознавстві, як зазначає О. Дуфенюк, переклад правових норм є основою дослідження законодавства [10, с. 324]. Найбільш знаними польськими науковцями теорії перекладу субмови права є Б. Врублевський, Т. Гізберт-Студницький, М. Зелінський, З. Зембінський, Д. Кежковська, Й. Кживда, Г. Ойцевич, Є. Пенкош, Я. Познанський, Б. Халас (B. Wróblewski, T. Gizbert-Studnicki, M. Zieliński, Z. Ziemiński, D. Kierzkowska, J. Krzywda, G. Ojcewicz, J. Pieńkoś, J. Poznański, B. Hałas). В останнє десятиліття їхнє коло розширилося завдяки працям Е. Кошчалковської-Оконської (E. Kościalkowska-Okońska), Й. Любохи-Круглік (J. Lubocha-Kruglik), П. Козанецької (P. Kozanecka), П. Новак-Корч (P. Nowak-Korcz) та інших.

Польське термінознавство має ще одну визначальну рису: правничу термінологію здебільшого студіюють правники (Б. Врублевський, З. Зембінський, М. Зелінський, Т. Гізберт-Студницький, Р. Завлоцький). Лише в останні десятиліття до них активно долучаються мовознавці (К. Гортіх-Міхалак, Й. Гжибек, Є. Міхальська, К. Кенська, К. Северт та ін.), що зумовило розгляд суто лінгвістичних питань правничої термінології, зокрема лексичного складу, проблем запозичення, граматичних особливостей субмови права, полісемії правничих термінів, явища деривації.

Широким корпусом термінологічних робіт відзначається російське мовознавство. Ці студії виконані в межах традиційного термінознавства, що демонструють насамперед дослідження правничої термінології, зокрема численні дисертаційні праці таких дослідників, як Є. Єршова (термінологія кримінального права, лексико-семантичний і функціональний аспекти), Л. Голиков (термінологія кримінального права, історичний аспект), Н. Смирнова (цивільне й адміністративне право, історичний аспект), Л. Колесникова (термінологія міжнародного приватного права), Н. Бондарева (термінологія кримінального права), С. Шевченко (термінологія цивільного права, порівняльний аспект), І. Іванівська (термінологія податкового права в зіставленні російської й англійської мов). У цілому відзначимо особливу увагу російських науковців до загальнотеоретичних питань термінознавства, історичного та порівняльного аспектів. Дослідження термінологічних полів галузей юридичної термінології загалом зосереджене на публічних галузях права.

Українському термінознавству, зокрема в царині правничої термінології, властивий традиційний підхід в описі корпусу фахової лексики. Протягом останніх десятиріч з'явилася низка праць, присвячених правничій термінології, серед яких слід назвати розвідки таких науковців, як Н. Артикуца, Ю. Прадід (теоретичний аспект правничої лексики), М. Паночко, М. Панько, О. Каленюк, О. Чмир (історичний аспект вивчення юридичної термінології), М. Вербенец, Н. Трач (історичний і функціональний аспекти), С. Кравченко, В. Демченко, М. Леоненко, І. Кочан, А. Токарська (культура юридичної мови), С. Толста (структурно-семантичний аспект), Г. Онуфрієнко, І. Гумовська (словотвірні й структурні характеристики), О. Білоусова (граматичні особливості мови права).

Значну увагу українські термінологи приділяють зіставному аналізу терміносистем різних мов (О. Баланаєва (словотвірний, структурно-семантичний аспекти на матеріалі російської, української, німецької термінологій), А. Ляшук (семантична структура юридичних термінів української й англійської мов), І. Гумовська (англійська юридична термінологія в українських юридичних текстах), Г. Сергєєва (англомовні запозичення в українській правничій терміносистемі), О. Шаблій (міжмовна омонімія в юридичних терміносистемах німецької й української мов), В. Сніцар (термінологія кримінального права на матеріалі сучасного британського й українського юридичних дискурсів), Н. Курах (сучасні тексти кримінального та сімейного права німецької й української фахових мов у зіставленні)).

Мовознавці активно студіюють терміносистеми окремих галузей права, зокрема конституційного (І. Фаріон, П. Луньо (історичний аспект)), кримінально-процесуального (Н. Руколянська, Б. Стецюк), кримінального (Л. Гапонова, Л. Василькова, В. Радецька), цивільного (М. Шевченко, Р. Монастирська), фінансового (О. Шпильківська), спортивного (І. Процик), а також термінологію цивільного захисту (О. Кучеренко), судово-медичну термінологію (Т. Лепеха), юридичну лексику судових промов адвоката й прокурора (Доу Кеюнь), судову термінологію (І. Ковтун).

Активно вивчають юридичну термінологію такі українські правники: І. Усенко, П. Балтаджи, О. Кушнарьова (уніфікація та стандартизація юридичної термінології), С. Кравченко, М. Любченко, С. Головатий, С. Зархіна (загальна характеристика мови законодавства), О. Каленюк, Д. Любченко (діахронічний підхід), К. Трихліб (контрастивний аспект, українська та європейська загальноправова термінологія), Л. Чулінда, Н. Сатохіна, Т. Дудаш, В. Карабань (герменевтичний аспект), В. Радецька (мова криміналістики), М. Богословська (термінологія судової експертизи).

Отже, акцентуємо увагу на тому, що термінознавство XXI століття – це стратегія багатоаспектного вивчення термінів у поєднанні традиційного та когнітивного підходів. Соціокогнітивний підхід до розуміння терміна перебуває на стадії теоретичного оформлення. Правнича термінологія є відкритою системою, потреба регулювання нових форм правовідносин зумовлює появу численних термінів, зокрема й сімейного права. Термінологія сімейного права як цілісний формант спеціальної лексики потребує системного різноаспектного аналізу з урахуванням історичних етапів її формування та сучасних тенденцій розвитку, що становить перспективу подальших студій.

Література:

1. Артикуца Н. Мова права і юридична термінологія: навчальний посібник. 2-ге вид., змін. і доп. К.: Стілос, 2004. 277 с.
2. Артикуца Н. Культура правотворчості і мова. Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки. 2008. Т. 77. С. 45–50.
3. Артикуца Н. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки. 2009. Т. 90. С. 39–44.
4. Артикуца Н. Методичний інструментарій юридичного термінознавства. Наукові записки НаУКМА: Юридичні науки. 2012. Т. 129. С. 53–59.
5. Боярова Л. Динамічна теорія норми в сучасній термінології. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр. / відп. ред. Л. Симоненко. Київ: КНЕУ, 2007. Вип. VII. С. 43–47.
6. Боярова Л. Словникова кодифікація і термінологічна норма (90-і роки XX століття – початок XXI століття). Українське мовознавство: міжвід. наук. зб. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. Вип. 38. С. 21–29.
7. Боярова Л. Українська термінологія і мовна політика. Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. К.: Поліграфічний центр «Флоріант», 2006. Т. X. С. 187–195.
8. Боярова Л. Імперативні та диспозитивні норми в українській термінології: моделі динаміки. Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри: матеріали Міжнародної наукової конференції (Рівне, 15–16 вересня 2016 р.) / відп. ред. Л. Малевич. Рівне: НУВГП, 2016. С. 43–49. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/4821/>.
9. Гриценко П. Сьогодення українського термінознавства. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / відп. ред. В. Іващенко. К.: ІУМ НАНУ, 2011. Вип. 1. С. 5–6.
10. Дуфенюк О. Стратегія перекладу польського правового тексту на прикладі термінології кримінального процесу. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 324–332.
11. Іващенко В., Яценко Н. Галузеве слов'янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми кінця XX – початку XXI століть. Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць / відп. ред. В. Іващенко. К.: ІУМ НАНУ, 2013. Вип. IX. 232 с.
12. Іващенко В., Туровська Л., Казмирова І., Яценко Н. Загальне слов'янське термінознавство: основні напрями досліджень. Слов'янські обрії: Доповіді XV Міжнародного з'їзду славистів (м. Мінськ, 2013 р.) / НАН України, Укр. ком. Славистів, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. К., 2013. Вип. 6, ч. 1: Мовознавство. С. 225–244.
13. Іващенко В., Туровська Л. Слов'янське зіставне, порівняльне і типологічне термінознавство кінця XX – початку XXI століть. Мовознавство. 2014. № 2. С. 24–43.

14. Іващенко В. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку. Термінологічний вісник: збірник наукових праць / відп. ред. В. Іващенко. К.: ІУМ НАНУ, 2013. Вип. 1. С. 47–54.
15. Стасюк Т. Нові тенденції розвитку: здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман. Термінологічний вісник: збірник наукових праць / відп. ред. В. Іващенко. К.: ІУМ НАНУ, 2013. Вип. 2(1). С. 38–49.
16. Токарська А. Довідник із фахового мовлення для працівників правоохоронних органів; Львів. юрид. ін-т МВС України. 2-е вид., випр. і допов. Львів: ПАІС, 2004. 138 с.
17. Токарська А. Комунікативна стратегія законотворчої і законодавчої діяльності: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 244 с.
18. Ziemiński Z. Le langage du droit et le langage juridique: les critères de leur discernement, „Archives de philosophie du droit” 1974. S. 25–31.
19. Wróblewski B. Język prawny i prawniczy, Polska Akademia Umiejętności. Prace Komisji Prawniczej Nr 3. Kraków 1948. Str. 184. URL: <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/docmetadata?id=38570&from=publication>.

Анотація

Г. УС. УКРАЇНСЬКА ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В НОВІТНІХ ПОШУКОВИХ ПАРАДИГМАХ

У статті досліджено сучасні лінгвістичні тенденції, що сформувалися в термінознавстві, у їх проекції на мову права. Відзначено новітні підходи до вивчення терміна, характерні для різних термінологічних шкіл. Зосереджено увагу на головних підходах української термінознавчої школи, які полягають у поєднанні традиційного та когнітивного термінознавства. Проведено аналіз досліджень правничої термінології й акцентовано увагу на термінології сімейного права, яка є найменш дослідженою та потребує комплексного вивчення.

Ключові слова: термінознавство, традиційне термінознавство, когнітивне термінознавство, соціокогнітивне термінознавство, термін, правничий термін, термінологія сімейного права.

Анотация

А. УС. УКРАИНСКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В НОВЕЙШИХ ПОИСКОВЫХ ПАРАДИГМАХ

В статье исследованы современные лингвистические тенденции, которые сформировались в терминоведении, в их проекции на язык права. Отмечены новейшие подходы к изучению термина, характерные для разных терминологических школ. Обращается внимание на главные подходы украинской терминологической школы, которые заключаются в сочетании традиционного и когнитивного терминоведения. Проведен анализ исследований юридической терминологии, акцентировано внимание на терминологии семейного права, которая менее исследована и нуждается в комплексном изучении.

Ключевые слова: терминоведение, традиционное терминоведение, когнитивное терминоведение, социокогнитивное терминоведение, термин, юридический термин, терминология семейного права.

Summary

G. US. UKRAINIAN FAMILY LAW TERMS IN MODERN LINGUISTIC TENDENCIES

The paper analyzes modern linguistic tendencies, which formed in terminology studies, in their projection on legal language. Registered that the newest approach of study a term, which are characteristic to different terminological school. Formulated the main approaches of Ukrainian terminological schools, which conclude with combination traditional and cognitive terminology studies. The author describes researches of law terms and accented attention of terminology of family law, which is less researched and is needed complex study.

Key words: terminology studies, traditional terminology studies, cognitive terminology studies, sociocognitive terminology studies, term, law term, family law terms.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри соціальних
комунікацій
Херсонського державного
університету

ТВОРЧИСТЬ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ В ОЦІНЦІ СУЧАСНИКІВ

Творчий доробок Олександра Олеся є досить оригінальним явищем в історії української літератури ХХ ст. Його еволюційний розвиток був невідривний від вітчизняного та загальноєвропейського літературного процесу. Творчість поета цікава стилізованим синкретизмом неоромантизму з фольклорною традицією, позначена пресимволістськими тенденціями початку ХХ століття.

Перші роки української незалежності стали часом повернення емігрантської спадщини Олександра Олеся. Авторами фахових, хоч і переважно тільки принагідних студій, були І. Денисюк, Л. Дем'янівська, Ю. Ковалів, Л. Мороз, В. Погребенник, Р. Радишевський, П. Хропко, В. Яременко, а пізніше Г. Бурлака, М. Жулинський, М. Кодак, Н. Малютіна, М. Сулима та ін. Ситуацію дещо змінили молоді дослідники, поміж іншого і темами своїх дисертаційних досліджень (Н. Лисенко, О. Олійник, Р. Пархомик, Р. Тхорук, О. Цалапова, О. Чепелик, І. Чернова та ін.). Також належить згадати роботи Л. Голомб, Л. Горболіс, Л. Завалій, О. Камінчук, Т. Конончук, С. Романова, Р. Рудика.

Шлях літературно-критичних і подальших історико-літературних суджень про Олеся у контексті українського світового модернізму з точністю майже дзеркального ефекту відтворює труднощі й парадокси становлення літературознавчої думки. Величезний обсяг спадщини поета, труднощі методологічного характеру, широка амплітуда оцінок від беззастережних захоплень до повної негачії, недоступність першоджерел стають на заваді до створення на сучасному рівні літературного портрета Олеся.

Так, рецензія І. Франка на збірку «З журбою радість обнялась» у «Літературно-науковому віснику» (1907), викликавши реакцію, відгомін якої відчуваємо й сьогодні, несе у собі подих літературних дискусій початку ХХ століття. Полеміка І. Франка з М. Вороним із приводу підготовки до видання альманаху «З-над хмар і з долин», якою розпочинається теоретичний дискурс раннього українського модернізму, дала карбоване поетичне формулювання естетичних позицій літературного метра початку ХХ століття – відому «Посвяту», що утверджувала синтез новаторського пошуку з пафосом «огню в одежі слова». Рецензія на збірку Олеся написана немовби двома авторами: тонким критиком-естетом, що радіє з появи у рідному письменстві «молодої сили», «майстра віршової форми», – і суворого адепта громадянського звучання. Звідси її дещо нерівний, місцями іронічний тон, певна неоднозначність суджень, загостреність образного вислову, що, зауважимо одразу, у жанрі рецензії є річчю цілком прийнятною.

Думаємо, що не стільки Франкові судження, скільки його іронічність, уповні зрозуміла з огляду на атмосферу літературного життя початку ХХ ст., викликала заперечення з боку В. Пачовського у статті «Поезія переломової хвили» («Діло», 1907). Не вказуючи через піетет до особистості Франка прізвища поважаного критика, котрий дозволив собі невідповідний, із його погляду жест, автор статті вважає недоречним і образливим для молодого талановитого поета-лірика те, що його «погладили» по голові з іронічною усмішкою, як дитину, за соловейкове «цвірінькання» [11, № 279, 1]. Водночас В. Пачовський не обмежується прагненням по-своєму «оборонити» паростки нового на ґрунті молодого української поезії від зверхнього ставлення старших. Оскільки його стаття є вже не відгуком на збірку «З журбою радість обнялась», а концептуальним виступом щодо місця поетів нової генерації М. Філянського та О. Олеся у розвитку української лірики, в ній ширше, ніж у рецензії І. Франка, розкривається суспільний контекст творчості цих митців і поглиблюється, зокрема, трактовка питання про громадянське звучання Олесєвого слова. В. Пачовський пов'язав характерну для поета анакреонтівську радість життя з його відчуттями приналежності до «великого молодого народу», що й дає підстави вбачати у ньому виразника духовних сил того народу, віщуна його майбутнього розквіту й «визначної колись ролі і історії» [11, № 282, 4]. Як бачимо, критик не заперечує думок законодавця літературних присудів, а тільки уточнює й доповнює їх.

Цікаво, що інші відгуки на збірку «З журбою радість обнялась» здебільшого повторюють у різних варіаціях рецензію І. Франка. В унісон звучить, наприклад, замітка О. Луцького у «Буковині» (1907, № 70), якої, мабуть, зумисне, вдаючись навіть до загострення парадоксів стилю Франкової рецензії, використовує порівняння поета з весняним співочим птахом: так, Олесь – «не на мудрість хоруюча старенька сова, але молодий птах, соловій!», співець зі «своїм вже нині граціозним, легким і поетичним висловом» (у Франка – «майстер легких, граціозних пісень» [15, с. 224]. У формули, що вже набули поширення, О. Луцький вкладає якийсь свій зміст, певну полемічність стосовно оцінок І. Франка. Поява «соловія» Олеся радує критика передусім з тієї причини, що у «безталанному» ЛНВ він витісняє з місць, призначених для синів Муз, «Капельгородських та інших Черкасенків» – цих «недоเทพних наслідників заслуженого впрочім, але все-таки сухого і дерев'яного поета добродія Грінченка». Луцький же бачить Олеся серед таких поетів, як Б. Лепкий, П. Карманський, В. Пачовський, «а коли ширше глядіти», то й Леся Українка, В. Щурат, О. Маковей, М. Чернявський. Усе це десь у підтексті спрямоване проти позицій І. Франка, який, мовляв, узаконює на українському Парнасі місце другорядних поетів, недооцінюючи свіжі таланти. І знову ж таки при наявності внутрішньої опозиційності щодо І. Франка предметної полеміки в судженнях О. Луцького немає. Подібно до В. Пачовського він у чомусь доповнює його спостереження, але у цілому їх не заперечує.

Співзвучною Франковій оцінці першої збірки Олеся виявляється й уміщена у другому номері «України» за 1907 рік рецензія Л. Пахаревського. Її автор теж звернув увагу на свіжість, новизну, мелодійність віршів Олеся, які «так і просяться, щоб покласти їх на музику» [10, с. 262], і теж, перегукуючись з І. Франком, вказує на недостатність вияву суб'єктивного начала у громадянській ліриці поета. У той час як І. Франко вбачає у поезіях збірки «моментальні настрої, радощі й жалі молоді душі, переривані картинками сучасної російської боротьби, трактованими так само загально, як і поетичні картини природи» [15, с. 224], Л. Пахаревський твердить, що поет, сильний умінням передавати особисті настрої, у ліриці громадянській «не виявляє як слід своєї індивідуальності» [10, с. 262], хоч і прагне до творення «поезії огнистої, дужої, сміливої, страшної, як саме життя».

Через два роки після літературного дебюту Олеся, коли вже з'явилася й друга книжка його поезій, із великою змістовною статтею під характерним заголовком «Нова поетична сила» у ЛНВ (1909, № 7) виступив О. Білоусенко. Назвою статті автор по-своєму відштовхується від Франкової фрази на початку рецензії: «Виступає молода сила...», може й свідомо вказуючи цим на свій намір продовжити спостереження іменитого попередника. Висловлену Франком думку про кохання й природу як головні мотиви поезії Олеся О. Білоусенко доповнює твердженням, що цей «многогранний талант вмщає у собі широкі елементи поезії і що горожанський мотив – се питома риса його поетичної вдачі, від неї нероздільна і – може – найбільш сильна і характерна для нашого поета» [1, с. 12]. Водночас критик усе ж застерігає: «...Світогляд його вилився поки що лиш у самих загальних точках – у формі самих загальних ідей. Конкретні сторони того світогляду вирисовуються ще не зовсім ясно, і багато поезій Олеся вражають більше красою форми і глибиною настрою, ніж силою переконання, що може походити з широкого і яскравого світогляду автора» [1, с. 15].

Отже, ми можемо вже виділити певні повторювані положення, навколо яких починають концентруватися дискусійні моменти інтерпретацій ранньої творчості Олеся. Вони стосуються власне теоретичної проблеми: діалектики взаємодії двох сторін творчого самовияву, без яких неможливе народження поета-лірика, – думки і чуття. Стверджуючи, що у першому томі своїх віршів Олександр «думок не показав ніяких», «може, будуть у другім», І. Франко, за нашим переконанням, не знецінює зробленого поетом, а прагне якнайточніше визначити природу його таланту, перевагу емоційності, діонісійського начала в його творчості. З цього випливає й судження щодо проблематичності появи думок у наступній книжці: «А не будуть, то й то не біда, з соловейка досить його співу» [15, с. 227]. Естетика Франка ґрунтується на ідеї суб'єктивного самовираження як основної родової ознаки лірики. Прийнятий у рецензії (доречно чи ні – то інше питання) іронічний тон, що викликає роздратування у представників молодшого покоління критиків, по-своєму відбиває основоположні теоретичні засади вченого.

1900–1910-і роки – це період захоплення читачів і критики музою Олеся. Христя Алчевська іменує поета українським Гайне, С. Русова – співцем волі, велетнем, «найкращим сучасним поетом України» [12, с. 280]. М. Сріблянський виділив серед здобутків української лірики 1909 року три збірки: «Поезії. Книга друга» Олеся, «Огнецвіт» Грицька Чупринки та «Пливем по морі тьми» П. Карманського. «Книжки Олеся, Чупринки, Карманського, – твердить він у статті «На великім шляху» («Українська хата», 1910), – це найкращі з'явища минулого року у нашій поезії. Три молоді автори, кожний зі своєю виразною фізіономією, виявили незвичайну у нашій віршованій словесності силу і з повним правом зайняли місце сучасних поетів-артистів» [13, с. 54].

С. Єфремов та М. Євшан, які в уявленні багатьох постають антиподами, представляють крайні полюси літературної критики, насправді, виходячи з вимог професійної сумлінності, виявляють однаковість у своїх виважених оцінках тогочасного доробку Олеся.

Обидва критики підкреслюють природність, невимушеність, якусь стихійність і незапрограмованість поетичного голосу митця. С. Єфремов у статті «Муза гніву і зневір'я» (1909) зазначає: «Він просто творить так, як йому безпосередня інтуїція наказує, незалежно од своєї власної свідомості й теоретичних симпатій. Він дає те, що має у душі своїй, – багатство образів і думку про життєві контрасти як головний мотив, що – знов же таки, може, не зовсім свідомо – панує над усім духовим складом поета» [6, с. 156]. Це судження, що аж ніяк не вкладається у поширене уявлення про безнадійний традиціоналізм С. Єфремова, близьке до положення М. Євшана про поезію Олеся як вияв екстазу, що народжується із «щасливого злиття душі поета з душею природи»: «Поезія його, або бодай найщасливіші її моменти, – се екстаза. І тому вона, в повнім того слова значенні, несвідомо, росте, як рожа, і як плесо ясної води відбиває синяву небес» [5, с. 244].

Окрім того, обидва критики, не поділяючи тези «чистого мистецтва», звучання якої в українських умовах загалом було дещо неприродним, бачили пряму залежність настроїв Олеся від тяжкої суспільної атмосфери після поразки революції 1905–1907 рр. С. Єфремов висловлює сподівання на зміну духовного стану поета, який віднайде своє «мужнє слово» серед «безсилою квиління, та скарг, та нарікання» [6, с. 171]. Такої ж надії, сповнений і М. Євшан, кажучи про Олеся: «Він отруєний також убійчою атмосферою. Тільки що його лірика – занадто живий і цвітучий організм, щоб відразу зів'язати, розплистися у загальному болоті» [5, с. 262–263].

Критика початку ХХ ст. вже виразно говорила про символізм Олеся (С. Русова, М. Євшан), з'ясувала типологію його поетичних мотивів, розширюючи її до загальноєвропейських меж. Так, за висловом С. Єфремова, Олександр «дає зразки справжньої високої поезії – то лагідної, чисте гейневської, то розпачливої, як у Леопарді, то олімпійсько-величної, як у Гете. І своя власна, не позичена сила вчувається у його» [6, с. 158].

Надбання раннього періоду творчості поета вдало підсумовує написана дещо пізніше стаття О. Грицяя «О. Олександр. З приводу 15-літніх роковин появи книги «З журбою радість обнялась». Уміщена на сторінках мало-знаного «Українського прапора» (1923, № 1), ця змістовна праця по суті випала з історії нашої критики.

Олександр, за спостереженням О. Грицяя, воскресив у творчій духовності України, придавленій трагікою своєї історичної долі, могутню стихію радості. Він нагадає критикові тих носіїв первісної української духовності, які

у прадавні часи складали радісні гімни Дажбогові. Саме ця «чудова первісність, непорочна наївність Олесевого поетичного таланту» зумовила, на думку О. Грицяя, особливу красу його інтимної лірики, що поєднує у собі мистецьку стихію України зі здобутками європейського вислову: «Психологічно вона правдива, трагічна і модерна так само, як сріблісті сни Метерлінка або пурпурні глибини Бодлера» [3, №2, с. 2].

У ранній творчості Олесь, за Грицяєм – «не ідеолог, як Леся Українка або Франко», а передусім «натхнений поет-артист», і лише у пізніх збірках «зарисовуються в Олесья під впливом страшної боротьби народу за волю могутні обриси шире відчуті визвольної ідеології» [3, №2, с. 3].

Думку про поєднання у творчості Олесья національних джерел, надбаннями новітніх течій інших літератур розвивав у 20-х роках і Б. Лепкий. Поділяючи погляди О. Грицяя й інших критиків, які прагнули бачити постать українського поета у ширшому контексті явищ людської культури, він писав: «Олесь – один із тих щасливих поетів, модерні напрями зуміли пов'язати з щирою українською поезією. Читаючи його вірші, відчуваються все нові тони, нові акорди, бачаться краски і нові малюнки, але вони не нав'язані чужиною, а виростають органічно з українського ґрунту і зв'язуються нерозривно з нашою поетичною минувиною».

Серед праць 20-х рр. своєю концептуальністю, усвідомленням історичної ролі і постаті визначного поета у суспільно-культурному бутті України помітно виділяється передмова М. Грушевського до ювілейного «Вибору поезій» Олесья, що з'явився у Празі (1923). Повертаючись думкою у недалеке минуле, до часів розбудови української державності, автор передмови характеризує Олесья як співця національного відродження, виразника настроїв нового покоління української молоді, котрого Україна «виглядала від часів Шевченка» [4, с. 260]. Разом із тим критик прагне зазначити у ліриці поета позачасове, те, «що ставало вічним і невмирущим національним здобутком на всі часи» [4, с. 260]. Він, зокрема, помітив, що Олесь – «майстер півтонів», який говорить про свої переживання «легкими» натяками і обрисами, «не звряє свого чуття слову до кінця» [4, с. 261]. Тож і висновок про те, що Олесь є «найсильнішим представником українського символізму» [4, с. 264–265], звучить у цьому контексті цілком зважено і логічно. Саме у такому напрямку, вважає М. Грушевський, має розгортатися у літературознавстві «пильне і любовне студіювання творчості поета».

У межах підрадянської України 20-ті роки ХХ ст. ще не ставили значних перепон на шляху студіювання Олесья. У 1925 році було здійснене видання його «Вибраних творів» із передмовою П. Филиповича, яке викликало значний відгомін і широке обговорення у критиці. Оскільки, за твердженням автора передмови, невблаганний час не робить винятків навіть для «королів поезії», слід і до Олесья підійти «з критичною оцінкою, з історично-літературним аналізом» [14, с. 196].

Щоправда, застосовані П. Филиповичем критерії історико-літературного аналізу не в усьому переконливі. Відчувається, що формули на зразок «поет – декласований інтелігент», виразник «народницької ідеології» вже починають набирати сили і здійснювати свій тиск на характер літературно-критичних оцінок та на підхід до проблеми читача. Не випадково праця П. Филиповича, прочитана у тому ж році як доповідь на засіданні Історико-літературного товариства при ВУАН, викликала в окремих моментах заперечення з боку А. Ніковського й інших учених. У літературну дискусію включилася газета «Більшовик», у викладі якої виступи опонентів доповідача трактувалися як спроби гальванізації трупа, що ним нібито є для нового читача Олесья.

М. Зеров назвав статтю П. Филиповича «спробою нового трактування» творчості поета, яка «перш за все дає відчуті ніж аналітика» [7, с. 537]. У цьому контексті не можна погодитися з думкою С. Гречанюка, що участь М. Зерова у згаданій дискусії спричинена прагненням захистити П. Филиповича [2, с. 268]. Від кого? Адже М. Зеров цілком поділяє критицизм автора спроби «нового трактування» Олесья. Порівняно з рецензіями М. Сулими у «Червоному шляху» (1925, № 11–12) та Я. Савченка у «Житті і революції» (1925, № 10), в яких при загальній позитивній оцінці праці П. Филиповича висловлено й деякі зауваження, М. Зеров більш рішуче й послідовніше солідаризується з її концепцією: «...Мушу признатися, що майже цілком приймаю нинішню оцінку П.П. Филиповича» [7, с. 539]. У своїй статті-відгуку він кілька разів повторює, що Олесь «не переступив межі 1917 року і для нинішнього читача має інтерес здебільшого історично-літературний», «не витримав огню проби нової революції, не впорався з її художніми замовленнями» [7, с. 539].

У трактуванні П. Филиповича творчість Олесья – це «так звана «поезія настроїв», але без тієї вишуканості, без тих складних нюансів, що характеризують європейський, почасти російський модерн» [14, с. 210]. Тому дослідник і не відносить поета до символістів, погоджуючись з думкою О. Білецького, який вважав його «романтиком з деякими рисами імпресіонізму» [14, с. 216].

З-поміж дослідників 20-х років ХХ ст. власну позицію займав А. Шамрай, який значення появи Олесья у писменстві пов'язував із привнесенням в українську лірику суб'єктивних, настроєвих моментів, внаслідок чого «вона залунала з нечуваною до того ніжністю та інтимністю» [16, с. 117].

М. Новиченко (М. Неврлий) у статті з нагоди 40-літнього ювілею творчого шляху митця у львівській газеті «Наші дні» (1943) витоки Олесевого слова шукає у творчості Ш. Бодлера, П. Верлена, у панівних ідеях європейської філософії ХІХ–ХХ ст., пов'язує його з виступом М. Вороного, поезією Лесі Українки, діяльністю «естетів» з «Української хати», спрямованою на «європеїзацію» рідного письменства. «Саме з модерністів і вийшла школа символістів, – твердить автор статті. – О. Олесь, Микола Філянський та Грицько Чупринка – її чільні представники в українській літературі» [9, с. 2].

Зіставлення з Метерлінком, Лесею Українкою, російськими символістами приводять дослідника до висновку, що доступність поетичних образів-символістів Олесья зовсім не виводить поета за межі символізму. В українського митця він просто інший, ніж у Блока чи Белого, «де символи стають ніби якимись загадками-шарадами».

Не наслідування чужих зразків, а яскраво виражена національна самобутність, згідно з позицією М. Новиченка, підносить вагу доробку Олесь і у загальноєвропейському контексті. Цілком переконливо й актуально звучить сьогодні думка: «О. Олесь як найсильніший представник українського символізму свідомо ставив собі певні технічно-літературні завдання з метою урізномодити, поширити й вивести на поле європейського письменства – засоби й традиції письменства рідного» [9, с. 3].

Аналітичний огляд матеріалів літературної критики чотирьох десятиліть творчої діяльності Олесь з'явився за кілька місяців до смерті поета – у лютневому номері «Наших днів» 1944 року. Ним стала стаття Г. Костюка «О. Олесь і підсоветська критика», в якій узагальнюються здобутки і втрати тогочасних інтерпретацій творчості поета й накреслюються і нові завдання. У висвітленні дискусій навколо творчості Олесь Г. Костюк, безумовно, не міг абстрагуватися від атмосфери суспільно-історичного буття нації в умовах панування більшовизму. Він ділить авторів, які писали про Олесь, на відвертих недругів української культури і тих, що за обставин партійно-ідеологічного тиску намагалися сказати правдиве слово про поета. З-поміж представників першої групи, котрим належало формувати офіційну думку, Г. Костюк називає широко знаного у 20-х роках В. Коряка, який не міг не визнати, що саме Олесь завдяки своєму величезному талантові «організував свідомість тієї інтелігенції, що потім активно боролася у військовій УНР <...> проти радянської влади» [8, с. 3]. У вимушених визнаннях відомого «нігіліста від критики, виразника офіційної, дозволеної ідеології» Г. Костюк знаходить підтвердження колосальної суспільної ролі громадянської лірики Олесь, зауважуючи, що «не з простої цікавості і не з сенсаційним бажанням ортодоксально-партійна советська критика <...> вилила стільки помий на голову великому поетові» [8, с. 3]. Оглядаючи праці 20-х років, серед них і згадувані вище статті П. Филиповича, М. Зерова, А. Шамрая, дослідник констатує: тільки завдяки мужності цих учених українська наука «всупереч офіційній критиці, що оголосила духовну смерть поета, сказала своє, хоч і не на повний голос висловлене слово оборони. Іноді ця оборона йшла у формі критики тих або інших особливостей поезій Олесь, зауважень, заперечень, відсіювань. Але все це для того, щоб можна було сконстатувати про нові, ще невичерпні можливості автора «Журби і радості» (П. Филипович), а то й на весь голос заявити: «Ні, хоронити Олесь як поета взагалі ще рано» (М. Зеров)» [8, с. 5].

Г. Костюк чітко обґрунтовує свою позицію у дискусії про символізм Олесь. Як і М. Новиченко, він не протиставляє символізм романтичним засадам художньої творчості: «Твердження, що Олесь – типовий неоромантик, аж ніяк не заперечує його причетності до символізму. Відомо ж бо, численні критики і дослідники світовідчуження французьких, німецьких та і російських символістів визначали часто як неоромантизм. ...Та й взагалі сама поетика символізму бере, безсумнівно, свій початок від романтизму минулого віку» [8, с. 4].

Торкаючись іншого аспекту доводів проти Олесевого символізму – простоти його образів-символів, які межують з алегоріями й не мають нічого спільного з «обростанням предмета складним і химерним матеріалом асоціацій», Г. Костюк висловлює думку, що характерний для російських символістів містико-есхатологічний настрій органічно не властивий, хоч і не зовсім чужий, Олесеві, тому що шлях українського поета мав «власну творчу особливість», «свою велику й істотну відмінність», «свою всепротягуючу і все визначаючу» ідею, якою стала ідея державності й національно-соціальної волі: «Тому-то ідеї абстрактно-космополітичні і містико-філософські, які визначали основний тон російського хоча б символізму, не мали і не могли мати основного місця у нашій українській літературі» [8, с. 4].

Характерні для праць М. Новиченка, Г. Костюка, В. Петрова розкованість і свобода вислову були, на жаль, недозволеною розкішшю літурознавців радянської України.

Попри труднощі об'єктивного й суб'єктивного характеру, що відбилися на згадуваних дискусіях, прихованій чи явній полеміці, незаперечним на сьогодні є визнання Олесь не маргінальною, а однією з центральних постатей раннього українського модернізму й, конкретніше, символізму, що виростало на питоми національному ґрунті і типологічно пов'язане з подібними явищами загальноєвропейського та світового модерного письменства.

Література:

1. Білоусенко О. Нова поетична сила. ЛНВ. 1909. Т. 47, кн. 7.
2. Гречанюк С. Примітки // Филипович П. Літературно-критичні статті. К.: Дніпро, 1991. 270 с.
3. Грицай О.О. Олесь. З приводу 15-літніх роковин появи книги «З журбою радість обнялась». Український прапор. 1923. № 1, № 2.
4. Грушевський М. Поезія Олесь. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. У 4-х книгах. К.: Рось, 1994. Кн. 1.
5. Євшан Микола Куди ми прийшли?...Річ про українську літературу 1910 року // Євшан Микола Критика; Літурознавство; Естетика. К.: Основи, 1998. С. 247–275.
6. Єфремов Сергій. Муза гніву та зневір'я // Єфремов Сергій. Літературно-критичні статті. К.: Дніпро, 1993. С. 153–171.
7. Зеров М.К. Поезія Олесь і спроба нового її трактування // Зеров М.К. Твори: у 2 т. К., 1990. Т. 2. С. 537–547.
8. Костюк Г.О. Олесь і підсоветська критика. Наші дні. 1944. № 2.
9. Новиченко М. [Неврий М.] Поезія О. Олесь. З нагоди 40-літнього ювілею літературної творчості. Наші дні. 1943. № 12.
10. П[ахарев]сякий Л.О. Олесь. З журбою радість обнялась. Поезії. Т. 1. СПб, 1907. Україна. 1907. Т. 1.
11. Пачовський В. Поезія переломової хвилі. Діло. 1907. № 279, № 282.
12. Русова С. Новини нашої літератури (О. Олесь: Драматичні етюди. – К., 1914). ЛНВ. 1914. Т. 66. Кн. 5.

13. Сріблянський М. На великім шляху (Про письменство наше в р. 1909). Українська хата. 1910. № 1.
14. Филипович П. Олесь // Филипович П.П. Літературно-критичні статті. К.: Дніпро, 1991. С. 196–218.
15. Франко І.О. Олесь. З журбою радість обнялась. Поезії // Франко І. Збір. творів: У 50 т. К., 1982. Т. 37.

Анотація

ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ В ОЦІНЦІ СУЧАСНИКІВ

У статті розглянуто літературно-критичні дослідження творчості Олександра Олеся його сучасниками. Висвітлюється їх проблематика, судження щодо художньої цінності доробку митця, його роль в українському літературному процесі першої половини ХХ ст.

Ключові слова: літературна критика, символізм, контекст, поетика, символ.

Аннотация

И. ЦУРКАН. ТВОРЧЕСТВО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ В ОЦЕНКЕ СОВРЕМЕННИКОВ

В статье рассмотрены литературно-критические исследования творчества Олександра Олеся его современниками. Освещается их проблематика, суждения о художественной ценности наследия художника, его роль в украинском литературном процессе первой половины ХХ века.

Ключевые слова: литературная критика, символизм, контекст, поэтика, символ.

Summary

I. TSURKAN. THE WORK OF OLEXANDER OLES IN THE ASSESSMENT OF CONTEMPORARIES

The article considers the literary and critical study of the work of Olexander Oles by his contemporaries. The article highlights study problems, assessment of artistic value of the artist's heritage, his role in the Ukrainian literary process of the first half of the twentieth century.

Key words: literary criticism, symbolism, context, poetics, symbol.

доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної
української мови
Чернівецького національного
університету
імені Юрія Федьковича

КОМУНІКАТИВНО-ІНТЕНЦІЙНИЙ ЗМІСТ І ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВІ ВИЯВИ ПРОМІСЛИВИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Постановка проблеми. Комунікативно-дискурсивна парадигма сучасної української лінгвістики детермінує появу мовознавчих студій, в яких функційне спрямування тих чи інших мовних одиниць аналізують крізь призму мовця як основного суб'єкта комунікації, автора висловлення, творця мовленнєвого акту, у ракурсі його інтенцій та егоцентричності процесу спілкування. У контексті окреслених антропозорієнтованих тенденцій актуальними виявляються системні дослідження синтаксичних конструкцій, які чітко експлікують субстанцію мовця, однозначно вербалізують його намір й увиразнюють теорію перформативності, згідно з якою сказати щось – означає виконати дію.

Теорія мовленнєвих актів, в якій зосереджено вивчення перформативності, своєю появою ознаменувала «певні зрушення від статичної фіксації, від гербарійно-колекційного перерахування мовних засобів, які виражають певні емоційно-психологічні та інтелектуально-оцінні стани мовця (радість, зацікавленість, сумнів тощо) – до динамічного їх вивчення як комплексу мовних засобів, що характеризують людські інтенційності [4, с. 4]. З-поміж комунікативних інтенцій, які репрезентують мотиваційно-потребову сферу мовної особистості, виокремлюємо інтенцію обіцянки, що вербалізується у промісливих висловленнях (від англ. promise – обіцяти). У мовленнєвому акті як цілеспрямованій комунікативній діяльності важливою субстанцією виступає мовець – носій інтенцій, якому належить основна роль у генерації висловлення, формуванні його пропозитивного змісту та ілюктивної сили, визначенні схем взаємодії з адресатом. Актуальність нашого дослідження, власне, і визначається побільшеною увагою до комунікативної граматики української мови, зокрема, до тих категорій, що впливають на розгортання спілкувального процесу, і до тих синтаксичних конструкцій, які передають інтенційний простір мовця у текстовій комунікації, у різних дискурсивно-жанрових реєстрах мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перехід від інтенційного стану до мовленнєвого акту відбувається через вибір релевантної синтаксичної конструкції для вираження конкретного наміру мовця. Такими оптимальними засобами слугують перформативні висловлення, що однозначно експлікують ту чи іншу інтенцію мовця, детермінують локальні й темпоральні характеристики комунікативної ситуації, що відбувається у координатах «я – ти – тут – зараз» [10, с. 45]. Вони пов'язані з мотиваційною сферою індивіда, спрямованою на експлікацію потреби людини у соціальних контактах та у спілкуванні.

Британський філософ мови Дж. Остін, зважаючи на перформативні дієслова, виділяє такі мовленнєві акти: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви [7, с. 119], які відповідають діям і намірам мовця. Дж. Сьорль, відомий теоретик інтенційності, класифікує мовленнєві акти на основі ілюктивних сил (інтенцій), які виражають перформативні дієслова. Визначені лінгвістом мовленнєві акти (асертиви, директиви, комісиви, експресиви та декларації) детерміновані телеологічним (цільовим) чинником, оскільки мета – найважливіший елемент ілюктивної сили висловлення [8, с. 170]. Дж. Остін у класифікації мовленнєвих актів цілком логічно звернув увагу на комісиви – висловлення, що передають обіцянку, зобов'язання [7, с. 22]. Комісиви виділяє й Дж. Сьорль [8, с. 189], зауважуючи, що комісив – це акт обіцянки, представлений структурою «Я обіцяю».

В українському мовознавстві А. Загнітко на основі комунікативно-інтенційного змісту схарактеризував прагматичні типи речень, з-поміж яких виокремив промісивні – висловлення, що використовують мовець для того, щоб передати обіцянку, зобов'язання щодо виконання якоїсь дії у майбутньому [3, с. 124]. Деякі дослідники встановлюють пресупозиційні умови, які забезпечать успішне здійснення мовленнєвих актів обіцянки (мовець певний того, що може здійснити бажану для співрозмовника дію; він щирий у своїй готовності взяти на себе зобов'язання; переконаний, що його майбутня дія буде корисною для адресата та ін.) [2, с. 108].

Утім, зазначені наукові праці не дають повного й цілісного уявлення про промісивні висловлення в українській синтаксичній теорії, про їхній комунікативно-інтенційний потенціал у текстовій комунікації, в уснорозмовному дискурсі. У лінгвістиці відкритими і дискусійними залишаються питання, які потребують вивчення особливостей вербалізації інтенцій обіцянки у контексті адресантно-адресатного континууму, у ракурсі дискурсивно-жанрових виявів української мови, в аспекті атмосфери і тональності перебігу комунікації, а навіть і визначення місця цих конструкцій у традиційній системі синтаксису.

Мета статті – схарактеризувати промісивне висловлення як окремий перформативний засіб вербалізації інтенцій мовця, проаналізувати їхній функційний потенціал та особливості вербалізації інтенцій обіцянки у хуждожньому та офіційно-діловому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Промісивні висловлення, стрижень яких формують ілюктивні предикати, виражені 1-ою особою однини теперішнього часу дійсного способу, своїм змістовим обширом, особливою оно-

масіологічною природою відображають комунікативну мету, реалізують інтенцію обіцянки. Іntenційними центрами слугують перформативні дієслова на зразок *обіцяти, зобов'язуватися, присягатися, клястися* і под. та їхні синоніми, що увиразнюють стилістику використання, указують на ступінь інтенсивності вираження інтенції, пор.: – *Я обіцяю полагодити через султана всі спірні й запутані справи* (П. Загребельний); – *Я зобов'язуюсь до останньої хвилини оставатись праведною* (О. Кобилянська); *Ой сусіде, сусідоньку, дай за мене дочку, присягаю, що не буду птити горілочку* (Українська народна пісня); – *Клянусь небом, прикрашеним сузір'ям зодіаку* (П. Загребельний). У промісивних висловленнях, як бачимо, мовець бере на себе зобов'язання зробити що-небудь, дає обіцянку, запевняє, подає надії на реалізацію обіцяного.

Промісиви реалізують волевиявлення основного суб'єкта комунікації, його добровільне зобов'язання, обітницю, гарантію виконання чогось і, зрозуміло, мають стосунок до майбутнього, а відтак релевантною формою інтенційної програми мовця як гаранта реальності обіцяного слугує складнопідрядне речення з'ясувального типу. У головній частині наявний предикат із семантикою обіцянки, а підрядна частина репрезентує саму обіцянку: *Я обіцяю тобі, що не побачиш більше боярина Ситника перед свої очі* (П. Загребельний). Цікавим є співвідношення темпоральності у таких конструкціях: висловлене у головній частині має стосунок до теперішнього часу, у підрядній – до майбутнього часу. Водночас для вербалізації інтенції обіцянки цілком прийнятними є і прості речення: – *Я обіцяю призначити вас своїм фінансовим радником* (П. Загребельний); – *Присягаюся виконати твоє доручення вчасно* (Розмовне).

У тлумачному словнику **обіцянка** – це добровільне зобов'язання зробити щось, діяти певним чином; подавати надії, давати підстави іншим сподіватися на щось [1, с. 422], **обіцяти** – давати обіцянку кому-небудь, зобов'язуватися зробити щось, діяти певним чином, запевняти кого-небудь, що він одержить, матиме щось; подавати надії на що-небудь, провіщати що-небудь [1, с. 501]. Власне, промісивна інтенція може бути репрезентантом різного інтенційного стану мовця, зважаючи на той чи інший ступінь авторського наміру (*обіцяти і присягатися, обіцяти і клястися*), пор.: – *І я вам обіцяю: макуха буде!* (О. Гончар); *Присягаюся вам, що особисто я залишатимусь у лісі доти, поки зі мною буде хоч один козак. А там як Бог дасть* (В. Шкляр); *Серденько-дівчино... Клянусь тобі місяцем, зорями, присягаю небом, землею і пеклом, що не буде іншої між нами!* (П. Куліш).

У художньому та уснорозмовному дискурсі виокремлюємо кілька моделей промісивних висловлень. Класичною є конструкція «я + обіцяю + власне обіцянка...»: *Я обіцяю прочитати тобі цю книгу* (Розмовне); *Обіцяю все влаштувати* (П. Загребельний); *Обіцяю привести багато людей* (Р. Андріяшик). Виконуючи дейктичну функцію, «Я» пов'язане з контекстом, із ситуацією мовлення, ідентифікує основного суб'єкта комунікації та адресата «Ти». Рольовий дейксіс обрамлює комунікативну ситуацію, фокусує інтенцію обіцянки. Адресат у промісивному висловленні представлений займенниками **тобі, вам**, які показують скерованість інтенції обіцянки: *Обіцяю тобі любов, вірність, подружню чесність і що не покину тебе аж до смерті* (В. Даниленко); *Я вам обіцяю: ми знайдемо і покараємо* (Ю. Андрухович). Подекуди у промісивних висловленнях увиразнюється інтенція запевнення: *Обіцяю вам, що мій допис у десятках примірників буде розісланий по всіх газетах, і будьте певні* (Г. Тютюнник). Підсилювати інтенцію обіцянки може і нечленований комунікат **бігме**, який уживають для підтвердження чогось, запевнення у виконанні якоїсь дії чи обіцянки, напр.: – *Йой Бронку, дай мені спокій, а то, бігме, нікуди більше з тобою не піду* (Ірина Вільде).

Ще однією моделлю промісивних висловлень є така: «я + обіцянка + термін виконання обіцянки»: *За два дні я й сам кинусь у гарматний гул* (М. Хвильовий); *Я зараз буду тут* (М. Хвильовий). На термін виконання обіцянки вказують обставинні конкретизатори *зараз, за два дні*, у межах яких відбуватиметься обіцяне.

Промісиви можуть прирівнюватися до певних обрядів, ритуалів, що їх використовують на позначення божби, строгого запевнення: *От вам хрест, коли не ймете віри* (І. Нечуй-Левицький); *Ось вам хрест, що вона вся ряба, як трясяця* (В. Шкляр). Перша частина речення експлікує обіцянку. Святість позначення на собі хреста символізує те, що обіцяне – правда, так само як і *кров*, пор.: *Кров, не буду брехати* (В. Шкляр). Характерне вживання і побутової лексики. Так, у висловленні *Побий мене коцюба, якщо помилюся* (В. Шкляр) компонент *коцюба* несе у собі загрозу, яка підтверджується дієсловом *побий* із займенником *мене*. У разі невиконання обіцянки її автор накликає на себе біду. Апеляція до Бога посилює ефект обіцянки: *Видить Бог з неба, що тя кохаю, – вірна до смерті буду тобі* (В. Шкляр).

Іntenцію обіцянки вербалізують і складнопідрядні речення умови: – *Як зійдуть зорі на небі, я видам матері вечерю та й вискочу на часок у садок* (І. Нечуй-Левицький); – *Дивись, дівчино, – верба над водою. Як та верба гілля розпустить, візьму шлюб з тобою* (Українська народна пісня); складнопідрядні речення допусту: *Чи прийдеш, Мелашко? Бо я прийду, хоч би мене батько прив'язав* (В. Шкляр).

Текстова комунікація репрезентує низку яскравих синтаксичних конструкцій, які імпліцитно виражають інтенцію обіцянки, напр.: – *Віддам Наливайкові весь оцей степ – від Дністра і до Бугу* (М. Вінграновський); – *Знищу!* (П. Загребельний). Про те, що йдеться про обіцянку, свідчить дієслівна конструкція, ужита у 1-й особі однини майбутнього часу. Утім, однозначно ідентифікувати інтенцію обіцянки дає змогу цілісна картина мовленевої ситуації та контекст.

В емоційно навантаженому дискурсі промісивну семантику реалізують конструкції атолерантної комунікації, зокрема конфліктні висловлення погрози. Адресат у разі невиконання дії обіцяє нашкодити адресантові: – *Я поб'ю на тобі оце мотовило на трісочки, як ти не впинеш своєї жінки!* (І. Нечуй-Левицький); *Коли ви ще раз скажете про це, я вас негайно розстріляю* (М. Хвильовий) або й самому собі (самообіцянка): – *Як з нею не ожениюся, то у Росі втоплюся* (І. Нечуй-Левицький).

Для вербалізації інтенції обіцянки мовець актуалізує у промісивних висловленнях низку дієслівних предикатів: **ручатися** – гарантувати співрозмовникові, що обіцяне буде виконано: *І ручуся вам, пані Марто, що до ранку половина з присутніх тут знатиме той секрет...* (Ірина Вільде); *Але раніше він все-таки заговорить. Ручусь тобі* (Іван Багрянний); **даю слово, даю обітницю**: *Слово даю, – владно махав він руками. – Гарантую. Чин не нижче капітана* (О. Ульяновко); *Я даю цю прилюдну урочисту обітницю, що вірно служитиму Народові України* (Урочиста обітниця Директорії); дієслівний предикат **присягатися**, який виражає більший ступінь інтенсивності вияву інтенції обіцянки: – *Присягаюся тобі, князю, що знайду всіх винуватців* (П. Загребельний). Мовець присягається чимось надзвичайно важливим для нього (Богом або дітьми): – *Я знайду їх, присягаюся Богом, знайду, і ми розпочнемо нове життя там* (В. Шкляр); – *Чоловічку мій рідненький, дітьми своїми присягаюся, що ніяких балощів я ні з ким не мала* (Г. Тютюнник). Адресант присягається навіть тим, чого остерігається, чого боїться: *Будемо разом, – прошепотів Марко. – Скрізь. Присягаюся смертним часом – не полишу тебе ні в якій біді* (Ю. Мушкетик); предикат **клястися**, який у промісивному висловленні вияскравлює тверду обіцянку мовця здійснити щось і посилює її клятвою – особистою обіцянкою: *Клянусь тобі, веселий світе, клянусь тобі, моє дитя, що буду жити, поки жити мені дозволить дух життя!* (М. Рильський). Висловлення з предикатом **клястися** виформовують систему етномаркованих конструкцій української мови, адже вони мають міфологічну основу, передають національне світосприйняття, святість, віру у надприродні сили, напр.: – *Клянусь небом, яке проливає дощі, клянусь землею, яка вирощує трави* (П. Загребельний); *Клянусь Богородицею, ми ще зустрінемося з тобою, поповичу* (Ю. Мушкетик); – *Хай мене грім поб'є! Хай мене свята блискавка запалить! Хай я удавлюся, хай я провалюся! Хай мене сира земля проглине, коли я їв чю часть, окреме своєї!* – *клявся Попенко* (Панас Мирний). Мовець використовує як гарант обіцяного, як достовірність своєї обіцянки небо (безконечність, святість, недосяжність), землю (родючість, материнство, найвище людське благо), а грім, блискавка інтенсифікують реалізацію клятви, що може мати ритуальний або і релігійний характер.

Промісивну семантику вербалізує й офіційно-діловий дискурс, хоч, як відомо, його використовують «для врегулювання ділових відносин мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах» [1, с. 257–259]. Однак існує низка документів, в яких під стандартом документа експлікується авторська індивідуальність і конкретна особа (заява, доручення, розписка). До таких документів належить **присяга**, що її у деяких лінгвістичних студіях витлумачено як мовленнєвий жанр (А. Антонова, Ф. Бацевич, Т. Стексова), пов'язаний зі статусно-рольовими взаєминами комунікантів у сферах державно-політичної, громадської та адміністративно-господарської діяльності. Їй властива формально-композиційна і змістова цілісність, особливе стильове оформлення, трафаретність і ритуальність.

В офіційно-діловому реєстрі української мови присяга – це не тільки словесна обіцянка, а офіційний документ, через порушення якого людина може нести кримінальну відповідальність. Як мовленнєвий жанр, вона не обмежується тільки одним промісивним висловленням, здебільшого це сукупність тематично об'єднаних конструкцій, які у тісній взаємодії з позалінгвальними чинниками реалізують інтенцію урочистої обіцянки та зобов'язання. З-поміж дискурсивно-жанрових виявів промісивних висловлень, в яких присяга функціонує як документ, що його виголошують в особливих конситуаціях президенти, судді, народні депутати, лікарі, військові, представники різних молодіжних організацій, виокремлюємо державний, громадсько-політичний, юридичний, медичний дискурси, напр.: *Присягаю своєю честю і совістю, що робитиму все, що у моїй силі, щоб бути вірним Богові й Україні, допомагати іншим, жити за пластовим законом і слухатися пластового проводу* (З присяги пластуна; тут і далі зразки присягу подаємо за Інтернет-джерелами [5] та ін.). Як офіційне урочисте зобов'язання, що береться з нагоди отримання певних особливо відповідальних обов'язків, присяга регламентована стандартами офіційних документів і увиразнює певне соціальне середовище, в якому її виголошують. Пор.: *Я, (прізвище, ім'я, по батькові), вступаючи на службу до податкової міліції, присягаю...; Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки перекладача, використовуючи всі свої професійні можливості; Від імені всіх спортсменів я обіцяю, що ми братимемо участь у цих Олімпійських іграх, поважаючи і керуючись правилами, за якими вони проводяться*. Як бачимо, присяга, попри офіційність, стандарт і церемонію, відображає позицію мовця і має виразний суб'єктний характер.

Присягу як мовленнєвий жанр реалізують дискурсивно марковані засоби, що вирізняють інтенцію урочистої обіцянки від обіцянки, що експлікується у буденному уснорозмовному дискурсі. Це передусім: 1) **перформативи**, виражені першою особою однієї теперішнього часу дійсного способу, що передають обіцянку, клятву, зобов'язання щодо виконання якоїсь дії: *Я урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики; Зобов'язуюсь усіма своїми справами боронити суверенітет і незалежність України*; 2) **я-висловлення**, в яких експліковано позицію мовця за допомогою займенника **я**, який увиразнює егоцентричність урочистої церемонії виголошення присяги (клятви, обітниці): *Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши у руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським; Я, громадянин України (прізвище, ім'я та по батькові), вступаючи на службу цивільного захисту, складаю Присягу й урочисто клянусь*; 3) **інфінітиви**, нанизання яких виформовує інтенційну програму мовця: *віддавати всі свої знання; сумлінно працювати; зберігати лікарську таємницю; постійно вдосконалюватися; берегти і розвивати традиції; ніколи не відмовляти тощо* (З присяги лікаря); 4) **речення умовної модальності**, що виражають гіпотетичність, імовірно покарання у разі невиконання клятви: *Коли я порушу або від-*

ступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу; 5) **прислівники**, що передають урочисто-піднесений стиль мовлення, невідступність від висловлених зобов'язань та обіцянок: *Дістаючи високе звання лікаря і приступаючи до лікарської діяльності, я урочисто присягаю*; 6) **дієприслівникові звороти**, які виокремлюють додаткову дію основного суб'єкта офіційного ритуалу: *Вступаючи на митну службу, урочисто зобов'язуюся бути відданим Українському народу; Усвідомлюючи свою високу відповідальність, урочисто присягаю, що буду вірно служити громаді та народові України*. Присяга має паралінгвальне оформлення (прапор, булава, релігійні книги, емблеми організацій), що надає мовленню особливої урочистості та експресивності, водночас свідчить про офіційність та важливість церемонії.

Висновки. Промісивне висловлення слугує яскравим маркером інтенції обіцянки, яку експлікують перформативні предикати (*обіцяти, присягатися, клястися, зобов'язуватися, ручатися* та ін.) і реалізують різні дискурсивно-жанрові реєстри української мови (художній, уснорозмовний, офіційно-діловий тощо). У художньому й уснорозмовному дискурсі інтенцію вербалізують не тільки перформативні дієслова, які увиразнюють різний ступінь інтенсивності вияву наміру мовця, а й інші мовні засоби (складнопідрядні речення умови, імпліцитні висловлення погрози, етномарковані конструкції), які у контексті цілісної ситуації мовлення відображають прагнення мовця пообіцяти щось співрозмовникові, зобов'язатися зробити що-небудь, дати обіцянку, запевнити, гарантувати виконання чогось, подати надію на реалізацію обіцяного.

Офіційно-діловий дискурс оприявлює інтенцію урочистої обіцянки, що виформовує окремий мовленнєвий жанр – присягу. Її виголошують різні соціально диференційовані верстви населення (військові, держслужбовці, лікарі, пластуни та ін.) Дискурсивно марковані засоби слугують яскравими маркерами диференціації урочистої обіцянки від звичайної обіцянки, що експлікується у буденному уснорозмовному дискурсі. Зрозуміло, що присяга як урочисте зобов'язання, що береться з нагоди отримання особливо відповідальних обов'язків, детермінована стандартами документа, однак вона відображає позицію мовця й емоційно насажує атмосферу комунікації, має виразний антропозорієнтований характер.

Промісивні висловлення виражають одну з важливих комунікативних потреб людини й експлікуються у різних дискурсивно-жанрових формах української мови, ґрунтовне вивчення яких у ракурсі їхнього функційного потенціалу вербалізувати промісивну інтенцію, у контексті чіткої інвентаризації різнорівневих мовних засобів її експлікації у текстовій комунікації слугує одним із важливих завдань наших подальших наукових студій.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., Ірпінь : Перун, 2003. 1140 с.
2. Дедухно А. Функціональні та структурно-семантичні особливості комісивів (на прикладі мовленнєвих актів обіцянки, клятви, присяги). Філологічні науки: зб. наук. пр. Полтава, 2011. Вип. 1 (7). С. 106–113.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
4. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения. Язык и личность. М.: Наука, 1989. С. 3–8.
5. Кодекси України. URL: http://kodeksycom.ua/kodeksi_ukraini_.ht4.
6. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови: підручник. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
7. Остин Дж. Слово как действие. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1986. Вып. ХУП. С.22–129.
8. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1986. Вып. ХУП. С. 170–194.
9. Стеклова Т.И. Речевой жанр обещания в политическом дискурсе. Политическая лингвистика. 2011. №4 (38). С. 63–66.
10. Shabat-Savka S. Performative expressions as a means of identification of communicative intentions in the Ukrainian discourse. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Серія «Філологічні науки». Чернівці-Сучава: БДМУ. 2017. № 1 (13). С. 44–47.

Анотація

С. ШАБАТ-САВКА. КОМУНІКАТИВНО-ІНТЕНЦІЙНИЙ ЗМІСТ І ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВІ ВИЯВИ ПРОМІСИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано промісивне висловлення як перформативний засіб експлікації інтенцій мовця у різних дискурсивно-жанрових реєстрах української мови. На багатому ілюстративному матеріалі схарактеризовано змістовий обшир інтенції обіцянки та ступінь її інтенсифікації у контексті систематизації дієслівних предикатів, функційно представлених у структурі висловлень уснорозмовного та художнього дискурсу. Визначено особливості реалізації інтенції обіцянки як урочистого зобов'язання у присязі – жанровому реєстрі офіційно-ділового дискурсу.

Ключові слова: комунікативна інтенція, мовець, промісивне висловлення, обіцянка, мовленнєвий жанр, дискурс.

Аннотация

**С. ШАБАТ-САВКА. КОММУНИКАТИВНО-ИНТЕНЦИОНАЛЬНОЕ СОДЕРЖАНИЕ
И ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВЫЕ ФОРМЫ ПРОМИССИВНЫХ ВЫСКАЗЫВАНИЙ
В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ**

В статье анализируется промиссивное высказывание как перформативное средство экспликации интенций говорящего в разных дискурсивно-жанровых регистрах украинского языка. На обширном иллюстративном материале охарактеризован содержательный аспект интенции обещания и степень ее интенсификации в контексте систематизации глагольных предикатов, функционально представленных в структуре высказываний усноразговорного и художественного дискурса. Определены особенности реализации интенции обещания как торжественного обязательства в присяге – жанровом регистре официально-делового дискурса.

Ключевые слова: коммуникативная интенция, говорящий, промиссивные высказывания, обещание, речевое жанр, дискурс.

Summary

**S. SHABAT-SAVKA. COMMUNICATIVE INTENTIONAL CONTENT
AND DISCOURSE-GENRE FORMS OF THE PROMISSIVE STATEMENTS
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE**

In the article, promissive statements are analyzed as a performative means of explicating the speaker's intentions in different discourse-genre registers of the Ukrainian language. In particular, the content of the promise intention and the degree of its intensification in the context of the systematization of verbal predicates functionally represented in the structure of utterances of oral and literary discourse are described on vast factual material. The specific features of the implementation of the promise intention as a solemn obligation in the oath as a genre register of official and business discourse are defined.

Key words: communicative intention, speaker, promissive statement, promise, speech genre, discourse.

2. Російська мова та література

2. Русский язык и литература

2. Russian language and literature

старший преподаватель кафедры
русской и зарубежной литературы
факультета иностранной
филологии
Национального педагогического
университета
имени М.П. Драгоманова

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ АВТОРСКОГО «Я» В ПОЭМЕ Н. ЛЬВОВА «БОТАНИЧЕСКОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ НА ДУДОРОВУ ГОРУ 1792 ГОДА МАЯ 8-ГО ДНЯ»

На последнюю треть XVIII в. приходится момент окончательного перехода русской литературы от нормативной поэтики *стиля и жанра* к поэтике автора, что сопряжено со сменой самого типа художественного сознания – от традиционалистского к индивидуально-творческому (по классификации пяти авторов работы «Категории поэтики в смене литературных эпох» [1], ставшей классикой современной исторической поэтики). Как представляется, по литературному наследию Н.А. Львова, которого современники окрестили «гений вкуса», можно проследить ряд существенных тенденций, которыми был обеспечен указанный переход. Среди них выделим, прежде всего, расшатывание жанровых канонов и индивидуализацию жанровой стратегии; индивидуальное (нередко ироническое) переосмысление стилевой нормы; усиление авторефлексивности текста, выраженное в форме шуточных автоописаний и автокритики, а также в моделировании образа автора в тексте поэтических сочинений.

Одно из наиболее масштабных исследований творчества Н.А. Львова, предпринятое с искусствоведческих позиций и затрагивающее весь корпус созданных писателем произведений не только в области литературы, но и в области архитектуры, живописи и графики, последовательно утверждает и доказывает идею об экспериментальном характере всего наследия этого уникального художника [6]. Именно поэтому любые попытки жестко связать литературные опыты Львова с каким-либо до конца оформленным художественным течением к. XVIII – нач. XIX ст. (классицизмом, сентиментализмом, рококо или, в более общем виде, с предромантизмом) сопровождаются множественными оговорками, сводящими такие попытки на нет. Будучи человеком своего времени, Львов, безусловно, отразил в своих текстах влияние каждого из названных течений, но не вписался ни в одно из них. Как представляется, он вплотную подошел к созданию полностью индивидуальной художественной системы, которая лишь преломляет те или иные эстетические каноны, но перерабатывает их по-своему и бесконечно видоизменяется, будучи живым, развивающимся во времени явлением.

Рассмотрим одно из наиболее показательных, на наш взгляд, проявлений формирования индивидуально-авторской художественной системы в литературном творчестве Н.А. Львова – его стратегию автопрезентации в литературных текстах и, соответственно, формы и способы выражения авторского «Я» и способы его выдвижения на заметное место в художественном мире литературных произведений этого многогранного и своеобразного художника.

В пределах одной статьи раскрыть эту тему на значительном по объему материале невозможно, поэтому обратимся к тексту лишь одного, но значимого и показательного во всех отношениях произведения Н.А. Львова – к поэме «Ботаническое путешествие на Дудорову гору 1792 года мая 8-го дня». Это произведение демонстрирует яркую индивидуально-авторскую позицию Львова уже на уровне жанра. Так, в первом издании сочинений Н.А. Львова [4], опубликованном в 1994 году К.Д. Лаппо-Данилевским, данное сочинение помещено в раздел «поэмы». Некоторые современные исследователи рассматривают его сквозь призму жанра путешествий, называя «простачным» тревелогом (Р.А. Бакиров [2]), но, помимо этого, «Ботаническое путешествие <...>» представляет собой еще и своеобразно модифицированное послание и, таким образом, является результатом индивидуального переосмысления и трансформации Н.А. Львовым целого ряда жанров, традиционных для его эпохи.

Поэтому вполне закономерно в данном произведении, столь явно отмеченном авторской индивидуальностью уже на уровне жанровой стратегии, активное присутствие авторского «Я» в разных формах и на разных уровнях текста.

К исследованию образа автора в литературном творчестве Н.А. Львова, включая и «Ботаническое путешествие <...>», уже обращался в своей диссертации Р.А. Бакиров, который утверждает, что доминантой творчества Н.А. Львова является *маска простака*: «*Маска простака* является организующим принципом поэтики Львова, через который возможно выстроить цельную парадигму его творчества и понять скрытые смыслы, подтексты, заложенные в произведениях писателя» [3, с. 7]. Представляется, что субъектную сферу литературных произведений Н.А. Львова *маска простака* все же полностью не покрывает, и даже в тех произведениях, где она, бесспорно, присутствует, субъектная сфера произведения реализуется как более сложно организованное и неоднородное явление: игровая *маска простака* существует не сама по себе, а во взаимодействии и взаимодополнении с другими формами и способами проявления авторского «Я».

Именно такой конгломерат различных форм выражения авторского присутствия в тексте можно обнаружить в «Ботаническом путешествии <...>», да и сама *маска простака*, безусловно, выдвинутая здесь на заметное

место, обладает рядом специфических особенностей. Поэтому в первую очередь обратимся именно к «простачной» ипостаси автора в анализируемом произведении.

Заметим, что у Н.А. Львова бросается в глаза ее авторефлексивность, несвойственная традиционной «простачной» маске. В первой же фразе автор объявляет себя в этом путешествии «в качестве репейника, приставшего к ботанической рясе» [4, с. 177]. Представляется, что в этой автохарактеристике не столько формируется «простачная» маска, сколько реализуется далекая от таковой позиция игрового самоуничужения автора, унаследованная от традиций *литературного этикета* (Д.С. Лихачев) древнерусской словесности. Знакомство Н.А. Львова с древнерусской литературой было далеко не поверхностным: им были обнаружены и подготовлены к изданию (откомментированы и снабжены предисловием) ранее неизвестные летописи «Летописец русский от пришествия Рурика до кончины Иоанна Васильевича» (1792 г.) и «Подробный русский летописец от начала России до Полтавской баталии» (1798 г.).

Заметим, что первая из этих летописей была издана Н.А. Львовым в том же году, в котором было принято и путешествие, так что, рискнем предположить, отчасти оно может представлять собой и пародийную летопись, учитывая контекст интеллектуальных занятий Львова в период написания поэмы. В таком случае упоминание ботанической рясы – это не произвольное уподобление научных трудов трудам духовным, а скорее шуточная отсылка к образу монаха-летописца, заодно воспроизводящая и стиль монашеского самоуничужения. Таким образом, насыщенно авторефлексивная формула «репейник на ботанической рясе» не только представляет собой самоироничную автохарактеристику, но и намекает на иные, кроме ботанических, сферы интеллектуальных интересов автора.

Профессиональная авторефлексия поддерживается и дальше в поэме в иных ее пародийных фрагментах, в частности во фрагменте, посвященном посещению кладбища и пародирующей кладбищенскую элегию. Завершая свою поэтическую «медитацию» по поводу фамилии и личности одного из покоящихся на этом кладбище крестьян, Н.А. Львов прямо отсылает к ее эгегическому первоисточнику: «<...>но кончим *песнь печали*» [4, с. 181]. Далее автоописательность, несвойственная «простачному» стилю, проявляется и в завершении сатирического фрагмента о социальном неравенстве, который автором характеризуется как философско-политические размышления [4, с. 182].

Таким образом, как представляется, *маска простака* в поэме Н.А. Львова – это лишь одна из авторских масок, наряду с маской «смирненного автора», маской эгегического поэта (в кладбищенском фрагменте) и масками других жанрово обусловленных типов авторского «Я», представленных в литературном арсенале эпохи. Так, среди этих других Н.А. Львов примеряет и маску автора сентиментальной идиллии, обращаясь к рассказу о своей ботанической находке в этом путешествии. Благоклонность автора завоевывают «смирненные <...> лазоревы цветки» (фиалка), «из коих вьет любовь весенние венки» [4, с. 184]. Дальше разворачивается целый мифологический сюжет о том, почему именно на Дудоровой горе фиалки обладают особым ароматом, причем автор уже выступает не под маской профана, а под маской всезнающего автора, поэта, которому открыты истины, скрытые для простых смертных, даже если в качестве таковых оказываются ученые профессора. Профессора ботаники удивляет аромат фиалок на Дудоровой горе, тогда как у поэта есть не только объяснение, но и *свидетельство*:

Шесть месяцев Зефир со Флорой не видался,
Но в зиму к красоте весенней не простыл,
На этом месте он со Флорой повстречался,
Я этому свидетель был [4, с. 185].

Это *свидетельство* призвано не только придать достоверности разворачивающейся в стихах мифологической картине, но и убедить и собеседника автора, и адресата поэмы, и ее читателя в *избранности* поэта, удостоверяющего этим рассказом свое пребывание среди небожителей. Поэт допущен в такие области, в которые не могут проникнуть профаны, чтобы потом всем поведать об увиденном там. Разумеется, все это у Н.А. Львова тоже представлено в пародийном ключе, и это уже пародия на авторскую позицию поэта – носителя истины и пророка, стремительно развивающуюся в русской литературе в течение всего XVIII века по мере секуляризации культуры и общества в петровскую и послепетровскую эпоху [5].

В дальнейшем тексте поэмы пародийное снижение образа поэта – носителя истины и высоких ценностей, обеспечивающих ему бессмертие, будет продолжено и с блестящим остроумием воплощено в трагедии Горация в русской культуре XVIII века связывается и утверждение в русской литературе авторской модели поэта-пророка: «Представление о поэте как о пророке, носителя высших начал, приосененном неким высшим авторитетом, утверждается в литературе XVIII в. очень рано. Уже Тредиаковский, переводя Горация, передал *divinis vatibus* (что у римского автора означает «свыше вдохновенные поэты») как «божественные прорицатели». Этим Тредиаковский слил античный идеал высокого поэта с образом библейского пророка. И слияние это оказалось в дальнейшем устойчивым признаком и самооценки русского писателя, и отношения к нему аудитории» [5, с. 121–122].

Итак, Н.А. Львов трагедизирует в «Ботаническом путешествии <...>» мотив памятника, описывая момент открытия ранее неизвестного гриба, невольно совершенного автором. Фамилия «Львов» в латинском названии новооткрытого вида и обеспечила автору бессмертие в *грибном монументе* [4, с. 187]. Отметим здесь связь с контекстом поэзии Н.А. Львова, где также обнаруживаем ироническое снижение горацианского мотива памятника в стихах, отмеченных авторефлексией:

Рассудку вопреки и вечности в обиду,
А умницам на смех
Построил, да его забвен не будет грех,
Из пыли пирамиду [4, с. 94].

Памятник в слове, который будет *выше пирамид*, буквализируется в этой автоэпиграмме указанием на реальный архитектурный эксперимент Н.А. Львова, строившего на территории своего имени и имений своих заказчиков погребя-ледники в форме пирамид. «Из пыли» же – это тоже буквальное указание на тот материал, который был изобретен Н.А. Львовым в его *землебитном* строительстве (смесь из земли и особым образом обработанной извести, которая оказалась настолько прочной, что из нее можно было успешно строить долговечные архитектурные сооружения; одно из них – Приоратский замок в Гатчине – даже уцелело во время Второй мировой войны и сохранилось до наших дней). Иронически сниженные упоминания собственных не только поэтических, но и инженерных изобретений вновь актуализируют позицию авторского *самоумаления*, теперь распространенную уже не только на литературные произведения. Однако за этими самоуничижением и самоиронией чувствуется неудовлетворенность автора судьбой своих изобретений, по достоинству не оцененных современниками (*землебитный* проект дался Львову тяжело, сопровождался множеством административных осложнений и был, в конце концов, сведен на нет). В контексте этих полусерьезных, полугорьких размышлений Н.А. Львова о судьбах своих открытий шутивное упоминание о «грибном монументе» теряет однозначность, а сквозь *маску протаста* просвечивает подлинное, биографическое «Я» автора.

Подобную неоднозначность можно найти и в другом слое анализированной выше мифологической идиллии о фиалке, которую Н.А. Львов начинает травестированием мотива памятника: здесь также формируется сегмент интимно-личного высказывания, когда на короткий момент автор снимает с себя все маски и предстает в собственном биографическом облике, чтобы от первого лица признаться в любви к жене и сказать о своем счастливом браке. В этом фрагменте акцентирована форма поэтического послания (постоянными обращениями к адресату), которая связывает его стилистически с другими (*масочными*) частями поэмы, также обращенными к графине (супруге одного из его товарищей по путешествию). Но в жанре послания оказывается наиболее уместным снятие маски и высказывание в личном духе, поскольку сам этот жанр предполагает разомкнутость как в литературную, так и в интимно-личную сферы. Итак, обращаясь к графине, автор говорит:

Я верую еще явлению сих чудес
И в слабости моей тихонько вам признаюсь,
Что, как язычник, я грешу,
Я божеству сему (Гименею – Е. Б.) сам тайно поклоняюсь,
Уж третий люстр ношу
Я цепь его священну,
Цепь, из одних цветов приятных соплетенну,
Как драгоценнейший спокойствия залог.
Я чту ее, как вязь святую,
Которой утвердил мое блаженство Бог;
И, пленник счастья, победу я чужую
С восторгом искренним пою и торжествую [4, с. 186].

Данный отрывок содержит прямые автобиографические отсылки, в частности указание на дату венчания Н.А. Львова с М.А. Дьяковой: они тайно поженились в 1779 г., следовательно, к 1792-му году их брак насчитывал как раз «третий люстр» (люстром назывался пятилетний промежуток между переписями населения в Древнем Риме). Кроме того, интимно-личная доминанта данного фрагмента поддержана переключкой с другим дружеским посланием Н.А. Львова – Г.Р. Державину («Гавриле Романовичу ответ»), в котором счастье, как и в «Ботаническом путешествии<...>», отождествляется с любовью в браке и со спокойствием:

Но были ль бы и здесь так дни мои спокойны,
Когда бы не был я на счастья женат? [4, с. 62].

Опять-таки отметим, что «Гавриле Романовичу ответ» написан в том же 1792 г., что и поэма о восхождении на Дудорову гору. Тем самым, благодаря данному фрагменту, поэма включается в круг текстов, написанных без использования какой-либо авторской маски и относящихся к числу прямых лирических высказываний Львова.

Обратим также внимание на композиционную функцию этого отрывка. Как представляется, он играет роль лирического отступления, в котором приоткрываются ничем не опосредованные авторская личность и авторский мир, скрытые масками в остальном пространстве текста. Этот прием потом разовьет и канонизирует А.С. Пушкин в своем романе в стихах, придав ему концептуальное, жанрообразующее значение.

Наконец, отдельную стратегию автопрезентации Н.А. Львов реализует в авторских примечаниях к «Ботаническому путешествию <...>» и в прозаических частях поэмы. Именно здесь автор позволяет себе демонстрировать открыто свою эрудицию, постоянно апеллируя к разнообразным научным и литературным источникам, тут же обыгрывая эти отсылки в комическом духе и иронизируя над собственной ученостью. Но здесь самоирония реализуется уже не в логике авторского самоуничижения, а с позиции светского отказа от серьезного тона и умничанья, неуместных в легком общении с дамой (каковым и является, по своему прямому заданию, данное послание, потому что, как заявляет автор в преамбуле, оно призвано доставить адресату удовольствие и заставить

«усмехнуться» [4, с. 176]). Таким образом, еще одна авторская *маска*, через которую раскрывается авторское «Я», – это маска светского человека, который тонко различает стили общения в профессионально-общественном, в светском, в дружеском, в семейном и т.д. кругах, не смешивая их и применяя безошибочно.

Таким образом, можем констатировать, что в «Ботаническом путешествии на Дудорову гору 1792 года мая 8-го дня» реализована сложная, многоуровневая система репрезентации авторского «Я», далеко не ограничивающаяся *маской простака* или какой-либо еще маской: в тексте автор предстает в разнообразии своих социальных ролей (поэт-дилетант, светский человек, ученый, семьянин) и литературных масок, а также в прямом лирическом самовыражении, благодаря чему в поэме находит воплощение, прежде всего, яркая индивидуальность человеческой и поэтической личности Н.А. Львова.

Литература:

1. Аверинцев С.С., Андреев М.Л., Гаспаров М.Л., Гринцер П.А., Михайлов А.В. Категории поэтики в смене литературных эпох. Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания: сб. статей. М.: Наследие, 1994. С. 3–38.
2. Бакиров Р.А. «Ботаническое путешествие на Дудорову гору 1792 года мая 8-го дня»: «простачный» травелог в творчестве Н.А. Львова. В зеркале путешествий: материалы Междунар. науч. конф. «Родная земля глазами стороннего наблюдателя. Заметки путешественников о Тверском крае». Ред.-сост. Е.Г. Милюгина, М.В. Строгонов. Тверь, 2012. С. 28–33.
3. Бакиров Р.А. Модификации литературной маски «простака» в творчестве Н.А. Львова: автореферат дисс. канд. филол. наук: специальность 10.01.01 «Русская литература». Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет, 2015. 22 с.
4. Львов Н.А. Избранные сочинения / предисл. Д.С. Лихачева. Вступ. ст., сост., подгот. текста и коммент. К.Ю. Лаппо-Данилевского. Перечень архитектурных работ Н.А. Львова А.В. Татаринова. Кёльн; Веймар; Вена: Бёлау; СПб.: Пушкинский Дом, РХГИ, Акрополь, 1994. 422 с.
5. Лотман Ю.М. Литература в контексте русской культуры XVIII века. Лотман Ю.М. О русской литературе. СПб.: «Искусство-СПб», 2005. С. 118–167.
6. Милюгина Е.Г., Львов Н.А. Художественный эксперимент в русской культуре последней трети XVIII века: автореферат дисс. ... докт. филол. наук: специальность 10.01.01 «Русская литература». Великий Новгород: Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого, 2009. 39 с.

Аннотация

Е. БОРОВСКАЯ. СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ АВТОРСКОГО «Я» В ПОЭМЕ Н. ЛЬВОВА «БОТАНИЧЕСКОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ НА ДУДОРОВУ ГОРУ 1792 ГОДА МАЯ 8-ГО ДНЯ»

В статье выдвинут тезис о том, что в литературном творчестве Н.А. Львова на первый план выходит творческая индивидуальность художника, через которую преломляются жанровые и стилевые каноны. Переход от нормативной к индивидуальной поэтике прослеживается в формах репрезентации авторского «Я» в поэме «Ботаническое путешествие на Дудорову гору 1792 года мая 8-го дня».

Ключевые слова: авторское «Я», творческая индивидуальность, индивидуальная поэтика, поэма.

Анотація

О. БОРОВСЬКА. СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ АВТОРСЬКОГО «Я» В ПОЕМІ М. ЛЬВОВА «БОТАНІЧНА ПОДОРОЖ НА ДУДОРОВУ ГОРУ 1792 РОКУ ТРАВНЯ 8-ГО ДНЯ»

У статті висунута теза про те, що в літературній творчості М.О. Львова на перший план виходить творча індивідуальність художника, через яку переломлюються жанрові та стилеві канони. Перехід від нормативної до індивідуальної поезики простежується у формах репрезентації авторського «Я» в поемі «Ботанічна подорож на Дудорову гору 1792 року травня 8-го дня».

Ключові слова: авторське «Я», творча індивідуальність, індивідуальна поезика, поема.

Summary

E. BOROVSKAYA. WAYS OF EXPRESSING THE AUTHORS “I” IN N. LVOVS POEM “BOTANICAL JOURNEY TO DUDOROV MOUNTAIN 1792 MAY, 8TH DAY”

The article presents the thesis, that N.A. Lvov’s literary works place the creative personality of an artist, refracting pencraft canons, to the forefront. The poetic changings from the normative to the individual are traced by the ways of the author’s self-representation in the poem “The Botanical Journey to Dudorov Mountain, 1792 May, 8th day”.

Key words: author’s “I”, creative personality, individual poetics, poem.

- 3. Література зарубіжних країн**
- 3. Литература зарубежных стран**
- 3. Literature of foreign countries**

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
журналістики
Національного університету
«Острозька академія»

СТВОРЕННЯ НОВОЇ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ В «СУТІНКОВІЙ САЗІ» С. МАЙЄР

Постановка проблеми. Проблема герменевтики індивіда, зокрема тлумачення й розуміння індивіда, є однією з основних у «Сутінковій сазі» С. Майєр. Це пов'язано, перш за все, із центральним аспектом схожих текстів – серійних фентезійних романів, як-от «поттеріана» Дж.К. Ролінг, «Пісня льоду й полум'я» Дж. Мартіна, «Вовкодав» М. Семенової тощо – проблемою самоідентифікації.

Аналіз публікацій за темою. Художніх текстів, які розробляють вампірську тематику, насправді багато: від класичного Брема Стокера з його романом «Дракула» до сучасних молодіжних любовних і/чи пригодницьких текстів («Щоденники вампіра» Л.Дж. Сміт, за якими знятий популярний однойменний молодіжний серіал, «Спадкоємці ночі» У. Швайкерта, гумористично-фентезійна тетралогія про відьму Вольху Редну О. Громико тощо), до яких, зокрема, належить і «Сутінкова сага». Однак наукових досліджень, які стосуються роману С. Майєр, в українському літературознавчому дискурсі небагато. Йдеться, насамперед, про курсові, бакалаврські чи магістерські роботи. Окремі статті, які спорадично публікуються, стосуються здебільшого проблем перекладознавства чи мовознавства (наприклад, «Проблеми художнього перекладу (на матеріалі роману С. Маєр «Сутінки»)» М. Бережної чи «Семантичний та синтаксичний статус апропозиції (на матеріалі роману Стефані Майєр «Сутінки»)» О. Гнатковської, І Сапожника та Т. Суродейкіної). Трапляються, однак, роботи, які працюють із тематико-проблемним полем «Сутінкової саги», наприклад, «Репрезентація кохання у тетралогії «Сутінкова сага» Стефані Маєр» Г. Випасняк, у якій авторка окреслює принциповий зв'язок між концептами кохання та смерті в тексті С. Майєр.

Значимо, що у зарубіжному науковому дискурсі сфера досліджень значно ширша. Так, С. Джурик пише про жанрову синтетичність «Сутінків» С. Майєр, акцентуючи увагу на синтезі жанрів любовного, вампірського та готичного романів і казки, опускаючи належність тексту до фентезійного роману (“The Use of Different Genres in Stephenie Meyer’s “Twilight” [3]). А. Мондал у статті “Representation of Posthuman Desire in Stephenie Meyer’s “The Twilight Saga” [6] аналізує постлюдський проект любові, актуалізуючи для цього еротичний дискурс саги. Соціологічне дослідження “Deadly love: Images of dating violence in the “Twilight Saga”, ґрунтоване на гендерному аналізі тексту «Сутінкової саги», здійснили В. Коллінс та Д.С. Кармоді [2]. Гендерні студії С. Рідшtedта (“Femininity in “Twilight”: A literary analysis of Stephenie Meyer’s “Twilight” from a gender Perspective”) транлюють систему жіночих образів роману «Сутінки» тощо.

Метою нашої статті є, по-перше, визначити художню авторську концепцію «Сутінкової саги» С. Майєр, по-друге, дати інтерпретацію проблеми герменевтики індивіда, зокрема центрального персонажа тетралогії Белли Свон, оскільки саме герменевтика індивіда є центральною жанроутворювальною категорією для серійного фентезійного роману.

Виклад основного матеріалу. Белла Свон цілком може запропонувати новий порядок у світі. Вампіри-перволітки є настільки агресивними, неконтрольованими, абсолютно підвладними своїм інстинктам, засліпленими жагою крові не тому, що вони є вампірами, отже, в їхній природі пити людську кров та убивати, а через нездатність прийняти свою природу з усією відповідальністю за неї, прийняти себе не як хижака, а як нової якості людину. Ось як реагує на нетиповість Белли-перволітка Джаспер: “*He’s wondering if the newborn madness is really as difficult as we’ve always thought, or if, with the right focus and attitude, anyone could do as well as Bella. Even now – / perhaps he only has such difficulty because he believes it’s natural and unavoidable. Maybe if he expected more of himself, he would rise to those expectations*” [4, с. 519]. Звернімо увагу й на те, що Белла хоче бути вампіром із любові до Едварда Каллена і бажання бути з ним вічно; усі інші персонажі були позбавлені вибору – ставати чи не ставати вампіром (так, Едвард помирав, коли його врятував і перетворив на вампіра Карлайл; Розалі врятувала від смерті Еммета; Аліса мала певні психічні проблеми, тож говорити про свідомий вибір теж не можемо тощо). Стати вампіром у такому разі фактично рівнозначно втечі від смерті, навіть якщо ця втеча здійснюється поза власною волею або й саме через це.

Втеча також накладає відбиток на сприйняття такого життя, оскільки вона передбачає пошук усіх засобів і способів, щоб вижити. Убивство фізично слабших – людей – стає одним із таких способів. Відповідальність за таке життя немовби не передбачається, адже вампіри ж не винні, що стали такими. Белла ж зробила свідомий вибір (прикметним у цьому аспекті видається розділ 21 четвертої частини «Сутінкової саги»: “*You should not have been able to break off mid-hunt with the scent of human blood in the air. Even mature vampires have difficulty with that <...>. Bella you’re behaving like you’re decades rather than days old. <...> But I’d known it was going to be hard*” (виділення наше – З. Г.) [4, с. 467]), проте він зумовлений не бажанням утекти від смерті, а бажанням *жити* з Іншим, для Іншого. Водночас можемо говорити і про її бажання стати безсмертною, дужою, такою ж могутньою, як Каллені: “*Virtual indestructibility was just one of the many perks I was looking forward to*” [4, с. 9]. Тому її бажання цілком може тлумачитися як егоїстичне, що немовби суперечить жертвовному образу Белли Свон [6].

Белла насправді робить те, що хоче робити: вона хоче Едварда – вона отримує його, жертвуючи своїм людським життям, спілкуванням із батьками, навіть душею, готуючись до того, що перволітком вона вбиватиме: “*You only have to risk your life every second you spend with me <...>. You only have to turn your back on nature, on humanity<...> what's that worth?<...>Very little – I don't feel deprived of anything*” [5, с. 157]. Звернімо увагу, що вона не готова пожертвувати лише одним із людського життя: вона бажає провести першу шлюбну ніч як людина, щоб відчувати *все*, а не лише жагу крові, як відчуває перволіток: “*I wanted the complete experience before I traded my <...> pheromoneriddled body for something <...> unknown*” [4, с. 24]. Також Белла хоче дитину, і вона витримує все, щоб мати її. Звернімо увагу, як вона означає Ренесме: “*I've held her all of one time <...> She's mine*” (виділення наше – З. Г.) [4, с. 500], – наче йдеться про бажаний *об'єкт*. Таке ж ставлення (наче до об'єкта) ми спостерігаємо і щодо Едварда: “*Like I was the prize rather than outrageously lucky winner*” [4, с. 26].

З іншого боку, необхідно сказати про жертви, спричинені любов'ю Белли до Едварда, яка триватиме все життя. Незважаючи на неприйняття Едвардом своєї природи як вампіра й застереження Беллі, вона все ж готова стати вампіром, аби тільки бути з коханим. Це зумовлено і жанровою природою цього роману [3], і вимогою любовного романтичного дискурсу, в межах якого цей роман функціонує.

Така поліваріантність тлумачення персонажа важлива і з позиції естетичного сприйняття твору мистецтва, і з позиції розгортання етичної його проблематики.

Якщо говорити про жертовність Белли, то вона притаманна їй і як людині, і як вампіру. З одного боку, людські якості, таланти посилюються з перетворенням на вампіра. З іншого боку, це вказівка на те, що вампір – це не окремий вид істот, відмінний від людини, хижак, який на людину полює. Це просто сильніша, ідеальніша (принаймні фізично) версія людини. Отже, свідомий, відповідальний вибір людини стати вампіром, на думку Белли, – це вибір стати кращим. Саме це має показати своїм прикладом персонаж на ім'я Белла Свон.

Маємо відзначити, що дар/талант, яким володіє Белла, – щит – цілком ординарний для вампірів: “*<...> you, Bella, are fairly easy to classify*” [4, с. 669], – це вказує на те, що Белла Свон є чи принаймні може стати цілком звичайною серед них. Однак ми постійно читасмо про її неординарність, наприклад: “*I've never seen a newborn do that <...>*” [4, с. 449]. Саме у зв'язку з цим можемо зробити висновок, що цей персонаж є носієм нової ціннісної парадигми. Звичайність Белли в надприродному світі вампірів цілком реалізується і в її ідентифікації: “*It was like I had been born to be a vampire*” [4, с. 588]. Тоді той факт, що вона почувалася чужою в людському світі (“*It wasn't just physically that I'd never fit in*” [5, с. 7]) можна витлумачити через мотив пошуку власної ідентичності, який є організує сюжет для такого типу романів.

Родина Калленів показала, що вампіри не монстри, які вбивають людей і п'ють їхню кров, що можна бути *людським, цивілізованим* вампіром (так означає Карлайла Каллена Джейкоб; так означає Беллу Каллен Еммет). Белла ж показала, що в цьому сила, що вампірам, навіть перволіткам, притаманні почуття, які традиційно вважаються суто *людськими* – любов, взаємопожертва тощо.

Джейкоб, коментуючи появу Белли-вампірки, вказує, що вона така сама, як була, тобто різниця між Беллою-людиною і Беллою-вампіром виключно фізична: “*I gotta say it, Bells. You're a freak show <...> The eyes are really something, aren't they?*” [4, с. 482]. Душевно, ментально Белла лишається практично незмінною: “*He (Jacob) still looked like my best friend. What did I look like to him? <...>. He was just my friend, the way it was supposed to be. / You still look like you – sort of. Maybe it's not the look so much as <...> you are Bella*” [4, с. 482]; “*<...> I feel like me. Sort of*” [4, с. 439]. Це прикметно, оскільки саме фізичний/фізіологічний дискурс найсильніше проявляється для трансляції образу Белли Свон як вампіра: “*The alien creature in the glass was <...> beautiful <...> her flawless face was pale <...>. Her limbs were smooth and strong, skin glistening subtly<...>*” [4, с. 447]; “*I kept waiting to feel winded, but my breath came effortlessly. I waited for the burn to begin in my muscles, but my strength only seemed to increase <...>*” [4, с. 459]; “*What do you hear? / Everything, I could have said; his perfect voice, his breath, his lips brushing together as he spoke<...>*” [4, с. 461]. А перед тим цей дискурс проявляється для показу її сприйняття вампірів: “*Every one of them was chalky pale, the palest of all the students living in this sunless town <...>. Though <...> all their features were straight, perfect, angular*” [5, с. 11]; для витлумачення сили любові до Едварда: “*I was stunned by the unexpected electricity that flowed through me, amazed that it was possible to be more aware of him than I already was. A crazy impulse to reach over and touch him, to stroke his perfect face <...> nearly overwhelmed me. I crossed my arms tightly across my chest, my hands balling into fists*” [5, с. 112]; “*If it weren't Edward out there, if I didn't know in every cell of my body that he loved me as much as I loved him <...>*” [4, с. 94]. Прояв фізичного/ фізіологічного дискурсу – це один із чинників, завдяки яким «Сутінкову сагу» відносять до масового літературного дискурсу.

Белла здатна боротися зі своїми інстинктами, чого не робив до неї жоден вампір-перволіток. Крім того, вона здатна повсякчас бути поруч із дитиною, проводити час із батьком, ніяк їм не нашкодивши. Вона може вчитися, розставляти пріоритети, розвивати таланти, а її талант – щит – дар захисту – це те, що суперечить природі перволітка, який уміє тільки нападати. Крім того, Белла кохає, чого так само від перволітка не очікували.

У битві, яка не відбулася між прихильниками Калленів і Волтурі, Белла перемагає не так, як мала б як перволіток, тобто величезною бездумною фізичною силою, натомість вона користується щитом, перемагаючи противників, які не мають великих фізичних сил і не володіють бойовими навичками, проте мають таланти нападу.

Численними жертвами, імовірно, Каллени б перемогли. Волтурі б загинули від їхніх рук. Річ у тім, що в такому разі – у разі фізичної перемоги – усі б говорили про нову правлячу верхівку, фізично сильну потугу серед вампірів. Очевидно, для «Сутінкової саги» не це є ключовим. Влада повинна бути диктована не фізичною силою, страхом перед нею, підпорядкуванням слабшого сильнішому: “*There is no thought for domination*” [4, с. 808].

Ідеться про зародження нового порядку, в основі якого свобода вибору й відповідальність, любов і жертвність. Ідеться про те, щоб показати: вампір – людина: “<...> the ancient ones look and see something besides their strange choice. They see power. / I have witnessed the bonds within this family – I say family and not coven. These strange golden-eyed ones deny their very natures <...> the peaceful character of this life of sacrifice» [4, с. 807–808].

Белла народила дитину від Едварда, а це, зрештою, не перший випадок щодо фізичної й фізіологічної сумісності людини й вампіра, однак це перше свідчення успішного материнства, а матір – це берегиня, захист, любов, жертвність; матір не вбиває, вона творить нове життя.

Схожий мотив не-вбивства знаходимо і в «поттеріані» Дж.К. Ролінг: Гаррі Поттер є володарем смерті, він цілком може вбити Волдеморта, але свідомо не робить цього, перемагаючи його, обеззброївши. І в цьому полягає цінність його перемоги, адже він не вбивця [1]. У «Сутінковій сазі» Волтурі відмовляються від бою, бо бачать, що програють (страх смерті – втеча), проте логіка тексту, що пропонує новий порядок, нове осмислення природи вампіра, його взаємостосунків із людьми, не може розгорнути власне битву. Попри те, що потенційно Каллени і Белла перемогли б, як це показано, наприклад, у фільмі, знятому за романом С. Майер, це означало б поразку авторської концепції.

Отже, війна між Калленами й Волтурі – це ще й війна ціннісних парадигм роману, війна двох різних ідентичностей вампіра – людини та хижака. І те, що Волтурі відступили, є свідченням 1) потуги нової ідентичності цивілізованих вампірів; 2) непоширеності цієї ціннісної парадигми серед традиційних вампірів, адже вона щойно актуалізувалася Калленами. Засобом такої актуалізації є Белла, яка виносила й народила дитину вампіра, а також її дитина Ренесме, яка є живим втіленням цієї парадигми цінностей. У такому разі акцентування на фізичних властивостях Белли та її дитини є симптоматичним, тобто ідеться про створення ментально й морально нового вампіра, цивілізованого вампіра.

Така опозиційна структурно-семантична організація тексту «Сутінкової саги», реалізована через дві ціннісні парадигми, представлені Калленами й Волтурі, з одного боку, сприяє розвитку персонажів, зокрема й Белли Свон. Саме висхідний рух персонажа в межах цієї парадигми забезпечує перетворення Белли на вампіра, утвердження її місця у світі і її ідентичності як вампірки, дружини, матері. З іншого боку, така структура характерна і для інших текстів жанру фентезійного роману, наприклад, для «поттеріані» Дж.К. Ролінг [1], а прийом протиставлення (образів, мотивів, ідей тощо) виявляється продуктивним загалом для масового літературного дискурсу.

Варто зазначити, що Ренесме не лише біологічно єднає людину й вампіра, але й перевертнів (однакова кількість хромосом), один із яких – Джейкоб – любить її. Однак її винятковість, як і винятковість Белли, – це вказівка, що нові вампіри – цивілізовані, *людяні* – це не виняток із правил, але ще й не норма, це зразок, на який можна рівнятися, власне нова ціннісна парадигма, яку можна розділити. Це парадигма любові й єднання (не даремно ж у гвардії Волтурі є вампірка Челсі, чий талант – послаблювати емоційні зв'язки, зокрема й родинні): “<...> *vampires and werewolves could get along just fine <...>*” [4, с. 13].

Висновки. Роман Стефені Майер «Світанок», а заодно й ціла «Сутінкова сага» розгортається на основі боротьби двох протилежних ціннісних парадигм, одну з яких презентують Каллени і Белла. За цією парадигмою, вампір тлумачиться не як хижак, безжалісний убивця, а як краща, фізично досконаліша версія людини. Очевидно, що акцентування виключно на фізичних чи фізіологічних аспектах буття вампіром у такому разі підкреслює, як це не парадоксально, саме те, що вампір – це удосконалена версія людини, а не хижака.

Подання образу Белли як ординарного / неординарного вампіра теж є одним із засобів представлення саме такої ціннісної парадигми, яка актуалізується родинно Калленами.

Подальші наукові студії тетралогії «Сутінки» С. Майер, на нашу думку, доцільно розгорнути у жанрологічній площині (природа роману як фентезійного, серійного), компаративній (компаративний аналіз роману / фільму; інших романів вампірської тематики), герменевтичній (тлумачення природи індивіда) тощо.

Література:

1. Годунок З.В. Парадигма життя / смерті в серійному фентезійному романі Дж.К. Ролінг про Гаррі Поттера: збірник статей. Луганськ, 2016. С. 46–51.
2. Collins V., Carmody D.C. Deadly love: Images of dating violence in the “Twilight Saga”. URL: file:///C:/Users/Nout/Downloads/Affilia-2011-CollinsandCarmody.pdf.
3. Juric S. The Use of Different Genres in Stephenie Meyer’s “Twilight”. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/ad03/b59847024744983ff4af7566f032368f1499.pdf>.
4. Meyer S. Breaking dawn. URL: http://www.kkoworld.com/kitablar/Stefani_Mayer_Subh-eng.pdf.
5. Meyer S. Twilight. URL: <https://yippee.files.wordpress.com/2011/06/1-stephenie-meyer-twilight.pdf>.
6. Mondal A. Representation of Posthuman Desire in Stephenie Meyer’s “The Twilight Saga”. URL: <http://ashvamegh.net/representation-of-posthuman-desires-twilight-saga-stephenie-mayer/>.

Анотація

ГОДУНОК З. СТВОРЕННЯ НОВОЇ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ В «СУТІНКОВІЙ САЗІ» С. МАЙЕР

У статті здійснено аналіз двох ціннісних парадигм, реалізованих у «Сутінковій сазі» С. Майер. У аспекті концепції герменевтики індивіда авторка тлумачить образ Белли Свон (Каллен) як основного носія життєствердної парадигми, в основі якої загалом традиційні сімейні цінності: любов, жертвність, вірність тощо.

Ключові слова: фентезійний роман, герменевтика індивіда, ціннісна парадигма.

Аннотация

З. ГОДУНОК. СОЗДАНИЕ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ ЦЕННОСТЕЙ В «СУМЕРЕЧНОЙ САГЕ» С. МАЙЕР

В статье проведен анализ двух ценностных парадигм, реализованных в «Сумеречной саге» С. Майер. В ключе концепции герменевтики индивида автор толкует образ Беллы Свон (Каллен) как основного носителя жизнеутверждающей парадигмы, в основе которой находятся традиционные семейные ценности: любовь, жертвенность, верность и т.п.

Ключевые слова: фэнтезийный роман, герменевтика индивида, ценностная парадигма.

Summary

Z. HODUNOK. CREATION OF THE NEW VALUE PARAGIGM IN THE “TWILIGHT SAGA” BY S. MEYER

The article analyzes two value paradigms implemented in the “Twilight saga” by S. Meyer. The author interprets the image of Bella Swan (Cullen) as the main bearer of life-affirming paradigm, based on, in general, traditional family values: love, sacrifice, loyalty, etc. – due to concept of hermeneutics of individual.

Key words: fantasy novel, hermeneutics of individual, value paradigm.

**4. Романські, германські
та східні мови**

**4. Романские, германские
и восточные языки**

**4. Romanic, Germanic
and Oriental languages**

аспірант кафедри прикладної
лінгвістики
Національного університету
«Львівська політехніка»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТЕКСТУ

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика приділяє значну увагу вивченню тексту як цілісної семантичної структури, що посилює інтерес до проблеми інтерпретації категорії просторовості тексту.

Текст як відображення певного фрагмента дійсності і певної ситуації спілкування не може існувати поза простором і часом, які є конструктивними принципами його організації. Філософ І. Кант розглядає простір і час як дві основні категорії структурування людського досвіду і світосприйняття. Проблематика статті **актуальна** з огляду на багатовимірність поняття семантичного простору тексту, що зумовлює взаємозв'язок між його зовнішніми лінгвістичними і внутрішніми семантичними аспектами, які віддзеркалюють задум автора, і полягає в синтезі мовного і позамовного в читацькій свідомості.

Мета статті полягає в обґрунтуванні статусу семантичного простору як конструктивної категорії організації та інтерпретації тексту.

Завданням статті є аналіз структури семантичного простору тексту, його ролі у створенні текстового смислу та реалізації авторського задуму.

Аналіз останніх досліджень. Науково зумовленими та актуальними в сучасній лінгвістиці є дослідження семантичного простору слова (Ч. Осгуд), семантичного простору і значення (В. Струок), семантичного простору мови (І. Стернін, А. Вежбицька, М. Боуерман), семантичного простору концепту (О. Селіванова, Р. Хіс, А. Вежбицька), дитячого семантичного простору (В. Кінч, С. Денніс), семантичного й асоціативного праймінгу (priming) у багатовимірному семантичному просторі (К. Лунд, С. Бургес), просторизації слова (Ю. Крістева), просторизації наративу (С. Фрідман).

Вивчення семантичного простору тексту, його особливостей і структури представлено у працях таких вчених: Л. Бабенко, Е. Дібрової, Ю. Лотмана, І. Бехти, Т.А. ван Дейка, Н. Каплан, С. Молтропа, М.-Л. Раян. Дослідження нерозривності простору і часу в наративі знаходимо у працях М. Бахтіна про багатозначність поняття хронотопу [3, с. 54], П. Верса про текстовий світ [18, р. 126], Д. Германа про світ оповідань [10, р. 569], Дж. Дженета про дієзис [9, р. 74]. П. Брукс трактує наратив як гру бажань у часі і визначає два місця для цієї гри: сам текст, у якому бажання порядку змушує розгортатися сюжет; простір між текстом і читачем, у якому бажання читача зрозуміти сюжет спрямовує процес читання [4, р. 37–61]. Дж. Дженет, наголошуючи на домінуванні часових ознак наративу, лише побіжно згадує простір: «Наратив існує в просторі і як простір» [9, р. 35]. Ф. Моретті бачить простір не як зовнішню оболонку наративу, а як внутрішню силу, яка формує його зсередини [13, р. 70].

Говорячи про простір у наратології, потрібно розрізнити буквально і метафоричне вживання цього поняття. Як апіорну форму інтуїції простір особливо важко вловити в його буквальному сенсі. Оксфордський словник англійської мови визначає простір як виміри висоти, ширини і глибини, всередині яких існують всі речі [19].

Просторові поняття когнітивної теорії наратології метафоричні, оскільки вони не враховують фізичного існування [10, р. 569]. Наприклад, ментальний простір Ж. Фокос – це сукупність смислів, що концептуалізуються в розумі [6, с. 7]. *Просторове читання* наративу, на думку С. Фрідман, – це підхід, за яким увагу слід приділяти не тільки горизонтальній осі сюжету, а й вертикальній (відноси́нам автор–читач, інтертекстуальним алюзіям) [8, р. 15]. Вертикальна вісь проходить над смисловою лінією тексту як додатковий смисловий простір читача, заданий текстом. Читач проживає текст і вносить у нього свій особистісний смисл, який не впливає із змісту тексту.

Дотичними до поглядів С. Фрідман є розвідки Ю. Крістевої щодо тлумачення тексту як вербальної поверхні, в якій синхронно і діахронно діють простір і час як координати текстової діяльності [12, р. 64]. Цю текстову діяльність можна простежити в симбіозі горизонтальної (текст подається як засіб комунікації автора і читача) і вертикальної (текст подається у взаємодії з іншими текстами (контекстами)) осей тексту. Обидві осі отримують розвиток у просторово-часовому вимірі: горизонтальна – це дії персонажів у тексті, вертикальна – «дії» автора і читача відносно один одного та інтертексту [12, р. 65].

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на неоднорідність природи тексту важливим етапом дослідження є аналіз специфіки його семантичного простору. Категорія семантичного простору має особливий статус, який проявляється в багатовекторній інтерпретації досліджуваної категорії та наявності її філософського, психолінгвістичного, семіотичного, лінгвального та когнітивного аспектів. Термін «семантичний простір» уперше запропонував психолог Ч. Осгуд для дослідження значення слів під час оцінки особистості за допомогою методу семантичного диференціала [14, р. 27].

Традиційно у лінгвістичній науці семантичний простір тексту розглядають як біполярну мисленеву категорію, яка містить змістову (денотативно-реферційну) і смислову (концептуальну) площини. Змістова площина семантичного простору проявляється в розумінні тексту як системи мовних знаків, які реалізують інтенції автора, його задум і передають авторське світобачення, прагнення автора заволодіти увагою читача, викликати його зацікавлення, встановити психологічний контакт з читацькою аудиторією. Смислова площина відображає

інтерпретацію, осмислення і розуміння тексту читачем, це простір тексту, сформований уявою читача на основі асоціативно-сміслових зв'язків у межах тексту. Формування асоціативно-сміслових зв'язків сприяє актуалізації цілісності і внутрішньої єдності тексту. Цілісність виявляється і конкретизується у понятті задуму, який трансформується в тему та ідею у готовому тексті.

На думку Л. Бабенко, семантичний простір тексту – це ментальне утворення, у формуванні якого бере участь сам текст, що містить зумовлений інтенцією автора набір мовних знаків, і інтерпретація тексту читачем у процесі його сприйняття [1, с. 51–52].

На думку Е. Дібрової, семантичний простір тексту охоплює передтекст (заголовок, який належить до метатекстуальної структури), підтекст (метасміслова структура тексту) і надтекст (смісловий простір читача) [2, с. 34]. Саме семантичний простір тексту реалізує експліцитні та імпліцитні смисли. Тобто семантичний простір позначає ментальну модель значення тексту і в цьому сенсі є аналогічним реалізований під час читання макроструктурі тексту, описаній у сучасній когнітивній лінгвістиці М.-Л. Раян [15]. Макроструктура передбачає фільтрування речень і/або семантичних пропозицій через «шлюз» короткочасної пам'яті, а також подальше впорядкування інформації у довготривалій пам'яті. У цьому сенсі розуміння тексту передбачає опрацювання мікроструктур і встановлення зв'язків між пропозиціями для формування впорядкованої макроструктури тексту [17, р. 209]. Хоча, незважаючи на схожість семантичного простору тексту і макроструктури, обґрунтовану Т.А. ван Дейком, семантичний простір постає набагато глибшою і складнішою структурою, яку важко, навіть неможливо наочно представити [5, р. 56]. Семантичний простір тексту є тією когнітивною структурою, яка допомагає охопити специфіку читання і сприйняття тексту.

Іншими також важливими стали дослідження Н. Каплан і С. Молтропа, які вбачають істотну розбіжність між архітектонічним і семантичним простором тексту [11, р. 206]. Так, вони порівнюють архітектонічний простір з графічним екраном – простором монітора, на якому часто імітується фізичний простір, а структура передбачає маніпуляцію об'єктами за правилами геометрії і перспективи. Водночас семантичний простір є когнітивною структурою, яка не спостерігається у фізичному просторі, а може бути тільки приблизно визначена за умови її тісного зв'язку з процесом породження смислу і тлумаченням [11, р. 207]. Смісл слова реалізується в семантичному просторі [16, р. 512]. Фіксація смислу в певній точці простору є формуванням смислу в поточному розумінні. Отож, семантичний простір виникає в процесі читання і сприйняття тексту, а архітектонічний простір частіше ідентифікується в контексті написання; архітектонічний простір ніяк не може адекватно змоделювати семантичний простір.

М.-Л. Раян, досліджуючи поняття просторовості сучасних кібержанрів, виокремила чотири типи простору онлайн-текстів: 1) фізичний простір художнього світу, представлений текстом; 2) архітектоніка тексту – внутрішня організація тексту, система відносин, яка з'єднує його елементи; 3) матеріальний простір, зайнятий текстовими знаками; 4) простір, який є контекстом і вмістилищем (container) тексту [15].

Категорія матеріального простору М.-Л. Раян є аналогічною архітектонічному простору Н. Каплан і С. Молтропа. Дослідниця пов'язує текстуальну топологію, яка насправді є матеріальною формою нарративу, з нематеріальною семантичною топологією, яка складається зі значень, реалізованих під час обробки символів, і взаємозв'язків.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що категорії часу і простору є необхідними атрибутами семантичного простору тексту. Вони його організують, тобто виконують текстотвірну функцію. Ця функція виявляється в просторово-часовій організації реальності, в організації системи образів, у встановленні позиції автора щодо зображуваного світу [1, с. 54].

Перспективним вважаємо подальше дослідження методики поетапного опису семантичного простору нарративу.

Література:

1. Бабенко Л.Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста: теория и практика. Москва: Флинта; Наука, 2003. 496 с.
2. Диброва Е.И. Пространство текста. Категоризация мира: пространство и время / под ред. Е.С. Кубряковой, О.В. Александровой. Москва: Диалог-МГУ, 1997. С. 34–36.
3. Bakhtin M. The Dialogic Imagination: Four Essays. Austin: U of Texas P, 1981. 480 p.
4. Brooks P. Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative. New York: Vintage, 1984. 392 p.
5. Ciccoricco D. Reading Network Fiction. Tuscaloosa: The Univ. of Alabama Press, 2007. 244 p.
6. Fauconnier G. Mapping in Thought and Language. Cambridge: Cambridge UP, 1997. 205 p.
7. Fludernik M. Towards a 'Natural' Narratology. London: Routledge, 1996. 349 p.
8. Friedman S.S. Spatialization: A Strategy for Reading Narrative. Narrative. 1993. № 1. P. 12–23.
9. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca: Cornell UP, 1980. 285 p.
10. Herman D. et al. Storyworld. Routledge Encyclopedia of Narrative Theory. London: Routledge, 2005. P. 569–570.
11. Kaplan N., Moulthrop S. Where No Mind Has Gone Before: Ontological Design for Virtual Spaces. New York: ACM Press, 1994. P. 206–216.
12. Kristeva J. Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art / ed. by L.S. Roudiez; transl. by Th. Gora, A. Jardine, L.S. Roudiez. New York: Columbia Univ. Press, 1980. 305 p.
13. Moretti F. Atlas of the European Novel 1800–1900. New York: Verso, 1998. 206 p.

14. Osgood C.E., Suci G.C., Tannenbaum P.H. The Measurement of Meaning. Urbana, IL: Univ. of Illinois Press, 1957. 342 p.
15. Ryan M.-L. Cyberspace, Cybertexts, Cybermaps. (2004). URL: <http://www.dichtung-digital.org/2004/1-Ryan.htm>.
16. Stone G.O., Van Orden G.C. Are words represented by nodes? Memory & Cognition. 1989. № 17. P. 511–524.
17. van Dijk T.A. Macrostructures: An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Assoc., 1980. 317 p.
18. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. London: Longman, 1999. 408 p.
19. The Oxford English Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/space>.

Анотація

Н. БОНДАРЧУК. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ТЕКСТУ

Стаття присвячена вивченню семантичного простору як конструктивної категорії організації і тлумачення тексту. Розглянуто нерозривність понять часу і простору в наратології. Проаналізовано значення авторських інтенцій і задуму під час конструювання семантичних зв'язків у межах тексту. Розмежовано поняття семантичного й архітектонічного простору тексту.

Ключові слова: семантичний простір, текст, наратологія, авторські інтенції, ментальна категорія, читач.

Анотация

Н. БОНДАРЧУК. ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАТЕГОРИИ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ТЕКСТА

Статья посвящена изучению семантического пространства как конструктивной категории организации и толкования текста. Рассмотрена неразрывность понятий времени и пространства в нарратологии. Проанализировано значение авторских интенций и замысла при конструировании семантических отношений в рамках текста. Проведено разграничение понятий семантического и архитектурного пространства текста.

Ключевые слова: семантическое пространство, текст, нарратология, авторские интенции, ментальная категория, читатель.

Summary

N. BONDARCHUK. INTERPRETATION OF THE CATEGORY OF SEMANTIC SPACE OF THE TEXT

The article deals with the study of semantic space as a constructive category of text organization and interpretation. The relatedness of concepts of time and space in narratology is considered. The author's intentions and the idea of constructing semantic connections within the text are analyzed. The notions of semantic and architectonic space of the text are differentiated.

Key words: semantic space, text, narratology, author's intentions, mental category, reader.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської
філології
Сумського державного
педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКОРУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ

Антропоцентричний характер сучасної лінгвістики зумовлює **актуальність** дослідження мовленнєвих особливостей вираження докору в англomовному дискурсі. Оскільки мовленнєвий акт докору (далі – МА) є частиною інтерактивного дискурсу, тобто мовленнєвої події, що включає лінгвістичну реалізацію інтенції докору адресантом та респонсивну репліку адресата, то відбувається зростання інтересу до аналізу різноманітних емотивно-оцінних суджень, що дозволяє розширити знання про закономірності протікання міжособистісного спілкування.

Мовленнєвий акт докору привертає увагу багатьох дослідників, які вивчають різні його аспекти. Так, О.А. Мельникова вивчає синтаксичні функції докору, Н.Ф. Соломчак досліджує особливості реалізації модальності докору в сучасній українській мові, А. Вежбицька та Т.В. Булигіна працюють над проблемою семантики англійського дієслова *reproach* та відповідно російського – *упрек*, Н.А. Каразія аналізує прагматичний акт докору в сучасній американській мовленнєвій культурі, В.І. Карасик – соціолінгвістичний аспект докору. Дослідження у галузі дискурсивного аналізу переважно спрямовані на вивчення ролі адресанта в організації комунікативного процесу, на його комунікативно-прагматичні інтенції, стратегії і тактики мовленнєвої інтеракції [2; 4], однак специфіка організації реплік адресата ще потребує детального та системного аналізу.

Прагматика – це той розділ семіотики, який займається вивченням походження, вживання і впливу знаків у рамках поведінки людини (інтерпретатора мовних знаків) [3, с. 219]. Вивчення організації мовленнєвої взаємодії необхідно проводити на базі прагматичних принципів, що віддзеркалюють основні ідеї, якими керуються комуніканти в процесі спілкування. Одним із ключових понять прагмалінгвістики є поняття прагматичної функції, тобто цільове вживання мовленнєвого акту, що зумовлене інтенцією мовця і розглядається в конкретній ситуації спілкування. У цій роботі ставимо за **мету** дослідити лінгвістичне вираження прагматичних типів докору за характером перлокутивного акту.

Вибір вербальних засобів вираження докору зумовлений його функціонуванням в умовах дискурсу. Погоджуючись із Т.А. Давидовою, основними прагматичними типами докору вважаємо регулятивний, маніпулятивний, катартичний, фатичний та виділяємо специфічну групу самодокору, що характеризується наявністю специфічних лінгвістичних засобів вираження [1].

Маніпулятивний докір модифікує поведінку співрозмовника, тобто з огляду на особисті інтереси мовець провокує бажану реакцію слухача. Маніпулятивна функція докору передбачає приховане керування поведінкою та емоційним станом співрозмовника, що суперечить системі етичних норм соціальної взаємодії. Як показує досліджений нами матеріал, докір у маніпулятивній функції служить для його використання з метою отримання психологічної підтримки (зізнання в коханні, вираження співчуття, жалю тощо) та для досягнення глобальних цілей, які потрібно приховати від адресата. Для більшості таких докорів характерним є високий ступінь імплікації. Загроза особі знижується завдяки відсутності вербального вираження негативної оцінки поведінки адресата. Тенденція переваги неконвенційного, непрямого докору дає мовцю можливість звільнитися від відповідальності за свої слова, «заховатися» за буквальним значенням висловлення. Наприклад, Джоліон натякає своєму партнеру по бізнесу не втручатися не у свої справи:

It would be half so busy if everybody minded their own business (J. Golsworthy, *The Forsyte Saga*. *The Man of Property*, p. 229).

Маніпулятивний докір передбачає отримання психологічної підтримки, тобто тих знаків уваги і демонстрації добрих намірів від близьких мовцю людей, на які він розраховує у спілкуванні на персональній дистанції. Аналіз фактичного матеріалу показує, що стратегія отримання психологічної підтримки може досягатися шляхом компрометування. У художньому дискурсі ХХ століття, за нашими даними, цю тактику часто використовують жінки (67%). Здебільшого спостерігається використання заперечних конструкцій. Наприклад, Кітті прагне отримати від Волтера демонстрацію його почуттів до неї, очікуючи що він розвіє її підозри і сумніви:

You don't love me. I often think I rather bore you (W.S. Maugham, *The Painted Veil*, p. 152).

Тактика компрометування може використовуватися і чоловіками (33%). Наприклад, наратор виражає своє незадоволення, що Карла, його коханка, фліртує з іншим чоловіком. Виражаючи докір, він очікує, що вона заперечить це: *Do you usually have coffee with an insurance broker in your negligee?* (J. Archer, *A Twist in the Tale*).

Проте у наведеному прикладі ця тактика не приносить бажаного перлокутивного ефекту, адже респонсивна репліка адресата призводить до комунікативної невдачі:

I'll have coffee with whom I damn well please and wearing what I damn well please, especially when you are on your way home to your wife (J. Archer, *A Twist in the Tale*).

Досягнення прихованих глобальних цілей потребує ретельного маскуванню комунікативного наміру – адресат не повинен здогадатися про здійснення на нього тиску, тому лінгвістичні засоби реалізації такої комунікативної мети докору є різноманітними. Наприклад, наратор робить вигляд, що він описує сторонню людину, маючи на увазі неприйнятні вчинки Стріклєнда:

After all, in any other walk in life it doesn't matter if you're not very good; you can get along quite comfortably if you're just adequate; but it's different with an artist (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*, p. 65).

Мовленнєві маніпуляції у реалізації докору є особливим типом персуазивного мовленнєвого впливу, коли мовець за допомогою лінгвістичних засобів впливає на свідомість слухача з метою прихованого заклик до здійснення чи нездійснення ним певних дій.

Інтенція катартичного докору – вплив на емоційний і психологічний стан співрозмовника. У ході реалізації такого МА докору відбувається порушення принципу ввічливості з боку адресанта або з боку обох учасників процесу комунікації, оскільки мета мовця передбачає завдання шкоди особі адресата. Проте, незважаючи на конфлікт цілей і порушення правил, виконання яких сприяє оптимізації спілкування, комунікативний акт повинен відбутися, оскільки у мовця є потреба проінформувати адресата про те, що його дії спричинили певну шкоду. Отже, мовець прагне досягнути психологічної розрядки – катарсису, що проявляється у звільненні, послабленні або посиленні напруги в стресових та інших емоційних станах.

Такий тип докору характеризується підвищеною агресивністю і категоричністю, що накладає обмеження на сферу його вживання і потребує неформальної комунікативної ситуації, особливо, за нашими даними, у відносинах жінка → чоловік. Емоційність висловлень докору в таких комунікативних ситуаціях проявляється грубо, неввічливо.

Оцінно-емоційний компонент МА докору може вербалізуватися пейоративами – словами або виразами, які містять негативну оцінку конотацію. До групи пейоративів належать переважно іменники та прикметники або сполучення іменника з прикметником. Це пов'язано з тим, що саме прикметники виражають якісні ознаки, а отже, більше, ніж слова інших частин мови, пристосовані для позначення ступенів ознаки. Запитальні речення з модальним предикатом можливості *How can you <...>*, *How could you <...>* надають катартичному докору підвищену фатичність. Наприклад, Кітті емоційно висловлюється по відношенню до коханця:

How can you be so heartless? (W.S. Maugham, *The Painted Veil*, 68).

Аналіз фактичного матеріалу показує, що в англомовному дискурсі є емотивні структури-кліше, які сигналізують про емоційний стан мовця і за якими закріплені різні емотивно-оцінні значення вираження несхвалення – *Why on earth <...>*, *What on earth*, *What the devil <...>* та ін. Наприклад:

And what on earth would you do with yourself if I did? You've got no money! (J. Galsworthy, *The Forsyte Saga. The Man of Property*, p. 267).

Експресивні вигуки слугують для вираження живої емоційної реакції на поведінку співрозмовника. Найчастіше, як свідчать наші приклади, для психологічної розрядки у реалізації інтенції катартичного докору мовець використовує вигуки *Oh* та *Ah*, після яких зазвичай ставиться знак оклику. Наприклад:

Oh! What did you – what could you have done in those old days? (J. Galsworthy, *The Forsyte Saga. To let*, p. 183).

На реалізацію докору в катартичній функції впливає ступінь шкоди, якої завдав адресат. Якщо провина слухача незначна, мовець використовує прямий докір, виражений одиничним мовленнєвим актом. Якщо мовець високо оцінює ступінь шкоди, завданої адресатом, він використовує докір, виражений за допомогою кластеру мовленнєвих актів докору. Безперервний потік докору, що виходить за межі діалогічної репліки, зумовлений психічним станом мовця. Увага мовця зосереджена не на адресатові і його безпосередній реакції, а на власних переживаннях. Намагаючись дати вихід своїм емоціям, мовець перетворює діалог у монолог, часто позбавляючи адресата можливості виправдатися чи якимось чином відповісти на докір, наприклад:

He knew that you were vain, cowardly, and self-seeking. He wanted me to see it with my own eyes. He knew that you'd run like a hare at the approach of danger. He knew how grossly deceived I was in thinking that you were in love with me, because he knew that you were incapable of loving anyone but yourself. He knew you'd sacrifice me without a pang to save your own skin (W.S. Maugham, *The Painted Veil*, p. 72).

Регулятивний докір характеризується здатністю до модифікації поведінки адресата. Реалізація цього типу МА докору відбувається у рамках комунікативних завдань, спрямованих на використання докору для контролю над ситуацією спілкування та для управління поведінкою адресата.

Мовне оформлення регулятивного докору у ситуації контролю над слухачем передбачає врахування ступеня впевненості адресанта у правомірності докору, характеру шкоди, завданої адресантом. Закономірним є вживання лексик з негативною оцінкою семантикою, наприклад:

I think it's rather unfair to despise me so much because you made such a mistake in your judgement of me (W.S. Maugham, *The Painted Veil*, p. 152).

Лексеми “*unfair*”, “*to despise*” мають виражене негативне значення та несуть семантичне навантаження, що сприяє інтенсифікації емоційного впливу висловлення на слухача під впливом прагматичних характеристик – фактором адресанта, контекстом висловлювання тощо.

У разі реалізації регулятивного МА докору під час здійснення контролю над ситуацією мовлення адресант завдає шкоди негативному обличчю адресата, оскільки під сумнів ставиться здатність адресата до свободи дій. У таких випадках, за даними нашого дослідження, зазвичай превалює прямий спосіб вираження, наприклад:

You never come down without suggesting something that goes counter to my scheme (J. Galsworthy, *The Forsyte Saga. The Man of Property*, p. 198).

Коли докір використовується з метою управління поведінкою адресата, мовець прагне змусити співрозмовника припинити свої дії або має на меті скоригувати поведінку. Тому ми виділяємо докори, які регулюють поведінку слухача в аспекті корекції поведінки адресата та, навпаки, у площині стимулювання до бажаних дій. Як показує аналіз фактичного матеріалу, найбільш розповсюдженими є докори, в яких мовець прагне змінити поведінку слухача, адже вона не відповідає загальним принципам суспільства або не збігається зі світоглядом мовця в цілому. Наприклад, Кітті обурюється ставленням Веддінгтона до епідемії холери:

How can you talk and laugh and drink whisky when people are dying all around you? (W.S. Maugham, *The Painted Veil*, p. 94).

Невдоволення щодо дій адресата має різний ступінь експлікації – від прямої оцінки до натяків. Еспліцитна форма вираження регулятивного докору зумовлена симетричними статусно-рольовими відносинами комунікантів, коли інтеракція протікає у неформальних ситуаціях мовленнєвої взаємодії. Для вираження того, що дії співрозмовника викликають невдоволення з боку суб'єкта докору і мають бути припинені, є вживання конструкції *Stop+Gerund* та *Don't+Infinitive*. Наприклад, Кітті, що невдоволена пристрастю Волтера до алкоголю:

Don't you think you drink too much? (W.S. Maugham, *The Painted Veil*, p. 92).

Регулятивний докір може бути виражений імпліцитно, вказуючи на небажаність поведінки адресата. Загальні та розділові запитання, що потребують підтвердження, відіграють ключову роль у модифікації поведінки слухача, наприклад:

Is it possible for any man to disregard others entirely? (W. S. Maugham, *The Moon and Sixpence*, p. 207).

Корпус нашого дослідження показує, що зазвичай риторичні запитання є також ефективним інструментом досягнення перлокутивної мети адресанта, який використовує такий тип МА докору, наприклад:

Then, isn't it monstrous to leave her in this fashion, after seventeen years of married life, without a fault to find with her? (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*, p. 58).

За нашими даними, нечисленні приклади, коли адресант спонукає адресата до дій, характеризуються імпліцитним способом вираження. Часто у такому ракурсі докір виражається у вигляді запитального речення типу *Why don't/didn't + Infinitive*, *Why can't + Infinitive*, наприклад:

Why can't you come out and tell what's the matter with you? (T. Dreiser, *Jennie Gerhard*, p. 176).

Визнання права людини на власний погляд значно обмежує вживання такого прагматичного акту для управління ментальним станом партнера, мовець пом'якшує докір, стараючись зберегти обличчя адресата. Найчастіше у нашому випадку засобом пом'якшення є риторичні запитання, наприклад:

Is it unnatural to want a child from one's own wife? (J. Golsworthy, *The Forsyte Saga*. In *Chancery*, p. 132).

Фатичний докір не є компонентом конфліктного дискурсу, його іллокутивна мета – налагодити міжособистісний зв'язок комунікантів. Такий тип докору містить лексичні одиниці, які не сприймаються буквально, а є завуальованими компліментами і люб'язностями.

Фатичний докір використовується мовцем для вирішення комунікативного завдання, що полягає у підтриманні стосунків між чоловіком і жінкою та для підсилення компліментів.

У ході аналізу фактичного матеріалу нами виявлено, що найчастіше (70%) фатичний докір функціонує у ситуації флірту між чоловіком та жінкою і служить для підтримки приємного для обох учасників інтеракції спілкування. Наприклад, на прийомі Волтер фліртує з Кітті і виявляє свою симпатію до неї:

You seem in a devil of a hurry to get rid of me (W. S. Maugham, *The painted veil*, p. 8).

Для докорів у фатичній функції характерною є експліцитна форма вираження. Оскільки мовець не прагне завдати моральної шкоди адресату, така форма МА докору в даній функції не є джерелом загрози обличчю.

Функціональна група самодокору характеризується наявністю специфічних лінгвістичних засобів вираження. Самодокір характеризується тим, що в ньому збігаються суб'єкт і об'єкт оцінки. Самодокір належить до інтеріоризованих мовленнєвих актів, які не вимагають безпосередньої словесної реакції від адресата і розраховані радше на певну психологічну віддачу. Мовець, якого мучать докори сумління, прагне якнайкраще виразити свої переживання чи негативні емоції. Іллокутивною метою МА самодокору є вираження мовцем незадоволення власними вчинками чи поведінкою, визнання вини і неправильності дій.

У 35% наших прикладів мовець виражає самодокір в експліцитній формі, часто використовується експресивно-оцінна негативно маркована лексика, яка зводить вживання групи самодокору у площину неформальних ситуацій спілкування. Експресивність та емоційність самодокору залежить від комунікативної ситуації. Якщо мовець оцінює ступінь шкоди, що наноситься оточенню чи йому самому, як високий, то, за нашими даними, він використовує лексичні одиниці зниженого реєстру: прикметники *"silly"*, *"cruel"*, *"foolish"* тощо; іменники *"whore"*, *"coward"* тощо.

Мовець може прямо вказувати на свою помилку, завдаючи цим шкоди своєму позитивному обличчю. Наприклад, Дірк звинувачує себе за те, що він показав свої картини Стрікленду:

It was stupid of me to show them to him (W. S. Maugham, *The moon and sixpence*, p. 130).

У структурі прямого самодокору підмет виражає направленість на самого адресанта, що реалізується шляхом використання особового займенника *"I"*, наприклад, Дженні невдоволена своїми вчинками:

I might have known that God would punish me for my unnatural conduct (T. Dreiser, *Jenny Gerhard*, p. 178).

У 65% випадків самодокір представлений в імпліцитній формі, що дозволяє мовцю звучати менш категорично по відношенню до самого себе і зберегти своє обличчя в процесі комунікації з іншими людьми. Рівень імпліцитності самодокору залежить від суб'єктивної оцінки мовцем ступеня шкоди, завданої як оточенню, так і

самому собі. Для непрямой лінгвістичної реалізації акту самодокору є характерним використання форми розповідного речення, наприклад:

I knew I ought to have gone over myself (W.S. Maugham, *The Moon and Sixpence*, p. 79).

Самодокір може бути представлений у вигляді риторичного запитання, коли мовець розкаюється за свої вчинки і запитує себе, чому була здійснена певна дія, наприклад:

Was it silly of me not to have suspected it before? (W. S. Maugham, *The Painted Veil*, p. 144).

Дослідження особливостей оформлення присудка дозволяє визначити, що він може вживатися у теперішньому (41%) та минулому (59%) часах. Це пов'язано з емоційним станом мовця в момент здійснення мовленнєвого акту.

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що маніпулятивний докір характеризується прихованим керуванням поведінкою та емоційним станом співрозмовника. Реалізуючи інтенцію катартичного докору, мовець прагне досягти психологічної розрядки, що часто виявляється у використанні оцінно-емоційної лексики. Регулятивний тип докору реалізується у рамках комунікативних завдань контролю над ситуацією спілкування та управління поведінкою адресата. Фатичний докір служить для вираження люб'язності та підсилення компліментів, особливістю ж самодокору є збіг суб'єкта та об'єкта докору.

Література:

1. Давыдова Т.А. Речевой акт упрека в английском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. Иркутск, 2003. 16 с.
2. Шабат-Савка С.Т. Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви: дис... докт. філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2014. 438 с.
3. Morris Ch. Signs, Language and Behavior. N.Y.: Academic Press, 1946. 365 p.
4. Ruhi S. Intentionality, Communicative Intentions and the Implication of Politeness. *Intercultural Pragmatics*. 2008. V. 5. P. 287–314.

Анотація

Т. БУРЕНКО. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКОРУ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті йдеться про прагмалінгвістичний аналіз мовленнєвого акту докору. Виділяється п'ять прагматичних типів докору – регулятивний, маніпулятивний, катартичний, фатичний та самодокір та здійснюється аналіз лінгвістичних засобів їх вираження на основі характеру перлокуції.

Ключові слова: докір, мовленнєвий акт, перлокуція, функція.

Анотация

Т. БУРЕНКО. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ УПРЕКА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ ХХ СТОЛЕТИЯ

В статье идет речь о прагмалингвистическом анализе речевого акта упрека. Выделяется пять прагматических типов упрека – регулятивный, манипулятивный, катартический, фатический и самоупрек и осуществляется анализ лингвистических средств их выражения на основе характера перлокуции.

Ключевые слова: упрек, речевой акт, перлокуция, функция.

Summary

T. BURENKO. FUNCTIONAL PECULIARITIES OF REPROACH IN THE ENGLISH 20 CENTURY DISCOURSE

The article discusses pragmalinguistic analysis of the speech act of reproach. Five pragmatic types of reproach – regulative, manipulative, cathartic, phatic reproach and functional group of self-reproach are distinguished; linguistic means of their expression due to the nature of perlocutionary act are analysed.

Key words: reproach, speech act, perlocution, function.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри англійської
філології
Криворізького державного
педагогічного університету

МОТИВАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Актуальність питання вивчення ролі мотивації в процесі навчання іноземній мові зумовлюється певними реаліями сучасного життя. Вхідження України в європейське співтовариство, інтернаціоналізація багатьох сфер діяльності сучасної людини, реформування системи освіти та підвищення мобільності учнівської та студентської молоді – усе це актуалізує проблему володіння іноземною мовою та відповідно підвищення якісної складової процесу її навчання.

Мета нашого дослідження – дослідити вплив і роль мотивації під час вивчення іноземної мови.

Проблема мотивації як складової частини навчального процесу взагалі і навчання іноземній мові зокрема висвітлюється в багатьох психологічних та методико-педагогічних дослідженнях В.О. Бухбіндера, І.А. Джидар'яна, О.М. Леонт'єва, О.О. Леонт'єва, А.К. Маркової, Ю.І. Пасова, Г. Хекхаузена, М. Фюмадель та інших учених.

Так, деякі трактування мотиву в наукових дослідженнях співвідносять це поняття або з потребою (І.А. Джидар'ян), або з тим, де ця потреба конкретизується в конкретних умовах і на що спрямовується діяльність (О.О. Леонт'єв).

І.А. Джидар'ян схильний розглядати мотивацію як складний механізм для співвіднесення особистістю зовнішніх і внутрішніх факторів поведінки [2, с. 148]. Ці фактори характеризують саму діяльність, зумовлюють її, спрямовують, обирають способи здійснення та досягнення результату цієї діяльності.

Що стосується студентів, то їх діяльність і поведінка визначається декількома потребами (збудниками). Їх якісні характеристики та кількість домінуючих потреб залежить від об'єктивних причин та може змінюватися (і змінюється) на різних етапах навчання. Таку особливість динамічної мотивації справедливо підкреслює А.К. Маркова: «мотивація навчання складається з низки спонукань, які постійно змінюються» [8, с. 14].

Завдання викладача – врахування потреб нинішнього студента, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю, й залучення цієї діяльності до навчального процесу оволодіння іноземною мовою. Ці фактори сприятимуть створенню позитивної вмотивованості, тому що усвідомлена потреба відобразиться в предметі і в навчальній діяльності, а «предмет діяльності є її дійсним мотивом» [5, с. 12].

Спілкування розглядається як специфічна форма діяльності. У сучасній науці цей підхід є загальноприйнятим. Загальновідомо, що діяльності без мотивації не існує. Тому процес підготовки студентів до іншомовної комунікативної діяльності припускає формування мотиваційного механізму мовленнєвої діяльності студентів. Наявність позитивної мотивації значно актуалізується під час вивчення студентами іноземної мови і культури іншомовного спілкування. В основу нашого дослідження було покладено положення відомого психолога О.М. Леонт'єва про мотив як мотор діяльності [6, с. 225]. Особистість може усвідомлювати, а може навіть і не усвідомлювати мотиви її діяльності у певний момент, але вони завжди будуть її «двигуном». Без мотиву не може існувати жодна діяльність, тому що саме мотиви є тими психологічними механізмами і рушійними факторами, які підштовхують нас, активізують і спонукають нас до певних дій.

Говорячи про мотивацію під час навчання не просто діяльності, а вивчення іноземної мови та саме спілкування іноземною мовою, слушним буде говорити про *комунікативну мотивацію* (термін Ю.І. Пасова). Ми будемо дотримуватися думки автора про те, що фундаментальною основою для комунікативної мотивації є, з одного боку, потреба людини як соціальної істоти в спілкуванні взагалі і, з іншого боку, більш специфічна ситуативна потреба взяти участь у конкретній ситуації спілкування іноземною мовою. З огляду на це у багатьох дослідженнях виділяється два типи комунікативної мотивації: загальна комунікативна і ситуативна. Зауважимо, що остання, ситуативна мотивація, не тільки розвиває потребу в спілкуванні в певних ситуаціях, але є основою для створення постійної мотиваційної готовності – потреби в спілкуванні взагалі. Ця потреба є важливим фактором успішної участі в спілкуванні іноземною мовою.

Мотив корегує вектор спрямованості нашої діяльності, а оскільки діяльність студентів вмотивована оволодінням іноземною мовою як засобом спілкування для їхньої майбутньої професійної діяльності, то завдання викладача полягає у створенні таких умов, які викликають інтерес до самої діяльності, до необхідних у контексті цієї діяльності мовленнєвих дій. З огляду на це ми маємо констатувати, що наявність мотивації зумовлює поведінку та дії особистості залежно від того, яку спрямованість (валентність) – позитивну або негативну – отримують певні факти, події, ситуації. Вмотивована діяльність призводить до самовдосконалення та прагнення студентів отримати якісні особистісні результати. Фундаментальну роль в цьому відіграє мета діяльності або об'єкт, який її вмотивовує.

Звернімо увагу, що для особистості не має значення той факт, що вона не досягла успіху *зовнішнього* чи *колективного*, навпаки, вона отримує задоволення і радість під час досягнення індивідуально поставле-

ної мети [9, с. 155]. У дослідженнях було встановлено також, що якщо особистість легко, без жодних зусиль або навіть випадково отримує певний результат під час діяльності або, навпаки, має нездолані труднощі та ускладнення під час досягнення мети, то це пригнічує відчуття причетності особистості до того, що відбувається, не дозволяє відчувати себе активним об'єктом цієї діяльності, отримувати від неї позитивні результати та задоволення.

Мета, яка була поставлена насамперед, набуває в таких випадках негативної валентності. У такому разі особистість шукає шляхи, щоб її замінити, а це викликає бажання не вирішувати цієї проблеми. І навпаки, самостійне і свідоме досягнення мети підвищує рівень особистісної мотивації і викликає бажання досягти кращих результатів.

Однією з особливостей мотивації є її розмежування на внутрішню, яка характеризується як персональні, суб'єктивні особистісні переконання, і зовнішню, яка впливає на діяльність особистості різними факторами ззовні. Говорячи про зовнішню і внутрішню мотивацію, ми дотримуємося поглядів Г. Хекхаузена, що якщо мета тематично однорідна з дією настільки, що дія здійснюється заради власного змісту, то ця дія вважається внутрішньо вмотивованою. Таким чином, можна зробити висновок, що внутрішній мотив діяльності (і діяльності спілкування також) входить в саму її структуру, є її складовою частиною та певним чином впливає на її регуляцію та вектор розвитку. Саме внутрішня потреба, що виходить із внутрішнього особистісного суб'єктивного «Я» і мотивує комунікативну діяльність студентів на заняттях з іноземної мови. Водночас ми маємо врахувати й те, що діяльність може спонукатися зовсім іншими мотивами – престижності, боргу перед батьками, необхідності отримати високі оцінки тощо. Такі збудники складають зовнішню мотивацію, яка певним чином теж може спонукати (й досить часто спонукає) до виконання якої-небудь діяльності, до отримання позитивних результатів цієї діяльності. Однак істинно значущими, впливовими і цінними для здійснення повноцінного спілкування є саме ті мотиви, які ґрунтуються на внутрішніх суб'єктивних потребах особистості. Хоча ми не можемо заперечувати й наявність таких фактів, коли потреба досягнення чи то поліпшення своїх результатів у будь-якій діяльності має певний відтінок вмотивованості та впливає на ефективність і результативність навчальної діяльності.

Ми будемо дотримуватися положення, що відповідно до теорії О.М. Леонтьєва провідне місце все-таки відводиться внутрішнім мотивам, які відображаються в предметі діяльності. Але, говорячи про мотивацію під час вивчення іноземної мови, необхідно взяти до уваги твердження Ю.І. Пасова про роль особистісної індивідуалізації як засобу мотивації [7, с. 57]. Ми цілком згодні і підтримуємо точку зору автора про те, що без особистісної індивідуалізації мотивація виникає лише за зовнішніми факторами (завдання викладача, наприклад), а такий шлях не гарантує й не забезпечує активної та свідомої участі студентів у навчальному процесі, не створює мотиваційної основи вивчення іноземної мови й іншомовного спілкування, не гарантує включення творчих механізмів особистості в процес навчання іноземній мові. Тому весь навчальний матеріал, на думку Ю.І. Пасова, повинен ґрунтуватися на бажанні студента та усвідомленні ним потреби того, що він засвоює, а не на примушенні чи обов'язку [7, с. 59].

Для підтримання достатньо високого рівня особистісної індивідуалізації у студента перед викладачем постає важливе завдання правильного добору навчального матеріалу, який задовольняє комунікативно-пізнавальну потребу студентів. Навчальний матеріал має відповідати багатьом критеріям (навчальна програма, рівень складності тощо), але тематика і зміст текстів, учбових ситуацій, проблем для дискусій та обговорення мають бути особистісно значущими і цікавими для студентів, *емоційно не нейтральними* для їх особистостей [3, с. 76].

У нашому дослідженні ми враховували, що мовленнєва діяльність студентів на заняттях, яка не стосується особистості, не може викликати зацікавлення. Висловлювання студентів мають бути збагачені суб'єктивними уявленнями і суб'єктивним ставленням до того, що вивчається. У мотивації, насамперед, виокремлюються соціально-психологічні мотиви масового, групового тиску та мотиви особистісного характеру. Фактором масового тиску може бути престиж іноземної мови, її значення для подальшої професійної діяльності.

Другою особливістю мотивації є її зв'язок з емоційною сферою особистості. Мотиви в певному розумінні спричиняються інтересом, який потребує задоволення, а задоволення пов'язане із почуттями й емоціями. Третьою особливістю мотивації є постійний зв'язок і взаємодія дальніх та ближніх мотивів, які стосуються предмета взагалі чи конкретного завдання.

Але якими б не були мотиви, що спонукають студента спілкуватися іноземною мовою, вивчення іноземної мови й іншомовне спілкування сприяє розвитку пізнавальних і творчих здібностей особистості. Цей процес проходить під керівництвом викладача. Він тепер в нових умовах навчання займає позицію партнера й учасника процесу навчального іншомовного спілкування, демонструє студентам відчуття постійної присутності іншомовного середовища, активної практики говоріння в цьому середовищі. Викладач просто змінює свою звичну позицію наставника, він є активним учасником спілкування, виконує задані ситуацією ролі, грає разом зі студентами.

Можна запропонувати безліч варіантів поведінки викладача, серед яких такі: викладач просить студентів самостійно підібрати текст, вибрати основні лексичні одиниці, сформулювати завдання до тексту тощо; можна також шукати сліди походження іноземних назв, слів, термінів, які оточують нас у повсякденному житті (які іноземні слова ми зустрічаємо в інтернеті? Які іноземні слова використовують на обгортках цукерок і що вони означають? Як перекладаються назви фільмів, пісень?).

Якщо викладач зможе залучити студента до продуктивної ситуації користування мовою, то в студента стимулюються мотиви самоствердження і самовдосконалення, з'являється впевненість у своїх силах. Це зумовлюється тим, що студент є активним учасником навчального процесу на всіх його стадіях. Ю.І. Пассов, досліджуючи активність студента в процесі навчання іноземній мові, акцентує увагу саме на внутрішній активності, за умов якої мовлення стає цілеспрямованим і вмотивованим [7, с. 10].

Ми цілком поділяємо думку автора, що внутрішня активність реалізується і тоді, коли студент мовчить, але в нього працює мовомислення, тому що в нього все одно формується власне ставлення до того, про що говориться і що відбувається навколо під час заняття. Саме така внутрішня активність студентів є запорукою розвитку ініціативності і вмотивованості іншомовного спілкування.

Підвищення рівня вмотивованості та наявність саме позитивної мотивації під час вивчення іноземної мови можуть бути реалізовані також за умов урахування індивідуальних психологічних особливостей і можливостей студентів. Задля цього доцільно використовувати розподіл студентів на діади (пари) чи тріади (трос осіб) з однаковою мовленнєвою підготовкою. Вибір кількості студентів залежить від виконуваного завдання і його складності. Об'єднуючи студентів у групи з однаковим рівнем підготовки, викладач кожній групі пропонував виконати різні за складністю, з різними цілями і різні за видами роботи завдання. Сильніші студенти частіше використовували такі види роботи, як переказ прочитаного, програвання запропонованих ситуацій, складання своїх діалогів або діалогів з опорою на текст, проведення різноманітних дискусій за текстом чи за темою. Підгрупа з менш сильними студентами отримувала завдання з читання й перекладу тексту зі словником, складала анотації до тексту, знаходила в тексті відповіді на запитання, складала запитання до тексту тощо.

Також можна об'єднувати студентів з різним рівнем мовленнєвої підготовки (залежно від мети і учбових задач). Під час групування студентів із різним рівнем підготовки сильніші студенти були помічниками для своїх партнерів, тобто перевіряли, корегували, контролювали, ставили запитання тощо. Кращі студенти частково виконували функцію викладача, працюючи з менш сильними студентами. Для таких студентів такий вид роботи теж є досить продуктивним, тому що вони несуть відповідальність за своїх підопічних, акумулюють всі свої знання, допомагаючи їм, вдосконалюючи таким чином свій рівень мовленнєвої комунікативної підготовки. Зміна їх ролі в навчальному процесі з того, хто навчається, на того, хто навчає, також позитивно впливає на рівень вмотивованості під час навчання і покращує результат їх мовленнєвої діяльності.

Під час виконання студентами поставлених завдань будь-якого виду ми намагалися скеровувати їх на самостійне вирішення навчальних ситуацій і завдань, що вимагає творчого підходу, активізації всіх наявних знань та вмотивованості дій. Взаємодія студентів під час заняття може здійснюватися по-різному, тобто у парах, групах, по колу, допускається вільний рух по аудиторії студентів, які виконують індивідуальне завдання, а також у процесі вербального взаємообміну між окремими міні-групами, у процесі виконання завдань. Вибір кількості студентів залежить від цілей поставлених завдань, рівня підготовленості студентів, специфіки самих завдань та особливостей матеріалу, що вивчається.

Отже, ми бачимо, що вмотивованість навчальної діяльності студентів під час вивчення іноземної мови відіграє одну з провідних ролей. Під час досліджень і спостережень ми виявили, що наявність позитивної мотивації та внутрішня позитивна вмотивованість особистості сприяє ефективнішому протіканню навчального процесу та значно підвищує можливості отримання якісного результату навчання іноземній мові.

Література:

1. Бухбиндер В.А. Основы методики преподавания иностранных языков. К.:Вища школа, 1986. 334 с.
2. Джидарьян И.А. О месте потребностей, эмоций и чувств в мотивации личности. Теоретические проблемы психологии личности. М.: Наука, 1974. С. 162–169.
3. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. М.: Просвещение, 1991. 222 с.
4. Леонтьев А.А. Общее понятие о деятельности: основы теории речевой деятельности. М.: Наука, 1974. 386 с.
5. Леонтьев А.А. Психология общения. 2-е изд. М.: Смысл, 1997. 365 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
7. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. 2-е изд. М.:Просвещение, 1991. 223 с.
8. Формирование интереса к учению у школьников / под ред. А.К. Марковой. М.: Педагогика, 1986. 192 с.
9. Синявская Е.В. Фюмадель М. Мотивация и преподавание иностранных языков Методика преподавания иностранных языков за рубежом. М.: Изд-во МГУ, 1976. Вып. 2. С. 152–163.

Анотація

Л. ГАПОНЕНКО. МОТИВАЦІЯ ТА ЇЇ РОЛЬ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Об'єктом дослідження статті є питання мотивації студентів під час вивчення іноземної мови. Автор аналізує теоретичні дослідження щодо мотивації під час навчальної діяльності. У статті визначаються фактори, які впливають на створення позитивної мотивації під час вивчення іноземної мови як важливого чинника успішного опанування іноземної мови.

Ключові слова: мотивація, комунікативна мотивація, спілкування, діяльність.

Аннотация

Л. ГАПОНЕНКО. МОТИВАЦИЯ И ЕЕ РОЛЬ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Объектом исследования статьи выступает вопрос мотивации студентов при изучении иностранного языка. Автор анализирует теоретические исследования мотивации в учебной деятельности. В статье очерчены факторы, которые влияют на создание положительной мотивации при изучении иностранного языка как условия успешного овладения иностранным языком.

Ключевые слова: мотивация, коммуникативная мотивация, общение, деятельность.

SUMMARY

L. HAPONENKO. MOTIVATION AND ITS ROLE DURING LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The object of the article is the students' motivation during learning a foreign language. The author does the analyses of the scientific researches of motivation, studies the factors that influence the positive motivation as an important factor in the mastering a foreign language.

Key words: motivation, communicative motivation, communication, activity.

аспірант кафедри англійської
філології та перекладу
Житомирського державного
університету ім. Івана Франка

СТРАТЕГІЯ АРГУМЕНТУВАННЯ У ЖАНРІ «ПРОСПЕКТ УНІВЕРСИТЕТУ» (НА МАТЕРІАЛІ ПРОСПЕКТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

Сучасні дослідження у галузі лінгвістики характеризуються посиленням інтересом до комунікативної функції мови. Жанр «проспект університету» є яскравим прикладом поєднання різноманітних комунікативних стратегій і тактик з метою привернення уваги адресата до навчального закладу і формування у нього бажання обрати певний заклад освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато зарубіжних лінгвістів присвячувало свої доробки окремим аспектам дослідження жанру «проспект університету» [1; 3], проте ґрунтовного аналізу потребує комунікативно-прагматичний потенціал проспектів. Тому сучасна тенденція вивчення лінгвопрагматичних та когнітивних особливостей текстів робить наше дослідження актуальним.

Постановка проблеми. Детальне вивчення та аналіз текстів досліджуваних проспектів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) Великої Британії дозволили виокремити такі локальні комунікативні стратегії: інформативну, стратегію аргументування, стратегію позиціонування та маніпулятивну. Кожна з них актуалізується через використання певних тактик. Наша стаття присвячена висвітленню стратегії аргументування і тактик, які реалізуються у межах цієї стратегії.

Метою статті є здійснення аналізу стратегії аргументування, яка виражається тактиками рекомендації, гарантії якості та бенефактивності.

Зазначена мета передбачає виконання таких завдань:

- 1) дати визначення стратегії аргументування;
- 2) виокремити тактики реалізації стратегії аргументування;
- 3) проаналізувати лінгвальні засоби вираження зазначених тактик;
- 4) визначити частотність вживання розглянутих тактик.

Виклад основного матеріалу. Стратегія аргументування є одним із способів мовленнєвого впливу на раціональну сферу свідомості людини, переконування адресата у слушності своїх міркувань, спонукання його до прийняття рішень, що охоплює логічне та емоційне переконування. Аналіз матеріалу дослідження дозволив виокремити такі тактики стратегії аргументування: тактика рекомендації, гарантії якості та бенефактивності. Розглянемо кожну з них.

Тактика рекомендації. Тактика рекомендації у проспектах виражена шляхом представлення відгуків випускників або студентів, які ще навчаються. Такі відгуки надають позитивну оцінку ВНЗ, схвально характеризують умови, програми, викладачів, тощо і у такий спосіб закликають до вступу:

(1) *I'd recommend CML to anyone passionate about languages and literature who likes to keep their area of study broad* [13];

(2) *I'd definitely recommend Economics here* [11].

У поданих вище фрагментах актуалізація тактики рекомендації здійснюється у конструкції *I'd recommend*, яка експліцитно закликає адресата обрати навчання саме у зазначеному університеті.

Серед інших випадків актуалізації тактики рекомендації варто зупинитися на використанні перфектних структур, які вказують на видимий результат, тобто чого вже досягли люди, які здобули освіту у цьому університеті:

(3) *Lancaster has given me the opportunity of making my dream come true; my dream of becoming a doctor* [6];

(4) *I have become much more self-sufficient, confident about travelling on my own and taking responsibility for my future* [17].

Також у проспектах зустрічаємо рекомендації у формі *питання – відповідь*, які представляють міні-інтерв'ю, що покликані відповісти на типові запитання абітурієнтів та спонукати їх до дії:

(5) Corto Pimenta Exchange Student from France BA Fashion Marketing and Retailing:

What appealed to you most about Heriot-Watt University?

I wanted to study fashion after my first two years of marketing studies in France. When I started to look at the different universities abroad for that type of course, Heriot-Watt University clearly appeared to be the destination I wanted: one of the top universities in the UK for fashion courses. In addition to that, I met an ex-student from Heriot-Watt who is from the same French university as me and she recommended Heriot-Watt to me because of its great resources, qualified teachers, and excellent group projects [4];

(6) Sheona Dorrian BSc Psychology:

What would you say to prospective students considering studying at Heriot-Watt?

Go for it – I've had an amazing few years here so far and I'm excited to find out what the next year will bring. You're no longer in the hands of your parents – university is a new chapter in your life, where you can make your own decisions and decide what to do! [4].

У представлених відгуках заклад навчання постає як такий, що має все необхідне для здобуття якісної освіти, тобто ресурси, викладачів та групові проекти. Стилістичного навантаження надають епітети *great, qualified* та *excellent* (приклад 5), а функцію заклик виконують імперативи *go for it* та спонукальні речення (приклад 6).

У поданих далі прикладах підкреслено ідею правильності вибору ВНЗ (*brilliant choice*), продемонстровано позитивний досвід навчання (*absolutely loving*) (приклад 7), вказано на причини, які сприяли вибору на користь певного університету шляхом характеристики викладацького складу із залученням епітетів (*enthusiastic, friendly* та *really cared about students*), та висвітлено визначні досягнення випускника (*awarded Top Biology Student in Scotland*) (приклад 8). Шляхом такої демонстрації успіху адресант прагне вплинути на адресата таким чином, щоб останній переконався у тому, що він зможе повністю реалізувати свій потенціал та амбіції, якщо обере ВНЗ, про який ідеться:

(7) *It was a brilliant choice – I am absolutely loving my time in London and at London Met* [7];

(8) *It was at the Open Day that I decided I wanted to be a student at Edinburgh Napier University. The lecturer was so enthusiastic and friendly and I got the impression that they really cared about students. I never thought I would go on to do my PhD at Edinburgh Napier after graduating and I didn't imagine I would be awarded Top Biology Student in Scotland.* Kirsty Hooper, BSc (Hons) Biological Sciences [2].

У наступних прикладах рекомендацію реалізовано шляхом визнання майстерності викладачів:

(9) *I chose to study at Warwick not just because it is one of the best universities in the country but because of its renowned way of teaching 'Law in Context'* [16];

(10) *I'm proud to be part of the School of Politics and International Relations. You know you are studying the right degree when you attend a lecture in the morning and then that same evening your lecturer is interviewed on the news about an ongoing political situation* [12].

У наведених фрагментах студенти надають рекомендацію і обґрунтовують її шляхом позитивної характеристики способу викладання за допомогою епітету *renowned* (приклад 9) та апелюють до високої професійної підготовки викладачів, які не просто викладають предмет, а й працюють у відповідній сфері (приклад 10).

Отже, тактика рекомендації реалізується шляхом використання емоційно-оцінної лексики, імперативних речень, клішованих виразів та інших лексичних одиниць, які виражають пряму рекомендацію у відгуках та інтерв'ю зі студентами, що розміщені у проспектах.

Тактика гарантії якості. Втілення стратегії аргументації відбувається завдяки презентації статистичних даних, рейтингів, акредитації, здобуття нагород для подання інформації про високу репутацію ВНЗ та переконує адресата у якості освіти, яку він може там здобути.

Розглянемо реалізацію тактики гарантії якості у прикладах:

(11) *Develop your knowledge by working with trained counsellors and academic experts who have won awards for the quality of their teaching* [12];

(12) *Our award-winning Law School is one of the largest in the UK, with a national and international reputation for excellence in legal education* [8];

(13) *Human Geography at Keele was ranked in the top 10 nationally for overall student satisfaction in the National Student Survey* [5].

У поданих вище прикладах не виявлено використання раціонально-оцінних мовних засобів, які б вказували на позитивні сторони певного університету на експліцитному рівні. Проте тактика гарантії якості актуалізується імпліцитно. Факти, що ВНЗ отримав безліч винагород, входить у список найкращих університетів, займає провідні місця у конкурсах, впливають на адресата і мотивують вступити до цього навчального закладу, адже це престижно. У наведених прикладах спостерігається вживання оцінних словосполучень *won awards, quality, award-winning, ranked in the top*:

(14) *The BSc Psychology in Education is accredited by the British Psychological Society and provides a pathway to professional training in educational, clinical and counselling psychology* [10];

(15) *All MChem degree programmes are accredited by the Royal Society of Chemistry (RSC), as are five of our BSc programmes: Chemistry, Chemistry with Medicinal Chemistry, Chemical Sciences, Chemistry with French, Chemistry with French (WIYA)* [15].

Наведені вище приклади вказують на те, що ВНЗ та конкретна освітня програма мають правильно сформульовану мету й умови її досягнення згідно з державними нормами, що вказує на високий рівень освітніх послуг університету.

У наступному прикладі тактика гарантії якості реалізується через надання кількісного показника студентів, які задоволені навчанням у цьому закладі освіти:

(16) *93 percent of English students were satisfied or very satisfied with the teaching of their course* [14].

Слід зазначити, що стабільна та ефективна діяльність вузів залежить від споживачів їх освітніх послуг. Тому університет, аналізуючи поточні і майбутні потреби споживачів, повинен задовольняти повністю ці вимоги. З цією метою престижні університети систематично проводять маркетингові дослідження ринку праці та моніторинг і прогнозування майбутніх вимог до якості надання освітніх послуг. Саме тому можливість ВНЗ забезпечити якісну підготовку конкурентоспроможних випускників впливає імпліцитно на читача, оскільки дає гарантію стабільного майбутнього, тобто бути працевлаштованим після отримання диплому. Розглянемо наступні приклади:

(17) *The average starting salary of Cambridge Engineering graduates in 2015 was £31,400* [11];

(18) *96% of graduates in graduate-level jobs or further study within six months of graduating* [9].

Можемо зробити висновок, що через використання раціональної аргументації у проспектах університету імпліцитно реалізується тактика гарантії якості освітніх послуг.

Тактика розкриття бенефактивності. Тактика розкриття бенефактивності має на меті здійснити вплив на адресата шляхом звернення до його мотиваційного рівня свідомості. Кожен проспект містить у собі вигоди та переваги, які отримає потенційний абітурієнт, якщо обере цей ВНЗ. У порівнянні з тактикою гарантії якості, яка реалізується імпліцитно, тактика розкриття бенефактивності на мовному рівні актуалізується експліцитно у реченнях за допомогою предикацій майбутнього часу (конструкції з *will*). Така тактика слугує ефективним способом переконання адресата, оскільки вона розкриває усі можливості, які адресат може отримати, якщо стане студентом певного навчального закладу. І саме зацікавленість у позитивному результаті подій підштовхує його до прийняття рішення:

(19) *You'll master written and oral fluency across a breadth of subjects with advanced language study* [9];

(20) *In the first year you will gain skills across the core disciplines of accounting, economics, finance and mathematics* [10].

Наведені вище приклади вказують на те, що тактика розкриття бенефактивності експлікується на синтаксичному рівні у вигляді словосполучень та предикацій з майбутньою часовою конструкцією з *will*. На основі цієї інформації проспект розкриває переваги своєї освітньої програми, що заохочує людину до вступу.

Проаналізувавши наведені приклади, можемо зробити висновок, що тактика розкриття бенефактивності актуалізується через застосування мовних засобів, які розкривають потенційні переваги ВНЗ шляхом впливу на свідомість реципієнта.

Було визначено частотність вживання проаналізованих тактик стратегії аргументування за допомогою статистичного методу обробки даних. Результати представлені на рис. 1.

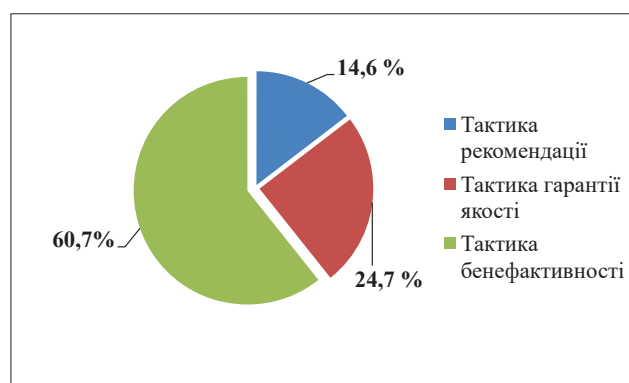

Рис. 1. Частотність реалізації тактик стратегії аргументування

Висновки. Отже, стратегія аргументації покликана надати чітко сформульовані аргументи на користь закладу освіти шляхом раціональної та емоційної оцінки, рекомендуючи навчальний заклад через авторитетні джерела, гарантуючи якість його освітніх послуг, корисність та перевагу серед інших навчальних закладів з метою привернення уваги та спонукання читача до вступу саме в цей ВНЗ. Тому можна виділити такі комунікативно-прагматичні цілі стратегії аргументування: переконання реципієнта, доказ правдивості інформації, контроль сприйняття інформації, зміна моделі світу реципієнта.

Подальша перспектива розвідки вбачається у дослідженні стратегії позиціонування та тактики її реалізації у жанрі «проспект університету».

Література:

1. Askehave I. The impact of marketisation on higher education genres – the international student prospectus as a case in point. *Discourse Studies*. 2007. № 9. P. 723–742.
2. Edinburgh Napier University Undergraduate Prospectus 2018. URL: https://www.napier.ac.uk/~media/documents/undergraduateprospectus/2018/undergraduateprospectus_2018.pdf.
3. Fairclough N. Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities. *Discourse & Society*. 1993. № 4 (2). P. 133–168.
4. Heriot-Watt University Undergraduate Prospectus. 2018. URL: https://www.hw.ac.uk/study/uk/undergraduate/docs/ug-prospectus_2018.pdf.
5. Keele University Undergraduate Prospectus. 2018. URL: <https://view.joomag.com/undergraduate2018/0125613001485254830?short>
6. Lancaster University Undergraduate Prospectus. 2018. URL: <https://www.lancaster.ac.uk/media/lancaster-university/content-assets/documents/ppr/brochures/Lancaster-UG-Prospectus-2018.pdf>.
7. London Metropolitan University Undergraduate Prospectus 2017/2018. URL: <https://www.londonmet.ac.uk/apps/prospectus/ug201718.pdf>.

8. Northumbria University Undergraduate Prospectus. 2018. URL: <https://www.northumbria.ac.uk/study-at-northumbria/view-a-prospectus/>.
9. The University of Manchester Undergraduate Prospectus. 2018. URL: <http://documents.manchester.ac.uk/display.aspx?DocID=31295>.
10. University of Bristol Postgraduate Prospectus. 2018. URL: https://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/study/postgraduate/documents/UoB%20Postgraduate%20Prospectus%202018_intro.pdf.
11. University of Cambridge Undergraduate Prospectus. 2018. URL: https://www.undergraduate.study.cam.ac.uk/sites/www.undergraduate.study.cam.ac.uk/files/publications/uoc_prospectus_2018_single.pdf.
12. University of Nottingham Undergraduate Prospectus. 2018. URL: https://issuu.com/universityofnottingham/docs/26126_ug_prospectus_2018_web_single.
13. University of Oxford Undergraduate Prospectus. 2018. URL: <https://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/UGP%202018%20entry%20Introduction.pdf>.
14. University of Southampton Undergraduate prospectus. 2018. URL: https://1stdirectory.co.uk/_assets/files_comp/2e8c0f3d-b52e-4fff-9783-983e6f7a62e3.pdf
15. University of St. Andrew's Undergraduate prospectus. 2017. URL: <https://www.st-andrews.ac.uk/assets/university/study-at-standrews/documents/prospectus-and-brochures/ug-prospectus-2017.pdf>.
16. University of Warwick Undergraduate Prospectus. 2018. URL: https://warwick.ac.uk/study/undergraduate/uow_ug_prospectus_2018.pdf.
17. University of York Undergraduate Prospectus. 2017. URL: <http://static.studyin-uk.in/assets/prospectus/undergraduate/york-university-undergraduate-2017.pdf>.

Анотація

С. ДАВИДОВИЧ. СТРАТЕГИЯ АРГУМЕНТУВАННЯ У ЖАНРІ «ПРОСПЕКТ УНІВЕРСИТЕТУ» (НА МАТЕРІАЛІ ПРОСПЕКТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

У статті наведено результати дослідження комунікативно-прагматичного аспекту жанру «проспект університету». Досліджено реалізацію стратегії аргументування та комунікативні тактики рекомендації, гарантії якості та бенефактивності і здійснено аналіз мовних засобів, за допомогою яких вони актуалізуються.

Ключові слова: проспект університету, стратегія, тактика, адресат.

Анотация

С. ДАВЫДОВИЧ. СТРАТЕГИЯ АРГУМЕНТИРОВАНИЯ В ЖАНРЕ «ПРОСПЕКТ УНИВЕРСИТЕТА» (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОСПЕКТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ)

В статье представлены результаты исследования коммуникативно-прагматического аспекта жанра «проспект университета». Исследовано реализацию стратегии аргументации и коммуникативные тактики рекомендации, гарантии качества и бенефактивности, а также осуществлено анализ языковых средств, с помощью которых они актуализируются.

Ключевые слова: проспект университета, стратегия, тактика, адресат.

Summary

S. DAVYDOVYCH. ARGUMENTATION STRATEGY IN THE GENRE OF UNIVERSITY PROSPECTUS (A CASE STUDY OF PROSPECTUSES OF BRITISH UNIVERSITIES)

The article presents the results of the analysis of the genre “university prospectus”, especially the communicative-pragmatic aspect. In this article, the argumentation strategy and communication tactics of recommendation, quality guarantee and revealing benefit have been described and linguistic means of their realization have been investigated.

Key words: university prospectus, strategy, tactics, recipient.

викладач кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

Постановка проблеми. Категорія оцінки є однією з найцікавіших та досліджуваних. Вона закладена в людині самою природою, пов'язана з усіма видами її діяльності, є універсальною аксіологічною категорією, тому вивчається на міждисциплінарній основі. Оцінка визначається як специфічна форма відношення людини до дійсності, схвалення або осуду різних явищ навколишньої дійсності незалежно від їх матеріального чи духовного походження.

Проблемам оцінної лексики присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, зокрема Ш. Баллі, В.В. Виноградова, Є.М. Галкіна, О.О. Потебні та інших. Вважають, що в основі оцінки лежить порівняння з нормою, унаслідок чого формується уявлення про *добре/погане*. За такого підходу норма отримує ціннісну (аксіологічну) функцію: те, що відповідає нормі, кваліфікують як позитивне, а те, що виходить за її межі, – як негативне. Складність дослідження оцінки як лінгвістичної категорії полягає у її багатоаспектності. Вона постає як проблема щодо засобів реалізації в конкретній мові. Проблема оцінки становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо вона спирається на різні національні оцінні стереотипи. Універсальність же цієї категорії зумовлює **актуальність** її вивчення і в латинській мові.

Незважаючи на визнання важливості емоційних чинників для вивчення мови, галузь дослідження категорії оцінки у латинській мові залишається однією з маловивчених та складних. **Мета** нашої статті – дослідити та охарактеризувати художні засоби, зокрема порівняння та іронію з оцінним компонентом у «Сповіді» Аврелія Августина.

Виклад основного матеріалу. Значне місце у художній системі мови св. Августина займають **порівняння**. Порівнянням називається стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленеву операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними [15, с. 475]. Порівняння – це не просто троп, а основа людського мислення з його асоціативністю і напрямком від знаного до незнаного [11, с. 98].

Важливим компонентом семантичної структури порівнянь є оцінювальна сема. Оцінка визначається як свідома діяльність суб'єкта, що призводить до формування позитивного або негативного ставлення до оцінюваного об'єкта. Вона узгоджується із системою цінностей, прийнятих певним соціумом, має відкритий суб'єктивний характер. Оцінка існує у двох основних видах, тобто опозиціях: якісній (*добре – погано*) та кількісній (*багато – мало*) [6, с. 49]. Оцінка може стосуватись не лише предметів (точніше, якостей предметів), а оцінюються також події, стани, факти, можливості та стани справ [1, с. 7].

У «Сповіді» св. Августина порівняння відзначаються структурною та функціональною неоднорідністю. Вони вводяться зазвичай такими сполучниками, як *tamquam, quasi, sicut, quomodo* – *ніж, немов, неначе, немовби, як*:

Esse cum quibus comitibus iter agebam platearum “Babyloniae” et volutabar in caeno eius *tamquam* in cinnamis et unquentis pretiosis (Aug. Conf. II, 5). – *Ось з якими товаришами я вештався по вулицях «Вавилону» і валявся в його багнюці немов у цинамоні і дорогоцінних пахощах («Вавилон» – синонім розпусного життя, зіпсуте місто – Н.);*

Et haec de vulnere meo creverant, quia humiliasti *tamquam* vulneratum superbium (Aug. Conf. VII, 7). – *І це по-ставало з моїх ран, тому що Ти так принизив гордого, немов пораненого.*

Суть порівняння полягає в тому, що відношення висловленого до дійсності, оцінка автора виражається не прямо, а опосередковано – через його подібність до іншого, яке повинно бути обов'язково типовим, загальновідомим. Тому компаративемами (термін «компаративема» вводить на позначення будь-якої мовної конструкції, яка реалізує порівняльний зміст [90, с. 4]) виступають власне люди, поведінка та особливості характеру людини:

Puerili errore et animositate tam multa incerta *quasi* certa garrisse (Aug. Conf. VI, 4). – *І через хлон'ячі помилки та зарозумілість плів стільки дурниць, немов вони були правдою;*

Haec ipsa omnino succedentibus maioribus aetatibus transeunt, *sicuti* ferulis maiora supplicia succedunt (Aug. Conf. I, 19). – *Зазвичай, це все передається у спадок від старшого віку, наче після прутиків ідуть більші покарання.*

Засобами вираження порівнянь є уподібнювальні прислівники, конструкції (звороти) із порівняльними сполучниками, ступені порівняння прикметників, прислівників, форми різних відмінків:

Amicitia mea suavi mihi *super omnes suavitates* illius vitae meae (Aug. Conf. IV, 4). – *Моя дружба була мені солодшою за всі солодощі мого власного життя;*

Sed *longe* his *melior* qui fecit omnia, et ipse est Deus noster (Aug. Conf. IV, 11). – *Але набагато кращий за нього є той, який все створив, і він сам є наш Бог;*

Esse quae creavit Deus, et bonus Deus atque his validissime longissimeque praestantior (Aug. Conf. VII, 5). – *Ось Його творіння, Бог добрий і набагато кращий за свої творіння.*

Конструкції такого типу, як зазначає дослідник творчості українських поетів О.І. Марчук [7, с. 12], виникли для синтаксичного вираження компаративного потенціалу граматичної категорії вищого ступеня. Без цієї категорії саме собою вживання сполучника *ніж* (*quam*) компаративної конструкції не створює, однак лише використання вищого ступеня може створювати компаративну конструкцію і без *ніж* (*quam*), замінюючи цей сполучник формою орудного відмінка, яка називається орудним відмінком порівняння (*ablativus comparationis*).

Quid enim miserus misero non miserante se ipsum (Aug. Conf. I, 13). – *Бо чи є щось жалюгідніше від нещасливця, який не милосердиться над самим собою;*

Et habebam cariorem illo amico meo vitam ipsam miseream (Aug. Conf. IV, 6). *І це мізерне життя для мене було милішим за мого друга.*

Піднесення чи, навпаки, зниження поняття, яке відбувається внаслідок порівняння об'єктів, що належать до різних семантичних рівнів, підкреслює ставлення автора до особи чи явища [16, с. 61]. Кожний компонент семантичної структури художніх порівнянь є носієм образності, під якою розуміють властивість художньо-поетичної мови передавати не лише логічну інформацію, а й таку, що підлягає чуттєвому сприйняттю за допомогою системи словесних образів [8, с. 39].

Семантика компаративних відношень ґрунтується на складних процесах розумової діяльності людини, невід'ємною складовою частиною якої є асоціації, що виникають внаслідок чуттєвого сприймання дійсності. Саме асоціації утворюють у порівняльній конструкції її найголовніший компонент – основу, що концентрує семантичний потенціал порівняльної конструкції, решта компонентів якої (предмет і образ) матеріалізують порівнювані субстанції [13, с. 8].

Не залишається поза увагою св. Августина й такий троп, як *іронія*. Іронія покликана опосередковано виразити глузливо-критичну думку про об'єкт, однак не передбачає прямих образ, викриття. Тобто іронія є тонкою насмішкою, що замаскована зовнішньою благопристойною формою [17, с. 321]. Отже, виникає розбіжність між смислом оцінки в тексті та значенням її мовних реалізаторів, що дозволяє говорити про іронію як один із засобів вираження категорії оцінки. Оцінна семантика в іронічному висловленні виникає внаслідок взаємодії безпосереднього значення мовних одиниць зі значенням ситуативним, контекстуально зумовленим, переважно протилежним до прямого.

На думку О.О. Селіванової, метою іронії є глузування, висміювання. Дослідниця акцентує на тому, що іронія на відміну від гумору завжди несе в собі негативне ставлення до об'єкта [15, с. 198]. Відмінність іронії від гумору полягає також у тому, що вона виявляє несприйняття предмета висловлення [17, с. 436]. Варто уточнити, що іронія реалізує негативну оцінку об'єкта, однак така оцінка може мати різні ступені інтенсивності – від легкого висміювання окремих аспектів до повного заперечення предмета. Це дозволяє стверджувати, що іронія взаємодіє з градуальністю як основною властивістю шкали оцінки. Іронія зумовлює інтерзональну градацію оцінки, тобто позитивна оцінка змінюється на негативну.

О.О. Селіванова зауважує, що іронія ґрунтується на вживанні слів і висловлень у протилежному щодо буквального значенні, на приховуванні за удавано серйозними речами комічних, за позитивною оцінкою негативної [15, с. 198]:

<...> *Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, et multi implicabantur in eo per inlecebram suaviloquentiae* (Aug. Conf. V, 3). – <...> *на ім'я Фавст, великі пуга диявола, в які вже багато потрапило через привабливу солодкомовність.*

Аналізуючи вищенаведений приклад, ми розуміємо, що під словом «солодкомовність» автор приховує неохвальну критику. Проте внаслідок такої невідповідності конкретизація знаку оцінки стає досить проблематичною, а реалізація іронічного смислу потребує залучення широкого контексту.

У художньому тексті іронія як форма авторської оцінної позиції [12, с. 115] покликана у завуальованій формі подати негативну інформацію стосовно оцінки. Вдаватися до цього типу вираження суджень автора переважно спонукають особливості адресата або ситуація спілкування. Висловлюючи свою думку, мовець прагне не образити співрозмовника відкрито, уникаючи у такий спосіб ймовірного конфлікту. Отже, іронія здатна реалізувати спадну градацію оцінки.

Як справедливо зазначає Ф.С. Бацевич, спілкування становить собою не просто обмін інформацією носіїв певних інтелектуальних систем, це, насамперед, спеціально організований вплив на учасника комунікації з метою зміни його зовнішньої поведінки та / або внутрішнього світу [2, с. 138]. Метою іронічного висловлення не є безпосередньо повідомлення негативної оцінки об'єкта: іронія дозволяє мовцю висловлювати свої критичні зауваження у прихованій формі, актуалізуючи комунікативну настанову.

Nam et Homerus peritus texere tale fabellas, et dulcissime vanus est (Aug. Conf. I, 14). – *Бо і Гомер уміє плести такі самі байки, і найчудовіші є неправдиві.*

Залежно від комунікативної мети іронія може бути використана й для інтенсифікації судження. Здатність іронії активізувати оцінку мовець використовує для підтвердження правильності власної позиції. О.М. Вольф стверджує, що висловлення позитивної оцінки відображає лише ставлення мовця до об'єкта, висловлення негативної оцінки радше передбачає необхідність подальших дій [3, с. 102].

Оцінка, реалізована за допомогою іронії, адекватно сприймається лише в широкому контексті або навіть після прочитання цілого тексту, оскільки «саме контекст є головною умовою актуалізації іронічного смислу, виділення узуальних та виникнення оказіональних іронічних конотацій у мовних одиниць» [5, с. 35]:

Et ea ipsa, quae illi solent dicere, multo suavius garrientem sed quid ad meam sitim pretiosorum poculorum decentissimus ministrator (Aug. Conf. V, 6)? – *Він набагато приємніше говорив про те саме, що звикли говорити маніхейці, але як міг угамувати мою спрагу цей найпристойніший слуга, який подавав мені дорогоцінні чаші?*

У дослідженні С.І. Походні доведено, що іронія як явище повторної номінації особливо сильно зумовлена контекстом як у плані актуалізації, так і декодування [12, с. 112]:

<...> quibus tenere cogebat Aeneae nescio cuius errores, oblitus errorum meorum, et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ab amore (Aug. Conf. I, 13). – <...> *які змушували мене запам'ятовувати блукання якогось там Енея, забуваючи власні помилки, і оплакувати смерть Дідони, бо вона заподіяла смерть із любові.*

Св. Августин ще на самому початку «Сповіді» говорить про свою зневагу до античних митців Вергілія та Гомера. І вдруге він передає свою критичну оцінку не прямим посиланням на самого письменника, а іронічно не схвалює його творчість.

Своєрідний іронічний ефект виникає за умови контрасту між оцінкою та її аргументацією. У такому контексті неведені аргументи вказують на те, що висловлена оцінка має зовсім інший зміст:

Inter hos ego inbecilla tunc aetate discebam libros eloquentiae (Aug. Conf. III, 4). – *Між такими я ще у нестійкому віці вчив книги красномовства.*

Наведений приклад ілюструє нам іронічно-негативну оцінку автора, але для того, щоб це визначити, нам потрібно опиратися на контекст усього твору. Займенник “*hos*” вживається Августином для позначення суспільства, яке у «Сповіді» вже раніше змальовувалось негативною лексикою.

Висновки. Завдяки художнім засобам, які відзначаються творчою оригінальністю та глибоким змістом, «Сповідь» Аврелія Августина набуває художньо-естетичної цінності. Значне місце у системі мови Августина належить порівнянням, де поняття оцінки існує у двох основних видах, тобто опозиціях: якісній (*добре – погано*) та кількісній (*багато – мало*). Вони відзначаються структурною та функціональною неоднорідністю. Мета іронії у художньому тексті – подати негативну оцінку, реалізувати спадну градацію оцінки або інтенсифікувати судження. Відзначимо, що використання стилістичних фігур дозволило автору глибше розкрити зміст, виразити оцінку та посилити емоційність висловлюваного.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. М.:Наука,1988. 339 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
3. Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков «хорошо / плохо». Вопросы языкознания. 1986. № 5. С. 98–106.
4. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник. К.: Либідь, 2006. 488 с.
5. Калита О. Іронічні тропи в текстах сучасних українських письменників. Дивослово. 2008. №10. С. 38–41.
6. Коновець С.П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискусії сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 167 с.
7. Марчук О.І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М.М. Коцюбинського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2003. 20 с.
8. Мореховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. К.: Вища школа, 1991. 272 с.
9. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке: семантический анализ противоположности в тексте. М.: Изд-во МГУ, 1973. 290 с.
10. Пономарів О.Д. Стилистика сучасної української мови. К.: Либідь, 1993. 248 с.
11. Порівняльні конструкції в українській новелістиці: з погляду структури і функцій за мотивами філологічної спадщини О.О. Потебні. Роль філологічної спадщини О.О.Потебні в гуманізації і гуманітаризації педагогічної і фізіологічної освіти: тези і матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції. Одеса; Ізмаїл; Білгород-Дністровський: Астропринт, 1994. С. 97–99.
12. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии. К.: Наук. думка, 1989. С. 126.
13. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Ін-т української мови НАН України. К., 2000. 17 с.
14. Сагач Г.М. Емоційні суфікси іменників на позначення позитивної суб'єктивної оцінки. Українська мова та література в школі. 1975. № 12. С. 24–30.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
16. Цюра С.В. Структурно-семантические и функциональные особенности образных сравнений. Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». Черкаси: ЧНУ, 1997. Вип. 3. С. 56–63.

Словники:

1. Літературознавчий словник-довідник [Текст] / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

Анотація

**Н. ЖИГАЛО. ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ
ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)**

У статті досліджено категорію оцінки у художніх засобах, зокрема порівняння та іронію. На основі попередніх наукових праць запропоновані класифікації та охарактеризовані художні засоби, подані визначення та наведені приклади. Оцінка розглянута на підставі критерію *добре – погано*.

Ключові слова: категорія оцінки, художній засіб, порівняння, іронія, семантика, позитивна оцінка, негативна оцінка.

Аннотация

**Н. ЖИГАЛО. ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЕ ОЦЕНКИ В РАННЕХРИСТИАНСКОЙ
ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ (НА МАТЕРИАЛЕ «ИСПОВЕДИ» АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА)**

В статье исследована категория оценки в художественных средствах, в частности сравнениях, иронии. На основании предыдущих научных работ предложены классификации и охарактеризованы методы, представлены определения и приведены примеры. Оценка рассмотрена на основании критерия *хорошо – плохо*.

Ключевые слова: категория оценки, художественное средство, сравнение, ирония, семантика, положительная оценка, отрицательная оценка.

Summary

**N. ZHYGALO. EXPRESSIONS OF EVALUATIVE VOCABULARY THROUGH MEANS
OF FIGURATIVE LANGUAGE IN EARLY CHRISTIAN LATIN PROSE LITERATURE
(BASED ON “THE CONFESSIONS” BY AURELIUS AUGUSTINUS)**

The article explores the category of evaluation through usage of figurative language, comparison, irony in particular. Classifications are comprised with reference to previous research papers, where figurative language is described and followed with both definitions and examples. This evaluation is primarily considered on the basis of the *good – bad* criterion.

Key words: category of evaluation, figurative language, comparison, irony, semantics, positive evaluation, negative evaluation.

*Candidate of Philology, Associate Professor,
Professor O.M. Morokhovsky Chair of English Philology and Philosophy of Language,
Kyiv National Linguistic University*

MIMETIC IMAGERY IN ENGLISH BIBLICAL ECODISOURSE

Introduction and scientific novelty. Sensory and spatial imagery, which might be interpreted as manifestations of verbal holography [4; 12; 13; 16], in English biblical ecodiscourse is represented in two ways statically, in narrative situations, where numerous images rotate around a single point miming the mechanisms of sensory perception [8], or dynamically, through mimetic strategies, thus creating an allusion of spatial and/or sensory perception [4, p. 49, 53]. To reproduce an object as part of a multidimensional space the narrator usually needs at least three projections [6, p. 27], imitating its holographic vision based on various interpretations of the object in focus [2, p. 84].

This article examines mimetic imagery in English biblical ecodiscourse manifested via its sensory and spatial narrative tools, which outline physical and spiritual boundaries of things permitted and not permitted, accepted or unaccepted by God, man and nature.

Recent researches and publications. Sensory and spatial images as iconic representations of reality are associated with the phenomenon of mimesis (in Greek “imitation”) as a reproduction of “certain characteristic features of an object through iconic nomination and pastiche” [9, p. 418]. In his book “Mimesis” M. P. Potolsky [23] notes that mimesis imitates “a dizzying array of originals: nature, truth, beauty, mannerisms, actions, situations, examples, ideas” [23, p. 1].

At the same time, other scholars interpret the phenomenon of mimesis as the “imitation” that reproduces only insignificant primary features of objects or things [24, p. 259; 3, p. 332]. According to such a viewpoint, mimetic similarity refers not to “imitation” in form and color, words and sound, but to their “embodiment” which is seen and perceived [3, p. 348]. A well-known scholar of ancient arts K. Otfried understood mimesis as a category and an idea through which any object of the external world is not just imitated, but “manifests” its innate spiritual essence [3, p. 335].

Traditional definitions of mimesis explain it as “the imitation or representation of aspects of the sensible world, especially human actions, in literature and art” [18]; treat it as “representation and interpretation of reality in literature of different historical epochs” [1, p. 9]. Mimesis is also described as the main principle of artist’s creativity in ancient aesthetics [14; 17]. Thus, the creation of mimesis embraces three main processes: observation, imitation, and rehearsal [20, p. 3]. As M. Riffaterre claimed [25, p. 141], “the reader’s response to a mimesis consists in a rationalization tending to verify and complete the mimesis and to expand on it in sensory terms (through visualizations)”.

From a linguistic point of view, mimesis might be also approached as a rhetorical device defined as “intentional reproduction of certain characteristic features of one language in another one for the purpose of showing an inadequately repetitive speech, imitating or mocking the opponent, distracting attention from the topic under discussion etc.” [15, p. 3]. In such a case it involves imitation of gestures, pronunciation, utterances, or the repetition of the opponent’s words [22, p. 102; 11, p. 25] to downscale the status of the interlocutor.

Purpose of paper. The paper aims to systematize and interpret verbal means of creating mimetic imagery in English biblical ecodiscourse. For that purpose, the **following tasks** should be performed: 1) to identify verbal means of mimetic imagery in English biblical ecodiscourse; 2) to demonstrate sensory and spatial images as means of creating the effect of multidimensionality through three projections in the space of biblical narrations; 3) to reveal hidden senses of the respective biblical narrations with regard to their mimetic imagery in various projections. The **object** of the paper is mimetic imagery in English biblical ecodiscourse, and its **subject-matter** is constituted by linguistic means employed for its creation as a multidimensional verbal phenomenon.

Results and Discussion. Based on the methodology developed by O.P. Vorobyova [4], we analyze multidimensional spacial mimetic images used in biblical narrations taken from Genesis and Exodus of Old Testament [19] through three projections: preparatory, instructive, and executorial.

At the preparatory stage of construing a multidimensional mimetic image, its spatial locus in biblical narrations is highlighted, which shows where and how the biblical event will unfold. In Exodus it describes the exodus of the Israelites from Egypt through the desert to the Sinai mount. The latter does not only symbolize the emergence of God, but also outlines a new spiritual dimension of the relationships between God and man. The top and bottom of the mountain are presented as markers of space delimitation and, at the same time, unification of heavenly and earthly beings. In the story of the fall in Genesis such a preparatory stage of mimetic imagery construal points to the space of the Garden of Eden, focusing upon the tree of knowledge of good and evil as the spatial and narrative-conceptual centre of events.

Next stage of creating a multidimensional mimetic biblical imagery, which involves its instructive projection, depicts such a spatial arrangement of objects that iconically reproduces the boundaries of permitted and not permitted (e.g., God asked to set bounds around the mountain – people cannot cross the borders of the mountain in order not to be stoned).

Finally, the executorial projection as the bases for a closing procedure of creating a multidimensional mimetic biblical imagery provides a spatial arrangement of the characters, depending on their fulfillment or violation of God’s commandments.

Sensory and spatial imagery in Exodus is grounded in classical mimesis with its three projections, when the effect of the narrative depth and volume is created with the help of various means of space designation. Here belongs the description of Lord, Moses and the Israelites changing their location with regard to the narration's pivot – Mount Sinai. The latter symbolizes the appearance of God and God's covenant with Israel for regulating Israelites' way of life.

According to the book of Exodus, on having left the land of Egypt, the children of Israel travelled through the desert for three months and finally camped in front of the mountain – “2. *there Israel camped before the mount*” (Ex 19: 2). To create the illusion of visual perspective the respective biblical narration describes the Lord addressing Moses from the top of the mountain (*out of the mountain*) while the latter, in his turn, ascended the mountain (*went up*): “3. *And Moses went up unto God, and the LORD called unto him out of the mountain*” (Ex 19: 3). From this perspective God's actions and His care for Israelites are compared to the protection of eagles' wings: “4. *how I bare you on eagles' wings, and brought you unto myself*” (Ex 19: 4), when He hopes for their obedience (*will obey my voice; keep my covenant*) as His greatest treasure (*a peculiar treasure*): “5. *if you will obey my voice indeed, and keep my covenant, then ye shall be a peculiar treasure unto me above all people: for all the earth is mine*” (Ex 19: 5). The whole scene is perceived as a preparation for something very important – the appearance of God in front of the people. That is why Lord's address to those who are at the bottom of the mountain, through Moses as a mediator, may be regarded as a preparatory projection in creating the respective mimetic imagery, i.e. the projection of the people's preparation for the acquisition of God's knowledge.

The next address of Lord to Moses and to people through Moses is realized through the instructive projection of space imagery. By the end of the conversation between God and Moses the latter is still on top of the mountain, further coming down to the people: “14. *Moses went down from the mount unto the people*” (Ex 19: 14). The illusion of the verbal picture's narrative depth is achieved through spatial arrangement of Moses and people. He gives instructions to the children of Israel: they should be placed at the foot of the mountain (*upon mount Sinai*) to observe the appearance of God in majesty on mount Sinai (*will come down*): “11. *the LORD will come down in the sight of all people upon mount Sinai*” (Ex 19: 11), which is emphasized by the image of natural phenomenon – a thick cloud: “9. *I come unto thee in a thick cloud, that the people may hear when I speak with thee*” (Ex 19: 9). The cloud ought to point to the people the place of the Lord on the mountain and prepare them to be ready to hear His voice (*the people may hear*). They were supposed to come to the mountain after the signal of a trumpet: “13. *when the trumpet soundeth long, they shall come up to the mountain*” (Ex 19: 13) and hear the voice of God. Here sensory imagery comes into play. The idea of the inviolability of the holy mountain is intensified by the expression *set bounds round about*: “12. *And thou shalt set bounds unto the people round about*” (Ex 19: 12), further supported by the phrases with the semantics of warning (*take heed; go not up into the mount; not touch the border of it*) and death (*shall be surely put to death; shall surely be stoned or shot; shall not live*). It proves the Israelites' obedience to the Lord and their readiness to follow God's instructions.

The executional projection combines the two previous ones. At the beginning of the story people camped in front of the mountain gathered at its foot (*at the nether part of the mount*), waiting for the appearance of the Lord to get His commandments. Spatial arrangement of the participants – the Lord, Moses and the children of Israel – comes to the following. The Lord descended to the people from the heavens to the top of the mountain (*descended upon; the top of the mount*) in fire, which demonstrated an extraordinary character of the event: “18. *the LORD descended upon it in fire*” (Ex 19: 18), “20. *And the LORD went down upon mount Sinai, on the top of the mount*” (Ex 19: 20). Sensory images (fire, a thick cloud, mount Sinai in smoke) and sound effects (a loud signal of trumpet, thunder and lightning) jointly create the mimetic imagery of God's emergence at the Sinai mount – “16. *There were thunders and lightnings, and a thick cloud upon the mount, and the voice of the trumpet exceeding loud*” (Ex 19: 16).

Finally, Moses descending from the Lord's location (*went down unto the people*), announced to the people the gist of God's speech concerning the Covenant, which laid down the rules for regulating human way of life.

Thus, mountain functions here as the central spatial image that, together with the accompanying sensory and spatial imagery, creates the effect of multidimensionality. Israelites obeyed all God's commandments: they had a ritual of sanctification and obedience to Lord (none of the Israeli people violated the rules and crossed the boundary around the mountain); they obeyed the orders of the Lord (washed clothes, abstained from coming to women) and, thus, they were ready to hear the Lord's speech.

In addition to classical mimesis, deep semantics of narration and the relationship between characters can be revealed by means of dialogic mimesis demonstrated by imitation and mimetic distorted phrases with manipulative purpose [10]. Let's describe the space of the story of the fall in Genesis as a multidimensional image of the Garden of Eden based on dialogic mimesis.

The preparatory projection stage of the narration is localized in a certain closed space, namely the Garden of Eden: “8. *God planted a garden eastward in Eden*” (Gen 2: 8), “16. *every tree of the garden*” (Gen 2: 16). It is indicated with the following lexical units: *eastward, in Eden, every tree*. The locus of the closed space is characterized through the description of the river watering the trees in the garden (*to water the garden*) and, at the same time, going out of the Garden of Eden with four heads connecting the outer space of the environment. That is why the spatial locus of the Garden of Eden symbolizes the ideal, harmonious world opposed to the initial chaos (Gen 2: 5–6).

At this stage two trees (the tree of life and the tree of knowledge of good and evil) function as the central spatial image of the Garden of Eden: “9. *the tree of life also in the midst of the garden, and the tree of knowledge of good and evil*” (Gen 2: 9).

The preparatory projection points to a condition for the realization of the instructive projection that outlines a spatial arrangement of the characters, depending on their violation of God's commandment not to eat of the tree of knowledge

of good and evil: “17. *But of the tree of the knowledge of good and evil, thou shalt not eat of it*” (Gen 2: 17) and becomes the narrative focus of the realization of the fall story.

The executional projection is also connected with the spatial locus of the deployment of events, because the fall is in disobeying God’s prohibition against eating fruits of the tree of knowledge of good and evil. As soon as the first sinners, Adam and Eve, ate the fruit of the tree, their eyes opened (*the eyes of them both were opened*) and they saw that they were naked (*they knew that they were naked; they sewed fig leaves*). At this point the idea of committed sin and disobedience arose as a result of uncertainty and shame (*hid; was naked*), cowardice (*Adam and his wife hid themselves; I (Adam) was afraid, because I was naked; and I hid myself*) and obedience to temptation (*beguiled*) and, of course, it leads to a sense of separation from God – spatial, associated with expulsion of people from the closed space (the Garden of Eden), as well as spiritual.

During Eve’s temptation by the Serpent, the latter pronounces the original statement of the Lord imitating it (*of every tree of the garden, of the trees of the garden*). The significance of God’s statement repetition is based on various modal verbs – *shall* with the particle *not* and *may*. In the first example it points out on a mimetic order phrase – not eat of every tree of the garden, it was likely a push for Eve to answer. In the second example, it sounds like a possibility to eat fruit of the trees of the garden: “16. *LORD God commanded the man, saying, Of every tree of the garden thou mayest freely eat*” (Gen 2: 16); *He (the serpent) “1. said unto the woman: hath God said, Ye shall not eat of every tree of the garden?”* (Gen 3: 1); “2. *And the woman said unto the serpent, We may eat of the fruit of the trees of the garden*” (Gen 3: 2).

The purpose of the mimetic strategy repetition in the story of fall in Genesis is to influence subconsciously on the interlocutor (Eve) through the use of a provocative question as a manipulative, considered in advance speech act. Eve repeats the statement using an affirmative form of the sentence (*We may eat of the fruit of the trees of the garden*). Continuing the conversation, Eve specifies why and of which tree it is impossible to eat fruit and thus her next phrase (expanded response phrase) becomes a push to the temptation: “3. *But of the fruit of the tree which is in the midst of the garden, God hath said, Ye shall not eat of it, neither shall ye touch it, lest ye die*” (Gen 3: 3).

The response phrase for the Serpent was necessary to provoke Eve changing the modality of her expanded response phrase (*Ye shall not surely die*): “4. *And the serpent said unto the woman, Ye shall not surely die*” (Gen 3: 4) explaining why the fruit can be eaten and what they can await after that (*your eyes shall be open, ye shall be as gods, knowing good and evil*). That is, people will be free, they will become like the gods, they will know new moral categories of good and evil.

As a result, Eve’s attitude to God’s commandment has changed because she followed her instincts and desires, and neglected her Creator’s prohibition (*LORD God commanded the man*) not to eat fruit from the tree of knowledge of good and evil. Relying on R. Girard’s theory of mimetic desire [5; 21], the desire includes not only the subject (one who wishes) and the object (what is desirable), but also the mediator who wishes to possess a particular object. The mediator is an example for imitation, so the subject wishes this particular object. The mediator unites the subject and the object of desire, so the latter is always tripartite [7, p. 205]. Thus, in the biblical narration of the fall Eve is the subject of desire, the Serpent is a mediator, and fruit is the object.

Initial ecological relations God – man (Adam) points out on the obedient fulfillment of God’s commandments, following relations Eve – the Serpent show a conflict situation and attitude to God, and at last – the reaction of man (Eve and Adam) to eat fruit or not, which determined the end of the narration.

Conclusion. The research proves that mimetic imagery involves sensory and spatial images, sound effects, classic and dialogic mimesis, which create the effect of multidimensionality through three projections in the space of biblical narrations.

It helps to reveal the hidden senses of biblical narrations in Genesis and Exodus, representing new perspectives for understanding the importance of mount Sinai and the Garden of Eden, the tree of knowledge of good and evil, relationships with God for the future life on the Earth. Each part of respective biblical story contains information about the whole providing information to reproduce the whole narrative, and each individual episode of the narration reveals the content of previous one, providing information to reproduce the complete narrative, thus explaining it.

Perspective studies are connected with the issues of narrative mechanisms of creating imagery which reveals the relationships between people in English biblical ecodiscourse.

References:

1. Ауэрбах Э. Мимесис: изображение действительности в западноевропейской литературе. Москва, 1976. 556 с.
2. Белкин А.С. Основы возрастной педагогики: учеб. пособ. Москва, 2000. 192 с.
3. Вейдле В.В. Эмбриология поэзии: статьи по поэтике и теории искусства. Москва, 2002. 456 с.
4. Воробьева О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модулы, фракталы, фузии. Когниция, коммуникация, дискурс. 2010. № 1. С. 47–74.
5. Жирар Р. Насилие и священное. Москва, 2000. 400 с.
6. Качалова Л.П. Метод голографического подхода и процесс интеграции психолого-педагогических знаний будущего учителя. Интеграция образования. 1999. № 4. С. 27–30.
7. Кострова Е.А. Теория священного в работе Рене Жирара «Насилие и священное». Религиоведческие исследования. 2010. № 3–4. С. 204–209.
8. Менегетти А. Онтопсихологическая педагогика / пер. с итал. Д.Ю. Петров. Пермь, 1993. 72 с. URL: http://royallib.ru/read/menegetti_antonio/ontopsihologicheskaya_pedagogika.html#61440.

9. Москвин В.П. Выразительные средства современной русской речи: тропы и фигуры: терминологический словарь. Ростов-на-Дону, 2007. 940 с.
10. Пивоварова Э.Ю. Границы мимезиса. Роль мимезиса в создании конфликтного диалога. Мова та міжкультурна комунікація: II Міжнародна науково-практична конференція. (Дніпропетровськ, 28–29 листопада 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 72–77. URL: http://www.confcontact.com/2012_11_28/7_pivovarova.htm.
11. Пивоварова Э.Ю. Мимезис в современном англоязычном драматургическом тексте: коммуникативно-функциональный и стилистический аспекты: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Ростов-на-Дону, 2014. 198 с.
12. Суворова Т.Н. Голограмма как эффект контрапунктной организации системы словесных образов баллады. Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. 2014. № 4 (85). С. 148–152.
13. Табанакова В.Д., Лапчинская Т.Н. Лингводидактическая интерпретация голографической модели текста немецкого короткого рассказа. Вестник Тюменского государственного университета. 2009. № 1. С. 222–227.
14. Философия: энциклопедический словарь / под ред. А.А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. 1072 с. URL: <http://www.term.ru/dictionary/187/word/mimesis>.
15. Ширина Е.В. Мимезис как особый вид повтора чужой речи: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Ростов-на-Дону, 1990. 19 с.
16. Шувалов В.И. Метафора в лексической системе немецкого языка: автореф. дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.04. Москва, 2006. 36 с.
17. Эстетика: словарь. / под общ. ред. А.А. Беляева и др. Москва: Политиздат, 1989. 447 с. URL: <http://www.term.ru/dictionary/706/word/mimesis>.
18. American Heritage Dictionary of the English Language. Houghton Mifflin Company, 2009. URL: <http://www.thefreedictionary.com/>.
19. The Holy Bible. King James Version. New York: Ivy Books, 1991. 1112 p.
20. Billette S. Mimetic Learning at Work: Learning in the Circumstances of Practice. London, New York, 2014. 110 p.
21. Golsan R. Rene Girard and Myth: an introduction. New York, London, 2002. 237 p.
22. Lanham R.A. Handlist of Rhetorical Terms: a Guide for Students of English Literature. London, 1991. 205 p.
23. Potolsky M. Mimesis. New York, London, 2006. 177 p.
24. Reich H. Der Mimus. Berlin, 1903. 900 p.
25. Riffaterre M. Intertextual representation: on mimesis as interpretive discourse. Critical Inquiry. Chicago, 1984. Vol. 11, № 1. P. 141–162. URL <http://ru.scribd.com/doc/104760387/M-Riffaterre-Intertextual-Representation-On-Mimesis-as-Interpretive-Discourse>.

Summary

O. ZHYKHARIEVA. MIMETIC IMAGERY IN ENGLISH BIBLICAL ECODISCOURSE

This paper focuses on verbal means which create mimetic imagery and highlights the mechanisms of its generation in English biblical ecodiscourse. The research proves that sensory and spatial images and sound effects create a powerful, ecologically charged multilayer three-projection mimetic imagery in biblical narrations.

Key words: biblical ecodiscourse, biblical narration, mimetic imagery, sensory and spatial images.

Анотація

O. ЖИХАРЄВА. МІМЕТИЧНА ОБРАЗНІСТЬ В АНГЛОМОВНОМУ БІБЛІЙНОМУ ЕКОДИСКУРСІ

Дослідження пов'язане з виявленням вербальних засобів, за допомогою яких створюється міметична образність і механізми її породження в англomовному біблійному екодискурсі. Для розкриття міметичної образності було залучено сенсорні і просторові образи, звукові ефекти, які створюють потужну, екологічно заряджену багатопланову трипроекційну міметичну образність у просторі біблійних нарацій.

Ключові слова: біблійний екодискурс, біблійна нарація, міметична образність, сенсорно-просторові образи.

Аннотация

E. ЖИХАРЕВА. МИМЕТИЧЕСКАЯ ОБРАЗНОСТЬ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ БИБЛЕЙСКОМ ДИСКУРСЕ

Исследование основано на выявлении вербальных средств, с помощью которых создается миметическая образность и механизмы ее порождения в англоязычном библейском экодискурсе. Для раскрытия миметической образности были задействованы сенсорные и пространственные образы, звуковые эффекты, формирующие мощную, экологически заряженную многомерную трехпроекционную миметическую образность в пространстве библейских нарративов.

Ключевые слова: библейский экодискурс, библейская нарративация, миметическая образность, сенсорно-пространственные образы.

асистент кафедри англійської
філології
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ МОВЦЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Значний інтерес до оцінності в комунікації, підсилений антропоцентричним характером сучасних мовознавчих студій, дозволяє розкрити когнітивні механізми і мовні особливості процесу оцінювання, що супроводжує процеси пізнання та мислення людини.

Лінгвістичні дослідження вітчизняних та зарубіжних мовознавців спрямовані на різнобічне вивчення таких аспектів оцінки та оцінного значення: оцінної модальності та логіки оцінок (Н.Д. Арутюнова, О.М. Вольф, О.О. Івін, М.М. Болдирев, О.Ф. Серебреннікова та інші); функціональної природи оцінки та її функцій у структурі висловлення та цілого тексту (О.М. Вольф, Г.І. Приходько, Н.В. Гончарова, Л.І. Клочко, J.R. Martin та інші); семантико-прагматичних особливостей реалізації оцінного значення (О.Л. Бессонова, Т.А. Космеда, Т.В. Маркелова, А.А. Король, Т.М. Кузенко, М.М. Михальченко, І.П. Рудик, J.-P. Malrieu та інші); оцінки як типу мовного значення та співвідношення емоційного й оцінного компонентів у структурі значення (О.П. Черняк, І.В. Шаховський та інші); мовних засобів вираження оцінки (І.В. Онищенко, Л.Ф. Соловійова, S. Hunston та інші), зокрема негативної (Т.М. Кузенко, Т.А. Крисанова); лінгвокультурних особливостей вираження оцінки (І.Є. Буяр, Л.М. Усик); когнітивних основ оцінної концептуалізації (М.М. Болдирев, І.А. Солодилова). Негативна оцінка тлумачиться дослідниками як конфліктоген, що потенційно провокує проблеми у досягненні взаєморозуміння у комунікації та призводить до конфлікту та комунікативних збоїв.

Концентрація у повсякденному спілкуванні імпліцитних, прихованих смислів неодноразово підкреслюється. Крім того, дослідники стверджують, що в реальній комунікації більшість смислів є імпліцитними [1, с. 35], зокрема висловлення оцінки часто реалізується мовцями опосередковано, в імпліцитній формі. Проте висловлення імпліцитної негативної оцінки мовця досі залишається поза увагою лінгвістів.

Із зверненням сучасної лінгвістики до діяльнісного підходу мислення [2, с. 41] наукових пошуків та розгляду дискурсу як синтезу когнітивної, мовленнєвої, комунікативної та соціальної діяльності людини [1; 2; 3; 5; 7; 8] сформувався передумови для розгляду імпліцитної негативної оцінки як дискурсивного явища, що супроводжує інтеракцію комунікантів. Когнітивно-прагмалінгвістичний підхід до дослідницької практики виявляє, що інтерпретація та експлікація оцінних значень відбувається не тільки на рівні контексту, але й завдяки чинникам когнітивно-прагматичного характеру. Таким чином, **метою** цієї розвідки є аналіз етапів і методів вивчення імпліцитної негативної оцінки як лінгвістичного феномену, що супроводжує інтеракцію, у ракурсі діяльнісного підходу до аналізу комунікативної діяльності.

Дослідження імпліцитної негативної оцінки в англійському діалогічному дискурсі передбачає встановлення лінгвальних, когнітивних, комунікативних механізмів та прагматичних характеристик цього дискурсивного явища. Процедурною базою є синтез *когнітивних, прагматичних та функціональних* методів та методик дослідження. Це дає змогу якнайповніше розкрити особливості реалізації та функціонування імпліцитної негативної оцінки мовця у комунікації.

Інтегративний характер когнітивної прагмалінгвістики [10, с. 19] проявляється в комплексному застосуванні науково-дослідницьких методів, валідних для виконання поставлених у нашій роботі завдань. Для цього ми використовуємо методіку аналізу, що бере до уваги лінгвальні, позалінгвальні чинники; когнітивні механізми функціонування та смислоутворення у діалогічному дискурсі; прагмасемантичні аспекти реалізації імпліцитної негативної оцінки, її місце та роль в аксіологічній структурі англійського дискурсу та особливості прояву у тактико-стратегічній мовленнєвій поведінці комуніканта. Отже, комплексне вивчення дискурсивної реалізації імпліцитної негативної оцінки мовця в діалогічному дискурсі передбачає поетапний аналіз.

На першому, **теоретико-методологічному**, етапі ми здійснили огляд літератури із питань панівного наразі діяльнісного тлумачення дискурсу в сучасній лінгвістиці, аналіз наявного наукового доробку щодо понять оцінки, імпліцитності та імпліцитного смислу комунікативної ситуації спілкування для окреслення термінологічних меж імпліцитної негативної оцінки як дискурсивного явища у діалогічній взаємодії.

Таксономічний етап включає виокремлення фрагментів англійського діалогічного дискурсу із сучасних художніх англійських творів та скриптів кінодискурсу, що містять імпліцитну негативну оцінку.

Специфіка вираження імпліцитної негативної оцінки (зокрема, опущення із пропозиції висловлення мовних одиниць, що містять негативно-оцінну сему) унеможливило відбір емпіричної бази дослідження за формальним критерієм, позаяк ілюстративний матеріал дискурсивного явища імпліцитної негативної оцінки сформовано відповідно до змістово-сміслового аспекту та таких принципів:

– за структурною організацією дібрані дискурсивні фрагменти становлять діалогічні обміни репліками героїв художніх творів або кінодискурсу;

– імпліцитна негативна оцінка мовця міститься в імпліцитному смислі висловлення, а не у вербалізованій пропозиції;

– релевантною предмету дослідження дисертації може бути не лише суміжна пара реплік, але й секвенції мовних ходів мовця та адресата, що є інтеракційними актами їх розумово-когнітивної взаємодії [8, с. 208], а також авторська мова (у художніх творах), що експлікує контекст та ситуативні фактори спілкування;

– діалогічна взаємодія комунікантів має вербальну та паравербальну складові частини, остання представлена знаками семіотичної системи невербальної комунікації.

Отже, на цьому етапі ми використали методи *контекстуального* (урахування усіх особливостей дискурсивного контексту, які впливають на реалізацію імпліцитної негативної оцінки), *пропозиційного* (виокремлення елементів пропозиції – предикату, аргументів, операторів, що надають лексикалізовану інформацію про зміст повідомлення), *пресупозиційного* (виявлення пресупозицій висловлення) аналізів, аналіз імплікацій та імплікатур висловлення, а також *метод експлікації імпліцитного смислу* (за Л.Р. Безуглою [1, с. 31]), що становить реконструювання дослідником імпліцитного смислу у вигляді потенційного висловлення.

Для фіксації та систематизації форм мовного та позамовного вираження негативнооцінного імпліцитного смислу висловлення *вербальних* (лексико-граматичних, структурно-семантичних та стилістичних) та *невербальних* індикаторів імпліцитної негативної оцінки мовця у англійському діалогічному дискурсі стають доречними авторським методом семіотичного поля невербальної комунікації, запропонованого І.І. Серяковою [7, с. 85], а також елементів конwersаційного аналізу.

Комунікативний етап дослідження передбачає аналіз комунікативних умов вираження та реалізації імпліцитної негативної оцінки у діалогічній взаємодії. Із залученням дискурс-аналізу як методу аналізу суб’єктивних чинників у живому спілкуванні [3, с. 19] встановлюються соціальні, комунікативні, гендерні, психологічні чинники, що впливають на висловлення мовцем імпліцитної негативної оцінки. Статусно-рольові та гендерні характеристики комунікантів можна проаналізувати у широкому контексті художнього твору чи кінодискурсу, де кожному мовцю належить певна соціальна роль чи статус та гендерна ознака, що визначають та моделюють висловлення негативної оцінки в імпліцитний спосіб. Наприклад:

“*He is heaven, darling, – she said later, out in the kitchen, helping Grace find some more drinks. – Absolute heaven. And so attractive!*”

“*Is he?*” – *said Grace shortly.*

Clarissa looked at her sharply and changed the subject [16, с. 394].

Цей фрагмент яскраво ілюструє прояв *гендеру* в реалізації імпліцитної негативної оцінки мовця, зокрема фемінного стилю спілкування. Розмова, що відбувається між подругами, яскраво демонструє гендерно марковану здатність жінки майстерно висловлювати негативну оцінку імпліцитно та миттєво зчитувати невербальні сигнали співрозмовника (що демонструє жінка-адресат). Перепитування Грейс (*Is he?*) разом з невербальним індикатором голосу (*said Grace shortly*) передає несхвалення жінкою зацікавленості Клариси її другом. Водночас спостерігаємо миттєве інферування Кларисою висловленої імпліцитної негативної оцінки Грейс, результатом якого є швидка зміна теми. Тобто як реалізація імпліцитної негативної оцінки з боку мовця (адресанта), так і її інферування з боку адресата засвідчують гендерно марковану чутливість жінки у комунікації та здатність миттєво на неї реагувати.

На основі аналізу фрагментів діалогічного дискурсу, що складають масив ілюстративного матеріалу дослідження, встановлено, що *статусно-рольові* характеристики мовців проявляють полярність у висловленні мовцями імпліцитної негативної оцінки. Ми виявили, що мовці схильні виражати негативну оцінку імпліцитно у діалогічній взаємодії у разі, коли комунікативні ролі засновані на близьких стосунках (подружжя, члени родини, близькі друзі), тобто за симетричних рольових стосунків. З іншого боку, різниця у соціальному статусі комунікантів, ступінь офіційності та близькості стосунків (асиметричність статусно-рольових характеристик) також впливають на імпліцитність висловлення негативної оцінки. У першому випадку, на нашу думку, визначальним є психологічний мотив не образити близьку людину, не зашкодити її почуттям. У другому випадку домінує підпорядкування власного мовлення соціально усталеним комунікативним законам спілкування, що визначають моделі поведінки комуніканта у суспільстві.

Наступний, **когнітивно-прагматичний**, етап дослідження направлений на виявлення когнітивних механізмів реалізації та функціонування імпліцитної негативної оцінки та її прагматичного спрямування у процесі комунікації. Дослідження у когнітивно-прагматичному векторі здійснене нами у двох напрямках, що, на нашу думку, якнайповніше характеризує предмет нашого дослідження та засвідчує кореляцію когнітивної та комунікативної діяльності людини.

Методика аналізу *реперспективізації* предметної ситуації в діалозі А.М. Пшеничних [6, с. 45–59] надала нам можливість виявити когнітивні операції фокусування уваги комунікантів на предметній ситуації спілкування або її складнику із висловленням відмінних інтерпретацій (перспектив спостереження описаної ситуації), спричинених негативною оцінкою.

Екстраполюючи вказану методику на предмет нашого дослідження, ми дійшли висновку, що у процесі реперспективізації мовець трансформує образ предметної ситуації, запропонований його співрозмовником, на такий, що передає негативне відношення до цієї ситуації імпліцитно за допомогою низки когнітивних операцій (зміна точки огляду, варіювання відстані між точкою огляду та об’єктом концептуалізації, зміна стану точки огляду, реверсування напрямку сканування ситуації та поєднання названих операцій). Наведемо конкретний приклад

висловлення мовцем негативної оцінки імпліцитно. Цей приклад заснований на одній із когнітивних операцій механізму реперспективізації:

“He feels responsible for Alice and sometimes he gets carried away.”

I said: “Thing is, I wouldn’t mind being responsible for her myself” [13, с. 138].

Реперспективізація предметної ситуації у цьому фрагменті розмови між чоловіком та жінкою заснована на когнітивній операції *зміни точки огляду*, зокрема зміни *фігури суб’єкта-концептуалізатора*. Продюцент ініціативної репліки портретує ситуацію з позиції особи, відсутньої під час розмови, використовуючи для референції до неї займенник *He*, натомість продюцент респонсивної репліки обирає за точку огляду себе – *I* – та у такий спосіб надає суб’єкту інтерпретацію предметної ситуації. Отже, мовець висловлює негативну оцінку предметної ситуації та почуття роздратування з приводу дій особи, яка є предметом розмови.

Аналіз імпліцитної негативної оцінки через призму соціокогнітивної теорії дослідження дискурсу Т.В. Дейка [11, с. 21–27] із залученням комунікативного та когнітивного принципів теорії релевантності В. Шпербера та Д. Вілсон [12, с. 112–167] дозволив нам змодельовати когнітивно-комунікативний механізм функціонування імпліцитної негативної оцінки. На нашу думку, цей механізм передбачає *активацію* мовцем *контекстуальних та ситуативних моделей* із фонду *спільних знань* як мовця, так і адресата або із їхнього спільного *когнітивного простору*, що максимізує *оптимальну релевантність* висловлення негативної оцінки в імпліцитній формі за конкретних *контекстуальних умов спілкування*. Проілюструємо:

00:06:06 KRISTIN: (holding the baby) “Hi, Daddy!”.

ZACK: (stretching out his hands to the baby).

KRISTIN: “No, no, no, we sanitize”.

ZACK: “I literally just washed my hands”.

KRISTIN: “Doesn’t matter!” (sprays the sanitizer onto Zack’s hands).

ZACK: “I could always wear a hazmat suit” [14].

У наведеному фрагменті мовець активує ситуативну ментальну модель *to wear a hazmat suit*, яка, безумовно, є частиною спільних знань як мовця, так і слухача. Ця модель реконструює у свідомості комунікантів такий елементи, як *гіперзахист від негативного впливу*, а також такі контекстуальні елементи, як *виробництво засобів хімічного впливу, шкода здоров’ю*. Накладаючись на контекст взаємодії чоловіка та жінки та предметну ситуацію (гігієна, пов’язана із немовлям), активація ситуативної моделі у розмові між чоловіком та жінкою виявляє здатність передавати негативну оцінку чоловіком хворобливої зацикленості жінки у вигляді дотепу.

Актомовленнєвий аналіз висловлень, що містять імпліцитну негативну оцінку мовця, здійснений з метою встановлення типів мовленнєвих актів, які проявляють потенціал її реалізації. Прагматичний аналіз іллокутивного спрямування даних висловлень враховує та виявляє комунікативно-функціональну спрямованість предмету нашого дослідження у комунікації. У рамках нашої розвідки актомовленнєвий аналіз спрямовує увагу дослідника на прагматичні функції імпліцитної негативної оцінки у живому спілкуванні та інтенційний зміст висловлення мовця. Така перспектива розгляду надає можливість виявити імпліцитну негативну оцінку у якості дискурсивного знаряддя прагматичного впливу на співрозмовника. Наприклад:

“How long have we known each other?” – I ask him.

“About twelve years, – he replies, – and three months.”

“At what point in our relationships did we both start wearing pyjamas in bed?” [15, с. 6].

Інтенцією жінки у наведеному фрагменті є висловлення незадоволення та негативної оцінки монотонності та рутинності їх шлюбного життя, що вона здійснює на основі послідовних квеситивів. Іллокутивним спрямуванням цих квеситивів є направлення ходу думок чоловіка у певне русло із перлокутивною метою у близькій перспективі вплинути на його емоції, а у віддаленій – коригувати його дії стосовно дружини.

Метою *тактико-стратегічного етапу* дослідження є виявлення і класифікація тактик вираження імпліцитної негативної оцінки, а також виокремлення тих стратегій, компонентом яких може бути імпліцитна негативна оцінка мовця у діалогічній взаємодії.

Виділення тактик, що підпорядковані певним стратегіям, відбувається з огляду на їхню прагматичну спрямованість та специфіку їхнього мовленнєвого вираження. Керуючись тезою про те, інтеракційна природа дискурсу визначає його як спільну діяльність, що вибудовує нову реальність для усіх комунікантів – суб’єктів дискурсу – та відповідним чином організує міжсуб’єктну взаємодію [8, с. 21], вважаємо релевантним для вирішення завдань нашого дослідження виявити та класифікувати респонсивні тактики реагування на імпліцитну негативну оцінку мовця, тобто прослідкувати реакцію адресата, на якого направлена висловлена імпліцитна негативна оцінка. Така перспектива розгляду цього дискурсивного явища дозволяє якнайповніше охарактеризувати його функціонування у реальній комунікації, оскільки виявляє перлокутивні наслідки її залучення.

Розглянемо на прикладі процедуру виділення тактики реалізації імпліцитної негативної оцінки мовцем, визначення стратегії, компонентом якої є ця тактика, а також розглянемо респонсивність адресата ІНО:

“Oh, God, I’m sorry, darling.”

“It’s quite alright, – said Patrick, – but I do want to talk to you some more now. I know it’s not as important as your job, but<...>”

Bianca looked at him sharply. He didn’t often resort to such tactics. When it happened it was a shock.

“Darling Patrick, don’t be silly. You know perfectly well our jobs are equally important.”

“Are they?” – His tone was mild, but it had an edge on it.

“Well, of course they are. It’s just that right now mine is being extra-demanding. But – I’m sorry, and I should have listened before. Let’s do it now. I meant it. I’m all yours.” [16, с. 63].

У наведеному фрагменті розмови, що відбувається між подружжям, чоловік залучає тактику імпліцитної негативної самооцінки, тобто заниження власної значущості (*I know it’s not as important as your job, but <...>*), втрачаючи терпіння через постійне делегування важливої для нього розмови. Комунікативною інтенцією Патрика є вираження докору дружині, стимулювання емпатії, а метою – коригування її поведінки. Виокремлення цієї тактики виявляє її компонентом маніпулятивної стратегії, скерованої на здійснення *прихованого* впливу для задоволення *власної* потреби. Б’янка миттєво реагує невербально на залучену тактику (*Bianca looked at him sharply*) та, розуміючи свою провину та бажаючи уникнути конфлікту, реагує респонсивною пасивно-захисною тактикою *імпліцитного заперечення* імпліцитної негативної самооцінки чоловіка (*You know perfectly well our jobs are equally important.*). Очевидно, що чоловіка не задовольняє реакція дружини, тому він продовжує розмову, залучаючи тактику перепитування (*Are they?*), що підсилює попередньо висловлену чоловіком імпліцитну негативну оцінку предметної ситуації. Невербальний індикатор голосу, експлікований у фрагменті авторською мовою (*His tone was mild, but it had an edge on it*), підтверджує переживання мовцем негативної емоції роздратування та осуду, заснованої на негативній оцінці. Перепитування Патрика у цій діалогічній взаємодії проявляє ознаки стратегії конфронтації, яка втілюється у порушеннях принципів мовленнєвого спілкування, небажанні мовця взаємодіяти зі співрозмовником у гармонійному руслі та нехтуванні власним обличчям та обличчям співрозмовника [8, с. 207]. Імпліцитна негативна оцінка у такому разі є *конфліктогеном*, тобто комунікативним елементом, здатним викликати напруженість між мовцями та спровокувати конфлікт.

Згаданий приклад ілюструє наростання негативних емоцій роздратування та обурення чоловіка, який стримував їх протягом тривалого часу. Зауважимо, що жінка намагається запобігти конфлікту, та, попри обережне залучення пасивно-захисної *тактики виправдовування* (*It’s just that right now mine is being extra-demanding*), здійснене з метою відновити власне обличчя, зрештою, вдається до нейтральної тактики *експліцитного погодження із імпліцитною негативною оцінкою* чоловіка (*I should have listened before*) та *вибачення із завершенням обговорення предметної ситуації* (*I’m sorry*).

Таким чином, перлокутивним ефектом залучення тактик імпліцитної негативної оцінки (заниження власної значущості та перепитування), як засвідчує аналіз наведеного фрагменту, є вплив на емоційно-психічний стан жінки, збудження почуття провини та докорів сумління і задоволення мовцем власної потреби – змусити жінку залишити свої справи та обговорити важливе для нього питання. Комунікативний результат спостерігаємо безпосередньо у репліці Б’янки: жінка одразу відкладає свої справи аби задовольнити потребу чоловіка (*Let’s do it now. I meant it. I’m all yours.*).

Отже, тактико-стратегічний етап дозволяє нам прослідкувати роль імпліцитної негативної оцінки у розгортанні діалогічної взаємодії та досягнути прагматичну суть імпліцитної негативної оцінки у реальному інтерактивному спілкуванні як інтендованої свідомої дії із позиції мовця та результату її залучення, що демонструє респонсивність та подальша поведінка адресата імпліцитної негативної оцінки.

Таким чином, наше дослідження передбачає п’ять етапів: встановлення теоретичних віх вивчення явища імпліцитної негативної оцінки та окреслення її термінологічних меж; виявлення комунікативних ознак та особливостей, що впливають на її функціонування у мовленні; окреслення когнітивних механізмів та процесів породження імпліцитної негативної оцінки; виявлення прагматичного спрямування такої оцінки у процесі комунікації; аналіз та класифікація особливостей тактико-стратегічної маніфестації у взаємодії мовців. Зазначені етапи на основі залучених у роботі методів контекстуального, пропозиціонального, пресупозиційного, актомовленнєвого методів та дискурс-аналізу, когнітивно-прагматичного, комунікативно-функціонального та конверсаційного аналізів уможливають комплексне, різноаспектне та ґрунтовне дослідження явища імпліцитної негативної оцінки у англомовному діалогічному дискурсі.

Література:

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 332 с.
2. Морозова О.І. Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2008. № 811. С. 41–45
3. Маргынюк А.П. Когнітивно-комунікативна лінгвістика: в поєднанні базових принципів и методик анализа. Когніція, комунікація, дискурс. 2016. № 12. С. 17–35
4. Приходько Г.І. Оцінка і комунікація: посіб. для студентів та аспірантів. Вінниця: Нова Книга, 2013. 168 с.
5. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике: монография / сост., общ. ред. И. Шевченко. Винница: Новая книга, 2013. 560 с.
6. Пшеничних А.І. Реперспективізація предметної ситуації в англомовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Харків, 2011. 327 с.
7. Серякова И.И. Типология невербальных знаков коммуникации. Science and Education a New Dimension. Philology. 2014 № II (5), Issue: 28. С. 84–88
8. Фролова І.С. Дискурсивна стратегія як когнітивно-комунікативний феномен. Культура народів Причорномор’я. Симферополь: Межвуз. центр «Крым», 2006. № 82. Т. 2. С. 207–209.
9. Шевченко И.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2004. № 635. С. 202–205.

10. Cognitive Pragmatics. Handbooks of Pragmatics / ed by Hans-Jörg Schmid. Vol. 4. De Gruyter Mouton: Berlin/New York, 2012. 648 p.
11. Dijk T.A., van. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach. New York: Cambridge University Press, 2008. 267 p.
12. Sperber D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. Blackwell: Oxford UK & Cambridge USA, 1995, 326 p.
13. Durrant S. Lie with me. Mulholland books. Hodder, UK, 2011. 293 p.
14. Mother's day. Directed by Gary Marshall. Capacity Pictures, 2016. № 118. URL: https://www.springfieldspringfield.co.uk/movie_script.php?movie=mothers-day
15. Neill F. The secret life of a slummy mummy. Arrow books, 2008. 296 p.
16. Vincenzi P. Forbidden places. Headline review, London, 2006. 625 p.

Анотація

М. КАМІНСЬКА. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ МОВЦЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто етапи і методи вивчення дискурсивної реалізації імпліцитної негативної оцінки мовця у сучасному англomовному діалогічному дискурсі. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що поетапне вивчення явища імпліцитної негативної оцінки та використання комплексної методики, заснованої на інтеграції когнітивних, прагматичних та функціональних методів та методик дослідження, забезпечує ґрунтовне дослідження такого феномену інтеракції.

Ключові слова: імпліцитна негативна оцінка, реперспективізація предметної ситуації, діалогічний дискурс.

Аннотация

М. КАМИНСКАЯ. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИМПЛИЦИТНОЙ НЕГАТИВНОЙ ОЦЕНКИ ГОВОРЯЩЕГО В СОВРЕМЕННОМ АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДИАЛОГИЧНОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассмотрены этапы и методы изучения дискурсивной реализации имплицитной негативной оценки говорящего в современном англоязычном диалогическом дискурсе. На основе проведенного анализа сделан вывод, что поэтапное изучение явления имплицитной негативной оценки и использования комплексной методики, основанной на интеграции когнитивных, прагматических и функциональных методов и методик исследования обеспечивает фундаментальное исследование данного феномена интеракции.

Ключевые слова: имплицитная негативная оценка, реперспективизация предметной ситуации, диалогический дискурс.

Summary

M. KAMINSKA. METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF LINGUISTIC RESEARCH OF SPEAKER'S IMPLICIT NEGATIVE EVALUATION IN MODERN ENGLISH DIALOGICAL DISCOURSE

The article reveals the stages and methods of studying implicit negative evaluation of the speaker in Modern English dialogical discourse. The author concludes that a step-by-step study of the phenomenon of implicit negative evaluation based on complex integrative methodology of the research provides a fundamental study of the phenomenon of dialogue interactions.

Key words: implicit negative evaluation, reperspectivization of communicative situation, dialogic discourse.

старший викладач кафедри
перекладу
Приазовського державного
технічного університету

СЕМАНТИЧНА АСИМІЛЯЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У зв'язку з розвитком у політичній, економічній, культурній та інших сферах, а також суспільною діяльністю людей будь-яка мова світу переживає багато змін на лексико-семантичному рівні. Не є винятком й сучасна англійська мова. Зі специфічними особливостями її словникового складу вона є продуктом тривалого історичного розвитку, у процесі якого англійська мова зазнавала впливу інших мов шляхом надходження до її складу лексичних одиниць іншомовного походження. Як відомо, словниковий склад англійської мови, як і інших мов світу, перебуває в стані безперервної зміни. Будь-яка мова – це різноманітний та яскравий *скарб* лексичних одиниць, кожна мова прагне поповнювати його завдяки новим надходженням лексичних одиниць іншомовного походження. Запозичення створюють деякий простір для функціонування мови в різних умовах, а будь-яка мова перебуває в постійному розвитку і будь-які зміни виявляються у лексиконі, тому що лексична система мови відзначається своєю гнучкістю, тобто діє як *живий організм*, що сприяє поповненню словникової скарбниці мови новими лексичними одиницями.

Запозичення цікавлять вчених та вивчаються з давніх часів. Процес проникнення іншомовної лексики до будь-якої мови займає чималий відрізок часу, але інтенсивність її проникнення неоднакова і залежить від певних умов. Питаннями, які стосуються запозичень, займалися і займається багато вчених. Серед них такі відомі науковці, як Л. Блумфілд, В.І. Кодухов, І.П. Иванова, І.В. Арнольд, Е.М. Дубенець та інші. Серед сучасних науковців слід виділити Ю.А. Зацного, М.М. Маковського.

Об'єктом нашого дослідження стали лексичні одиниці іншомовного походження, а **предметом** – особливості їх асиміляції до семантичної системи сучасної англійської мови.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю аналізу семантичних процесів, які відбуваються в словниковому складі сучасної англійської мови завдяки надходженню до її вокабуляру лексичних одиниць іншомовного походження. Виникає необхідність дослідити процеси семантичної асиміляції запозичених лексем та їх вплив на розвиток лексичного складу сучасної англійської мови.

Метою нашого дослідження є семантичний аналіз іншомовної лексики сучасної англійської мови. Поставлена мета зумовлює вирішення таких **завдань**:

- проаналізувати семантику запозичених лексем сучасного англійського вокабуляру;
- визначити процеси, що сприяють семантичній асиміляції іншомовних лексичних одиниць до системи англійської мови.

«Семантичний аналіз – це, мабуть, найскладніша частина етимологічного дослідження. <...> фонетичні зміни у мові та різні типи словотворення зазвичай мають дуже виражений системний характер. <...> складним є семантичний аспект <...>, де системність та закономірність змін далеко не такі наявні, як в галузі фонетики або морфології» [5, с. 88–89]. Ми погоджуємося із зауваженням Ю.В. Откупщикова, але гадаємо, що доречно було б до нашого аналізу додати також і граматичну асиміляцію іншомовних лексичних одиниць до системи англійської мови, адже граматику також має системний характер завдяки своїм сталим правилам.

Семантична асиміляція пов'язана із поширенням сполучуваності лексичних одиниць іншомовного походження зі словами мови-реципієнта та перетворенням їх семантичних структур, надходженням до системи мови-запозичувача нових значень. Це трапляється тому, що під час входження запозичення до іншомовної системи воно має лише одне значення, іноді (але дуже рідко) – два або три, ніколи – усю їх палітру, особливо якщо вони (значення) не пов'язані між собою. Цей факт пояснюється тим, що запозичена лексична одиниця є назвою якогось явища або предмета (речі), тобто реалії країни-донора.

З одним значенням запозичуються лексичні одиниці іншомовного походження, які позначають такі поняття: гроші інших країн (*hryvnia, peseta, rouble, rupee, zloty*); іноземні титули (*boayr, padishah, raja, shah, sheikh, tsar, tsarevich*); їжа або напої іноземних країн (*blin, borscht, kasha, kissel, kvass, paskha, piroshky, shashlik, shchi, smetana, vodka, zakuska*); національний одяг (*sarafan, sari, sombrero*) тощо.

Е.М. Дубенець зазначає, такі іншомовні лексичні одиниці не підлягають семантичній асиміляції щодо законів мови-реципієнта, адже вони позначають речі, які притаманні реаліям мов-донорів [2, с. 105]. Ми не зовсім погоджуємося з цією думкою, оскільки вважаємо, що з часом окремі слова, можливо, стануть вживатися частіше, а тому будуть використовуватися у мові-запозичувачі як синоніми до власномовних лексичних одиниць, але за винятком тих, що позначають грошові знаки. На нашу думку, це лише питання часу. Доказом нашого зауваження слугують приклади, які показують нам протиставлення щодо теорії Е.М. Дубенця, а саме: *blin* (різновид пирога), *don* (викладач в Оксфорді або Кембриджі, отаман мафії), *kasha* (будь-яка каша, крім вівсяної), *sahib* (чиновник-англієць), *sheikh* (вродливий чоловік, серцеїд).

З огляду на це можна зауважити, що під час семантичної асиміляції іншомовних лексичних одиниць відбувається процес пристосування їх до нового мовного середовища, а це призводить до виконання лексичними

одинацями іншомовного походження комунікативної функції у мові-запозичувачі водночас із уже наявними, тобто власномовними.

Підтвердження цього ми знаходимо у праці Ю.А. Жлуктенка, але він стосовно групи запозичень, що позначають якісь предмети або явища, додає, а ми в погоджуємося з цим, що деякі іншомовні лексичні одиниці надходять до мови-запозичувача для назви вже наявних предметів або явищ [3, с. 163]. Цю групу він поділяє на такі види за функцією:

1) замінюють власномовні лексичні одиниці: *niman* (староангл.) > *take* (скандин.). У цьому разі спостерігається відсутність семантичного зрушення;

2) надають додаткове значення: *cinematheque* (фр.) поповнює синонімічний ряд англійського *cinema* і має також значення «бібліотека фільмів або архів» [9, с. 68];

3) є синонімами наявних слів: *starve*, яке раніше в англійській мові позначало «вмирати» (з надходженням французького *die* – «помирати») набуло вузького значення, тобто «помирати від голоду». *Kasha* (рос.) є синонімом для англійського слова *porridge*, але якщо *porridge* позначає лише вівсяну кашу, то російська запозичена одиниця має ширший спектр, тобто різні види каш. У цьому разі спостерігається диференціація значень, а отже, збагачення синонімічного ряду завдяки появі синонімічних пар. Але у такому разі щодо синонімів треба зауважити, що тривале співіснування власномовних та запозичених лексичних одиниць є неможливим, тому або деякі синоніми знищуються, або набувають дещо іншого змісту, що і підтверджують наші приклади.

Усі іншомовні лексичні одиниці піддаються змінам та розвитку щодо норм, правил та законів мови-реципієнта. У будь-якій мові лєвова частка слів має декілька значень, тобто вони є полісемічними. Але, як вже було зауважено вище, мова-запозичувач зазвичай приймає іншомовну лексичну одиницю лише в одному її значенні. І тільки час може показати, як ця іншомовна лексична одиниця асимілювалася або буде асимілювана семантично у майбутньому. Зокрема, якщо у мові-реципієнті прижилося лише одне значення запозиченої лексичної одиниці, ми можемо говорити про зменшення її семантичної структури, тобто звуження значення. Наприклад, лексичні одиниці іспанського та французького походження *armada* та *médaille* мають у своїх рідних мовах дуже багату палітру значень, але в системі англійської мови вони набули лише спеціалізованого значення: *armada* – «флотилія військових кораблів», *médaille* – «маленький, круглий або овальний шматок м'яса або риби».

Але у процесі свого дослідження ми спостерігали і протележні випадки. Якщо раніше російське слово *sputnik* використовувалося в англійській мові лише в одному своєму контексті, тобто як «штучний супутник Землі», то вже у словнику Andrew Delahunty «Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrase» (2008) ми знаходимо ще одне трактування цієї лексичної одиниці, що позначає компаньйона у подорожах [2, с. 105; 9, с. 327]. Тобто у цьому випадку спостерігається поява нового значення цього слова, а тому можна говорити про поширення синонімічного ряду англійської лексичної одиниці *companion*. Ще одним прикладом є запозичене з японської мови *kimono*, яке спочатку надійшло лише з одним значенням – «кімоно» (тобто традиційний японський одяг [10, с. 887]), а з часом набуло нового значення – «одяг, який носять як жіночу сукню» [9, с. 183], «сукня з довгими рукавами та поясом». Це свідчить про розширення семантичного значення цієї запозиченої лексичної одиниці (її генералізацію) та є підтвердженням наших слів щодо впливу часу на адаптацію лексичних одиниць іншомовного походження до системи мови-реципієнта.

Збагачення вокабуляру іншомовними лексичними одиницями поширює синонімічні ряди завдяки тому, що запозичення починають вживатися паралельно з власномовними лексичними одиницями. Це доводять такі приклади: *adieu* (фр.) = *goodbye*, *adios* (іспан.) = *goodbye*; *bravo* (італ.) = *well done*, *bruit* (фр.) = *noise*; *chia* (італ.) = *hello* або *goodbye*, *fleuron* (фр.) = *flower*. Але у такому разі треба зауважити, що ці лексичні одиниці іншомовного походження ніяк не впливають на частотність власномовних лексичних одиниць і загалом використовуються як жаргонні або модні слова.

Трапляються також випадки, коли іншомовні лексичні одиниці змінюють або спеціалізують (тобто генералізують) своє значення під час надходження до системи мови-реципієнта. Наприклад, *juju*, яке було запозичене із однієї африканської мови, де воно позначало оберег у деяких західноафриканських народів, у системі англійської мови змінило своє значення на жаргонне «косяк» (сигарета з марихуаною). Цей процес ми також можемо спостерігати і під час запозичення з італійської мови лексичної одиниці *paparazzo*, яка у системі своєї рідної мови позначає світського фотографа, а в англійській мові вона набула трохи іншого значення – «фотограф, який переслідує відомих людей, сподіваючись зробити знімок». Запозичена з французької мови лексична одиниця *jambalaya*, яка позначає у мові-донорі страву із рису з додаванням креветок, яловичини, курки або індички, у мові-реципієнті позначає взагалі суміш будь-чого.

У своєму дослідженні ми також спостерігали зміну значення запозиченої лексичної одиниці у разі зміни її належності до певного стилю (сфери, де вона вживається) у мові-реципієнті, тобто відбувається процес метафоризації. Підтвердженням цього факту є такі лексичні одиниці іншомовного походження, що надійшли до семантичної системи англійської мови: слово *zombie* вже позначає не мерця, якого оживили за допомогою магії, а «ледачого тінейджера», «тупу людину» (значення, які трапляються не в літературній мові) або взагалі «коктейль із рому з лікером та соком»; арабська лексична одиниця *sheikh* (шейх – титул правителя або глава роду) використовується у значенні «чарівний чоловік, серцеїд»; японське *samurai* набуло значення «чоловіка, який відкрито займається зломом комп'ютерних систем», тобто «хакер»; персидське *sahib* вже позначає не господаря або титул, а чиновника-англійця або європейця. Лексична одиниця іспанського походження *don*

зберігає одне із своїх значень – «господар», але загалом позначає голову мафіозної структури або викладача в Оксфорді або Кембриджі. Можна впевнено стверджувати, що ці лексичні одиниці набули метафоричного значення за функціональною ознакою та належать до сленгу.

У процесі асиміляції спостерігається розширення семантичної сполучуваності лексичних одиниць іншомовного походження. Деякі із них, зокрема іменники, підлягають процесу ад’єктивізації та використовуються в атрибутивній функції (N → A). Наприклад, *baguette* (фр.) – довга вузька французька паляниця, *sudoku* (япон.) – тип головоломки, *tsunami* (япон.) – довга висока хвиля, *zombie* (африк.) – мрець, якого оживили за допомогою магії.

Ад’єктивізація (N → A) спостерігається також під час запозичення власних імен, а саме: *Cajun* у французькій мові позначає національність Луїзіани, а у словосполученні *Cajun dish* – страву цієї національності; *Japan*, яке позначає назву країни, набуває значення прикметника у словосполученні *Japan clover* – конюшина японська; титул японського імператора *Mikado* у словосполученні *Mikado pheasant* позначає фазана із колекції Мікадо. Ці приклади вказують на те, що власні імена під час запозичення поширюють семантичну сполучуваність та використовуються тільки в атрибутивній функції.

Презентовані лексичні одиниці іншомовного походження зазнали семантичних зрушень, тобто набули різних значень у процесі функціонування в системі англійської мови. Це явище загалом не є закономірним, тому що запозичені лексичні одиниці мають не більше одного-двох нових значень, які вони набули у процесі свого функціонування у мові-запозичувачі. Окремі випадки свідчать, що лексичні одиниці іншомовного походження можуть змінювати своє значення (тобто відбувається процес спеціалізації). Це залежить від сфери їх використання та функціонування. Наприклад, слово *nouse* надійшло до англійської мови як «розум, інтелект», але у час комп’ютерного буму воно набуло іншого, пов’язаного з інформаційними технологіями, значення – «пристрій, який виконує функції комп’ютерної миші, але контролюється рухом носу».

У процесі дослідження семантичної асиміляції лексичних одиниць іншомовного походження нам траплялися випадки повної їх асиміляції, але вони не є численними. Це стосується таких слів японського та китайського походження, як *Japan, tea*. Ці іншомовні лексичні одиниці за час свого існування у системі англійської мови набули великої кількості значень: *Japan* – чорний лак, лакований японський виріб, лакувати, посвячувати в сан (жарг.); *tea* – чайна рослина, чай, настій або відвар, вечеря з чаєм, чашка чаю, жовто-зелений колір (амер.), поїти чаєм.

Як ми бачимо, багатьом лексичним одиницям іншомовного походження притаманні семантичні зрушення, тобто вони набули декілька різноманітних значень або змінили їх у процесі свого функціонування у системі мови-запозичувача. Це явище ми вважаємо притаманним лише тим іншомовним лексичним одиницям, які асимілювалися у мові-реципієнті.

Аналіз семантичної асиміляції показав, що «<...> процеси, що є наслідком стосунків власномовної і запозиченої лексики, викликають семантичний розвиток і розширення лексичної системи <...>» [4, с. 173]. Лексичні одиниці іншомовного походження, які у мові-донорі мають одне значення (назва реалій, пов’язаних з іншими країнами), зберігають його у мові-реципієнті. Такі іншомовні лексичні одиниці є частково асимільованими. Запозичені лексичні одиниці, які увійшли у мову-реципієнт зі всіма своїми значеннями або почали вживатися в інших сферах діяльності людини, можна вважати повністю асимільованими до семантичної системи англійської мови.

Перспективою подальшого дослідження може слугувати аналіз фонологічної або граматичної асиміляції лексичних одиниць іншомовного походження в сучасній англійській мові.

Література:

1. Зацный Ю.А. Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий). Запорожье: Запорожский государственный университет, 2000. 243 с.
2. Дубенец Э.М. Современный английский язык: лексикология: пособие для студентов гуманитарных вузов. М., СПб.: ГЛОССА/КАРО. 2004. 192 с.
3. Жлуктенко Ю.А. Английские неологизмы. Киев: Наукова думка, 1983. 172 с.
4. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови: підруч. для ін-тів і фак. інозем. мов. Х.: Основа, 1993. 256 с.
5. Откупщиков Ю.В. К истокам слова: рассказы о происхождении слов. 5-е изд. СПб.: Авалонь, Азбука-классика, 2008. 352 с.
6. Тхорик В.И., Фанян Н.Ю. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация: учебное пособие. 2 изд. М.: ГИС, 2006. 260 с.
7. Чередниченко О. Мовні контакти у сучасному світі. КДУ. Іноземна філологія, 2006. № 40. С. 4–6.
8. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми та оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови»; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2004. 20 с.
9. Delahunty A. From Bonbon to Cha-cha Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases. New York, Oxford: Oxford University Press, 2008. 411 p.
10. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by S. Bullon. Fifth impression. Harlow, Essex: Pearson Education Limited, 2003. 1950 p.

Анотація

**О. КЕЧЕДЖИ. СЕМАНТИЧНА АСИМІЛЯЦІЯ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ
У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Стаття присвячена розгляду лексичних одиниць іншомовного походження. Особлива увага приділяється питанню семантики запозичених лексем. Здійснено огляд чинників, які сприяють семантичній асиміляції запозичених лексичних одиниць до системи сучасної англійської мови, а саме: пристосування до нового мовного середовища, впливу часу, належності до певного стилю, сфери використання та функціонування.

Ключові слова: лексичні одиниці іншомовного походження, семантика запозичених лексем, сфери надходження, синонімічний ряд.

Аннотация

**О. КЕЧЕДЖИ. СЕМАНТИЧЕСКАЯ АССИМИЛЯЦИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ
В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

Статья посвящена рассмотрению лексических единиц иностранного происхождения. Особое внимание уделяется вопросу семантики иноязычных лексем. Сделан обзор факторов, которые способствуют семантической ассимиляции заимствованных лексических единиц в системе современного английского языка, а именно: приспособления к новой языковой среде, влияния времени, принадлежности к определенному стилю, сферы использования и функционирования.

Ключевые слова: лексические заимствования, семантика заимствованных лексем, сферы заимствования, синонимический ряд.

Summary

O. KECHEDZHI. SEMANTIC ASSIMILATION OF BORROWINGS IN MODERN ENGLISH

The paper deals with the consideration of foreign lexical units. Special attention was concentrated on the semantics of borrowings. Promoting semantic assimilation of lexical units of foreign origin in the system of modern English was analyzed in the article. They are: adaptation to the new language environment, influence of time, belonging to a certain style, sphere of use and functioning.

Key words: lexical borrowings, semantics of borrowings, spheres of income, synonymic series.

кандидат філологічних наук,
викладач кафедри німецької
філології
ДВНЗ «Прикарпатський
національний
університет імені
Василя Стефаника»

ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Сучасна парадигма наукового знання спрямована на комплексний та антропоцентричний підходи до розуміння національної ментальності. Стверджується доцільність аналізу ментальної специфіки етносу у взаємозв'язку із його культурою та мовою як засобом її вербалізації.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень у руслі антропоцентризму став актуальним інтерес вчених до понять, які є ключовими для етносу чи його представників на певному етапі їх існування у просторі і часі та у діячності. Ще Л. Вайсгербер зауважив, що мова є дзеркалом, засобом і силою історії [19, с. 109]. Щоб краще зрозуміти своєрідність німецької ментальності і культури, варто простежити, як на вони формувалися і розвивалися, що і сформувало **актуальність** нашого дослідження.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема вивчення відображення мовою мисленнєвих структур, притаманних певному етносу, сягає від В. фон Гумбольдта та О.О. Потебні до наших часів. У сучасних дослідженнях національна ментальність трактується як своєрідний тип, образ мислення, соціально-психологічні установки, специфічний спосіб сприйняття об'єктивної реальності [2; 3; 4; 5; 6; 13]. Складниками ментальності визначають колективну пам'ять, соціальні уявлення та відносини, колективні емоції, почуття і настрої, норми, цінності та ідеали, національний характер та темперамент, ментальні репрезентації культури, стиль мислення, поведінкові зразки, національну ідентичність і мову [2; 3; 4; 5; 6; 13]. Динаміка розвитку національної ментальності етносу, за словами П. Дінцельбахера, адаптується до історико-соціальних обставин та певної епохи [4, с. 23–28].

Аналіз досліджень проблеми. Питання дослідження взаємозв'язку мови та національної ментальності є одним із важливих у філософії, соціальній лінгвістиці, лінгвокультурології.

Вчені акцентують увагу на взаємозв'язку суспільної свідомості й ментальності нації, економічного та політичного устрою, ментальності і культури, зокрема народної культури (фольклор, релігія, а також типові для конкретного народу оселі, костюми, господарські та художні промисли). Доцільність аналізу ментальної специфіки етносу у взаємозв'язку із його культурою та мовою як засобом вербалізації цієї специфіки стверджується у дослідженнях таких науковців, як А. Вежбицька [1], А.М. Приходько [6], О.М. Ракігіна [7], О.С. Селіванова [8], О.Б. Ткаченко [9], А.О. Флакман [10], М.А. Хакуй [11].

Об'єктом дослідження є особливості національної ментальності німецького народу, **предметом** – основні фактори їх формування. **Завдання** дослідження полягає у спостереженні за вербальною репрезентацією концептосфери німецького етносу у діячності з метою встановлення історико-культурних деформацій її складових.

На формування національної ментальності німецького народу вплинули історичні особливості. Німецька національна свідомість сформувалась під впливом геополітичних та історичних особливостей. Природні умови країни сприяли відокремленню територій. А.О. Флакман зазначає, що наявність природних меж у вигляді гір, пагорбів, річок і озер призвела до появи культурних і політичних кордонів між регіонами, появи величезної кількості діалектів і багатовікової роздробленості. Лише у 1990 році відбулося об'єднання країни [10, с. 144–169]. Тому одним із факторів становлення національної ментальності німецького народу є регіоналізм – відособленість різних складових німецької територіальної єдності та відсутність цілісної державності протягом тривалого періоду історичного часу, коли на території сучасної Німеччини існувало до 360 самостійних князівств із власними релігійними, культурними, соціальними нормами.

Важливими факторами впливу, що детермінували сучасну ментальність німецького народу в історичному аспекті, вважаються перебування країни під владою націонал-соціалістичної партії, розв'язання Другої світової війни та поразка у ній. Очевидно, наслідки цього періоду історії спровокували психологічні зрушення у духовній культурі етносу, що виявляють себе сьогодні, насамперед, у прагненні до індивідуалізму та відокремленні від стандартизації «типовий німець» [10, с. 144–169]. Як стверджують соціологічні дослідження, проведені після об'єднання Німеччини, лише кожен п'ятий німець висловлював гордість своєю належністю до громадян цієї держави [10, с. 144–169].

Орієнтуючись на дослідження цінностей німецького народу XV – XIX століть істориком П. Мюнхом (Peter Münch), Г. Баузігер (H. Bausinger) наголошуює, що моральні орієнтири ментальної сфери сучасного німецького народу характеризуються симбіозом традиційних та нових цінностей. Зокрема, результати репрезентативного опитування громадян Німеччини 90-х років XX століття демонструють такі панівні орієнтири, як *Ordnung* (порядок), *Fleiß* (старанність), *Pünktlichkeit* (пунктуальність) [11, с. 30]. П. Мюнх стверджує, що такі фундаментальні цінності закріпилися в німецькій свідомості у XVIII столітті [16, с. 9], адже саме цьому періоду притаманні такі центральні чесноти, як *Ordnung* (порядок), *Fleiß* (старанність), *Disziplin* (дисципліна), *Sparsamkeit* (ощадливість).

Історично обґрунтовані специфічні риси ментальності німецького народу не змінюються по своїй суті та не нівелюються, а модифікуються та отримують нові трактування. *Ordnung, Disziplin, Fleiß, Pünktlichkeit* залишаються головними складовими частинами німецької ментальності, але по-різному актуалізуються у різні історичні епохи [16, с. 9].

З кінця X ст. в історичних джерелах з'являється думка про поділ суспільства на три стани, кожен з яких виконує свою чітко окреслену функцію: ченці (*Beter*) молитвою прагнули забезпечити прихильність Вищої сили (Бога), воїни (*Krieger*) діяли за допомогою зброї, а робітники (*Arbeiter*) – забезпечували всіх засобами до існування [10, с. 116–144].

До XII століття лицарство утворило замкнутий привілейований стан, члени якого були позбавлені від податків та передавали своє звання в спадщину як титул [10, с. 116–144]. Отже, у суспільстві з'являвся свій уклад життя, встановлювався порядок, складалася суспільна ієрархія, а кожен прошарок населення виконував свою роботу. Важкий побут і постійні війни в епоху раннього Середньовіччя приводили до жорстокості, а оскільки розвиток суспільства відображається в його культурі, то одним з найяскравіших прикладів епічних творів того часу є, на думку деяких дослідників, "*Nibelungenlied*" («Пісня про Нібелунгів») [10, с. 116–144]. Історичною основою епосу є загибель бургундського королівства у 437 році та смерть гунського правителя Аттіли в 453 році.

Зауважимо, що на тому історичному етапі існування германського етносу, коли виникає та розвивається епос, не спостерігається відокремлених в особливу сферу інтелектуальної діяльності знань про природу, історію, філософію, художню літературу чи театр, тобто саме епос давав завершену та універсальну картину світу.

Вже на початку XIX століття німецькі романтики підкреслювали національний характер «Пісні про Нібелунгів». А.Я. Гуревич підкреслює, що А.-В. Шлегель та брати Грімм співвідносили її з «Ліадою», бачачи в цьому епосі *продукт народного духу* [2, с. 19]. Тому на основі цього твору доцільно простежити формування ключових рис характеру німців у ранньому Середньовіччі та їх вплив на становлення ментальності.

Найяскравішим представником героїчного минулого у творі є Гаген – жорстокий, холоднокровний, вірний васал свого сюзерена: "*Und wär es anders niemand als Hagen der Degen. / der kann im Übermute wohl der Hochfahrt pflegen*" [17].

Прямий та впертий, Гаген зображується як гордий, принциповий і найнебезпечніший противник Зіґфрида у дворі Бургундського правителя. Такі риси характеру цього персонажа підкреслюються лексикою, яка використовується для опису героя: іменник "*der Degen*" має в німецькій мові подвійну семантику – він означає як кинджал, меч, так і (в поетичному сенсі) лицаря. Використання цієї лексеми має на меті продемонструвати такі риси характеру Гагена, метафорично перенесені з властивостей меча як виду зброї та обладунків лицарів, як *міцність, твердість, небезпечність*.

Особливістю німецького героїчного епосу є невід'ємний взаємозв'язок радості та страждань і смерті, які ніби передбачені одні іншими у своїй єдності. Фаталізм пояснюється давньою вірою германців у Долю, яку слід прийняти за можливості активно, не уникаючи її. Вказівка на таке сприйняття дійсності міститься у перших рядках твору: "*Viel Wunderdinge melden die Mären alter Zeit / von preiswerthen Helden, von großer Kühnheit, / von Freud und Festlichkeiten, von Weinen und von Klagen. / von kühner Recken Streiten mögt ihr nun Wunder hören sagen*" [17]. Очевидно, з метою підкреслити таку двоїстість у сприйнятті навколишньої дійсності давніми германцями, автор використовує антитезу, ніби попереджаючи читача заздалегідь про страждання, які чекають на героїв епосу попереду: він зможе дізнатися *«про радість та святкування, про сльози і жалі»* ("*Von Freud und Festlichkeiten, von Weinen und von Klagen*") головних героїв. Твір насичений натяками на майбутні нещастя героїв, а опис їх прагнень, мрій майже постійно перегукується із зображенням наслідків. Наприклад, вже пророкування майбутнього вчинання Крیمхільди та Зіґфрида містить посилання на вбивство героя ріднею дружини та на пізнішу жорстоку помсту вдови за таку підлість: "*Das war derselbe Falke, den jener Traum ihr bot, / den ihr beschied die Mutter. Ob seinem frühen Tod / den nächsten Anverwandten gab sie blutgen Lohn!*" [17]. На це вказує метафоричне зображення сну про сокола, що символізує майбутню зустріч із Зіґфридом ("*das war derselbe Falke, den jener Traum ihr dot*"), проте нам відразу ж пропонується дізнатись про його швидку смерть ("*ob seinem frühen Tod*"). Очевидно, необхідність кривої помсти вважалась неодмінним атрибутом побуту наповненого війнами існування давніх германців.

Ієрархічна відмінність у соціальних становищах демонструється у «Пісні про Нібелунгів» описом гострого протиставлення васально-сюзеренних відносин. Чітка нерівність залежного та детермінантно вірного васала та його сюзерена виявляє себе у всіх сферах суспільних відносин – від духовної до військової. Наприклад, Зіґфрид з обуренням відмовляється розпочати поєдинок із васалом Гунтера Ортвіном, мотивуючи це їх суспільною нерівністю: "*<...> Nicht wider mich vermessen darf sich deine Hand: Ich bin ein reicher König, du bist in Königs Lehn: wohl dürfen deiner Zwölfe mit Streit mich nimmer besteh.*" [17]. Категорична неправомірність поєдинку підкреслюється використанням автором модального дієслова "*dürfen*", семантика якого є маркером суворої заборони, продиктованої законом. Ортвін не сміє підняти руку на Зіґфрида ("*Nicht wider mich vermessen darf sich deine Hand*"), адже він є лише васалом, а соціальне становище нідерландця визначається його королівським походженням та статусом майбутнього правителя.

Умови життя у середньовічному суспільстві спровокували специфічність міжособистісних відносин індивідів, вирішальну роль у яких відігравала силова сторона справи. Це сприяло становленню таких рис етнопсихології давньогерманського народу, як войовничість та жорстокість. Докази цього ми знаходимо на сторінках «Пісні про Нібелунгів»: Зіґфрид приїхав у Бургундію, керуючись наміром одружитись із королювною, проте починає розмову із братами Крیمхільди, вигукуючи войовничі погрози завоювати їх територію: "*Seid ihr nun so verwogen,*

wie euch die Sage zieht, So frag ich nicht, ists Jemand lieb oder leid: Ich will von euch erzwingen was euch angehört, Das Land und die Burgen unterwerf ich meinem Schwert.” [17]. Лицар, приїхавши із мирним наміром, все одно погрожує підкорити державу та її населення своєму мечу (“das Land und die Burgen unterwerf ich meinem Schwert”). Лицар чітко стверджує, що відбере у бургундців те, що їм належить (“Ich will von euch erzwingen was euch angehört”), вважаючи це своїм правом.

Отже, «Пісня про Нібелунгів» ілюструє поведінку персонажів, яка віддзеркалює їхні риси характеру та ментальність німецького народу у ранньому Середньовіччі. Значущими рисами персонажів твору є *дотримання правил і законів*, що ґрунтуються на чіткої *окресленій ієрархічній відмінності у соціальних становищах героїв*.

XIII століття в Німеччині характеризується затвердженням готичного стилю в мистецтві, що став визначальним напрямком у розвитку культури всієї середньовічної Європи [10, с. 144–160].

На думку Г. Баузінгера (H. Bausinger), Реформація та Мартін Лютер, з якими пов’язують становлення німецької нормативної мови, а також діяльність видатних німецьких класичних філософів стали прерогативними факторами впливу на формування сучасної ментальності німецького народу [11, с. 96; 13, с. 15]. Такої ж думки дотримується П. Мюнх (P. Münch), наголошуючи на тому, що період становлення сучасних домінуючих рис німецької ментальності припадав на саме XVIII століття, тобто післяреформаційний період. Історик стверджує, що ще у XVI столітті німецькому народу приписували такі риси характеру, як надмірна любов до різноманітних радостей життя, тяга до алкоголю, відсутність міри та самоконтролю [16, с. 14]. До боротьби з таким світосприйняттям закликає у 1520 році Мартін Лютер у своїй праці “An den christlichen Adel deutscher Nation”, проголошуючи порядок (*Ordnung*) волею Бога, який створив верховну владу з метою його дотримання [13, с. 56–57]. Найвагомим його внеском у розвиток літератури в цей період були духовні пісні й гімни та переклад Біблії німецькою мовою [16, с. 132–134].

М. Опарин у праці «Языковая репрезентация базового этноспецифического концепта: синхронно-диахронный аспект» (2010 рік) стверджує, що на середину XVII століття вже налічувалося понад 60 паремій, які відображали ціннісне ставлення до порядку (*Ordnung*) та інтерпретувалися суспільною свідомістю німецького народу: “Ordnung ist in allen Dingen gut”, “Ordnung muss man nach den Leuten richten und nicht die Leute nach der Ordnung” та багато інших. У цих пареміях стверджується розуміння порядку як імперативного в усіх сферах людського існування, визначального у процесі керування державою, репрезентується необхідність використання порядку в інтересах людини. На початку XVIII століття Іммануїл Кант характеризує німців вже як націю, яка любить порядок, дисципліну та чистоту, працьовиту та економічну [5, с. 101].

Протягом наступних двох століть порядок (*Ordnung*) як ключова ментальна риса німецької нації розвивався та модифікувався. Проаналізувавши історико-соціологічні праці, присвячені формуванню німецької етнічної психології, М. Опарин стверджує, що період кайзерівської Німеччини та Ваймарської республіки характеризується інтерпретацією порядку (*Ordnung*) в межах його репрезентації як дисципліни (*Disziplin*) та слухняності (*Gehorsam*) [5, с. 103].

У XVIII столітті німецька культура продовжила свій розвиток під знаком буржуазного Просвітництва. Відомими літераторами цієї епохи були поети Г. Клопшток (1724–1803) та М. Віланд (1733–1813) [10, с. 144–160].

XIX століття стало дуже важливим етапом у німецькій історії, оскільки Німеччина досягла національної єдності і стала однією з найбільш економічно потужних і політично сильних світових держав. За умов швидкого економічного підйому розвивалися різні галузі культури. Вершиною музичної творчості вважаються твори Л. Бетховена, а літературного – Й.В. Гете. Засновником романтичного напрямку в літературі став барон Гарденберг, відомий під псевдонімом Новаліс (1772–1801), а його теоретиками – брати Шлегель. Романтизм у музиці представлений композиторами К.М. Вебером (1786–1826) і Т.А. Гофманом (1776–1822). Приблизно у цей же час у Німеччині працювали композитори Ф. Мендельсон-Бартольдї (1809–1847), Р. Шуман (1810–1856), Р. Вагнер (1813–1856) [Там само]. Першим представником класицизму в німецькій літературі став Г. Лессінг (1729–1781), який обґрунтував реалістичну естетику національної німецької літератури. Великими представниками німецького (Ваймарського) класицизму були Й.В. Гьоте (1749–1832), Й.Ф. Шіллер (1759–1805) [10, с. 144–160].

Трагічні події XX століття в історії Німеччини стали важкими ударами для німецької культури.

Аналізуючи особливості ментальних характеристик німців періоду панування націонал-соціалізму, деякі історики стверджують, що базисне для етнічної психології цього народу прагнення до впорядкування навколишнього світу та власного внутрішнього виміру виявлялося та характеризувалося в цей час як *Kalkulierbarkeit* (передбачуваність), *Gewissheit* (впевненість), *Effizienz* (ефективність), *Zuverlässigkeit* (надійність), *Sicherheit* (безпека) [16, с. 128]. Б. Нусс пов’язує з розумінням порядку також обов’язок (*Pflicht*) та національну готовність німців підкорятись авторитету [16, с. 128]. Друга половина XX ст. характеризується доміантністю серед складників порядку його фактичної реалізації у забезпеченні безпеки (*Sicherheit*) та стабільності (*Stabilität*) Опитування німецьких громадян, проведені Г. Баузінгером (H. Bausinger), засвідчують, що і на початку XXI століття ця ментальна риса не втратила своєї базової позиції в етнопсихології німецького народу [10, с. 103; 18, с. 87].

Отже, етнічна ментальність німецького народу, її специфічні риси розвивались у хронологічному аспекті під впливом історичних, соціальних, географічних та геополітичних обставин. Прагнення до впорядкування зовнішнього та внутрішнього світу як ключова риса німецької етнопсихології почало формуватися ще у ранньому Середньовіччі, переживаючи у процесі власного розвитку валоративні зміни як у сфері інтерпретації, так і у сфері своєї потенційної реалізації. Взаємозумовлена система залежності мови, мислення та культури народу спроектувала відображення цих процесів у працях педагогів, філософів, мислителів своїх епох та в творчості представників культурно-мистецького виміру.

Література:

1. Вежбицкая А. Язык: культура: познание. М.: Слово, 1997. 489 с.
2. Гуревич А.Я. Проблема ментальностей в современной историографии. Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. Вып. 1., М.: Наука, 1989. 226 с.
3. Гуревич А.Я. Средневековый героический эпос германских народов. Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах: вступ. статья. М.: Художественная литература, 1975. 750 с.
4. Дінцельбахер П. Історія європейської ментальності. Серія «Культурологія» / за ред. П. Дінцельбахера. К.: Літопис, 2004. 722 с.
5. Опарин М.В. Языковая репрезентация базового этноспецифического концепта: синхронно-диахронный аспект: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка»; Курганский государственный университет. Ижевск, 2010. 22 с.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 322 с.
7. Ракитина О.Н. Признаки концепта ГОРА и их актуализация в значении слова (на материале русских и немецких сказок). Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста. Ч. 2. Волгоград, 2003. С. 291–192.
8. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
9. Ткаченко О.Б. Мовні критерії національної ментальності. Нова філологія. 2001. № 1. С. 23–65.
10. Флакман А.А. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки»; Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н.А. Добролюбова. Нижний Новгород, 2005. 191 с.
11. Хакуй М.А. Лингвокогнитивные способы экспликации ментальности личности Джона Голсуорси (на материале романа «Сага о Форсайтах»): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Теория языка»; Адыгейский государственный университет. Майкоп, 2011. 271 с.
12. Bausinger H. Typisch deutsch. Wie deutsch sind die Deutschen? München: C.H. Beck Verlag, 2005. 89 s.
13. Craig G.A. Über die Deutschen. München: Verlag C.H. Beck, 1991. 392 s.
14. Luther M. An den Christlichen Adel deutscher Nation: Frühneuhochdeutsche Texte. Ausgewählt und eingeleitet von G. Kettmann. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1971. 304 s.
15. Müller J.-D. Das Nibelungenlied. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2002. 176 s.
16. Münch P. Ordnung, Fleiß und Sparsamkeit. Texte und Dokumente zur Entstehung der “Bürgerlichen Tugenden”. München: Carl Hanser Verlag, 1984. 146 s.
17. Nibelungenlied. URL: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/das-nibelungenlied-5833/1>
18. Nuss B. Das Faust-Syndrom. Ein Versuch über die Mentalität der Deutschen. Bonn; Berlin: Bouvier Verlag, 1993. 213 s.
19. Weisgerber L. Das Menschheitsgesetz der Sprache. 2. Auflage. Heidelberg: Quelle & Meyer Verlag, 1964. 202 s.

Анотація

Н. КОРОЛЬОВА. ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню питання специфіки етнічної ментальності німецького народу. Визначено окремі історичні чинники ментальності німецького народу. Встановлено лексику, що сприяє інтерпретації національних рис характеру представників зазначеного етносу.

Ключові слова: давні германці, етнічна ментальність, ментальні риси.

Аннотация

Н. КОРОЛЁВА. ФОРМИРОВАНИЕ МЕНТАЛЬНОСТИ НЕМЕЦКОГО НАРОДА: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена исследованию вопроса специфики этнической ментальности немецкого народа. Определены отдельные исторические факторы ментальности немецкого народа. Установлена лексика, которая способствует интерпретации национальных черт представителей указанного этноса.

Ключевые слова: давние германцы, этническая ментальность, ментальные черты.

Summary

N. KOROLIOVA. FORMATION OF THE MENTALITY OF GERMAN PEOPLE: LINGUOCULTURAL ASPECT

The article deals with the ethnic specificity of the German mentality. There are determined separate historical factors of mentality of the German people. Also is found the vocabulary, which contributes to the interpretation of the national traits of the representatives of this ethnic group.

Key words: ancient German people, ethnic mentality, mental traits.

кандидат філологічних наук,
доцент
кафедри германської філології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ТА ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ЇХ ВИДІЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Сучасний етап лінгвістичних досліджень характеризується підвищеним інтересом до вивчення емоційності, яка слугує для вираження емоцій людини і посідає вагомe місце в загальному обсязі лексики.

Предметом нашого аналізу є дослідження лексико-семантичної групи дієслів емоційного стану в сучасній німецькій мові, які описують різні емоції людини, перебуваючи в яких вона переживає певні почуття, а також їх зовнішні виявлення.

Особливості вираження емоційного стану описано у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Найвідомішими з них є такі: Ш. Баллі [1], Н. Бойко [2], Л. Васильєв [3], А. Вежбицька [4], О. Вольф [5], Є. Галкіна-Федорук [6], М. Гамзюк [7] та інші. Незважаючи на численні дослідження, які присвячені емоційному мовленню, семантичні особливості дієслів, які позначають види настроїв людини, вивчено ще не досить повно.

Актуальність цього дослідження зумовлена зацікавленістю лінгвістів щодо питання змістовності предикату, оскільки дієслово володіє різноманітністю граматичних категорій і форм. Дієслово посідає центральне місце в лексичній системі німецької мови і має великий потенціал, який приваблює багатьох лінгвістів для дослідження його граматичних, семантичних та стилістичних особливостей.

Метою дослідження є розкриття механізмів семантичного аналізу дієслів на позначення емоційного стану в сучасній німецькій мові. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1) з'ясувати теоретичні засади дослідження експресивності та емоційності як лексико-стилістичних категорій;

2) вивчити засоби вираження різновидів гарного та поганого настрою в предикативних конструкціях;

3) дослідити семантичні особливості дієслів зі значенням емоційного стану.

Як відомо, слова кожної мови виконують оцінну та експресивну функції, завдяки яким у значенні багатьох лексем репрезентовано вираження почуття радості, захоплення, ніжності, обурення, глузування тощо. Сукупність семантико-стилістичних ознак мовної одиниці, що забезпечує її здатність бути у комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження відношення мовця до змісту мовлення, називають експресивністю [9, с. 591]. Лексичні експресивні засоби охоплюють шари лексики, які, окрім свого предметно-логічного значення, володіють оцінним компонентом. Всім експресивним засобам цього рівня притаманна чітко виражена позитивна та негативна конотація.

У комунікативному акті паралельно з мовними експресивними засобами використовуються численні паралінгвістичні засоби (гучність та тембр голосу, темп мовлення, міміка, жести), які сприяють експресивності мовлення.

Експресивність як одна із властивостей мовної одиниці тісно пов'язана з категорією емоційної оцінки та вираженням емоцій у людини.

Категорія емоційності властива емоційному (емоційному) мовленню, котре постулюється як мовлення неконтрольоване, породжене короткочасними бурхливими переживаннями людини (її люттю, гнівом, жахом, відчаєм або ж раптовою великою радістю) [8, с. 355]. Отже, основним змістом емоційного забарвленого слова є вираження почуттів, переживань та різноманітних емоцій людини.

Емоційний стан (настрій), під час якого переживаються певні почуття, виражається у сучасній німецькій мові за допомогою конструкцій типу “*er ist gut (schlecht) gelaunt*” – «бути в гарному (поганому) настрої», “*gut aufgelegt (gestimmt) sein, guter Laune sein*” – «бути в доброму гуморі», “*das hat mich fröhlich gestimmt*” – «це налаштувало мене на веселий лад». Вираз “*er verstimmt (mißgestimmt) sein*” – «він не в гуморі» позначає не нейтральний емоційний стан, а поганий настрій.

У поєднанні з часткою *zu* та інфінітивом дієслівні сполучення *sich einstellen* та *gestimmt sein* – «налаштуватися» вказують на стан, за якого існує бажання виконувати будь-яку дію: *ich bin gestimmt zu arbeiten* – «я налаштований працювати». Конструкція «бути налаштованим проти когось, чогось» передає стан, за якого відчувається негативне відношення: *er ist gegen mich eingenommen* – «він налаштований проти мене».

Конкретний емоційний стан з певними ознаками хвилювання, роздратування та радості позначається за допомогою таких дієслів та словосполучень: *sich aufregen, sich wegen etw. G beunruhigen* – «хвилюватися»; *böse sein, sich ärgern* – «сердитись»; *traurig (betrübt) sein* – «сумувати»; *sich frohen, froh sein* – «радіти».

Наступні лексичні одиниці пов'язані між собою еквіполентними опозиціями, які характеризуються якісною відмінністю прояву настрою людини.

Наявність будь-якого поганого настрою може позначатися за допомогою таких фразеологічних одиниць: *mit dem linken Fuß zuerst aufgestanden sein* – «бути в лихому (у злому, у поганому) настрої (гуморі)»; *wie ein begossener Pudel* – «як у воду опущений»; а також словосполучень: *schlechter Laune sein* – «бути не в доброму дусі», *mißmutig, mißgestimmt sein* – «киснути».

Каузативне значення «засмучувати» має дієслово *betrüben* та такі його синоніми: *traurig machen*, *traurig stimmen*, *grämen*.

Різноманітнішими є засоби вираження різновидів гарного та поганого настрою (емоційного стану) в німецькій мові. Пригнічений внутрішній стан та його емоційне переживання позначаються великою семантичною парадигмою із домінантною *сумувати*, яка умовно може розділитися на групи із наявністю сем становлення, каузативності, побутовості.

Із значенням «бути в пригніченому стані», «відчувати тяжкість на душі» функціонують у німецькій мові такі дієслова та стійкі словосполучення – фразеологізми: *trauern* – «тужити», *langweilen* – «нудьгувати», *trübselig sein*, *Grillen fangen*, *Trübsal blasen* – «хандрити», *leiden*, *kranken* – «страждати», *bedauern* – «жалкувати», *etw. nicht Wiedergutzumachendes betreuen* – «кусати собі лікті», *die Hände ringen* – «заламувати руки», *sich D. die Haare ausraufen* – «рвати на собі волосся».

Двочленні конструкції, які виражають емоційне переживання, трансформуються в речення, у яких позицію присудка займає конструкція «*sein* + прикметник» (для вираження категорії стану): *er ist trübselig* – «він сумний». Тричленні конструкції, які вказують на пригнічений емоційний стан, можуть вживатися в головних та підрядних реченнях різного типу (умовних, означальних, причини тощо). *Wenn ich so was höre, könnte ich mir die Haare raufen* – «Коли я щось таке чую, я здатний рвати на собі волосся»; *Überall brüllende Menschen, die sich die Haare raufen* – «Скрізь галасливі люди, що перебувають у розпачі»; *Und Sie wollen bestimmte sehen, weil er sich deswegen die Haare rauft* – «Вам напевно не хочеться бачити те, тому що він з цього приводу занадто переживає».

Відповідне значення з домінантною семою становлення ототожнює дієслова та словосполучення *den Kopf hängen lassen* – «зажуритися», *wie ein Häufchen Unglück aussehen* (ірон.) – «мати жалюгідний, нещасний вигляд», *niederschlagen sein* – «засмутитися».

У ролі суб'єкта разом з деякими дієсловами цієї групи замість живої істоти виступають іменники *обличчя*, *очі*, *вид*: *ein langes Gesicht machen*, *eine saure Miene machen (ziehen)*, *ein Gesicht wie sieben Tage Regenwetter machen* – «мати кислий вираз обличчя», *sich D. die Augen aus dem Kopf weinen* – «виплакати собі всі очі», *die Augen gingen ihr über* – «вона розплакалася». Такі конструкції мають метонімічний характер.

Проміжну ланку серед розглянутих груп займає фразеологічний зворот *sich (D.) Asche aufs Haupt streuen* – «посипати голову попелом (сильно сумувати через щось)», цей вираз передає глибоку скорботу під час втрати, бід.

Антонімічне значення – «переходити від млявого, пригніченого фізичного і душевного стану до бадьорого, піднесеного» (також із домінантною семою становлення) мають лексичні одиниці *sich ermannen*, *wieder Mut fassen*, *Mut schöpfen* – «підбадьоритися», *beleben*, *aktivieren* – «пожвавлюватися».

Наступний лексико-семантичний ряд дієслів перебуває в конверсивних відношеннях з попередньою групою, дієслова якої передають двобічні суб'єктно-об'єктні відношення в лексико-семантичній системі. Каузативними корелятами до цих лексем постають словосполучення *sich (D) das Herz erleichten* – «відвести душу (поділитися з кимось своїми переживаннями)», *j-m sein Herz ausschütten* – «висловитися щиро (до краю) перед кимось», *die Tränen trocknen* – «висушити сльози комусь (заспокоїти того, хто плаче)».

У ході аналізу семантичних особливостей предикатів зі значенням емоційного стану було встановлено, що численний клас дієслів емоційного стану сучасної німецької мови описує різноманітні стани людини, під час яких виражаються багатоманітні почуття. Семантичні парадигми послідовно характеризуються опозиціями за семами буттєвості/ становлення (*traurig sein* – *sich betrüben*) та некаузативності/каузативності (*traurig sein* – *traurig machen*). Окрім цього, на лексичне значення інколи нашаровуються опозиції з позитивною або негативною модальністю (*trauen* – *sich ermannen*). Формальною ознакою дієслів емоційного стану є їх здатність вживатися в дво-членних та тричленних конструкціях, в які трансформуються стійкі словосполучення та фразеологічні одиниці.

Отже, дієслова зі значенням емоційного стану володіють широким розмаїттям семантичних властивостей, що характерно для більшості лексичних одиниць сучасної німецької мови. Вони здатні утворювати синонімічні, антонімічні ряди та бути складовою частиною метонімічних, стійких і фразеологічних словосполучень.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Наука, 1961. 394 с.
2. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005. 552 с.
3. Васильев Л.М. Семантика русского глагола: учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. М.: Высшая школа, 1981. 184 с.
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с пол. А.Д. Шмелева. М.: Языки рус. культуры, 1999. 780 с.
5. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. М.: Наука, 1985. 228 с.
6. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке: сборник статей по языкознанию. М.: МГУ, 1958. С.103–124.
7. Гамзюк М.В. Виразення емотивної тривалості фразеологічними одиницями німецької мови. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». К.: Видавничий центр КНЛУ, 2015. Том 18, № 2. С. 14–22.
8. Дудик П.С. Стилистика української мови: навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. М.: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.

Анотація

**О. КРАЙНЯК. СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ
ТА ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ЇХ ВИДІЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**

У статті уточнено понятійний зміст емоційності як стилістичної категорії, проаналізовано семантичні особливості дієслів зі значенням емоційності в сучасній німецькій мові.

Ключові слова: емоційність, експресивність, предикат, семантичне значення, лексичне значення.

Аннотация

**О. КРАЙНЯК. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГЛАГОЛОВ СО ЗНАЧЕНИЕМ
ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ И ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ИХ ВЫДЕЛЕНИЯ
В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ**

В статье уточнено понятийное содержание эмоциональности как стилистической категории, проанализированы семантические особенности глаголов со значением эмоциональности в современном немецком языке.

Ключевые слова: эмоциональность, экспрессивность, предикат, семантическое значение, лексическое значение.

Summary

**O. KRAYNYAK. SEMANTIC PECULIARITIES OF VERBS WITH THE MEANING OF EMOTIONAL
STATE AND THE MAIN CRITERIA FOR THEIR SELECTION IN MODERN GERMAN**

In the article we clarified the conceptual content of emotionality as a stylistic category, analyzed semantic peculiarities of verbs with the meaning of emotionality in modern German.

Key words: emotionality, expressiveness, predicate, semantic meaning, lexical meaning.

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри методики
викладання української й іноземних
мов і літератур
Інституту філології
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО РІЗНОВИДУ “MANAGEMENT DISCOURSE”

Вступ. Дискурс менеджменту (управлінський дискурс) набув популярності з утворенням корпорацій і необхідністю керувати великою кількістю персоналу. У професійному розумінні функцію управління визначають як організацію та контроль роботи компанії або її співробітників (“to organize and control the work of a company, or group of people”), а саме управління – як процес зі здійснення такої діяльності (“directing or running a business; the control or organization of people, a business, a project, etc.”) [7, с. 175, 249]. Здійснення впливу на підлеглих і розроблення методів оперування бізнесом із метою збільшення ефективності праці та підвищення продуктивності компанії належать до основних завдань цього різновиду бізнес-дискурсу [8]. Доведення до співробітників компанії рішень керівництва та зворотний зв’язок із виконавцями здійснюють письмові (*annual report, business plan, business report, instruction, guidelines, rules and regulations, order, memo, compensation plan, induction programme, personnel evaluation sheet, programme for personnel, pension scheme*) та усні мовленнєві жанри (*business meeting і business talk*).

Постановка проблеми. Управлінський дискурс, термінологія менеджменту та менеджерська «новомова» (*managerspeak*) неодноразово потрапляли у фокус уваги дослідників. Їм присвячені праці Н.Н. Горбунової «Современная англоязычная терминосистема сферы менеджмента: структурно-семантическая и когнитивно-фреймовая характеристика» [1], Н.С. Сухачової «Структурно-семантичні й лінгвокогнітивні параметри англословної терминосистеми менеджменту» [4], Ю.А. Дригіної «Репрезентация фрейма «управление» глагольными лексемами современного английского языка» [3]. Дискурсивні параметри управлінської комунікації вивчали Т.С. Бетман і С.А. Снелл [5], мовні аспекти управління організацією досліджували А. Хуцунські і Д. Бучанен [6], менеджерську «новомову» розглядала Ю.В. Данюшина в дисертаційній праці «Многоуровневый анализ англоязычного сетевого бизнес-дискурса» [2]. Не применшуючи вагомості зазначених досліджень, відкритою залишається проблема комунікативно-прагматичного моделювання дискурсу менеджменту, що й становить мету цієї публікації. Завдання полягають у виявленні основних параметрів моделі цього різновиду дискурсу та віднаходження мовних засобів її репрезентації на бізнес-сайтах провідних американських і британських компаній.

Виклад основного матеріалу. Кожен функціональний різновид бізнес-дискурсу виконує певну соціальну місію, формулює загальну комунікативну мету й стратегію, містить систему цінностей і ключових концептів, діє в межах рольового сценарію, який визначає реєстр і впливає на тональність мовлення. Дискурс менеджменту, представлений на Інтернет-сайтах провідних американських і британських компаній, розглядатимемо за цими параметрами.

Соціальна місія дискурсу менеджменту полягає в організації діяльності підприємства як єдиного суспільного організму, комунікативна мета – у вихованні лояльності та в залученні до базових цінностей бізнес-організації її співробітників, партнерів та інвесторів.

Реалізуючи свою комунікативну мету, дискурс менеджменту послуговується інформативною (інформування співробітників і керівництва про стан справ, організаційні й управлінські рішення, проекти з реструктуризації й оптимізації роботи підприємства тощо), прескриптивною (надання розпоряджень, наказів, інструкцій тощо) та аргументативно-переконуючою стратегіями (переконання в правильності запропонованих чи прийнятих рішень, планів, програм).

Здійснення стратегії дискурсу менеджменту забезпечує низка тактичних прийомів, що їх утілюють мовні та мовленнєві засоби. Наприклад, у межах інформативної стратегії застосовують такі тактичні прийоми: композиційної побудови повідомлення з опорою на «закон краю»: “I am pleased to report that, even as world economies remain fragile, News Corporation has completed fiscal 2010 renewed and fundamentally stronger than when I wrote to you at this time last year. Technological advances are giving us new ways to show our strengths, enhance our coverage and encourage interactivity” (News Corp AR 2010); показу життєво важливої/практично значущої інформації: “We developed new sources of funding and boistered our capital base after the credit markets froze. The progress we made through the year also enabled us to keep an important commitment to our shareholders – continuing to pay our dividend without interruption” (American Express AR 2009); наведення нової, цікавої для реципієнта інформації: “I write with exciting news. This morning, Altria Group, Inc. (Altria) and UST Inc. (UST) announced that they have entered into a definite agreement for Altria to acquire all outstanding shares of UST” (Altria); фокусування уваги: “Our focus for this year is to ensure that we respond effectively to the financial crisis and recessionary climate, whilst retaining the necessary emphasis on our other priorities” (FSA BP 2009/10); “We are in the people business. It’s the people in our hotels that really bring all brands” (IHG AR 2010); пояснення, коментування, інтерпретації фактів: “When used in this discussion, the terms “Avon”, “Company”, “we”, “our” or “us” mean, unless the context otherwise indicates, Avon Products, and its majority and wholly

owned subsidiaries” (Avon AR 2010); перелічення: “Our main priorities should be clear – our food, our people, and the environment” (McDonald’s AR 2008); градації/деградації (ефект посилення/послаблення уваги): “Mary Kay is a mother, sister, guardian angel, and patron saint to the women who sell her products” (Mary Kay Cosmetics); рубрикації (послідовний виклад матеріалу під заголовками-рубриками): “Growth. First, we continue to have aggressive growth plans. Leverage. Second, we are committed throughout the organization to leverage expenses and improve productivity. Returns. Third, we have a track record of generating solid returns at Walmart” (Walmart AR 2010); табуляції (розбивка речень у стовпчик): “Strategically, we made a number of moves this past year to strengthen our operations, including: – Negotiating new retransmission consent agreements with a number of cable providers...; – Expanding successful franchise like national Geographic Channel...; – Delivering on the promise of 3D with Avatar...; – Developing new economic models for digital journalism that will help us to expand our brands” (News Corp AR 2010).

Для реалізації інформативної стратегії автори послуговуються наративними повідомленнями, у яких застосовують відповідний тема-рематичний поділ речень, емфазу, дефініції економічних понять, дієприкметникові звороти, етикетні кліше “I am pleased to report”, лексичні повтори, добирають прагматично марковану лексику (*dividend, funding, capital*), «сильну» лексику (*strengths, commitment*) і лексику, спрямовану на фокусування уваги (*focus, emphasis*); неологізми (*to boister, IBMers*), експресивні епітети (*aggressive growth, exciting news*), персоніфіковані (*mother, sister*) і метафоричні назви (*guardian angel, patron saint*) на позначення компанії.

Прескриптивну/регулятивно-директивну стратегію застосовують у наказах, розпорядженнях, інструкціях, рекомендаціях та інших нормативно-розпорядчих документах: *guidelines, rules and regulations, order, programme for personnel, statutory rights*. Мета цієї стратегії – зобов’язати виконувати рішення та завдання керівництва, дотримуватися стандартів і нормативів ведення бізнесу. У межах цієї стратегії в дискурсі менеджменту застосовують такі тактичні прийоми: апеляції до читача/слухача (у формі прямих апелятивів і спонукальних конструкцій): “As you know, the primary multilateral treaty to date for a sui generis right, The Treaty on International Property; Let me explain now how this business model works” (IBM AR 2014); спонукання до дії у формі наказового способу, модальних дієслів, інфінітиву, пасивних конструкцій, прямих директивів: “Statutory rights: The Trade Practices Act 1974 implies the following conditions into consumer contracts: the supplier must be able to give the consumer clear title to the goods, including goods bought at auction; the goods must be of “merchandable quality”; the goods must be fit for their purpose” (Consumer Affairs & Fair Trading); “IHG is aligned around great values which are consistently brought to life through a set of five Winning Ways: do the right thing; show we care; aim higher; celebrate difference, and work better together” (IHG AR 2010); консолідації членів колективу (у формі градації, перелічення та лексичних повторів): “One team, one plan, one goal” (Ford ІЗ 2013).

Здійснення аргументативно-переконуючої стратегії забезпечує планово-звітна документація, зокрема *annual report* і *business plan*, у якій адресат надає переконливі докази на свою користь, доводить правильність своєї думки, формує певну позицію, намагається нав’язати своє бачення, долучити до своїх цінностей, змінити погляди реципієнта. Із цією метою послуговуються двома основними типами аргументів: логічним (доведення) і психологічним (навіювання).

У межах логічного/раціонального аргументу в дискурсі менеджменту застосовують такі тактичні прийоми: посилення на джерело інформації (факти, закони, постанови, документи, авторитети, компетентні джерела, суспільну думку, прецедент): “Despite the worldwide economic recession, microprocessor unit shipments for the industry were up 6% in 2009, according to Mercury Research – illustrating how essential computing has become in our lives” (IBM AR 2014); посилення на статистичні дані: “Our gain in net worth during 1998 was \$25.9 bn., which increased the per-share book value of both our Class A and Class B stock by 48.3%” (Berkshire Annual Letter); визначення термінів: “The term “liquidity”, as used by GM, is the amount of cash readily accessible to meet the company’s immediate or very near-term obligations” (GM BP 2009-13); порівняння: “In fact, 66 million GM cars and trucks are this country’s roads today, 44 million more than Toyota” (GM BP 2009-13); протиставлення (за рахунок прийменника *but*, частки *not* та антитези): “We understand that acting responsibly is not just the right thing to do, but the smart thing to do for our business” (McDonald’s AR 2008); “We are focused on quality, not quantity” (IHG AR 2010); “We entered 2009 in one of the deepest recessions in our history, and ended it with broad-based demand for our products across all regions and market segments” (Walmart AR 2010); ілюстрації й екземпліфікації: “Accessories such as samples, makeup mirrors, cosmetics bags and travel kits were sold primarily as hostess gifts, business supplies or sales aids” (Mary Kay Cosmetics); “Our associate roles are being redesigned to create clear career paths. In India, for example, the Bharti Walmart training Center prepares rural youth for jobs in retail and related industries” (Walmart AR 2010).

У межах психологічного/емоційного аргументу в дискурсі менеджменту застосовують такі тактичні прийоми: сугестії або навіювання (за рахунок прямих і синонімічних повторів, паралелізму, натяків і алюзій): “For Coca-Cola Enterprises, 2007 was a year of transformation, a year of progress, a year of growing momentum”; “We are committed to providing choices, assuring quality and safety, delivering great taste, and sourcing in an ethical manner” (McDonald’s AR 2008); “As we expand our portfolio, it is our responsibility to have in place a world-class system that puts the right product and package in consumers’ hands at the right time and price” (алюзія на відому приказку “in the right place at the right time”) (Coca-Cola AR 2007); апеляції до почуттів і емоцій (емоційний топос): “I am proud of the progress that our associates are making towards helping us to build our own legendary culture” (Sears Holdings AR 2010); “By doing so, we showed how much we care about our customers, especially in difficult times” (Walmart AR 2010); апеляції до відчуттів (емоційний топос): “One of the fastest growing hotel brands, we offer convenience and

comfort at great value” (IHG AR 2010); апеляції до задоволення (емоційний топос): “*We like to make sure that our guests have fun when they stay with us*” (IHG AR 2010); апеляції до позитивних чи негативних мотивів (користь – шкода) – прагматичний топос: “*Specifically, we’re focused on enhancing shareholder value by driving three important priorities: growth, leverage and returns*” (Walmart AR 2010); апеляції до становища в суспільстві (етичний топос): “*We’ll show that we respect individuals and always put our customers first*” (Walmart AR 2010); “*One ambition is for the Chrysler name to be front line and center in the news*” (The Chrysler Five Year Plan 2010–14); діалогізації й інтимізації викладу (створення й зняття когнітивного дисонансу у формі запитання й відповіді на нього): “*So what are the customers telling us what they need to be successful? For established businesses they need support to drive cost productivity (no surprise) to remain competitive in an increasingly global world*” (IHG AR 2010).

До базових цінностей дискурсу менеджменту належать такі: “organization” (організація), “decision-making” (прийняття рішень), “efficiency” (ефективність), “innovation” (інновації) та “economy” (економія). Правильно організована діяльність підприємства – це суттєвий складник управління, чому сприяє вибір моделі бізнесу й управлінські навички керівництва: “*We are a world class organisation. We are capable of taking on the world’s great oil and gas challenges. In 2011 we organized, through a fundamental model, to become competitive in every aspect of what we do. It is working*” (bp BP 2016). Правильне прийняття рішень розцінюється як досягнення в роботі керівництва й записується до активів компанії, що очевидно зі змісту звіту: “*Our strategic acquisition of Weston Financial Group sent a clear message to the investment community: Washington Trust is a major player in wealth management*” (Washington Trust AR 2015). Не менш важливими є пошуки новітніх методів управління для досягнення більшої ефективності роботи бізнес-організації, на чому наголошує президент і виконавчий директор компанії Джон Дір: “*The company made further strides in asset management too, and contributed to find ways of operating with more efficiency and effectiveness*” (Deere AR 2009). Інновації та революційні ідеї – найбільша цінність в управлінні бізнесом, яку транслює дискурс менеджменту в особі власника компанії News Corporation Руперта Мердока: “*BSkyB is a well-run business with talented and committed people who have brought many innovations to customers in the UK and Ireland since we founded it in 1989*” (News Corp. AR 2008). Поняття «економія», яке входить до базових цінностей управлінського дискурсу, відображає заява виконавчого директора компанії British Petroleum Бернарда Луні: “*We are also focused on every dollar we spend, cost and capital, and motivating our people to be rigorous in their choices only doing what truly creates value. By next year we expect to have taken \$9bn of spend out versus 2014. All without compromising growth*” (bp BP 2016).

Смислове поле дискурсу менеджменту організує рольовий сценарій «керівник – підлеглий», семантичними домінантами якого є концепти “management” і “work”. Якщо дискурс менеджера апелює до співробітників, він активізує концепт “work” у таких номінаціях: *human resource, personnel, staff, subordinate, employee, worker, manpower* та їхніх контекстуальних синонімах, наприклад, як у листі Руперта Мердока до своїх співробітників: “*I have confidence in that future because I know the character and ability of the 64,000 dedicated individuals who make up the News Corporation family: women and men with a passion for innovation, an aversion to complacency – and a belief that all consumers deserve quality and choice*” (News Corp. AR 2008). Рольовий сценарій дискурсу менеджменту задає диспаратетний реєстр спілкування, у якому керівник має офіційні владні повноваження й відіграє визначальну роль. Диспаратетний реєстр визначає офіційну чи напівофіційну тональність, яку зазвичай пом’якшують різного роду лексико-синтаксичні, стилістичні та риторичні засоби, покликані демократизувати ділове спілкування, що зумовлюється сучасними вимогами та реаліями. Ілюстрацією може служити звернення голови компанії IBM Вірджинії Рометті до акціонерів, інвесторів і співробітників у звіті за 2014 р.: “*This is the work that energizes me and all my fellow IBMers. I am deeply grateful to the IBM team for bringing us here, and to you, our shareholders, for your support. I hope you share our excitement about our company’s path and the shared opportunity we have, together, to do something that is truly essential*” (IBM AR 2014). У цьому фрагменті авторка використовує багатий мовний арсенал для надання спілкуванню «людського обличчя», а саме: отожднює себе зі своїми підлеглими – *my fellow IBMers*; безпосередньо звертається до акціонерів (прийом персоналізації) – *you, our shareholders*; уживає емоційно заряджену лексику – *deeply grateful, excitement*; емфазу – *truly essential*; метафору – *company’s path*. Такого роду засоби покликані знизити рівень офіційності, наблизити керівництво до рядових співробітників та акціонерів, продемонструвати відкритість, демократичність, людяність, колективізм і дружні наміри, тим самим надаючи діловому спілкуванню більш неформального, партнерського тону.

Висновки. Отже, модель дискурсу менеджменту можна описати в таких параметрах: соціальна місія – організаційна, комунікативна мета – виховання лояльності та залучення до базових цінностей бізнес-організації її співробітників, партнерів та інвесторів, комунікативні стратегії – інформативна, прескриптивна, аргументативно-переконуюча з притаманними їм тактичними прийомами, базові цінності – “organization”, “decision-making”, “efficiency”, “innovation”, “economy”, ключові концепти – “management” і “work”, рольовий сценарій – “керівник – підлеглий”, реєстр спілкування – диспаратетний, тональність – офіційна чи напівофіційна, тон викладу – діловий, іноді підкреслено неформальний, партнерський.

Література:

1. Горбунова Н.Н. Современная англоязычная терминосистема сферы менеджмента: структурно-семантическая и когнитивно-фреймовая характеристика: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Пятигорск, 2014. 247 с.
2. Данюшина Ю.В. Многоуровневый анализ англоязычного сетевого бизнес-дискурса: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. 10.02.04. М., 2011. 45 с.

3. Дрыгина Ю.А. Репрезентация фрейма «управление» глагольными лексемами современного английского языка: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Белгород, 2007. 195 с.
4. Сухачова Н.С. Структурно-семантичні й лінгвокогнітивні параметри англomовної терміносистеми менеджменту: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2014. 278 с.
5. Bateman T.S., Snell S.A. Management: The new competitive landscape. Boston: McGraw Hill, 2004. 585 p.
6. Huczynski A., Buchanan D. Organizational Behavior. New York, London, Toronto etc.: Prentice Hall, 1991. 615 p.
7. LBED – Longman Business English Dictionary. Harlow. Longman, 2000. 353 p.
8. Management at SMU. URL: <https://www.cmich.edu> (дата звернення: 21.03.2018)

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Altria / CEO Letter to Employees. URL: <http://www.zimbio.com>.
2. American Express Annual Report 2009. URL: <http://www.asiaing.com>.
3. Avon Annual Report 2010. URL: <http://www.biz.yahoo.com>.
4. bp Business Plan 2016. URL: <http://www.bp.com>.
5. Berkshire Annual Letter. URL: <http://www.oppapers.com>.
6. Coca-Cola Annual Report 2007. URL: <http://www.cokecce.com>.
7. Consumer Affairs & Fair Trading. URL: <http://www.consumer.tas.ua>.
8. Deere Annual Report 2009. URL: <https://www.deere.com>.
9. Ford Motor Company Business Plan 2013. URL: <http://www.scribd.com>.
10. FSA Business Plan 2009/10. URL: <http://www.fsa.com>.
11. GM Business Plan 2009-13. URL: <http://www.gm.com>.
12. IBM Annual Report 2014. URL: <http://www.ibm.com>.
13. IHG Annual Report 2010. URL: <http://www.ihgplc.com>.
14. Mary Kay Cosmetics, Inc. URL: <http://www.dsef.org>.
15. McDonald's Annual Report 2008. URL: <http://www.mcdonaldsoffice.eu>.
16. News Corp. Annual Report 2008. URL: <http://www.newscorp.com>.
17. News Corp Annual Report 2010. URL: <http://www.newscorp.com>.
18. The Chrysler Five Year Plan 2010–14. URL: <http://www.chryslergroupplc.com>.
19. Walmart Annual Report 2010. URL: <http://walmartstores.com>.
20. Washington Trust Annual Report 2015. URL: <http://watrust.com>.

Анотація

Л. НАУМЕНКО. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО РІЗНОВИДУ “MANAGEMENT DISCOURSE”

У статті здійснюється комунікативно-прагматичне моделювання функціонального різновиду дискурсу менеджменту, представленого на корпоративних сайтах провідних американських і британських компаній. Його модель розробляється у таких параметрах: соціальна місія, комунікативна мета, стратегія, базові цінності, ключові концепти, рольовий сценарій, реєстр, тональність мовлення. Описуються мовні засоби її репрезентації в дискурсі.

Ключові слова: дискурс менеджменту, комунікативно-прагматичне моделювання, функціональний різновид, модель.

Анотация

Л. НАУМЕНКО. КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ВИДА “MANAGEMENT DISCOURSE”

В статье осуществляется коммуникативно-прагматическое моделирование функционального вида дискурса менеджмента, представленного на корпоративных сайтах ведущих американских и британских компаний. Его модель разрабатывается в таких параметрах: социальная миссия, коммуникативная цель, стратегия, базовые ценности, ключевые концепты, ролевой сценарий, реестр, тональность речи. Описываются языковые средства её репрезентации в дискурсе.

Ключевые слова: дискурс менеджмента, коммуникативно-прагматическое моделирование, функциональный вид, модель.

Summary

L. NAUMENKO. THE COMMUNICATIVE PRAGMATIC MODELING OF THE FUNCTIONAL TYPE OF THE “MANAGEMENT DISCOURSE”

The paper proposes the communicative pragmatic modeling of the functional type of the “management discourse” presented on the corporate sites of the leading American and British companies. Its model in the parameters: social mission, communicative aim, strategy, basic values, key concepts, role scenario, register and tonality of speech has been developed. The language resources of its representation in discourse have been also described.

Key words: management discourse, communicative pragmatic modeling, functional type, model.

кандидат філологічних наук,
доцент,
доцент кафедри
романської філології
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка

ВАРІЮВАННЯ ПРОТОТИПНИХ КАТЕГОРІЙ КОНЦЕПТУ *MACHISMO* В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ ІСПАНІЇ XVI – XXI СТОЛІТЬ

Дослідження концептосфери певного народу зазвичай базується на вивченні його найважливіших і найбільш специфічно забарвлених складниках. Проте в сучасній лінгвокультурології та когнітивній лінгвістиці переважно вивчаються ті ментальні одиниці, аксіологічний складник яких тяжіє до репрезентації позитивно-ціннісних рис суспільства (див. праці С. Богатирьової (діахронічний аспект концепту *толерантність*), О. Городецької (національно марковані концепти в британській мовній картині світу), В. Долженкової (іспанський концепт *honor*), О. Ладики (концепт *American Dream*)), уникаючи негативно-оцінних елементів, котрі властиві концептосфері будь-якого народу як її невід'ємний складник.

Актуальність дослідження визначається роллю негативно-оцінних складових частин національної концептосфери у формуванні морально-культурних цінностей. Обростаючи негативними асоціаціями, такі національно марковані концепти створюють резонанс у свідомості народу, примушуючи його протиставляти й аналізувати соціальні явища, а отже, свідомо обирати своє майбутнє.

Новизна дослідження полягає в здійсненні комплексного синхронно-діахронного аналізу концепту *machismo* в площині іспанської концептосфери, визначенні причин формування та векторів розвитку його прототипного ядра в часово-просторовому континуумі.

Метою дослідження є визначення змін у наборі базових прототипних категорій іспанського концепту *machismo* протягом XVI – XXI століть.

Об'єктом дослідження є національна специфіка іспанського концепту *machismo*. **Предметом** – ядерні прототипні категорії досліджуваного концепту на історичних зрізах XVI – XXI століть, а також його понятійний, ціннісний і асоціативний компоненти.

Вивчення національно маркованих концептів вимагає дослідження набору прототипних категорій, які складають ядро відповідної ментальної одиниці й у свідомості певного суспільства виступають типовим репрезентантом класу об'єктів. Це зумовлене тим, що національно маркований концепт, на відміну від лінгвокультурного концепту, є одиницею більш абстрактного рівня, оскільки його національне забарвлення формується протягом певного історичного періоду, котрий дає змогу складовим категоріям пройти шлях логічного осмислення й узагальнення [3, с. 55]. Таким чином, національно маркований концепт є одиницею найвищого рівня абстрагування, тоді як прототипні (найбільш типові) категорії його ядра належать до базового рівня свідомості [13, с. 65].

Згідно з теорією прототипів, розробленою Д. Герартсом у площині діахронної когнітивної семантики, до одиниць базового рівня свідомості належать категорії, здатні вмістити в собі достатньо ознак для того, щоб бути інформативними для носіїв відповідної концептосфери [11, с. 10], тобто вони є не первинними чуттєво-емоційними образами, вербалізованими в мовній картині світу конкретними лексемами (*pan, toro, tierra*), і не одиницями, занадто підданими логічним мисленнєвим операціям, репрезентованими лексемами високого рівня абстракції (*cocina nacional, corrida, patria*). Чим більша кількість логічних операцій здійснена свідомістю, тим більш абстрактним і складним стає концепт: *hombre + aventurismo* → *hidalgo + conquista* → *macho + modo de conducta* → *machismo*. Проте апеляція до нього здійснюється часто завдяки ментальним одиницям менш абстрактного рівня, зокрема базового (*macho, varón, poseedor; fuerte, atractivo, independiente; sabe conquistar, vencer, dominar, violar*).

Зважаючи на здатність прототипного ядра змінювати набір ядерних категорій із плином історичного часу, а також на здатність звужувати та розширювати його [7, с. 149], національно марковані концепти є джерелом безлічі потенціально можливих актуалізацій, що дає змогу пануючим ідеологіям скеровувати суспільний розвиток у необхідному руслі. Але така можливість не виключає відхилення від визначеного вектора розвитку, котре може повністю змінити хід історії. Згідно з теорією хаосу, на основі якої розроблено математичну теорію нескінченних атракторів або фракталів, здатну пояснити розвиток практично будь-якої системи [5, с. 27], найменше відхилення від норми може спровокувати найбільш непередбачені зміни в розвитку системи [10, с. 23], однією з яких є національна концептосфера.

До вагомих віх іспанської національної концептосфери, котра тісно пов'язана зі свідомістю суспільства, його устроєм життя і способом мислення, можна віднести досить специфічний концепт *machismo*, котрий характеризується в сучасному іспанському суспільстві негативною оцінкою, тоді як решта європейської спільноти схильна оцінювати його позитивно. Він не лише відображає патріархальний устрій Іспанії та слугує поштовхом для розвитку фемінізму, але й визначає спосіб мислення, розвиток взаємин, сприйняття осіб протилежної статі, устрій суспільного життя. Його здатність протиставляти суспільні явища визначає його роль у формуванні та розвитку іспанської нації.

Концепт *machismo* походить з Іспанії, проте сформувався він остаточно на теренах Латинської Америки, увібравши в себе особливості світосприйняття іспанських конкістадорів і автохтонних індіанських народів. Первинне прототипне ядро концепту сформувалося з чоловічого стереотипу *hidalgo*, котрий репрезентує іспанця насамперед як воїна, що вирізняється глибоким почуттям честі, релігійністю, пихою та хвальковитістю [4, с. 19]. Саме такий первинний прототип концепту *machismo* іспанські конкістадори принесли на землі Америки, де їхня концептосфера збагатилася категорією *violencia* як способом відкриття й захоплення все нових і нових незайманих територій. У подальшому концепт увібрав у себе особливості ставлення індіанців до жінки як до предмета, котрий можна продати або подарувати.

Таким чином, категорія *macho* (з іспанської – «самець») повернулася до Іспанії в складі вторинного прототипного ядра досліджуваного концепту, змінивши зоологічний домен на етичний і репрезентуючи чоловіка, у характері якого домінують чоловічі риси, пов’язані зі *зневагою смерті, небезпек і жінок*.

«¿Qué macho se casa? Pues, como un discreto dice, el matrimonio se adapta solo a dos clases de gentes: a quien reserva en sus arcas mucho que dejar, ó a quien no tiene que perder nada» [8, с. 23].

Іспанська прототипна категорія суттєво відрізняється від мексиканського варіанта *macho*, котрий репрезентує невпевненого в собі чоловіка та його прагнення до самоствердження шляхом насильницького проникнення в навколишній світ, зберігаючи при цьому власну замкнутість. Іспанський концепт зберігає категоріальні ознаки, успадковані від концептуального архетипу, котрі репрезентуються в мовній картині світу лексемами *honor, defensor, valentía*.

«De caersele un macho en el camino. Ella se duerme, y él la guarda el suelo» [6, с. 198].

Ставлення до осіб протилежної статі визначається не офіційною доктриною, а тривалим історичним розвитком суспільства, способом родинних взаємин і цінностями, закладеними у свідомості особистості в процесі її виховання та становлення. Ці самі цінності визначають і подальші стосунки між чоловіком і дружиною, котрі створюють сім’ю – найменший осередок суспільства, на якому тримається вся подальша його ієрархічна система.

Іспанський концепт *machismo* пройшов тривалий історичний розвиток у межах національної концептосфери, кардинально змінюючи свою ціннісну й асоціативну складову частину. Свідченням еволюції розвитку його прототипного ядра є зміна набору базових категорій, а також широкий спектр їх оцінних характеристик, властивих національній свідомості.

На сучасному етапі розвитку понятійними складниками іспанського концепту *machismo* є:

– зарозуміле ставлення чоловіка до жінки;

– форма сексизму, яка характеризується зверхністю чоловіка [9].

Яскравими ціннісними характеристиками у XX столітті слугують такі концептуальні ознаки, як *actitud de prepotencia, prevalencia, agresividad, rectitud como una calidad de la persona, atractivo físico, apariencia mediterránea*. У мовній картині світу оцінність підсилюється прикметниками *puro, claro*:

«En la designación de directivos de la empresa hay un claro machismo» [17].

Ядерною прототипною категорією концепту є *macho*. Вона характеризується достатньою інформативністю для носіїв іспанської концептосфери, асоціюючись також із категоріями *varón, amante, socio, deseo, relación, mujer, hijo*. Аксіологічний складник концепту переважно тяжіє до негативної оцінки, якщо йдеться про відносини в трудовому колективі, претендування на високу посаду, ринкову конкуренцію, розподіл домашніх обов’язків, виховання дітей. У мовній картині світу *macho ibérico* характеризується наявністю *azarosa vida sentimental, hijos de mujeres distintas, lista de amantes ocasionales*, що подекуди викликає чоловічу гордість:

«Soy el hombre más macho de España» [16].

До того ж заміна граматичного роду в характеристиці чоловіка («Eres *un gallina*») викликає глибоку образу і є способом приниження «маскулінності» й «мачизму» й тим самим нагадує атавістичне застаріле ставлення до положення жінки в іспанському суспільстві [2, с. 113].

Позитивна оцінка, котра формувалася протягом попередніх періодів історичного розвитку концепту, актуалізується в сучасності в багатьох контекстах, зокрема в рекламах медичних препаратів, котрі відновлюють чоловіче здоров’я; в описах видів спорту, котрі потребують витривалості, сили та мужності; у рекламі товарів для чоловіків, здатних привернути до них увагу жінок (парфуми, дезодоранти, шампуні тощо); для опису психологічних тренінгів, котрі сприяють підвищенню самооцінки представників чоловічої статі:

«Problemas de salud comenzaron a irse de su vida y dejó a los demás medicamentos que no eran efectivos, excepto «El Macho» que habla por sí mismo» [15].

Полярністю аксіологічних характеристик іспанський концепт *machismo* завдячує національним особливостям свого історичного розвитку. Це висока цінність родини в іспанському суспільстві, котру мав захищати й оберігати чоловік – сильний, сміливий, відважний. Жінці ж відводилася роль матері та берегині домашнього вогнища. Таким чином, іспанський кабальєро, слугуючи прекрасній дамі, високо шанував її, здійснюючи подвиги на її честь, тоді як честь жінки визначалася сором’язливістю та скромністю її поведінки, що вимагало досить обмеженого кола спілкування в XVI – XVII століттях. Відсутність освіти для жінок і можливостей їх просування кар’єрними сходами у XVIII столітті призвела в Іспанії, як і в решті Європи, до розвитку феміністичного руху, ввівши до ядра концепту *machismo* категорії, відображені в мовній картині світу Іспанії такими мовними одиницями, як *falta de derecho, igualdad, educación, trabajo*.

Безправність жінок в іспанському суспільстві з часом переросла в феміністичну агресію, котра характеризується як поведінкою іспанок (грубість, агресивність, паління цигарок, відсутність макіяжу, намагання

домінувати над чоловіком у сімейних стосунках), так і появою значної кількості мовних форм на позначення осіб жіночої статі [1, с. 113]: *jefa, presidenta, directora*. Сприяння іспанського уряду розвитку феміністичного руху призвело до того, що представники чоловічої статі в ХХ столітті починають займатися вихованням дітей і визнавати, що їхні дружини подекуди успішніші за них. Амбітність чоловічого характеру зникає з іспанського соціуму, поступаючи місцем представницям прекрасної статі, котрі поступово втрачають жіночність, набуваючи феміністичних рис, тоді як концептуальна ознака маскуліності стає все більш властивою іспанському концепту *mujer*.

Іспанський мачизм ХХ століття формується як супротив активному розвитку фемінізму, котрий іноді набирає занадто жорстких рис, зважаючи, наприклад, на заборону носити вуса поліцейським або сидіти чоловікам в іспанському метро, широко розставивши ноги. Навіть деякі іспанки стають на захист чоловіків, вимагаючи рівноправ'я, що відображається входженням до прототипного ядра концепту ХХ століття категорій, репрезентованих лексемами *paridad, derechos, defensa, discriminación*:

«*Los autores piden a las naciones Unidas que, en sus actividades, avancen hacia la paridad entre los géneros*» [12].

«*...tenemos que defender el machismo desde un buen punto de vista que es el que los hombres nos defiendan a nosotros*» [14].

У мовній картині світу Іспанії лексема-репрезентант досліджуваного концепту *macho* втрачає широту використання. Наразі вона вживається лише у формі звертання, щоб привернути увагу співрозмовника:

«– *Eh, macho, ¿me das fuego?*

– *¿Cuánto valdrá este coche? – No tengo ni idea, macho*».

Проте не можна сказати так: «*Un macho me dijo que no tenía ni una idea cuánto valdría aquel coche*».

Вираз на зразок *Jo macho, es...* свідчить про роздратування, гнів або незадоволення мовця чим-небудь. Такий вигук може бути відповіддю на повідомлення викладача про те, що завтра буде іспит, якщо студент не має часу до нього підготуватися й для нього це погана новина:

«– *Tendremos el examen mañana a las nueve*.

– *¡Jo((d)er), macho! No podré estudiar*». («Дідько! Я не зможу підготуватися»).

Лише в окремих випадках, залежно від комунікативного наміру мовця, цей вигук може виражати захоплення, ентузіазм чи іншу позитивну емоцію:

«*Eres el mítico empollón de la clase. ¡Jo(d)er, macho!!*» («Та ти найстаранніший учень у класі. Молодець, хлопче!»).

Категорія *macho* не поспішає поступатися своєю центральною позицією в прототипному ядрі іспанського концепту *machismo*, хоча тенденція до її витіснення категорією *hombre* стає все більш помітною.

«*Cuando de lo que en realidad estamos hablando es de machismo, ¿no deberíamos poner el foco más bien en los hombres?*» [18].

Отже, іспанський концепт *machismo* пройшов тривалий шлях розвитку, замінивши ядерну категорію *hidalgo* на категорію *macho* й отримавши негативну аксіологічну оцінку в еру агресивного іспанського фемінізму, тоді як іспанський національно маркований концепт *hombre* трансформувався з образу відважного воїна, авантюрного й зарозумілого конкістадора, привабливого й пристрасного коханця в образ сентиментального, розумного, надійного чоловіка, гарного й турботливого батька. Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у вивченні взаємодії національно маркованих концептів у межах іспанської концептосфери з метою визначення перспектив розвитку національної самосвідомості народу.

Література:

1. Андрійченко Ю. Динаміка гендерних змін в іспаномовних картинах світу: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.05. Київ, 2017. 366 с.
2. Глушук-Олея Г. Пейоративи в іспанській мові. Південний архів. Філологічні науки. 2017. Вип. LXVI. С. 112–115.
3. Лукашевич Е. Когнитивная семантика: эволюционно-прогностический аспект. Москва, 2002. 234 с.
4. Мед Н. Оценочная картина мира в испанской лексике и фразеологии (на материале испанской разговорной речи): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.05. СПб., 2008. 45 с.
5. Тарасенко В. Фрактальная семиотика, «слепые пятна», перипетии и узнавания. Москва, 2009. 232 с.
6. Arriaza J. Poesías líricas. Madrid, 1822. 254 p. URL: <http://corpus.rae.es/cordenet.html>.
7. Company Company C. Prototipos y el origen marginal de los cambios lingüísticos. El caso de las categorías del español. Cambios diacrónicos en el español: monografía. Mexico, 2016. P. 143–168.
8. Cruz R. Los destinos errados (1765). Madrid, 1915. URL: <http://corpus.rae.es/cordenet.html>.
9. Diccionario de la lengua española / RAE. Edición del Tricentenario. Madrid, 2017. URL: www.rae.es.
10. Fernández Jaén J. Semántica histórica y Teoría del Caos. Res Diachronicae. 2008. № 6. P. 21–39.
11. Geeraerts D. Prospects and problems of prototype theory. Diachronia. 2016. Issue 4. 16 p. URL: <http://www.diacronia.ro>.
12. El país: prensa. 20.05.1996. URL: www.elpais.es.
13. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things. Chicago, 1987. 614 p.
14. Montero M. Tenemos que defender el machismo desde un buen punto de vista. El país. 2017. URL: https://elpais.com/elpais/2017/12/18/gente/151361_0073_304020.html.
15. Publicidad de gotas de hombre «El Macho». URL: <http://elmacho.xyz>.
16. Román M. Cuando Manolo de Vega era «el más macho de España». Libertad digital. URL: <http://www.libertaddigital.com>.

17. Ruiz Mantilla J. La RAE redefine el machismo y elica mariposear, chicano y postureo. El país. 2017. URL: https://elpais.com/cultura/2017/12/19/actualidad/1513688326_142047.html.
18. Sanchís A. ¿Hablamos de machismo? El país. 2018. URL: https://elpais.com/elpais/2018/01/23/opinion/1516724179_082385.html.

Анотація

**Н. ПОПОВА. ВАРЬЮВАННЯ ПРОТОТИПНИХ КАТЕГОРІЙ КОНЦЕПТУ *MACHISMO*
В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ ІСПАНІЇ XVI – XXI СТОЛІТЬ**

Статтю присвячено вивченню особливостей набору ядерних прототипних категорій концепту *machismo* в національній концептосфері Іспанії, визначенню векторів еволюційного розвитку його понятійної, аксіологічної й асоціативної складових частин протягом XVI – XXI століть. Установлено національно-специфічні особливості досліджуваного концепту та його роль у змінах національної свідомості й національного світосприйняття.

Ключові слова: концепт, прототипна категорія, базовий рівень свідомості, національна концептосфера, синхронно-діахронний аналіз, еволюційні процеси.

Аннотация

**Н. ПОПОВА. ВАРЬИРОВАНИЕ ПРОТОТИПНЫХ КАТЕГОРИЙ КОНЦЕПТА *MACHISMO*
В НАЦИОНАЛЬНОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЕ ИСПАНИИ XVI – XXI ВЕКОВ**

Статья посвящена изучению особенностей набора ядерных прототипных категорий концепта *machismo* в национальной концептосфере Испании, определению векторов эволюционного развития его понятийной, ценностной и ассоциативной составляющих на протяжении XVI – XXI веков. Установлены национально-специфические особенности исследуемого концепта и его роль в изменениях национального сознания и национального мировосприятия.

Ключевые слова: концепт, прототипная категория, базовый уровень сознания, национальная концептосфера, синхронно-диахронный анализ, эволюционные процессы.

Summary

**N. POPOVA. VARIATION OF *MACHISMO* CONCEPT'S PROTOTYPIC CATEGORIES IN THE SPANISH
NATIONAL CONCEPTUAL SPHERE OF 16TH – 21ST CENTURIES**

The article is devoted to the research of nuclear prototype categories of *machismo* concept in the Spanish national conceptual sphere and to the definition of evolutionary development vectors of its conceptual, axiological and associative components from the 16th till 21st century. The nationally specific features of the investigated concept and its role in national consciousness and national world perception changes have been revealed.

Key words: concept, prototype category, basic level of consciousness, national conceptual sphere, synchronic-diachronic analysis, evolutionary processes.

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
англійської філології
Криворізького державного
педагогічного університету*

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ І АМЕРИКАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Постановка проблеми. В умовах сучасного суспільства основною рушійною силою є інформація, що невід'ємно пов'язана з розвитком мас-медіа в тісному зв'язку з Інтернет-технологіями. Цілком закономірним є інтерес до вивчення мови ЗМІ, що впливають на формування суспільної й індивідуальної думки в більшості сфер суспільного життя – економічній, політичній, культурній, морально-етичній. Простір мас-медіа є місцем зіткнення думок соціального, ідеологічного, світоглядного характеру. Проблема вивчення маніпулятивного впливу на свідомість особистості засобів мас-медіа представляє науковий інтерес для соціологів, філософів, психологів і лінгвістів. Лінгвістичний аспект дослідження мас-медійного дискурсу передбачає його вивчення на основі сукупності мовних, соціолінгвістичних і прагмалінгвістичних критеріїв, зокрема виявлення особливостей впливу ЗМІ на адресата, вивчення мовних засобів такого впливу та прогнозування його наслідків.

Швидкий темп життя вимагає від ЗМІ більшої інформативності, переконливості, оперативності та наочності, і тому особливу роль у трансляції ціннісних орієнтирів автором має заголовок, який концентрує в собі смислове навантаження журналістського тексту й авторську комунікативну інтенцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка досліджень сучасних вітчизняних (О. Андрейченко, М. Жовтобрюх, Т. Коць, Л. Кузів, Г. Шаповалова) і зарубіжних (М. Кожина, В. Костомаров, Г. Солганик, Д. Шмелев, А. Bell, T. van Dijk) науковців присвячена вивченню різних аспектів функціонування мови мас-медіа. Вивчення ролі та місця заголовка в побудові медіадискурсу також привертає увагу сучасних науковців (Ю. Белова, Н. Вахтель, А. Долгірева, О. Максютова, Ю. Пешкова), монографічні та дисертаційні дослідження яких фокусуються на розгляді способів реалізації комунікативного наміру автора, що міститься в заголовку, взаємозв'язку його структурно-семантичного та прагматичного змістів, вивченні функції газетних заголовків і стратегії інтерпретації їх смислів. Разом із тим ці дослідження є нечисленними та не вичерпують усіх аспектів вивчення заголовків публіцистичних текстів як ключового елемента новинної інформації, зокрема їхнього прагматичного потенціалу та шляхів його реалізації. Беручи до уваги вищезазначене, метою нашої статті є вивчення прагматичного потенціалу заголовків сучасних британських і американських Інтернет-видань.

Методи дослідження. Основним методом дослідження є описовий, що містить різні прийоми вивчення ілюстративного матеріалу. З урахуванням мети дослідження та його етапів також застосовувалися такі методи, як метод логіко-понятійного аналізу, зіставлення, узагальнення, кількісного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному медіапросторі головним завданням заголовка є вплив на читача, на його емоційну й інтелектуальну сферу. Заголовок є першим елементом статті, який бачить адресат. Його основна роль – привернути увагу читача, змусити його прочитати повідомлення. Влучний заголовок допомагає викликати стійкий інтерес до матеріалу, якому він передує. Газетний заголовок розуміється як «виділений графічно потенційно згорнутий знак тексту, виражений вербальними й невербальними засобами мови, що має відносну автосемантичність, є абсолютно початковим, єдиним для всього тексту елементом, який іменує й характеризує текст, прогнозує зміст, інтерпретує текст, повідомляючи йому додаткові смисли» [2, с. 794].

Заголовки медіатекстів характеризуються різноманітністю синтаксичної побудови, а їх структурні особливості залежать від функцій, які вони виконують. Багато авторів (Е. Алієва [1], Ю. Белова [2], А. Долгірева [5], Н. Кожина [8], В. Костомаров [9], Ю. Пешкова [10], А. Попов [11], D. Dor [4], Iarovici and Amel [6]) указують на поліфункціональність заголовків і виокремлюють такі їхні основні функції, як номінативна, інформативна, контактостворююча, прагматична, семантична, рекламна, оцінно-експресивна, прогностична, функція впливу, функція композиційності (організуюча), функція атрактивності, графічно-видільна, що знаходяться в постійній взаємодії, взаємно впливають одна на одну та сприяють розкриттю смислу публіцистичного тексту. Соціально-політична значущість публіцистичних текстів, головна мета яких – залучити читача на бік світоглядної позиції автора, нав'язати йому певне ставлення до інформації, що висвітлюється, спрямувати його діяльність, виводить на перший план номінативну, інформативну та прагматичну функції заголовку. Одна з них є домінуючою, а характер її взаємодії з іншими «зумовлюється багатьма соціопсихологічними, комунікативними й інформаційними факторами» [5].

Аналізуючи прагматичну функцію газетних заголовків, необхідно спиратися на теорію мовленнєвих актів. За словами Н. Вахтель, «висловлювання в позиції газетного заголовка перетворюється на особливий мовленнєвий акт, оскільки він має певну структуру (як смисловою, так і граматичною), має безпосередній зв'язок із комунікативною ситуацією, є соціальною комунікативно значущою одиницею, продуктом цілеспрямова-

ної мовленнєвої діяльності, структурно-композиційним мікротекстом, що має прагматичну спрямованість» [3, с. 9]. Типологія заголовків, що пропонується в цьому дослідженні, заснована на класифікації мовленнєвих актів Г. Почепцова, який виокремлює такі їх види: 1) констатив (ствердження); 2) промісив (пропозиція-обіцянка); 3) менасив (пропозиція-погроза); 4) перформатив (привітання, подяка, вибачення, гарантія, призначення); 5) директив; 6) квеситив (питальне речення) [13, с. 126]. Як зазначає Н. Вахтель, «журналіст, формулюючи заголовок, здійснює мовленнєвий акт і буде заголовне висловлення таким чином, щоб змінити інформаційний стан читача, упроваджуючи в його свідомість нову інформацію» [3, с.11]. Автор стверджує, що істотним для висловлення в позиції газетного заголовка є фокусування в ньому нової та важливої інформації як для адресанта, так і для читача. Під прагматичним фокусом науковець розуміє сам акт вибору з можливих у системі мови висловлювань саме тих, за допомогою яких успішно здійсниться мовленнєве повідомлення [3, с. 10].

Беручи до уваги вищезазначене, перейдемо до аналізу найбільш характерних для новинних заголовків британських та американських Інтернет-видань видів мовленнєвих актів. Проведений нами аналіз показує, що такими є констативи та квеситиви. Матеріалом для аналізу слугували 100 заголовків новинних та інформаційно-аналітичних текстів що були взяті з Інтернет-версій найбільших британських і американських газет й медіа-корпорацій www.nytimes.com, www.mirror.co.uk, www.washingtonpost.com, www.bbc.com та www.independent.co.uk, що належать до розділу «Політика».

Аналіз ілюстративного матеріалу дає підстави стверджувати, що найбільш поширеними в ролі заголовка в сучасних Інтернет-виданнях є розповідні висловлювання, на базі яких формуються мовленнєві акти-констативи, в яких інформативна функція поєднується з прагматичною. Вони дають змогу реалізувати такі авторські інтенції:

а) констатація факту. Наприклад:

“Donald Trump’s lawyer issues apology after firing off abusive expletive-filled email to pensioner” («Адвокат Д. Трампа висловлює вибачення після надсилання переповненого лайливими висловлюваннями електронного листа пенсіонеру»).

“Charlottesville: White House defends Trump response” («Шарлотсвілл: Білий дім захищає відповідь Трампа»);

б) попередження:

“Millions forced to work an extra year as Tories bring forward major pension age hike” («Мільйони будуть змушені працювати один рік додатково в той час, як консерватори виступають із пропозицією підвищити пенсійний вік»).

“Trump Says Military Is ‘Locked and Loaded’ and North Korea Will ‘Regret’ Threats” («Трампа заявляє, що військові сили «готові до бою», і Північна Корея «пожалкує» через свої погрози»);

с) роз’яснення:

“Repeal bill: All you need to know” («Законопроект про втрату чинності: усе, що потрібно знати»);

д) прогнозування:

“Trump to Guam Governor: North Korea Threats Will Boost Tourism “Tenfold” («Трампа губернатору о. Гуам: погрози Північній Кореї активізують приплив туристів в десятки разів»).

“Tony Blair: Electing Jeremy Corbyn as Prime Minister would knock out Britain” («Тоні Блер: обрання Джереми Корбіна прем’єр-міністром покаутує Британію»);

е) завірення:

“No other countries will follow Britain in leaving the EU, Brexit Secretary David Davis says” («Жодна держава не слідуватиме за Британією у виході з ЄС, заявляє секретар Brexit Девід Девіс»);

ф) припущення:

“Brexit: People voted Leave over fears of ‘80 million Turks coming to live their village’, says Vince Cable” («Брекзит: Люди проголосували за вихід із ЄС через страх, що «80 млн. турків прийдуть жити до них у село», заявляє Вінс Кейбл»);

г) іронія:

“If – if – the Senate passes a health bill, get ready for lightning round in the House” («Якщо Сенат ухвалить законопроект про охорону здоров’я, готуйтеся до блискавок навколо Білого Дому»);

h) запрошення до ознайомлення з фактами або подіями:

“Trump had a lot to say on Thursday. Here are the highlights” («У Трампа було багато чого сказати в четвер. Ось основні моменти»).

У наведених вище прикладах окрему групу заголовків-констативів становлять заголовки, що містять у собі повне або часткове цитування. Характеризуючи їх, ми поділяємо точку зору Н. Вахтель, яка стверджує, що специфіка таких мовленнєвих актів у заголовку полягає в тому, що «автор не несе ніякої відповідальності за істинність своєї мовленнєвої дії: він нічого не стверджує сам, а передає інформацію про прийняття чи неприйняття яких-небудь рішень третіх осіб, органів, партій і інших об’єднань. У цьому разі він стає простим ретранслятором, а його мовленнєвий акт – звичайною локуцією. Проте цей, здавалося б, локутивний мовний акт читач сприймає як певний ілокутивний мовний акт, оскільки схоплює його головну ілокутивну силу, ототожнюючи журналіста-ретранслятора й дійсного автора – адресанта тієї інформації, від якого вона отримана журналістом» [3, с. 12].

Найбільший прагматичний ефект мають заголовки-коментарі, оскільки вони містять у собі оцінку чи коментар про події, що описуються в тексті новин. Наприклад:

“No one in British politics is pulling crowds as huge and enthusiastic as Corbyn – but this is a challenge as well as a triumph for Labour” («Жодна людина в британській політиці не веде натовп за собою з таким самим ентузіазмом і енергією, як це робить Корбін, але це виклик, так само, як і триумф для лейбористів»).

“Downing Street says Donald Trump’s statements are ‘a matter for him’ after he fails to directly condemn white supremacists” («На Даунінг Стріт заявляють, що заяви Трампа є для нього проблемою, після того, як йому не вдається прямо засудити шовіністів»).

У наведених вище прикладах присутні мовні засоби оцінного характеру (лексичні – прикметники *huge* (великомасштабний), *enthusiastic* (завзятий), дієслово *to fail* (терпіти невдачу)), які, будучи поміщеними в текст заголовка, виконують прагматичну функцію як цілого тексту, так і його заголовка: сформувавши в читача позитивне/негативне ставлення до подій, що описуються.

Крім цього, значна кількість наведених вище заголовків містить у собі узагальнюючий компонент, який складається з одного слова та вказує на назву події (Brexit, Repeat bill), автора прямого цитування (Tony Blair), місце події (Charlottesville). На нашу думку, заголовки такого типу дають більш повне уявлення про зміст повідомлення та привертають або не привертають увагу читача до інформації, що висвітлюється.

Аналіз вивчення мовленнєвих актів квеситивів у ролі заголовків медіатекстів доводить, що їхня інформативна функція стає другорядною, виводячи на перший план оцінно-експресивну, прогностичну, спонукальну функції з метою залучення аудиторії до ознайомлення з матеріалом, забезпечення інтерактивності. За влучним визначенням А. Ісаєвої, «питальні заголовки є підкреслено експресивними, зверненими до читача та надають змогу автору впливати на аудиторію особливим чином, примусити вникнути в проблему, що описується, і прийти до власної відповіді на запитання» [7, с. 104]. Найбільш уживаними є типи питальних мовленнєвих актів квеситивів, що виражені загальними чи спеціальними питаннями з дотриманням граматичних правил їхньої побудови. Наприклад:

“Who is Emmanuel Macron, the new president of France, and what does he stand for?” («Ким є Е. Макрон, новий президент Франції, і за що він виступає?»).

“Theresa May: What economic progress has been made one year on from her becoming Prime Minister?” («Тереза Мей: якого економічного прогресу було досягнуто за рік із того часу, як вона стала прем’єром?»).

Особливістю висловлювань цього типу є те, що питання в їхньому складі не має прагматичної спрямованості на читача, а ілюктивною метою є не запит інформації в адресата, а формування його уявлень про ті теми, що висвітлюються в статті, запрошення до спільного міркування.

Проведене дослідження довело, що в сучасних британських і американських Інтернет-виданнях також трапляються питальні мовленнєві акти, що являють собою складнопідрядні речення з підрядним реченням умови. Наприклад:

“What happens if Theresa May resigns? Here’s who could take over and what would come next” («Що трапиться, якщо Т. Мей піде у відставку? Ось той, хто може прийняти керівництво, і ось що трапиться пізніше»).

Незважаючи на присутність готової відповіді на запитання, що ставиться в заголовку, наявність умови в складі питального мовленнєвого акту пояснюється комунікативно-прагматичною інтенцією автора спонукати читача до власного міркування.

Поділяючи погляд А. Ісаєвої [8, с. 104], ми вважаємо, що на окремий розгляд заслуговують заголовки «питання – відповідь». Перша частина такого заголовка складається з простого питання, що не розкриває основний зміст статті. Друга частина у вигляді розповідного речення дає більш детальну інформацію у формі відповіді на поставлене запитання. Наприклад:

“Sick of elections? Bad news, Donald Trump’s 2020 campaign has begun already” («Утомилися від виборів? Погані новини, передвиборча кампанія Трампа–2020 уже почалась»).

“Who won PMQs? Emily Thornberry is the real deal” («Хто виграв у питаннях до прем’єр-міністра? Емілі Томберрі є справжнім відкриттям»).

Прагматична функція такого типу заголовків полягає в тому, що автор реалізує інтенцію більш емоційно вплинути на адресата завдяки імпровізованому діалогу між ними. Крім цього, ми погоджуємося зі справедливим зауваженням Д. Сергєєвої про те, що цей вид заголовка нав’язує думку, що вже існує, чи ставлення до певної особистості [12, с. 181].

На окрему увагу заслуговує риторичне запитання в складі заголовного комплексу та його прагматичний потенціал. Попри незначне поширення в мові британських і американських ЗМІ, такий засіб є одним із найяскравіших. Риторичне запитання в складі питального мовленнєвого акту може вживатися з метою передачі наміру автора переконати читача погодитися з ним або якщо автор не бажає висловити свою думку прямо. Наприклад:

“Who else is going to pay Eddie Mair £300,000 a year? Nobody”: Government attacks BBC for star salaries and says sums should be “halved” («Хто ще готовий платити Едді Меру 300 000 на рік? Ніхто»: уряд атакує BBC за зіркові зарплатні та каже, що суми мають бути зменшені наполовину»).

“A conference on all things boring? You might even find it interesting” («Хіба є конференція з усіх питань нудною? Ви можете навіть знайти її цікавою»).

В окрему групу питальних висловлювань у позиції газетних заголовків можна виокремити питальні мовленнєві акти, що виражені еліптичними реченнями. Найбільш поширеним типом заголовків, що містять еліipsis, є заголовки, в яких випущені підмети, допоміжні дієслова чи дієслова-зв’язки в складі присудка:

“No Mixed Messages” on North Korea? Take a Closer Look” («Немає суперечливих повідомлень щодо Північної Кореї? Подивіться уважніше»).

“Don’t think the West is in profound political crisis? Just look at France” («Не думаєте, що Захід перебуває в глибокій політичній кризі? Досить подивитися на Францію»).

У наведених вище прикладах нестача інформації в заголовках читачем не відчувається, оскільки їхня змістовність зберігається навіть за умови відсутності необхідних структурних елементів речення. Використання еліптичних речень у складі заголовків медіатекстів має прагматичний потенціал надання виразності й експресивності.

Висновки. Як свідчить проведений аналіз, заголовки сучасних британських і американських Інтернет-видань є складним поліфункціональним явищем, що знаходить відображення в їхньому прагматичному потенціалі. Вивчення заголовків медіатекстів у прагматичному аспекті дає змогу виявити широкий спектр виразних засобів реалізації авторської інтенції, серед яких основними є використання питальних конструкцій, конструкцій «питання – відповідь», використання повних і часткових цитувань, умовних речень, що слугують засобами вираження авторського заохочення до спільного міркування, емоційного впливу, переконання погодитися з думкою автора, формування ставлення читача до подій, що описуються.

Перспективи досліджень полягають у подальшому вивченні специфіки заголовків публіцистичних текстів із позиції реалізації інших різновидів авторської інтенції, проведенні зіставного аналізу реалізації прагматичного потенціалу заголовків англійської й української преси.

Література:

1. Алиева Э. Прагматика газетного заголовка (на материале современных русских и английских газет): автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. М., 1992. 27 с.
2. Белова Ю. Смысл газетного заголовка: трудности интерпретации. Вестник башкирского университета. 2013. Т. 18. № 3. С. 794–796.
3. Вахтель Н. Высказывание в позиции газетного заголовка: семантика и прагматика: автореф. дисс. ... доктора филологических наук: 10.02.01. Воронеж, 2005. 31 с.
4. Dor. D. On newspaper headlines as relevance optimizers. Journal of pragmatics. 2003. № 35. P. 695–721.
5. Долгирева А. Газетный заголовок в прагмалингвистическом аспекте: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Таганрог, 2002. 298 с.
6. Iarović E., Amel R. The strategy of the headline. Semiotica. 1989. № 77-4. P. 441–459. DOI: 10.1515/semi.1989.77.4.441.
7. Исаева А. Синтаксис газетного заголовка: экспрессия и прагматика Известия южного федерального университета. Филологические науки. 2016. № 4. С. 102–108.
8. Кожина Н. Заглавие художественного произведения: онтология, функции, параметры типологии. Проблемы структурной лингвистики. М., 1988. С. 167–183.
9. Костомаров В. Из наблюдений над языком газеты: газетные заголовки. Из опыта преподавания русского языка нерусским. Москва, 1965. Вып. 3. С. 162–185.
10. Пешкова Ю. Роль и функции новостных заголовков в современной немецкоязычной прессе: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2012. 21 с.
11. Попов А. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие. Развитие синтаксиса современного русского языка. Москва, 1966. С. 95–126.
12. Сергеева Д. Лингвистические приемы формирования имиджа в медийном пространстве (на материале заголовков газетных статей). Вестн. Волгогр. гос. ун-та. 2016. Сер. 2, Языкознание. Т. 15. № 3. С. 179–187. DOI: 10.15688/jvolsu2.2016.3.20.
13. Сусов И. Лингвистическая прагматика. Винница, 2009. 272 с.

Електронні джерела:

1. URL: www.nytimes.com.
2. URL: www.mirror.co.uk.
3. URL: www.washingtonpost.com.
4. URL: www.bbc.com.
5. URL: www.independent.co.uk.

Анотація

В. РЕВЕНКО. ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ І АМЕРИКАНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті досліджено прагматичні властивості заголовків сучасних британських і американських Інтернет-видань. Розглянуто види найбільш типових висловлювань, що вживаються в позиції заголовків медіатекстів, установлено характер авторських інтенцій.

Ключові слова: публіцистичний текст, прагматична функція, ілокутивний, стверджувальний мовленнєвий акт, питальний мовленнєвий акт.

Аннотация

**В. РЕВЕНКО. ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАГОЛОВКОВ СОВРЕМЕННЫХ
БРИТАНСКИХ И АМЕРИКАНСКИХ ИНТЕРНЕТ-ИЗДАНИЙ**

В статье исследованы прагматические свойства заголовков современных британских и американских Интернет-изданий. Рассмотрены виды наиболее типичных высказываний, которые употребляются в позиции заголовков медиатекстов, установлен характер авторских интенций.

Ключевые слова: публицистический текст, прагматическая функция, иллокутивный, утвердительный речевой акт, вопросительный речевой акт.

Summary

**V. REVENKO. PRAGMATIC PECULIARITIES OF THE HEADLINES OF MODERN
BRITISH AND AMERICAN WEB-BASED MEDIA**

The article deals with analyzing pragmatic properties of the headlines of modern British and American web-based media. The types of the most characteristic statements used in the position of headlines of web-based media texts and the nature of the author's intentions are determined.

Key words: journalistic text, pragmatic function, illocutionary, affirmative speech act, interrogative speech act.

Lecturer at the Department
of Foreign Languages,
Lviv Polytechnic National University

ASPECTUAL CHARACTERISTICS OF SEMELFACTIVE LIGHT VERB CONSTRUCTIONS

Formulation of the scientific problem. In the study of semantics, the aspectual verb classification attempts to identify the internal temporal constituency of verbs used in varying situations. This basically means that we divide verbs into what are four main classes, depending on the semantic meaning associated with them when used in sentences that represent different situations in the world. These, for the most part, undisputed classes are states, activities, achievements, and accomplishments.

While these four aspectual verb classes are for the most part undisputed among semanticists, some have proposed that there are a few remaining verbs that do not seem to fit into these categories. The proposed fifth aspectual class called *semelfactives*.

Analysis of the latest investigations of the question. The difference between aspectual classes of achievements and accomplishments was heatedly discussed by scientists, but the aspectual class of semelfactives is still more contradictory. Semelfactives were interpreted as an achievement. The first, who noticed peculiarities of this class was B. Comrie [8]. But it became liberal interpretations in the investigations of K. Smith [20]. The author defined semelfactives as atelic achievements [20, p. 180–181]. The classification of M. Moens and M. Stedman [15] gives us the fifth class of verbs, which are called momentary verbs. They are similar with semelfactives in qualities and examples.

The quality of some verbs to express the semelfactive meaning, which in opinion of S. Rothstein is limited and momentary, doesn't distinguish them as a separate aspectual class. According to the judgments of scientist semelfactives, which undergo the cumulative operation, form verbs of the category of activity and they are unlimited [18, p. 183–186].

The **aim** of the article is to analyze and give a precise description of the the semelfactive light verb constructions. It also consists in the complex study of semelfactive verbs as the separate class of predicates.

Presentation of the basic material and interpretation of the results of the investigation. Semelfactives express information bit/quantum about the multiplicative verb. In the Ukrainian language single, momentary realization of the action expresses morphologically, e. g.: стрибати (to jump) – стрибнути (to give a jump), кричати (to shriek) – крикнути (to give a shriek). This meaning actualizes in English by means of lexemes such as *suddenly, quickly, rapidly, at once*:

“Lettie, smart and tweedy battle axe suddenly glimpsed in flanne lettenigh tie and a hairnet, is a figure of fun who would beutterly loath some if she really existed” [BNC BO3 2913].

Lexical-syntactical means of expressing single, momentary action are LVCs (light verb constructions), which components are formed by means of multiplicative verbs: *to give a jump, to make a crack, to give a crack, to give a shriek, to take a glimpse, to give a glimpse, to have a glimpse, to get a glimpse* [18; 20].

“Occasionally the train would swing near the coast and give a glimpse through the trees of a cold sea” [BNC ABS 983].

“Take a glimpse into the future of rail travel with British Rail’s up-to-the-minute exhibit” [BNC B3K 113].

“Here we may have a glimpse of the future shape of organization and management theory and practice which is worth on-going consideration in relation to schools” [BNC AM7 263].

“Great pity we couldn’t even get a glimpse of her” [BNC HOD 1927].

The nominal component of LVCs is a predicative noun and, as S. Langer points out, denotes either an action or a state. As a rule, only verbal and deverbal nouns (the distinction made by Quirk et al. [1985]) have a predicative power.

The verbal component of LVCs is known as a “light verb”, a term coined by Jespersen (1965) to refer to verbs which, having full semantics in one context, can be used in combinations with a noun (or a verb), where their contribution to the meaning of the whole construction is reduced in some way [Newson et al. 2006]. F. Liefrink [12, p. 31] points to the set of verbs which in comparison with synthetic verbs are semantically simple and classifies them as “prime verbs”. This group comprises such verbs as: *be, make, get, take, have, put, give, become* which correspond to the set offered by Kircher (1952) (Hauptverben – according to the author’s terminology) with the exception of *become* and the addition of *do*. In the analysis we stick to Kirchner’s list. These are verbs of broad semantics (“broad semantics” means not polysemy but highly generalized meaning). The generalized meaning predetermines the collocational properties of light verbs. Thus, for instance, the light verb *do* denotes the process of the action being carried out. This explains high productivity of such constructions as *do gardening, do reading, do hunting* in which the nominal component, a verbal noun, contains a processual seme, are valent to the verb *make*.

Structurally LVCs can be divided into three groups: 1) verb – noun units, such as *take a sleep, make a call, do a dance*; 2) verb – noun – preposition units: *take delight in, put an end to, take sight of*; 3) verb – prepositional phrase units: *put in danger, put in execution, put in force* [7, p. 75]. As C. Clarige [7, p. 75] has noted, the borderline between the first and the second group is “rather fuzzy and permeable”. The author states that only the combinations where the preposition is obligatory enter group 2. However, even this explanation is not sufficient since there are some expressions which in one meaning are used without preposition and in a different one with it: *take care – be careful* (group 1), *take care of – look after* (group 2). As it has been already mentioned, the nominal component of LVCs can be represented either by deverbal or verbal noun or the noun diachronically prior to the verb. It is necessary to mention one more group of nouns that function as nominal components of LVCs. These are the lexemes of the type *a kiss, an answer, harm, fear*. Despite their formal

similarity with correlating verbs they cannot be classified as deverbal nouns formed by conversion since they appeared as a result of reduction of inflections in the Middle English period at approximately the same time as verbs [3, p. 126].

Semelfactive LVCs are represented among all constructions, with the exception of LVCs with such operators as *put* and *keep* that is explained by means of a broad meaning of these verbs.

We interpret semelfactive as limited verbs, but their basis is not the change of condition, but natural atomicity [-change]. It is their first difference from achievement. Moreover it is interesting that semelfactives mostly have clear motion trajectory, e. g., *to give a flap* → *to flap: if a bird flaps its wings, it moves them up and down in order to fly* (LDCE). One wing-beat foreknows the motion trajectory up and down, it also concerns LVCs such as *to give a blink*, *to give a wink*. This fact suggests an idea that semelfactives have more complicated inner structure, contain stages [+stage] and have more common characteristics with accomplishments than with achievements. However exception analysis shows us that semelfactive LVCs are used in continuous aspect very seldom, but if they are even used in the sentences, they have the meaning of slow motion and express an action going on at the short period of time:

“Then she was making a dash for the huge carved stair case” [BNC JXT 1785].

The instantaneousness of semelfactive actions often expressed by means of various modifiers: *brief, sudden, swift:*

“Just once, as the waves came up over her feet, she hesitated and gave a short gasp, as anyone might have done at the sudden cold” [BNCCDE 2166].

This fact makes the quality [+stages] a little technical, thus we will keep to the classic interpretation of semelfactives as momentary activities with quality [-stage]. On this basis we suppose that LVCs such as *to do a somersault*, *to do a cartwheel* are also semelfactives. This idea follows not only from the same inner structure of nominal components, but from the fact that they have also the cumulative feature, that is they undergo the cumulative operation and form multiplicatives:

“When he arrived home from school, he immediately took off shoes and did somersaults through out the house” [BNC BM1 1457].

These constructions are similar to LVCs such as *to do a dive*, *to do a dance*, but they foreknow the change of condition and on this basis they are classified as an accomplishments, and LVCs such as *to do a somersault*, *to do a cartwheel* have the quality [-change] – the final stage of the first action is the beginning of identical next action (we understand one action as the realization of semelfactive, which is information bit/quantum of multiplicative). Monolexemic equivalents of these LVCs, which are derivative from substantives, possess also semelfactive meaning, as far as they have dictionary definition such as *“to perform a somersault, to perform a cartwheel”* (Dictionary.com). However they get in the sentence multiplicative meaning:

“The Twins slipped out of the webs and somersaulted lightly down the steps” [BNC CJA 3054].

Semelfactive LVCs have unlimited meaning owing to plural of nominal component, while the achievement and accomplishment permit the ambiguous interpretation [+telic ambiguity].

“An hour and a half into the debate all four for the first time gave succinct answers in agreement to one question and were rewarded with a cheer from the floor!” [BNC C88 108] – [+telic].

“When asked questions he gave one word answers, though he used two words on occasion, as in “boys swimming”, “wet play” [BNC CRS 1506] – [-telic].

“The SNP has had Labour doing somersaults for months on Opposition cross-party co-operation” [BNC K5M 976] – [-telic].

Such an ambiguity we find also in correlative verbs in plural form of subject or direct object. If the action has distributive interpretation, then it is unlimited. Cumulative interpretation of situation gives it a meaning of a limit:

“Guests arrived for hours” (distributive interpretation).

“Guests arrived in an hour” (cumulative interpretation) [18, p. 45].

Cumulative verbs of semelfactive LVCs are multiplicative, which in the sentences can also realize semelfactive action: *to jump*, *to bark*, *to knock*, *to snort*, *to yell*.

“Mr Cottle blushed and then snorted into a handkerchief to hide his confusion” [BNC AVC 953].

“The smallest girl, Eternia, suddenly jumped forward and grabbed Cleo’s foot” [BNC GW2 2758].

Conclusion. Perspectives for further investigations. Semelfactive Light Verb Constructions (LVCs) of the type *take a walk*, *give a smile*, *make a suggestion* have become the focus of attention in literature on analytical constructions. The variety of denominations of the class under study testifies to the fact: LVCs are also known as fixed verbo-nominal phrases, support verb constructions, complex/composite predicates, multi-word verbs, frame verbs, formulaic sequences, take-have phrasals, periphrastic verbal constructions. They show the growing tendency of English to nominalization, the process in which a verb is replaced by a noun construction, a gerundive or nominal form of the verb. Due to the complexity of their argument structure and aspectual shades of meaning, LVCs trigger constant errors in machine translation and thus present special interest for computational and cognitive linguistics.

Taking into consideration all the above mentioned, semelfactive light verb constructions are lexical-syntactical means that are used to describe a momentary action. The modern aspectual analysis of semelfactive LVCs opened new perspectives for the investigation of categorical semantics of the verb, involving into the analysis not only the lexical semantics, but also its combinatorial analysis, which is an argument structure on the deep level of syntax.

References:

1. Колпакова Г. Аспектуальні класи дієслівно-іменникових словосполучень. Науковий вісник Волинського нац. у-ту ім. Лесі Українки. Луцьк: Видавництво Волинського нац. у-ту ім. Лесі Українки. 2011. Вип. 3 (1). С. 82–87.
2. Колпакова Г. Типологія сталих дієслівно-іменникових словосполучень та монолексемних корелятивів у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2013. 20 с.

3. Сухорольская С. Аналитические лексические единицы в современном английском языке (на материале двухсоставных глагольных аналитических единиц типа *let go, make believe, get rid*): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Львов, 1989. 23 с.
4. Федоренко О. Лексична сполучуваність компонентів сталих дієслівно-субстантивних виразів типу *to have a look, to make a suggestion*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. «Германські мови». Львів, 2004. 24 с.
5. British National Corpus XML Edition. University of Oxford (BNC).
6. Cattell R. Composite predicates in English. Syntax and semantics. Sydney, Australia: Academic Press, 1984. 304 p.
7. Claridge C. Multi-Word Verbs in Early Modern English. A Corpus-Based Study. Amsterdam and Atlanta: GA: Rodopi, 2000. 317 p.
8. Comrie B. Aspect: An Introduction to Verbal Aspect and Related Problems. Cambridge: Cambridge UP, 1976. 142 p.
9. Jespersen O. A Modern English Grammar on Historical Principles, Morphology. London: George Allen and Unwin Ltd, 1965.
10. Kolpakova H. Corpus-Based Comparative Study of Fixed Verbo-Nominal Phrases and Free Collocations. Proceedings of the II International scientific conference “Syntax in Cognitive Grammar”: College of Foreign Languages in Częstochowa. 2011. P. 169–180.
11. Langer S. A Formal Specification of Support Verb Constructions. Semantik im Lexikon / ed. by S. Langer and D. Schnorbusch. Tübingen: Narr, 2004. P. 179–202.
12. Liefrink F. Semantico-Syntax. London: Longman, 1973. 193 p.
13. Live A. The Take – Have Phrasal in English. Linguistics. Vol. 95. No 1. The Hague/Paris, 1973. P. 31–50.
14. Mel’cuk I. Lexical Functions: A Tool for the Description of Lexical Relations in a Lexicon. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1996. P. 37–102.
15. Moens M., Steedman M. Temporal Ontology and Temporal Reference. Computational Linguistics. 1988. Vol. 14. P. 15–28.
16. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 1985.
17. Renský M. English Verbo-Nominal Phrases: Some Structural and Stylistic Aspects. Travaux Linguistiques de Prague. 1966. Vol. 1. P. 289–299.
18. Rothstein S. Telicity, Atomicity and the Vendler Classification of Verbs. Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect / ed. by S. Rothstein. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 2008. P. 43–77.
19. Rothstein S. Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect. Oxford: Blackwell, 2004. 206 p.
20. Smith C. The Parameter of Aspect. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997. 349 p.
21. Wierzbicka A. Why Can you Have a Drink when You Can’t *Have an Eat? Language. 1982. Vol. 58. No 4. P. 753–799.

Summary

L. SOROKA. ASPECTUAL CHARACTERISTICS OF SEMELFACTIVE LIGHT VERB CONSTRUCTIONS

The paper explores the aspectual analysis of semelfactive verbs and verbal phrases. It also provides an initial examination of the semelfactive light verb constructions, especially in terms of its telicity features and which deverbal nouns can combine with to form a complex predicate. The observations and conclusions made in the course of the survey are illustrated by the examples from the British National Corpus.

Key words: semantics, aspectuality, telicity, semelfactive, predicate, verbo-nominal phrases.

Анотація

Л. СОРОКА. АСПЕКТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-ІМЕННИКОВИХ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ КЛАСУ СЕМЕЛЬФАКТИВІВ

У статті проводиться аспектуальний аналіз дієслів класу семельфактивів і дієслівних конструкцій. Проаналізовано сталі дієслівно-іменникові словосполучення з погляду граничності предикатів як основного параметра, який визначає аспектуальну значимість досліджуваної одиниці. Спостереження й висновки, зроблені в ході дослідження, обґрунтовані прикладами з Британського Національного Корпусу.

Ключові слова: семантика, аспектуальність, граничність, семельфактив, предикат, дієслівно-іменникові фрази.

Аннотация

Л. СОРОКА. АСПЕКТУАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УСТОЙЧИВЫХ ГЛАГОЛЬНО-ИМЕННЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ КЛАССА СЕМЕЛЬФАКТИВОВ

В статье проводится аспектуальный анализ глаголов класса семельфактивов и глагольных конструкций. Проанализированы устойчивые глагольно-именные словосочетания с точки зрения предельности предикатов как основного параметра, который определяет аспектуальную стоимость исследуемой единицы. Наблюдения и выводы, сделанные в ходе исследования, обоснованы примерами из Британского Национального Корпуса.

Ключевые слова: семантика, аспектуальность, предельность, семельфактив, предикат, глагольно-именные фразы.

старший викладач кафедри
германської філології
Київського університету імені
Бориса Грінченка

ВЕРБАЛІЗОВАНІ СОЦІАЛЬНІ СТАТУСИ ЛЮДИНИ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ «СМАКИ ТА ВПОДОБАННЯ» СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ

Постановка проблеми. Дослідження національно-культурної специфіки соціального статусу людини за допомогою одиниць номінації дає змогу розглядати мову як систему, елементи якої експлікують культурні та соціально-побутові реалії досліджуваної лінгвоспільноти. У рамках дослідження процес номінації розглядається як база для проникнення в мовну національно-культурну свідомість німецького народу. Під номінантою розуміються лексичні одиниці, фрази та вільні висловлювання, які називають соціальний статус особи за будь-якими ознаками та якостями.

Вивчення функціонування одиниць цього типу та встановлення закономірностей кодування інформації щодо соціального статусу людини в певній лінгвокультурі дасть змогу виділити характерні риси певної нації. У перспективі це приведе до зменшення непорозумінь в умовах крос-культурної комунікації й у результаті – до ефективнішого спілкування між членами різних культур, що і зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню мови крізь призму культури присвячені роботи А. Баранова, А. Вежбицької, Є. Верещагіна, С. Воркачова, Ю. Караулова, В. Карасика, Р. Кісінга, О. Кубрякової, С. Нікітіної, Н. Мечковської. Лінгвокультурний аспект мовознавчих розвідок передбачає дослідження впливу на мовну систему різноманітних явищ культури та соціально-побутового життя людини.

Мета дослідження – установити особливості передачі інформації про соціальний статус людини в культурному просторі сучасної Німеччини.

Досягнення поставленої мети відбувається за допомогою розв'язання таких завдань:

- визначити теоретичні засади дослідження кодування лінгвокультурної інформації;
- систематизувати вербальні засоби на позначення соціального статусу;
- дослідити номінації соціального статусу в лінгвокультурному просторі «смаки та вподобання».

Вклад основного матеріалу дослідження. Накопичуючи та зберігаючи колективний досвід і культуру народу (А. Баранов, Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Гак, Ю. Караулов та ін.), мова фіксує інформацію в матеріальному вигляді одиниць номінацій і включає їх до процесів енергоінформаційного обміну [2]. У цьому проявляється кумулятивна функція мови. Мова – це «сполучна ланка між поколіннями, сховище й засіб передачі позамовного колективного досвіду. Мова не тільки відображає сучасну культуру, а й фіксує її попередній стан. Кумулятивна функція властива всім мовним одиницям, проте найбільш яскраво вона проявляється в області лексики» [1, с. 58]. Таким чином, об'єкт номінації завжди включений у життя та діяльність людини в той чи інший проміжок розвитку суспільства та знаходить своє відображення в мові.

Важливим завданням є не просто дослідження фактів культури, які виражаються в мові, але саме способів, які створює мова для відображення культури [3]. Говорячи про способи передачі соціального статусу в німецькій лінгвокультурі, можна виокремити певні культурні простори, серед них такі: «психосоматичні ознаки», «середовище існування», «професійна діяльність», «смаки та вподобання», «міжособистісні відносини», «соціальна ієрархія», «політика», «закон», «злочинність», «релігія», «міфологія», «альтернативна субкультура».

Проте увага цього дослідження зосереджена лише на полі «смаки та вподобання». У цьому просторі ми виділяємо такі підпункти:

1) сфера «помешкання». Поняття HAUS є одним із базисних понять німецької національної ментальності [5]. Тому для вербалізації соціальних статусів часто використовуються лексичні одиниці на позначення цього концепту. *“Nach sechzehn Jahren in der Stadt, in schicken und luxuriösen Altbauwohnungen im Frankfurter Westend und Sachsenhausen, nach sechzehn Jahren, in denen sie die Rolle der Ehefrau des Dr. Henning Kirchhoff gespielt hatte, war sie nun mit achtunddreißig Jahren ganz sie selbst”* [6, с. 37]. Інформація про високий статус кодується за допомогою епітетів *schick, luxuriös*, а також власних назв *Frankfurter Westend und Sachsenhausen*, які є найдорожчими районами Франкфурта. *“Ist auch nicht nötig, denn für so etwas beschäftigt der geneigte Städter einen Gärtner (oder einen ganzen Trupp). Man sieht zügig ein, dass man 3000 Quadratmeter Rasenfläche nur schlecht mit einem elektrischen Handmäher in Prada-Schläppchen kürzen kann”* [7, с. 5]. Інформація передається шляхом опису розмірів земельної ділянки господаря;

2) сфера «засоби пересування». Важливим для німецької лінгвокультури є автомобіль як маркер статусу особи. Подання такої інформації в тексті відбувається шляхом використання власних назв марок автомобілів: *“Pia nickte ihnen zu und ging zum Haus, vor dem ein silberner Porsche Cayenne parkte”*. Зміна статусу Пії Кірхофф після розлучення підкреслюється зміною її авто з *BMW Cabrio*, який є контекстуальним синонімом високого статусу та розважливого способу життя, на *Geländewagen*, який є символом практичності та нижчого статусу особи: *“Statt eines BMW Cabrio fuhr sie jetzt einen Geländewagen”* [6, с. 12]. Проте попри пониження статусу автор есе

одно вказує на доволі високий статус Пії, адже Geländewagen є символом високого статусу: “*Den Geländewagen vor der Tür (immer in schwarz, andere Lackfarben gibt es nicht im oberen Preissegment offenbar nicht), das Sportwagen-Cabrio in der Doppel-Garage*” [7, с. 4].

Відмовившись від привілеїв своєї родини, Боденштайн залишає собі автомобіль класу люкс, що стає об’єктом заздрощів його колег: “*Sein BMW war die einzige Extravaganz, die er sich leistete, und es störte ihn nicht, dass das Auto schon früher auf dem Parkplatz des Präsidiums in Frankfurt neidische Blicke auf sich gezogen hatte*” [6, с. 42].

Наявність двох автомобілів експлікує високий статус: “*Wir hatten ein schönes Haus, zwei Autos, ich verdiente gutes Geld. Meine Frau konnte in Boutiquen einkaufen gehen, und ich war in der Lage, ihr schönen Schmuck zu schenken*” [6, с. 55].

Проте не завжди дорогий автомобіль може демонструвати гарний смак власника: “*...und sieht in einem herab zuckenden Blitz Kais nagelneuen, mitternachtsblauen BMW M6 in der gekiesten Auffahrt stehen <...> Im Herzen war Kai schon immer ein geschmackloser Prolet gewesen*” [8, с. 31];

3) сфера «вільний час». Проведення часу теж відображає певні уявлення носіїв культур про статуси осіб. Найчастіше йдеться про стереотипні сценарії.

Сценарій «багатії не працюють» реалізується в мові завдяки виразу “*nie einen Finger hatte krumm machen: Sie strahlte die selbstbewusste Arroganz einer Tochter aus reichem Hause aus, die noch nie einen Finger hatte krumm machen müssen und einem Dienstagvormittag sorglos reiten gehen konnte*” [6, с. 83]. “*Mit Gucci-Sonnenhütchen, riesiger Brillen, diversen Zeitschriften und einem Kaltgetränk in der manikürten Hand lässt es sich aushalten*” [7, с. 9].

Сценарій «Діти багатіїв можуть не працювати» реалізується завдяки словосполученню *von Beruf Tochter sein*, яке порушує два сценарії: «родина» та «робота»: “*Auch sie machte den Eindruck, als sei sie von Beruf Tochter: Sie hatte in diesem noblen Stall, in dem eine Box im Monat über vierhundert Euro kostete, sogar zwei Pferde stehen. Und die bezahlte sicherlich der reiche Pappi*” [6, с. 83].

Наприклад, для моделювання стереотипної ситуації **Reiche Menschen mögen Bildung lieber als Unterhaltung** використовується популярна книга Е.Л. Джеймс “50 Shades of Grey”: “**Reiche Menschen mögen Bildung lieber als Unterhaltung und normale lassen sich berieseln (gern auch von Reality-Soaps über Reiche). Reiche Menschen bilden sich stattdessen weiter. Sie lesen Sachbücher statt «50 Shades of Grey». Sie machen Abendkurse statt des Abendprogramms**” [10];

4) Сфера «одяг та аксесуари».

Характерними для відтворення статусності особи є лексичні одиниці на позначення одягу й аксесуарів з уточненням характеристик їх якості або вживання власних назв брендів: “*Dieser hat lässig die Beine übereinander geschlagen, die weiße Leinen-Hose ist ein Stück hochgerutscht und entblößt einen braungebrannten Knöchel über Prada-Slippers*” [8, с. 37]. “*Zwar ist sie jetzt, frisiert und mit einem eleganten Burberry-Trenchcoat angetan...*” [8, с. 25]. “*Die schneeweißen Veneers für 30.000 Euro in tausend Teile zersplittern lassen*” [8, с. 39]. “*Pia registrierte die teure Uhr, die Frau Kampmann am Handgelenk trug, eine Breitling mit Brillantsplittern, dazu schweren Goldschmuck Bulgari. Nicht schlecht für die Frau eines Reiterlehrers. Genauso beeindruckend wie der teure Geländewagen vor der Haustür*” [6, с. 61]. “*Ein schneller Blick auf seine Vacheron Constantin Overseas am Handgelenk*” [8, с. 28].

Найчастіше для навмисного створення певного статусу особа використовує свій одяг і найпоширеніші статусні речі. Так, для симуляції високого статусу збанкрутілий бізнесмен носить брендовий одяг: “*Er hatte schütteres, graues Haar und trug ein rosafarbenes Ralph-Lauren-Hemd und einem hellen Leinenanzug*” [6, с. 62] й обирає статусний автомобіль, а також підкреслює свій статус ще й тим, що його наймані працівники, які працюють на конюшні, яку він зневажливо оцінює як “*Die Reitanlage ist eigentlich mehr das Steckenpferd meiner Frau*” [6, с. 63], теж їздять на авто класу люкс: “*An Geld scheint es ihm auf jeden Fall nicht zu mangeln*”, sagte Pia, “*er kam mit einem Ferrari angedüst, und auf der Reitanlage ist alles vom Feinsten und Teuersten. Sogar der Reitlehrer fährt einen Porsche Cayenne*” [6, с. 66].

Проте невдала спроба змоделювати свій статус сприймається негативно. Про це свідчить використання деминутивів, для оцінки особистості використовується прикметник *billig*. “*Das rosa Chanel-Kostümchen und die beige Louis-Vuitton-Handtasche an ihrem Arm entlarve ich aufgrund ihrer unsauberen Nähte beide als Fake. Hätte mich auch sehr gewundert, wenn diese ansonsten sehr billig anmutende Dame mit der platinblonden, aufstoupierten Föhnfrisur und dem viel zu starken Augen-Makeup Kleidung und Accessoires im Wert von mindestens 3.000 Euro am Leib tragen würde*” [9, с. 13];

5) сфера «домашні тварини». Деякі назви порід тварин можуть бути контекстуальними синонімами високого/низького статусу: “*Zwingend gehört ein Hund zum Leben: Jagdhunde und Labrador Retriever sind groß in Mode*” [7, с. 5]; “*Isabel wollte so leben, wie sie es gewohnt hat*”, sagte Kerstner, “*große Villa, genug Geld für Urlaub, Pferde, Shopping*” [6, с. 32].

Висновки. Соціальний статус є важливою складовою частиною життя людини. За умови правильного читування знаків адресант має змогу досягти своєї мети, тоді як помилкова інтерпретація призводить до комунікативних невдач. У мові закріплюються ті одиниці, які викликають асоціації з національно-культурними еталоном, стереотипами. Під час використання цих одиниць запускається певна програма, характерна для певної лінгвокультурної спільноти. Підсумовуючи вищесказане, варто відмітити, що вивчення одиниць на позначення соціального статусу в контексті культури сприяє вияву й опису мовних засобів, які містять культурні смисли.

Література:

1. Емельянова Я. Лингвострановедческая компетенция переводчика: теория и практика: монография. Нижний Новгород: ООО «Стимул-СТ», 2010. 201 с.
2. Кубрякова Е. Номинативный аспект речевой деятельности. М.: Наука, 1986. 158 с.
3. Клоков В. Основные направления лингвокультурологических исследований в рамках семиотического подхода. Теоретическая и прикладная лингвистика. 2000. № 2. С. 60–67.
4. Колесник О. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 240 с.
5. Корольова Н. Мовні засоби вираження німецької національної ментальності у творах Томаса Манна: лінгвокультурний аспект: дис. канд. філ. наук: 10.02.04. Київ, 2015. 262 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Nele Neuhaus. Eine unbeliebte Frau: Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin 2009. 382 S.
2. E.R. Kästner. Dornröschen Dorf: BookRix, 2018. 309 S.
3. E.R. Kästner. Dornrösches kaltes Grab: BookRix, 2018. 325 S.
4. E.R. Kästner. Ein unseliger Ort: BookRix, 2017. 382 S.
5. Warum reiche Menschen anders denken – und wie genau. URL: <http://www.finanzen.net/nachricht/private-finanzen/So-ticken-Millionaere-Warum-reiche-Menschen-anders-denken-und-wie-genau-4493318>.
6. Wie reiche Menschen wirklich sind. URL: <https://www.welt.de/vermishtes/article131671992/Wie-reiche-Menschen-wirklich-sind.html>.

Анотація

М. Тітаренко. ВЕРБАЛІЗОВАНІ СОЦІАЛЬНІ СТАТУСИ ЛЮДИНИ В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ «СМАКИ ТА ВПОДОБАННЯ» СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ

У статті здійснена спроба дослідити мовні знаки на позначення соціального статусу особи в лінгвокультурному просторі «смаки та вподобання» сучасної Німеччини. Соціальний статус особи є важливою складовою частиною повсякденного життя людини. Шляхом адекватної оцінки статусу адресата мовець зможе обрати правильні стратегії й тактики та досягти поставленої мети. Вивчення функціонування одиниць цього типу та встановлення закономірностей кодування інформації щодо соціального статусу людини в певній лінгвокультурі дасть змогу виділити характерні риси конкретної нації.

Ключові слова: соціальний статус, номінанта, мовний знак, лінгвокультурний простір.

Анотация

М. Титаренко. ВЕРБАЛИЗОВАННЫЕ СОЦИАЛЬНЫЕ СТАТУСЫ ЧЕЛОВЕКА В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ «ВКУСЫ И ПРЕДПОЧТЕНИЯ» СОВРЕМЕННОЙ ГЕРМАНИИ

В статье предпринята попытка исследовать языковые знаки для обозначения социального статуса человека в лингвокультурном пространстве «вкусы и предпочтения» современной Германии. Социальный статус является важной составляющей повседневной жизни человека. Путем адекватной оценки статуса адресата говорящий сможет выбрать правильные стратегии и тактики и достичь поставленной цели. Изучение функционирования единиц этого типа и установление закономерностей кодирования информации о социальном статусе человека в определенной лингвокультуре даст возможность выделить характерные черты конкретной нации.

Ключевые слова: социальный статус, номинанта, языковой знак, лингвокультурное пространство.

Summary

M. Titarenko. VERBALIZED SOCIAL STATUSES OF A PERSON IN THE LINGUOCULTURAL SPACE “TASTES AND PREFERENCES” OF MODERN GERMANY

The article attempts to investigate language signs for denoting the social status of a person in the linguistic and cultural space “tastes and preferences” of modern Germany. The social status of a person is an important component of a person's daily life. By adequately assessing the status of the addressee, the speaker can choose the right strategies and tactics and achieve the goal. The study of the functioning of units of this type and the establishment of patterns of coding information on a person's social status in a particular linguistic culture will make it possible to identify the characteristic features of a specific nation.

Key words: social status, nomination, language sign, linguocultural space.

доктор філологічних наук,
професор кафедри
англійської філології
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

магістрант кафедри
англійської філології
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОЗИЦІЇ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІАПУБЛІКАЦІЯХ І ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. У сучасному світі людина все частіше відмовляється від бачення подій навколишнього світу з єдиної точки зору й усвідомлює важливість урахування розмаїття думок і перспектив у суспільній свідомості. В інформаційну добу, коли новини розповсюджуються миттєво, долаючи тисячі кілометрів за секунди, дискурс відіграє ключову роль у конструюванні людьми власних версій реального світу навколо них.

Актуальність запропонованої розвідки є очевидною, адже багатогранність і багатовимірність навколишньої дійсності сприяє виникненню імовірного мислення, провокуючи вибудовування суб'єктами різноманітних, іноді суперечливих позицій стосовно різних проблем цієї дійсності. У статті розглядається мовне втілення позицій, що займаються суб'єктами під час їх дискурсивної діяльності в англійських медіапублікаціях про Україну.

Аналіз досліджень. Поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (англ. *stance*, далі – позиція СДД) набуває все більшої популярності серед мовознавців (Д. Байбер [4], Дж. дю Буа [5], Р. Енглбретсон [6], Е. Фінеган [4], А. Джафф [8], Б. Джонстон [9], С. Ханстон [7]). Уперше вжитий у вітчизняній лінгвістиці О. Морозовою [1], до наукового обігу термін «станс» був уведений британськими мовознавцями Д. Байбером і Е. Фінеганом, які визначали його як судження, в якому виражені знання, ставлення й почуття мовця стосовно пропозиційного змісту повідомлення [4, с. 124]. Не маючи змоги пізнати своє оточення інакше, ніж у спілкуванні, мовці довідуються один про одного та про світ навколо себе за допомогою позиціонування в дискурсі, що робить станс основним засобом спільної ідентифікації та взаємного узгодження інтенцій.

А. Джафф трактує позицію СДД як продуктивний засіб концептуалізації процесів мовленнєвого індексування зв'язків між індивідуальною дискурсивною діяльністю та соціальним значенням [8, с. 4]. Згідно з А. Джафф, цілком нейтральної позиції щодо власного висловлення не існує, адже нейтральність уже є позицією [8, с. 3]. Ми дотримуємося визначення позиції СДД, запропонованого В. Ущиною, як сукупності виявів ставлення мовця до предмета мовлення та/або до інших учасників комунікації, що реалізуються в дискурсі вербальними й невербальними засобами [2, с. 1].

Мета й завдання статті. Протягом останніх років наша країна живе в стані війни. Під цим твердженням маються на увазі не лише бойові дії, що розгортаються на Сході держави, а й інформаційні баталії українських і російських медіа. ЗМІ обох країн займають діаметрально протилежні позиції, і, як наслідок, одні й ті самі події висвітлюються ними абсолютно по-різному. Аудиторії важко визначити, хто залишився відданим правді, а хто вирішив переробити її під себе. Пролити світло на цю ситуацію може думка незацікавленої сторони, роль якої виконують іноземні ЗМІ.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні специфіки позицій СДД англійських періодичних видань і їх ролі у формуванні іміджу України й Росії у світі. Завданням нашої розвідки є проведення аналізу лінгвостилістичних засобів, використаних для вербалізації позицій СДД в англійських медіапублікаціях.

Виклад основного матеріалу. Журналісти зазвичай використовують комунікативні стратегії, за допомогою яких намагаються сформувати нейтральні позиції. Але не варто ототожнювати автора тієї чи іншої медіапублікації з реальною особистістю. Суб'єктна позиція автора медіатексту – це просто «голос» газети, журналу, видання або й цілої держави [3, с. 250]. Як приклад можна навести Великобританію. На політичній арені дії Об'єднаного Королівства характеризуються поміркованістю. Британські дипломати досить стримані й уникають гострих кутів. Те саме стосується їхньої преси: презентуючи факти, кореспонденти намагаються бути якомога об'єктивнішими, тому досить часто їхнє справжнє ставлення до описаного залишається таємницею. Подібний ефект нерідко досягається за допомогою використання різноманітних лінгвостилістичних засобів.

Приклад 1. “*The Ukrainians starting a new life – in Russia*” [10].

У прикладі 1 наведено заголовок статті кореспондента Шона Вокера, яка вийшла друком у щоденній газеті Великобританії «The Guardian». Його оригінальність полягає у використанні бафосу – стилістичного засобу, протилежного градації. Різкий спад, що забезпечується обставиною місця *in Russia*, руйнує позитивні очікування стосовно долі українців, які могли виникнути після фрази “*The Ukrainians starting a new life*”.

Ознайомлення із заголовком може навести на думку, що прихильність автора медіатексту на боці Російської Федерації. Однак ширший контекст публікації дає можливість зрозуміти, що позиція оповідача не зовсім очевидна. Текст статті в переважній більшості складається з розповідей людей, з якими спілкувався журналіст. Одна з них – жінка, сім'я якої після початку конфлікту на Сході України вирішила шукати кращого життя на теренах Росії:

Приклад 2. *“It’s a scary feeling when you land at the end of the earth and you literally know nobody,” said Tatyana Kurlayeva while sipping a cappuccino in a cafe in Magadan, a bleak city in the far east of Russia.*

Kurlayeva, 32, fled to Magadan in 2014 from her hometown of Komsomolsk, near Donetsk in east Ukraine. She was one of dozens of refugees from the conflict zone to make a new life in Russia’s former Gulag capital. Across Russia, hundreds of thousands of east Ukrainians have arrived since the conflict started.

Some want to return now the fighting has stopped but many more want to stay. Icy Magadan is more than 4,000 miles from east Ukraine, but Kurlayeva has chosen to make it her new home” [10].

У наведеному фрагменті (приклад 2) враження Тетяни Курлаєвої від пережитого передано за допомогою прямої мови. Слова автора, наведені далі, пропонують короткий опис ситуації, у якій опинилася жінка. Крім того, коментар оповідача розкриває неоднозначне ставлення до РФ. Зокрема, для опису Магадану використовуються епітети з негативними конотаціями *bleak* і *icy*, а також алюзія на сумнозвісну історію СРСР – *Russia’s former Gulag capital*. Усі зазначені стилістичні засоби мають негативне забарвлення.

Євген Васілі – це ще одна людина, з якою спілкувався Шон Вокер. Історія Євгена дещо інша – після окупації Донеччини чоловік переїхав до Києва:

Приклад 3. *“I understood I didn’t feel comfortable in my own city,” said Evgeny Vasili, who ran a bar called Spletni in Donetsk. “For me, what was going on in Donetsk was wild, and I didn’t understand it, and was disgusted by the behaviour of rebels. I realised I couldn’t keep living there.”*

Vasili moved to Kiev and took Spletni with him. The bar is now open in Kiev, with the same furniture, the same lighting and even the same weathered Soviet hardback books that propped up the bar in Donetsk. He rented a truck to take everything across the frontlines in late 2014 and reassembled the bar in central Kiev” [10].

Приклад 3 є ілюстрацією того, що автору важливо показати ситуацію з різних ракурсів: у пошуках мирного неба над головою люди вирушають і до Росії, і до України.

Незважаючи на те, що автор як суб’єкт дискурсивної діяльності формує свою позицію стосовно Росії за допомогою вербалізації не надто улюбленої оцінки, використовуючи перелічені стилістичні засоби, це не мало позитивного впливу на конструювання іміджу нашої країни. Свою оцінку Україна отримує через порівняння росіян та українців, а саме їхнього ставлення до переселенців зі Сходу:

Приклад 4. *“When people found out where we were from, they immediately helped us. Everyone here is so friendly,” she said” [10].*

У наведеному прикладі (4) Тетяна Курлаєва характеризує жителів Магадану, використовуючи лексичну одиницю *friendly*, і вказує на їхню готовність допомогти переселенцям.

Натомість у прикладі 5 Євген Васілі описує жителів Києва за допомогою прикметника «підозріливі» (*suspicious*), як таких, що не хочуть допомагати своїм співвітчизникам, котрі опинилися в біді. У такий спосіб вибудовується протиставлення між Росією й Україною: *friendly – suspicious, they immediately helped us – we have had no help*, за допомогою якого Росія змальовується з позитивного боку, а Україна – навпаки, із негативного.

Приклад 5. *“It’s hard to rent a flat when you have a Donetsk registration. People are suspicious of you. We have had no help from the government or anyone else” [10].*

Спостерігаємо, що позиція автора статті – суб’єкта дискурсивної діяльності конструюється за допомогою різноманітних лінгвостилістичних засобів, до яких належить також і цитування – засіб, що надає висловленій позиції навмисної автентичності й достовірності, а отже, може трактуватися як засіб маніпуляції масовим читачем.

Висновки. У ході аналізу специфіки позиції суб’єкта дискурсу англomовних періодичних видань було виявлено, що для її вербалізації використовуються такі лінгвостилістичні засоби, як пряма мова, епітети, алюзія, протиставлення. Пряма мова надає медіатексту об’єктивності, а позиціям, сформульованим у статті, – достовірності. Епітети, алюзія й антитеза є засобами формування іміджу держав-опонентів України та Росії. Однак варто зазначити, що окреслення іміджу цих країн не обмежується згаданими вище лінгвостилістичними засобами. У цьому ми вбачаємо перспективу наших подальших наукових пошуків.

Література:

1. Морозова І. Stance: позиція суб’єкта дискурсивної діяльності. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. 2011. Т. 14. № 1. С. 87–93.
2. Ущина В. Позиціонування суб’єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2016. 34 с.
3. Ущина В. Позиціонування суб’єктів у предметній ситуації ризику (на матеріалі англomовного медіадискурсу). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2013. № 19. С. 246–252.
4. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and effect. Text. 1989. Vol. 9, Issue 1. P. 93–124.
5. Du Bois J. The Stance Triangle. Stancetaking in Discourse / ed. by R. Englebretson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 139–182.

6. Englebretson R. Stancetaking in Discourse: An Introduction. Stancetaking in Discourse: Subjectivity, Evaluation, Interaction / ed. by R. Englebretson. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007. P. 1–25.
7. Hunston S., Tompson G. Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse. Oxford: Oxford University Press, 2000. 225 p.
8. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance. Stance: Sociolinguistic Perspectives / Ed. by A. Jaffe. Oxford: Oxford University Press, 2009. P. 3–28.
9. Johnstone B. Stance, style, and the linguistic individual. Stance: Sociolinguistic Perspectives / ed. by A. Jaffe. Oxford: Oxford University Press, 2009. P. 29–54.
10. Shaun Walker. The Ukrainians starting a new life – in Russia. The Guardian. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/05/ukrainian-russia-refugee-conflict>.

Анотація

В. УЩИНА, Б. ШМИГОВСЬКА. ЛІНГВОСТИЛИСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ПОЗИЦІЇ СУБ’ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІАПУБЛІКАЦІЯХ І ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ УКРАЇНИ

У статті досліджується специфіка позицій суб’єктів дискурсивної діяльності англomовних періодичних видань. Проводиться аналіз лінгвостилістичних засобів, використаних для вербалізації позицій СДД в англomовних медіапублікаціях. Основна увага зосереджена на ролі позицій СДД у формуванні іміджу України.

Ключові слова: позиція суб’єкта дискурсивної діяльності, медіатекст, лінгвостилістичний засіб, імідж.

Аннотация

В. УЩИНА, Б. ШМИГОВСКАЯ. ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПОЗИЦИИ СУБЪЕКТА ДИСКУРСИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ МЕДИАПУБЛИКАЦИЯХ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ИМИДЖА УКРАИНЫ

В статье исследуется специфика позиций субъектов дискурсивной деятельности англоязычных периодических изданий. Проводится анализ лингвостиллистических средств, использованных для вербализации позиций СДД в англоязычных медиапубликациях. Основное внимание сосредоточено на роли позиций СДД в формировании имиджа Украины.

Ключевые слова: позиция субъекта дискурсивной деятельности, медиатекст, лингвостиллистическое средство, имидж.

Summary

V. USHCHYNA, B. SHMYHOVSKA. LINGUO-STYLISTIC MEANS OF STANCE-TAKING IN THE ENGLISH MEDIA AND THEIR IMPACT ON THE UKRAINE’S IMAGE FORMATION

The article deals with the discourse stance-taking in various English media publications. The stylistic means used to verbalize stance in the English-language periodicals are analyzed. The main focus is on their role in the formation of the image of Ukraine.

Key words: stance, media text, linguostylistic means, image.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської
філології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ В АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Під впливом таких макросоціальних чинників, як інформаційна революція, економічні перетворення, міжнародний тероризм і боротьба з ним, проблеми охорони навколишнього середовища, дискримінація у суспільстві [2, с. 5], сучасна англійська мова поповнюється новими словами та сполуками, створеними для номінації предметів чи вираження нових понять, які прийнято називати *неологізмами* [5, с. 417]. Потреба дослідження неологізмів спричинила появу нової галузі лексикології – *неології*.

Перетворення, що відбуваються в області політики, призводять до появи великої кількості неологізмів. Політичні неологізми активно вживаються в засобах масової інформації (ЗМІ), де найбільше зосереджені інновації, адже однією з основних функцій ЗМІ є інформативність, новизна [4, с. 138]. ЗМІ активно реагують на суспільно-політичні процеси й віддзеркалюють їх. Мова політики найактивніше конструюється не політичною наукою, а засобами масової інформації й активізованою Інтернет-комунікацією [3, с. 3].

Дослідження мови ЗМІ, а зокрема неологізмів і їх функціонування в ЗМІ, – важлива й актуальна проблема сучасних досліджень. Цікавим і актуальним у цьому плані є дослідження словотвірних, семантичних, граматичних і прагматичних особливостей і функцій у мові ЗМІ англійських неологізмів, пов'язаних із політичними подіями в Україні.

Політична ситуація в Україні була найбільш популярною темою у світових ЗМІ у 2004 р. (президентські вибори, отруєння Віктора Ющенка, події на майдані Незалежності, Помаранчева революція, перемога Віктора Ющенка), 2010 р. (перемога Віктора Януковича на президентських виборах), 2013–2014 рр. (Євромайдан, утеча Віктора Януковича, вибори Петра Порошенка, анексія Криму Росією, війна на Сході країни). Політичні події в Україні у 2018 р. також привертають до себе увагу іноземних ЗМІ (затримання та депортація Михайла Саакашвілі, новий Майдан у Києві).

Помаранчева революція на Майдані та подальші політичні події в Україні призвели до виникнення цілої низки неологізмів. Прихильники й противники Майдану, автори-журналісти, відомі політологи та громадські діячі створювали нові слова, «не скупилися на креатив і винахідливість протягом цих процесів» [4, с. 139]. Провідні світові видання висвітлювали політичні події в Україні з максимальною достовірністю, добираючи найяскравіші лексичні новації.

Для аналізу особливостей англійських неологізмів, що висвітлювали політичні події в Україні, відібрано 200 прикладів із англійських видань (*“The Independent”*, *“The Guardian”*, *“The Washington Post”* тощо) за 2004–2018 рр.

Аналіз матеріалу показує, що англійські неологізми, які пов'язані з політичними подіями в Україні, з'являються в результаті: 1) запозичення та калькування; 2) морфологічного словотвору; 3) семантичного словотворення.

Велика кількість (30%) англійських неологізмів – це **запозичення (прямі запозичення, запозичення-кальки та напівкальки)**: *Maidan, Euromaidan, the Orange Revolution, the Revolution of dignity, titushki, koloradi, kiborgs* тощо.

Пряме запозичення *Maidan* в англійських ЗМІ є ідентифікаційним символом політичних подій в Україні й Української революції з 2004 р. Українське слово майдан означає «велике незабудоване місце в селі або місті; площа» [1], напр.: «У Віфлеємі на *майдані* Зійшовся люд» (Тарас Шевченко); «На *майдані* коло церкви революція *іде*» (Павло Тичина) [1]. Воно було запозичене з тюркських мов, де означало головну торгову площу поселення.

Сучасне поняття *майдан* пов'язане з протестними акціями українського народу в 2004 р. під час Помаранчевої революції. Тоді Майдан був пов'язаний із майданом Незалежності в Києві. Сьогодні Майдан може відбуватися де завгодно. Із 2004 р. слово *майдан* вживається в нових значеннях: «мітинг, акція протесту», «люди, українці, які беруть участь у мітингу» (метонімія за ознакою «територія (місце) – ті, хто перебуває на ній») [4, с. 10]. Неологізм *Maidan*, який структурно збігається з українським прототипом, передає ці значення, що підтверджують такі контексти вживання неологізму в мові ЗМІ:

1) «площа»: *“Some elements of the old regime may survive, but that is precisely why the protesters on the “Maidan” (Kiev’s main square) don’t trust the mainstream politicians who claim to be negotiating on their behalf”* (The Independent).

2) «мітинг, акція протесту»: *“Maidan was called a “revolution of dignity”* (The Guardian). *“The Maidan has not yet succeeded in realizing its goal, which is to change the system, and that’s what we continue to fight for”* (CS Monitor).

3) «люди, українці, які беруть участь у мітингу»: *“None of the politicians, including the three opposition leaders Arseny Yatsenyuk, Vitaly Klitschko, a former boxer, and Oleh Tyagnibok, are trusted by Maidan”* (The Economist).

Слово *Maidan* активно вживається в англійських ЗМІ і вже не потребує пояснення чи перекладу. Запозичення асимілювалося в англійській мові, підпорядкувалося її граматичним нормам, отримуючи в множині закін-

чення -s і -’s у присвійному відмінку: “There were two “Maidans” already existing in Kiev at the time” (Euromaidan Press). “More importantly, it demonstrated the level of Maidan’s mistrust of established politicians” (The Economist).

Неологізм став символом української боротьби за свободу і гідність, символом української демократії, небайдужості, політичної активності та незламності українців. Після Помаранчевої революції в листопаді 2004 р. на майдані Незалежності та після останніх суспільно-політичних подій у нашій країні слово стало «персоніфікованим, міфологізованим утіленням революції з людським обличчям у прямому й переносному значенні» [4, с. 140]. Це прагматичні компоненти значення неологізму, до яких мовознавці відносять соціальні, культурні, емоційні, експресивні конотації чи додаткові компоненти значення (асоціативні, фонові, національно-культурні тощо).

Зафіксовані сполучення *pro-democracy maidan protests, Maidan protesters, Maidan supporters, Maidan massacre, Maidan revolution, Maidan rebellion, Maidan movement, Maidan protest movement, Maidan uprising, Maidan leaders*.

У 2013 р. у ЗМІ з’явилося нове запозичення **Euromaidan** (Євромайдан), яке позначає протести проти уряду, що призвели до втечі В. Януковича (також **Eurorevolution** (Єврореволюція), і виражає сподівання українського народу на інтеграцію з Європейським Союзом, надію на краще життя в родині європейських народів, побудову кращого європейського майбутнього. Це компоненти прагматичного значення неологізму, які реалізуються в контексті.

Напр.: “What does Ukraine’s **Euromaidan** teach us about protest?” (The Washington Post); “**Eurorevolution in Ukraine will end only when today’s authoritarian system is completely cleaned out**” (Euromaidan Press).

Euromaidan, Eurorevolution належать до поширених в англійській мові «євронеологізмів» – інновацій із префіксом *euro-*, який у своєму новому семантичному варіанті бере участь у створенні похідних, пов’язаних із Європейським Союзом [2, с. 28]. Зафіксовані сполучення *Euromaidan revolution, Euromaidan protests, Euromaidan protesters, Euromaidan movement, Euromaidan uprising, Euromaidan coup, Euromaidan activist, Euromaidan leaders*.

В англійській мові також уживаються запозичення-напівкальки: **anti-Maidan** (Анти-Майдан), що позначає серію мітингів в Україні на підтримку курсу В. Януковича, і його синонім **Russomaidan** (рос. *русомайдан*), що також уживається для позначення опозиційних протестів і можливої революції в Росії; **Automaidan** (Автомайдан), що позначає мобільний підрозділ Євромайдану, який склався з групи самостійних колон автомобілістів.

Напр.: “Maidan or **anti-Maidan**? The Ukraine situation requires more nuance” (The Guardian). “But the scene <...> shows a level of grassroots commitment among the demonstrators trying to spark their own sort of “**RussoMaidan**”. “We want to live separately, from the rest of Ukraine, like Scotland, but they’re not letting us,” says Valery Kerikov, a Donetsk miner” (CS Monitor). “Dmytro Bulatov, 35, was an organizer of what is called the **Automaidan**, a group that got together convoys of cars to spread the continuing protest in Ukraine” (The Washington Post).

Запозичення-калька **the Orange Revolution** (Помаранчева Революція) позначає найяскравішу політичну подію листопада–грудня 2004 р. Українська помаранчева революція названа так за кольором символіки претендента на президентську посаду В. Ющенка. Вона пробудила українців, змусила їх поважати себе, викликала в мільйонів людей почуття національної гідності, гордості, самоототожнення з поняттям «громадянин України» [4, с. 140]. Вербальним символом революції стало слово *Майдан*.

Напр.: “In Ukraine, **the Orange Revolution** prevented Viktor Yanukovich from stealing an election in 2005” (The Washington Post).

Неологізм доповнює список «кольорових революцій» (“colour (coloured) revolutions”) – так званих «ненасильницьких революцій», а також широко відомих масових ненасильницьких акцій протесту, напр.: *Velvet Revolution* (Чехословаччина), *Rose Revolution* (Грузія), *Tulip Revolution* (Киргизстан), *Cedar Revolution* (Ліван), *Grape Revolution* (Молдова), *Jeans Revolution*, *Cornflower Revolution* (Білорусь), *Yellow Revolution* (Філіппіни), *Carnation Revolution* (Португалія), *Purple Revolution* (Ірак), *Blue Revolution* (Кувейт), *Green Revolution* (Іран), *Jasmine Revolution* (Туніс), *Lotus Revolution* (Єгипет).

Запозичення-калька **the Revolution of dignity** або **the Revolution of Honour** (Революція гідності) використовуються як синоніми неологізму *Euromaidan* для позначення протестів на підтримку європейського вибору України, спричинених зривом підписання Угоди про Європейську інтеграцію.

Напр.: “During 2014, what started out as the Euro-Maidan was transformed into **the Revolution of Dignity**” (The Ukrainian Weekly). “The so-called “**Revolution of Honour**” overthrew the government and sparked a counter-revolution in Ukraine’s eastern Donbas region” (The Week).

Калька **the Heavenly Hundred** (Небесна сотня) є збірною назвою загиблих мітингувальників Майдану (також *Heaven’s Hundred, Heaven’s battalion, the Heavenly brigade*). Зафіксовані сполучення *the Heavenly Hundred Heroes, the Heavenly Hundred Heroes memorial*.

Напр.: “The protesters killed that day <...> are honoured in Ukraine as **the “Heavenly Hundred”** – martyrs in what Ukrainians call the “Revolution of Dignity” (The Financial Times). “Within hours the death toll rose to nearly 80 people – “**Heaven’s battalion**”, now commemorated in the square with shrines of candles, flowers and photographs” (The Economist).

Калька **Anti-Terrorist Operation (ATO)** (Антитерористична операція) позначає воєнні дії з 2014 р. у низці районів Донецької та Луганської областей і є засобом евфемізації, покликаним завуалювати поняття, що співвідносяться з «реаліями війни». Події і явища, пов’язані з тероризмом і оголошеною йому війною, активно використовуються для створення інновацій [2, с. 23].

Напр.: “Taking the threat seriously, the government started to accumulate its own forces in Kiev, bringing them from the frontlines of the **Anti-Terrorist Operation**, as the war with the separatists is called in Ukraine” (The Observer). “A war, euphemistically described by Kyiv’s politicians as an “**Anti-Terrorist Operation**,” is still being fought there, daily” (Ukrainian Echo). “**ATO forces** took control of the following towns” (Euromaidan Press).

Зафіксовані сполучення *ATO zone, ATO forces, ATO headquarters, ATO defense fortifications*.

Калька *Minsk Agreements* (Мінські угоди) позначає протокол про припинення вогню на Донбасі, підписаний у вересні 2014 р. у Мінську:

“Admittedly, Trump is more likely to be kept awake by cable news or a Twitter spat than the fate of Ukraine under the Minsk Agreements” (The Spectator).

Українські лінгвісти, які досліджують сучасні неологізми, виділяють слова на зразок *тітушки, колоради, ватники, кнопкодав*, які є сумнівними з погляду політичної етики. Незважаючи на це, у них є чималі шанси потрапити до академічних словників [3, с. 4]. В англомовних ЗМІ також зафіксовані ці запозичені неологізми.

Пряме запозичення *titushki, titushky (mimyushku)* – збірна назва найманців, кримінальних елементів, спортсменів, яких українська влада використала для застосування фізичної сили й участі в масових сутичках, – з’явилася в період Євромайдану (походить від прізвища спортсмена Вадима Тітушка).

Напр.: *“On his way to power, and once in power, Yanukovych also became famous for the use of rented thugs, known as “titushki,” who could be used to intimidate opposition protestors, journalists, or whoever needed to be scared off”* (The Washington Post). *“When anti-government protesters seized several regional administrations buildings in January, hundreds of titushki helped the police attack and beat up the protesters”* (DW News).

Зафіксовані сполучення *titushki raid, titushki attacks, titushki provocation*.

Пряме запозичення *koloradi* (колоради, усичення від колорадські жуки) – це зневажлива назва проросійських сепаратистів в Україні, бойовиків або найманців, які під час російської інтервенції 2014 р. позначали себе чорно-жовтою смугастою «георгіївською стрічкою», що нагадує забарвлення колорадських жуків:

“As pro-Russian separatists continue to tighten their grip in eastern Ukraine, some angry Ukrainians have given them a nickname that sums up just how they feel about teeming swarms of unwanted pests: “koloradi” (RFE/RL).

Пряме запозичення *vatniks* (ватники) (від назви теплового одягу) – проросійськи орієнтовані люди, що підтримують від’єднання від України східних областей і Криму:

“Vulgarity aside, many Ukrainian soldiers have taken to mocking the so-called “separatists” by calling them vatniks, the name used for the padded winter jackets worn by the Russian military, in this context meaning their opponents are nothing more than a dull-witted bunch of drunks and criminals” (Ukrainian Echo).

Зафіксовано сполучення *pro-Russian separatist, Ukrainian destructive vatnik elements*.

Пряме запозичення *Ukrop* (рос. *укроп* буквально означає «кріп») – зневажлива назва українців, осіб, що належать до українського патріотичного руху. У розгромленій війною Донецькій і Луганській областях слово позначає українських солдатів і волонтерів:

“For their part the “separatists” and their Russian backers have tried to retaliate, ridiculing Ukrainians by referring to them as ukrop, the word for dill” (Ukrainian Echo). *“Instead of taking offence, however, Ukraine’s soldiers and even the public have embraced this once-derogatory term for their nation, so robbing it of offensiveness. You can buy a T-shirt declaring yourself an ukrop”* (Ukrainian Echo). *“October 20, 2014, I’m sitting on the firing point with a sniper’s rifle. Where are the Ukrops”* (derogatory Russian term for Ukrainians – Ed.). *“SOB, where are the Ukrops?!!!”* (Euromaidan Press).

Пряме запозичення *separ* (сепар), похідне від слова *сепаратисти*, стало також позначати бойовиків, які воюють на Сході України:

“He <...> saw a couple of “separs” hoisting the black, blue and red flag of Donetsk’s self-proclaimed republic” (The Los Angeles Times). *“At the end of that day, I was really mad at those “separs”!”* (Euromaidan Press).

Прямі запозичення *knopkodavstvo, knopkodav* і запозичення-кальки *button-pushing* (кнопкодавство), *button-pusher* (кнопкодав) позначають членів Верховної Ради України, які голосують, використовуючи власне посвідчення особи та те, що належить іншим (відсутнім) депутатам.

“Button-pushing, or non-personal voting, is a die-hard undemocratic tradition of Ukraine’s Verkhovna Rada which has been carefully observed before, during, after, and despite the Revolution of Dignity” (Euromaidan Press).

“Knopkodavstvo, or button pushing, as the tactic is known, has plagued voting in Ukraine’s parliament, the Verkhovna Rada, for years” (BB Newsletter). *“Chesno, which means “honestly,” maintains a database of button pushers (knopkodavi) and has called for the practice to be abandoned”* (BB Newsletter).

Пряме запозичення *kiborgs* (кіборги) (скорочення від *кібернетичний організм*) позначає хоробрих українських захисників аеропорту Донецька, бої за який тривали з кінця травня 2014 р. Слово в цьому значенні було вперше використано в жовтні 2014 р. російськими повстанцями в Донецьку, які засвідчили непереможність українських солдатів і назвали їх *кіборгами*. Кіборги уособлюють незламний дух і міць захисників нашої країни. Ці конотації відносимо до прагматичних компонентів значення неологізму.

“President Petro Poroshenko himself was on his knees praying for the ‘heroes of the ‘Heavenly Hundred’ in August in the middle of Maidan – in fact, he was on his knees in front of the predecessors of today’s “kiborgs” and thus kneeling in front of the “kiborgs” themselves” (The Observer). *“The rebels also released soldiers captured in a January battle for the Donetsk airport, a group viewed as heroes in Ukraine and nicknamed the cyborgs”* (The New York Times).

Пряме запозичення *Novorossiya* (Новоросія, рос. *Новороссия*) позначає території Донецької та Луганської областей:

“With a population of about three million, Novorossiya – or “New Russia” – covers a large slice of the Donbass region of eastern Ukraine. This territory lives under the rule of pro-Moscow insurgents, whose weapons, training, commanders and foot soldiers are all provided courtesy of Mr Putin” (The Telegraph).

Кальки *green men* (зелені чоловічки), *little green men* (маленькі зелені чоловічки) – це жартівливо-іронічні назви російських військових, солдатів у зелених військових формах, що з’явилися під час української кризи 2014 р. під час приєднання Криму російським урядом.

Напр.: “There are definitely *green men* there today. They aren’t hiding that they’re from Crimea, from Russia,” she said, referring to the unmarked soldiers Russia deployed to take control of Crimea last month, popularly known as “*little green men*” (The Guardian). “Whether he does or not, NATO should think through the implications of the *little green men phenomenon*, in particular for the Baltic states of Estonia and Latvia” (Brookings Press).

Зафіксовані сполучення *little green men attack*, *little green men phenomenon*.

За результатами проведеного аналізу англійські політичні неологізми-запозичення можуть позначати (семантична класифікація): 1) назви подій, процесів, суспільно-політичних явищ: *Euromaidan* (Євромайдан), *the Orange Revolution* (Помаранчева революція); 2) назви партій, організацій, політичних і громадських об’єднань: *Our Ukraine* (Наша Україна), *Party of Regions* (Партія регіонів), *People’s Front* (Народний фронт), *Solidarnist* (Солідарність), *Vatnivshchyna*, *Fatherland party* (Батьківщина), *Samopomich*, *Self Reliance party* (Самопоміч), *Svoboda* (Свобода), *Right Sector* (Правий сектор); 3) назви осіб, що належать до певної партії, організації, спрямування, руху, групи: *titushki* (тітушки), *koloradi* (колоради), *separs* (сенари); 4) назви (будівель) установ, інституцій: *The House of Trade Unions* (Будинок профспілок) (штаб Майдану та Євромайдану), *Kyiv State Administration Building* (приміщення Київської міської державної адміністрації); 5) назви зі сфери державної влади та громадського самоврядування: *the Verkhovna Rada*, *the Rada* (Верховна Рада), *Maidan Council* (Громадська рада Майдану); 6) назви територій (географічні назви): *Donetsk People’s Republic* (Донецька Народна Республіка), *Luhansk People’s Republic* (Луганська Народна Республіка), *Novorossiya* (Новоросія).

Із граматичного погляду серед відібраних неологізмів-запозичень, які функціонують в англомовних ЗМІ, зафіксовані іменники (42%) та іменникові сполучення (58%) (*Maidan massacre*, *Right Sector nationalists*, *opposition troika*).

У мові ЗМІ політичні неологізми-запозичення виконують номінативну функцію. Їх уживають для називання нових понять, вони позначають нові події та процеси, які відбуваються в суспільно-політичному житті України, відображають події та погляди людей на країну та світ. Деякі з них є okazionalizмами, що позначають поняття, які важко зрозуміти (*koloradi*, *Ukrops*, *separs*), і тому вони мають розгорнуті, пов’язані з контекстом дефініції-мікротексти, які проілюстровані у вищенаведених ілюстративних прикладах. Є неологізми, які набули поширення й уже не потребують пояснення в контексті (*Maidan*, *Euromaidan*, *the Orange Revolution*, *the Revolution of dignity*). Вони сприймаються носіями мови й фіксуються в словниках (наприклад, у Вікіпедії).

Політичні неологізми також можуть використовуватися зі стилістичною метою й виконувати експресивну й оцінну функції. Неологізми мають соціальне звучання та здатні виражати соціальну оцінку дійсності завдяки привнесенню в значення позитивної чи негативної конотації. У неологізмах *koloradi*, *vatniks* (pro-Russian destructive vatnik elements), *button-pusher*, *vote-pusher* відчуємо негативну оцінку; *pro-democracy maidan protests*, *pro-Western Orange Revolution*, *the Revolution of dignity* містять позитивну оцінку.

Неологізми також уживаються для посилення експресивності тексту, увиразнення ситуації, образу, для створення влучності, дотепності, іронічності, розвінчання когось, напр.: *Orange revolutionary and “gas princess” Tymoshenko*, *Ukraine’s chocolate king Petro Poroshenko*, *little green men*. Неологізми, які виконують стилістично-експресивну функцію, викликають у читача певні емоції, налаштовують на сприйняття політичних подій, формують громадську думку. Деякі з них несуть емоційне та національно-культурне навантаження, здійснюють емоційний вплив на читача, формують цінності та поведінкові стереотипи, напр., *Maidan revolution*, *kiborgs*.

У значення неологізмів можуть бути привнесені позитивні чи негативні конотації, що впливає на їхню експресивність. Деякі з них містять потужний заряд позитивних емоцій (*the Orange Revolution*, *the Revolution of dignity*), негативних емоцій (*vatniks*, *button-pushers*, *separs*), асоціюються з прагненням до радикальних змін (*Euromaidan*), зі стражданнями, людськими втратами (*the Heavenly Hundred Heroes*). Ці прагматичні компоненти їхнього значення (соціальні, національно-культурні, емоційні, експресивні конотації) реалізуються у відповідних контекстах.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні стилістичних особливостей політичних неологізмів в англомовних ЗМІ як засобів посилення експресії, прагматичних компонентів їхнього значення, у докладнішому вивченні способів їхнього творення (афіксації, словоскладання, абрєвіації, утворення за аналогією, розширення значення) тощо.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення 15.03.2018).
2. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Вінниця: Нова Книга, 2008. 360 с.
3. Новітня політична лексика (неологізми, okazionalizми та інші новотвори) / за заг. ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий Світ – 2000», 2015. 492 с.
4. Поліщук Н.О. Термінологічна лексика майдану. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. 2014. Вип. 791. С. 138-143.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.

Анотація

**О. ФЕДОРЕНКО. ПОЛІТИЧНІ НЕОЛОГІЗМИ-ЗАПОЗИЧЕННЯ
В АНГЛОМОВНИХ ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

У статті досліджуються англійські політичні неологізми-запозичення, які пов'язані з політичними подіями в Україні й активно вживаються в англомовних ЗМІ. Основна увага зосереджена на їхніх словотвірних, семантичних, граматичних і прагматичних особливостях. Також розглянуто функції неологізмів-запозичень у мові ЗМІ.

Ключові слова: політичні неологізми, запозичення, пряме запозичення, калька, напівкалька.

Аннотация

**О. ФЕДОРЕНКО. ПОЛИТИЧЕСКИЕ НЕОЛОГИЗМЫ-ЗАИМСТВОВАНИЯ
В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ**

В статье исследуются английские политические неологизмы-заимствования, которые связаны с политическими событиями в Украине и активно употребляются в англоязычных СМИ. Особое внимание уделено их словообразовательным, семантическим, грамматическим и прагматическим особенностям. Также рассмотрены функции неологизмов-заимствований в языке СМИ.

Ключевые слова: политические неологизмы, заимствование, прямое заимствование, калька, полукалька.

Summary

O. FEDORENKO. BORROWED POLITICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH MASS MEDIA

The article examines borrowed English neologisms relating to political events in Ukraine that are used in English mass media. Special attention is paid to their formation and their semantic, grammatical, and pragmatic features. The article also focuses on their functions in mass media.

Key words: political neologisms, borrowing, direct borrowing, calque (loanword), half-calque.

викладач кафедри англійської
філології і перекладу
Київського національного
лінгвістичного університету

МЕТОДИ ЛІНГВОПОЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У МІСТИЧНОМУ ТРИЛЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ)

У ХХІ столітті будь-яке наукове дослідження базується на міждисциплінарному підході, який охоплює кілька дисциплін одночасно. Містичний трилер – багатоаспектний феномен, який розглядається на межі літератури, лінгвістики, дискурсології, когнітології та прагматики. Вивчення біблійних образів-символів у текстах містичного трилеру вимагає застосування лінгвістичних методів з літературознавчими, охоплюючи всі рівні аналізу самого тексту, при цьому виходячи за його межі у галузь релігії, філософії, історії та культури.

Проблематика, що висвітлюється у статті, знаходить своє відображення у працях таких учених, як Л.І. Белехова, С.В. Волкова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, О.С. Кубрякова, Ю. Лотман, Ж.М. Маслова, В.Г. Ніконова, А. Науменко та ін.

Головною метою статті є вивчення методів лінгвопоетичного аналізу біблійних образів-символів у містичному трилері на матеріалі творів Френка Перетті.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- з'ясувати основні методи лінгвопоетичного аналізу;
- надати визначення терміну «біблійний образ-символ» у контексті лінгвопоетичного аналізу тексту;
- пояснити етапи дослідження лінгвопоетичного аспекту біблійних образів-символів на прикладах із текстів містичних трилерів Френка Перетті;

Об'єктом дослідження є методи лінгвопоетичного аналізу; предметом – методи лінгвопоетичного аналізу у дослідженні біблійних образів-символів у містичному трилері. Дослідження проведено на матеріалі творів Френка Перетті.

Лінгвостилістичний аналіз будь-якого тексту відбувається на двох рівнях – семантичному та метасеміотичному. На **семантичному** рівні мовні одиниці (слова, словосполучення та синтаксичні конструкції) розглядаються в їх прямому значенні, досліджуються семантичні зв'язки між денотатом, сигніфікатом та референтом. Мовні одиниці виділяють на фонетичному, лексичному та граматичному рівні.

На **метасеміотичному** рівні продовжується лексичний, фонетичний та граматичний аналіз виокремлених одиниць. Узагальнюючи якісні характеристики з боку стилістики, ми переходимо від дослідження безпосереднього значення мовних одиниць до вивчення їх функції у тексті у широкому контексті. Слова, словосполучення та синтаксичні конструкції аналізуються у площині додаткового змісту, що дозволяє виявити нові змісти – конотативні, образні та метафоричні.

Проте лінгвостилістичний аналіз не враховує особливості текстів художнього дискурсу, оскільки тут необхідно не просто зрозуміти зміст, але розглянути складну взаємодію словесно-мовленнєвої структури та художньо-композиційної організації твору [2, с. 471]. Аналіз художніх творів «потребує поєднання лінгвістичних методів, що охоплюють усі рівні аналізу самого тексту, з літературознавчими, котрі пов'язані з виходом за межі тексту у галузь філософії, історії, естетики» [5, с. 24]. Для цього потрібно вийти на зовсім інший рівень – звернутися до лінгвопоетики, розділу філології, який вивчає мову художнього тексту [3].

Лінгвопоетичний аналіз – це третій рівень аналізу тексту – **метаметасеміотичний**. Поєднуючи літературознавчий і лінгвістичний аналіз художнього тексту, лінгвопоетика розглядає естетичні властивості мовних одиниць у художньому контексті [6, с. 198; 4, с. 115]; вивчає способи використання метасеміотичних особливостей мовних одиниць у рамках твору, їх роль у відображенні авторської інтенції та ідейного змісту твору [2, с. 471]. Мета лінгвопоетичного аналізу – з'ясувати використання мовних засобів, за допомогою яких письменник забезпечує естетичний вплив, необхідний для втілення його ідейно-художньої мети. На цьому рівні надається характеристика ідейно-образного змісту твору, та з'ясовуються мовні засоби, завдяки яким відбувається естетичний вплив [4].

На нашу думку, лінгвопоетичний аналіз може відбуватися тільки у поєднанні горизонтального (лінгвістичного) і вертикального (лінгвістично виражений соціальний, культурний та історичний) контекстах. У вузькому значенні **«контекст** є сферою вживання слова у мовленні, семантичним радіусом дії мовної одиниці» [9]. у широкому значенні він розглядається як «умови, створені текстом поряд з конституцією – елементом екстралінгвальної ситуації, оточенням учасників комунікації та коемпірією – сумою загального досвіду і загальних енциклопедичних знань про світ, які має комунікант» [9]. У сучасній лінгвістичній парадигмі представлені різні види контекстів: контекст ситуації (містить релевантні риси учасників комунікації, їхні вербальні та невербальні дії), операційний контекст (сегмент інформації, що передає мінімально необхідну інформацію, достатню для розуміння загальної), контекст культури (різні знання автора та читачів щодо тексту), соціокультурний контекст (умови, в яких наявна інформація приймається як вторинна, оскільки вона пов'язана певними асоціативними зв'язками із загальним сюжетом, певним художнім твором, героями (ремінісценції, алюзії, цитування), зафіксованими у

свідомості автора і читача), зовнішній контекст (вказівки на час, історичні умови створення тексту, місце його виникнення у соціальному, культурному, етичному відношенні), вертикальний контекст (історико-філологічне тло тексту як літературного твору), психологічний контекст (знання про автора твору) та комунікативний контекст (інтегрує компонентний склад тексту як дискурсу) [9].

Оскільки ми розглядаємо біблійний образ-символ у контексті містичного трилеру Френка Перетті, то лінгвопоетичний аналіз слід розпочати саме з нього.

Містичний трилер (англ. *mystery thriller*) – це поєднання містики і трилеру. Містика (грец. *μυστικός* – таємничий) – надприродні явища і наслідки духовної практики, як зв'язок із потойбічним світом і надприродними силами [1]. Трилер (від англ. *thrill* – тремтіння, хвилювання) – жанр белетристики, в якому винахідливі герої виступають проти злочинців чи темних сил, що несуть небезпеку безпосередньо головним героям, цілій країні, чи прагнуть зруйнувати стабільність усього світу. Характерним для цього жанру є напружений сюжет, в основі якого лежить таємна змова, яка подається в інтенсивному темпі оповіді, що не втомлює читача деталями, та кульмінаційний момент після тривалих гострих відчуттів хвилювання і страху [7, с. 105]. Таким чином, **містичний трилер** – це літературний жанр, в якому головні герої постають проти надприродних сил та явищ, які загрожують власне цим героям, або їхнім близьким, або цілому людству.

Містичні трилери Френка Перетті дуже популярні в англомовному світі. На жаль, поки що немає жодного з його творів в українському перекладі.

Біблійний образ-символ – це комплексний багатозначний семіотичний конструкт, який виникає внаслідок поєднання біблійних образів та символів. У біблійних образах-символах символ – це предмет, який виражається словом і має переносне значення. Мовні та мовленнєві образи викликають певну асоціацію, яка щось символізує у переносному значенні. Біблійні образи-символи поділяються на ті, що закріплені у культурі та на індивідуально-авторські. Закріплені у культурі образи-символи є загальновідомими. Необхідною умовою для їх адекватного розуміння є обізнаність у культурно-релігійних традиціях народу. Біблійний образ-символ у художньому втіленні вважається індивідуально-авторським і набуває символізму у певному контексті [8, с. 193].

Наприклад, розглянемо уривок із твору *The Prophet*:

'Son, the days ahead are going to be difficult for you. I want you to know that ahead of time. The Truth is coming after you, son, and, it's going to sink its claws into you and not let go until you start paying attention. There's something you need to keep in mind about the Truth, John. Depending on where where you stand, the Truth can be your best friend or your worst enemy. So let me tell you something. I mean, if I never get the chance to say anything else to you, at least let me say this "Make friends with the Truth, John, as quickly as you can" [11, p. 44] Тут ми спостерігаємо біблійний образ-символ – **the Truth**, який походить зі Святого Письма і є персоніфікацією *'Jesus saith unto him, I am the way, the truth, and the life: no man cometh unto the Father, but by me'* [10, John 14:6]. Істина – це Ісус Христос, що зрозуміло виключно із контексту. У цьому уривку все розпочинається з Present Continuous, який можна розглядати як і теперішній, так і майбутній час **The Truth is coming after you**. У читача виникає відчуття того, що це відбувається прямо зараз і він знаходиться в епіцентрі подій. Потім Перетті використовує абсолютно протилежні один одному атрибутивні словосполучення A+N **the Truth can be your best friend or your worst enemy**. Тільки дві опції, третьої немає. Далі, наказовий спосіб колокації *Make friends with the Truth*. Пропонуючи саме дружбу з Істиною, це виглядає як заповіт синові від батька, що є тільки один шлях – обрати життя з Христом.

Саме метаметасеміотичний рівень аналізу тексту може виявити, яким чином біблійні образи-символи беруть участь у передачі образного і художнього змісту, естетично впливаючи на адресата повідомлення.

Лінгвопоетичний аналіз біблійних образів-символів у містичному трилері Френка Перетті передбачає таку структуру:

На першому рівні – **жанровому** – біблійні образи-символи розглядаються з літературознавчої позиції, а саме: визначаються особливості містичного трилеру як специфічного засобу зображення християнського світобачення, надається загальна характеристика творчості Френка Перетті; вивчається специфіка містичного трилеру як жанру та виявляються особливості містичного трилеру Френка Перетті.

На другому рівні – **текстовому** – розглядається текстова реалізація біблійних образів-символів у ключових фрагментах тексту – біблійно-маркованих контекстах; виокремлюються тематичні лінії, що розвиваються у виділених контекстах, визначаються їх теми – тематичні домінанти біблійно-маркованого контексту.

На третьому рівні – **лінгвальному** – ми виявляємо засоби лінгвальної репрезентації біблійного образу-символу у біблійно-маркованому контексті; подається типологія, структура та ієрархія біблійних образів-символів; аналізуємо біблійні образи-символи, які є втіленням індивідуально-авторського світосприйняття у містичних трилерах Ф. Перетті.

Висновки. Отже, лінгвопоетичний аналіз біблійних образів-символів відбувається на трьох рівнях – жанровому, текстовому та лінгвальному. Оскільки лінгвопоетичний аналіз передбачає залучення літературознавчих та лінгвістичних розвідок, то у результаті дослідження було виявлено, що ми застосовуємо метаметасеміотичний рівень аналізу біблійних образів-символів.

Література

1. Борисова Е.Б. Лингвопоэтический анализ художественного текста: история, методология и методика исследования. Проблемы истории, филологии, культуры. 2008. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvopoeticheskiy-analiz-xudozhestvennogo-teksta-istoriya-metodologiya-i-metodika-issledovaniya>

2. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. Москва, 1963.
3. Задорнова В.Я. Слово в художественном тексте. М.: МАКС Пресс, 2005. Вып. 29. URL: http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_29_09zadornova.pdf
4. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра: монографія. Д.: Видавництво ДУЕП, 2007. 364 с.
5. Степанов Г.В. О границах лингвистического и литературоведческого анализа художественного текста. Известия АН СССР. Серия литературы и языка. 1980. Т. 39, № 3. с. 198–204.
6. Федосюк М.Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров. Вопросы языкознания. 1997. № 5. С. 102-120.
7. Хаботнякова П.С. Кореляція понять «образ», «символ» та «образ-символ» у сучасній лінгвістичній парадигмі (на прикладах творів Френка Перетті). Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. К.: Видавництво КНЛУ, 2015. – С. 190-194.
8. Шуляк С. Лінгвопоетика і проблеми організації текстових структур. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/25/visnuk_14.pdf
9. Bible KJV. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/search=John+14%3A6&version=KJV>
10. Peretti F.E. Prophet. Westchester, Illinois: Crossway Books, a division of Good News Publishers, 1991. 416 p.
11. Большой энциклопедический словарь. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/199466>

Анотація

П. ХАБОТНЯКОВА. МЕТОДИ ЛІНГВОПОЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У МІСТИЧНОМУ ТРИЛЕРІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ФРЕНКА ПЕРЕТТІ)

Статтю присвячено методам лінгвопоетичного аналізу біблійних образів-символів у містичному трилері на матеріалі творів Френка Перетті. У статті з'ясовано основні методи лінгвопоетичного аналізу. Надано тлумачення терміну «біблійний образ-символ» у контексті лінгвопоетичного аналізу тексту. Представлені етапи методики дослідження лінгвопоетичного аспекту біблійних образів-символів на матеріалі творів Френка Перетті.

Ключові слова: біблійний образ-символ, лінгвопоетичний аналіз, методи лінгвопоетичного аналізу, містичний трилер, Френк Перетті

Аннотация

П. ХАБОТНЯКОВА. МЕТОДЫ ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА В ИССЛЕДОВАНИИ БИБЛЕЙСКИХ ОБРАЗОВ-СИМВОЛОВ В МИСТИЧЕСКОМ ТРИЛЛЕРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ФРЭНКА ПЕРЕТТИ)

Статья посвящена методам лингвопоэтического анализа библейских образов-символов в мистическом триллере на материале произведений Фрэнка Перетти. В статье раскрыты основные методы лингвопоэтического анализа. Дано толкование термина «библейский образ-символ» в контексте лингвопоэтического анализа текста. Представлены этапы методики исследования лингвопоэтического аспекта библейских образов-символов на материале произведений Фрэнка Перетти.

Ключевые слова: библейский образ-символ, лингвопоэтический анализ, методы лингвопоэтического анализа, мистический триллер, Фрэнк Перетти

Summary

P. KHABOTNYAKOVA. THE METHOD OF LINGUOPOETIC ANALYSIS OF BIBLICAL IMAGE-SYMBOL IN THE MYSTERY THRILLER (BASED ON FRANK PERETTI NOVELS)

The article covers methods of linguopoetic analysis of biblical image-symbol in mystery thriller based on Frank Peretti novels. The article describes the basic methods of linguopoetic analysis. It gives the interpretation of the term "biblical image-symbol" in the context of linguopoetic analysis of the text. There are presented the stages of the methodology for the study of the linguopoetic aspect of biblical image-symbol based on Frank Peretti novels.

Key words: biblical image-symbol, linguopoetic analysis, methods of linguopoetic analysis, mystery thriller, Frank Peretti.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

РЕКОНСТРУКЦІЯ АВТОРСЬКИХ АСОЦІАЦІЙ ЩОДО ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ АРТЕФАКТ В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА, К.С. ЛЬЮІСА, У.К. ЛЕ ГУЇН ТА ДЖ.К. РОЛІНГ)

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на вивчення когнітивних аспектів мови і пов'язаних з ними специфічних процесів мислення, пізнання та концептуалізації дійсності.

Метою даної розвідки є виявлення специфіки авторського тлумачення артефакту шляхом реконструкції образно-асоціативного шару художнього концепту АРТЕФАКТ в англomовному фентезі.

Об'єктом дослідження є художній концепт АРТЕФАКТ, **предметом** виступає образно-асоціативний шар та його конститuentи, актуалізовані в англomовному фентезі.

Матеріалом дослідження слугують найяскравіші твори англomовного фентезі: «Гобіт» та «Володар Перстенів» Дж.Р.Р. Толкіна, «Хроніки Нарнії» К.С. Льюїса, цикл романів про Земномор'я У.К. Ле Гуїн та серія романів про Гаррі Поттера Дж.К. Ролінг.

Методика та методологія дослідження. Об'єктом дослідження є концепт, який класифікується як художній (С.О. Аскольдов [1]), тобто такий, що отримує свою репрезентацію у художньому творі і втілює авторське осмислення явищ дійсності. Реконструкцію образно-асоціативного шару художнього концепту здійснено за методикою, запропонованою проф. В.Г. Ніконовою [4], що уможливило моделювання структури шару у вигляді системи складників, компонентами якої є набір концептуальних схем.

Для представлення змісту художнього концепту необхідно проаналізувати текстові функціонування мовних репрезентацій концепту, які можуть дати уявлення про актуальність тих чи інших ознак концепту [3, с. 271-272]. Словникові статті різних типів, безумовно, відображають багато граней змісту концепту, однак часто важлива для розуміння змісту концепту інформація емоційного та оцінного характеру залишається за межами словникової статті. Таким чином, крім узагальнено-змістового шару, кожна людина у залежності від її досвіду та індивідуального сприйняття вкладає у той чи інший концепт додатковий зміст – особливі асоціації, формуючи тим самим окремий, індивідуально-чуттєвий або образно-асоціативний шар. У такому випадку між змістовим та асоціативним шарами існує значне розрізнення. Чудовий приклад такої відмінності наведено Джоржем Юлем в його книзі "The Study of Language": «До основних характерних ознак *голки* в англійській мові відносять: тонкість, гострота, металевий прилад. Однак, у різних людей у зв'язку з цим словом виникають різні асоціації. Вона може асоціюватися з болем, хворобою, кров'ю, наркотиками, ниткою, в'язанням або втратою / неможливою знахідкою (у випадку зі стогом сіна). Ці асоціації варіюються залежно від особи і не є частиною змістового шару концепту» [13, с. 113].

У сучасній лінгвокогнітивній парадигмі асоціації слугують тлумаченню й розумінню поняття (зазвичай невідомого), яке відбувається на основі іншого, більш відомого та зрозумілого, тобто осмислення однієї галузі знань відбувається крізь призму іншої, що називається метафоричною концептуалізацією або концептуальною метафорою [10, с. 10].

У когнітивній лінгвістиці задля осмислення й упорядкування знань існує й ряд інших концептуальних тропів, серед яких вирізняють концептуальну метонімію та концептуальний оксюморон, однак, як показують дослідження [2; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12], образне осмислення на їх основі є менш продуктивним засобом репрезентації знань. У плані метафоричного осмислення твори жанру фентезі є надзвичайно багатими для дослідження авторських асоціацій. Артефакт у художній літературі жанру фентезі – це рідкісний, унікальний предмет, що має свою історію й особливості та наділяє його власника вагомими магичними здібностями. Наведена характеристика стала визначальною при розгляді матеріальних об'єктів у значених творах та їх класифікації в якості артефактів.

Авторські асоціації Дж.Р.Р. Толкіна, К.С. Льюїса, У.К. Ле Гуїн та Дж.К. Ролінг стосовно художнього концепту артефакт в їхніх творах мають вигляд набору наступних концептуальних метафор (далі – КМ). Приміром, у реченні *Not the wandering wizard that gave Old Took a pair of magic diamond studs that fastened themselves and never came undone till ordered?* (Н, р. 8) пара магичних діамантових запонок, які застібалися самі собою і не розстібалися, доки їм не накажуть, а також коштовним каменем у реченні *Is Jasper a precious stone?" Ged returned, grinning. "O jewel among sorcerers, O Gem of Havnor, sparkle for us!* (WE, р. 56) та дорогоцінною діадемою, – магичним предметом крестражем, в якому ув'язнена часточка душі темного чаклуна, – у реченні *But the diadem, once it became his precious Horcrux, had not been left in that lowly tree.* (DH, р. 617) реалізують КМ ARTIFACT IS A JEWELLERY 'АРТЕФАКТ – ЦЕ КОШТОВНІСТЬ'. З контексту наступних речень: *He possessed a secret treasure that had come to him long ages ago, when he still lived in the light: a ring of gold that made its wearer invisible.* (FR, р. 20) та <...> *this thing [the Ring] is indeed what the Wise have declared: the treasure of the Enemy, fraught with all his malice; and in it lies a great part of his strength of old.* (FR, р. 267) з'ясовано, що рідкісні магичні предмети часто виступають у ролі скарбів, що уможливило реконструкцію КМ *artifact is a treasure 'артефакт – це скарб'*.

Ще одна асоціація, пов'язана з унікальними магічними предметами та представлена КМ ARTIFACT IS A POWER ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ СИЛА / ВЛАДА’, була отримана у ході аналізу наступних речень: *Clearly the ring had an unwholesome power that set to work on its keeper at once* (FR, p. 57); *He paused, and then said slowly in a deep voice: “This is the Master-ring, the One Ring to rule them all. This is the One Ring that he lost many ages ago, to the great weakening of his power.* (FR, p. 60); *“At the Stone’s command,” said the book, “he did speak to raise up a dead spirit out of the realm of the dead, but his wizardry being bent awry by the Stone’s will <...>* (WE, p. 71), в яких здебільшого йдеться про надзвичайні властивості – силу та владу, якими володіють артефакти.

КМ ARTIFACT IS A BURDEN ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ ТЯГАР’ реконструйована з контекстів на зразок *Without any clear purpose he drew out the Ring and put it on again. Immediately he felt the great burden of its weight, and felt afresh, but now more strong and urgent than ever, the malice of the Eye of Mordor, searching, trying to pierce the shadows that it had made for its own defence, but which now hindered it in its unquiet and doubt.* (RK, p. 174), *Tenar was tired too, having not slept the night before, and having been much distressed; and also Oigion’s books had been a heavy burden.* (TE, p. 116), в яких йдеться про те, що артефакт є специфічним предметом для свого власника – він є тягарем, що з часом важчає і стає майже нестерпним. Доволі часто у тексті зустрічається реалізація КМ ARTIFACT IS A PROMPT ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ ПІДКАЗКА’, як у наступних реченнях: *What you will see, if you leave the Mirror free to work, I cannot tell. For it shows things that were, and things that are, things that yet may be.* (FR, p. 377); *Glamdring shone with a pale light, and Sting glinted at the edges.* (FR, p. 338) та ін., де Дзеркало, мечі Жало та Гламдрінг підказують героям про небезпеку, певні минулі чи майбутні події.

КМ ARTIFACT IS A HELP ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ ДОПОМОГА’ визначено на основі контекстів *Would you like a staff-like a wizard-to help you walk?* (TE, p. 19) та *And when you put this horn to your lips; and blow it, then, wherever you are, I think help of some kind will come to you.* (CN, p. 160), де артефакти слугують допомогою для своїх власників.

З речень *How can it [the Sorting Hat] know if the school’s in danger if it’s a hat?* (OP, p. 209) та *About the hat giving warnings?* (ibid.) реконструйовано КМ ARTIFACT IS A HINT (WARNING) ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ ПІДКАЗКА’, оскільки артефакт Сортувальний Капелюх підказує, попереджає про майбутню небезпеку.

У ході аналізу виявлено КМ ARTIFACT IS A HOPE ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ НАДІЯ’ та КМ ARTIFACT IS A TERROR ‘АРТЕФАКТ – ЦЕ СТРАХ’, що знайшли свою реалізацію у реченні *It [the Ring] is his great hope and our great fear.*” (FR, p. 61), де артефакт Перстеня асоціюється зі страхом і надією.

На основі контекстів *I can put it no plainer than by saying that Bilbo was meant to find the Ring, and not by its maker. In which case you also were meant to have it.* (FR, p. 65) та *It so happens that the phoenix whose tail feather is in your wand, gave another feather – just one other: It is very curious indeed that you should be destined for this wand when*

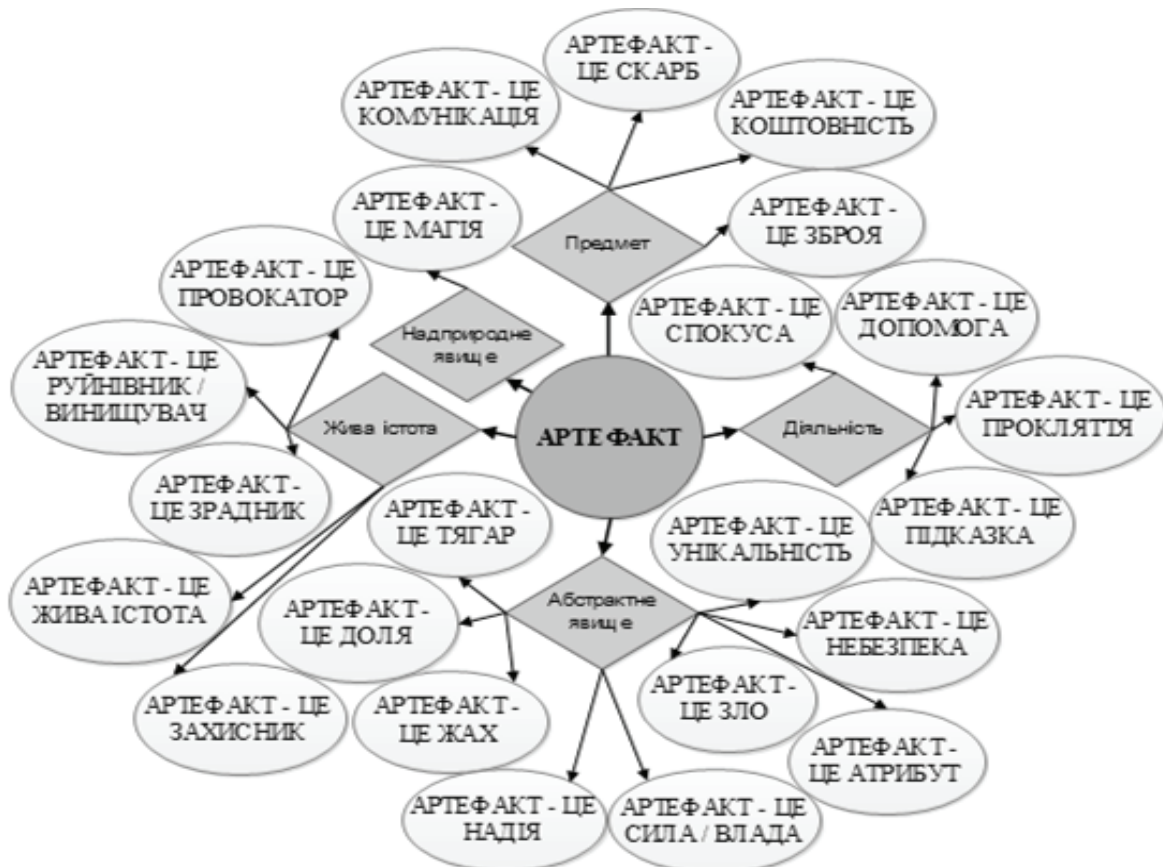

Рис. 1. Образно-асоціативний шар художнього концепту артефакт в англomовному фентезі

its brother – why, its brother gave you that scar. (PS, p. 85), а саме відношень між тематичними словами *the Ring, this wand* та словосполученнями *meant to, be destined for*, які інформують читача про те, що персонажу судилося знайти магичний артефакт, який докорінно змінив його долю, реконструйовано КМ ARTIFACT IS A DOOM / FATE 'АРТЕФАКТ – ЦЕ ДОЛЯ'. Схожу реалізацію зазначеної концептуальної метафори знаходимо в контексті твору іншого письменника "And more," said Queen Lucy, "for it will not go out of my mind that if we pass this post and lantern either we shall find strange adventures or else some great change of our fortunes." (CN, p. 195).

Зміст речення *We can no longer be tempted to use the Ring.* (ТТ, р. 104), в якому розповідається про спокусливу дію магичного предмету, слугує реалізації КМ ARTIFACT IS A TEMPTATION 'АРТЕФАКТ – ЦЕ СПОКУСА'; з речення <...> *for it was spoken of old among us that it should be made again when the Ring, Isildur's Bane, was found.* (FR, p. 260) впливає ще одна авторська асоціація, яка відтворює КМ ARTIFACT IS A DAMNATION 'АРТЕФАКТ – ЦЕ ПРОКЛЯТТЯ', оскільки у реченні Перстень трактується як Ісildурове Прокляття.

Реконструкції концептуальної метафоричної схеми ARTIFACT IS A TRAITOR 'АРТЕФАКТ – ЦЕ ЗРАДНИК' слугували речення *But soon he was betrayed by it [the Ring] to his death; and so it is named in the North Isildur's Bane.* (FR, p. 256) та *A Ring of Power looks after itself, Frodo. It may slip off treacherously, but its keeper never abandons it.* (FR, p. 64), в яких артефакт змальовується як володарів зрадник.

У результаті аналізу англomовних художніх творів жанру фентезі реконструйовано 24 концептуальні метафори, на основі яких відтворено образно-асоціативний шар ХК АРТЕФАКТ (рис. 1).

Таким чином, проаналізувавши ряд реконструйованих концептуальних метафор художнього концепту АРТЕФАКТ, доходимо висновку, що в авторській свідомості англomовних письменників жанру фентезі – Дж.Р.Р. Толкіна, К.С. Льюїса, У.К. Ле Гуїн та Дж.К. Ролінг – артефакт представлений як жива істота: зрадник, захисник, провокатор, руйнівник; як надприродне явище: магія; як абстрактне явище: небезпека, атрибут, доля, унікальність, зло, страх, надія, тягар, сила/влада; як діяльність: спокуса, підказка, допомога, прокляття; як предмет: зброя, скарб, комунікація та коштовність. Реконструйовані метафори пов'язані здебільшого з психологічним сприйняттям артефактів, а також їх практичним застосуванням.

Перспективним вважається дослідження асоціативних пріоритетів Дж.Р.Р. Толкіна, К.С. Льюїса, У.К. Ле Гуїн та Дж.К. Ролінг на базі усієї літературної спадщини письменників задля визначення їх ролі у поповненні метафоричної парадигми.

Література:

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М.: Academia, 1997. С. 267-279.
2. Борисов О.О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англomовної художньої прози): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2005. 20 с.
3. Крючкова Н.В. Методы изучения концептов. Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы. Международная науч. конф., посвящ. 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.): Труды и материалы. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2004. С. 271–272.
4. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04. К., 2008. 558 с.
5. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра. Дніпропетровськ: Видавництво ДУЕП, 2007. 364 с.
6. Freeman M. Metaphor and Metonymy as Conceptual Mappings: 6th International Cognitive Linguistics Conference, 10–16 July, 1999: abstracts. Stockholm, 1999. P. 58–59.
7. Freeman M. Poetry and the Scope of Metaphor: Toward a Cognitive Theory of Literature. Metaphor and Metonymy at the Crossroads: a Cognitive Perspective / ed. by A. Barcelona. Berlin, N.Y.: Moulton de Gruyter, 2000. P. 253–281.
8. Freeman M. The Body in the World: A Cognitive Approach to the Shape of a Poetic Text. Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis; [ed. by E. Semino, J.V. Culpeper]. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 2002. P. 23–48.
9. Kövecses Z. Metaphor and Metonymy in Cognitive Linguistics. Cognitive Linguistics: A User-Friendly Approach / ed. by K. Turewicz. Szczecin: Uniwersytet Szczecinski, 2005. P. 13–34.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago & London: The Un-ty of Chicago Press, 1980. 242 p.
11. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind. Chicago: Un-ty of Chicago Press, 1990. 614 p.
12. Langacker R. Cognitive Grammar. Handbook of Pragmatics. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1995. P. 105–111.
13. Yule G. The Study of Language, 4th ed. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010. 320 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

WE – Le Guin, Ursula K. A Wizard of Earthsea. NY: Bantam Books, 1968. 184 p.

TE – Le Guin, Ursula K. Tehanu. The Last Book of Earthsea. NY: Atheneum, 1990. 226 p.

CN – Lewis C.S. The Chronicles of Narnia. London: Harper Collins Publishers, 2010. 768 p.

PS – Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher's (Sorcerer's) Stone. – N.Y.: Arthur A. Levine / Scholastic Press, 1998. 310 p.

DH – Rowling J.K. Harry Potter and the Deathly Hallows. N.Y.: Arthur A. Levine / Scholastic Press, 2007. 760 p.

OP – Rowling J.K. Harry Potter and the Order of the Phoenix. N.Y.: Arthur A. Levine / Scholastic Press, 2003. 870 p.

FR – Tolkien J.R.R. The Fellowship of the Ring. Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. 424 p.

H – Tolkien J.R.R. The Hobbit. London: Harper Collins Publishers, 2006. 390 p.

RK – Tolkien J.R.R. The Return of the King. Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. 440 p.

TT – Tolkien J.R.R. The Two Towers. Boston – New York: Houghton Mifflin Co., 2001. 352 p.

Анотація

Н. ЧЕТОВА. РЕКОНСТРУКЦІЯ АВТОРСЬКИХ АСОЦІАЦІЙ ЩОДО ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ *АРТЕФАКТ* В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ.Р.Р. ТОЛКІНА, У.К. ЛЕ ГУЇН, К.С. ЛЬЮІСА ТА ДЖ.К. РОЛІНГ)

Стаття присвячена дослідженню специфіки авторської інтерпретації артефакту шляхом реконструкції структури та змісту образно-асоціативного шару художнього концепту АРТЕФАКТ в англomовному фентезі.

Ключові слова: фентезі, артефакт, художній концепт, концептуальна метафора, образно-асоціативний шар.

Аннотация

Н. ЧЕТОВА. РЕКОНСТРУКЦИЯ АВТОРСКИХ АССОЦИАЦИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОГО КОНЦЕПТА *АРТЕФАКТ* В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЖАНРА ФЭНТЕЗИ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЖ.Р.Р. ТОЛКИЕНА, К.С. ЛЬЮИСА, У.К. ЛЕ ГУИН И ДЖ.К. РОУЛИНГ)

Статья посвящена исследованию специфики авторской интерпретации артефакта путем реконструкции структуры и содержания образно-ассоциативного слоя художественного концепта АРТЕФАКТ в англоязычном фэнтези.

Ключевые слова: фэнтези, артефакт, художественный концепт, концептуальная метафора, образно-ассоциативный слой.

Summary

N. CHETOVA. THE REPRESENTATION OF THE AUTHORS' ASSOCIATIONS WITH THE LITERARY CONCEPT OF *ARTIFACT* IN THE ENGLISH FANTASY (BASED ON THE LITERARY WORKS OF J.R.R. TOLKIEN, C.S. LEWIS, U.K. LE GUIN AND J.K. ROWLING)

The article is devoted to the revealing of the writers' perception and interpretation of the artifact by means of the reconstruction of the content and structural peculiarities of the figuratively associative (or image bearing) layer of the literary concept of ARTIFACT in the English fantasy.

Key words: fantasy, artifact, literary concept, conceptual metaphor, figuratively associative (or image bearing) layer.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської
філології
Київського національного
університету імені Т. Шевченка

КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ГРЕГУАРА ЛЕ РУА

Літературний доробок Грегуара Ле Руа (1862–1941) – явище у вітчизняній і зарубіжній філологічній науці недостатньо досліджене. Хоча його поетична збірка «Моє серце плаче за колишнім» (1907) стала подією у мистецькому середовищі свого часу, а його ім'я стоїть поруч зі значно відомішими поетами-символістами Е. Верхарном, М. Метерлінком, Ж. Роденбахом, Ш. Ван Лербергом і М. Ельскампом, подиву гідна відсутність будь-якого сучасного критичного (не кажучи вже про міфопоетичний) аналіз його текстів, нещодавно перевиданих із невеличкою передмовою соціокультурного плану Р. Бейлса [11]. Існує лише низка матеріалів із реконструкції життєвого і творчого шляху письменника, без аналітики текстів [10; 14; 19; 20; 7]. У низці літературних рецензій відзначається авторська увага до концептосфери МИНУЛЕ [8], а також впливи поезії П.-М. Верлена й Е. Верхарна [14, с. 468]. З огляду на зазначене, ми поставили за мету дослідити космологічну концептосистему у поетичних текстах Г. Ле Руа, що має постати структурно-семантичним ядром художньої концептуалізації. Матеріалом для дослідження космологічної концептосистеми у поезії Г. Ле Руа вибрано дві його ранні поетичні збірки символістського періоду, «Пісня одного вечора» (1887) та «Моє серце плаче за колишнім» (1889; 1907). Тексти збірок із зазначенням сторінок цитуються за виданням Р. Бейлса [11].

Поетична збірка «Пісня одного вечора», попри обмежену кількість мовного матеріалу (27 поезій), постає чітким індикатором художньої концептосистеми Г. Ле Руа, актуалізуючи яскраво виражені міфопоетичні космогонічні структури. Передусім при аналізі текстів привертає увагу особливість часової структури концептів, а саме глибинна опозиція ТЕПЕРІШНЄ (негативно марковане) – МИНУЛЕ (позитивно марковане), що свідчить про особливість міфологічного світогляду, де минулий час ідеалізується з огляду на близькість до сакрального джерела «часу початку» (М. Еліаде [6, с. 16]), «ідеального праобразу життєвих форм» (Є. Мелетинський [3, с. 171]). Промовистим текстом-інтерпретантом цього світовідчуття постає діалог Платона «Менон» [5, с. 575–612], де викладена концепція знання як пригадування БЛАГА з попереднього життя душі.

Концептосистема МИНУЛЕ актуалізує низку космогонічних концептів СВІТЛО, СОНЦЕ, ВОГОНЬ, НЕБО і міфопоетично маркованих концептів КОХАННЯ, МУЗИКА, ВЕСНА, ПТАХ і БОГ, а також сакральні символи «ангел» і «храм». Наведемо кілька найбільш характерних слововживань: *Passé dont l'ignorance ensoleillait les cieux...* [11, с. 5]; *Pardonne à la flèche de feu qui te perce le coeur...* [11, с. 22]; *Ce n'est plus maintenant cette liqueur exquise // Que mon âme buvait sur leurs lèvres de feu.* [11, с. 3]; *La courbe de vos chairs, vos gestes gracieux // Me disent <...> la marche suave // Des parfums qui s'en vont, en été, vers les cieux.* [11, с. 18]; *Les neiges de tes seins, // Et leurs roses qui sont écloses, // Comme un Avril en des jardins* [11, с. 15]; *Oh ! rendez-moi les mains divines<...> // Les mains d'amour, les mains câlines // Qui ne caressent que le cœur* [11, с. 10]; *Car vous êtes vraiment la femme entre les femmes ! // La lampe de mon coeur, ce ténébreux réduit* [11, с. 18].

Як бачимо, у текстах Г. Ле Руа сакралізація ЖИТТЯ відбувається шляхом прилучення у минулому часі до КОХАННЯ, з актуалізацією античних міфем Еросу й Афродити, міфічними атрибутами яких виступають стріла (Ерот), голубки і троянди (Афродіта): в «Орфічному гімні» № LVIII Ерот іменується «крилатим стрільком» [1, с. 238], а у «Гімні до Афродити» Саффо троянда «зроджує пахощі кохання, приворожує та оберігає» [12, с. 131], а голубки, «прекрасні провідці приносять (богиню) з Олімпу» [12, с. 130]. Саме через КОХАННЯ (як корелята анімістичної тотожності СВІТЛО = ЖИТТЯ) відбувається прилучення до позитивно маркованої концептосфери ВЕРХНЄ (концепти СОНЦЕ, НЕБО, СВІТЛО), що призводить до обоження об'єкту закохання й вихід у сфери сакрального. Зазначимо, що й концепт МУЗИКА як найвища реалізація авторського творчого задуму маркується як прилучення через КОХАННЯ до ВЕРХНЬОГО СВІТУ: *Votre voix où j'entends les musiques bénies <...> // M'ont laisser deviner ce que l'on doit goûter // En entendant au ciel les saintes harmonies* [11, с. 18].

На противагу цій позитивно маркованій концептосистемі функціонує негативно маркована концептосистема ТЕПЕРІШНЄ, в якій актуалізуються негативні концепти МІСЯЦЬ, ВОДА, ВЕЧІР, НІЧ, ЗІРКА, ТЕМНЕ і СМЕРТЬ, із залученням символічного знаку «птахи». Наведемо найхарактерніші слововживання: *Sur le créneaux rongés des antiques châteaux, // Laisse en paix, cette nuit, clamer les noirs oiseaux // Vers la lune affligée <...> // Ce sont des souvenirs* [11, с. 8]; *Des appels de voix sonores // Meurent dans les eaux incolores, // Dans les eaux sales, dans les eaux // Tristes, stagnantes, sans échos, Où pleurent, des maisons croulantes // Des eaux invisibles, très lentes* [11, с. 17].

Як бачимо, концептосфера ТЕПЕРІШНЄ маркується негативно і містить чіткі міфопоетичні маркери інфернальної семантики. «Брудні води» асоціюються з таким міфічним топосом НИЖНЬОГО СВІТУ як «ріка Ахеронт», змальована в «Енеїді» Вергілія як «брудна вода» [21, с. 381]. Символ «нічні птахи» можна розглядати як актуалізацію уявлення про душ-тіней-птахів, що відлітають із тіла [9, с. 147], а в Аїді «літають з криком» [9, с. 358] – образ цей, вочевидь, пов'язаний із пізноанімістичною семантикою СМЕРТЬ = НЕБО. Інфернальна семантика увиразнюється концептом МІСЯЦЬ (приміром, в «Енеїді» він постає атрибутом богині підземного

царства Гекати [21, с. 377]), який ототожнюється з ДУШЕЮ актанта. Ці спостереження дають підстави маркувати ТЕПЕРІШНЄ як проекцію міфопоетичного комплексу НИЖНІЙ СВІТ.

Оригінальним для аналізованої поетичної збірки постає концептосфера МАЙБУТНЄ, що синтезує позитивно маркований концепт КОХАННЯ і негативно маркований концепт СМЕРТЬ: у вірші «Остання відвідувачка» актант Смерть приходить до пацієнта у подібі Коханої та Матері, а сама дія смерті прирівнюється до колисання до сну: *Elle entrera chez moi comme une bien-aimée <...> // Lors elle parlera doucement et très-bas, Des choses du passé <...> // Et, maternellement, comme l'eût fait ma mère <...> // La chère me dira : «Veux-tu dormir un peu ? » // Et, content de rêver, je clorai ma paupière* [11, с. 5–6]. Як бачимо, синтез концептосистем МИНУЛЕ (позитивно марковане, концепт КОХАННЯ) і ТЕПЕРІШНЄ (негативно марковане, концепт ХВОРОБА) гармонізується завдяки уведенню у концептосистему МАЙБУТНЄ позитивно маркованого концепту СМЕРТЬ, що передбачає нейтралізацію негативної семантики через ототожнення зі СНОВИДІННЯМ.

У поетичній збірці «Моє серце плаче за колишнім» (1907) Г. Ле Руа розширює спектр авторської концептосистеми, але загалом лише набуває розвитку групування концептів, окреслене у попередній книжці. Концептосистема МИНУЛЕ актуалізує позитивно марковані космогонічні концепти ВОГОНЬ, ЗЕМЛЯ, ВЕРХНЄ, СВІТЛО, КОХАННЯ, ЗІРКА, НЕБО, МІСЯЦЬ, ВОДА, СНОВИДІННЯ. Як уже зазначалося, позитивна концептуалізація МИНУЛОГО свідчить про актуалізацію міфопоетичного світовідчуття. Символічний комплекс «відблиск у гроті» при пробудженні КОХАННЯ викликає асоціацію з платонівською ідеологією Ейдосів (у творі «Республіка»), які постають у подібі «тіней, що відбиваються у світлі полум'я на стіні печери» [17, с. 65] як відсвіт життя боже-ственненого. Низка жіночих актантів (Офелія, героїні балад) постають дублетами ДУШІ ліричного суб'єкта, їхній рух обернений до МИНУЛОГО, де вони набувають сакральної сутності, прилучаючись до водної стихії: віднаходження у ній «втраченої обручки» апелює до давньогерманської міфології (зокрема до епічного середньовічного тексту «Кільце Нібелунгів», популяризованого музичною тетралогією Р. Вагнера). Наведемо ще одну міфопоетично марковану цитату. *Leurs voix étaient spéciales <...> // Fleurs héraldiques et royales // Aux manteaux d'azur de mes songes* [11, с. 99]. У ній вбачається алюзія на герб французької монархії, трипелесткову лілею на лазуровому тлі: геральдика Лілеї коріниться вчовевидь в ототожненні монарха з обранцем Бога (зокрема, у старозавітній «Пісні пісень»), тоді як тло символізувало небокрай [15, с. 101]. Вчовевидь, у цій середньовічній інтерпретації вбачаємо актуалізацію міфопоетичної семантики КВІТКА = СВІТЛО = ДОЛЯ = НЕБО у пізньому залізному віці, наявну і у Г. Ле Руа, який ототожнює концепти СНОВИДІННЯ і НЕБО з символічним знаком «голос», корелят КОХАННЯ.

Концептосистема ТЕПЕРІШНЄ маркована у поетичній збірці негативно й актуалізує такі космогонічні концепти як ХОЛОДНЕ, СМЕРТЬ, СТАРЕ, СВІТЛО, ВОДА, МІСЯЦЬ, ЗІРКА, ВЕРХНЄ, ВІТЕР, а також символи Офелії, вечора, лебедя, каплиці, кладовища, снігу, прядива, церкви, лампи, сновидіння, свічки, тіні, принцеси, шибки та лілеї, міфема Валькірія, зафіксовані передусім як дескриптори концепту ДУША.

Слововживання концепту СВІТЛО як корелята мегаконцепту ЖИТТЯ позначене міфопоетичною неолітичною семантизацією, а також у символічному комплексі «прядіння під світичем» (метафоричний корелят ЖИТТЯ за доби залізного віку, реалізований у міфемах Парок): *Quelles sont ces âmes mystiques // Qui, dans des salles monastiques, // Sous des lampes orientales, // D'un air indolent, alanguie, // Tissent des toiles pâles, pâles ? // Et pour qui?* [11, с. 112]. Варіація цієї концептуалізації наявна й у такому фрагменті: *Et, tristement, le vent du Nord // Souffle sur ma chandelle morte* [11, с. 91], де актуалізується анімістична семантизація ХОЛОД = СМЕРТЬ.

Яскраво вираженою космогонічною семантикою у тексті позначений концепт МІСЯЦЬ. *Aux bords opalisés de lune // Et déserts d'adieux éternels, // Nous errons, seules, une à une, // Veuves des lys spirituels* [11, с. 94]. У цьому уривку яскраво виражена сакральна семантика: МІСЯЦЬ постає символічним дублетом актанта Діва (у давньогрецькій міфології його кореляти – богині-діви Артеміда й Геката), реалізованою також у символі лілеї (християнський символ цноти, Діви Марії, а також Христа і вірних його послідовників у «Євангелії від Матфея», 6:28). Образ «вічного прощання» може передбачати перенесення актантів із концептосфери НИЖНІЙ СВІТ до ВИЩОГО СВІТУ, пов'язаного з концептами ВІЧНІСТЬ і СВЯТІСТЬ. Схожа концептуалізація наявна і у такому фрагменті: *Oh ! Vers la lune, ce fou qui clame // Des mots d'amour qu'on ne comprend pas ! // Oh ! plaise qu'en mon âme en peine, // La malade petite reine, // Au clair de lune de la fontaine, // Dorme son rêve d'or au manoir de langueur!* (с. 102). У цьому уривку актуалізуються інші міфологічні маркери: МІСЯЦЬ постає корелятом КОХАННЯ (у давньогрецькій міфології його корелятами постають богині Селена і Геката як покровительки кохання, зокрема у «Метаморфозах» Овідія), а метафоричні зв'язки «хвороба = смерть = кохання» притаманні концептуалізації доби залізного віку.

Іншої семантики сповнене таке слововживання. *Sur les fenêtres de mon coeur // Deux pâles mains se sont collées <...> // Mains de la mort, mains effilées <...> // Si nocturnement illunées <...> // Pour que la mort fût sur mon seuil, // Depuis ce soir de la fenêtre ?* (с. 91). У цьому уривку актуалізується неолітична семантика МІСЯЦЬ = НЕДОЛЯ [2, с. 65], а також давньогрецька міфема Гекати, яка в інтерпретації Вергілія, «владарює у Пеклі» [21, с. 375] і відчиняє двері до Аїду [1, с. 277]. Оригінальним постає використання Г. Ле Руа міфема Валькірія з германсько-скандинавського міфологічного ареалу: *Là-bas, vers ce morne lointain // De lune sur des brumes pâles, // Oh ! ce galop triste et sans fin ! // Ce galop de blanches cavales <...> // Les belles-de-bois de mon âme <...> mes Walkyries, // Toujours plus pâles et plus pâles, // Chevauchent au loin des prairies, // Le galop des blanches cavales* [11, с. 106]. У тексті актуалізується міфема Валькірії, войовничої діви, що гарцює на конях-хмарах і вирішує долю битв згідно з волею верховного бога Одіна; при цьому концепт СНОВИДІННЯ пов'язується з міфемою Сігрдріви, яку Одін, згідно з текстом «Старшої Едди», покарав сном за відмову виконувати його наказ. О. Наговіцин слушно відзначає закріплені за цим міфологічним образом рудименти матри-

архального ладу у символі «войовничої жінки» [4, с. 394]. Міфема Валькірії вочевидь актуалізує анімістичну тотожність НЕБО = СВІТЛО, тоді як у Г. Ле Руа вона ототожнюється із концептом ДУША, неодноразово вже представленого у символі Поснулої Диви, яка актуалізує неолітичну семантику ЗЕМЛЯ = МОГИЛА. Зауважимо, що така концептуалізація розширюється до символу «поснулої церкви» [11, с. 107], що корелює з символічним комплексом «сон Бога», який також увиразнює мертвотну семантику НИЖНЬОГО СВІТУ.

Синтез концептосфер МИНУЛЕ і ТЕПЕРІШНЄ у поетичній збірці «Серце плаче за минулим» розгортається у концептосфері МАЙБУТНЄ відповідно до принципу, визначеного у попередній книжці Г. Ле Руа. Корелятами зазначеної концептосфери постають СМЕРТЬ, МІСЯЦЬ, ТЕМНЕ. З огляду на синтез позитивної й негативної семантики концептосфер МАЙБУТНЄ семантизується нейтрально: *Sur le pâle étang de mon rêve, // Sur ces eaux mourantes, parfois // Sinistres de l'étrange voix // Surnaturelle qui s'élève <...> // Les cygnes blancs de la légende // S'en viennent <...> // Des colombes // Volètent autour de leur front ! // Pourquoi penser qu'ils s'en iront // Vers l'autre monde et vers les tombes ?* [11, с. 108]. У діалозі Платона «Федон» наявний образ передсмертного співу лебедя «у передчутті щастя виходу з життя» [16, с. 249], оскільки потойбічне життя постає очищеним від могили тілесного щасливим буттям душі, актуалізуючи анімістичну тотожність НЕБО = СВІТЛО. Недарма метафоричні зв'язки типу «душа = птах, що відлітає», наявні у численних давньогрецьких текстах [9, с. 147, с. 177], можливо, актуалізовані й у Г. Ле Руа (символ «голубка» наявний і у християнській традиції в образі Голуба-Духа). Інше слововживання актуалізує концепт ВОДА: *Nous voguerons sur l'eau qui pleure <...> // Nous irons au lac de mystère // Où s'entend la voix éperdue // D'une princesse légendaire // Qui pleure là, qui pleure // La barque à tout jamais perdue // Au fond des eaux // Dans les roseaux* [11, с. 117]. Негативна семантизація водного простору у цьому уривку може визначатися актуалізацією символіки залізного віку, де корабель постає сталим символом життя в опозиції до моря-смерті [18, с. 272, с. 442], а також речовою редуплікацією сонця, небесного човна, що запливає за обрій, потоплення човна відповідно маркується як СМЕРТЬ.

Загалом СМЕРТЬ, як і у збірці «Пісня одного вечора», семантизується як гармонізація хаотичної концептосфери ТЕПЕРІШНЄ і перехід у нейтрально марковане МАЙБУТНЄ (символ «спокій»): *Ô cette soeur de charité, // Cet ange de fatalité <...> // C'est déjà la mort, dirait-on, // Tant elle a de sérénité* [11, с. 115]. Символ «сестра милосердя» (наявний у драмі М. Метерлінка «Непрохана», і у п'єсі самого Г. Ле Руа «Провісниця») маркується прикметником «свята» і виступає як актант-медіатор із міфемою Бог, а ДУША переходить із гармонізованого спокою часового простору у ВІЧНІСТЬ.

Таким чином, космогонічну концептосистему у поезії Г. Ле Руа характеризує чіткий розподіл на три концептосфери за часовим принципом. Концептосфера МИНУЛЕ маркується позитивно і виявляє функціонування таких космогонічних концептів як СВІТЛО, СОНЦЕ, ВОГОНЬ, НЕБО, ЗЕМЛЯ, ВЕРХНЄ, КОХАННЯ, МУЗИКА, ВЕСНА, ПТАХ, МІСЯЦЬ, ВОДА, СНОВИДІННЯ і БОГ, а також сакральних символів Ангел, Лілея, Обручка, міфем Ерота, Христа, Селени й Афродіти, платонівської ідеологеми Ейдос, що позначені актуалізацією анімістичної семантики мегаконцепту ДОЛЯ. Негативно маркованою постає концептосфера ТЕПЕРІШНЄ, в якій виявляються такі концепти як МІСЯЦЬ, ВОДА, ВІТЕР, НІЧ, ЗІРКА, ТЕМНЕ, ПТАХ, ХОЛОД, СТАРЕ, СВІТЛО, ВЕРХНЄ, ХВОРОБА і СМЕРТЬ, а також сакральні символи Офелія, Лебідь, Храм, Сніг, Прядиво, Лампа, Сновидіння, Свічка, Тінь, Принцеса, Вікно і Лілея, міфемі Аїду (топос «рїчка Ахеронт»), Гекати, Валькірії, позначені актуалізацією анімістичної семантики мегаконцепту НЕДОЛЯ. Концептосфера МАЙБУТНЄ семантизується нейтрально як синтез негативно маркованих концептів СМЕРТЬ, МІСЯЦЬ, ТЕМНЕ, ВОДА (актуалізація анімістичного мегаконцепту НЕДОЛЯ) і позитивно маркованих КОХАННЯ, СОН і ВІЧНІСТЬ (актуалізація тотемістичної тотожності СМЕРТЬ = СВІТЛО). Нуклеарною дієсхемою у поетичних текстах Г. Ле Руа постає рух від ТЕПЕРІШНЬОГО у МИНУЛЕ та МАЙБУТНЄ для досягнення КОСМОСУ шляхом медіації опозицій ХАОСУ ТЕПЕРІШНЬОГО.

Перспективним видається проведення концептуального аналізу космологічної символіки у концептосферах інших бельгійських і українських письменників-символістів для побудови концептосистеми бельгійської та української символістського семіосфери й виділення системи космологічних інваріантів, характерних для символістського семіозису.

Література:

1. Античные гимны. М.: Изд-во МГУ, 1988. 362 с.
2. Иванов В.В., Топоров В.Н. Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период). М.: Наука, 1965. 251 с.
3. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. М.: Наука, 1976. 408 с.
4. Наговицын А.Е. Древние цивилизации: общая теория мифа. М.: Академический проект, 2005. 656 с.
5. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 1. М.: Мысль, 1990. 860 с.
6. Eliade M. Images et symboles: Essais sur le symbolisme magico-religieux. Paris: Gallimard, 1984. 244 p.
7. Gilkin I. Maurice Maeterlinck. (Une conférence inédite). Annales Fondation Maurice Maeterlinck. 1956. T. 2. P. 7–36.
8. Giraud A. Grégoire Le Roy. La Jeune Belgique. 1889. Juin. P. 202–204.
9. Homère. L'Odyssée, Hymnes homériques et Batrakhomyomakhia. Paris: Alphonse Lemerre, 1893. 486 p.
10. Jacob M.-J. La vie et les débuts poétiques de Grégoire Le Roy. Louvain: UCL, 1964. 177 p.
11. Le Roy G. Mon coeur pleure d'autrefois, La chanson d'un soir et L'Annonciatrice. Exeter: University of Exeter Press, 2005. 122 p.
12. Lyriques grecs. Orphée. Anacréon. Sappho. Tirtée. Stésichore. Solon. Alcée. Ibycus. Alcmane. Bacchylide. Pindare. Théocrite. Bion. Callimaque. Synésius. Paris: Lefèvre et Charpentier, 1842. 602 p.

13. Mockel A. La Jeunesse de Maeterlinck ou la poésie du Mystère. Annales Fondation Maeterlinck. 1960. T. VI. P. 13–59.
14. Noulet E. Le sillage symboliste. Histoire illustrée des lettres françaises de Belgique. Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1958. P. 467–474.
15. Pastoureaux M. Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental. Paris, Seuil, 2004. 436 p.
16. Platon. T. 1. Euthyphron. Apologie de Socrate. Criton. Phédon. Paris: Rey et Gravier, 1846. T. 1. 325 p.
17. Platon. T. 10. La République.. Paris: Rey et Gravier, 1846. 297 p.
18. Sophocle. Les Trakhiniennes. Oïdipous-Roi. Oïdipous à Kolônos. Antigone. Philoktète. Aias. Èlektra. Paris: Alphonse Lemerre, 1877. 503 p.
19. Van Nuffel R. Grégoire Le Roy // Nouvelle Biographie Nationale. T. IV. Bruxelles: ARB, 1997. P. 252–256.
20. Vanwelkenhuyzen G. Maurice Maeterlinck au Collège Saint-Barbe // Annales de la Fondation Maeterlinck. 1957. T. III. P. 22–44.
21. Virgile. L'Énéide. T. I. Paris: Delalain, 1825. 435 p.

Анотація

**Д. ЧИСТЯК. КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПТОСИСТЕМА
У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ГРЕГУАРА ЛЕ РУА**

У статті досліджуються особливості космологічної концептосистеми у поетичному доробку бельгійського письменника-символіста Г. Ле Руа. Виділено провідні концептосфери, встановлено функціонування нуклеарних міфічно маркованих текстових структур у контексті символістської семіосфери.

Ключові слова: міф, космологія, символізм, концепт, концептосфера.

Анотация

**Д. ЧИСТЯК. КОСМОЛОГИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТОСИСТЕМА
В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ГРЕГУАРА ЛЕ РУА**

В статье исследуются особенности космологической концептосистемы в поэтических текстах бельгийского писателя-символиста Г. Ле Руа. Выделены основные концептосферы, определено функционирование нуклеарных мифически маркированных текстовых структур в контексте символистской семиосферы.

Ключевые слова: миф, космология, символизм, концепт, концептосфера.

Summary

**D. CHYSTIAK. COSMOLOGICAL CONCEPTUAL SYSTEM
IN THE POETIC TEXTS OF GREGOIRE LE ROY**

The article deals with the analysis of peculiarities of the functioning of the cosmological conceptual system in poetic texts of Belgian symbolist writer Gregoire Le Roy. The most important conceptual spheres are determined, the nuclear mythically marked textual structures are defined in the context of the symbolist semiotic sphere.

Key words: myth, cosmology, symbolism, concept, conceptual sphere.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької
філології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДІ У «ЗАПИСКАХ ІЗ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ» АННІ ЕРНО

Творчість французької письменниці Анні Ерно є не тільки літературним, але й лінгво-стилістичним феноменом. Передання самобутньої картини світу, яка поєднує автобіографічні факти, близькі до документальної фіксації подій з суспільного життя Франції другої половини ХХ століття, спогади, емоції, здійснюється шляхом детального соціо-лінгвістичного, семантичного, контекстуального аналізу письма самим автором. Саме тому твори Анні Ерно подекуди нагадують наукові есе, а не художні тексти.

Постановка наукової проблеми та її значення. У контексті сучасного франкомовного жіночого дискурсу оригінальність художнього методу Анні Ерно полягає у його інтертекстуальності. Зважаючи на те, що саме вона відіграє вагомий прагматичну роль впливу та переконання читача, дослідження у цьому напрямку є важливими і перспективними.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченням категорій інтертекстуальності та поліфонії займалися М. Бахтін [1], Н. Фатеева [3] та багато інших. Глибокий літературно-критичний аналіз творчого методу письменниці здійснили Ф.-І. Жане [6] та М. Башоль [4]. Однак, прагматико-стилістичний аспект письма Анні Ерно вимагає додаткового дослідження.

Мета і завдання статті. Стаття спрямована на дослідження інтертекстуальної природи твору Анні Ерно «Записки із зовнішнього світу» («Journal du dehors» (1993)) (далі – «Записки»), окреслення прагматико-стилістичних функцій референцій та цитат, а також опис специфіки введення їх у текст оповіді.

Виклад основного матеріалу. У жанровому аспекті Анні Ерно визначає свій твір «Записки» як щоденник. Однак вона зазначає, що йдеться не про особистий щоденник, а про твір, в якому була б відсутня інтроспективність, особисті деталі, «я», який би став фотофіксацією щоденної урбаністичної, колективної дійсності [6, с. 25]. Таким чином, можна вважати, що за своєю природою це – синкретичний твір, який водночас містить риси роману, щоденника та хроніки.

Творчий метод Анні Ерно кваліфікується як «écriture plate», «factuelle», «clinique» [4, с. 41], тобто передбачає об'єктивне дистанціювання, відсутність виражених афектів та співучасті з читачем [6, с. 34], знаходиться між літературою, соціологією та історією [6, с. 54].

Вважаємо, що у випадку «Записок» автор значною мірою досягає поставленої мети за допомогою засобів інтертекстуальності – референцій та цитат. Якщо застосувати критерії класифікації Н. Фатеевої [3], то досліджуваний художній текст містить риси *власне інтертекстуальності* (комплекс цитат) та *метатекстуальності* («переказ або посилання коментарів на претекст, дописування чужого претексту, гру із претекстами» [2, с. 210]).

Ключовими засобами реалізації інтертекстуальності, які розглядаються у статті у стилістичному, прагматичному та структурному аспектах, є *референція* та *цитата*. Функціонально ці засоби не протиставляються. Різниця між ними полягає у тому, що референція є тільки покликанням на інформаційне джерело (автора, твір, передачу), тоді як цитата надає його мовно-змістове наповнення.

У випадку цього художнього тексту поняття інтертекстуальності тісно пов'язане із поліфонією. Бажаною об'єктивною фіксацією колективного урбаністичного дискурсу досягається за допомогою присутності «голосів» оповідача та інших мовців (найчастіше анонімних).

Розглянемо різні способи введення у художній текст цитат та референцій на мовні (зокрема інші різножанрові тексти) та позамовні реалії й окреслимо їхні прагматико-стилістичні функції.

І. Референції на інші тексти, як правило, наводяться у формі заголовків періодичних видань, радіо- та телепередач, художні тексти – із зазначенням заголовка та автора. Для того, щоб підкреслити їхній гетерогенний характер, найчастіше автор використовує графічний засіб маркування – *курсив*. У структурному аспекті такі вкраплення є претекстами для коментарів, які містяться в оповіді. У прагматичному аспекті за допомогою референцій автор підкреслює достовірність й автентичність інформації, тобто здійснює переконливий вплив на читача. Зазвичай, у творі «Записки» референція (далі – виділено підкресленням) йде у парі з авторським коментарем претексту, наприклад:

1. «Ania Francos a un cancer. Elle écrit dans *L'Autre Journal* «Chronique d'une mort annoncée». [...] Elle parle de son petit garçon qui lui a demandé «est-ce que tu vas vivre jusqu'à ce que je sois grand». On ne peut pas lire cela, nous pensons tout par rapport à la vie. Pour Ania Francos, tout est par rapport à la mort» [5, с. 40];

2. «Dans *Libération*, Jacques Le Goff, historien: «Le métro me dépayse.» Les gens qui le prennent tous les jours seraient-ils dépayés en se rendant au Collège de France? On n'a pas l'occasion de le savoir» [5, с. 47];

3. «J'ai acheté *Marie-Claire* à la gare de la Ville Nouvelle. *L'horoscope du mois*: «Vous allez rencontrer un homme merveilleux.» Plusieurs fois dans la journée je me suis demandé si l'homme à qui j'étais en train de parler était celui-là» [5, с. 18]

Фактично, всі три приклади презентують біноми «стимул-реакція», як про це говорив М. Бахтін: «текстова комунікація передбачає взаємодію макроїдей. Твір є відповіддю на те, що було вже сказано про цей предмет» [1, с. 412]. Однак, кожен коментар, окрім інформативної складової, має стилістичне та емоційне навантаження: у першому прикладі – це контраст і драматизм, у другому – іронія, у третьому – гумор та легка самоіронія.

Референція може залучати також інші письмові джерела без визначеного автора. Найчастіше йдеться про введення у текст роману міських написів (вивісок, афіш, написів на стінах, слоганів, графіті), які є особливим підвидом колективного урбаністичного дискурсу. Таким чином, поліфонічність роману посилюється. У прагматичному аспекті забезпечується більша переконливість та наочність художнього тексту. По суті, він наближається до фотографії, що повністю збігається з інтенцією автора, яку Анні Ерно декларує у передмові: «я намагалася практикувати фотографічне письмо реальності» (*переклад – Н. Я.*) [5, с. 9].

Для візуального увиразнення цих референційних вкраплень використовуються такі паравербальні та пунктуаційні засоби, як капіталізований шрифт і лапки (1), зміна просторового оформлення тексту (2), курсив (3):

1. «Sur les murs de la gare de Cergy, il y a écrit, depuis les émeutes d’octobre: ALGÉRIE JE T’AIME, avec une fleur couleur de sang entre «Algérie» et «je»» [5, с. 85].

2. «Sur les murs de la salle où un professeur explique Proust, à la fac de Nanterre:

Jouir sans entraves

Sexualité libre

Amour libre

Étudiant tu dors tu perds ta vie

Imposons l’égalité économique» [5, с. 67]

3. «[...] dans un coin de mur plus sombre, en rouge, *Il n’y a pas de sous-hommes*» [5, с. 30]

Треба також зазначити, що такі референції мають компенсаційний характер, адже імплікують асоціації з візуальними образами, знайомими читачеві (кольорами, формами і розмірами малюнків). З огляду на це, текст справляє набагато потужніший прагматичний вплив на читача у плані емоційного сприйняття тексту (драматичність подій в Алжирі (1), протест проти нерівноправності (3)).

Автор не нехтує також введенням гри слів, яка створена деформацією візуального зображення напису назви станції у паризькому метро. Попри її дещо нецензурний і гротескний характер (у перекладі: «Палата депутатів» → «Палата повій»), ця гра слів містить великий імпліцитний потенціал, який породжує подальший авторський коментар:

«À la station Chambre des députés, le «dé» a été gratté: Chambre des putes. Signe d’antiparlementarisme.» [5, с. 71]

Свою лепту у інтертекстуальність «Записок» вносить також використання власних назв та аббревіатур зі сфери інфраструктурного дискурсу (торгівлі, транспорту, житла). Автор фіксує щоденний вокабуляр назв міських реалій: «sous les Abrisbus» [5, с. 8] (назва зупинки транспорту), «la gare R.E.R.» [5, с. 11] (назва залізничних ліній), «faire leurs courses à Franprix» [5, с. 11] (назва супермаркету), «à Super-M, la caissière est âgée» [5, с. 24] (назва супермаркету), «les grévistes de la S.N.C.F.» [5, с. 51] (назва залізничних ліній), «des s.d.f.» [5, с. 100] (аббревіатура для осіб без визначеного місця проживання), «un papier de sables hollandaise Spirits, une bouteille cassée de Coca-Cola, des emballages de bière, la Gazette-Télex» [5, с. 27] (назви продуктів споживання). У прагматичному плані використання у художньому тексті такої лексики підкреслює його автентичність.

II. Ще одним важливим проявом інтертекстуальності твору «Записки» є частотне використання цитат, або ж непрямой мови. Згідно з визначенням, поданим О.О. Селівановою «цитата [...] – один з виявів категорії інтертекстуальності, дослівне введення до тексту фрагмента іншого тексту або висловлення. Цитата зумовлює рекурсивні відношення діалогічності тексту із семіотичним універсумом культури» [2, с. 784]. Оскільки основною письменницькою інтенцією Анні Ерно є «врятувати від зникнення осіб і речі, поруч з якими я була дійовою особою, або свідком у конкретному суспільстві та у конкретний час» (*переклад – Н. Я.*) [6, с. 114], а її творчий метод є документальним, то вибір такого мовно-стилістичного засобу як цитата є вмотивованим.

Потрібно зазначити, що, на відміну від циток референцій, цитати здебільшого можна вважати анонімними, адже мовці, яким вони належать, є частинами натовпу. У цьому аспекті статус цитати може бути нестабільним, адже немає конкретних даних щодо її джерела та авторитетності. Цитати з аналізованого твору можуть також вважатися авторським вимислом. Однак, тут слід зважити на складність документальної фіксації усного повсякденного дискурсу, а також врахувати твердження Анні Ерно про те, що «підхід до письма, який завжди був у мене, це дослідження зовнішньої та внутрішньої реальності, інтимного та соціального поза всякою фікцією» [6, с. 36].

Цитата є також засобом реалізації багатоголосся, адже вона несе у собі просодичні імплікації шуму, головної мови, крику, співу, вигуків. Автор «соноризує» оповідь, вдаючись до цитування окличних, питальних висловлювань, повторів, які є характерними для розмовного реєстру мовлення. У лексичному ж плані часто йдеться про висловлювання, які містять фамільярну нецензурну лексику. У цьому контексті треба згадати твердження М. Бахтіна, що у фамільярному мовленні, з огляду на відпадання мовленнєвих заборон та умовностей, можливий особливий, неофіційний, вільний підхід до дійсності (для нього притаманна вулична голосна відвертість та називання речей своїми іменами) [1, с. 414]. Розглянемо кілька прикладів:

1. «Une voix puissante, pleine de fausses notes [...] Il chante toujours les mêmes chansons [...] comme «Là-haut sur la montagne, l’était un vieux chalet», aussi «Je ne regrette rien» d’Édith Piaf» [5, с. 20] – спів жебрака у метро;

2. «Aussitôt l’aveugle s’arrête de chanter et crie à la cantonade MERCI BIEN ET BONNE JOURNÉE» [5, с. 21] – голосні подяки жебрака;

3. «*«Regarde où tu marches!» s'exclame une mère à son petit garçon.»* [5, с. 14] – вигук незадоволеної матері;

4. «[...] un livre dont chaque page commence ainsi: *«Quelle heure est-il? – Il est l'heure de...»* (déjeuner, aller à l'école, nourrir le chat, etc.) [...] La petite fille répète avec jubilation de plus en plus fort: *«il est quatre heures, c'est l'heure de sortir bébé – il est cinq heures, c'est l'heure de changer l'eau du poisson»*, etc. [...] Elle s'énerve, s'agite [...] de colère, *«quelle heure est-il c'est l'heure de»* [5, с. 15] – дитяче мовлення.

Техніки введення цитати у текст є різними. Можливе інтегрування цитати у речення як одного із членів речення без надання окремого статусу. У цьому випадку найчастіше йдеться не про інтегрування розгорнутої цитати, а окремих її уривків: *«Elle a désigné du doigt dans le compartiment réfrigéré les modèles de glace qu'elle désirait pour le soir du réveillon, «celle-ci», «celle-ci» [...]* [5, с. 32]; *«Voix traînante, presque rêveuse des femmes pour dire «je prendrai deux escalopes de veau» – poème de la vie domestique se récitant avec satisfaction [...] satisfaction de montrer qu'on «vit bien» ou qu'on sait recevoir avec largesse»* [5, с. 42]. Таким чином, поліфонія оповіді зумовлена тим, що вона складена з висловлювань «інших».

Цікаво, що така техніка введення цитат поєднується з коментарем, в якому автор аналізує прагматичну специфіку висловлювання іншого, наприклад: *«Je ne suis pas un voleur, un assassin, je suis un clochard!» [...]* (Dire «je suis sans travail» attire immédiatement la suspicion des gens)» [5, с. 78].

Коментування цитат, окрім поліфонії, виконує стилістичну функцію введення іронії (1), легкого сарказму (2) та контрасту (3), а у прагматичному аспекті це викликає сміховий ефект, несподіванку, зацікавлення читача:

1. *«Le directeur de la galerie de peinture, rue Mazarine, dit à une visiteuse, d'une voix mesurée, devant un tableau: «une toile d'une telle sensualité» [...] à la place «d'une telle sensualité» ils auraient bien pu dire «une telle fraîcheur» ou «une telle violence!» sans que l'absence de rapport entre le tableau et l'appréciation soit modifiée»* [5, с. 21] – іронізація надмірної патетичності при описі картини;

2. *«Est-ce que vous aimez lire?» Elle répond: «Oh ça ne me dérange pas [...]» («Ça ne me dérange pas» de faire la vaisselle, la cuisine, travailler debout [...] des choses pénibles. Lire peut donc en faire partie)»* [5, с. 76–77] – сатиричне трактування зневажливого ставлення до читання;

3. *«Le président de la République a parlé à la télévision dimanche. Plusieurs fois il a dit «beaucoup de petites gens» (pensent ceci, souffrent de cela, etc.), comme si ces gens qu'il qualifie ainsi ne l'écoutaient [...] Cela signifiait aussi qu'il appartenait, lui, aux «grandes gens»* [5, с. 39–40] – іронізація поведінки посадовця, яка опирається на контраст позиціонування його та інших громадян.

Інтегрування цитат у текст оповіді може відбуватися через оригінальний симбіоз прямої та непрямої мови, причому синтаксично-пунктуаційного оформлення прямої мови не завжди дотримано, наприклад: *«[...] la jeune femme multiplie les incidents lourdes de significations, «on ne pouvait pas enfoncer la porte, massive, c'est un immeuble ancien», les indications temporelles, «avant-hier», «hier», menant à un présent d'horreur. Elle s'interrompt, «bon», relance en feignant la surprise «et voilà que», petits mouvement de langue, geste de la main»* [5, с. 46]; *«La fille lit et commente Télérama, «tiens, on va voir La vache et le prisonnier!», etc. La mère sort des chips, «elles ont à l'oignon!».* [...] La mère: *«On va au supermarché en rentrant. – Non, je reste devant la télé. – Bon, fais ce que tu veux.»* [5, с. 49].

Інтертекстуальність «Записок» полягає також у жанровому синкретизмі, адже художній текст містить передрук рекламних текстів, слоганів, переказ радіопередачі.

Висновки. У нашій статті проаналізовано прагматико-стилістичні функції та специфіку введення в оповідь таких засобів інтертекстуальності як референція та метафора. Встановлено, що за допомогою цих засобів автор інтегрує у текст «Записок із навколишнього світу» уривки інших нехудожніх дискурсів і, таким чином, відносно об'єктивно фіксує суспільну реальність, переконуючи читача у її достовірності.

Література:

1. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Антологія світової літературно критичної думки ХХ ст. Львів: Літопис, 2001. С. 406–415.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
3. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. Москва, 2000. 282 с.
4. Bacholle M. 2000, Un passé contraignant: Double bind et transculturation. Amsterdam: Éditions Rodopi B.V., 2000. С. 27–45
5. Ernaux M. Journal du dehors. Barcelone: Éditions Gallimard, 1993. 107 с.
6. Ernaux A., Jeannet F.-I. L'écriture comme un couteau. Barcelone: Éditions Gallimard, 2011. 149 с.

Анотація

Н. Ярошко. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДІ У «ЗАПИСКАХ ІЗ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ» АННІ ЕРНО

У статті розглянуто зв'язок між авторською інтенцією достовірної фіксації колективного урбаністичного дискурсу та інтертекстуальністю. Досліджено засоби реалізації інтертекстуальності у художньому тексті, а саме референцію та цитату. Встановлено, що вони слугують претекстами для стилістично забарвлених авторських коментарів та створюють ефект переконання читача у достовірності сказаного.

Ключові слова: інтертекстуальність, референція, цитата, поліфонія, оповідь, претекст.

Аннотация

**Н. Ярошко. ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ ПОВЕСТВОВАНИЯ
В «ЗАПИСКАХ ИЗ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА» АННИ ЭРНО**

В статье рассмотрена связь между авторской интенцией достоверной фиксации коллективного урбанистического дискурса и интертекстуальностью. Исследованы средства реализации интертекстуальности в художественном тексте, а именно референция и цитата. Установлено, что они служат претекстами для стилистически окрашенных авторских комментариев и создают эффект убеждения читателя в достоверности сказанного.

Ключевые слова: интертекстуальность, референция, цитата, полифония, повествование, претекст.

Summary

N. Yaroshko. INTERTEXTUALITY OF THE NARRATION IN «EXTERIORS» BY ANNIE ERNAUX

The article considers the connection between the author's intention to fix faithfully the collective urban discourse and intertextuality. Besides that, it deals with the means of implementing intertextuality in the narration, namely the reference and the quotation. It appears that those means are served as pretexts for stylistically colored author's comments and create the effect of convincing a reader in the veracity of what is said.

Key words: intertextuality, reference, quotation, polyphony, narration, pretext.

5. Загальне мовознавство

5. Общее языкознание

5. General linguistics

ІДІОМАТИЧНІ ОДИНИЦІ З МЕТЕОРОЛОГІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: СТРУКТУРНА ТА СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЇ

Найповніше уявлення про навколишній світ демонструє лексика як явище, безпосередньо пов'язане з предметним світом людини. Це дає змогу, вивчаючи словниковий склад мови, а особливо ідіоматичні одиниці, проаналізувати менталітет народу та дослідити його ставлення до навколишньої дійсності [8, с. 133–134].

Постановка проблеми. Незважаючи на важливу роль, яку відіграють в мові ідіоматичні одиниці, в лінгвістичній літературі існує невелика кількість праць, присвячених їх дослідженню. Питання ідіоматики переважно досліджується в рамках фразеології [1; 4; 13], ідіоматика як самостійна дисципліна досі не сформувалась.

Ідіоматику слід розглядати як прошарок, до якого належать усі види вторинних експресивних номінацій незалежно від їх структури. Таким чином, ідіоми можуть бути однослівними, надслівними, а також бути виражені реченнями [6, с. 269–272]. У статті ми дотримуємося терміна, який трактує ідіому як стійкий комплекс, представлений словом, словосполученням чи реченням із цілком або частково переосмисленими значеннями компонентів, що має емоційне забарвлення [9, с. 125].

Дослідження ідіоматичних одиниць з метеорологічним компонентом в сучасній англійській мові надає можливість вивчити особливості сприйняття природи представниками англоспівної спільноти та дозволяє реконструювати фрагмент концептуальної картини світу англійців, що пов'язаний зі сприйняттям оточуючого світу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню ідіоматики та ідіом присвятили свої доробки як вітчизняні, так і західні мовознавці та лінгвісти: А.І. Альохіна, Л.А. Винарева, О.В. Кунін, Дж. Сейлд, А. Маккай, У. Вайнрайх [1; 4; 5; 7; 13; 16]. Проте існує незначна кількість робіт, присвячених огляду метеорологічного компоненту у складі ідіоматичних одиниць, що свідчить про недостатнє висвітлення цієї тематики у науковій літературі і робить наше дослідження актуальним.

Метою статті є провести структурний та семантичний аналіз ідіоматичних одиниць, що містять у своєму складі метеорологічний компонент.

Мета статті передбачає виконання таких завдань:

- 1) здійснити теоретичний аналіз поняття ідіоми / ідіоматичної одиниці у лінгвістичних розвідках;
- 2) визначити поняття метеорологічного компоненту та проаналізувати його значення у складі ідіом;
- 3) встановити особливості структурної та семантичної класифікації ідіом з метеорологічним компонентом;
- 4) проаналізувати структурні особливості ідіом з метеорологічним компонентом;
- 5) провести семантичний аналіз досліджуваних ідіоматичних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Аналіз лексикографічних джерел дозволяє дослідити та виділити ідіоматичні одиниці, які містять у своєму складі метеорологічний компонент. Метеорологічний компонент розуміють як природні явища, які є сукупністю процесів матеріально-інформаційного перетворення у природі, зумовлених загальними причинами [12]. Явища природи класифікуються за характером впливу, походженням, тривалістю, регулярністю дії, масштабом розповсюдження.

Природні явища поділяються на дві групи:

- 1) атмосферні явища;
- 2) небезпечні атмосферні явища і стихійні лиха.

До атмосферних явищ відносимо власне атмосферні явища: *rainbow, wind, breeze, cloud, thunder* та атмосферні опади. Атмосферні опади – це вода в рідкому або твердому стані, що випадає з хмар, а також та, що виділяється з повітря на земну поверхню та предмети [10], наприклад: *rain, sprinkle, snow, slush, dew*. Небезпечні атмосферні явища – це явища, що можуть завдати шкоди та збитків населенню та господарству [12]. До них відносимо такі: *hail, squall, blizzard, storm, lightning, frost, heat, fog, mist*. Стихійне лихо – це надзвичайне природне явище, що діє з великою руйнівною силою [10]. До стихійних лих відносимо *flood*. Деякі явища природи можуть отримати характер стихійного лиха за високої інтенсивності.

Ідіоматичні одиниці з метеорологічним компонентом мають свої структурні особливості. Згідно зі структурною класифікацією О.В. Куніна за характером значення і виконуваними синтаксичними функціями ідіоми поділяються на 4 класи: номінативні, номінативно-комунікативні фразеологічні одиниці, вигуківі і модальні, комунікативні фразеологічні одиниці [4, с. 13].

Номінативні ідіоми – це звороти, які позначають предмети, явища, дію, стан, ознаку тощо. Вони бувають трьох видів – субстантивні, ад'єктивні та адвербіальні [4, с. 90]. Субстантивні (іменникові) ідіоми – це, як правило, такі, що мають у своєму складі ядерний іменник та виступають у реченні у функції іменника, наприклад: *stormy petrel* – людина, поява якої викликає суперечки [11].

Ад'єктивні (прикметникові) ідіоматичні одиниці образно, виразно та емоційно позначають різноманітні якості та особливості як людини, так і предметів або явищ дійсності та збігаються з функціями прикметника, наприклад: *earthy* – земний, приземлений [3].

Адвербіальні ідіоми трапляються рідко та можуть мати у своєму складі різні частини мови [2, с. 104]. За лексико-граматичним значенням та особливостями синтаксичного функціонування ці складові еквівалентні прислівнику, тому в реченні вони виступають обставинами, наприклад: *like mushrooms after a rain* – дуже швидко [15].

До номінативно-комунікативних фразеологічних одиниць належать дієслівні фразеологічні одиниці, де головне слово, яке несе смислове навантаження, виражено дієсловом. Дієслівні фразеологізми передають значення дії, найчастіше виконуючи синтаксичну функцію присудка [2, с. 103]. Наведемо приклади: *back water* – відступати, ухилятися від відповідальності [14].

Виговкові ідіоми не можуть сполучатись зі словами або словосполученнями та виражають емоції та волевиявлення [4, с. 231]. Розглянемо ідіому англійської мови *by thunder*, яка може позначати як здивування та захоплення, так і прикрість та гнів [11].

Для того, щоб дати визначення модальними ідіомам, слід розглянути поняття модальності. Модальність у широкому розумінні розглядається як ставлення мовця до змісту висловлювання та відношення змісту висловлювання до дійсності. За такого визначення модальності велику кількість ідіом можна розглядати як модальні. Існує і вузьке розуміння модальності, за якого ідіома виражає підтвердження або заперечення, що позначають ставлення до висловлювання з точки зору його достовірності, бажаності, приблизності [5]. З огляду на це наводимо такий приклад модальної ідіоми: *no earthly* – ні найменшої надії, ні найменшого шансу [15].

Останнім класом є комунікативні ідіоматичні одиниці. До комунікативних ідіом належать ті вирази, що представляють ціле речення [4, с. 240]. Вони можуть мати структуру простого речення: *Cloudy mornings turn to clear evenings* – все змінюється [3]; складного речення: *The words are just wind, but seeing is believing* – вірити треба вчинкам, а не словам [14].

Аналіз лексикографічних джерел та теоретичного матеріалу засвідчив, що ідіоматичні одиниці з метеорологічним компонентом згідно зі структурною класифікацією поділяються на 4 класи: номінативні, номінативно-комунікативні, виговкові і модальні, комунікативні ідіоматичні одиниці. Саме тому вивчення питання класифікації ідіом включає багато різноманітних аспектів та підходів, проте кожен вид є важливими, що робить структурний аналіз ідіоматичних одиниць ґрунтовним та ефективним.

Семантична класифікація ідіоматичних одиниць зумовлена переосмисленням цілісного значення ідіоми та оцінкою її компонентів певною лінгвоспільнотою. Основою для семантичної класифікації можна вважати такі характеристики: характер відношення компонентів до дійсності, наявність та характер зв'язку предметного значення стрижневого слова ідіоми із цілісним значенням ідіоматичної одиниці та наявність асоціативного компонента.

Отже, проаналізовані ідіоми з метеорологічним компонентом можна поділити на такі типи: ідіоми на позначення зовнішнього вигляду людини, опису її фізіологічних ознак; внутрішнього світу, тобто характеру та почуттів; поведінки та стосунків між людьми; феноменів та життєвих ситуацій. Усі згадані типи ідіоматичних одиниць мають як позитивне, так і негативне забарвлення.

У досліджуваних ідіомах з метеорологічним компонентом риси та характеристики природного явища часто переносяться на людину та характеризують її з різних боків. Наприклад, опис фізіологічних ознак: швидка реакція – *be like the wind* (бути швидким) [11], *like lightning* (швидкий) [3]; гарний фізичний стан людини – *sound in wind and limb* (здоровий як бик) [14], *be as right as rain* (бути у відмінній формі) [15]; незадовільний стан фізичного розвитку та здоров'я – *down the wind* (стан занепаду сил) [11].

Одне з провідних місць займають ідіоматичні одиниці на позначення зовнішнього вигляду людини. Оскільки природні явища часто мають небезпечний характер та асоціюються із негодою, більшість ідіом з метеорологічним компонентом має негативне значення. Таке їх сприйняття представниками англійської лінгвоспільноти віддзеркалюється в ідіомах на позначення засмученого вигляду людини, наприклад: *as black as thunder* – похмурий вигляд [11], *have a cloud on one's brow* – мати понурий вигляд [3]. Гроза та грім лякають людину, що відображається у значеннях таких ідіом: *struck with thunder* – збитий з пантелику [15], *like a dying duck in a thunderstorm* – мати наляканий вигляд [14]. А образ туману як хмарного, водяного повітря в ідіоми *misty-eyed* позначає людину з очима на мокрому місці.

Особливості внутрішнього світу, характер та почуття людини є одним з ключових аспектів порівняння в ідіомах. Наведемо декілька прикладів таких значень у порівняннях: радість людини (*be on cloud nine* – бути на сьомому небі від щастя) [3]; зображення занепадої духом людини (*be scattered to the four winds* – бути розбитим) [15]; чистота і порядність людини асоціюється з щойно наметеним чистим снігом (*as pure as the driven snow* – невинний) [11]; мрійливість (*be in the clouds* – літати в хмарах) [3]; гордість і пихатість (*wind in the head* – зарозуміла людина) [14].

Поведінка людини є також одним з аспектів, який характеризують ідіоми з метеорологічних компонентом. Погода часто є непостійною, людина не може знати напевно, якою вона буде, і саме ці особливості погодних умов переносяться на характеристику людини, наприклад: *every wind has its weather* – про людину, на яку не можна покластись [14]; *rain at seven / fine at eleven* – сім п'ятниць на тиждень, ненадійна людина [3].

Інформацію про стосунки між людьми знаходимо у таких ідіоматичних одиницях: *stormy petrel* – людина, по ява якої призводить до суперечок [14]; *hail fellow well met* – людина, яка з усіма перебуває в гарних стосунках [11].

Ситуації, що виникають у процесі життєдіяльності людини, можуть мати різноманітний характер та стосуватись різних аспектів життя людини. Такі ситуації можуть бути позитивного та негативного характеру. Серед досліджуваних ідіоматичних одиниць з метеорологічним компонентом були знайдені ідіоми на позначення подолання життєвих труднощів (*ride the storm* – подолати труднощі [15], *weather the storm* – пережити невдачі [3]);

невтраченої надії (*every cloud has a silver lining* – у кожній проблемі є й хороша сторона [11], *a break in the clouds* – промінь надії); уникнення проблем (*come in when it rains* та *get out of rain*) [3].

Для позначення легкості певної роботи або ситуації застосовується характерна особливість бризу як явища природи бути легким та приємним: *be a breeze* [3].

Перед від'їздом люди зазвичай бажають гарної дороги та попутного вітру, що і відобразилося у такій ідіомі: *wish a fair wind* [11]. Така характеристика природних явищ як швидкість використовується для позначення швидкості процесу або ситуації: *like greased lightning, as fast as wind* [15].

Серед відібраних нами з лексикографічних джерел ідіом з метеорологічним компонентом наявні ті, що позначають умови або спосіб виконання певної дії людиною, наприклад: *at a heat* – виконати щось за один раз [14]; *take at the flood* – скористатись можливістю [3]; *rain or shine* – за будь-яких умов [15]. Ідіома *put the heat* використовується для позначення рішучих дій людини, що також відносимо до позитивних ситуацій. На позначення радісних життєвих ситуацій знаходимо ідіоми *be on cloud nine* – бути на сьомому небі від щастя [11], *be in the clouds* – літати в хмарах, мріяти [3]. Номінація *wind* може позначати такі позитивні аспекти життя людини: *get wind* – дізнатись про щось [15], *raise the wind* – роздобути грошей [11].

Ситуації, що виникають під час життєдіяльності людини, можуть мати також негативний характер. Представники англійської лінгвостільності часто сприймають явища природи як негоду, асоціюють її з проблемами, тому таке уявлення віддзеркалюється на значенні певних ідіоматичних одиниць з метеорологічним компонентом. Так, існує низка ідіом на позначення важких життєвих ситуацій, наприклад: *a cloud on your horizon* – певні труднощі [15], *a little cloud no bigger than a man's hand* – передвісник біди [11].

Туманна погода асоціюється з невизначеністю ситуації, в яку потрапила людина: *be in a fog* – як в тумані [3], *cast the mist before one's eyes* – пускати пил в очі [15], *be lost in the mists of times* – нічого не розуміти і не пам'ятати [11], *have no foggiest idea* – не мати найменшого уявлення [14].

Різні природні явища використовуються у складі ідіом на позначення ситуації, коли людина б'є байдики або робить щось марно: *fan the breeze* – базікати [3], *be chasing a rainbow* – хотіти, бажати чогось нереального [14], *hang in the wind* – вагатися, не знати що робити [15].

Явище снігу використовується для описання зайнятості людини: *snowed under* [15]. Дощ заважає планам і може часто їх зруйнувати, таке бачення дощу англійцями зустрічаємо в ідіомах *rain out*, *rain on smb's parade* – зіпсувати щось [11].

Негативний вплив однієї людини на іншу знаходимо у таких ідіоматичних одиницях: *put the heat on smb* – чинити на когось тиск [14], *bring a storm about one's ears* – викликати бурю незгод, протестів [3], *be a lightning rod for smth* – відповідати за чужі помилки [15].

Небажання людини стикатись з неприємностями позначене в ідіомах *wait till clouds roll by* – чекати, коли минуть труднощі [11], *look out for squalls* – остерігатись небезпеки [3]. Скрутне становище, в яке потрапила людина, описують такі ідіоматичні одиниці: *be under a cloud* – бути у складному становищі [15], *get thunder and lightning* – отримати різкий осуд [14]. Явища природи у складі ідіом можуть позначати навіть нелегальну діяльність людини: *sail close to the wind* – займатись чимось небезпечним [3], *sprinkle the flowers* – роздавати хабарі [15], *slush fund* – гроші для підкупу [11].

З огляду на різне відношення англійців до явищ природи той самий метеорологічний компонент надає ідіоматичним одиницям позитивного або негативного забарвлення.

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що ідіоматичні одиниці з метеорологічним компонентом позначають як характерні якості, притаманні людині, так і ситуації, які виникають у її житті. Серед них виділяємо ті, що мають позитивний та негативний характер. Було виявлено, що ситуації та якості негативного характеру, описані в ідіомах з метеорологічним компонентом, переважають. Це пояснюється тим, що погода є не постійним та мінливим явищем, а явища природи часто асоціюються з перешкодами, невдачами та труднощами, що і відображається в англійських ідіомах з метеорологічним компонентом.

Подальша перспектива розвідки вбачається у зіставному аналізі ідіом з метеорологічним компонентом в англійській та українській мовах.

Література:

1. Алехина А.И. Идиоматика современного английского языка. Мн.: Высшая школа, 1982. 279 с.
2. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця: Нова книга, 2003. 153 с.
3. Григорьева А. 1500 русских и 1500 английских идиом, фразеологизмов и устойчивых словосочетаний. URL: <http://iknigi.net/avtor-anna-grigoreva/73277-1500-russkih-i-1500-angliyskih-idiom-frazeologizmov-i-ustoychivyh-slovosochetaniy-anna-grigoreva/read/page-1.html>
4. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М.: Изд-во «Международные отношения», 1972. 288 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. 2-е изд., перераб. М.: Высш. шк. 1996. 381 с.
6. Мосейчук О.М. Проблема визначення кордонів ідіоматики. Вісник Житомирського державного університету імені І.Я. Франка. 2004. № 17. С. 269–272.
7. Сейлд Дж., Макморди У. Идиомы английского языка и их употребление. М.: Высшая школа, 1983. 266 с.
8. Семенов О.А., Паращук В.Ю. Основы теории мовної комунікації: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2010. 240 с.

9. Фещенко Ю.І. Ідіоматичний простір «Homo socialis» у сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та комунікативно-функціональний аспекти. Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. пр. Вип. IV. Херсон: Херсон. держ. ун-т, 2006. С. 124–128.
10. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>.
11. Collins Cobuild Dictionary of idioms. UK: HarperCollins Publishers. 1997. 493 p.
12. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com/>.
13. Makkai A. Idiom Structure in English. Hague: Mouton, 1972. 371 p.
14. Margulis Alexander Russian-English dictionary of proverbs and sayings. URL: <http://englisch-infoblog.ru/wp-content/uploads/2013/10.pdf>.
15. Oxford Dictionary of English idioms. URL: http://www.oxfordreference.com/pdf/Nadisa_Shcherban.pdf.
16. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms. New York: University California Press, 1969. 238 p.

Анотація

М. ДАВИДОВИЧ. ІДІОМАТИЧНІ ОДИНИЦІ З МЕТЕОРОЛОГІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ: СТРУКТУРНА ТА СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті здійснено огляд підходів до класифікації ідіоматичних одиниць, які містять у своєму складі метеорологічний компонент. Особливу увагу приділено семантичній та структурній класифікації на основі вибірки ідіом із лексикографічних джерел. Комплексний підхід до аналізу ідіоматичних одиниць дозволяє розкрити значення та особливості вживання кожної ідіоматичної одиниці.

Ключові слова: ідіома, ідіоматична одиниця, ідіоматика, метеорологічний компонент, номінативні ідіоми, ад'єктивні ідіоми, адвербіальні ідіоми, субстантивні ідіоми, номінативно-комунікативні ідіоми, модальні ідіоми, комунікативні ідіоми, явища природи.

Аннотация

М. ДАВЫДОВИЧ. ИДИОМАТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ С МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ: СТРУКТУРНАЯ И СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИИ

В статье осуществлён обзор подходов к классификации идиоматических единиц, содержащих в своём составе метеорологический компонент. Особое внимание уделено семантической и структурной классификации на основе выборки идиом с лексикографических источников. Комплексный подход к анализу идиоматических единиц позволяет раскрыть значение и особенности употребления каждой идиоматической единицы.

Ключевые слова: идиома, идиоматическая единица, идиоматика, метеорологический компонент, номинативные идиомы, адъективные идиомы, адвербиальные идиомы, субстантивные идиомы, номинативно-коммуникативные идиомы, модальные идиомы, коммуникативные идиомы, природные явления.

Summary

M. DAVYDOVYCH. IDIOMS WITH METEOROLOGICAL COMPONENT: STRUCTURAL AND SEMANTIC CLASSIFICATIONS

The article deals with approaches to the classification of idiomatic units that contain a meteorological component. Particular attention is paid to the semantic and structural classifications, which are based on a sample of idioms from lexicographic sources. An integrated approach to the analysis of idiomatic units allows us to disclose the meaning and peculiarities of the usage of each idiomatic unit.

Key words: idiom, idiomatic unit, idiomatic, meteorological component, nominative idioms, adjectival idioms, adverbial idioms, substantive idioms, nominative-communicative idioms, modal idioms, communicative idioms, natural phenomena.

TEXT AS A LINGUISTIC CONCEPT

Setting up the problem. Nowadays text linguistics has reached an especially advanced stage and lately they have tried to enrich it with theoretical comprehension. It is understood that research in the domain of text linguistics is capable of representing the theory of layered language structure to its best advantage as well as getting a fuller understanding of the character of its internal structure, functioning of language phenomena and the content of text.

Topicality of the research. Within the latest decades in the science of language the interest to study of text's structural formation and determination of its linguistic status has considerably grown. It's impossible to exclude text from the scope of linguists interests, because only there true essence of both the entire language system and all structures that in comprise can be revealed. The functions of units, belonging to different language strata become clearly understood in text only. Clear demarcation between super-phrasal unity and text is yet to be performed, it ensuring topicality of our research.

The objective of the article is to perform an analysis of scientific literature, devoted to text as an object of linguistic investigations, consider the main scientific prerequisites and theoretical postulates, that enable carrying out preliminary evaluation of informative and structural characteristics of text, as well as different aspects of its analysis. On the basis of the analysis of research works it will be possible to characterize oral text and show the difference between super-phrasal unity and text.

Statement of the main material of the research. An interest to investigating complex structures, existing in language and exceeding sentence in length originated long ago. It can be traced back to the times of M.V. Lomonosov, V.F. Buslayev and V.A. Bogoroditskiy. Presence of structures, consisting of two or more sentences in language was noted by A.A. Potebnya, A.A. Shakhmatov, A.M. Peshkovskiy.

During the last decades an interest to studying structural formation of text and determining its linguistic status grew considerably. P.A. Figurovskiy and N.S. Pospelov can be considered to be pioneers of this field of linguistics. First works of this domain date back to the forties of the previous century. Western scholars of that time also commenced similar investigations. L. Yelmslev, for instance, stated quite categorically: "Text, in its inseparable and absolute integrity is the only thing that is given to researcher as an initial point" [1, p. 273]. Then he noted: "Texts are essential objects of interest for linguistic theory. The objective of linguistic theory is to develop a technique, by means of which a specific text may be understood with application of non-conflicting and comprehensive description. However linguistic theory should also bear in mind how any other text of the same nature could be comprehended by means of this method" [1, p. 351].

E. Buissense, pointing out that the functions of units, belonging to different language strata wrote: "<...> each unit is determined by its function within bigger unit, so, it is required to start with whole and finish with part" [2, p. 86].

S.Y. Schmidt had the same point of view: "Since the time of Lock and Gerder language philosophers had been insisting on the fact that word itself had no meaning and could not be understood it was isolated completely; it is developed, acquiring a meaning of its own only in connection with sentences and texts in particular life situation" [3, p. 95].

At present time the bulk of the scholars agree that exchange of thoughts is normally realized not in the form of separate words or separate sentences, but in the form of units, that go outside the scope of a separate sentence, they being the subject of text linguistics [4; 5; 6; 7].

Text is certainly a many-aspect phenomenon. It is structured by units of different plans and levels. That's why it possesses a multitude of subjects of research. "The interest of modern science of language to text study is duly explained, first and foremost, by the desire to explain language as a global phenomenon and comprehensive means of communication", – G.V. Kolshanskiy wrote [8, p. 140]. Y.A. Zhluktenko and A.A. Leontiev noticed, just like in confirmation of the above idea that: "In theoretical sense investigating of language strata, superior to the sentence stratum makes it possible to understand the regularity, existing between lofty hierarchal syntax structures – texts and complex sense unities, that are expressed by means of them, corresponding to up-to-date ways of human thinking and communicating" [9, p. 3].

According to T.M. Nikolayeva: "It is possible to speak of the atmosphere of certain "boom", surrounding this sphere, that now is considered to be a foundation, an entire linguistic base, rather than just a linguistic sphere" [10, p. 34].

Still, we can see some discrepancies in defining the notion of "text", there existing a variety of approaches to text studying. It is possible to distinguish in investigation of units, bigger than a phrase or a sentence in length between the following approaches.

First of all – is the approach, characterized by opinion that text can exist in written form only. I.R. Galperin's saying: "Text is a message, objected into a form of a written document, consisting of a series of sayings, united by different types of grammar and logical links and possessing a definite modal character, pragmatic orientation and literarily adapted

in an appropriate way” [11, p. 67], – seems to be expressing that point view most completely. A number of other scholars have the same opinion, regarding text as a written document.

Still, nowadays, many researchers believe that text can exist not only in written form, but also may have a sound form, i.e. an oral text may be fixed on one or another material sound carrier. An oral text may, certainly, not be fixed in any written form, but in this case it can't be an object of linguistic research, as it actually ceases to exist the moment last sound of this text is pronounced. We suppose, that the point of view of those scholars, who admit existence of text in both oral and written forms is correct. This opinion takes into account text in the widest sense of the word, i.e. text as speech. In this case text has no limitations, neither in form, nor in volume.

It seems that quantitative characteristics is quite negligible as text is manifestation of language system, irrespective of its size. A linguist may not approach text with such wide interests. Text dimensions and characteristics should be set according to general tasks and objectives of text linguistics and according to objectives of a particular study. It is not at all difficult to distinguish between text and phrase. To determine a borderline between super-phrasal unity and text seem to be much more difficult, as these units often coincide in volume. There was not clear delimitation between super-phrasal unity and text before. All scholars, beginning with A. Peshkovskiy and L. Scherba wrote and spoke about units, extending sentence, not specifying the volume and peculiarities of a simple super-phrasal unity and what distinguished it from text. It is not volume that characterizes text, but unity, coherence and completeness. We are convinced that these characteristics bear main difference between text and super-phrasal unity.

As far as prosodic characteristics of text are concerned it would be wise to investigate them, applying to oral texts. Here, we determine an oral text as unlimited in volume, structured message, characterized by unity of communicative task and explicit means of all levels of its language organization.

Nowadays, at the present stage of language science nobody denies an important role of prosodic characteristics in text organization. “Prosody – as I. and G. Fonade wrote in the previous century – is supposed to realize expressive and distinctive function. As when you listen in another room, through the walls absorbing words and allowing only rhythmical structures to pass you can often determine the character of speech, it's possible to guess whether it is a scientific talk, a sports commentary or a news bulletin, to say nothing of political debate or religious sermon” [12, p. 193–195].

We have to agree with I. G. Torsuyeva, when she said: “All language units participate in formation of sayings, and all possible means are engaged, beginning with syntagmatic organization and ending with intonation” [13, p. 59].

The role of intonation seems to be quite important even for organization of written texts. According to V. Dressler's opinion “for written texts we can rest upon inner uttering or reading of writing of a person, who reads the more so, because the existence of intonation, pointing out at text continuation can be regarded as universal” [14, p. 121]. However, V. Dressler notes here that: “Oral speech should be initial point in linguistic research, whenever possible” [14, p. 116]. A. Martine concluded: “Writing just duplicates speech and not otherwise [15, p. 370].

A tendency to resort to investigation of prosodic structures of some or other parts of oral text has appeared lately. There appeared a number of theses, throwing some light upon certain aspects of this problem. Investigations of complicated speech unities bring some interesting data, that gradually approach us to comprehending phonetic nature of a resonant text.

Conclusions and prospects of further investigations. The analysis of research literature shows that the bulk of appropriate investigations of this problem is characterized by quantitative approach to text study, while its internal organization still remains largely unexplored. But these particular characteristics seem to be crucial for discovering peculiarities of functioning and language expressing of different types and sorts of oral texts.

We believe that the above works have a common trait: features of sentence and utterance are carried over to text. Text's structure, its functioning are explained through the prism of organization of sequence of sentences or phrases, that the text comprises. In such cases the picture of text structure always slips away and remains unclear.

We are firmly convinced that more attention should be paid to finding out constant characteristics, typical to certain types and sorts of texts.

References:

1. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. Новое в лингвистике. Вып. 1. М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. С. 273.
2. Vuissens E. La communication et l'articulation linguistique. Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles, 1967. P. 86.
3. Шмидт З. Й. «Текст» и «история» как базовые категории. Новое в зарубежной лингвистике. Серия «Лингвистика текста». М., 1978. Вып. 8. С. 89-108.
4. Фридман Л.Г. Грамматические проблемы лингвистики текста Л.Г. Фридман: автореф. дис. ... докт. филол. наук:10.02.04. Л., 1979. 61 с.
5. Кубрякова Е.С. О тексте и критериях его определения. Структура и семантика. М.: Наука, 2001. Т. 1. С. 72-81.
6. Кочерган М.П. Мовознавство на сучасному етапі. Дивослово. К.: Преса України, 2003. № 5. С. 24–29.
7. Перебийніс В.І., Бобкова Т.В. Частота мовних одиниць як відображення їхніх системних характеристик. Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. Чернівці: Книги-XXI, 2008. С. 446–453.
8. Колшанский Г. В. О смысловой структуре текста. Г.В. Колшанский. Лингвистика текста: материалы конференции. М.: МГПИИЯ, 1974. Ч. 1. С. 140–145.
9. Психолінгвістическа и лінгвістическа природа текста и особенности его восприятия / под ред. Ю.А. Жлуктенко, А.А. Леонтьева. К.: Высшая школа, 1979. 245 с.
10. Николаева Т.М. Лингвистика начала 21 века: попытка прогнозирования. Лингвистика на исходе 20 века: итоги и перспективы. М. : Изд-во МГУ, 1995. Т. 2. С. 34.

11. Гальперин И.Р. О понятии «текст». Лингвистика текста: материалы конференции. М.: МГПИИЯ, 1974. Ч. 1. С. 67.
12. Fonady I. et J. Procodie professionnelle et changement prosodique. Le Français dans le monde. 1976. № 3. P. 193–195.
13. Торсуева И.Г. Теория высказывания и интонация. М.: Наука, 1976. 207 с.
14. Дресслер В. Синтаксис текста. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1978. Вып. 8: Лингвистика текста. С. 116–121.
15. Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в зарубежной лингвистике. М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1963. Вып. 3. С. 370.

Summary

S. YELTSOVA, A. RUDE. THE TEXT AS A LINGUISTIC CONCEPT

The article represents the analysis of scientific literature on the problem of partitioning of the oral and written text; the main scientific prerequisites and theoretical issues, making it possible to perform a preliminary evaluation of informative and structural characteristics of a text, as well as different aspects of its investigation were analyzed. On the basis of the performed analysis the characteristics of oral text and the difference between super-phrasal unity of the text were shown.

Key words: levels of the language system, language units, written text, oral text, super-phrasal unity.

Анотація

С. ЄЛЬЦОВА, А. РУДЬ. ТЕКСТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ПОНЯТТЯ

Стаття присвячена аналізу наукової літератури з проблеми членування усного та писемного тексту. Розглянуто основні наукові передумови і теоретичні положення, що дають можливість зробити попередню оцінку інформативних і структурних характеристик тексту та різних аспектів його розгляду. На основі проведеного аналізу наукових робіт надано характеристику усного тексту та показано різницю між надфразовою єдністю та текстом.

Ключові слова: рівні мовної системи, мовні одиниці, письмовий текст, усний текст, надфразова єдність.

Аннотация

С. ЕЛЬЦОВА, А. РУДЬ. ТЕКСТ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ

В статье представлен анализ научной литературы по вопросу членения устного и письменного текста, рассмотрены основные научные предпосылки и теоретические положения, дающие возможность сделать предварительную оценку информативных и структурных характеристик текста, а также различных аспектов его рассмотрения. На основе проведенного анализа научных работ дана характеристика устного текста и показано отличие сверхфразового единства от текста.

Ключевые слова: уровни языковой системы, единицы языка, письменный текст, устный текст, сверхфразовое единство.

викладач кафедри іноземної
філології
Національного авіаційного
університету

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ (НА МАТЕРІАЛІ КОНВЕНЦІЇ ПРО МІЖНАРОДНУ ЦИВІЛЬНУ АВІАЦІЮ)

У сучасних умовах стрімкого розвитку міжнародних суспільних відносин підвищується актуальність дослідження міжнародних нормативно-правових актів з точки зору лінгвістики, оскільки такі види документів мають надзвичайно важливий вплив на діяльність та якісне функціонування суспільства в цілому. Помилково недооцінювати роль та значення міжнародних нормативних документів, адже саме вони є засобом взаєморозуміння і погодження між різними державами світу. На жаль, досі ця проблема не піддавалася ретельному розгляду та аналізу у рамках мовознавства чи лінгвістики як українськими, так і закордонними вченими. Серед вітчизняних вчених нормативно-правовим актам приділила увагу Ю.В. Юлінецька, яка у своїх дослідженнях розкрила їх кодифікаційно-інтерпретаційні особливості [2].

Метою роботи є комплексний лінгвістичний аналіз англійських версій міжнародних нормативно-правових актів та визначення їх основних особливостей.

До переліку міжнародних нормативно-правових актів відносяться міжнародні договори, угоди, протоколи, конвенції тощо. Як і будь-які інші документи, нормативно-правові акти належать до офіційно-ділового стилю мови. Серед інших мовних стилів офіційно-діловий вирізняється своєю стабільністю та стандартизованістю. Він передбачає точність формулювань правових норм, стандартизований характер подачі матеріалу, стійку форму розміщення інформації у певній логічній послідовності. Зрозуміло, що використання розмовних лексико-фразеологічних засобів, жаргонізмів, розмовних синтаксичних конструкцій є неприпустимим для текстів офіційно-ділового стилю. Офіційно-діловий стиль не містить у собі експресивних елементів, зокрема оцінної лексики, жартивлівих, іронічних слів та словосполучень, образних виразів. Найважливішими вимогами до мови документа є об'єктивність і неупередженість викладу фактів.

Значення стилю і мови нормативно-правових актів переоцінити складно, адже єдина нелогічно побудована фраза, різниця у контекстуальному вираженні думок може призвести до різноманітних порушень, зокрема спотворення змісту та неправильної його інтерпретації реципієнтами. Саме тому мова нормативно-правових актів неодмінно передбачає неухильне дотримання стилю, забезпечуючи цим простоту, зрозумілість та доступність певного документа для широких верств населення.

Основною мовленнєвою (зокрема, іллокутивною) функцією нормативно-правових актів є вплив на адресата з метою здійснення ним певних правових дій. Це документ, в основі якого лежить імперативність. Імперативність передбачає наявність у тексті мовних засобів зі значенням спонукання (волевиявлення) та пов'язана зі спроможністю текстових засобів передавати явні (прямі) авторські інтенції волевиявлення, які адекватно розпізнає в тексті реципієнт [1, с. 80]. Зазначена іллокутивна функція досягається за допомогою різноманітних лінгво-прагматичних засобів, а саме за допомогою мовних актуалізаторів категорії імперативності, зокрема відповідних модальних дієслів (наприклад, дієслова *shall*), що є інгерентною властивістю будь-якого директивного документа [2]:

No aircraft capable of being flown without a pilot shall be flown without a pilot over the territory of a contracting State without special authorization by that State and in accordance with the terms of such authorization [3].

No state aircraft of a contracting State shall fly over the territory of another State or land thereon without authorization by special agreement or otherwise, and in accordance with the terms thereof [3].

У сучасній англійській мові дієслово *shall* уже давно поступилося своєю функцією допоміжного дієслова для утворення майбутнього часу дієслову *will* і використовується досить рідко [4, с. 215]. Проте, дослідивши мову нормативно-правових актів, можемо спостерігати, що у таких текстах дієслово *shall* є найрозповсюдженішим модальним дієсловом. Але мова нормативно-правових актів відрізняється від будь-якого іншого стилю мовлення не лише частотою вживання дієслова *shall*, а і його функціональністю. У таких документах *shall* не вживається для вираження майбутньої дії, тобто не виконує функцію допоміжного дієслова. Виступаючи в ролі модального дієслова, *shall* може виконувати декілька різних функцій. У цій статті було вирішено розглянути такі функції: імперативну, пермісивну та кондиціональну.

Імперативна функція. Найчастіше *shall* використовується для позначення обов'язків або примусу до вчинення певних дій чи заборони на їх вчинення. Для прикладу: *Every aircraft engaged in international air navigation shall bear its appropriate nationality and registration marks [3].*

Пермісивна функція. *Shall* вживається у нормативно-правових актах для вираження дозволу, можливості або наявності повноважень здійснювати певні дії. Наприклад: *The laws and regulations of a contracting State clearance regulations as to the admission to or departure from its territory of passengers, crew or cargo of aircraft, such as regulations relating to entry, clearance, immigration, passports, customs, and quarantine shall be complied with by or on behalf of such passengers, crew or cargo upon entrance into or departure from, or while within the territory of that State [3].*

Кондиціональна функція. Ще одним значенням, яке передає дієслово *shall* у нормативних документах, є вираження умови для когось, щоб отримати щось (певний статус, повноваження). Наприклад: *For the purposes of this Convention the territory of a State shall be deemed to be the land areas and territorial waters adjacent thereto under the sovereignty, suzerainty, protection or mandate of such State* [3].

Важлива роль реалізації імперативності у нормативно-правових актах належить також й іншим модальним дієсловом (*must, may, is/are to, should*). Вони, як і *shall*, можуть виконувати згадані вище функції:

No scheduled international air service may be operated over or into the territory of a contracting State, except with the special permission or other authorization of that State, and in accordance with the terms of such permission or authorization [3].

Any proposed amendment to this Convention must be approved by a two-thirds vote of the Assembly and shall then come into force in respect of States which have ratified such amendment when ratified by the number of contracting States specified by the Assembly [3].

Each contracting State may, for reasons of areas military necessity or public safety, restrict or prohibit uniformly the aircraft of other States from flying over certain areas of its territory, provided that no distinction in this respect is made between the aircraft of the State whose territory is involved, engaged in international scheduled airline services, and the aircraft of the other contracting States likewise engaged [3].

Об’єктивність подачі інформації у міжнародних нормативно-правових актах забезпечується шляхом використання теперішнього часу дієслова (Present Simple): *Each contracting State reserves also the right, in exceptional circumstances or during a period of emergency, or in the interest of public safety, and with immediate effect, temporarily to restrict or prohibit flying over the whole or any part of its territory, on condition that such restriction or prohibition shall be applicable without distinction of nationality to aircraft of all other States* [3].

The contracting States recognize that every State has complete and exclusive sovereignty over the airspace above its territory [3].

Синтаксис офіційно-ділового стилю відображає безособовий характер ділового мовлення. Саме тому, розглядаючи мову нормативно-правових актів, необхідно згадати ще одну граматичну конструкцію, яка є невід’ємною частиною нормативних документів, а саме пасивний стан дієслова. Як відомо, в англійській мові пасивний стан використовується у таких випадках: коли невідомо, хто виконав певну дію; коли неважливо, хто є виконавцем дії; коли виконавець є очевидним; також коли сама дія важливіша за її виконавця. Зрозуміло, що в нормативно-правових актах пасивний стан дієслова застосовується, оскільки виконавці дії є очевидними (у нашому випадку це держави, які уклали Конвенцію про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.), а також для підкреслення важливості самої дії. Наведемо кілька прикладів вживання пасивного стану у Чиказькій конвенції:

An aircraft cannot be validly registered in more than one State, but its registration may be changed from one State to another [3].

The registration or transfer of registration of aircraft in any contracting State shall be made in accordance with its laws and regulations [3].

Крім того, синтаксичні конструкції нормативно-правових актів насичені клішованими словами та словосполученнями. Такі кліше є специфічною рисою офіційно-ділового стилю, зокрема нормативних документів. Вживання таких синтаксичних конструкцій є необхідним для вираження типових ситуацій. Безумовно, використання мовного кліше є однією з особливостей мови права. Кліше дозволяють забезпечувати точність мови нормативно-правових актів та їх розуміння. Але слід розрізняти кліше і мовні штампи, оскільки вживання останніх у нормативних документах може призвести до недотримання таких вимог офіційно-ділового документу, як точність, стислість, стандартність. Кліше є певними мовними стандартами, стійкими зворотами або іншими словами, конструктивними одиницями тексту. До типових кліше Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. можемо віднести такі: *the laws and regulations; in accordance with the terms/ under the terms; each contracting State undertakes; for the purpose of; shall be applicable to, shall be deemed*. Прослідкуємо їх вживання у статтях конвенції:

No scheduled international air service may be air services operated over or into the territory of a contracting State, except with the special permission or other authorization of that State, and in accordance with the terms of such permission or authorization [3].

Each contracting State undertakes to keep its own regulations in these respects uniform, to the greatest possible extent, with those established from time to time under this Convention [3].

Each contracting State reserve the right to refuse to recognize, for the purpose of flight above its own territory, certificates of competency and licenses granted to any of its nationals by another contracting State [3].

This Convention shall be applicable only to civil aircraft, and shall not be applicable to state aircraft [3].

Як бачимо, основною метою кліше є швидке передання інформації, а також оперативне і точне складання документа. У нормативно-правових актах клішованими можуть вважатися лише стійкі одиниці юридичного характеру, які є необхідними елементами нормативних актів, що сприяють однозначному, короткому висловленню думки.

Отже, аналіз лінгвістичних особливостей нормативно-правових актів дозволив з’ясувати, що міжнародні нормативно-правові акти характеризуються об’єктивністю, яка досягається шляхом повної відсутності будь-якої емоційно забарвленої лексики. Це призводить до офіційності, яка (як ще одна притаманна нормативно-правовому акту риса) виявляється у відсутності слів, уживаних у переносному значенні, а також відсутності розмовної та жаргонної лексики. Неухильне дотримання стилю, наявність у тексті мовних засобів вираження імперативності, використання притаманних синтаксичних конструкцій та кліше сприяють якісному функціонуванню міжнародних нормативно-правових актів та виконанню ними своїх основних функцій.

Література:

1. Гурова Н.В. Категория побудительности и ее функции в политической коммуникации. Политическая лингвистика. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 2011. № 4. С. 79–86.
2. Юлінецька Ю.В. Кодифікаційно-інтерпретаційні особливості текстів міжнародних нормативно-правових актів (на матеріалі англійських версій МНПА ХХ–ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. URL: https://www.br.com.ua/referats/dysertacii_ta_autoreferaty/34320-1.html.
3. Chicago Convention on International Civil Aviation, 1944. URL: https://www.icao.int/publications/Documents/7300_orig.pdf.
4. Parrott M. Grammar for English Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 462 p.

Анотація

**Т. ЖУРАВЕЛЬ. МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ
(НА МАТЕРІАЛІ КОНВЕНЦІЇ ПРО МІЖНАРОДНУ ЦИВІЛЬНУ АВІАЦІЮ)**

У статті проведено лінгвістичний аналіз міжнародних нормативно-правових актів. Основна увага зосереджена на засобах вираження імперативності, вживанні пасивних конструкцій та кліше як невід’ємних особливостей нормативних документів. Матеріалом дослідження слугувала англійська версія статей Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944р.

Ключові слова: нормативні документи, нормативно-правові акти, імперативність, кліше.

Анотация

**Т. ЖУРАВЕЛЬ. МЕЖДУНАРОДНЫЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АКТЫ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ
АСПЕКТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ КОНВЕНЦИИ О МЕЖДУНАРОДНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ АВИАЦИИ)**

В статье проведен лингвистический анализ международных нормативно-правовых актов. Основное внимание сосредоточено на способах выражения императивности, употреблении пассивных конструкций и клише как неотъемлемых особенностях нормативных документов. Материалом исследования послужила англоязычная версия статей Конвенции о международной гражданской авиации 1944г.

Ключевые слова: нормативные документы, нормативно-правовые акты, императивность, клише.

Summary

**T. ZHURAVEL. INTERNATIONAL REGULATORY LEGAL ACTS IN LINGUISTIC ASPECT
(BASED ON THE CONVENTION ON INTERNATIONAL CIVIL AVIATION)**

The article deals with the linguistic analysis of international regulatory legal acts. Special attention is paid to the ways of expressing the imperative, the use of passive structures and clichés as integral features of regulatory documents. The study was based on the English version of the articles of the Convention on International Civil Aviation, 1944.

Key words: regulatory documents, regulatory legal acts, imperative, clichés.

**6. Порівняльно-історичне,
Типологічне мовознавство**

**6. Сравнительно-историческое,
типологическое языкознание**

**6. Comparative historical,
typological linguistics**

викладач Юридичного коледжу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ВИХІДНОЇ ПОНЯТІЙНОЇ СФЕРИ «НАВКОЛИШНІЙ СВІТ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Політика як явище культури інтенсивно експлуатує концепти. Концептуальні поля метафор політичного дискурсу утворюють певний культурний прошарок, який прийнято називати концептосферою політичної метафори. «Мова є одним із засобів доступу до свідомості людини та її концептосфери, інструментом соціальної влади, що здійснюється через мову, засобами мови» [3]. Відповідно до такого підходу політичний дискурс трактуємо як ментальну репрезентацію політичних подій в Україні, Великобританії та США, де одним із головних індикаторів трансформування політичного дискурсу є метафора. Вивчення концептуальної бази метафори сучасного політичного дискурсу України, Великобританії та США дозволяє виявити національну специфіку концептуалізації схожих явищ у свідомості різних народів.

Аналіз концептуальних полів політичної метафори є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, на роботи яких ми опираємося у своєму дослідженні. Зокрема, аналізом метафори в політиці займалися А.П. Чудінов [6], О.М Чадюк [5], О.І. Андрейченко [1], Х.П. Дацишин [4], Musolf A. [13], I. Вестермарк [15], A. Santa [14], J. Zinken [17], J.M. Wei [16], A. Cienki [12], S. Bratož [11].

Проте аналіз та зіставне дослідження концептуальних полів політичної метафори фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» на матеріалі української та англійської мов ще не проведено, що зумовлює актуальність дослідження.

Метою роботи є зіставлення концептуальних полів метафори фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» в українській та англійській мовах. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких конкретних завдань:

- проаналізувати ступінь вивчення концептуальних полів метафори в українській та англійській мовах;
- визначити лексико-семантичні поля концепту метафори на базі обох мов дослідження;
- дослідити частотність використання концептуальних полів політичної метафори в українській та англійській мовах;
- зіставити та співвіднести отримані статистичні дані між українською та англійською мовами.

Об'єктом дослідження є політичний дискурс на базі публіцистичного стилю в українській та англійській мовах.

Предметом дослідження є концептуальні поля метафори фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» в українській та англійській мовах.

Формально змістовне об'єднання великої групи метафоричних номінацій в межах антропоцентричного підходу, що утвердився в когнітивній лінгвістиці, є фундаментальною вихідною понятійною сферою, де центр ваги переноситься з мови на людину, а мова розглядається з огляду на її участь у пізнавальній діяльності людини.

Як свідчать результати дослідження, концептосфера «політика» в українській та англійській мовах включає фундаментальну вихідну понятійну сферу «навколишній світ». До цієї сфери належать явища зовнішнього світу, які існують поза волею людини і на які вона може вплинути лише опосередковано. Фундаментальна вихідна понятійна сфера поділяється на узагальнені понятійні сфери – субсфери, що актуалізують відповідні ключові структури фундаментальних вихідних понятійних сфер. Складовими субсфер є певні концепти.

Отже, у межах фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) як в українській, так і в англійській мовах виділяють такі субсфери: «природа» (“nature”), «універсум» (“universum”) та «сакральний світ» (“sacral world”) (див. табл. 1).

Згідно з проведеним дослідженням субсфера «природа» (“nature”) фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) як в українській, так і в англійській мовах займає провідне місце та поділяється на однакові концепти: «жива природа» (“living nature”) та «нежива природа» (“abiocoen”), де концепт «жива природа» (“living nature») частотнішим як в українській (див. речення (1)), так і англійській мовах (див. речення (2)) (див. табл. 1), наприклад:

Згідно з проведеним дослідженням субсфера «природа» (“nature”) фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) як в українській, так і в англійській мовах займає провідне місце та поділяється на однакові концепти: «жива природа» (“living nature”) та «нежива природа» (“abiocoen”), де концепт «жива природа» (“living nature») частотнішим як в українській (див. речення (1)), так і англійській мовах (див. речення (2)) (див. табл. 1), наприклад:

(1) З ким *«бодатися»* Росія – справжня міць американського флоту. У поданому прикладі спостерігається вживання метафори *«бодатися»*. Метафоричний сенс базується на прямому словниковому значенні лексеми *«бодатися»* – «ударяти рогами (про тварин)» [7, с. 170]. У метафоричному значенні *«бодатися»* – це вести конкурентну боротьбу;

Таблиця 1

Порівняльний аналіз фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) в українській та англійській мовах

Фундаментальна вихідна понятійна сфера «навколишній світ» (“outworld”) - 100%											
субсфера «природа» (“nature”)				субсфера «універсум» (“universum”)				субсфера «сакральний світ» (“sacral world”)			
укр. мова 38.8%		англ. мова 42.7%		укр. мова 37.7%		англ. мова 36.6%		укр. мова 23.5%		англ. мова 20.7%	
концепт «жива природа» (“living nature”)		концепт «нежива природа» (“abiocoen”)		концепт «простір та рух» (“space and movement”)		концепт «сприймання простору» (“perception of space”)		концепт «релігія та міфологія» (“religion and mythology”)		концепт «магія та ворожіння» (“magic and divination”)	
укр. мова	англ. мова	укр. мова	англ. мова	укр. мова	англ. мова	укр. мова	англ. мова	укр. мова	англ. мова	укр. мова	англ. мова
58.2%	59.4%	41.8%	40.6%	62.5%	60%	37.5%	40%	60%	64.7%	40%	35.3%

(2) *Klein: Trump Has “Lizard Brain”*. У прикладі (2) спостерігається вживання метафори “lizard brain”. Метафоричний сенс базується на прямому словниковому значенні лексеми “lizard” – “a reptile that typically has a long body and tail, four legs, movable eyelids, and a rough, scaly, or spiny skin” [18]. “Lizard brain” – це популярний термін, який називає найдавнішу частину людського мозку – лімбічну кору, яку психологи пов’язують з емоціями, агресією та боротьбою. Отже, метафора “lizard brain” позначає примітивний мозок кандидата в Президенти США Д. Трампа, який залишився на стадії рептилії. Негативна конотація метафори “lizard brain” моделюється асоціативно.

Друге місце серед концептів субсфери «природа» (“nature”) в українській (див. речення (3)) та англійській мовах (див. речення (4)) займає концепт «нежива природа» (“abiocoen”) (див. табл. 1), наприклад:

(3) *Словаччина. Російський оазис у центрі Європи*. У поданому прикладі спостерігається вживання метафори «російський оазис». Метафоричне значення лексеми «оазис» моделюється її прямим словниковим тлумаченням – «родюче місце в пустелі або напівпустелі з буйною рослинністю і прісною водою» [9, с. 461]. У контексті поданого речення мається на увазі сприятливий клімат у словацькому суспільстві, що традиційно вирізняється русофільськими та антиамериканськими настроями, для російської пропаганди щодо ситуації в Україні;

(4) *Trump Has Decided To End DACA, “Igniting A Political Firestorm”*. У прикладі (4) спостерігається вживання метафори “igniting a political firestorm”. Метафоричний сенс базується на прямому та метафоричному значеннях лексеми “firestorm” – “a very intense and destructive fire (typically one caused by bombing) in which strong currents of air are drawn into the blaze from the surrounding area making it burn more fiercely; the incident ignited a firestorm of controversy” [19]. У поданому прикладі йдеться про бурхливі суперечки, які викликало рішення Д. Трампа щодо згоргання американської програми у сфері міграційної політики DACA.

Друге місце серед субсфер фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) займає субсфера «універсум» (“universum”) в обох мовах дослідження (див. табл. 1). Ця субсфера поділяється на концепти «простір та рух» (“space and movement”) та «сприймання простору» (“perception of space”), де перше місце посідає в обох мовах дослідження концепт «простір та рух» (“space and movement”) (див. речення (5) та (6)) (див. табл. 1), наприклад:

(5) *Фицук на «сьомому небі»: Більше 10 млн грн додатково виділять на медичну галузь краю*. – У прикладі (5) спостерігається вживання метафори «на «сьомому небі». У метафоричному сенсі людина, про яку кажуть, що вона перебуває «сьомому небі», є дуже задоволеною чимось або безмежно щасливою» [9, с. 249]. Ця просторова метафора уподібнює стан блаженства до перебування на небі, у раю;

(6) *Politics swirl around Zimbabwe mass grave*. – У прикладі (6) спостерігається вживання метафори “politics swirl around”. Метафоричне значення словосполучення базується на прямому словниковому тлумаченні лексеми “swirl” – “move in a twisting or spiralling pattern” [18]. У контексті поданого речення йдеться про те, що навколо масового поховання в Зімбабве витає політика, тобто цю страшну знахідку політики використовують у своїй передвиборчій політичній агітації.

Друге місце серед концептів субсфери «універсум» (“universum”) займає концепт «сприймання простору» (“perception of space”) в українській мові (див. речення (7)) та англійській мові (див. речення (8)) (див. табл. 1), наприклад:

(7) *Особливий цинізм в тому, що продовжується боротьба за «сірі» схеми*. – У поданому прикладі спостерігається вживання метафори «сірі схеми». Метафоричне значення базується на метафоричному значенні лексеми «сірий» – «такий, що здійснюється незаконно, через посередників, без сплати необхідних податкових зборів» [10, с. 229]. У контексті поданого речення мова йде про те, що посадовці купують вугілля з шахт Р. Ахметова, виставляючи ціну за електроенергію для населення на рівні цін африканського чи північноамериканського вугілля;

(8) *Scent of dirty politics in UST*. – У прикладі (8) спостерігається вживання метафори “scent of dirty politics”. Метафоричний сенс базується на словниковому значенні лексеми “scent” – “effluvia from a substance that affect the sense of smell” [18]. Отже, подана метафора позначає презирство до того, що Головний суддя Ренато Корона підозрюється в нелегальному отриманні докторського ступеня з громадянського права в Університеті Санта-Томас, що кидає тінь на репутацію політика та вказаного університету.

Третє місце серед субсфер фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) займає субсфера «сакральний світ» (“sacral world”) в обох мовах дослідження (див. табл. 1). Ця субсфера як в українській, так і в англійській мові складається з двох концептів: «релігія та міфологія» (“religion and mythology”) та «магія та ворожіння» (“magic and divination”), серед яких як в українській мові (див. речення (9)), так і в англійській (див. речення (10)) провідне місце займає концепт «релігія та міфологія» (“religion and mythology”) (див. табл. 1), наприклад:

(9) *Диявол криється в дрібницях, або Яким «бісиків» знайшли експерти поміж рядками виборчого кодексу?* У поданому прикладі спостерігається вживання метафори «бісики». Метафоричне значення лексеми «бісик» базується на прямому словниковому тлумаченні лексеми «біс» – «уявна надприродна істота, що втілює зло і звичайно зображується у вигляді людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, чорт, диявол, сатана» [7, с. 189]. У контексті поданого речення метафоричне значення лексеми «бісики» впливає із прислів'я, яке передує її вживанню – «Диявол криється в дрібницях». Отже, під «бісиками» маються на увазі дрібниці (деталі), на які часто не звертають уваги, проте помилка в яких під час укладання виборчого кодексу може призвести до поганих наслідків для політичного процесу в країні;

(10) *“Political monk” on fears for Burma’s future.* – У реченні (10) спостерігається вживання метафори “political monk”. Метафоричний сенс базується на словниковому значенні лексеми “monk” – “a member of a religious community of men typically living under vows of poverty, chastity and obedience” [19]. У метафоричному значенні монахом називають людину, яка живе самотньо, аскетичним життям. Проте у цьому реченні мова йде саме про монаха, який мав опозиційну політичну позицію, брав участь в антиурядових протестах і через це відбував чотири з половиною роки у в’язниці. Цей монах, якого поглинуло політичне життя країни, у тексті статті висловлює свої страхи за майбутнє своєї Батьківщини.

Друге місце серед концептів субсфери «сакральний світ» (“sacral world”) займає концепт «магія та ворожіння» (“magic and divination”) в обох мовах дослідження (див. речення (11) та (12)) (див. табл. 1), наприклад:

(11) *«Зачарований трикутник» української політики.* У поданому прикладі спостерігається вживання метафори «зачарований трикутник». Метафоричне значення словосполучення «зачарований трикутник» базується на прямому словниковому тлумаченні лексеми «зачарований» – «який перебуває під впливом чар» [8, с. 400] та дієсл. «зачаровувати» – «за народним повір’ям, діяти на кого-, що-небудь чарами, ворожбитством; зачарувати, перетворювати в когось, у щось» [8, с. 400]. У контексті поданого речення мова йде про те, що українська політика після Помаранчевої революції постала в образі трикутника, вершинами якого є три політики: Ющенко, Тимошенко та Янукович. На той час автору статті здавалося, що держава не зможе вирватися з цього «зачарованого трикутника» української політики;

(12) *Witches cast “mass spell” against Donald Trump.* – У прикладі (12) використовується метафора “mass spell”. Метафоричний сенс базується на словниковому тлумаченні лексеми “spell” – “a form of words used as a magical charm or incantation; a state of enchantment caused by a magic spell” [18]. Метафора передає негативний відтінок, що моделюється контекстом поданого речення, де під “mass spell” маються на увазі масові прокльони Президента Трампа через ненависть до нього та обурення політикою, яку він провадить.

Отже, система україномовної та англомовної політичної концептуальної метафорики є складною та має певну ієрархію, де виокремлюється фундаментальна вихідна понятійна сфера «навколишній світ» (“outworld”), яка поділяється на низку концептів у групі субсфер, які її актуалізують. Найчастотніше місце серед субсфер фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) займає субсфера «природа» (“nature”) як в українській, так і в англійській мові. До неї входять метафори, що позначають об’єкти живої та неживої природи, зокрема флори та фауни, геології та метеорології, уподібнюючи реальність природного середовища об’єктам та суб’єктам політичних процесів. Друге місце за частотністю займає субсфера «універсум» (“universum”) в обох мовах дослідження, до складу якої увійшли метафори на позначення об’єктів та характеристик простору та руху, переміщення у просторі, сприймання кольору, звуку та запаху, де об’єктивна просторова реальність уподібнюється об’єктам та суб’єктам політичних процесів. Найменш частотною субсферою цієї понятійної сфери є субсфера «сакральний світ» (“sacral world”) в українській та англійській мовах, до якої належать політичні метафори, що позначають релігійних та міфологічних істот, об’єктів та ритуальні дії, а також магічні атрибути та осіб, які займаються магією. Відбувається уподібнення сакрального світу у християнській та язичницькій парадигмах до об’єктів та суб’єктів політичних процесів.

У подальших планах дослідження є зіставний аналіз концептуальних полів політичної метафори фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» (“outworld”) та таких її субсфер: «природа» (“nature”), «універсум» (“universum”) та «сакральний світ» (“sacral world”) на рівні фреймів, слотів та підслотів, а також визначення конотативних відтінків цих концептуальних полів на матеріалі української та англійської мов.

Література:

1. Андрейченко О.І. Метафоричне вираження концептосфери «політика» в сучасному публіцистичному дискурсі. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24 (63), 2011. № 4. Часть 2. С. 81–86.
2. Андрейченко О.І. Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 33 с.
3. Бляхер Л.Е. Ключевые метафоры постсоветского политического дискурса. Полис. 2008. URL: <http://www.politstudies.ru/vm/vm-lb/1-1b.htm>.

4. Дацишин Х.П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.08 «Журналістика». Л., 2005. 18 с.
5. Чадюк О.М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». К., 2005. 22 с.
6. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000): монография. Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т, 2001. 238 с.
7. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. К.: Наук. думка, 1970. Т. 1. 800 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. К.: Наук. думка, 1972. Т. 3. 744 с.
9. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. К.: Наук. думка, 1974. Т. 5. 240 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол. І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник та ін. К.: Наук. думка, 1978. Т. 9. 916 с.
11. Bratož S. Metaphors in Political Discourse from a Cross-Cultural Perspective. IJEMS. Volume 7. 2014. № 1. P. 3–23.
12. Cienki A. The Application of Conceptual Metaphor Theory to Political Discourse: Methodological Questions and Some Possible Solutions. In Political Language and Metaphor, edited by T. Carver and J. Pikalo, New York: Routledge. 2008. P. 241–256.
13. Musolf A. Metaphor scenarios in public discourse. Metaphor and Symbol. 2006. № 21 (1). P. 23–38
14. Santa A.O. Brown Tide Rising: Metaphors of Latinos in Contemporary American Public Discourse. Austin, 2002. 424 p.
15. Vestermark I. Metaphors in politics. A study of the metaphorical personification of America in political discourse. Lulea University of Technology Department of Languages and Culture. 2007. URL: <http://epubl.ltu.se/1402-1773/2007/080/LTU-CUPP-07080-SE.pdf>.
16. Wei J.M. The Pragmatics of Metaphor in Taiwanese Politics. In Virtual Missiles Metaphors and Allusions in Taiwanese Political Campaigns. United States: Lexington Books. 2001.
17. Zinken J. Ideological imagination: Intertextual and correlational metaphors in political discourse. Discourse & Society. 2003. № 14. P. 507–523.
18. Collins Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
19. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>.

Анотація

Н. КАБАНЦЕВА. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ВИХІДНОЇ ПОНЯТІЙНОЇ СФЕРИ «НАВКОЛИШНІЙ СВІТ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджуються особливості концептуального поля метафори у політичному дискурсі фундаментальної вихідної понятійної сфери «навколишній світ» на матеріалі української та англійської мов. Основна увага зосереджена на розгляді головних метафоричних моделей у політичному тексті – сфері-джерелі функціонування метафоричних номінацій та концептуалізації в обох мовах дослідження.

Ключові слова: політична метафора, концепт, концептуальне поле, понятійна сфера, публіцистичний текст.

Аннотация

Н. КАБАНЦЕВА. КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОЛЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЕТАФОРИ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЙ ИСХОДНОЙ ПОНЯТИЙНОЙ СФЕРЫ «ОКРУЖАЮЩИЙ МИР» В УКРАИНСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье исследуются особенности концептуального поля метафоры в политическом дискурсе фундаментальной исходной понятийной сферы «окружающий мир» на материале украинского и английского языков. Основное внимание сосредоточено на рассмотрении главных метафорических моделей в политическом тексте – сфере-источнике функционирования метафорических номинаций и концептуализации в обоих языках исследования.

Ключевые слова: политическая метафора, концепт, концептуальное поле, понятийная сфера, публицистический текст.

Summary

N. KABANTSEVA. THE POLITICAL METAPHOR'S CONCEPTUAL FIELD OF FUNDAMENTAL INITIAL CONCEPTUAL SPHERE "OUTWORLD" IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The metaphors' features of the conceptual field of the fundamental initial conceptual sphere "outworld" in the political discourse on the material of the Ukrainian and English languages are explored in the article. The main attention is focused on the consideration of the main metaphorical models in the political text – the source of the metaphorical nominations' functioning and conceptualization in the both languages of research.

Key words: political metaphor, concept, conceptual field, conceptual sphere, journalistic text.

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛЕРИЗМІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ІТАЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена студії структурних особливостей велеризмів. Велеризми знайшли своє відображення у працях багатьох відомих дослідників, таких як В. Мідер, А. Дандес, А. Тейлор, М. МакКонні – на матеріалі англійської мови, А. Чірезе, Дж. Туччі, Ч. Спероні, Р. Корсо, А. Д'Алой, М. Паскуцці, Л. Галассі – на матеріалі італійської мови, А. Бикова, М. Пазяк, Ю. Щуріна, Є. Жигаріна – на матеріалі російської та української мов. Оскільки велеризм є явищем цікавим та доволі оригінальним, існує певна закономірність та специфіка його використання в образах мовах, а тому виникає необхідність у порівнянні мов різного структурного типу, що і становить актуальність даної статті.

Мета статті – вивчити та дослідити структурні особливості велеризмів англійської, італійської, української та російської мов.

Коротко та досить зрозуміло розкрити сутність терміну «велеризм» вдалося А. Биковій. Вона зауважила, що «велеризми можна охарактеризувати як паремії, які дозволяють носію мови виразити причинно-наслідкову оцінку ситуації через призму складних зв'язків між компонентами велереми (спікер + спіч + ситуація)» [2, с. 281-293].

У своїй праці «Семіотична структура велеризмів» А. Бикова поділяє велеризми на два архетипи:

- 1) власне велеризми;
- 2) квазивелеризми.

Саму структуру авторка статті умовно називає «велеремою» [5, с. 281-293].

Власне велеризми мають повну чотирирохскладову будову – «**спікер + інтродуктор + спіч + ситуація**». Інтродуктор, хоч і присутній у багатьох велеризмах, інколи не виділяється як окремий елемент велереми. Чотирирохскладова структура є найбільш повною та детальною. Це ми можемо прослідкувати з наведеного прикладу: «Собаке собачья смерть, – мурлыкала Кошка, глядя как Питбуль душит Болонку» [2, с. 281-293].

1) «Собаке собачья смерть» – **спіч**, представлений приказкою, яку використовували ще у давнині. Собачою смертю називали смерть без передсмертного покаяння (сповіді), а дурну людину, негідника порівнювали з собакою.

2) «мурлыкала» – **інтродуктор**, представлений дієсловом – мурликати.

3) «Кошка» – **спікер**.

4) «глядя как Питбуль душит Болонку» – обставини дії або **ситуація**.

Квазивелеризми є неповними або частково повними, утворюючи трьох- або двоскладову структуру. Можна також додати, що квазивелеризми постають у різних комбінаціях: 1) спікер + інтродуктор (слово чи слова, що вводять мовлення) + спіч + ситуація; 2) спікер + інтродуктор + спіч, наприклад: Прийшла свиня до коня та й каже: «Ось бо й ярумак!», – а кінь одказав: «І ніженьки коротенькі, і вушеньки-клапоньки, та сама як свиня»; 3) спікер + спіч + ситуація [2, с. 281-293].

Для того, щоб краще розібратися у структурі велереми, спробуємо розглянути кожний її елемент. Перший, про кого буде йти мова, – це автор вислову або **спікер**. Елемент спікера, насамперед, вводить головного героя у висловлювання. На відміну від звичайного прислів'я, мовець виражає свою згоду або незгоду з різними оцінками, спостереженнями, рекомендаціями, які містяться у прислів'ї, і, тим самим, несе повну відповідальність за достовірність висловлювання, за правомірність використання паремії у даній ситуації. Той факт, що у прислів'ї з'являється новий автор, звільняє справжнього мовця від повної відповідальності за сказані слова, залишаючи його у тіні, надаючи йому роль другорядного героя. Справжній мовець – будемо називати його екс-спікером – це людина, яка вперше в історії використала даний вислів, прислів'я, будь-яку крилату фразу, яку після ввели у саму велереми, використовуючи її повторно. Спікер, тим часом, починає на свій розсуд уживати цей вислів, інколи навіть своїми словами повністю змінюючи його зміст, який був закладений екс-спікером. Наприклад, «Да будет свет! – сказал электрик и перерезал провода». У даній ситуації екс-спікером є не електрик, а Бог, тому що саме йому належить фраза, яку спочатку взяли з Біблії: И сказал Бог: «Да будет свет». Тобто наведений приклад тільки підтверджує те, що, уживаючи будь-який вислів, треба спочатку розібратися з його історією, копнути якомога глибше, для того, щоб у майбутньому виникало менше запитань. Аналізуючи далі, можна зазначити, що введення спікера дозволяє посилити або, навпаки, послабити достовірність, реальність висловлювання. Він ніби стверджує, що все, що він каже – це не тільки його власна думка, так думають і інші, надаючи вислову відтінок колективного судження [2, с. 281-293].

Зосереджуючи увагу на другому елементі велереми – **інтродукторі**, – треба зауважити, що ця частина інколи навіть може бути відсутньою, а в іноземних джерелах про неї навіть і не згадують, віддаючи перевагу трьох- або двоскладовій структурі. Це не означає, що зарубіжні автори не мають такого елемента у складі своїх власних велеризмів, просто вони намагаються не зосереджувати таку пильну увагу на цьому, приєднуючи цю частину до самої ситуації або спікера. У нашому випадку про неї забувати не можна, бо вона теж несе у собі спеціальне повідомлення, указуючи на деякі додаткові подробиці і, авжеж, розширюючи зміст самого велеризму. Інтродуктор, пояснюючи простими словами, – це слова, які вводять саму мову-спіч. Інтродуктором можуть бути дієслова, мовленнєвого – *to say, to tell, to answer, to ask, to cry, to yell, to soothe, to reassure, to convince, to persuade, to promise* – або розумового значення: *to think, to dream, to admit, to mean, to figure out, to assume* [2, с. 281-293].

Третя, і не менш значуща частина висловлювання, – **ситуація**. Ситуація розкриває саму причину або умову використання прямої мови, а тому дуже сильно обмежує ситуативні можливості висловлювання. Так, наприклад, якщо спіч виступає у ролі якоїсь відомої цитати, афоризму або прислів'я, то ці вислови можуть спокійно вживатися у мові без опису ситуації, коли й при яких обставинах це відбувалося. Наявність ситуації, у свою чергу, прирівнює вислів-спіч до певної події та часу, всіяко обмежуючи його використання. Тобто, будучи такою ж важливою та невіддільною частиною, як і всі інші, ситуація служить для кращого розуміння тексту, нащо та взагалі для чого використовувалося те чи інше прислів'я. Можна також зазначити, що зміна ситуації породжує інші обставини, створюючи новий велеризм [2, с. 281-293].

Наприклад, 'Every little bit helps,' said the gnat and it pissed in the sea [4, с. 29-37] – Навіть дрібниця допомагає, – сказав комар, подзюривши у море. Як бачимо, цей вислів-спіч можна використати не тільки у даній ситуації.

І, нарешті, останній, четвертий елемент, – вислів або спіч. Пряма мова виражає відношення спікера-мовця до визначеної ситуації. Найчастіше спіч виступає у ролі прислів'я, а тому представлений у своєрідній афористичній формі [2, с. 281-293]. Загальнолюдські істини, які розкриваються у прислів'ї, покликані відобразити усі грані людських стосунків і відносин, щоб потім якісно та влучно використати їх у мові. Темою таких висловів виступає абсолютно все, з чим людина стикається у процесі свого спілкування та розвитку: події, пов'язані з діяльністю людини; різноманітні предмети, явища природи (вогонь, схід сонця, буревій); вчинки, частіше осудливі (брехня, вбивство, лихослів'я, побої, образа, приниження); властивості людини, що тягнуть за собою загрози та інколи навіть небезпечні наслідки (лінь, жадібність, обжерливість, злість, жорстокість, невігластво, скупість, упертість) та ін.

На відміну від А. Бикової, Ю. Щуріна розглядала тільки трьохскладову структуру. Вона відзначала, що у велеризмі «є стійкий вислів, ситуація та автор репліки, що цитується...». Це добре простежується у наступному прикладі: «Сподіваюся, що наше знайомство буде тривалим, – як говорив джентльмен, звертаючись до п'ятифунтового квітку» [3, с. 52-54].

М. МакКонні, на основі власних досліджень та робіт ірландського вченого Б.Г. Альквіста, пропонує власну структуру велеризму.

Він виділяє:

1) "statement/proverb" + "speaker" + "context"

'Much noise and little wool,' said the Devil when he sheared a pig. – «Багато шуму та мало вовни», – промовив Диявол, ріжучи свиню [4, с. 29].

2) "statement/proverb" + "speaker" + "listener"

'Two heads are better than one,' as the cabbage-head said to the lawyer – «Дві голови краще за одну», – відповіла адвокату капуста [4, с. 34].

З наведеного прикладу можна зробити висновок, що стала трьохскладова структура зберігається, а третій елемент може змінюватися у залежності від ситуації та автору велеризму, який на свій розсуд вирішує, що стане частиною даного вислову.

Треба також зазначити, що частіше третій елемент в англійських велеризмах взагалі не використовуються. Це пов'язано з тим, що у деяких ситуаціях він зайвий або сама велерема не потребує додаткового елемента.

Наприклад, у велеризмі 'I see,' said the blind man наявна тільки структура : [statement] + [speaker] і цього цілком достатньо [4, с. 31].

У праці Дж. Туччі 'Inchiesta di antropologia culturale sulla Campania' детально розглядається будова велеризму. Автор указує, що попри доволі заплутану та неоднозначну природу даних висловів, існує можливість дослідити більш-менш сталу структуру подібних висловлювань. Учений умовно ділить ці вислови на дві, а інколи й на три частини, називаючи їх «АВС(абічі)», що становлять перші літери італійського алфавіту [6, с. 238-241].

Перша частина – А(а) складається зі слова «dire (розмовляти)», яка майже завжди має форму минулого часу «disse (сказав)», та персонажу (людини/тварини), якому належить ця фраза. Друга ж частина – В(бі) – це сама цитата, яка, у свою чергу, може бути вигаданою самим героєм у процесі мовлення або становити сталий вираз – прислів'я, приказку, афоризм, узятий з творів усної народної творчості. Третій елемент – С(чі) – ситуація, у якій розгортаються події. Як не дивно, він не завжди присутній в італійському велеризмі, а тому не є необхідним [5, с. 69-97; 6, с. 238-241].

Наприклад, у велеризмі 'Quant'è bella la pulizia, disse il carbonaio' [1, с. 342] – «Як добре, коли чисто», – сказав вугляр – можна з легкістю виділити першу частину – А – disse il carbonaio, та другу – В – Quant'è bella la pulizia. У цьому випадку третя частина відсутня і велеризм, як не дивно, не втрачає своїх властивостей.

З наведених прикладів можна зробити наступні висновки. По-перше, основні константні елементи усіх велеризмів є спіч та спікер. По-друге, опціональними або факультативними частинами у велеризмі виступають

ситуація, інтродуктор, слухач та інші елементи. Треба також зауважити, що багато чого залежить саме від автора велеризму, бо саме він вирішує, яку структуру буде мати майбутній велеризм. По-третє, прагматика велеризмів залишається відносно незмінною. Вони використовуються переважно у побуті та в усному спілкуванні, а тому основою даних висловів виступають: розмовно-побутові діалоги на різноманітні життєві теми; емоційно-забарвлені слова, які виражають різний ступінь прояву людського настрою – від невимушеної радості та гумору до непосильного печалі та смутку, від надмірної невпевненості до крайнього зухвальства, грубості та невихованості. Перспективу ж дослідження даних одиниць ми вбачаємо у подальших студіях структурних особливостей велеризмів на матеріалі інших мов.

Література:

1. Константинова И.Г. Per Il Corso Medio: Proverbi Italiani e Russi: Русские пословицы и поговорки и их итальянские аналоги. СПб.: КАРО, 2004. 368 с.
2. Пермяков Г. Л. Паремиилогические исследования: сб. ст. М.: Наука, 1984. С. 274-293.
3. Салтовська Н. Велеризм як жанр української усної народної творчості. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 52-54.
4. Almqvist B. The Crab's Walk: Wellerism and Fable. Omagh, Northern Ireland, 2014. P. 29-37.
5. Cirese A. Una parola tira l'altra. Milano: Einaudi, 1997. 181 p.
6. Giovanni T. Dicette Pulicenella. Inchiesta di antropologia culturale sulla Campania. Milano: Silva, 1966. 346 p.

Анотація

**С. ШЕПІТЬКО, К. МИРОШНИЧЕНКО. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛЕРИЗМІВ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ІТАЛІЙСЬКОЇ,
УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)**

Робота присвячена дослідженню структурних особливостей велеризмів у різних етнокультурах. За матеріал обрано різнопоріднені мови: англійська, італійська, українська та російська. Наголос зроблено на ізоморфізмі та аломорфізмі структурної будови велеризмів у порівнюваних мовах.

Ключові слова: паремія, велеризм, велерема, структура, порівняння.

Аннотация

**С. ШЕПИТЬКО, Е. МИРОШНИЧЕНКО. СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕЛЛЕРИЗМОВ:
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, ИТАЛЬЯНСКОГО,
УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)**

Работа посвящена исследованию структурных особенностей веллеризмов в различных этнокультурах на материале языков разноструктурных групп: английского, итальянского, украинского и русского. Акцент сделан на изоморфизме и алломорфизме структуры веллеризмов в сравниваемых языках.

Ключевые слова: паремия, велеризм, велерема, структура, сравнения.

Summary

**S. SHEPITKO, K. MIROSHNICHENKO. STRUCTURE OF WELLERISMS: COMPARATIVE ASPECT
(ENGLISH, ITALIAN, UKRAINIAN AND RUSSIAN)**

The paper deals with the study of main structural features of wellerisms in various linguistic cultures. The data comprises Russian, Ukrainian, English and Italian wellerisms. The emphasis is placed on the isomorphic and allomorphic aspects of wellerisms in the languages compared.

Key words: paroemia, wellerism, wellerema, structure, comparison.

7. Перекладознавство

7. Переводоведение

7. Theory of translation

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
перекладу
Кременчуцького національного
університету імені
М. Остроградського

ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ МАРКУСА ЗУЗАКА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ “THE BOOK THIEF”

Постановка проблеми. Дослідження зосереджено на проблемі відтворення ідіостилю автора художнього тексту на матеріалі роману Маркуса Зузака “The Book Thief” і його українського перекладу «Крадійка книжок» Наталії Гоїн для видавництва «Клуб Сімейного Дозвілля». Студія базується на комплексному підході до перекладацького дослідження, яке засновується на принципах антропоцентризму й міждисциплінарності, ідеях і методах сучасної когнітивної лінгвістики, поезики та теорії перекладу (дослідженнях Л.І.Белехова, О.П. Воробйова, С.А. Жаботинська, А.М. Приходько, А.А. Прокоп'єва, О.В. Ребрій, О.О. Селіванова, G. Lakoff, N. Mandelblit, P. Newmark), синтез яких є спробою запровадження когнітивного підходу до інтерпретації шляхів відтворення ідіостилю автора художнього тексту.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення концепцій, шляхів і механізмів відтворення ідіостилю автора художнього тексту, розробка теоретичних і методологічних засад такого дослідження є актуальним та перспективним напрямком студій сучасної перекладознавчої науки. У цій галузі визначальними є роботи М.Д. Альошина, О.В. Ребрій, О.І. Чередниченко, М. Baker, U.L. Busra, I. Delaunay, P. Sulha. Наразі традиційне вивчення цієї проблеми в аспекті стилістики поступається її лінгвокогнітивному осмисленню, поштовхом до якого є активні пошуки у царині лінгвокогнітивістики, що розпочалися з фундаментальної праці Дж. Лакоффа і М. Джонсона [11] і не могли не відгукнутися у теорії та практиці перекладу.

Актуальність комплексного лінгвокогнітивного, стилістичного й перекладацького дослідження відтворення ідіостилю автора художнього тексту зумовлюється загальною перспективністю такої міждисциплінарної студії. Відтворення ідіостилю письменника, перу якого належить певний художній твір, пов'язане з вирішенням низки проблем, які не обмежуються суто перекладознавчими чи навіть мовознавчими. Їх вирішення є складовою частиною поступального руху в напрямку адекватного відтворення авторської образної інформації під час перекладу без утрат.

Мета роботи полягає в аналізі шляхів, які обрала для себе перекладач роману “The Book Thief”, щоб відтворити ідіостиль автора оригінального тексту в українському перекладі, що передбачає **вирішення низки таких завдань**: проаналізувати теоретичні засади зіставного лінгвокогнітивного дослідження тропеїзованих одиниць у текстах оригіналу й перекладу; дібрати тропеїзовані одиниці з роману М. Зузака “The Book Thief” і зіставити їх із відповідними одиницями в його українському перекладі; проаналізувати та систематизувати перекладацькі рішення, втілені перекладачкою у тексті перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідіостиль автора художнього тексту є складною системою, яка поєднує унікальні лінгвальні й позалінгвальні утворення. Вітчизняна дослідниця М.Д. Альошина наголошує на тому, що неповторність творчої манери письменника визначається домінантою його ідіостилю, і під останньою розуміє сукупність ознак стилю автора, що реалізуються на різних текстових рівнях [1, с. 16–17].

До художнього перекладу висуваються особливі вимоги з огляду на його мистецьку цінність. На відміну від живого мовлення чи наукового тексту вживання великої кількості образних одиниць у художньому творі сприймається як належне, але саме ця образність і є одним із найскладніших завдань для перекладача, зокрема, якщо йдеться не про конвенційну, яка кочує з твору до твору, а про образність авторську, індивідуальну, оригінальну.

Роман австралійського письменника Маркуса Зузака “The Book Thief” спрямований на читача-підлітка. Головним оповідачем у ньому є Смерть, який розповідає про власну повсякденну роботу на прикладі ситуації, що склалася навколо однієї з його підопічних. Події відбуваються у нацистській Німеччині у розпал Другої світової війни. Твір є надзвичайно насиченим образними утвореннями: від конвенційних гіперболи (“*She could argue with the entire world in that kitchen, and almost every evening, she did*” (Zusak, 2006)), ономатопеї (“*Grimly she realized that clock don't make a sound that even remotely resembles ticking, tocking*” (Zusak, 2006)), “*Good girl, Liesel. Good girl. Pat, pat, pat*” (Zusak, 2006)) та оксюмору (“*At the end of an afternoon that had contained much excitement, much beautiful evil, one bloodsoaked ankle, and a slap from a trusted hand, Liesel Meminger attained her second success story*” (Zusak, 2006)) до віртуозних авторських зразків порівняння, метафор, епітетів тощо. Їх кількість на одну сторінку тексту є надзвичайно високою, що робить відтворення іншими мовами унікального всесвіту, створеного Маркусом Зузаком у цьому творі, серйозним перекладацьким викликом.

Сучасне розуміння перекладу як подвійного інтерпретаційно-породжувального дискурсу передбачає наявність в його складі, як мінімум, двох складних процесів. Спираючись на це визначення перекладу як на ключове, перенесемо його на спробу відтворення ідіостилю автора художнього тексту під час перекладу. Таким чином, цей процес складається з таких елементів: а) зі сприйняття, розуміння й інтерпретації лінгвальних та позалінгвальних утворень, наявних в оригінальному тексті; б) з процесу їх відтворення цільовою мовою з усіма його необхідними складовими.

Питаннями сприйняття, розуміння й інтерпретації опікується когнітивістика. Проблеми втілення результатів цих процесів у мові й мовленні перебувають у центрі наукового інтересу когнітивної лінгвістики, яка досліджує мову як основну форму, в якій ми репрезентуємо знання про себе та світ навколо. Таким чином, дослідження ідіостилію автора художнього тексту у межах когнітивістики спирається на концепти і скеровує дослідника до картини світу письменника. Беручись за відтворення його ідіостилію, перекладач спочатку реагує на оригінальні мовні знаки, що «вхоплюють» унікальну авторську образність, й інтерпретує їх. Без аналізу й критичної оцінки на цьому етапі неможливо перейти до власне процесу перекладу.

Відтворення авторської метафори. Як переконливо доводять Дж. Лакофф і М. Джонсон, людське мислення є переважно метафоричним. Метафори як мовні вирази стають можливими саме тому, що метафори існують у понятійній системі людини. Таким чином, кожного разу, коли ми говоримо про метафори типу СУПЕРЕЧКА – ЦЕ ВІЙНА, відповідні одиниці слід розуміти як метафоричні поняття (концепти) [6, с. 389–390].

Сьогодні лінгвістика практикує широкий підхід до витлумачення метафор за змістовими ознаками. Він передбачає залучення до орбіти аналізу не тільки власне метафор, а й інших тропейзованих одиниць. Метафороподібними виразами вважаються всі образні побудови, когнітивною основою яких є уподібнення об'єктів, що належать до різних онтологічних сфер або типів, а саме перифрази, фігуральні порівняння, метафори, персоніфікації, метафоричні гіперболи тощо [5, с. 136–137]. За такого підходу важливою є не окремо взята метафора, що характеризує певний фрагмент світу, а вся система метафоричних моделей як така, що наскрізь пронизує мову й культуру [7, с. 114].

Традиційно метафора розглядається як засіб створення образності в мові, її прикраса, певна риторична надмірність [6, с. 25], тобто в межах риторики, поезики, стилістики й теорії літератури. Сорок років тому новітні здобутки когнітивної лінгвістики, психолінгвістики й лінгвокультурології дали підстави заявити, що метафора не обмежується мовою. Вона є способом мислити й усвідомлювати світ, і таке мислення й усвідомлення різняться від людини до людини, від культури до культури.

Сутність метафори полягає у структуруванні одного концепту в термінах іншого, організації цілої системи концептів відносно іншої системи [6, с. 35]. Як зазначає Н.Д. Арутюнова, в метафорі міститься імпліцитне протиставлення буденного бачення світу небуденному, яке розкриває індивідуальну сутність предмета. Вона відкидає приналежність об'єкта до того класу, до якого він насправді належить, і стверджує його долучення до категорії, до якої його не можна віднести на раціональній підставі. Метафора є викликом природі, а її джерело – свідомо помилка в таксономії об'єктів. У ній протиставляються об'єктивна (відсторонена від людини) дійсність і світ людини. Вона руйнує ієрархію класів і є здатною не тільки уловлювати, а й створювати подібність між предметами [3, с. 17–18].

У художньому тексті можна знайти метафору як конвенційну, що давно і чільно увійшла у вжиток і вже майже не сприймається як метафора, так і унікальну, цілеспрямовано створену автором саме для цього нового всесвіту. Авторська метафора є неповторним індивідуальним інструментом, оскільки, за словами Н.Д. Арутюнкової, у ній зливаються образ і смисл, є контраст із тривіальною таксономією об'єктів, наявний категорійний зсув, актуалізуються випадкові зв'язки, неможливе зведення до буквального перифразу, є синтетичність та дифузність значення, можливі різні інтерпретації, відсутня або необов'язкова мотивація, є апеляція до уяви, а не знання, полягає вибір найкоротшого шляху до сутності об'єкту [3, с. 20]. Зустрічаючи обидва різновиди метафори у тексті, перекладач вирішує, чи відтворювати їх взагалі, і якщо відтворювати, то як, і, вочевидь, саме відтворення авторської метафори становитиме для нього певні труднощі.

Традиційна теорія метафори розглядає її як мовне явище, яке посилює естетичний та прагматичний ефект мовлення. Тож теорія перекладу віддає перевагу принципу збереження метафори, що дозволяє відтворити індивідуальну манеру автора і передати максимум інформації про культуру вихідної мови [4].

Натепер найвичерпнішими практичними порадами щодо відтворення метафорики у різножанрових текстах вважають класифікацію прийомів перекладу метафор П. Ньюмарка, яка виокремлює [12, с. 87–91] такі елементи: 1) збереження образу в цільовій мові; 2) заміна образу мови джерела стандартним образом цільової мови, який не суперечить культурі останньої; 3) переклад метафори за допомогою образного порівняння зі збереженням образу; 4) переклад метафори за допомогою образного порівняння з тлумаченням значення; 5) описове відтворення семантики метафори; 6) опущення метафори; 7) збереження метафори з конкретизацією значення.

Зовсім інше розуміння метафори демонструє когнітивна лінгвістика, яка віддає перевагу ментальному в пропорції *мовне : ментальне*, яка становить суть метафори. Розуміючи під метафорою використання знаку однієї концептуальної сфери (вихідної) на позначення компонента іншої (цільової), Дж. Лакофф і М. Джонсон виокремлюють такі типи метафоричних моделей [6, с. 35–119]:

1) структурні – один концепт метафорично структуровано у термінах іншого, наприклад, PLANE IS A BIRD:

“No more flapping. Not for this metallic little bird” (Zusak, 2006). – «Вони більше не зможуть змахнути. Ця маленька металева пташка більше не полетить» (Зузак, 2016);

2) орієнтаційні – цілу систему концептів метафорично організовано відносно іншої системи концептів, приміром, RATIONAL IS UP; EMOTIONAL IS DOWN:

“Maybe she’s straightened herself out, picked herself up” (Zusak, 2006). – «Мабуть, вона виправилася, опанувала себе» (Зузак, 2016).

3) онтологічні – певний людський досвід ототожнено з об'єктами або речовинами, наприклад, MIND IS A FRAGILE OBJECT:

“The surreal experience with the roomful of books and the *stunned, broken* woman walked alongside her” (Zusak, 2006). – «Неймовірні враження від переповненої книжками кімнати і зламана жінка простували поряд із нею» (Зузак, 2016).

Складність перекладу метафори в художньому тексті зумовлюється, з одного боку, оригінальністю мислення автора, а з іншого – різницею між метафоричними системами, притаманними різним культурам і мовам. Тому простий перенос метафори з художнього оригінального тексту до його перекладу є не завжди можливим.

Вітчизняний мовознавець О.О. Селіванова пропонує власну концепцію відтворення метафоричного образу у перекладі, яка поєднує ідеї когнітивної лінгвістики із сучасною трансформаційною теорією перекладу [10]. Так, операції з метафорами під час перекладу художнього тексту дослідниця називає метафоричними трансформаціями. Під перекладацькою трансформацією вона розуміє перетворення, модифікації форми або змісту й форми в перекладному тексті з метою досягнення балансу різних видів інформації та прагматичного впливу на адресата порівняно з текстом оригіналу. Такі трансформації можуть бути формальними та формально-змістовими (зокрема, з прагматичним компонентом), які кваліфікуються як синонімічні заміни.

До синонімічних заміни О.О. Селіванова відносить і випадки метафоричних перетворень, серед яких розрізняє чотири різновиди [10, с. 160–161]: 1) деметафоризація – заміна метафоричного значення слова в перекладі неметафоричним відповідником; 2) метафоризація – заміна прямого значення метафоричним синонімом; 3) трансметафоризація – заміна вихідного домену концептуальних метафор відповідників; 4) заміна складників вихідного домену за умови їх збереження в перекладі.

Зіставне дослідження метафор в оригінальному творі “The Book Thief” та його українському перекладі на предмет метафоричних перетворень та когнітивний аналіз їх вихідних і цільових доменів виявили три основних види метафоричних кореляцій:

1) метафора – метафора. Ця група співвідношень є найчисельнішою у проаналізованому матеріалі, що можна пояснити прагненням перекладача зберегти максимум авторської образності. До неї належать такі метафори:

а) перенесені з оригінального тексту до цільового без будь-яких трансформацій:

EARTH IS A LIVING BEING: “When it crashed, three deep gashes were made in the earth” (Zusak, 2006). – «Розбиваючись, він залишив на землі три глибокі рани» (Зузак, 2016);

COLOR IS A BIRD: “A color will be perched on my shoulder” (Zusak, 2006). – «На моєму плечі влаштується якийсь колір» (Зузак, 2016);

б) перенесені з оригінального тексту до цільового з заміною складників вихідного домену, наприклад, із заміною способу й інтенсивності дії:

PLANE IS A LIVING BEING: “The plane was still coughing” (Zusak, 2006). – «Літак досі чмихав» (Зузак, 2016);

в) перенесені з оригінального тексту до цільового з заміною вихідного домену – трансметафоризовані:

“You will be caked in your own body” (Zusak, 2006). – «Ваше тіло задерев’яніє» (Зузак, 2016) – вихідний домен BAKED GOODS (ВИПІЧКА) замінено на вихідний домен TREE (ДЕРЕВО);

2) неметафора – метафора. Приклади цього співвідношення у нашому корпусі є нечисленними. До створення власного метафоричного відповідника перекладачка вдається 1) у разі обігравання контексту оригіналу, де вже використовувалася метафора з таким вихідним доменом. У перекладі ця метафора опускається, але на цьому ж відрізку тексту створюється нова з метою компенсації опущеної; 2) задля приведення українського тексту у відповідність до норм мови перекладу:

“No more flapping. Not for this metallic little bird” (Zusak, 2006). – «Вони більше не зможуть змахнути. Ця маленька металева пташка більше не полетить» (Зузак, 2016) – PLANE IS A BIRD;

“Possibly the only good to come out of these nightmares was that it brought Hans Hubermann, her new papa, into the room, to soothe her, to love her” (Zusak, 2006). – «Чи не єдиним плюсом кошмарів було те, що до її кімнати приходив Ганс Губерманн, новий тато, щоб заспокоїти її, щоб подарувати свою любов» (Зузак, 2016). – LOVE IS A GIFT;

“In hindsight, I see it so obviously on her face” (Zusak, 2006). – «Вона згадувала минуле, ці спогади чітко відбивалися на її обличчі» (Зузак, 2016). – FACE IS MIRROR;

3) метафора – неметафора. Цей тип кореляцій представлений в аналізованому матеріалі найменшою кількістю прикладів. За нашими спостереженнями, перекладач вдається до деметафоризації у разі відтворення конвенційних метафор:

TIME IS A VEHICLE: “People observe the colors of a day only at its beginnings and ends, but to me it’s quite clear that a day merges through a multitude of shades and intonations, with each passing moment” (Zusak, 2006). – «Люди помічають колір дня лише на світанку і при заході сонця, а я добре знаю, що кожної секунди день пронизують міради відтінків та інтонацій» (Зузак, 2016).

Загалом метафоричне впорядкування реальності має не всеосяжний, а частковий характер. Якщо б воно було всеосяжним, то одне поняття було б тотожним іншому, а не просто осмислювалося у його термінах [6, с. 395]. Саме ця частковість і лишає певний простір для гнучких перекладацьких рішень, що робить відтворення авторського стилю цілком здійсненним завданням за здорового співвідношення еквівалентного й адекватного.

Відтворення авторської персоніфікації. Персоніфікація як вид метафори є тим тропом, який дозволяє автору втілювати власний художній задум найкоротшим шляхом, уподібнюючи неживе з живим із максимальним ступенем експресії та концентрації власного бачення світу навколо:

“The sound of crying children kicked and punched” (Zusak, 2006);

“Even death has a heart” (Zusak, 2006);

“A color will be perched on my shoulder” (Zusak, 2006).

Випадки персоніфікації в аналізовану творі можна поділити на дві групи:

1) культурно марковані. Уособленим є сам головний оповідач – Смерть, який традиційно в англійській мові картині світу має чоловічу гендерну приналежність, що засновується на концептуальній метафорі DEATH IS A LIVING ENTITY [9, с. 171]. Слов'янська традиція і норми української мови демонструють полярне відображення цього феномену: в українській мові слово «смерть» – це іменник жіночого роду, а смерть як міфічна істота має жіночу гендерну приналежність. Проте в україномовному перекладі роману “The Book Thief” оповідачем є Смерть-чоловік, що є єдиним вірним рішенням на шляху до адекватного відтворення авторського задуму і культурного тла твору. Смерть-чоловік у темному пальті з'являється і в однойменній екранізації твору американською кінокомпанією «Двадцять Століття Фокс».

Смерть у Маркуса Зузака і перекладачки Наталії Гоїн має такі риси:

– суворий, але справедливий: “I am in all truthfulness attempting to be cheerful about this whole topic, though most people find themselves hindered in believing me, no matter my protestations. Please, trust me. I most definitely can be cheerful. I can be amiable. Agreeable. Affable. And that's only the A's. Just don't ask me to be nice. Nice has nothing to do with me” (Zusak, 2006). – «Я насправді стараюся зробити все, щоб ця тема не була для вас такою песимістичною, хоча більшість людей заледве чи вірять мені і не звертають на мої заперечення жодної уваги. Прошу вас, повірте. Я насправді можу бути оптимістичним. Я можу бути приязним. Поштивим. Привітним. І це лише на одну літеру. Єдине – не просить мене бути милим. Це аж ніяк не про мене» (Зузак, 2016);

– піклується: “It suffices to say that at some point in time, I will be standing over you, as genially as possible. Your soul will be in my arms. A color will be perched on my shoulder. I will carry you gently away” (Zusak, 2006). – «Доцільно зазначити, що одного дня я привітно схилюся над вами. На моїх руках спочине ваша душа. На моєму плечі влаштується якийсь колір. Я обережно віднесу вас» (Зузак, 2016);

– має власні уподобання: “Personally, I like a chocolate-colored sky. Dark, dark chocolate. People say it suits me. I do, however, try to enjoy every color I see—the whole spectrum” (Zusak, 2006). – «Приміром, мені подобається небо кольору шоколаду. Темного, темного шоколаду. Кажуть, що він мені личить. Я ж, проте, намагаюся насолоджуватися усіма кольорами, що потрапляють мені на очі, – усім спектром» (Зузак, 2016);

– працює і втомлюється: “As I've been alluding to, my one saving grace is distraction. It keeps me sane. It helps me cope, considering the length of time I've been performing this job. The trouble is, who could ever replace me? Who could step in while I take a break in your stock-standard resort-style vacation destination, whether it be tropical or of the ski trip variety? The answer, of course, is nobody <...>” (Zusak, 2006). – «Як я і натякав, мене рятує лише відволікання. Це допомагає не з'їхати з глузду. Допомогає з усім впоратися – зважаючи на те, як довго я виконую цю роботу. Цікаво, чи зможе хто-небудь замінити мене? Хто зможе зайняти моє місце, коли мені захочеться взяти відпустку і провести її на якомусь із ваших стандартних курортів – чи то на пляжі, чи то в горах? Відповідь, звичайно ж, ніхто <...>» (Зузак, 2016);

– помиляється: “Mistakes, mistakes, it's all I seem capable of at times” (Zusak, 2006). – «Помилки, помилки – здається, іноді це єдине, на що я спроможний» (Зузак, 2016) тощо;

2) власне авторські, які повністю відтворюються у перекладі:

“Perhaps they <three books> were damp. Perhaps the fire didn't burn long enough to fully reach the depth where they sat. Whatever the reason, they were huddled among the ashes, shaken. Survivors” (Zusak, 2006). – «Можливо, вони <три книжки> були вологі. Можливо, багаття горіло недостатньо довго, і полум'я не проникло у той закуток, де вони лежали. Та, хоч як би там було, вони збилися до купи серед попелу і тремтіли. Вцілілі» (Зузак, 2016);

“It felt as though the whole globe was dressed in snow. Like it had pulled it on, the way you pull on a sweater” (Zusak, 2006). – «Здавалося, ніби весь світ зодягнувся у сніг. Ніби натягнув його на себе, як ви натягаєте светра» (Зузак, 2016);

“Eventually, Liesel Meminger walked gingerly inside. Hans Hubermann had her by one hand. Her small suitcase had her by the other” (Zusak, 2006). – «Врешті Лізел боязко зайшла в будинок. Ганс Губерманн тримав її за одну руку. За другу її тримала маленька валіза» (Зузак, 2016);

“Papa's bread and jam would be half eaten on his plate, curled into the shape of bite marks, and the music would look Liesel in the face” (Zusak, 2006). – «Татовий хліб із джемом лежав напівз'їдений на тарілці, вигнутий у формі укусів, а музика вдівлялася в обличчя Лізел» (Зузак, 2016).

Відтворення авторського порівняння. Авторське порівняння є ще однією неповторною рисою у портреті письменника, адже автор, маючи експресивну мету, шукає об'єкт для порівняння, спираючись на власний унікальний ментальний досвід і фантазію, що живляться завдяки культурному субстрату, на якому він зростає.

Як і метафора, порівняння є феноменом людського розуму з тією лише різницею, що у мовленнєвому вираженні порівняння точно вказує на предмети, процеси, властивості й відношення, які порівнює. Метафора є лаконічною, оскільки уникає модифікаторів, пояснень і обґрунтувань. Вона скорочує мовлення на відміну від порівняння, яке її розширює [3, с. 27]:

“To her wright a book protruded like a bone”; “The sky is blue today, Max, and there is a big long cloud, and it's stretched out like a rope. At the end of it, the sun is like a yellow hole” (Zusak, 2006);

“Is that all you've got to say?” Mama's eyes were like pale blue cutouts, pasted to her face” (Zusak, 2006).

У цьому аспекті порівняння є надзвичайно прямолінійним тропом, й усвідомлення цієї обставини має суттєво спростити роботу перекладачеві, який прагне залишити якомога більше від автора у перекладеному тексті.

Найоптимальнішим рішенням під час перекладу авторського порівняння є повний переклад із максимальною концептуальною відповідністю, як у наступному фрагменті з єдиним відступом від обраної стратегії в останньому наведеному реченні – за умови збереження концептуальної наповненості опущенні власне порівняння, що, на нашу думку, у цьому конкретному випадку є кроком зайвим і, крім того, таким, що позбавляє адресата перекладеного тексту хоча й мізерного, але фрагменту авторського задуму:

“The last time I saw her was red. The sky was like soup, boiling and stirring. In some places, it was burned. There were black crumbs, and pepper, streaked across the redness. Earlier, kids had been playing hopscotch there, on the street that looked like oil-stained pages. When I arrived, I could still hear the echoes. The feet tapping the road. The children-voices laughing, and the smiles like salt, but decaying fast” (Zusak, 2006). – «Коли я востаннє її бачив, усе було багряним. Небо скидалося на суп, воно кипіло і вирувало. А в деяких місцях воно пригоріло. Багрянець був поцяткований чорними крихтами і зернами перцю. Колись діти тут грали у «класики» – на вулиці, схожій на засмальцьовану олією сторінку. Коли я прибув, іще була луна. Кроки стукотіли по дорозі. Дзвінкими голосами сміялись діти, а усмішки – солони, та вони швидко танули» (Зузак, 2016).

Відтворення авторського епітету. У разі, коли йдеться про ідіостиль, авторський епітет перестає бути просто «прикрашальним словом» [2]. По-перше, його добір підкреслює оригінальність мислення автора і нестандартний погляд на стандартні речі. По-друге, такий епітет перетворюється на сюжетно- і текстотвірний елемент, оскільки цілеспрямовано «підсвічує» ті фрагменти всесвіту, створеного автором, які є важливими для розуміння всього твору. Авторський епітет – це суб’єктивна, часто-густо певним чином метафоризована оцінка творця, яку він дає власним творінням (персонажам, подіям, обставинам) так, щоб бути почутим і зрозумілим читачем. Саме тому опущення авторського епітету має бути останнім прийомом в арсеналі перекладача, який бажає зберегти неповторність автора, якого він перекладає.

Епітети в аналізованому творі та його перекладі:

1) конвенційні:

“She had one golden rule” (Zusak, 2006). – «У неї було одне золоте правило» (Зузак, 2016);

“Mama would deliver the ironing or pick up the washing with a dutiful smile <...>” (Zusak, 2006). – «Мама віддавала і забирала одяг із удаваною посмішкою <...>» (Зузак, 2016);

“A snowball in the face is surely the perfect beginning to a lasting friendship” (Zusak, 2006). – «А сніжка в обличчя – це, безсумнівно, бездоганий початок тривалої дружби» (Зузак, 2016);

2) власне авторські:

“100 percent pure german sweat” (Zusak, 2006). – «Стовідсотковий чистий німецький піт» (Зузак, 2016);

“The shop itself was white and cold, and completely bloodless” (Zusak, 2006). – «Крамниця була білою, холодною і зовсім неживою» (Зузак, 2016);

“As they walked by, Rudy drew Liesel’s attention to the bulletproof eyes leering from the shop window” (Zusak, 2006). – «Проходячи повз, Руді показав Лізелі куленепробивні очі, що скося поглядали на них із вікна крамниці» (Зузак, 2016);

“He hugged her and then looked again at the picture, with a face of warm silver” (Zusak, 2006). – «Він обійняв її і знову подивився на малюнок, його обличчя – тепле срібло» (Зузак, 2016);

“That was when Mama finished her soup with a clank, suppressed a cardboard burp, and answered for him.” (Zusak, 2006). – «Тієї миті мама з дзенькотом доїла суп, стримала картонну відрижку і відповіла замість Ганса» (Зузак, 2016).

Хибним рішенням під час відтворення таких епітетів, на нашу думку, може стати «прикрашення» уже й без того «самоприкрашеного» автора методом роз’яснення його думки реципієнту перекладеного твору, експлікації епітету або заміни складників вихідного домену оригінального епітету без потреби, як у такому прикладі:

“When a woman with an iron fist tells you to get out there and clean spit off the door, you do it. Especially when the iron’s hot” (Zusak, 2006). – «Коли жінка із прасковим кулаком каже вам іти надвір і витирати слину з дверей, ви так і робите. Особливо тоді, коли праска парує» (Зузак, 2016).

Відтворення авторської метонімії. Усі випадки метонімії в аналізованому творі традиційно розділяємо на дві групи: метонімічні утворення і зразки синекдохи.

Що стосується метонімічних утворень, то їх відтворення не викликало труднощів у перекладачки у разі, коли вона стикалася з передбачуваними зразками:

“This was despite a Hans-requested visit from Frau Heinrich, who explained to the Hubermanns that the foster care office had lost contact completely with Paula Meminger” (Zusak, 2006). – «Навіть nonpro me, що пані Гайнріх, яку викликав Ганс, повідомила Губерманнам, що управління опіки втратило зв’язок з Паулою Мемінгер» (Зузак, 2016);

“Molching, like the rest of Germany, was in the grip of preparing for Hitler’s birthday” (Zusak, 2006). – «Молькінг, як і вся Німеччина, був заклопотаний підготовкою до дня народження Гітлера» (Зузак, 2016).

У разі, коли метонімічні утворення були суто авторськими, перекладачка приймала рішення звернутися до концептуальних трансформацій, як у наступному фрагменті, де вона вдається до метонімізації уже метонімізованого авторського утворення шляхом заміни складника вихідного домену. Про логічність і правомірність такого рішення можна посперечатися, але перекладений фрагмент виглядає цілком у дусі Зузака:

“The tone vanished, however, when he saw the sleep deprivation whittled under his father’s eyes” (Zusak, 2006). – «Проте роздратування зникло, щойно він помітив, як напружилися недоспані мішки під татовими очима» (Зу-зак, 2016).

Маркус Зузак досить часто вдається до синекдохи як до засобу, що концентрує характер зображуваного персонажу в межах одного слова, і перекладачка здійснює її повний переклад. За допомогою синекдохи автор влучно описує людей, що зустрічаються головній героїні протягом оповіді, або, що спостерігаємо в рази частіше, використовує її, коли йдеться про нацистів:

“A bathrobe answered the door” (Zusak, 2006). – «Двері відчинив купальний халат» (Зузак, 2016);

“Pass auf, Kind,” a uniform said to her at one point. “Look out, child,” as he shoveled some more ash onto a car” (Zusak, 2006). – «Pass auf, Kind, – зненацька кинув її однострій. – Обережно, дитино, – насипаючи ще одну лопату попелу у тачку» (Зузак, 2016);

“Closer to the town hall, under a light, some shadows stood and talked, most likely exulting in the success of the fire” (Zusak, 2006). – «Недалеко від ратуші під ліхтарем стояли якісь тіні і розмовляли – напевне потішалися удачним багаттям» (Зузак, 2016);

“Their uniforms walked upright and their black boots further polluted the snow. Their faces were fixed ahead in concentration” (Zusak, 2006). – «Струнко крокувала їхня уніформа, а чорні черевики ще більше бруднили сніг. Їхні обличчя зосереджено вдивлялися вперед» (Зузак, 2016).

Очевидно, аналізуючи художній переклад та намагання перекладача зберегти індивідуальні риси стилю автора художнього тексту, не слід нехтувати культурологічним контекстом і творчими здібностями (таланом, обдарованістю, інтуїцією тощо) самого перекладача. Яким би майстерним не був переклад, він все одно є перекладом, заміником оригіналу, з тією лише різницею, що майстерний переклад (на відміну від недолугого) здатен практично повністю зітерти *присмак перекладеності*. Отже, проблему відтворення ідіостилу письменника неможливо розглядати з відривом від особистості перекладача, яка є провідним антропогенним чинником процесу перекладу як такого [8, с. 8].

Однак не слід забувати і про те, що оцінка перекладу «адекватний/неадекватний» є величиною суб’єктивною. Підводячи підсумок під нашим аналізом, слід зауважити, що в цілому українській перекладачці роману “The Book Thief” вдалося зберегти авторський ідіостиль Маркуса Зузака.

Висновки та перспективи дослідження. Наша розвідка, у якій здійснено спробу запровадження когнітивного підходу до дослідження ідіостилу автора на прикладі роману М. Зузака “The Book Thief” і його українського перекладу, є спробою намітити коло проблем, пов’язаних із інтерпретацією і відтворенням авторської образності в художніх творах. Отже, перспективними є студії, орієнтовані на зіставні дослідження художніх текстів, перекладених різними мовами. Такі дослідження, зокрема, дозволять прослідкувати вплив вибору концептуальних трансформацій на комунікативну еквівалентність вихідних і цільових художніх текстів.

Література:

1. Альошина М.Д. Відтворення ідіостилу Марка Твена в українських перекладах у зіставленні із російськими та польськими (на матеріалі романів «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна»): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2015. 211 с.
2. Аристотель. Поетика. Київ: Мистецтво, 1967. 134 с.
3. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс. Теория метафоры. М., 1990. С. 5–32.
4. Вовк В.Н. Языковая метафора в художественной речи. Природа вторичной номинации. Киев: Наукова думка, 1986. 140 с.
5. Кобозева И.М. Семантические проблемы анализа политической метафоры. Вестник МГУ. Серия 9 «Филология». 2001. № 6. С. 132–149.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ., под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. М.: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
7. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. Запоріжжя: Прем’єр, 2008. 331 с.
8. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
9. Сандига Л.О. Персоніфікація смерті крізь призму концептуальної метафори DEATH IS A LIVING ENTITY в англomовній картині світу. Нова Філологія. 2013. № 58. С. 171–174.
10. Селіванова О.О. Метафоричні трансформації в перекладі (на матеріалі роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» та його українського перекладу). Записки з романо-германської філології. 2015. Вип. 1. С. 158–166.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicsgo/London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
12. Newmark P. Approaches to translation. Oxford: Pergamon Press, 1981. 200 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Zusak M. The book thief. New-York: Alfred A. Knopf, 2006. 584 p.
2. Зузак М. Крадійка книжок: роман / перекл. з англ. Наталії Гоїн Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 416 с.

Анотація

**Ю. АРТЕМЕНКО. ВІДТВОРЕННЯ ІДІОСТИЛЮ МАРКУСА ЗУЗАКА
В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ “THE BOOK THIEF”**

Статтю присвячено проблемі відтворення ідіостилю Маркуса Зузака в українському перекладі роману “The Book Thief”. Запропонований аналіз є спробою запровадити когнітивний підхід до дослідження тропеїзованих авторських одиниць у вихідному та цільовому художніх текстах.

Ключові слова: ідіостиль, переклад, троп, художній текст.

Аннотация

**Ю. АРТЕМЕНКО. ВОССОЗДАНИЕ ИДИОСТИЛЯ МАРКУСА ЗУЗАКА
В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ РОМАНА “THE BOOK THIEF”**

Статья посвящена проблеме воспроизведения идиостиля Маркуса Зузака в украинском переводе романа “The Book Thief”. Предложенный анализ является попыткой внедрить когнитивный подход к исследованию тропеизированных авторских единиц в исходном и целевом художественных текстах.

Ключевые слова: идиостиль, перевод, троп, художественный текст.

Summary

**Y. ARTEMENKO. RECREATION OF MARKUS ZUSAK’S IDIOSTYLE
IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF HIS NOVEL “THE BOOK THIEF”**

The paper deals with the issue of rendering the idiostyle of Marcus Zusak in the Ukrainian translation of his novel “The Book Thief”. The introduced analysis is an attempt to implement the cognitive approach to the study of troped units in the source and target fiction texts.

Key words: idiostyle, translation, trope, fiction text.

кандидат філологічних наук,
професор, професор кафедри
військового перекладу
та спеціальної мовної підготовки
Військового інституту
Київського національного
університету імені
Тараса Шевченка

ВИДИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Постановка проблеми. Визначення змісту й структури професійної компетентності військового перекладача є одним із основних завдань теорії військового перекладу [1, с. 107], що набуває актуального значення в умовах євроатлантичної інтеграції Збройних сил України та запровадження нових стандартів підготовки військових перекладачів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематиці компетентності військових перекладачів присвячені праці В.В. Балабіна [2], П.П. Банман [3], Н.М. Романенко і Е. Шагардиної [4], Е.К. Шориної [5]. Зasadничі теоретико-методологічні підходи й практичні рекомендації щодо професійної компетентності перекладачів можна знайти у працях В.Н. Комісарова [6], Р.К. Мін'яр-Белоручева [7; 23], М.Я. Цвілінга [8], Л.К. Латишева [9; 10], І.І. Халесєвої [11], О.Р. Поршневої [12], О.І. Чердніченка [13, с. 124–134, 230–237]. Проте структура, зміст і типологія компетентностей військового перекладача залишаються невизначеними й неузгайненими.

Метою статті є виокремлення видів компетентностей військового перекладача на підставі аналізу проведених наукових розвідок та з урахуванням вимог керівних документів.

Виклад основного матеріалу. Насамперед нагадаємо, що *компетентність* сьогодні розуміють як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності, які слід чітко відрізнити від *компетенції* (*компетенцій*) як наданих особі повноважень, що лежать в основі кваліфікації випускника [14, с. 29]. Компетентність також розуміють як суб'єктивну якість особистості, що відображає його здатність до виконання певної діяльності [15, с. 7].

Саме таке розуміння *компетентності* зафіксовано у міжнародних стандартах та нормативно-правових документах. Наприклад, компетентність (*competence*) – це продемонстрована здатність застосовувати знання та навички на практиці [16]; компетентність – це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (ст. 1 Закону України «Про освіту» [17]).

Експерти Європейської комісії, які розробляли єдину програму країн ЄС для підготовки магістрів з перекладу, дали таке визначення компетентності: «компетенцію ми розуміємо як комбінацію здібностей, знань, поведінки та ноу-хау, які необхідні для виконання конкретного завдання у конкретних умовах. Така комбінація має бути визнаною та узаконеною відповідальним органом (установою, експертом) [18, с. 3].

Компетентність також розглядається як поєднання психічних якостей, тобто психічного стану, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю, умінням виконувати певні трудові функції [19, с. 86].

Однак у перекладознавчій науці поняття «компетентність» і «компетенція» принципово не розрізняли, тому в наукових працях вони досить часто вживаються як синоніми. Так, Л.К. Латишев уживає термін «*перекладацька компетенція*», під яким пропонує розуміти сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно вирішувати свої професійні завдання [9, с. 5]. Схожа синонімія зафіксована і в словниках: «Компетенція – це здатність особистості, володіння певною сукупністю знань, навичок та умінь вирішувати завдання. Тому компетентність – це володіння компетенцією» [20, с. 541].

Шістнадцять років тому автор статті запропонував визначення компетентності військового перекладача, яке було включено до освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми підготовки військових перекладачів. Воно звучить так: «Під компетентністю військового перекладача слід розуміти сформовану на відповідному рівні систему професійних, соціальних і військово-спеціальних якостей, навичок і умінь вирішувати типові (стереотипні, діагностичні, евристичні) завдання діяльності та виконувати головні службові функції» [2, с. 22].

Поняття компетентності для військових фахівців конкретизується в Положенні про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України (пункт 2.45). Воно звучить так: «Компетентність військового фахівця є результатом навчання на певному рівні вищої освіти у вищому військовому навчальному закладі (військовому навчальному підрозділі вищого навчального закладу), що слугує інтегральним показником якості його підготовки. Вона характеризується ступенем здатності й готовності військового фахівця до застосування та постійного самовдосконалення сформованих знань, умінь, навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей під час виконання ним службових функцій у звичайних та екстремальних умовах на посаді за призначенням» [21]. В іншому документі вживається термін «*професійна компетентність*», цей термін визначається так: «Формування професійних компетентностей відбувається шляхом набуття під час навчання суми компетентностей, які є комбінацією характеристик (що відно-

сяться до знань і їх застосування, умінь, навичок і здібностей, цінностей і особистих якостей) і дозволяють забезпечити виконання військово-професійних обов’язків на високому рівні» [22, с. 8]. Як бачимо, під поняттям *професійної компетенції* у Міністерстві оборони України розуміють суму компетентностей військового фахівця.

З урахуванням нових вимог Закону України «Про освіту» та наведених вище галузевих нормативно-правових документів запропонуємо уточнене поняття компетентності для військового перекладача. *Компетентність військового перекладача* – це атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація філологічних, мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції у звичайних та екстремальних умовах військової служби.

Розглянувши сутність поняття «компетентність», проаналізуємо *види компетентностей*.

Слід назвати законодавчо визначені *ключові компетентності* (стаття 12 Закону України «Про освіту»), до яких відносять такі: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов’язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти [17].

Крім того, Міністерство освіти і науки України рекомендує виокремлювати *інтегральну, загальну та спеціальні* (фахові, предметні) компетентності, що обов’язково мають бути в основі професійних стандартів вищої освіти [24]. *Інтегральна компетентність* представляє узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності. *Загальні компетентності* – це універсальні компетентності, що не залежать від предметної галузі, але важливі для успішної подальшої професійної та соціальної діяльності здобувача в різних галузях та для його особистісного розвитку, а під *спеціальними (фаховими, предметними) компетентностями* слід розуміти компетентності, що залежать від предметної галузі та є важливими для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [24, с. 4].

Дослідники проекту ЄС TUNING, які вивчали системи вищої освіти європейських країн, виокремили у складі *загальних компетентностей* такі три види компетентностей: *інструментальні* (когнітивні, методологічні, технологічні та лінгвістичні здатності); *міжособистісні* (навички спілкування, соціальна взаємодія та співпраця); *системні* (поєднання розуміння, сприйнятливості та знань, здатність планування змін для удосконалення систем, розроблення нових систем) [25, с. 10].

Експерти з військової освіти пропонують розподілити всі компетентності на *ключові та професійні*, у складі *ключових компетентностей* виокремити *соціально-особистісні, загальнонаукові та інструментальні*, а у складі *професійних – загально-професійні та спеціалізовано-професійні* [26, с. 265].

Проаналізуємо *види компетентностей перекладача*, що їх виокремлюють дослідники.

У перекладознавстві, на жаль, не існує єдиної узгодженої типології компетентностей перекладача, оскільки усі дослідники визнають багатокомпонентність складу перекладацької компетентності, хоча їхні уявлення про набір компонентів істотно розрізняються [15, с. 5].

Наприклад, В.Н. Комісаров виокремлює *мовну, комунікаційну, текстотвірну й технічну* компетентності [6, с. 323], Р.К. Міньяр-Белоручев – *мовну, мовленнєву (комунікативну), лінгвокраїнознавчу* компетентності [23, с. 8, 11, 14].

Л.К. Латишев визначає лише *перекладацьку компетентність* (далі – ПК), яку він розподіляє на дві частини – *базову й прагматичну*. У базовій частині ПК Л.К. Латишев виокремлює *концептуальну й технологічну* складові частини, а у прагматичній – *специфічну та спеціальну* складові частини ПК [9, с. 5].

На думку О.О. Мацюк, *мовна та мовленнєва* компетенції є основними складниками професійної компетентності фахівця у сфері іншомовної комунікації, але саме *лінгвокраїнознавчий* компонент (*виділено мною – В.Б.*) забезпечує адекватний та якісний переклад іншомовного тексту [19, с. 89], з чим важко погодитись. Дослідниця також пропонує виокремлення інформаційно-технологічної компетенції (*мається на увазі компетентність – В.Б.*) як окремої складової частини професійної компетентності перекладача [19, с. 90].

А.С. Мещеряков і А.Ю. Коснікова пропонують виокремлювати в *перекладацькій компетентності* такі частини, які вони позначають терміном «складові»: *лінгвістичну, компенсаторну, культурну, інформаційно-технологічну й перекладацьку* [15, с. 7]. Назва останнього складника («перекладацька»), на наш погляд, є не зовсім вдалою, оскільки повторює позначення поняття вищого рівня упорядкування («перекладацька компетентність»).

Заслуговують на увагу висновки експертної групи Європейської комісії, яка протягом 2006–2009 років розробляла єдину програму країн ЄС підготовки магістрів з перекладу. За підсумками роботи групи було прийнято рамковий документ [18], в якому виокремлено *шість типів основних перекладацьких компетентностей*, що, на думку експертів, є мінімально необхідними і можуть бути доповнені специфічними компетентностями [18, с. 3]: 1) *компетентність надання перекладацьких послуг* (translation service provision competence); 2) *мовна компетентність* (language competence); 3) *міжкультурна компетентність* (intercultural competence); 4) *компетентність видобування інформації* (information mining competence); 5) *тематична компетентність* (thematic competence); 6) *технологічна компетентність* (technological competence). Ці основні компетентності експерти розподілили на *компоненти* (components), а деякі об’єднали за *напрямами* або *вимірами* (dimensions) [18, с. 4–7].

А.В. Янковець вважає, для що перекладачі повинні мати *лінгвістичну, комунікативну* і *перекладацьку* компетентності [27, с. 27]. З.Ф. Підручна наголошує на необхідності формування не тільки власне перекладацьких, а й *педагогічних, методичних, дидактичних, психологічних, культурологічних* знань, умінь і навичок [28, с. 5].

У 2002 році автор цієї статті запропонував виокремити такі *три складові частини* професійної компетентності військового перекладача, що включали субкомпетентності: *філологічну*, що містила *мовну, мовленнєву, перекладацьку, комунікативну, лінгвокраїнознавчу* субкомпетентності; *військову*, що включала *тактичну та оперативно-тактичну* субкомпетентності; *громадянську*, що містила *національно-патріотичну, цивільно-правову, соціокультурну, морально-етичну* субкомпетентності тощо [2, с. 22–23].

Таким чином, у спеціальній літературі називають різні види (типи) компетентностей перекладача. Єдиної думки щодо компонентного складу перекладацької компетентності в науковому світі не існує, що дає підстави деяким дослідникам навіть стверджувати про неможливість виділення універсальної класифікації компонентів перекладацької компетентності, що відповідає поглядам вчених і дослідників [15, с. 7].

З урахуванням вимог чинних керівних документів та проаналізованих наукових праць запропонуємо *ієрархічну структуру компетентностей військового перекладача*, де в якості параметрів упорядкування угруповань структури візьмемо *рівні, складові, види, підвиди та елементи* компетентностей. Запропонована структура компетентностей військового перекладача матиме *три рівні компетентностей* (інтегральна, загальні, спеціальні компетентності), *три складники компетентностей* (військовий, філологічний, суспільно-соціальний), а також *види компетентностей*, які (у разі необхідності) можна розподіляти на підвиди та елементи. Наприклад, *військовий складник компетентності* військового перекладача включатиме загальновійськовий, військово-гуманітарний, військово-технічний та військово-спеціальний *види* компетентностей, які розподіляються на *підвиди* (тактична, розвідувальна, топографічна компетентності тощо) та *елементи* (організація наступу взводу, проведення засідки, орієнтування на місцевості тощо). *Філологічна складова компетентності* військового перекладача містить *мовний, мовленнєвий, трансляційно-інтерпретативний, лінгвокраїнознавчий, літературознавчий види* компетентностей, а *суспільно-соціальна складова* – морально-етичну, культурно-історичну, інформаційно-комунікаційну, цивільно-правову, фінансово-економічну, екологічну та інші компетентності, які далі розподіляються на *підвиди та елементи*.

Висновки. Компетентність військового перекладача як атестована на рівні повної вищої освіти динамічна комбінація філологічних, мовознавчих, перекладознавчих, лінгвокультурознавчих, військово-професійних, військово-гуманітарних і військово-спеціальних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, яка характеризується ступенем здатності й готовності виконувати завдання лінгвістичного забезпечення військ та інші службові функції в звичайних та екстремальних умовах військової служби, представляє синтез компетентностей офіцера та цивільного перекладача.

Компетентність військового перекладача можна представити як систему зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворюючі параметри класифікації – *рівні, складники, види, підвиди та елементи* компетентностей, в аналізуванні яких і полягатимуть подальші **перспективи дослідження**.

Література:

1. Балабін В.В. Завдання теорії військового перекладу. Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 23–24 березня 2018 року). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 105–107.
2. Балабін В.В. Професійна компетентність військового перекладача. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. К., 2002. № 7. С. 20–23.
3. Банман П.П. Военный переводчик: требования и компетенции. Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Серия «Проблемы языкознания и педагогики». 2015. № 2 (12). С. 106–112.
4. Романенко Н.М., Шагардинова Е. Методологические основы профессиональной подготовки военных переводчиков. Известия Южного федерального университета. Серия «Педагогические науки». 2017. № 4. С. 28–33.
5. Шорин Е.К. Проблемы развития профессиональной компетентности военных переводчиков. Интеграционные процессы в науке в современных условиях: сборник статей Международной научно-практической конференции: в 3 частях. 2017. С. 120–123.
6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: учеб. пособие. М.: ЭТС, 2002. 420 с.
7. Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М.: Московский Лицей, 1996. 208 с.
8. Цвиллинг М.Я. Профессиональные требования к личности переводчика и обучение переводу. Информационно-коммуникативные аспекты перевода: сборник научных трудов. Нижний Новгород, 1998. С. 141–150.
9. Латышев Л.К. Технология перевода: учеб. пособ. по подготовке переводчиков (с нем. яз.). М.: НВИ-Тезаурус, 2001. 280 с.
10. Латышев Л.К., Провоторов В.И. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: Уч.-метод. пос. 2-е изд. М.: НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. 136 с.
11. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков). М.: Высш. шк., 1989. 240 с.
12. Поршнева Е.Р. Междисциплинарные основы базовой лингвистической подготовки специалиста-переводчика: дис. ... докт. пед. наук:13.00.08. Казань, 2004. 426 с.

13. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. 248 с.
14. Національний освітній глосарій: вища освіта: 2-е вид., перероб. і доп. / уклад.: В.М. Захарченко, С.А. Калашнікова, В.І. Луговий, А.В. Ставицький, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / за ред. В.Г. Кременя. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
15. Мецерыков А.С. Косникова А.К. О выявлении компонентного состава переводческой компетентности. Среднее профессиональное образование. № 12. 2011. С. 5–8.
16. Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь = Quality management systems. Fundamentals and vocabulary: межгосударственный стандарт ГОСТ ISO 9000-2011 / Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации. Москва: Стандартинформ, 2012. 27 с.
17. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Офіційний вісник України. 06.10.2017 р. № 78, С. 7. Ст. 2392. Код акта 87438/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print1511442813317168>.
18. EMT 2009 expert group: Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication (updated 5 May 2017). URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competences_translators_en.pdf.
19. Мацюк О.О. Формування професійних компетенцій майбутніх перекладачів. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2016. С. 86–91.
20. Пустовіт Л.О. та ін. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень. К.: Довіра, 2000. 1017 с.
21. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: наказ Міністра оборони України від 20.07.2015 р. № 346. Офіційний вісник України. 2015 р. № 87. С. 132. Ст. 2911. Код акта 79163/2015.
22. Про вдосконалення підготовки офіцерських кадрів тактичного рівня та сержантського (старшинського) складу у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів: наказ Міністра оборони України від 25.04.2016 № 216. К., 2016. 27 с.
23. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? М.: Готика, 1999. 176 с.
24. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти (Затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2017 № 1648). К., 2017. 32 с.
25. Захарченко В.М., Луговий В.І., Рашкевич Ю.М., Таланова Ж.В. Розроблення освітніх програм: методичні рекомендації / за ред. В.Г. Кременя. К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
26. Черних Ю.О., Черних О.Б. Професійні стандарти військових фахівців: сутність, перспективи створення та використання. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. №. 49. С. 261–269.
27. Янковець А.В. Підготовка майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2005. 190 с.
28. Підручна З.Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2009. 172 с.

Анотация

В. БАЛАБІН. ВИДИ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕКЛАДАЧА

Автор аналізує основні види компетентностей військового перекладача та представляє їх як систему зі складною ієрархічною структурою, що містить системоутворюючі параметри класифікації – рівні, складники, види, підвиди та елементи компетентностей.

Ключові слова: перекладознавство, військовий переклад, теорія військового перекладу, військовий перекладач, компетентність, види компетентностей.

Аннотация

В. БАЛАБИН. ВИДЫ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВОЕННОГО ПЕРЕВОДЧИКА

Автор анализирует основные виды компетентностей военного переводчика, представляя их в качестве системы со сложной иерархической структурой, содержащей системообразующие параметры классификации – уровни, составляющие, виды, подвиды и элементы компетентностей.

Ключевые слова: переводоведение, военный перевод, теория военного перевода, военный переводчик, компетентность, виды компетентностей.

Summary

V. BALABIN. TYPES OF COMPETENCIES OF THE MILITARY INTERPRETER

The author analyzes the main types of competencies of the military interpreter, presenting them as a system with a complex hierarchical structure containing system-forming parameters of classification – levels, components, types, subtypes and elements of competencies.

Key words: translation studies, military translation, theory of military translation, military interpreter, competence, types of competences.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Харківського національного
університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба*

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-РЕАЛІЙ

В умовах зростання міжнародного співробітництва України за останні 27 років у різних сферах міжкультурної взаємодії відбулося помітне збільшення різних текстів і матеріалів, що містять терміни-реалії, які мають водночас номінативно-сигніфікативну функцію і відрізняються своїми особливими культурно-історичними рисами. Можливе ігнорування цих особливостей ускладнює культурно зумовлене сприйняття іншомовних текстів. Будучи результатом своєрідного симбіозу двох абсолютно різних феноменів мови – термінів і реалій, терміни-реалії є особливо складними для перекладу. Однак на відміну від термінів і реалій, терміни-реалії як самостійне явище не отримали всебічної уваги у вітчизняному перекладознавстві. Досі залишаються недостатньо з'ясованими сутність, зміст та особливості перекладу цієї категорії лексики, хоча вона становить складну перекладацьку проблему, зокрема у юридичних та військових текстах.

У рамках цієї статті ми спробуємо дати визначення поняттю «термін-реалія», розглянувши його спільні риси з термінами і реаліями, а також зазначивши його відмінності. Крім того, ми розглянемо найпоширеніші в перекладацькій практиці прийоми перекладу термінів-реалій, зумовлені як лінгвістичними, так і прагматичними факторами. Отримані результати і висновки можуть мати практичне значення під час розробки навчальних курсів спеціального перекладу, а також для створення навчальних посібників з відповідної термінології англійської та української мов.

Термін як перекладацька проблема досить давно перебуває у центрі уваги перекладознавства. Особливу важливість адекватного перекладу спеціальної термінології відзначали такі радянські перекладознавці, як Я.І. Рецкер [8], Л.Л. Нелюбін [6], Р.К. Мін'яр-Білоручев [5], Г.Є. Пириков [7].

Різноманітні аспекти дослідження проблеми перекладу термінів українською мовою ґрунтовно висвітлені у наукових працях Е.Ф. Скороходька [9], І.В. Корунця [4], Т.Г. Винниченка [1], Д.І. Квеселевича [3], Ф.А. Циткіної [13]. Однак ці дослідники не приділяли спеціальної уваги вивченню проблеми перекладу термінів-реалій.

Вперше поняття «термін-реалія» увів А.Д. Швейцер (1973), говорячи про позначення лексичних одиниць, які відображають специфічні реалії певної країни, що не мають еквівалентів у мові перекладу [14, с. 253]. Спеціальний аналіз термінів-реалій у лінгвокультурологічному і прагматичному вимірі здійснив російський лінгвіст І.В. Цепков. Хоча він і не наводить однозначного визначення поняття «термін-реалія», в його роботах вірно зазначено багато характерних ознак, властивих цій категорії лексичних одиниць. За його висновком, термін-реалія існує на перетині двох явищ – термінології і реалій. Визначаючи місце цих трьох одиниць у філософській тріаді «загальне» – «одиничне» – «унікальне», І.В. Цепков вважає, що до загального можна віднести термін, унікальною завжди є певна реалія, а одиничним, що існує на перетині перших двох, є шуканий термін-реалія [12, с. 42–43].

З урахуванням сказаного розглянемо тепер спільні та відмінні риси, з одного боку, між термінами і терміна-реаліями, а з іншого – між термінами-реаліями і власне реаліями. По-перше, терміни і терміни-реалії поєднують між собою вимоги щодо точності та однозначності. Це пов'язано із головною функцією цих двох категорій лексичних одиниць – репрезентувати поняття певної спеціальної, професійної галузі знань або сфери діяльності. По-друге, як термін, так і термін-реалія характеризуються прямим співвідношенням між їхньою формою, тобто мовним знаком та денотатом, який вони позначають. По-третє, до термінів та термінів-реалій можна однаково застосовувати критерій системності, за яким основним обґрунтуванням системного характеру термінології визнається системність відносин у плані змісту: місце терміна і терміна-реалії в терміносистемі визначається місцем відповідного поняття в системі понять конкретної галузі знання. Зрештою, терміни-реалії можуть бути представлені так само, як і власне терміни, складними іменниками або словосполученнями чи будь-якою частиною мови. Термінологія традиційно розглядається як сукупність спеціальних найменувань, об'єднаних у терміносистемі, що відображають категоріальний апарат конкретних наук, наукових напрямків, певних галузей знань та сфер діяльності.

Водночас між термінами і терміна-реаліями існують суттєві відмінності, які дають підстави відносити їх до різних категорій лексичних одиниць з огляду на прийоми їхнього відтворення під час перекладу. Точність у вживанні терміну забезпечується, з одного боку, завдяки постійному зв'язку його з денотатом (так звані фіксовані семасіологічні зв'язки), а з іншого – за рахунок зв'язку «термін – іншомовний еквівалент» [5, с. 93]. Що ж стосується терміну-реалії, то тут не простежується вищезгаданий двоканальний зв'язок «термін – денотат» і «термін – еквівалент». Присутній лише зв'язок «термін – денотат», а зв'язок «термін – еквівалент» перекладачеві доводиться вибудовувати штучним шляхом. Таким чином, у практиці перекладу нерідко доводиться стикатися з відсутністю чітко закріплених мовних зв'язків між одиницею тексту оригіналу і одиницею тексту перекладу, що сильно ускладнює роботу перекладача. Тобто основною відмінністю між терміном і терміном-реалією як категоріями перекладознавства є відсутність у мові-реципієнті відповідного денотата під час перекладу терміна-реалії, що висуває особливі вимоги стосовно засобів відтворення їх семантико-стилістичних і функціональних особливостей у мові перекладу. Загалом для термінів-реалій значно менше, ніж для термінів, властива полісемія.

Окрім того, термін на протипагу реаліям і термінам-реаліям зазвичай поширюється з поширенням предмета, найменування якого він є. Отже, від нього не можна вимагати *національної приналежності*, оскільки незалежно від свого походження термін є надбанням всього людства, що користується ним як своєю законною *власністю*. Реалія ж, як власне і термін-реалія, завжди належить народу, у мові і культурному середовищі якого вона народилася. На відміну від термінів реалії проникають в інші мови загально незалежно від безпосереднього знайомства відповідного народу з позначуваними ними об'єктами, частіше з літератури або через канали масової інформації. Крім того, реалії можуть мати міжнародне поширення і вживатися практично так само широко, як і терміни, але тут від останніх їх відрізняє сфера їхнього застосування.

Розглянемо тепер спільне та відмінне між поняттями «реалія» і «термін-реалія». Докладне і науково обґрунтоване перекладознавче визначення реалії, на нашу думку, дала вітчизняна дослідниця Р.П. Зорівчак: «Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплені за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [2, с. 58]. Отже, час створення і локальна співвіднесеність є атрибутами реалій, а такі параметри, як співвіднесеність із ситуацією, предметом і реципієнтом характерні для термінів-реалій. Походження – ще одна відмінність між термінами-реаліями і власне реаліями, оскільки перші утворюються зусиллями фахівців і спеціалістів-практиків конкретної галузі знань, а реалії завдячують своїм походженням побуту певної країни або народу. Окрім того, спираючись на висновки Р.П. Зорівчак, можна стверджувати, що терміни-реалії і реалії по-різному стають загальновідомими: терміни-реалії як назви певних предметів починають часто вживатися з поширенням цих предметів. У науці це зв'язано з процесом обміну науковою інформацією, що стосується власне термінів. Реалії проникають в інші мови завдяки художньому перекладу і засобам масової комунікації [2, с. 69].

Здійснений структурно-семантичний аналіз термінів-реалій засвідчує, з одного боку, певну близькість останніх до таких усталених перекладацьких понять як «термін» і «реалія», а з іншого – вказує на їхню суттєву відмінність і своєрідність як самостійної одиниці перекладу.

Отже, терміни-реалії і власне терміни об'єднують між собою функціональні вимоги, що висуваються стосовно цих категорій лексичних одиниць за такими критеріями, як точність, однозначність, системність, оскільки їхнім основним завданням є репрезентувати поняття певної спеціальної, професійної галузі знань або сфери діяльності. Відмінність термінів-реалій від термінів зумовлена, насамперед, різницею їх смислової структури. Головним і, як правило, єдиним компонентом смислової структури термінів є денотативний план змісту. Однак у переважній більшості термінів-реалій можна виділити, окрім денотативного елементу – себто ядра, яке становить функціональну домінуючу їх змісту, ще й сигніфікативний аспект – тобто сукупність певних конотативних значень, які залежно від конкретного випадку ставатимуть під час перекладу або функціонально субдомінантою змісту термінів-реалій, або факультативними елементами їх змісту, що висуватиме свої вимоги до прийомів їхнього відтворення. Відсутність у мові-реципієнті відповідного денотата під час перекладу терміна-реалії пов'язана із національно своєрідним походженням термінів-реалій, що становить основну споріднену рису між ними і власне реаліями як носіями етнокультурної інформації. Водночас терміни-реалії і власне реалії суттєво різняться між собою як за функціонально-стилістичними, так і за семантичними характеристиками. Терміни-реалії виконують, насамперед, інформативно-логічну функцію мовлення, що зумовлено перевагою денотативного елементу в їх смисловій структурі, де саме денотативний аспект становить функціональну домінуючу змісту термінів-реалій. Сигніфікативний план семантичної структури з його різноманітними конотативними значеннями виступає лише як функціональна субдомінанта змісту або ж взагалі як його факультативний елемент. Реалії ж як такі виконують емотивну та естетичну функції, що зумовлює обмеженість їх вжитку переважно сферою художньої літератури та усного мовлення. У певних умовах денотативна інформація, яку несуть власне реалії, відступає на задній план або майже анулюється, поступаючись інформації конотативній, зокрема національно-культурній, локальній. Між конотативним і денотативним значенням реалії, як і будь-якої іншої лексеми, не існує непрохідної межі. Можливий перехід денотативного значення реалії на конотативний рівень (зокрема, під час тропізації) або паралелізм конотативного і денотативного значень.

На підставі здійсненого аналізу можна запропонувати таке визначення: терміни-реалії – це моно- або полілексемні одиниці спеціальної (наукової, технічної, військової тощо) мови, що створюються і вживаються для точного позначення спеціальних понять і спеціальних предметів, властивих лише конкретній культурі на певному історичному етапі.

З огляду на описану вище специфіку термінів-реалій як проблему перекладу можна виділити такі способи їхнього перекладу українською мовою: калькування, функціонально тотожна заміна, описовий переклад, транслітерація/транскрипція.

Спираючись на статистичне дослідження корпусу спеціальних текстів обсягом понад 5 000 сторінок у німецько-англійсько-російській комбінації мов, І.В. Цепков дійшов такого висновку щодо частотності використання прийомів перекладу під час передачі термінів-реалій: калькування складало понад 42% від загальної кількості всіх проаналізованих ним способів перекладу термінів-реалій, адекватна заміна – близько 24%, описовий переклад – 10%, а транслітерація/транскрипція – близько 2% [11, с. 23].

Розглянемо кожен з цих прийомів докладніше. Під час використання калькування складові частини лексичної одиниці (морфеми або лексеми стійкого сполучення) замінюються їх буквальними відповідниками у мові перекладу. По суті це буквальный переклад:

High Court of England and Wales – Високий суд Англії та Уельсу;
Miranda rule/Miranda warning – правило Міранди;

Grandfather clause – дідушева обмовка, тобто заборона на введення змін, що погіршують визначені умови надходження іноземних інвестицій. Історично цей термін-реалія пов'язаний з положеннями конституцій семи південних штатів після Громадянської війни, які звільняли осіб, що володіли правом голосу до 1867 р., та їх нащадків від освітнього і майнового цензу, обов'язкових для інших виборців. Ці статті, дискримінаційні щодо негритянського населення, були скасовані Верховним судом США у 1915 р.

Калькування характеризується високим ступенем механічності. Адекватність використання кальки зумовлена типом тексту, що перекладається, характером цільової аудиторії, а також історичною епохою створення оригіналу і близькістю вихідної і цільової культур. На нашу думку, у практиці перекладу термінів-реалій калькування застосовується найчастіше тому, що цей засіб дозволяє з найбільшою точністю відтворювати не фонеморфологічну зовнішність слів і словосполучень мови-джерела, а саме способи чужого словотвору, якщо йдеться про окреме слово, або структури, якщо йдеться про словосполучення. Водночас важливою умовою використання цього прийому є відповідність калькованого варіанта перекладу нормам цільової мови.

Функціонально тотожна заміна. Реалізація комунікативного завдання оригіналу вимагає забезпечення у перекладі функціональної тотожності. Розбіжності обсягів понять у мовах нерідко призводять до того, що функціонально тотожними можуть виявитися зовсім інші за своїм словниковим значенням слова або зовсім інші граматичні форми [10, с. 271]. Заміну понять використовують за необхідності замінити вихідне поняття іншим поняттям, керуючись принципом функціональної тотожності. Відбувається це тому, що вихідна мовна одиниця у мові перекладач неспроможна виконати ту саму функцію, яку вона виконувала в мові оригіналу. Перекладач змушений свідомо вдаватися до повної заміни вихідного поняття абсолютно іншим, яке має зовнішню відмінність у контексті тексту, що перекладається, однак виконує абсолютно тотожну функцію і забезпечує передачу всіх компонентів комунікативного завдання вихідного мовного твору. Наприклад, через складність, заплутаність та історичну зумовленість системи англійського права протягом багатьох століть функції кримінального переслідування у Великій Британії здійснювалися через Crown Prosecution Service (в цій країні не було Міністерства юстиції аж до 2007 р.), саме тому цей термін-реалію в спеціальній літературі перекладають як «Королівська служба переслідування». Цікаво, що у публіцистичному дискурсі набагато частіше можна зустріти спрощений і нівельований варіант цього перекладу – «Королівська прокуратура». Ще один яскравий приклад – Law Lords – судові лорди, тобто члени Палати лордів з судовими функціями. Точніший за формою варіант перекладу «лорди-юристи» був би невірним саме за функціональною ознакою.

Описовий переклад полягає у пояснюванні, інтерпретації змісту терміна-реалії, тобто в передачі значення лексичної одиниці за допомогою розгорнутого опису. Перевагою цього прийому є те, що він здатний повністю розкрити сутність явища, позначеного терміном-реалією. Зворотню стороною описового перекладу є його громіздкість, яка може негативно позначитися на якості трансляції [15, с. 155–156]. Наприклад:

Master of the Rolls – начальник судових архівів (титул глави Державного архіву (Record Office), що водночас є фактично головою Апеляційного суду);

Castle doctrine – доктрина про недоторканність житла;

Fruits of the poisonous tree – докази, отримані незаконним шляхом.

Як бачимо, описовий переклад передбачає певний перекладацький компроміс, оскільки у разі збереження суті терміна-реалії втрачається образна основа номінації.

Транслітерація/транскрипція. За своєю суттю цей прийом близький до запозичення іноземного слова. У якості перекладацького еквівалента терміна-реалії використовується його графічно-фонетичне позначення, що відтворюється в перекладі літерами цільової мови. Перевагою транслітерації є її надійність, оскільки перекладач передає лише фонетичну або графічну сторону терміна-реалії, а змістова сторона розкривається через контекст. Недолік такого прийому полягає у механістичній передачі лексичної одиниці, що рідко дозволяє розкрити для реципієнта перекладу зміст нового денотата, який може залишитися або взагалі незрозумілим, або зрозумілим лише через контекст. Подолати цей недолік можна шляхом введення до тексту приміток у дужках або виносках. Наприклад, esquire – есквайр (посадовий титул в Англії та США для мирових суддів, деяких категорій чиновників, адвокатів; особа, що носить цей титул); barrister – баристер (адвокат вищого рангу у Великобританії, який має право виступати у всіх судах, включаючи найвищі); solicitor – соліситор (стряпчий, адвокат, який консулює клієнта, готує справи для баристера і виступає лише у судах нижчої інстанції).

Таким чином, вибір прийомів перекладу термінів-реалій визначається ступенем розбіжності професійних галузей у вихідній і цільовій культурах, а також глибиною взаємопроникнення культур, що контактують між собою. Термін-реалія є результатом переплетіння лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, що впливають на їхню передачу в перекладі. Прагнення мінімізувати під час перекладу втрати в спеціальних текстах зумовлює передачу термінів-реалій відповідно до денотативної моделі, тобто з яскраво вираженою опорою на ситуацію дійсності у вихідній культурі.

Література:

1. Винниченко Т.Г. Характер функционирования терминологической лексики в системе подязыков: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесский нац. ун-т им. И.И. Мечникова. Одесса, 1983. 20 с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
3. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.04; КГУ им. Т.Г. Шевченко. К., 1985. 48 с.

4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця: «Нова Книга», 2003. 448 с.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. М.: Воениздат, 1980. 237 с.
6. Нелюбин Л.Л., Дормидонтов А.А., Васильченко А.А. Английский язык: учебник военного перевода: общий курс / под ред. Л.Л. Нелюбина. М.: Воениздат, 1981. 380 с.
7. Пыриков Е.Г. Коммуникативные аспекты перевода и терминология: методическое пособие. М.: Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации, 1992. 128 с.
8. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингвистической теории перевода. 3-е изд., стереотип. М.: Р. Валент, 2007. 244 с.
9. Скороходько Е.Ф. Питання перекладу науково-технічної літератури. К., 1963. 68 с.
10. Стрелковский Г.М., Ветлов Н.П., Филимонов А.М. Немецкий язык: учебник военного перевода / под ред. Г.М. Стрелковского. М.: Воениздат, 1973. 608 с.
11. Цепков И.В. Лингвокультурологические и прагматические факторы перевода терминов-реалий: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20; Московский государственный лингвистический университет. М., 2015. 29 с.
12. Цепков И.В. Терминоведческие основания выделения терминов-реалий и способы их перевода. Вестник МГЛУ. М.: МГЛУ, 2013. Вып. 19 (679). С. 32–52.
13. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). Львов, 1988. 157 с.
14. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. М.: Воениздат, 1973. 280 с.
15. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / отв. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. М.: Эдиториал УРСС, 2009. 216 с.

Анотація

Г. ГОНЧАРОВ. ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-РЕАЛІЙ

У статті розглядаються сутність, зміст і особливості перекладу термінів-реалій з англійської мови українською. Автор з'ясовує спільні та відмінні риси між поняттям «термін-реалія», з одного боку, і поняттями «термін» і «реалія», з іншого. За підсумками аналізу автор пропонує власне визначення поняття «термін-реалія».

Ключові слова: термін-реалія, термінознавство, термін, функція терміна, значення, переклад.

Аннотация

Г. ГОНЧАРОВ. К ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕВОДА АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕРМИНОВ-РЕАЛИЙ

В статье рассматриваются сущность, содержание и особенности перевода терминов-реалий с английского языка на украинский. Автор выясняет общие и отличительные черты между понятием «термин-реалия», с одной стороны, и понятиями «термин» и «реалия», с другой. По итогам анализа автор формулирует собственное определение понятия «термин-реалия».

Ключевые слова: термин-реалия, терминоведение, термин, функция термина, значение, перевод.

Summary

G. GONCHAROV. CONCERNING THE TRANSLATION OF ENGLISH CULTURE-SPECIFIC TERMS

The paper is concerned with the scope and content of English culture-specific terms, and highlights the most frequent techniques used in translating such terms from English into Ukrainian. The author identifies both common and distinguishing features between “culture-specific terms”, on the one hand, and the concepts “term” and “culturally bound words”, on the other. Based on his analysis, the author provides his own definition of the concept “culture-specific term”.

Key words: culture-specific term, terminology, term, term function, content, translation.

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION ISSUES (ON THE EXAMPLE OF THE CARTOON “CARS”, (PART 1) TRANSLATION)

Topicality. Translation is, on the one hand, a product of inter-literary communication, and, on the other – a special cognitive mediator between two languages, an important source of cultural information, which largely determines and defines the directions of intercultural communication. According to modern scholars, translation is primarily a “process of constant mutual interpretation of signs” [1, p. 45]. Culture is a consequence of the interpretation of the system of signs, and intercultural communication represents the interconnection of the signs of different cultures. In the cognitive area, translation serves as the primary and central aspect of intercultural communication, tangent to many spheres of human life. It plays an important role in the cognitive ability of man, that is, the totality of mechanisms that provide the creation of an integrating base that associates the cognitive structures of the languages involved in the translation. It activates linguistic influences and interactions which stimulate linguistic shifts, that are especially noticeable in lexical composition, which are replenished with toponyms and anthroponyms, real-world words borrowed from other ethnic cultures. With the help of translation, the languages are in contact, they mutually enrich and change.

The **objective** of this paper is to discuss the problem of cultural differences and cultural aspects in a literary, namely cartoon, discourse as well as the ways of its translation by means of some specific strategies.

Literature review. It is worth noting that numerous foreign studies devoted to intercultural communication and translation are marked by a clear focus on communicative strategies. Such an approach reveals that a number of regularities that influence the creation of an adequate communicative situation in the translation sphere depend primarily on the specifics of the reproduced text. The translation of texts representing a particular national culture affects not only the language they are translated from, but also the recipient culture itself. The interaction of two national cultures, mediated by the translator, is always a compromise, especially for one of them, within which the first creation was born [3, p. 64]. After all, during the translation it is impossible to avoid a transformation, sometimes a radical change that changes the cultural and historical background of the material being translated. However, such a transformation must be plausible, appropriate and consistent, since inappropriateness, inconsistency of cultural shifts distorts the work, distorting the reader’s perception of the author’s image and his intentions.

Results and discussion. As an example of such kind transformation, we carried out an analysis of the translation of the American cartoon “Cars” (part 1), which was released in 2006. This is an animated film, presented by the Walt Disney Studio and made by the Pixar studio. The film takes place in a world inhabited by anthropomorphic automobiles and other vehicles. The main character here is Lightning McQueen – a young promising and highly self-assured racing car, taking part in competition for the prestigious prize, the Piston Cup. In a hurry to the final race, he gets to a small village, Radiator Springs, where accidentally spoils the main road. The angry inhabitants of Radiator Springs decide to imprison the Lightning and not let him go until he repairs the damaged road. At first, Lightning treats the inhabitants of the town with contempt, but over time he begins to understand them, finds new friends and even shows sympathy for the local pretty car Sally. He also finds out that Radiator Springs’ Mayor, Doc, used to be a famous rider and the owner of three Piston Cups. Doc gives McQueen some advice on driving techniques. Lightning arrives in California and compete with his rivals: King of Races and the eternal silver winner Chick Hicks. The cup was won by Chick, but the glitter came to McQueen. With his help life has returned to Radiator Springs.

The analysis showed that the lexical level in the cartoon revealed mostly simple, understandable for children lexical units that do not cause difficulties in perception. Lexical content of the cartoon is an important factor and should correspond the peculiarities of child development. There were no discrepancies in translation that would have had an effect on the semantic content of the text.

Particular attention should be paid to the translation of the proper names – names, geographical names, and the names of different organizations. Their interpretation was carried out in several ways. First, with the help of the transcription method: *Doc Hudson* – Док Гадсон, *Sally* – Салли, *Mac* – Мак, *Chick Hicks* – Шик Гикс, *Luigi* – Луиджі, *Guido* – Гвідо, *Ramone* – Рамон, *Flo* – Фло, *Lizzie* – Ліззі. *Harv* – Гарв. Secondly, by word-for word translation: *Lightning McQueen* – Блискавка МакКвін, *The King* – Король, *Sarge* – Сержант, *Sheriff* – Шериф, *Mrs. The King* – Пани Король, *Not Chuck* – Не Чак, *Piston Cup* – Кубок Великого Поршня.

Translations-adaptations give a special color to the interpretation. For example, the name of one of the characters, Mater. This is a towmater vehicle, therefore, as he himself explains “it’s like a towmater, only without tow”. In the translation – Сирник – Буксирник). Mater is a very funny character, with a lot of jokes, as if he has eaten cheese, as people say about cheerful in the target language of the translation. Another character, Fillmore (Хіпак), is a fan of Jimmy Hendrix and an expert on organic fuel practicing car yoga. The name of the main sponsor, Dinoco, was translated «Дайношось», the name, clearly defining its functions to the target audience.

The principle of consonance is also used in the translation of the names of the commentators of the competition – Боб Картер and Дарел Кардан (originally Bob Cutlass and Darrel Cartrip). The literal translation of “cutlass” is a spade, and “cartrip” is a car journey. But such a literal translation of names would hardly fit into the commentators, and would be uncomfortable when uttered.

The name of the town where McQueen unexpectedly finds himself is translated as Радіаторний Рай (Radiator Springs). Repetition of the sound “p” in the target language for three times contributes to the effect of the sound of the name, as well as it is associated with the sounds vehicles make. And the very name of the cartoon in translation has been adapted. The original title “Cars” is changed into «Тачки». *Cars* in its usage and emotional coloring is a more neutral word than *мачки*, which is more conversational.

The cartoon is also abundant in terminology and professional jargonisms of racing and auto mechanics. Used literally, they help to create the auto-environment effect. For example:

While everyone else heads into the pits, McQueen stays out to take the lead. – Усі роблять технічні зупинки, а МакКвін тим часом виходить у лідери.

Don't take me out, coach. I can still race! – Не знімайте мене з траси – я у нормі!

He's not pitting. – МакКвін їде без зупинки.

Three cars are tied for the season points lead heading into the final race of the season. – Три учасники вийшли з однаковими очками на цей фінальний заїзд.

And the winner of the race will win the season title and The Piston Cup. – І переможець цього сезону здобуде титул чемпіона та Кубок Великого Поршня.

Used in figurative meaning, this terminology helps to create a humorous effect. For example:

Get your antenna balls here! – Смажені антени! Солідол!

Bob, my oil pressure's through the roof right now. If this gets more exciting, they're gonna have to tow me outta the booth. – Боб, у мене аж тиск оливи зашкалює. Ще трохи і доведеться тягти мене з будки коментатора буксиром.

Rust-eze Medicated Bumper Ointment – бамперна мазь «Іржопхан»

Three cars – one champion! – Велика трійка – за кубок бійка!

The film has even got a humorous translation of a verse:

<i>Winter is a grand old time</i>	<i>Зима – пора для волі</i>
<i>Of this there are no ifs or buts.</i>	<i>Шинами кригу ялозити</i>
<i>But remember all that salt & grime<...></i>	<i>Та повно на трасах солі</i>
<i>Can rust your bolt and freeze your guts.</i>	<i>І можна болта приморозити.</i>

There is a large number of pragmatic idioms in “Cars”. Actually, pragmatic idioms – full or elliptic state expressions that are used in certain situations of communication, the meanings of which are sometimes not deduced directly from the content of the sentence – are typical of most of languages. They are used in direct speech acts, the propositional and illocutionary content of which does not coincide. Translators need to know such pragmatic idioms for their exact identification, in order not to take them in their direct meaning. So, as in the case of other idioms, the main difficulty of translating pragmatic idioms is the correct identification of them as pragmatic idioms. Like ordinary idioms, pragmatic idioms in different languages may or may not coincide in content. Particular difficulty in translating is with the latter, since the sentences expressed in different languages are completely or substantially different in the lexical composition and structure [1, p. 127]. Below we present the most commonly used pragmatic idioms from the cartoon:

Holy shoot! – Ідіть-калатіть!

Whoa, whoa, whoa! – Гей, гей, гей!

Morning! – Підійом!

Cool! – Кльово!

To not to – Ну шоб не той

Dad-gum! – Давай!

Shoot! – Е, тю.

Ignore him – Та ну його.

Well – Ну

Okay-dokey – Окей-хокей!

Yeah! – Так, ага, авжеж, еге.

No, no, no, no, no. – Ойойойойой!

Oh man, that's just great! – Ох, а хай же ж тобі грець!

Honey, please. – Годі, цить.

Tropes of the original text are rendered in several ways. We have found cases where the metaphor was rendered with the help of the same, literal metaphor. For example:

Chick thought this was his year, Bob, his chance to finally emerge from the King's shadow. – Цього року Шук мав надію стати першим і прагнув нарешті вийти з тіні Короля.

In other cases, which are the majority, the original idiom of the target language which corresponds to the situation was used. For example:

That's a short-term gain, long-term loss, but it's sure working for him. – Кажуть, на старій шині далеко не заїдеш, однак МакКвіна це ніби й не стосується.

Oh he's got it in the bag. Call in the dogs and put out the fire! We're gonna crown us a new champion. – Це повна перемога. Ховай магнітоли і гаси фарію. Маємо нового чемпіона.

Dinoco's golden boy – зірка Дайношось.

What in the blue blazes? – Що за вихляси?

The sixties weren't good to you, were they? – А ти мабуть окурився, хінак.

Colloquiality in different languages is rendered in different ways. In the English version, this is a distortion of grammatical constructions, in Ukrainian – the addition of particles and exclamations.

Boy, I was wondering when you was gonna wake up. – Тю, а я оце думав, ну коли ж ти прокинешся?

In the discourse under investigation, cases of antonymic translation were often encountered. Within the context of antonymic translation, the unit of the original language may be replaced not only by the exact opposite unit of the language of translation, but also by other words and phrases expressing the opposite opinion [2, p. 328]. Antonymic translation is not compulsory and the choice of its use depends on the interpreter's desire, but there are situations where the antonymic translation sounds more natural.

No, I know your name. Is your name Mater too? – Ну, я знаю хто ти. Ти теж Сурник, еге?

No, I know his type. Racecar. That's the last thing this town needs. – Знаю я таких Гонциків. Ні до чого він не здатний.

I am so not taking you to dinner. – Про здибанку можеш забути.

While translating parallel structures, simplification is used to make speech more natural.

You start there where the road begins, you finish down there where the road ends. – Старт там, де початок дороги, кінець – де вона закінчується.

One of the important aspects of the translation was the adaptation of the original to the realias of the language of translation. Here are some examples.

I met this car from Swampscott, he was so rusty, he didn't even cast a shadow. – Я знав колись одну Ладу, таку іржаву, що й тіні не кидала.

Boy, you should heard me on Giddy-up, Oom Papa Mow Mow. – Ой, як я колись висвистував: «Ой чорна я си чорна, чорнявая циганка».

Boy, I tell you what, I bet even the roads on the moon ain't this smooth. – Пождіть, я скажу. У самому Києві нема таких доріг.

It was folklore adaptations that brought the movie to popularity in Ukraine.

Conclusions. Translation is often regarded with suspicion because it inevitably domesticates foreign texts, inscribing them with linguistic and cultural values that are intelligible to specific domestic constituencies [4, p. 67]. This process of inscription moderates every step of the production, circulation, and reception of the translation. It is initiated by the very choice of a foreign text to translate, always an exclusion of other foreign texts and literatures, which answers to particular nationally-biased interests. It continues most forcefully in the development of a translation strategy that rewrites the foreign text in domestic dialects and discourses, always a choice of certain domestic values to the exclusion of others. And it is even more complicated because of the diverse forms in which the translation is rendered, producing cultural and political effects that may vary with different institutional contexts and social positions.

References:

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода : лингвистические аспекты. М.: Высшая школа, 1990. 250 с.
2. Schäffner C. Translation as intercultural communication. Contact as conflict. Translation as intercultural communication. Selected Papers from the EST Congress, Prague. September 1995. Vol. 20. P 325–337.
3. Thomson-Wohlgemuth, G. Children's Literature and its Translation. An Overview. University of Surrey, School of Language and International Studies, 1998. 151 p.
4. Venuti L. The Scandals of Translation. Towards an Ethics of Difference. London: Routledge, 1998. 210 p.

Summary

N. ZHORNIK. INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION ISSUES (ON THE EXAMPLE OF THE CARTOON “CARS”, (PART 1) TRANSLATION)

The article deals with the issue of intercultural communication and translation on the example of the cartoon “Cars”, part 1. The focus is on strategies used to reproduce cultural peculiarities through translation. The analysis showed that lexical units were reproduced through a specific approach to the proper names, adaptation and antonymic translation.

Key words: translation, intercultural communication, translation transformations, antonymic translation, translation realias.

Анотація

**Н. ЖОРНЯК. МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ І ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ
(НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ МУЛЬТФІЛЬМУ «ТАЧКИ», Ч. 1)**

У статті розглядається питання міжкультурного спілкування та перекладу на прикладі мультфільму «Тачки», ч. 1. Основна увага зосереджена на стратегіях, які використовуються для відтворення культурних особливостей шляхом перекладу. Аналіз показав, що лексичні одиниці відтворювалися за допомогою своєрідного підходу до власних імен, адаптації та антонімічного перекладу.

Ключові слова: переклад, міжкультурна комунікація, перекладацькі трансформації, антонімічний переклад, перекладацькі реалії.

Аннотация

**Н. ЖОРНЯК. МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА
(НА ПРИМЕРЕ ПЕРЕВОДА МУЛЬТФИЛЬМА «ТАЧКИ», Ч. 1)**

В статье рассматривается вопрос межкультурного общения и перевода на примере мультфильма «Тачки», ч. 1. Основное внимание сосредоточено на стратегиях, используемых для воспроизведения культурных особенностей путем перевода. Анализ показал, что лексические единицы воспроизводились с помощью своеобразного подхода к собственным именам, адаптации и антонимического перевода.

Ключевые слова: перевод, межкультурная коммуникация, переводческие трансформации, антонимический перевод, реалии перевода.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії, практики
та перекладу
німецької мови
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

старший викладач кафедри теорії,
практики та перекладу
німецької мови
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

ВЗАЄМОДІЯ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ З ОНОМАСТИКОНОМ

Фразеологічна семантика зумовлюється характером участі та взаємодії компонентів у створенні цілісного узагальнено-образного фразеологічного значення. Загальноновизнаною є думка, що при переосмисленні вільного словосполучення слова, які до нього входять, деактуалізуються у семантичному відношенні, втрачаючи при цьому предметну направленість та здатність розбиватися на диференційно семантичні ознаки (В.П. Жуков, М.А. Леонідова, Л.М. Пінковська, М.Ф. Аліференко).

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю подальшого вивчення лексико-фразеологічного складу порівнюваних мов та розглянути його взаємодію з ономастикомом. Предметом дослідження ми обрали німецькі та українські фразеологізми, які містять ономастичний компонент. Отже, мета статті полягає у тому, щоб вивчити і пояснити численні проблеми, що виникають при перекладі фразеологізмів з ономастичним компонентом сучасної німецької мови. Помилки, які трапляються у текстах перекладів, свідчать про те, що проблема досліджена недостатньо.

«Процес становлення фразеологічної одиниці характеризується не лише перенесенням найменування, а й глобальними зрушеннями у семантичній структурі, лексичному значенні компонентів, внаслідок чого відбувається докорінна перебудова відповідних сем, <...> виникає фразеологічне значення, в основі якого лежить <...> поняття» [1, с. 94-95].

Своєрідність досліджуваних у запропонованій статті фразеологічних одиниць (далі – ФО) полягає насамперед у дещо іншому механізмі фразеологізації у порівнянні з фразеологічними одиницями, які не містять ономастичного компонента, оскільки головна роль тут, безсумнівно, відведена онімам, які беруть участь у формуванні експресивно-емоційного забарвлення зворотів.

Механізм перетворення власної назви у складі фразеологічної одиниці досліджували Г.П. Манушкіна, Т.Н. Кондратьєва, Р.І. Охштат, А.В. Парій, М.А. Леонідова, М.П. Пасік, Cs. Földes та інші. Р.І. Охштат зробив висновок, що «будучи іменем-символом, власна назва зберігає конкретні ознаки власноіменності, <...>, оскільки у пам'яті кожного носія мови заковдані структурні ознаки ономастикона цієї мови, що дає можливість сегментувати та впізнавати оніми у мовленнєвому потоці» [2, с. 174].

Виходячи з постулатів А.М. Кравчука [3, с. 150-155], можна стверджувати, що потрапляючи до складу фразеологічної одиниці власна назва не може у семантичному плані повністю розірвати усі свої зв'язки з інтенціональними (значення слова як одиниці мови, парадигматики) та екстенціональними (значення слова як одиниці мовленнєвого вжитку) семами. Як з мови, так і з конкретного тексту власна назва може переносити ознаки у фразеологічну одиницю. Ці ознаки є визначальними у формуванні семантики фразеологічної одиниці, компонентом якої є власна назва, вони стають представником об'єкта та передають закладену у ньому інформацію за допомогою його фонетичного оформлення. При входженні до складу фразеологічної одиниці онім активізує здебільшого одну з інтенціональних або екстенціональних сем, яка стає мотивуючою ланкою семантики фразеологізму. Ойконім «Rom», наприклад, у системі мови має значення «назви міста», у мовленні він може реалізуватися в одному з екстенціональних значень «місто, яке є релігійним центром», «місто, в якому знаходиться резиденція папи», «місто, яке є центром християнського і античного світу», «місто, побувати в якому, є святою обов'язок кожного католика». Виходячи з таких конкретних характеристик ойконіма відбувається перехід власної назви у символічну і фразеологізація наступних виразів: *Es führen viele Wege nach Rom* [4, с. 211] – усі дороги ведуть до Риму; є багато можливостей досягти мети; *Rom hat gesprochen, die Sache ist erledigt* [5, с. 170] – ірон. Рим сказав своє слово, усе вирішено остаточною; *Zustände wie im alten Rom* [11, с. 843] – розм. ірон. «ну і порядку!»; *Wo der Papst ist, da ist Rom* [5, с. 211] – де Папа римський, там і Рим; *Er war in Rom und hat den Papst nicht gesehen* [5 с. 96] – був у Римі, а Папу не бачив, (головного не побачив); *den Papst nach Rom führen* [6, с. 1141] – робити марну справу; *auf*

dem Messer kann man nach Rom reiten [5, с. 20] – цим ножем не різати, а цвяхи забивати; *In Rom tu, wie Rom tut* [5, с. 129] – між вовками по вовчому і виї. *Man könnte nach Rom gehen und wiederkommen* [6, с. 1252] – можна було б ніти в Рим та повернутися назад (занадто довго); *Schritt nach Schritt kommt man nach Rom* [6, с. 211] – крок за кроком прийдеш у Рим (поступово досягнеш мету); *Ablas nach Rom tragen* [6, с. 404] – (везти у Рим відпущення гріхів) – робити непотрібну справу. *Rom ist nicht an einem Tag erbaut* [4, с. 211] – Київ не відразу збудований, враз нічого не робиться.

Власна назва є найбільш конкретною і найбільш абстрактною мовною категорією. Ознака конкретності очевидна у випадку, коли домінує називна функція, тобто, якщо власна назва кого-небудь або що-небудь ідентифікує. Ознака абстрактності стає очевидною у випадку, коли власна назва не позначає певний конкретний денотат, а може належати до будь-яких членів певної категорії, групи істот. Саме цей дуалізм і є типовою характеристикою власної назви. Яка ознака власне буде реалізована, залежить від ситуації, мовного контексту, намірів мовця [7, с. 14].

Дуалістичність природи власної назви визначає два основних шляхи у процесі становлення власної назви, тобто у процесі переходу власної назви у «вторинний стан». Перший напрямок пов'язаний з функцією позначення конкретного індивіда, у цьому випадку конкретні засади домінують над абстрактними, власна назва співвідноситься з конкретним суб'єктом чи об'єктом, адже конкретність ґрунтується на безпосередньому зв'язку у свідомості певної назви з враженням про історичну особу чи літературного героя, уявленням, запозиченням з книг, розповідей очевидців та інших джерел. Ця конкретність і міцність зв'язку між іменем і відомою особою чи географічним об'єктом призводить до узагальнення імені та його вживання у переносному значенні. Розглядаючи антропоніми у складі німецьких ФО, Н.П. Щербань підкреслює, що «узагальнення конкретного власного імені перетворює його у своєрідний символ, змістом якого може бути все життя названої особи, риси характеру і зовнішності, її вчинки, погляди, становище у суспільстві» [8, с. 74]. При конкретному вживанні «у нас виникає не просто уявлення про окрему людину, а ще й уявлення про ознаки певної людини» [9, с. 83]. Порівняймо: *ein Solomonisches Urteil* [9, с. 19] – Соломонове рішення, (справедливе, мудре рішення); *Herkulische Kräfte* [9, с. 296] – Геркулесова сила, тощо.

Зауважимо, що власна назва, яка належить одному і тому ж індивіду чи об'єкту, іноді набуває різного символічного змісту. Як приклад розглянемо ФО з компонентом «Berliner». На основі конкретних характеристик цього топоніма (найбільше місто Німеччини, столиця Німеччини, місто де полюбляють пити пиво) відбувається перехід власної назви у символічну, а, отже, і фразеологізація таких виразів: *ein Berliner Kind* [10, 133] – *уродженець Берліна*; *Berliner Zimmer* [10, 133] – *велика прохідна кімната з одним вікном*; *Berliner Weiße* [10, 72] – *світле берлінське пиво (улюблений напій берлінців)*; *eine (echte) Berliner Pflanze* [10, 133] – *розм. вона берлінської заправки!* (про енергійну дівчину); *Berliner Blau* [10, 133] – *берлінська лазур (фарба), перен. синці, побої*; *die Berliner Ecke* [10, 133] – *берлінський виступ, піз*; *Berliner Schnauze* [10, 133] – *берлінський діалект; jemand hat eine Berliner Schnauze* [10, 133] – *хтось типовий берлінець, за словом у кишеню не полізе*; *die deftige Berliner Lippe* [10, 133] – *грубе, повне гумору берлінське просторіччя*; *Berliner Ofen* [10, 133] – *велика кахельна піч, яка зберігає тепло*.

В основі другого шляху переходу онімів у символічні апелюючи лежить абстрактна природа власної назви, яка домінує над конкретною. Власна назва не має конкретного прототипу і виступає у своєму загально-категоріальному значенні як «ім'я загалом», яке може бути співвіднесеним з будь-якою особою і використовуватися у ролі експресивного субститута, контекстуального синоніма до слів «чоловік», «жінка», «дитина», «річка», «місто», «предмет», «цей», «той», «інший» і т. д. Наприклад: *dummer Hans* [7, с. 14] – *дурний чоловік*; *faule Grete* [7, с. 9] – *лінива дівчина*; *ein langweiliger Peter* [7, с. 17] – *нудна людина*; (*Nachbarin*) *Grete und Bete* [5, с. 280] – *зневажл. якись там сусідки*; *Begrüßgustav* – *швейцар*; *Tiefheini* – *психолог*; *getreuer Eckart* [7, с. 98] – *вірний відданий друг*; *fern von Madrid* [11, с. 200] – *далеко від справжніх подій*.

Послаблення семантики, властивої власній назві як мовній одиниці здійснюється внаслідок введення інших компонентів, більш виразних у плані мотивації фразеологічного змісту. У фразеологічних одиницях такого типу мовне значення може абстрагуватися до невизначеного дейктичного «хтось». На вживання певних імен у процесі мовлення впливає ряд чинників: фонетичний, історичний та літературний чинники, а особливо чинник частотності вживання оніма. Наразі найбільш поширеними у сучасній німецькій мові у складі ФО є чоловічі імена *Hans*, *Heinrich*, *Peter*, *Oskar*, а також жіночі імена *Grete*, *Trine*, *Liese*. На символічному використанні цих власних імен базуються такі ФО: *Hans im Glück* – *щасливчик*; *dumme Triene* – *дурна жінка*; *frech wie Oskar* – *нахаба з нахаб*; *lahmer Heini* – *маруда, легкодуха людина*; *trockener Peter* – *сухар (про людину)*; *fliegendes Gretchen* – *розм. стюардеса*; *fleißiges Lieschen* – *старанна дівчина*.

В усіх розглянутих ФО власна назва має нульове значення, і все фразеологічне навантаження падає на інший компонент фразеологічної одиниці. Це можна пояснити тим, що слова-компоненти у складі фразеологізму семантично розчинені у його загальному значенні. Основними чинниками, які сприяють семантичному перетворенню власної назви у складі ФО є асоціації за подібністю та асоціації за відмінністю. На асоціаціях за подібністю базуються такі способи переосмислення як метафора та порівняння. Перенос здійснюється з **особи на предмет**: *die flotte Lotte* – *м'ясорубка, соковижималка*; *der alte Gottfried* – *домашня сукня*; з **особи на особу**: *dummer August* – *клоун, блазень*; *technischer Fritze* – *розм. техник*; з **неістоти на неістоту**: *schwedische Gardinen* – *в'язниця*; *Marathonverhandlungen* – *довготривалі, затяжні переговори*; з **істоти на особу**: *Schmusekatze* – *Цукор Медович, підлесник*.

Для метафори, як і для порівняння, міра подібності не є суттєвим фактором: аналогія може бути як поверховою, випадковою, так і глибокою.

Г.П. Манушкіна, наприклад, виділяє *вибіркову метафоризацію* і доводить це на прикладі оніма *Joseph*. Вона розглядає його як одиничний денотат у структурі ФО *der keusche Joseph*, де він реалізує лише одну ознаку «цнотливість». Якщо ж переосмислення охоплює весь зворот, то є підстави говорити про глобальну метафоризацію [12, с. 16]: *Sodom und Gomorra – розпуста, безлад, хаос*.

Якщо при метафоризації різні характеристики співвідносяться з власною назвою або її похідними, вміщуються в одному словесному знаку, то при порівнянні характеристика та її носій (узагальнений образ або знак-символ) представлені окремо: *arm wie Lazarus – бідний як церковна миша; alt wie Methusalem – старий як Мафусаїл, дуже старий, на схилі віку*.

Порівняння і метафора є потенційно співвідносними у плані мисленевого процесу: порівняння базується на метафорі, а метафора входить до складу порівняльної конструкції, впливаючи певним чином на її семантику. Основними критеріями їхнього розмежування, на думку вчених [13, с. 4-5], є: 1) порівняння має чітко окреслену структуру, метафора не підлягає точному компонентному аналізу; 2) результатом порівняння не є єдиний семантичний комплекс, процес метафоризації передбачає виникнення нового семантичного значення. Метафора є лаконічною і скорочує висловлювання, а порівняння поширює його.

В основі асоціації за суміжністю лежать такі способи переосмислення як метонімія та синекдоха. До ФО метонімічного характеру можемо віднести звороти, утворені шляхом перенесення імені особи на утворений нею предмет/ продукт: *einen Knigge verschaffen – рекомендувати кому-небудь познайомитися з правилами хорошого тону. A von Knigge – автор відомої у свій час книги про правила хорошого тону (18 ст.); keinen Duden im Blut haben – писати з помилками. Маємо змогу виокремити декілька асоціативних ліній метонімічного фразетворення: час: *seit Adams Zeiten – з часів Адама, з сивої давнини; простір: j-n auf den Bocksberg wünschen – послати кого-небудь до дідька; дія, стан: den flotten Gustav haben – евф. мати пронос*.*

У межах метонімічних зворотів виділяють синекдохічні ФО, семантика яких сформувалася з урахуванням кількісних співвідношень між тим, з чого переносять найменування і тим, на що його переносять. Пропонуємо найбільш поширені типи синекдохічних перенесень: **ціле – частина**: *schöder Mammou – презрений метал (гроші, золото); частина – ціле: Pegasus im Joche – ярмо (про поезію, яка використовувалась не за призначенням); антономастичний тип перенесень (власна назва – загальна назва): Hans und Grete – хлопець та дівчина*.

Таким чином, суміжність відбивається як зв'язок – просторовий, часовий; різного роду логічна дотичність між поняттями предмета, ознаки, дії, стану, кількості, зв'язку, відношень, походження, незалежності і т.п.

Отже, функціонуючи у мовленні, власні назви мають потенційну властивість перетворюватися у загальні, що свідчить про безперервну еволюцію, властиву як усім словам мови, так і самій мовній системі загалом. Десемантизовані оніми мають багатий стилістичний потенціал. Вони реалізуються у вигляді контекстуальних значень та додаткових експресивних відтінків, які уможливають більш точну та образну характеристику позначуваного об'єкта, явища, або людини та виражають відношення мовця.

Література:

1. Аліференко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 135 с.
2. Охштат Р.І. Имя собственное как компонент фразеологической единицы и как самостоятельное слово. Труды Самаркандского ГУ им. А. Навои. Нов. Серия. Самарканд, 1972. 174 с.
3. Кравчук А.М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03. Л., 1999. 251 с.
4. Beyer H., Beyer A. Sprichwörterlexikon. Москва: Высшая школа, 1989. 392 с.
5. Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. Вінниця: Нова книга, 2005. 319 с.
6. Röhrich H. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg; Basel; Wien: Herder/ Spektrum, 1995. in 5. Bänden. Bd. 1. 404 S.
7. Földes Cs. Antroponyme als Strukturkomponenten deutscher Phraseologismen// Zeitschrift für germanistische Linguistik/Hrsg. Von H. Henne. Berlin – New York: Walter de Gruyter 1987. 19 S.
8. Щербань Н.П. Антропоніми у складі фразеологічних одиниць (на матеріалі сучасної української мови). Мовознавство. 1974. № 6. С. 74-76.
9. Магазинник Е.В. Поэтика собственных имен в русской классической литературе. Имя и подтекст. Самарканд, 1967. 200 с.
10. Мальцева Д.Г. Страноведение через фразеологизмы. М.: Высшая школа, 1991. 176 с.
11. Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / Hrsg. und bearb. von G. Drosdowski, W. Scholze-Stubenrecht. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Duden Verlag, 1992. Bd.11. 846 S.
12. Манушкіна Г.П. Фразеологические единицы с компонентом «имя собственное» в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. М., 1973. 29 с.
13. Найда А.М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Д., 2002. 19 с.

Анотація

**Г. ЛИСЕНКО, З. ЧЕПУРНА. ВЗАЄМОДІЯ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ
НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ З ОНОМАСТИКОНОМ**

У статті здійснена спроба вивчення взаємодії лексико-фразеологічного складу німецької та української мов з ономастикомом. Своєрідність досліджуваних у запропонованій статті фразеологічних одиниць полягає насамперед у дещо іншому механізмі фразеологізації у порівнянні з фразеологічними одиницями, які не містять ономастичного компонента, оскільки головна роль тут, безсумнівно, відведена онімам, які беруть участь у формуванні експресивно-емоційного забарвлення зворотів.

Ключові слова: ономастикон, фразеологізація, онім, власна назва, ойконім, метафора, порівняння.

Анотация

**Г. ЛЫСЕНКО, З. ЧЕПУРНАЯ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО СОСТАВА
НЕМЕЦКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ С ОНОМАСТИКОНОМ**

В статье предпринята попытка изучения взаимодействия лексико-фразеологического состава немецкого и украинского языков с ономастикомом. Свообразие исследуемых в предлагаемой статье фразеологических единиц заключается прежде всего в несколько ином механизме фразеологизации по сравнению с фразеологическими единицами, которые не содержат ономастического компонента, поскольку главная роль здесь, несомненно, отведена онимам, которые участвуют в формировании экспрессивно-эмоциональной окраски оборотов.

Ключевые слова: ономастикон, фразеологизация, оним, имя собственное, ойконим, метафора, сравнение.

Summary

**H. LISENKO, Z. CHEPURNA. INTERACTION OF THE LEXICO-PHRASEOLOGICAL COMPOSITION
OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES WITH ONOMASTICON**

The article attempts to study the interaction of the lexical and phraseological composition of the German and Ukrainian languages with onomastics. The peculiarity of the phraseological units studied in the proposed article consists, first of all, in a somewhat different mechanism of phraseologization in comparison with phraseological units that do not contain an onomastic component, since the main role here undoubtedly is assigned to the people who participate in the formation of the expressive and emotional coloring of the turns.

Key words: onomastics, phraseology, onim, proper name, oikonym, metaphor, comparison.

аспірант кафедри англійської
філології та перекладу
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДОМІНАНТА ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Адекватність і точність перекладу творів іншомовного автора рідною мовою вимагає від перекладача якісного поєднання плану вираження з планом змісту, на основі співвідношення яких виділяють поняття домінанти – конкретного елемента, який перекладач вважає найбільш цінним у тексті та надає йому особливого значення під час передачі головної ідеї твору іншою мовою [13, с. 103].

Усвідомлення інтерпретатором усього спектру домінант індивідуального стилю автора першотвору та їх зв'язку із засобами вербалізації в тексті є надзвичайно важливим чинником успішності перекладу. Зважаючи на мовні та соціокультурні відмінності, переклад художнього твору не може бути ідентичним його оригіналу, тому випущення або ж трансформація певних його елементів є неминучим явищем. Виокремлення домінант художнього твору допомагає дослідити особливості індивідуального стилю письменника та визначити межі обов'язкового під час перекладу тексту в ієрархічній послідовності відповідно до їх функціональної значущості. Першочерговому відтворенню будуть підлягати ті елементи, що відображають авторську позицію та спрямованість на конкретного реципієнта.

Таким чином, **метою** статті є визначення особливостей перекладацького відтворення квазіфразеологізмів на **матеріалі** казки Р. Дала «*The BFG*» як лексичної домінанти індивідуального стилю письменника, що дозволить оцінити ефективність трансформації засобів вираження вихідної мови засобами цільової мови, а отже, адекватність відтворення індивідуального стилю письменника в перекладі.

Об'єктом дослідження виступають квазіфразеологізми як лексична домінанта індивідуального стилю Р. Дала, а **предметом** аналізу – особливості їхнього відтворення в українському перекладі, виконаному В. Морозовим.

Термін «домінанта» є міждисциплінарним поняттям, що підлягає всебічному аналізу через призму таких наук, як психологія, культурологія, лінгвістика та перекладознавство. У царині філології та літературознавства питанням домінанти присвячені теоретичні та практичні розвідки відомих дослідників: М. Новикової, О. Скляренко, Л. Кисельової, А. Моклиці, А. Беднарчик, А. Студневої, В. Беляніна, В. Красильникової, В. Пищальникової, О. Роговської, М. Антропової, Н. Шутьомової тощо.

Домінанта (від лат. *domināns (dominantis)*) у широкому сенсі цього слова означає «основну, провідну ідею; головний, панівний принцип; основну ознаку або найважливішу складову частину чого-небудь» [2, с. 192]. Поняття домінанти ввів у науковий дискурс психофізіолог Л. Ухтомський, створивши своїм ученням стійку методологічну платформу для розуміння законів організації цілеспрямованої поведінки людей і тварин.

Поступово принцип домінанти проник у сферу мистецтвознавства та культурології. Зокрема, у працях Л. Виготського згадується «домінуючий момент», що, виявляючись у кожному цілому, яке складається з різних організованих у певному підпорядкуванні елементів, визначає структуру всього тексту, смисл і назву кожної його частини [3, с. 206]. У культурології цей термін уживається для позначення основної ознаки чи невід'ємної складової частини культури, що допомагає прослідкувати процес її становлення та генезису.

Згодом поняття домінанти увійшло до літературознавчих розвідок, де використовувалося для позначення комплексу когнітивних і емотивних еталонів як основи вербалізації картини світу того чи іншого художнього тексту, в якому домінанта зумовлює вибір автором не лише певних сюжетів і героїв, а й синтаксичних і лексико-семантичних засобів, виступаючи, таким чином, організуючим центром літературного твору, що визначає його смислову цілісність на лексичному, стилістичному, синтаксичному та структурному рівнях [1, с. 57].

Поступово традиційні межі застосування принципу домінанти розширилися, охопивши лінгвістику та перекладознавство, де в першому випадку домінанта як осередок збудження, що виникає в момент сприйняття тексту та реакції на нього, визначає те, як ми «бачимо» цей текст, а в другому – становить найбільш важливу частину змісту оригіналу, яку слід неодмінно зберегти в перекладі [6, с. 21].

У загальній теорії перекладу поняття домінанти вперше з'явилося завдяки К. Чуковському, який, характеризуючи творчу манеру перекладача, вважав за доцільне виявити «домінанту відхилень» від тексту оригіналу, за допомогою якої перекладач нав'язує читачу своє літературне «я», спотворюючи таким чином особистість автора шляхом створення нового, інколи навіть протилежного його образу [14, с. 24].

Першим із поетів-перекладачів, хто наголосив на необхідності керуватися художньою домінантою твору в перекладі, був В. Брюсов, який зазначав, що «вибір того елемента, який визнаєш найважливішим у творі, становить метод перекладу. Треба прагнути до того, щоб у кожному окремому випадку зберегти істотне для цього місця та випустити другорядне» [12, с. 557–559]. В українському перекладознавстві термін «домінанта» одним із перших використав М. Рильський, який чи не найголовнішим завданням перекладача вважав пошуки «творчої домінанти автора», яку письменник вбачав у передачі змісту оригіналу в єдності з визначальними особливостями його художньої форми, стильового малюнка, національної й індивідуальної своєрідності [10, с. 6].

Спираючись на визначення домінанти в суміжних науках, теоретики та практики перекладу визначають домінанту як «один із членів синонімічного ряду, представлений у тексті, що обирається як носій головного значення, під-

порядковуючи собі всі додаткові смислові та стилістичні відтінки значення, виражені іншими членами ряду» [9, с. 50]. Утілюючи ту стрижневу інформацію, яку неодмінно слід зберегти в перекладі, перекладацькі домінанти тексту допомагають уникнути перекладацьких помилок, навіть якщо для цього доведеться принести в жертву інші, менш суттєві елементи змісту в повідомленні [7, с. 413].

Успіх виокремлення інваріанта перекладу, що має бути неодмінно збережений у перекладі, деякі дослідники вбачають у визначенні функціональної домінанти, яка разом із комунікативною установкою та соціокультурними нормами забезпечує адекватність передачі комунікативного акту іншою мовою [4, с. 292]. Деякі закликають також виділяти функціональну субдомінанту – елемент змісту, що допускає певні модифікації під час відтворення в перекладі, так звані обмежено варіативні елементи змісту, а також факультативні елементи змісту, які в перекладі можна замінити іншими чи опустити без помітних утрат для функціональних якостей тексту, що створюється [8, с. 98].

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття домінанти, ми можемо зробити висновок, що з чим би науковці його не ототожнювали, які б функції не виділяли, усі вони так чи інакше пов'язують домінанту з потребою створення адекватного перекладу. Тому вважаємо за доцільне дослідити особливості перекладу казок Р. Дала українською мовою на прикладі однієї з виокремлених домінант його творів, що дозволить визначити, наскільки вдало відбулася трансформація засобів вираження вихідної мови в засоби цільової.

Спіраючись на систему образів тексту оригіналу та тексту перекладу, запропоновану О. Ребрієм, ми виділяємо ті ключові елементи, відтворення яких забезпечує успішний переклад першотвору цільовою мовою. Система, що складається з елементів трьох рівнів, має такий вигляд: мікробрази, що, маючи вербальну природу та типологізуючись як мовні та/або стилістичні одиниці, об'єднуються в макрообрази, які теж є поняттями художнього порядку, трактуючись як художні образи, а в сукупності підпорядковуються мегаобразу, тобто тій домінанті художнього тексту, що забезпечує цілісність його структури та визначає специфіку твору [11, с. 250].

Перекладацький аналіз найнижчого рівня, представленого системою найрізноманітніших фонетичних, лексичних, синтаксичних і стилістичних елементів, дозволить визначити адекватність відтворення макрообразів, що зумовлюють неповторність автора, а також мегаобразу, що забезпечує структурну та семантичну цілісність його творів. Продемонструємо дієвість цього підходу за допомогою перекладацького аналізу квазіфразеологізмів, що становлять лексичну домінанту, виокремлену на мікрорівні системи.

Існуючи лише в межах вигаданого письменником чарівного світу, квазіфразеологізми утворюються переважно шляхом оказіональної модифікації чи імітації узуальних усталених одиниць. Для відтворення квазіфразеологізму в перекладі необхідно спершу визначити його узуальну основу, якщо така є, і за допомогою прийому фразеологічного перекладу відтворити абсурдність вихідної ситуації, досягнувши таким чином ефекту функціональної тотожності. Якщо ж автор удається до мовотворчості, пропонуючи свій власний фразеологізм, критерієм відтворення його в перекладі є контекст, що допомагає водночас зберегти ефект абсурдності та функціональні параметри квазіфразеологізму.

Квазіфразеологізація притаманна мовленню одного з найбільш улюблених персонажів Р. Дала – Великому Дружньому Велетню з казки «*The BFG*». Видозмінені вирази вихідної мови, що характеризують ідіолект ВДВ, побудовані переважно на основі співзвучності без урахування семантики висловлення, що створює комічний ефект:

“*You do unless you is wanting to become so thin you will be disappearing into a thick ear*”

“*Into thin air,*” *Sophie said. “A thick ear is something quite different”* [15].

«– Звіснож, якщо ти не хочеш стати такою худавою, щоб зникнути, як парова шинка.

– Як порошинка, – виправила його Софія. – Парова шинка – це щось зовсім інше» [5, с. 60].

Наведений у цьому прикладі квазіфразеологізм *to disappear into a thick ear* є контамінацією двох узуальних фразеологічних одиниць: *to disappear into thin air* – “*to disappear completely in a way that is mysterious*” [16] і *to get/give a thick ear* – “*punish someone (or be punished) with a blow on the ear or head; informal*” [16], що мають аналоги в цільовій мові: як *крізь землю провалитися/зникнути з лиця землі й отримати/дати запотиличника* відповідно. Співзвучність словосполучень *thick ear* і *thin air* збиває Велетня з пантелику, створюючи в результаті гру слів, яку В. Морозов досить майстерно відтворює в перекладі, зберігаючи в ній явище співзвучності за допомогою лексеми *порошинка* та вільного словосполучення *парова шинка*, проте позбавляє оказіональну фразеологічну одиницю образності. Оскільки головною метою автора є розважити читача, такий вибір перекладача є цілком виправданим.

Спостерігаємо також використання квазіфразеологізмів, побудованих на основі синонімічних фразеологічних одиниць:

“*If any one of them is waking up, he will gobble you down before you can say knack jife,*” *the BFG answered, grinning hugely*” [15].

«– Якщо хтось із них себе прокидає, то він ковтне вас раніше, ніж ви скажете «рідна матінко», – відповів, вишкірившись, ВДВ» [5, с. 241–242].

“*...giants is never eating giants, so I is going down and I shall untie them myself before you can say rack jobinson*” [15].

«– ...велетні ніколи не їдять одне одного, тому я сам до них спускаюся і розв'язати їх, перш ніж ви казати *гон і скакати впоперек трясця в пекло*» [5, с. 256].

Обидва квазіфразеологізми є структурно-семантичними модифікаціями узуальної приказки вихідної мови *before you can/could say Jack knife/Jack Robinson* – “*very quickly or suddenly*” [16], створеними за аналогічною схемою – застосування в обох прикладах метатези, у цьому разі – перестановки початкових фонем у розташованих поруч лексемах. В. Морозов творчо підходить до перекладу, пропонуючи варіації на тему фразеологічної одиниці. У першому випадку перекладач вдається до контамінації українського аналогу приказки *не встигнеш/раніше ніж встигнеш отямитися/оглянутися/змигнути оком* і вигуку *матінко рідна*, що вдало відтворює прагматичну спрямованість вислову й усю

серйозність моменту. У другому випадку в перекладацькому відповіднику можна розгледіти одразу кілька приказок – *пери ніж казати – подумай; не кажи гоп, поки не перескочиш/перестрибнеш* і фразеологізм *лізти/стрибати поперед батька в пекло*, в якому нейтральні елементи *поперед батька* замінені на лайливе *впоперек тряся*. Таке нагромадження несумісних, на перший погляд, висловів характерне для мовлення Велетня, тому переклад звучить природно, а зміст легко зрозуміти навіть наймолодшим читачам.

Попри неграмотність Велетня, його мовлення насичене різноманітними приказками, влучно сказаними в необхідний момент:

“Curiosity is killing the rat,” the BFG said, and he turned away from the silly man” [15].

«– *Цікавій Варварі вкрали носа в барі*, – відповів ВДВ і відвернувся від дурного генерала» [5, с. 251].

У вислові *curiosity is killing the rat* (дослівно *цікавість убиває пацюка*) легко розпізнати подібність до узуального *curiosity killed a/the cat* – *“being inquisitive about other people’s affairs may get you into trouble”* [16]. Перекладач рухається тим же напрямком, що й автор, пропонуючи варіант *цікавій Варварі вкрали носа в барі*, узуальна основа якого легко відновлюється у свідомості потенційного реципієнта. Таким чином, використавши прийом, відомий як фразеологічний переклад, перекладач досягає ефекту функціональної тотожності та відтворює абсурдність вихідної ситуації, зберігаючи гру слів за допомогою співзвучності лексем.

У наступному прикладі Р. Дал вдається до мовотворчості, пропонуючи свої власні фразеологізми:

“Oh no!” he cried. “Oh mince my maggots! Oh swipe my swoggles!” [15].

«– *Ой, ні!!!* – вигукнув він. – *Краще б мені вечерювати блохастими личинками і кремлюцькими колорадами!*» [5, с. 102].

Визначити достеменно смисл квазіфразеологізмів навряд чи можливо, оскільки узуальних фразеологічних одиниць, які могли б стати для них основою, нами виявлено не було, а семантика їх окремих компонентів, одним із яких є оказіоналізм, абсолютно не має сенсу в цьому контексті, що залишається чи не єдиним маркером семантизації оказіональних фразеологічних одиниць. Обидва квазіфразеологізми мають синонімічне значення, і, судячи з контексту, виражають певну лайку чи прокляття, що в перекладі досить експресивно відтворено в межах одного інтонаційно завершеного висловлення. *Блохасті личинки*, що фігурують у ньому, очевидно, є відповідниками вжитої автором лексеми *maggot*, що означає *“a soft-bodied legless larva of a fly or other insect, found in decaying matter”* [16]. Решта висловлення обігрується перекладачем задля досягнення прагматичної тотожності з оригіналом. Власне, йому це дуже добре вдається – емоційність вислову свідчить про крайній ступінь роздратованості персонажа.

Відтворити авторську гру слів і водночас зберегти образний компонент квазіфразеологізму вдається перекладачеві у такому прикладі:

“I is sleeping only once in a blue baboon” [15].

«– *Я сплявати тільки після дощечки в четвер*» [5, с. 108].

Авторська фразеологічна одиниця побудована на основі ідіоматичного вислову *once in a blue moon*, що означає *«very rarely; informal»* [16], в якому відбувається субституція лексеми *moon* на *baboon*, очевидна різниця між якими є абсолютно неістотною для самого Велетня. Цілком зрозумілою видається мотивація вибору перекладачем фразеологічного еквівалента цільовою мовою *після дощечки в четвер*, прагматичний ефект якого підсилюється завдяки субституції перекладачем елементу *дощик* на співзвучну лексему *дощечка*. Таким чином, це перекладацьке рішення сприяє адекватному відтворенню як структурно-семантичних особливостей квазіфразеологізму, так і його експресивності.

Створюючи оригінальні авторські фразеологічні одиниці, Р. Дал принагідно використовує всі можливі засоби для підсилення емоційності висловлення. У наступному прикладі таким засобом є асонанс і алітерація:

“What a phizz-whizzing flushbunking seat!” cried the BFG. “I is going to be bug as a snug in a rug up here” [15].

«– *Яке цибає кришення!* – вигукнув ВДВ. – *Я буту тут, як муха, глуха на два вуха*» [5, с. 211].

Квазіфразеологізм *bug as a snug in a rug* є переосмисленою варіацією прислів'я *as snug as a bug in a rug*, що має значення *“in an extremely comfortable position or situation”* [16]. Власне, переосмислювати багато письменнику не довелося: гумористичний ефект досягається завдяки перестановці елементів узуального прислів'я та наявності повтору в близькій послідовності голосної фонемі [u] і приголосної [g], що увиразнює висловлення та додає йому ритмічності. Обираючи між збереженням алітерації чи семантики квазіфразеологізму, перекладач надає перевагу першому. Тому замість фразеологічних аналогів, що є в цільовій мові (*як/мов/ніби у Бога/у Христа/у батька за пазухою; як у Бога за дверима; жити/купатися як/мов сир/вареник у маслі*), перекладач створює власний відповідник, де має місце асонанс голосної фонемі [y] й алітерація приголосної фонемі [x]. Щоправда, таке перекладацьке рішення, хоч і підсилює гумористичний ефект, дещо спотворює смисл повідомлення, і потенційному читачу важко зрозуміти, чи зручно насправді Велетню в крислі, чи ні.

У наступному прикладі автор створює квазіфразеологізм на основі назви дитячої пісеньки-римівки:

“But if you is taking these sloshbuckling noisy bellypoppers any closer, all the giants is waking up at once and then pop goes the weasel” [15].

«– *Але якщо ваші гримучі впердолети підлетять ще ближчіше, то всі велетні відразу прокинуться, і тоді – тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами*» [5, с. 240].

“Pop goes the weasel” є назвою відомої в англійській країнах дитячої пісеньки з простим наспівом, що спочатку був музичним супроводом ритмічного танцю, популярного при дворі британської королеви ще із середини ХІХ ст. Оскільки досі точаться дискусії з приводу смислу назви пісні, сенсу семантизувати її окремі елементи в нашому випадку теж немає. Сама аллюзія сприяє кращому розумінню того, що насправді має на увазі ВДВ: якщо велетні прокинуться, то всім буде непереливки. Перекладач слідує прикладу автора, відтворюючи оказіональну фразеологічну одиницю

словами відомої в цільовій мові пісні кози-дерези з однойменної дитячої казки, зберігаючи, таким чином, структурно-семантичні особливості досліджуваної мовної одиниці.

Як бачимо, квазіфразеологізмам Р. Дала притаманне переосмислення одного або декількох компонентів, що в результаті індивідуально-авторських маніпуляцій призводить до появи в них нових семантичних відтінків. Завдяки квазіфразеологізмам можна прослідкувати реалізацію нових значень слів унаслідок порушення предметно-логічної співвіднесеності.

Таким чином, за результатами нашого перекладацького аналізу ми можемо зробити **висновок**, що адекватне відтворення перекладацької домінанти, яка тут представлена квазіфразеологізмами, дозволяє максимально наблизити переклад до оригіналу й уникнути різного роду смислових і функціональних утрат, зберігаючи в перекладі ідіостиль автора. Тому правильний вибір тих домінант, які необхідно зберегти в перекладі для найбільш повної передачі інформації, що міститься в оригіналі, є головним завданням перекладача. **Перспективною** подальших досліджень буде порівняльний аналіз перекладацьких домінант мікрорівня, представлених іншими мовностилістичними засобами.

Література:

1. Белянин В. Основы психолингвистической диагностики: модели мира в литературе. М.: Тривола, 2000. 248 с.
2. Бибик С., Сюта Г. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2005. 623 с.
3. Выготский Л. Психология искусства. М.: Искусство, 1965. 380 с.
4. Гарбовский Н. Теория перевода: учебник. М.: Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
5. Дал Р. ВДВ (Великий Дружній Велетень) / перекл. з англ. В. Морозова за ред. І. Малковича. К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 272 с.
6. Колодина Е. Смысловая доминанта корейского кинодиалога. Вестник МИЭЛ ИГУ. Серия «Восточные языки» / отв. ред. Е. Крайнова. Иркутск: ИГУ, 2012. № 4. С. 19–25.
7. Комиссаров В. Современное переводоведение. Учебное пособие. М.: ЭТС, 2001. 424 с.
8. Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. М.: Академия, 2003. 192 с.
9. Нелюбин Л. Толковый переводоведческий словарь, 3-е изд., перераб. М.: Флинта: Наука, 2003. 320 с.
10. Перекладацькі студії в галузі новогрецької і української термінології: збірник матеріалів наук.-практ. конференції (24 квітня 2015 р.) / за заг. ред. Н. Воевутко. Маріуполь: МДУ, 2015. 220 с.
11. Ребрій О. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 376 с.
12. Левин Ю., Федоров А., Кузьмичев И. Русские писатели о переводе (XVIII – XX вв.). Л.: Советский писатель, 1960. 631 с.
13. Тороп П. Тотальный перевод. Тарту: Научный поиск, 1995. 256 с.
14. Чуковский К. Высокое искусство. М.: Советский писатель, 1968. 384 с.
15. Dahl R. The BFG. URL: <http://www.8novels.net/billion/b4918.html>.
16. English Oxford Living Dictionaries. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>.

Анотація

Т. МИКОЛИШЕНА. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДОМІНАНТА ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Стаття присвячена аналізу особливостей відтворення квазіфразеологізмів як лексичної домінанти індивідуального стилю Р. Дала. Виокремлення перекладацьких домінант як стрижневих елементів оригіналу, що формують ідіостиль автора першотвору, сприяє мінімізації втрат єдності форми та змісту, а також відтворенню комунікативного ефекту повідомлення, що є першочерговою метою кожного інтерпретатора.

Ключові слова: домінанта, індивідуальний стиль, казка, квазіфразеологізм, переклад.

Анотация

Т. МИКОЛИШЕНА. ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ ДОМИНАНТА КАК ЗАЛОГ УСПЕШНОГО ПЕРЕВОДА

В статье исследуются особенности перевода квазифразеологизмов как лексической доминанты индивидуального стиля Р. Дала. Выделение переводческих доминант как неотъемлемых элементов оригинала, формирующих идиостиль автора подлинника, способствует минимизации потерь единства формы и содержания при переводе, а также передаче коммуникативного эффекта сообщения, что является первоочередной целью каждого переводчика.

Ключевые слова: доминанта, индивидуальный стиль, сказка, квазифразеологизм, перевод.

Summary

T. MYKOLYSHENA. TRANSLATION DOMINANT FEATURE AS A KEY TO SUCCESSFUL TRANSLATION

The article deals with the specifics of translating quasi-idioms as a lexical dominant feature of R. Dahl's individual style. Comprising most significant elements of the original text that constitute the author's individual style, translation dominant features contribute to adequate translation of structural, semantic and pragmatic peculiarities of the text, which is the primary goal of each interpreter.

Key words: dominant feature, individual style, fairy-tale, quasi-idiom, translation.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate
Professor, Head of the Department
of Theory and Practice
of Branch Translation,
Kherson National Technical
University*

*Assistant Lecturer at the Department
of Theory and Practice
of Branch Translation,
Kherson National Technical
University*

MANIFESTATION OF THE DETECTIVE'S LINGUISTIC IDENTITY AT THE LINGUISTIC COGNITIVE LEVEL

Taking into account the close connection between the language and its bearer in the scientific circulation, the notion of "linguistic personality" has been consolidated, since only in the speech structure of an individual one can see his intellectual characteristic and certain emotions that he manifests. Regarding the primacy of this notion introduction into the philological terminology, we note the researcher V.V. Vinogradov. In the work "On Artistic Prose", he proposed the ways of studying the linguistic personality as the following: the personality of the author and the personality of the character of the literary work [1, p. 78]. Yu.M. Karaulov in the work "Russian Language and Linguistic Personality" considers the three-tiered distribution of the structure of this phenomenon [5, p. 52]. In his study "The Language Personality in the Contemporary Social Space", Ukrainian linguist L.V. Zasekina distinguishes structural components of the linguistic personality [4, p. 83].

The **urgency** of the study is due to the need for expanded consideration of means of manifestation of linguistic personality at different levels. Recognition of the specific features of the speech personality of the protagonist is the key to adequate understanding, and in the future, the reproduction of his image.

The **purpose** of this article is the consideration and detailed analysis of the expression of the linguistic personality on the second, linguistic cognitive level, on the example of the analysis of means of creating the detective's linguistic personality in the texts of detective prose created by Arthur Conan Doyle.

Considering the phenomenon of "linguistic personality", the three-level distribution of the structure, proposed by Yu.M. Karaulov, is verbally semantic, linguistic cognitive and motivational [5, p. 59]. Within the zero-level (verbal semantic), appear words, phrases, expressions, simple formula sentences. This level is also interpreted as functional or media-orientation, which involves the means of contact of a person with the outside world through oral speech, writing, various signs that form an image (clothing, appearance, etc.).

Units of the linguistic cognitive level are concepts, ideas and stereotypes that reflect a certain hierarchy of values. This level reflects the system of personal knowledge about the surrounding world. We stated that there is a functional connection between zero and first levels, because in order to understand a certain text, it is necessary to "skip" it through own thesaurus and correlate it with own knowledge.

We determined that the peculiarity of the motivational level is the reflection of the activity and communicative needs of a person. It is characterized by the specific individual's goals, assessments, relationships, life stories. The linguistic personality can be manifested by the use of quotations, which became winged expressions. This level also involves the nonverbal part of the lexicon, that is, the presence of sign and mimetic means.

The purpose of the study of this article is precisely the units of the linguistic cognitive level, which are the ideas and concepts that each linguistic personality composes into the personal image of the world. Therefore, this level of the linguistic identity of a detective, an Englishman by origin, is reflected in his vision, perception and understanding of the phenomena of the surrounding world.

Sherlock Holmes is, above all, a representative of rationalist philosophy, associated with the idea of independence and activity of the personality, expressing an independent individual's consciousness. This vision has a causal relationship with the concept of a strong individual, independent of the crowd, which is guided exclusively by voluntarist concepts.

In a further study on the identification of Sherlock Holmes's linguistic personality, we identify such a syntactic tool like allusion. It is a powerful tool for creating expressiveness in both English and Ukrainian speech. According to A.Yu. Dubenko, "the allusion is a reference to a certain historical, literary or cultural fact that belongs to the background knowledge of the native speaker" [2, p. 33].

Under the allusion, most scholars also understand the artistic and stylistic method, the hint, the reference to a particular literary work, plot or image, as well as a historical event, based on the reader's erudition, designed to solve the encoded content. I.V. Sviridetskaya states: "Whatever the matter is, the author can always convey his vision of the situation with the help of allusion. In many cases, he cannot directly present his point of view and attitude to one or another problem, and therefore quite often the authors in their writings turn to the use of allusions, because it is an allusion in its

nature, that is able not only to direct the reader in the direction desired by the author, but also to draw his attention to the problem. Thanks to the allusion, the author can convey the drama of a particular situation; emphasize the need to solve a particular problem. At the same time, he seems to call the reader to realize the importance of the information, which is provided through the prism of his own perception” [7].

The main functions of allusion are the transfer of the specificity of the national mentality; increase the severity of the problem. Allusions can convey all elements of connotation: expressiveness, emotionality and style differentiation [7].

A. Conan Doyle noted that the teachings of Darwin, Huxley, Spencer, and Mill influenced him, as well as many of his contemporaries, greatly. Analyzing the story “A Study in Scarlet” we notice an allusion to the teachings of Darwin. For example, Sherlock Holmes, speaking of music, implies manifestation of person’s deep instincts: “*Do you remember what Darwin says about music? He claims that the power of producing and appreciating it existed among the human race long before the power of speech was arrived at. Perhaps that is why we are so subtly influenced by it. There are vague memories in our souls of those misty centuries when the world was in its childhood*” [9, p. 21]. The author portrays his detective as a wise and experienced man who understands human life and psychology very well: “*It is my experience that it is only an amiable man in this world who receives testimonials, only an unambitious one who abandons a London career for the country, and only an absent-minded one who leaves his stick and not his visiting-card after waiting an hour in your room*” [10, p. 7].

Sherlock Holmes is a bright representative of the English language culture. Analyzing his speech, we have identified concepts and ideas that characterize the very person of English origin. According to V.V. Ovchinnikov, who expressed his impressions of England in the collection “Root Oak. Impressions and Reflections on England and the British”, we argue that “the Englishman traditionally shrinks excess of familiarity, avoids manifestations of spiritual intimacy. In his spiritual world there is a certain area, where he does not allow even the closest people” [6, p. 239]. Sherlock Holmes does not show feelings and emotions in relation to women. For example: “*But love is an emotional thing, and whatever is emotional is opposed to that true cold reason which I place above all things. I should never marry myself, lest I bias my judgment*” [11, p. 115]. Using the metaphors of “emotional thing” and “true cold reason”, as well as the comparison of “emotional is opposed to”, he emphasizes that love is a completely unimportant feeling.

In the following example, the detective expresses reasoning that vividly reflects his calmness and lack of sympathy for his clients: “*It is of the first importance not to allow your judgment to be biased by personal qualities. A client is to me a mere unit, a factor in a problem. The emotional qualities are antagonistic to clear reasoning*” [11, p. 15].

V.S. Ovchinnikov writes that “the Englishmen are persistent lawyers.” Sherlock Holmes never makes exceptions; he adheres to this principle in his work: “*I never make exceptions. An exception disproves the rule*” [11, p. 15]. With the help of a stylistic means of repetition, the detective emphasizes the “exceptions”, which attracts attention to the importance of this rule.

Linguistic cognitive level involves considering the individual’s speech as a national one with its own specific features. Archaisms and realities is a vocabulary that expresses the special features of national cultures. The presence of these words in the detective’s speech testifies to education and affiliation with English culture.

L.N. Sobolev was the first to define the term “reality” as a lexical unit, arguing that this term refers to everyday, specifically national words and expressions, which have no equivalents in everyday life, and therefore in the languages of other people [8, p. 24]. Such words give the speech certain expressiveness, form a speech characteristic of literary characters.

In English, there is the reality “fair game”, which characterizes the behavior that has become a special national feature of the British. V.S. Ovchinnikov notes the following: “borrowing from sports ethics such concepts as” “fair play”, “team spirit”, “ability to lose”, the British gave them the character of moral criteria, the basics of proper behavior. They are used to assimilate the system of human relationships to the rules of the game. Both in the sport and in the life the rules should be adhered to without exceptions and their offenders must be strictly punished. However, within the framework of these rules, a person must feel as relaxed as a player within the playground” [6, p. 48]. Sherlock Holmes in the story “The Valley of Horror” confirms that he adheres to the following principle: “*On the other hand, I said that I would play the game fairly by you, and I do not think it is a fair game to allow you for one unnecessary moment to waste your energies upon a profitless task*” [12, p. 32].

Taking into consideration the fact that A. Conan Doyle’s detective stories were written at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, in the protagonist’s speech we observe the presence of archaisms i.e. the words and phrases with a distinct stylistic function. They are predominantly used in the literary speech to reproduce the atmosphere of the past, to typify and individualize certain person’s traits of character. Such words are used to express irony, neglect, sometimes causing the recipients humorous effect [3, p. 250]. For example: “*There can be no question that Stapleton had a confident, though it is unlikely that he ever placed himself in his power by sharing all his plans with him. There was an old manservant at Merripit House, whose name was Anthony. His connection with the Stapletons can be traced for several years, as far back as the schoolmastering days, so that he must have been aware that his master and mistress were really husband and wife*” [10, p. 218]. The word “manservant”, in Holmes’s speech, serves as a linguistic tool for the social characterization of the hero. That is, it shows the affiliation with the era in which the character lived.

Consequently, the means of manifestation of the linguistic personality at the linguistic and cognitive level include the stylistic reception of the allusion, the stereotypes that are reflected by the thirst for excessive familiarity, the adherence to the principle of “fair play”, as well as the words of reality and archaisms that depict the detective’s national and cultural outlook. The purpose of our further linguistic analysis will be consideration of the third, motivational level with the aim of generalized recognition of specific features of the linguistic personality, which is the key to adequate understanding and reproduction of the image of the individual.

Література:

1. Виноградов В.В. Избранные труды: О языке художественной прозы. М.: Наука, 1980. 360 с.
2. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської і української мов: навч. посібник. Вінниця: Нова книга, 2011. 328 с.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови: навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
4. Засєкіна Л.В. Мовна особистість у сучасному соціальному просторі. Соціальна психологія. 2007. № 5 (25). С. 82–90.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987. 263 с.
6. Овчинников В.С. Корни дуба: Размышления и впечатления об Англии и англичанах. М.: Новый мир. 1979. 65 с.
7. Свиридецька І.В. Алюзія як стилістичний засіб реалізації авторської інтенції. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Philologia/2_101350.doc.htm.
8. Соболев Л.Н. О переводе образа образом. Вопросы художественного перевода. М.: Советский писатель, 1955. С. 270–290.
9. Doyle Arthur Conan. A Study in Scarlet. London.: Penguin Classic, 2016. 30 p.
10. Doyle Arthur Conan. The Hound of the Baskervilles. Oxford: Oxford University Press, 2007. 309 p.
11. Doyle Arthur Conan. The Sign of the Four. London: HarperCollins Publishers, 2015. 116 p.
12. Doyle Arthur Conan. The Valley of Fear. Sweden: Wisehouse, 2016. 112 p.

Summary

S. RADETSKA, V. SUKHANOVA. MANIFESTATION OF THE DETECTIVE'S LINGUISTIC IDENTITY AT THE LINGUISTIC COGNITIVE LEVEL

In the given paper the functional division of the system of the linguistic personality is considered and substantiated. The means of linguistic personality expression at the second (linguistic cognitive) level are analyzed in the given paper. The main means of linguistic personality expression in the speech of Arthur Conan Doyle's detective stories character were distinguished and specified. In the given paper we considered namely: allusion, linguistic stereotypes, realities and archaisms. The basis of our research was the use of the theoretical and analytical method to establish the defining characteristics of the notion of linguistic personality and a comprehensive contextual analysis in order to highlight the characteristics of the detective's linguistic personality in the texts being studied.

Key words: linguistic personality, verbally semantic, linguistic cognitive, motivational, detective, archaisms.

Анотація

С. РАДЕЦЬКА, В. СУХАНОВА. ПРОЯВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ДЕТЕКТИВА НА ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ РІВНІ

У статті розглядається й обґрунтовується функціональний розподіл системи мовної особистості на лінгвокогнітивному рівні. Проаналізовано та визначено такі засоби вияву мовної особистості, як алюзія, мовні стереотипи, реалії та архаїзми, характерні для мови персонажів детективних творів Артура Конан Дойла.

Ключові слова: мовна особистість, вербально-семантичний, лінгвокогнітивний, мотиваційний рівень, детектив, архаїзми.

Анотация

С. РАДЕЦКАЯ, В. СУХАНОВА. ПРОЯВЛЕНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ ДЕТЕКТИВА НА ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ УРОВНЕ

В статье рассматривается и обосновывается функциональное разделение системы языковой личности на лингвокогнитивном уровне. Определены и проанализированы такие средства выявления языковой личности, как аллюзия, языковые стереотипы, реалии и архаизмы, характерные для персонажей детективных произведений Артура Конан Дойла.

Ключевые слова: языковая личность, вербально-семантический, лингвокогнитивный, мотивационный уровень, детектив, архаизмы.

8. Мова і засоби масової комунікації

8. Язык и средства массовой коммуникации

8. Language and mass media

старший викладач кафедри
іноземних мов
Дніпропетровського національного
університету
залізничного транспорту
імені В. Лазаряна

ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ЯК ЗАСІБ СТИСНЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ МЕДІАТЕКСТУ

Постановка проблеми. Засоби масової інформації в суспільстві покликані не лише підтримувати літературну норму на належному рівні, але й виступати в авангарді мовотворців, тобто їм належить право генерувати нові узувальні норми. Сучасний історичний етап суспільного національного життя вніс свої корективи й у сферу культури мови, оскільки в XXI столітті комунікативне середовище, в якому побутують медіатексти, кардинально змінилося. Поява нових каналів передачі інформації, збільшення кількості ЗМІ, залучення ширшої аудиторії до медіапростору вплинули не лише на мовне оформлення тексту, а й сприяли переосмисленню узусу норм літературної мови. На нашу думку, через те, що у фокусі уваги текстотворців опинилися функціональність та прагматика тексту, порушення мовних норм у певних випадках набули статусу нових засобів вирішення комунікативних завдань у мас-медійному дискурсі, серед яких важливе місце займає стиснення тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XX столітті збереження культури мови та дотримання її норм перебувало в зоні пильної уваги мовознавців, письменників, журналістів, культурологів. До журналіста, для якого мовлення є знаряддям праці – способом втілення інформації та поширення її в суспільстві, – висувалися найвищі вимоги в царині володіння мовленнєвою майстерністю та культурою національної мови. Мовна грамотність піддавалася постійному аналізу на кожному етапі текстотворення, а порушення норм сприймалося як низька професійна компетентність, тому уникання й усунення помилок було справою честі для журналіста. Не змінилося ставлення до мовної грамотності й у наш час. Багато вітчизняних науковців переймаються проблемами високих стандартів культури та дотримання норм літературної мови, убачаючи в цьому збереження національного, суспільного та культурного ідеалів самобутності нашого народу. Українські лінгвісти С. Бирик, Д. Григораш, П. Дудик, А. Капелюшний, Є. Карпіловська, М. Ковальчук, Л. Мацько, Н. Непийвода, О. Пономарів, О. Сербенська, Н. Сологуб, О. Стишов, О. Харитоненко й інші у своїх наукових розвідках приділяли увагу мовній компетентності укладачів текстів ЗМІ, аналізували типи мовних помилок у медіатекстах, досліджували причини відхилення від літературних норм, шукали шляхи підвищення мовної грамотності.

Мета наукової розвідки. У статті пропонуємо поглянути на порушення мовних норм під новим для вітчизняної лінгвістики кутом зору – прагматичної виправданості свідомого порушення норм у медіатекстах. До завдань такого дослідження ми віднесли, по-перше, виокремлення видів свідомого порушення норм в українських ЗМІ, а по-друге, – визначення їхньої прагматичної значущості у стисненні формальної структури та змісту медіа тексту, адже у зв'язку з великим інформаційним переважанням укладачі текстів прагнуть створити їх якомога коротшими за обсягом, не втративши насиченості змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературну норму мови визначають як сукупність найбільш традиційних реалізацій одиниць різного рівня певної мовної системи, що історично селекціонувалися й закріпилися в усному та писемному мовленні. На її формування впливають рівень освіти в суспільстві, національна та соціальна культура громадян, функціонування інститутів мови, державна мовна політика. Український мовознавець О. Пономарів сформулював таке визначення мовної норми: «Це сукупність загальноновизнаних мовних засобів, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі. Одним із показників досконалості кожної літературної мови є сталість норм» [2, с. 19–20].

Під час аналізу медіатекстів ми зафіксували (крім звичайних анормативів або порушень стилістичних норм, на які, наприклад, указують лінгвісти О. Харитоненко [5, с. 343] і С. Соколова [4], спричинених неухважністю чи низькою мовною компетенцією) свідомі порушення мовних норм, що цілеспрямовано застосовувалися задля реалізації різноманітних комунікативних і прагматичних цілей, зокрема й із метою стиснення формальної структури тексту та його інформаційної насиченості. Прагнучи задовольнити вимоги скорочення формальної структури й обсягу повідомлення, що так гостро постають під час укладання лаконічного стислого тексту в мас-медійному дискурсі, укладачі текстів виявляють винахідливість і кмітливість, прагнучи створити повідомлення, що відповідає критеріям оптимальної подачі інформації, тобто те, яке задовольнить і видавця, і споживача. Саме під час виконання цього завдання втілюються секрети творчої майстерності, адже межа між простою безграмотністю та появою нової мовної одиниці в умовах свідомого використання неправильних із погляду лінгвістичної норми підходів до її творення є дуже тонкою.

Як засвідчують наші спостереження, порушення мовних норм якнайкраще відповідають завданням стиснення обсягу, привнесення в текст інформаційної напруги, семантичного насичення. Використання такого прийому подачі інформації стало можливим завдяки демократизації мови в ЗМІ, яку ми спостерігаємо в українському медіадискурсі протягом двох-трьох останніх десятиліть. Ми не можемо наразі дискутувати про майбутні наслідки цього явища, але повинні аналізувати сучасні функції таких одиниць мовлення, які ввійшли в повсякденне слововживання.

Аналізуючи медіатексти, що потрапили в поле нашого наукового дослідження, ми з'ясували, які ж саме порушення мовної норми характерні для текстотворення в українському мас-медійному дискурсі.

Порушення норм української стандартизованої літературної мови проявилось насамперед у **новітньому словотворенні**. У текстах мас-медіа часто вживаються слова, утворені способами, раніше не зафіксованими у вітчизняній лінгвістиці. Так, наприклад, з'явилися **гібридні словоформи** – поєднання унормованих українських і нетранслітерованих іншомовних (ужитих у формі мови-оригіналу – латиницею) твірних частин слова (*IT-спільнота, IT-бізнес, IT-кластер, ART-майдан, smart-освіта, SMS-інформування*), які допомогли інтегрувати в нашу мову назви новітніх винаходів, технологій, мистецьких зрушень, а також у короткій структурі акумулювали розгорнене семантичне значення: «Зростання використання Ad-блокерів можна розглядати як вираження незадоволення мобільною рекламою та її якістю загалом» (telekritika.ua, 14.01.2016 р.); «IT-Харків» («День», № 197–198 від 30–31.10.2015 р., с. 10); «Можливість змінювати PIN-код» (реклама, банк Аваль); «ГогольFest» («Український тиждень» № 1–2 від 15–21.01.2010 р., с. 59). Мовознавець С. Карпіловська бачить причини появи таких новотворів, як *мейлити, факсувати, есемесити*, у суспільній практиці, тобто в практичній необхідності їх використання [1, с. 50]. Як ми можемо побачити, гібридні словоформи наразі дуже активно вживаються в ЗМІ, отже, викликають прагматичний інтерес у суспільстві.

До ненормованого словотворення слід віднести й появу в різних виданнях таких слів-універбатів, формування яких виходить за рамки правил. Злиття твірних частин у них не відповідає традиційним прийомам, наприклад:

– кожна твірна морфема в середині слова пишеться з великої літери: «ПінчукArtПрайд» («Україна молода», № 160, 05.11.2013 р., с. 12); «ШвидкоГроші» (реклама); «КомпаньонФінанс» (реклама, назва фірми); «СоюзАгроТрейд» (назва ТОВ), «СонцеСад» (реклама, назва фірми); «Газета по-українськи», № 90, 10.11.2015 р., с. 12);

– зрощення в одне слово твірної основи з аббревіатурою: *СтадіУМ* <

Усупереч традиції культури українського мовлення, за якою іноземна власна назва повинна транслітеруватися (як, наприклад, у заголовках «Тоні Блер влаштувався в «Луї Віттон»» («Український тиждень» № 1–2 від 15–21.01.2010 р., с. 10), «Кому заважає «ТехКемп»?» («День», № 207, 13.11.2013 р., с. 2), «Гугл» продав «Моторолу» китайській «Леново»» («Україна молода», № 15, 31.01–1.02.2014 р., с. 7), де назви транслітеровані та взяті в лапки відповідно до вимог українського правопису), укладачі медіатекстів активно послуговуються запозиченнями у формі мови-оригіналу, не транслітеруючи їх і відступаючи від норми взяття в лапки певних видів власних назв: «Newsweek: Аль-Каїда готова платити за полонених солдатів РФ» («День», № 181 від 16.10.2015 р., с. 3); «Nokia вирішили знову розробляти телефони» (tsn.ua, 21.06.2015 р.); «Відчуй силу нових вражень з ZAZ FORZA» («Бесплатка», № 44 від 12.11.2015 р., с. 1); «Наприклад, у кластері є проект IT Legal Support, створений для надання IT-компаніям інформації щодо різних питань» («День», № 197–198 від 30–31.10.2015 р., с. 10).

У сучасних стилісах медійних текстах знаходимо також і запозичення в оригінальній формі загальних назв латиницею. Як і нормативно адаптовані запозичення, **оригінальні англіцизми** демонструють високий компресивний потенціал, замінюючи детальний опис поняття одним-двома словами. Такий підхід виправданий і відповідає нормам узусу в разі передавання власних назв або вживання іншомовних термінів, які пояснюються далі в контексті: «У нашому випадку це FIT-сегмент – продаж індивідуальних турів» (mandry.net.ua., 26.11.2014 р.). ЗМІ порушують цю норму, використовуючи запозичення загальних назв без пояснень задля скорочення тексту: «В Україні це наймасштабніший open-air фестиваль української музики» (umoloda.kiev.ua, 03.06.2015 р.); «Український folktronic-проект ОНУКА та колоритний етно-гурт «ДахаБраха» представлять Україну на одному з найбільших фестивалів Європи – Sziget» (umoloda.kiev.ua, 03.06.2015 р.); «Short-list претендентів на пост голови ДФС: чий шанси вищі» (gazeta.ua, 28.04.2015 р.). Повідомлення з такими латинізованими компонентами несуть у собі відтінок «модної сучасності» – повсякчасного жонглювання англіцизмами, що є наслідком світової глобалізації та поширення англійської мови. Із погляду культури мовлення вживання англіцизмів в оригінальному написанні засмічує мову, але цей прийом має прагматичне значення – допомагає скоротити кількісний склад речення, економить площу повідомлення, притягує увагу споживача. У першому прикладі оригінальний англіцизм *open-air* (8 графічних знаків) замінив українське словосполучення *під відкритим небом* (19 графічних знаків), скоротивши структуру речення на 11 графічних знаків, що відповідає 16,2%. Беззаперечно, такий спосіб скорочення формального плану тексту є ефективним, але не може широко застосовуватися в одному тексті, оскільки створить чужомовне переважання, свого роду засмічення, і зробить текст малозрозумілим, що призведе до девіації комунікативного наміру.

У медіатекстах фіксується значна частка способів **уживання розділових знаків**, які суперечать правописним нормам і в недалекому минулому вважалися б кричущим непрофесіоналізмом журналістів і редакторів, що впадав би у вічі навіть школярам. Але сучасні вимоги до рівня володіння мовою вимагають від текстотворців нетрадиційних підходів до використання розділових знаків, які стали засобом вираження додаткових семантичних значень, а продумана, творча, так звана «авторська» їх розстановка сприяла, за нашими спостереженнями, не лише експресивізації висловлювання, але і його семантичній насиченості, скороченню структури. Так, наприклад, у заголовку «(Не)рівні українки: чи потрібна жінкам заборона на роботу за 450 професіями (опитування)» (dyvys.info, 17.07.2017 р.) оформлення в дужки префікса *не-* спричинило появу опозиції «рівний/нерівний» у стислому за формою варіанті та привнесло в заголовок роздвоєння, яке викликає почуття невизначеності, невпевненості та спонукає читача до пошуку відповіді в тексті повідомлення. Таке порушення мовної норми скоротило формально-структурний план висловлювання, дозволивши уникнути вживання словосполучення зі спільнокореневими однорідними членами речення «нерівні чи рівні українки», за умови вживання якого заголовок збільшився б на 7 графічних знаків (що становить 7,4%) і зменшив інформаційну напругу, що означало б утрату інтриги для читача. Порушення мовної норми такого типу були зафіксовані в друкованих та Інтернет-виданнях: «(Не)випадкові заручники Егейського моря» («День», № 207, 13.11.2013 р., с. 2); «Море (без)надії» («Український тиждень»,

№ 44, 01–07.11.2013 р., с. 36); «(Не)доступні школи Львова: чи готове місто до навчання дітей з особливими потребами (інфографіка)» (dyvys.info, 12.07.2017 р.).

Серед креативних порушень мовної норми в українському мас-медійному дискурсі наразі поширене вживання лапок для привнесення нового відтінку чи повністю протилежної семантизації слова. У заголовку «У Варшаві спалили... «толерантність»» («День», № 207, 13.11.2013 р., с. 3) лапки створили місток між абстрактним поняттям «толерантність» і реально спаленими польськими ультраправими націоналістами будкою для охорони та контейнером для сміття біля російського посольства. Так слово «толерантність» матеріалізувалося, не втративши свого лексичного значення. У заголовку «Привалило хатою чумака» («Україна молода», № 160, 5.11.2013 р., с. 2) за виділеними лапками словом «Привалило» стоїть повідомлення про добровільне звільнення з посади генерального директора Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка» Олександра Комаренка, причиною якого стала руйнація автентичної хати поета в Моринцях. Завдяки лапкам слово набуло переносного значення, сам заголовок має коротку структуру та привертає увагу реципієнта, який відчуває, що за словом у лапках стоїть інший, непрямий зміст, тому читач прагне його дізнатися. До того ж цей підхід конденсував усі вищезазначені особливості і сприяв стисненню тексту. Такий прийом знаходимо в багатьох жанрах: «Український «десант». Не запізно?» («День», № 59, 05.04.2016 р., с. 3; заголовок); «Найвідоміші «сліпі» трасти України – Генпрокуратура й Національний банк» («Газета по-українськи», 19.01.2016 р., с. 4, анекдот); «Італія оголошує «амністію» українським заробітчанами» (pravda.com.ua, 19.07.2012 р., заголовок); «Випробування «карликом»» («Україна молода», № 69, 07.06.2017 р., с. 14, заголовок). На активне використання лапок в інформаційному дискурсі вказує Г. Хоменко, яка трактує такий спосіб їх уживання як різновид стилістичних фігур [6, с. 200].

Серед порушень пунктуаційних норм ми зафіксували в мас-медійному дискурсі пропуск розділових знаків, який скорочує кількість графічних символів, використовуваних для укладання тексту. Ось, наприклад, у рекламі «СонцеСад насіння поштою!» («Газета по-українськи», № 90, 10.11.2015 р., с. 12) немає двокрапки, яка б виражала смислові зв'язки в реченні. За правилами, текст реклами мав би презентуватися з двокрапкою: «СонцеСад: насіння поштою!» (якщо б ми мали на увазі, що друга частина виражає наслідок першої) або з тире, яке б означало пропуск присудка в простому реченні («СонцеСад – насіння поштою!», де пропущено дієслово *пересилає*). У цьому разі логічна пауза забезпечується розташуванням слів реклами: назва підприємства *СонцеСад* на верхньому рядку, а вид його діяльності – *насіння поштою!* – на нижньому. Таким чином відсікається надмірне знакове навантаження, увага споживача зосереджується лише на словах реклами, а сам текст лаконізується, спрощується, одночасно компресується на інформаційному рівні.

Пропуск знаків пунктуації став прийомом стиснення в цитуванні: указавши автора слів прямої мови, саме висловлення в ЗМІ наводять після двокрапки, не використовуючи лапок і не вживаючи дієслів-індикаторів мовлення типу *сказав, підкреслив, наголосив* і подібних. Цей засіб широко застосовується в друкованих, електронних і телевізійних ЗМІ: «Олег Ляшко: Без боротьби ми втрачимо Україну!» («Україна молода», № 42, 21–22.03.2014 р., с. 6); «Туск: Ситуація з мігрантами може загрожувати існуванню ЄС» («День», № 195, 28.10.2015 р., с. 3); «Гройсман: виплата компенсації зеконормованої житлової субсидії буде здійснена до грудня» (канал «Прямий», програма «Репортер», 29.08.2017 р.).

Широко застосовуються **порушення стилістичних норм**, які також сприяють стисненню тексту. Серед найпоширеніших у нашому дослідженні є вживання лексем, притаманних іншим стилям мовлення, залучення побутової лексики, просторіч, діалектизмів, професіоналізмів. І хоча мас-медійний дискурс як інтердискурс, що через свою різновекторність охоплює багато інших дискурсів, допускає таку строкатість у мовному оформленні загального континууму, але все ж таки в рамках одного окремого тексту вимагається дотримання стилістичних норм. Тому відступу від цих норм помітні так званому «звичайному обивателю»: «Росія образилась на Європу за тотальний ігнор» (gazeta.ua, 06.06.2015 р.); «Менти» – в прольоті» («Україна молода», № 137, 18.09.2014 р.). Уживання просторіч, діалектизмів і побутової лексики в стилістичному медіатексті має ефект уживання терміна замість опису поняття, яке він означає. Проаналізуємо речення з короткої замітки-довідки, що супроводжує статтю: «І в разі нової спроби «викурити» нинішнього основного власника ТЕС як одні з основних аргументів конкуренти (хто б ними не був) цілком можуть використати серйозне тривале забруднення довкілля та бездіяльність у цьому питанні менеджменту» («Україна молода», № 157, 09.12.2015 р., с. 7). Просторіччя «викурити», яке автор узяв у лапки, замінило опис ситуації, коли когось хочуть змістити із займаного ним законного місця. Окрім того, що ця лексема скоротила довідку, вона ще й привнесла в текст саркастичний відтінок, сприяючи не лише формальному скороченню тексту, але й семантичній компресії інформації, викликавши в читача асоціації, пов'язані з тим, як саме може відбуватися процес «викурювання», кому він вигідний. Як бачимо, цей підхід продуктивний для стиснення медіатексту і є розповсюдженим: «Юзери «злизи» напружені трейлер фільму «Люди Х: Апокаліпсис», який набуває популярності у Мережі» (tsn.ua, 13.10.2015 р.); «Уже 18 українських заводів експортують «молочку» на європейський ринок» (umoloda.kiev.ua, 30.08.2017 р.); «Прикордонники Італії й Іспанії ледве стримують навалу нелегальних мігрантів, які останніми тижнями «штурмують» кордони Євросоюзу» («Україна молода», № 42, 21–22.03.2014 р., с. 7; коротка замітка). Контамінація стилів стала характерною ознакою сучасного мас-медійного дискурсу, допомагаючи висловити авторську позицію, продемонструвати лінгвістичну оригінальність, конденсувати інформацію та стиснути структурно-формальний план тексту. У новітніх ЗМІ процеси словотворення та неологічної семантизації набули інтенсивного та масового характеру, причому участь у цих процесах беруть не лише професіонали (журналісти, копірайтери, лінгвісти, блогери), але й звичайні громадяни – споживачі медійного продукту. Наразі спостерігаємо просто-таки лавинний процес переходу **просторічних новотворів** у загальний мовленнєвий узус (і усний, і письмовий). Стали широкоживаними такі слова, як *кремлетроль*,

ватник, укроп, колорад, вишиватник, медведунтий, кремлестан, путлер, путліархат, порохобот, зрадофіл. Закладені в них семантичні значення, соціальні, політичні та культурні смисли, окреслене ними асоціативне поле сприяють конденсації змісту закладеної інформації, лаконічному та структурно стислому її вираженню.

Написання з використанням **графічного виділення частин слів** (за допомогою різних видів шрифтів в одному слові), які стали популярними в друкованих та Інтернет-виданнях, відступають від нормативних, але виконують важливу функцію – змінюють семантику слова, розширюють його інформаційне поле, дають змогу в стислому виразі закодувати кілька повідомлень: «*Адово-КАТ*» («Україна молода», № 134, 12.09.2014 р.); «*ЗНОву на тести*» («Україна молода», № 160, 05.11.2013 р., с. 3); «*АНТИцивілізація*» («Український тиждень», № 1–2 від 15–21.01.2010 р., с. 44). На нову семантику таких «графіко-словотворчих окаянізмів» указує Н. Собченко [3, с. 190].

Висновки. Отже, сучасний медіатекст характеризується активним використанням засобів, які суперечать нормованому літературному вживанню мови. Серед таких відхилень нами були зафіксовані нестандартні засоби в новітньому словотворенні, запозичення у формі мови-оригіналу, нетрадиційні підходи до використання розділових знаків, порушення стилістичних норм, графічне виділення частин слів із метою розширення семантичного поля.

Мовні відхилення цілеспрямовано використовуються продуцентами медіатекстів для реалізації різноманітних прагматичних цілей: заощадження площі, яку займає текст на сторінці газети, на екрані комп'ютера чи телевізора; розширення семантичного поля слова/словосполучення; економії часу на сприймання тексту реципієнтом; пришвидшення процесу запам'ятовування інформації; привернення уваги читача й емоційного впливу; раціональної подачі інформації; передачі найбільш суттєвої інформації. Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні інших видів відхилень від загальноприйнятих літературних норм і їх ролі в прагматичі тексту.

Література:

1. Карпіловська Є. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. Культура слова. Вип. 74. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 43–51.
2. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. 248 с.
3. Собченко Н. Графические окказионализмы рекламного дискурса. Мова. 2013. № 20. С. 189–192.
4. Соколова С., Бирик С. Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики. Українська мова, 2014. № 2. С. 133–145.
5. Харитоненко О. Проблеми редагування інформаційних жанрів: типові помилки в текстах заміток. Журналістика. Лінгвістика. Дидактика: збірник наукових праць. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2010. С. 342–345.
6. Хоменко Г. Функціонування графону в інформаційних текстах. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова: Серія № 8: Філологічні науки (мовознавство). К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 4. С. 199–205.

Анотація

I. МИРОШНИЧЕНКО. ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ ЯК ЗАСІБ СТИСНЕННЯ СТРУКТУРИ ТА ЗМІСТУ МЕДІАТЕКСТУ

Стаття представляє новий підхід до аналізу порушення мовних норм у медіатекстах, розглядає особливості їх свідомого вживання як прагматичного текстотворчого засобу. У дослідженні зроблено спробу виокремити види таких порушень в українських ЗМІ, а також визначити їхню прагматичну значущість у стисненні формальної структури та змісту медіатексту.

Ключові слова: порушення літературних норм, медіатекст, стиснення структури тексту, інформаційна насиченість, прагматика тексту.

Анотация

II. МИРОШНИЧЕНКО. НАРУШЕНИЕ ЯЗЫКОВЫХ НОРМ КАК СРЕДСТВО СЖАТИЯ СТРУКТУРЫ И СОДЕРЖАНИЯ МЕДИАТЕКСТА

Статья представляет новый подход к анализу нарушений языковых норм в медиатекстах, рассматривает особенности их сознательного использования как прагматического средства для создания текста. В исследовании предпринята попытка выделить виды таких нарушений в украинских СМИ, а также определить их прагматическую значимость в сжатии формальной структуры и содержания медиатекста.

Ключевые слова: нарушения языковых норм, медиатекст, сжатие структуры текста, информационная насыщенность, прагматика текста.

Summary

I. MIROSHNYCHENKO. BREAKING THE LINGUISTIC NORMS AS MEANS OF STRUCTURE AND CONTENT COMPRESSION IN MEDIA TEXT

The article deals with a new approach to an analysis of breaking the linguistic norms in media text and highlights peculiarities of their conscious usage as a pragmatic means of text creating. The attempt of classification of types of breaking the linguistic norms in Ukrainian media has been made in this investigation. Their pragmatic value for the structure and the content compression in media text has been determined as well.

Key words: breaking linguistic norms, media text, text structure compression, information compression, text pragmatic.

9. Міжкультурна комунікація

9. Межкультурная коммуникация

9. Intercultural communication

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри англійської мови
Київського університету імені
Бориса Грінченка*

ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Постановка проблеми. Володіння іноземною мовою є обов'язковою вимогою для сучасного спеціаліста у будь-якій галузі. Проте, незважаючи на доступність інформаційних джерел та сучасних методів навчання, викладачі вищих навчальних закладів досі констатують труднощі у формуванні іншомовної комунікативної компетентності у студентів. Студенти наголошують на певних мовних та психологічних бар'єрах, які вони відчувають під час розуміння іншомовних повідомлень та говоріння іноземною мовою. Наявність бар'єрів у комунікації тісно пов'язана з питанням розвитку інтелекту людини, здібностей, наполегливості та ставленням людини до подолання труднощів. Тому постає проблема виявлення причин виникнення бар'єрів у спілкуванні іноземною мовою та шляхів їх подолання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед останніх досліджень інтелекту та впливів на його рівень розвитку варто виділити роботи К. Уенделкена, М. Когут та А.К. Барбі, які займаються вивченням топологічних особливостей головного мозку та зв'язків між його окремими частинами, що впливають на здатність аналітичного сприйняття інформації. К. Макгрю, В. Шнайдер, Ч. Шербаум та Г. Голдштейн розвивали теорію когнітивних здатностей С – Н – С (Cattell – Horn – Carroll) й досліджували питання наявності та вимірювання індивідуальних когнітивних особливостей. Г. Гарднер запропонував теорію множинного інтелекту, в якій розглядає вісім основних типів та описує важливість врахування індивідуальних особливостей в оцінюванні рівня розвитку інтелекту особистості [7, с. 251]. За теорією К.С. Двек, студенти з типом інтелекту, спрямованим на зростання, досягають кращих результатів у навчанні. Проте вона доводить, що здатність студентів, їх успіхи у навчанні, схвалення їх інтелектуальних можливостей та впевненість не є ключовими чинниками їх успішності. Дослідниця вірить, що ці загальноприйняті ідеї не сприяють бажанню людей, які навчаються, постійно долати труднощі, шукати інші випробування й доводити свою компетентність. Ті індивідуальні якості інтелекту, що орієнтовані на розвиток та набуття майстерності, походять від розуміння самого інтелекту як такого, що розвивається та удосконалюється завдяки докладеним зусиллям [6, с. 28].

Е. Деверс перевірила теорію впливу ставлення студентів до власного інтелекту на їх академічну успішність і виявила, що ті студенти, які сприймали свій інтелект як такий, що здатний змінюватись і розвиватись, демонстрували кращі академічні результати [4, с. 14].

Щодо індивідуальних рис характеру, які сприяють досягненню успіху у навчанні та подальшому житті, Е. Дакворт стверджує, що суттєвим чинником є стійкість до випробувань, цілеспрямованість та наполегливість, що становлять твердість характеру [5, с. 36]. Авторка наполягає на необхідності виховання таких рис характеру у людини, які б змінювали її ставлення до випробувань та стимулювали її інтелектуальний розвиток.

Враховуючи дані багатьох досліджень взаємозв'язку інтелекту, твердості характеру та успішності, залишається недостатньо проаналізованим питання подолання як внутрішніх, так і зовнішніх бар'єрів для успішного спілкування, зокрема й в умовах іншомовної комунікації.

Отже, **метою** цієї роботи є виявити причини виникнення бар'єрів іншомовного спілкування та запропонувати шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Протягом педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах нами було помічено певну стриманість у студентів у висловлюваннях іноземною мовою, яка варіюється від ускладненого мовлення до відмови висловлювати думки іноземною мовою. За допомогою проведеного опитування студентів та викладачів щодо причин основних складнощів під час говоріння іноземною мовою та контент-аналізу їх відповідей було виявлено основні типи перешкод, зокрема об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивними бар'єрами опитувані назвали недостатній рівень володіння мовним матеріалом та мовленнєвими навичками (86%), відсутність практики спілкування з іноземцями (11%), відсутність власних думок щодо поставленої проблеми, з якої необхідно висловлюватись (2%). Серед суб'єктивних причин на першому місці виявився страх зробити граматичну або лексичну помилку (56%), на другому місці нездатність до розуміння іноземної мови через її незвичність, нелогічність та нестандартність порівняно з рідною мовою (32%), на третьому – небажання вступати у діалог як в умовах навчального процесу, так і в реальних умовах спілкування з іноземцями (11%). Серед одиничних відповідей були «не цікаво», «іноземною мовою важко сказати так, як хочеться», «почуваю себе невпевнено». Отже, більшість студентів виявились неготовими до ефективного спілкування іноземною мовою та такими, що фокусуються більше на наявності перешкод, аніж шляхах їх подолання. Такі результати опитування наводять на думку про потребу створення ефективного навчального середовища, в якому необхідно змінювати ставлення студентів до власних здібностей та власного інтелекту з урахуванням української ментальності.

Ставлення до інтелекту та когнітивний стиль суттєво відрізняються серед людей зі східним та західним типами менталітету: одні вважають, що рівень розвитку інтелекту може бути зумовлений тяжкою працею та кіль-

кістю докладених зусиль, інші стверджують, що інтелект є спадковим і вимірюється за допомогою тестів, наприклад, тесту Стенфорд-Біне.

Багато дослідників намагались запропонувати власні тлумачення поняття інтелекту, але всі вони визнають такі спільні складові: здатність до судження, планування, вирішення проблем, здатність до абстрактного мислення та розуміння складних ідей, а також вміння швидко навчатись, зокрема з досвіду (Л. Готтфредсон).

Завдяки проведеному аналізу визначень поняття інтелекту можна дійти висновку, що він передбачає не лише мисленнєву здатність вирішувати складні ситуації та адаптуватись до навколишнього середовища (Ж. Піаже) або когнітивну здатність, що може вимірюватись числами, це біопсихологічна здатність сприймати та засвоювати інформацію для застосування її у вирішенні задач.

Роль освіти у розвитку та формуванні інтелекту підкреслював Д. Уотсон, який був засновником біхевіоризму й вважав навчіння основою психічного розвитку людини. Він не брав до уваги вроджені схильності дитини та стверджував, що лише умови, в яких виховується дитина, здатні створити з неї особистість.

Цікавими виявились спостереження Е. Дава щодо соціокультурних чинників, які впливають на розвиток та прояв інтелекту. У виконанні стандартних тестів IQ гірші результати зазвичай отримують темношкірі американці, корінне населення Америки та латиноамериканці порівняно з білим населенням та американцями азійського походження, хоча тут може велику роль відігравати культурний та мовний чинник, тобто формулювання питань в тесті. Проте лише простого перекладу іншомовного тесту, розробленого західними дослідниками, рідною мовою досліджуваних буде недостатньо. Його також необхідно узгодити з цінностями культури, в якій він проводитиметься. Е. Дав провів низку досліджень щодо виявлення відмінностей у мові американських підлітків різного соціального походження. Він стверджував, що загальні тести на інтелект потребують знань з тих галузей, які висвітлюються в питаннях, тому створив власний тест на інтелект Dove Counterbalance General Intelligence Test (Chitling Test), в якому показав, що успішно пройти його зможуть ті, хто обізнаний з історією та культурою темношкірих американців у 1950–1960 роках. Інші спостереження дослідників у галузі міжкультурних розбіжностей призвели до створення декількох подібних тестів, які підтверджують важливу роль знання мови і культури тих досліджуваних, чий інтелектуальні можливості перевіряють (the Elliott Discrimination Inventory Test, the Black Intelligence Test of Cultural Homogeneity, Knowledge Of Operative Reflective Intelligence, the Redden-Simons “Rap” test, Australian/American Intelligence Test). Метою цих тестів було показати, що культурний чинник може впливати на валідність тесту й досить складно перевіряти здібності та оцінювати піддослідних, чия культура відрізняється від культури авторів тестів на інтелект, оскільки інтелект передбачає не лише академічні знання, а й вміння впоратись із життєвими проблемними ситуаціями.

Наприклад, дослідження Р.Дж. Штернберга та його колег з приводу розуміння поняття інтелекту в африканських країнах показали, що дуже часто академічний та практичний інтелекти перебувають у протиставленні, а культурні цінності впливають на вибір життєвого шляху дитини. До того ж звична атмосфера та оточення допомагають вирішувати складні проблемні ситуації порівняно з такими ж ситуаціями, взятими абстрактно.

Особливе місце серед досліджень розвитку інтелекту посідає спостереження Л. Термана, в якому він встановив, що діти з високим рівнем IQ досягли успіхів не лише у навчанні та професійній діяльності, а й стають краще соціально та фізично пристосовані в житті. Під час проведення лонгітюдного дослідження долі піддослідних виявилось, що більшість з них отримувала високу зарплатню, закінчила коледж та набула науковий ступінь, працювала за високооплачуваними професіями. Проте наявність у цій групі людей, які не досягли успіху й навіть мали проблеми з алкоголем та у сімейному житті, спонукала дослідників до висновку, що, окрім інтелектуальних даних, важливу роль відіграють особистісні якості людини, зокрема сила волі, прагнення успіху, наполегливість, емоційна зрілість.

Якщо говорити про практичне застосування теорії множинного інтелекту, то вона закликає розвивати у студентів ті види інтелекту, які мають цінність для існування у конкретному суспільстві та у світі. Досягти успішного засвоєння певного матеріалу можна, використовуючи різні підходи до навчання, що залучають різні види інтелекту. Уніфікований підхід до навчання може бути ефективним лише для невеликої кількості студентів, тому необхідно враховувати їх індивідуальні особливості.

Існують дві теорії щодо типу інтелекту: фіксований інтелект, який пояснює об’єктивна теорія інтелекту (entity theory), та гнучкий інтелект, який пояснює прогресивна теорія інтелекту (incremental theory) [8, с. 389].

Розуміння того, що інтелект є фіксованим утворенням, впливає на те, що студенти зневірюються у своїх силах через помилки і бачать більше перепон до оволодіння знаннями. Вони, як правило, вважають, що науки даються лише дуже розумним людям, а решті не даються зовсім. На протипагу цій думці ті, хто вважає інтелект гнучким, навчаються на власних помилках, а труднощі сприймають як виклик, який варто гідно прийняти й подолати. Елісон Деверс провела дослідження з виявлення впливу розуміння студентами того, що інтелект є гнучким і піддається змінам, на краще опанування матеріалу з фізики у групі з поглибленим вивченням фізики. Дослідниця посилається на Л.С. Блеквела, С. Родрігеса та Б. Герра-Карілло, які висувають ідею виховання людини зі складом розуму, спрямованим на зростання. Вона вважає, що її інтелект може змінюватись залежно від докладених зусиль та освіти. К. Двек стверджує, що успішність у навчанні зростає, якщо студенти вірять у інтелект, що розвивається завдяки докладеним зусиллям та наполегливості, який не є обмеженим у своєму обсязі та не залежить від генетики.

Ці дослідження дають підґрунтя для гіпотези про необхідність виховання ставлення до власного інтелекту як до такого, що здатний розвиватись та тренуватись. Таке ставлення змінить сприйняття складнощів у спілкуванні іноземною мовою як бар’єр, який має перешкоджати.

В умовах навчання викладачі можуть створювати правила та атмосферу, що сприяє розвитку такого складу розуму, який спрямований на зростання. За результатами досліджень К. Бернс та Л. Ісбел та інших, те, як налаштований склад розуму студентів, впливає на академічну успішність та подальший саморозвиток [3, с. 25].

Порівнюючи обидва складу розуму студентів (фіксований, і такий, що спрямований на зростання та удосконалення), можна побачити суттєву різницю у сприйнятті студентами себе самих та ситуації, в якій вони опи- нились. Студенти з першим типом складу розуму намагаються уникати ситуацій, в яких вони можуть не досягти успіху, або вивчати щось нове, бо вважають, що їм це не дано. Вони сприймають критику їх досягнень як критику власної особистості, а успіхи інших студентів як щасливий випадок або свідчення власної невдачі. Таким чином, фіксований склад розуму обмежує студентів у власному розвитку і не дає використати власний розумовий потенціал у повному обсязі.

Ті студенти, чий склад розуму схильний до розвитку, навпаки, розглядають мозок як м'язовий орган, який можливо й необхідно тренувати. Через це у них з'являється бажання удосконалюватись та підвищується впевненість у власних силах. Докладання зусиль сприймається як можливість інтелектуального зросту, а можлива критика – це радше джерело інформації, аніж напад на власну особу. Студенти з таким складом розуму дивляться на складнощі у навчанні як на корисний досвід та можливість розвиватись [4, с. 4].

Ще однією важливою відмінністю між студентами з різним типом інтелекту є їх ставлення до ризику докласти зусилля для вирішення складного завдання. Студенти з інтелектом, орієнтованим на розвиток, не розглядають невдачу як покарання, тому їм немає чим ризикувати. Навпаки, студенти з фіксованим інтелектом ставляться до помилок та невдач як до таких, що мають безпосередній зв'язок з інтелектуальним потенціалом взагалі й тим самим підривають свою самооцінку та особистісну вартість.

Висновки. Таким чином, основними бар'єрами у міжкультурній комунікації є зовнішні чинники (недостатній рівень мовної та мовленнєвої підготовки) та внутрішні чинники (невпевненість у власних інтелектуальних здібностях). Тому виникає рекомендація для викладачів сприяти зміні складу розуму студентів з фіксованого на гнучкий, що позитивно впливає на амбітність студентів. Це можна реалізувати завдяки створенню спеціальної атмосфери у навчальному середовищі, де використання складу розуму, схильного до розвитку, є бажаним, а студентів схвалюють також і за докладені зусилля та пов'язане з цим покращення успішності, а не тільки за остаточний результат або сам інтелект студентів. Окрім цього, важливим є надання студентам різних типів завдань залежно від їх індивідуальних слабких місць, змушуючи їх виконувати найбільш випробувальні (challenging) завдання задля покращення окремих їх вмінь. Якщо студенти отримують задоволення від подолання труднощів, опанування необхідного матеріалу відбувається ефективніше. Однак не можна поділяти студентів на сильних і слабких, оскільки це сприятиме розвитку надмірної впевненості перших і призведе до докладання менших зусиль, водночас інша категорія студентів сприйматиме це як демотивуючу оцінку їх можливостей незалежно від кількості зусиль, докладених для досягнення результату. Ставлення самих викладачів до інтелекту впливає на бачення його студентами. Викладачі з інтелектом, здатним до розвитку, ставляться до слабких студентів як до випробування, а з фіксованим інтелектом – як до таких, що не піддаються впливу. Вивчення інших шляхів мотивації студентів до подолання бар'єрів у іншомовному спілкуванні вважаємо перспективним та необхідним для подальшого застосування у навчальному процесі.

Література:

1. Blackwell L.S., Trzesniewski K.H., Dweck C.S. Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: a longitudinal study and an intervention. *Child Development*. 2007. № 78. P. 246–263.
2. Blackwell L.S., Rodriguez S., Guerra-Carrillo B. Intelligence as a Malleable Construct. In *Handbook of Intelligence* 2015. P. 263–282.
3. Burns K.C., Isbell L.M. Promoting malleability is not one size fits all: Priming implicit theories of intelligence as a function of self-theories. *Self & Identity*. 2007. № 6 (1), 51–63.
4. Devers A. Thinking about intelligence: how student mindsets influence academic performance. *Rising Tide*. 2015. № 7, P. 1–23.
5. Duckworth A. *Grit: the power of passion and perseverance*. New York: Scribner, 2016. 352 p.
6. Dweck C.S. Mind-sets and equitable education. *Principal leadership*. 2010. № 10 (5), 26–29.
7. Gardner H. *Frames of mind*. London: Fontana Press, 1994. 528 p.
8. Jonsson A-C., Beach D., Korp H., Erlandsson P. Teachers' implicit theories of intelligence: Influences from different disciplines and scientific theories. *European Journal of Teacher Education*. 2012. № 35 (4). 387 p.

Анотація

Н. ГРОМОВА. ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена виявленню бар'єрів у міжкультурній комунікації в умовах навчального процесу на заняттях з вивчення іноземної мови. Основними бар'єрами є зовнішні перешкоди (низький рівень володіння мовними знаннями) та внутрішні (страх студентів зробити помилку та їх неувпевненість у власних інтелектуальних здібностях). Шляхом подолання цих бар'єрів пропонується навчати студентів розвитку такого типу інтелекту, який спрямований на удосконалення та зростання.

Ключові слова: бар'єр, зростання, інтелект, подолання, розвиток.

Аннотация

**Н. ГРОМОВА. ГОТОВНОСТЬ СТУДЕНТОВ К ПРЕОДОЛЕНИЮ БАРЬЕРОВ
В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ**

Статья посвящена выявлению барьеров в межкультурной коммуникации в условиях учебного процесса на занятиях по изучению иностранного языка. Основными барьерами являются внешние препятствия (низкий уровень владения языковыми знаниями) и внутренние (страх студентов сделать ошибку и их неуверенность в собственных интеллектуальных способностях). Путем преодоления этих барьеров предлагается обучать студентов развитию такого типа интеллекта, который направлен на усовершенствование и рост.

Ключевые слова: барьер, интеллект, преодоление, развитие, рост.

Summary

**N. HROMOVA. STUDENTS' READINESS TO OVERCOME BARRIERS
IN INTERCULTURAL COMMUNICATION**

The article deals with detecting barriers in intercultural communication during the academic process of learning foreign languages. The main barriers are external (low language level) and internal (students' fear to make mistakes and lack of confidence in their intellectual abilities). As the way to overcome those barriers it is recommended to teach students to develop growth mindset.

Key words: barrier, development, growth, mindset, overcoming.

викладач кафедри міжкультурної
комунікації
та прикладної лінгвістики
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ РЕСПОНДЕНТА В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю ГЛЯНЦЕВИХ ЖУРНАЛІВ: ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. Головним фактором розвитку сучасного суспільства є його антропоцентричність. Вектори скерованості лінгвістики в цілому та масмедійного дискурсу зокрема визначають використання мови для реалізації інтенцій мовця, розкриття його особистості, впливу на адресата. Це накладає відбиток на мовно-комунікативних характеристиках жанрів масмедійного дискурсу. Одним із найзатребуваніших жанрів масмедійного дискурсу і досі залишається інтерв'ю. Однак аналіз текстів жанру інтерв'ю останніх років засвідчує, що акцент в них зміщується зі сприйняття респондента виключно як джерела інформації, спілкування з яким сприяє заповненню інформаційної лакуни в свідомості журналіста та читача, на розкриття багатогранності особистості інтерв'юйованого. З огляду на це цікавою видається об'єктивація слоту «РЕСПОНДЕНТ» в англomовних інтерв'ю глянцевиx журналів, що і становить **актуальність** нашої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємодія журналіста та респондента довгий час досліджувалась у ракурсі соціологічних розвідок, аналізу піддавалась мовленнєва поведінка комунікантів, вивчались стосунки адресатів у політичному та художньому дискурсі. Однак праці вчених здебільшого стосувалися представлення опитуваного в комунікативно-прагматичному аспекті. Об'єктивація слоту «РЕСПОНДЕНТ» крізь призму фреймового моделювання, що може здійснюватися з позиції журналіста чи самого респондента, ще не ставала об'єктом окремого дослідження. **Метою** нашої розвідки є розкриття особливостей об'єктивації слоту «РЕСПОНДЕНТ» з позиції журналіста за допомогою аналізу матеріалу англomовних інтерв'ю глянцевиx журналів крізь призму фреймового моделювання.

Постановка завдання та виклад основного матеріалу дослідження. Використання фреймів для аналізу комунікативних ситуацій не є новим явищем. Основоположником фреймового підходу є М. Мінський, який ще на початку ХХІ століття вказував на те, що пізнання людиною світу можливе на основі нашарування нової інформації на уже наявні в пам'яті фрейми-образи [3, с. 114]. Подальший розвиток висловлені ідеї отримали в концепції фреймової семантики Ч. Філмора та працях лінгвістів В.З. Демьянкова, В.В. Красних, С.А. Жаботинської та інших. Фрейм допомагає побудувати когнітивну схему, що відтворює комунікативну ситуацію інтерв'ю у вигляді системи слотів, які, наповнюючись інформацією, структурують наші знання про тексти інтерв'ю як жанру глянцевиx журналів.

Застосування теорії фреймового моделювання для розкриття механізму комунікативної інтеракції в інтерв'ю виявляється виправданим з огляду на природу фрейму, що є структурою даних, призначеною для опису стереотипної ситуації [4, с. 7]. Оскільки з позиції структури інтерв'ю є логічною комбінацією питань та відповідей, опис зазначеного жанру з позиції фреймової семантики виявляється цілком виправданим.

З метою аналізу особистості респондента в інтерв'ю скористаємося методикою фреймового моделювання С.А. Жаботинської. Застосування базових фреймів для розгляду комунікативної інтеракції в аналізованих інтерв'ю засвідчило, що у структурі вказаного мовленнєвого жанру домінує комбінація предметноцентричного та акціонального фреймів, що фактично представляють когнітивну схему реалізації головних стратегій інтерв'ю – стратегій інформування та розкриття образу респондента. З огляду на це когнітивна модель інтерв'ю глянцевиx журналів виглядає так: [ХТОСЬ₁ ТАКИЙ₁ діє (запитує) ТУТ ЗАРАЗ КОГОСЬ₂ [є ХТОСЬ₂ ТАКИЙ₂ діє (повідомляє) ТУТ ЗАРАЗ] для ЧОГОСЬ₃.

Слот «ХТОСЬ₁» позначає агенса дії (у більшості аналізованих інтерв'ю ним є журналіст видання), який об'єктивується ознаками статі, статусу та професійної діяльності, що відображені в якісному слоті «ТАКИЙ₁». Комунікативна дія, що продукується агенсом, розгортається у межах акціонального та предметноцентричного фреймів і пов'язана із запитом журналістом інформації у реципієнта/респондента (слот «КОГОСЬ₂») у ситуації «ТУТ» і «ЗАРАЗ» з метою (слот «для ЧОГОСЬ₃») заповнення прогалін у знаннях інтерв'юера та аудиторії.

Аналіз матеріалу дослідження засвідчив певний відхід від традиційного розподілу ролей в інтерв'ю. Якщо раніше роль агенса закріплювалася виключно за журналістом, то в сучасних інтерв'ю відбувається збільшення свободи інтерв'юйованого. Респондент може виконувати роль агенса у разі постановки власних питань, що змінюють хід розмови в інтерв'ю.

Зі свого боку слот «КОГОСЬ₂», що позначає реципієнта, тобто інтерв'юйованого (респондента), розкривається у моделі [ХТОСЬ₂ ТАКИЙ₂ діє (повідомляє) ТУТ ЗАРАЗ], яка реалізується в межах предметноцентричного та акціонального фреймів. Зазначена модель включає інформацію про респондента, що характеризує його за якісними (РЕСПОНДЕНТ є ТАКИЙ₂: ВІК, СТАТЬ, РАСА, ЕТНІЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ, ЗОВНІШНІСТЬ, ОСОБИСТІ ЯКОСТІ) та акціонально-буттєвими (РЕСПОНДЕНТ ІСНУЄ ТАК: СІМЕЙНИЙ СТАН, ПРОФЕСІЯ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, СПОСІБ ЖИТТЯ) параметрами і реалізується у певному локально-темпоральному вимірі (слоти «ТУТ» і «ЗАРАЗ»).

Однак, оскільки метою нашого дослідження є репрезентація особистості респондента, зупинимось детальніше на якісних та акціонально-буттєвих параметрах об'єктивації слоту «ТАКИЙ₂», що характеризують слот «РЕСПОНДЕНТ».

Параметр «ВІК» отримує вербальну та невербальну експлікацію. Вербальними маркерами прямої вказівки на вік респондента є числівники на позначення точних цифр з біографії опитуваного, що вживаються у функції прикладки, предиката чи означення у комбінації з лексичним доповненням “year-old”: “*She [journalist Tatiana Sorokko] recently visited the 76-year-old jewelry designer to discuss the spirit of Codognato and the elan with which he lives and works.*” [20, с. 258]; “*In three short months, Michelle Rejwan, 33, went from Hollywood assistant to coproducer on box office juggernaut Star Wars: The Force Awakens, in theatres this month.*” [29, с. 119].

Непрямими вербальними маркерами є лексеми, що імплікують життєву зрілість інтерв'юйованого, свідчать про наявність роботи, сім'ї, зобов'язань, покладених суспільством тощо: “*come of age, working woman, at the height of the pop stardom.*” “*Tracee Ellis Ross, star of ABC's groundbreaking sitcom Black-ish, is redefining what a smart, beautiful, successful working woman really looks like on television finally.*” [31, с. 81]; “*What advice would you give the younger you?*” [42, с. 106]. У представлених для аналізу фрагментах вік респондентів не зазначається, однак імпліцитним маркером жінки середнього віку є фразова характеристика “*working woman*”, а образ людини старшого віку змальовується комбінацією прикметника і займенника “*the younger you*”.

Репрезентація віку може досягатися імпліковано завдяки порівнянню інтерв'юйованого із іншими особами, чий вік вказується експліцитно. Аналіз матеріалу дослідження засвідчив, що в окремих випадках вік респонденток применшується, що підпорядковується реалізації тактики компліменту стосовно зовнішнього вигляду запрошених героїнь: “*<...>A chance meeting with Dance Mom's infamous coach, Abby Lee Miller, was especially jarring. She [Jenna Dewan Tatum] says Abby compared her to the reality series' now-14-year-old breakout star, Maddie Ziegler. “She was like, ‘I knew you were the Maddie! Come to my studio! Bring your daughter!’” Jenna recalls, “I was like, absolutely not.*” [14, с. 84]. Підказка справжнього віку героїні наведеного вище фрагменту криється в спонукальних реченнях “*Come to my studio! Bring your daughter!*”, що вказує на сімейний стан акторки і танцівниці Дженни Деван Татум.

Непрямими вербальними маркерами віку слугують також числівники на позначення річниці сімейного життя, творчої чи професійної діяльності, що вказують на вікову категорію (молодь, людина у розквіті сил чи поважного віку), до якої належить інтерв'юйований: “*Now, 20 years after the debut of Stefani's band No Doubt and a successful solo career, the singer-songwriter has released her third solo album – This is What the Truth Feels Like.*” [45, с. 64]; “*Neeson has been acting since he was 11, when he took a part in a school play to impress a girl. That was in Northern Ireland. His first movie role was in 1977, when he played Christ in a movie produced by an American evangelist. The past thirty or so years, you probably know<...>*” [17, с. 180]; “*After more than 30 years in office, the cunning congressman from Massachusetts is retiring.*” [15, с. 166].

Отже, в ході здійсненої розвідки було з'ясовано, що журналісти користуються арсеналом прямих та непрямих засобів для опису віку респондентів. Кількісно переважаючими (54%) у репрезентації респондента з боку журналіста є прямі вказівки на вік у вигляді точних цифр, що об'єктивуються бажанням надати максимальну інформацію про інтерв'юйованого читацькій аудиторії. Однак випадки описових характеристик є також численними (39%) та домінуючими переважно в інтерв'ю з жінками. Дотримуючись норм ввічливості, журналіст не називає прямо вік героїв, надаючи лише підказки, які залишають за читачем право на здійснення підрахунків для з'ясування правди. Випадки, у яких вік респондента не називається взагалі, є малочисельними (7%), а їх наявність, на нашу думку, зумовлюється розважальною метою видання та необхідністю представлення лише найцікавішої інформації у конденсованому вигляді.

Параметр «СТАТЬ» отримує переважно невербальну експлікацію, що об'єктивується через світлини респондента. Вербально вказівка на стать маркується у вигляді власного імені респондента, лексем з очевидним гендерним наповненням “*woman / man*”, “*girl / guy*”, “*male / female*”, “*actor / actress*” та особових займенників “*he/she*”: “*As a female head of a major consulting firm, you're a rarity. Why do so few women make it to the top of your profession?*” [24, с. 226]. Як засвідчує наведений вище приклад, експліцитний наголос на статі робиться у випадку досягнення жінкою певних вершин усупереч ситуації явної гендерної дискримінації.

Отже, дані проведеної розвідки показали, що актуалізація вербальних засобів вираження параметру «СТАТЬ» вказує на руйнування стереотипів про типово чоловічі / жіночі професії і ролі, більший прояв творчого потенціалу жінки, реалізацію її як особистості та зростаючий вплив жінки у маскулінному суспільстві.

Помітно виражену експлікацію отримує параметр «ПРОФЕСІЯ», що представлений іменниками, які позначають активну життєву позицію респондентів. Як гендерно нейтральні та водночас кількісно переважаючі репрезентуються професії актора / акторки, дизайнера, письменника / письменниці, співака / співачки, бізнесмена / бізнес-леді: “*With last fall's memoir she has cemented herself as not just an award-winning actress, but also an accomplished writer. Not to mention entrepreneur.*” [30, с. 172]; “*Jill Furman, one of the Tony-winning producers of the blockbuster Broadway Musical Hamilton, reveals her crucial role in bringing the epic show to the stage.*” [31, с. 81]; “*I've been obsessed with music since I was 13,*” says *guitarist-songwriter-producer Mark Ronson, whose N. 1 hit “Uptown Funk” (from his solo album Uptown Special) topped the charts for 11 weeks following its November release.*” [44, с. 56]; “*After that, you joined Estee Lauder Companies as director of corporate communications. That's an unusual leap.*” [26, с. 142]. Гендерно маркованими є професії, пов'язані зі сферою спорту, що актуалізуються, насамперед, у представлених чоловіків: “*You're the defending champion at this summer's Tour de Donut in Illinois. Do you feel the pressure?*”

[41, с. 42]; “*Did your years as a BASE jumper help prepare you for this?*” [36, с. 22]. Вербальна актуалізація професійної приналежності досягається завдяки використанню журналістом аббревіацій, термінів та професіоналізмів, що імпліковано чи експліковано вказують на рід занять респондентів: “*director of corporate communications*”, “*defending champion*”, “*a BASE jumper*”, “*producer*”, “*entrepreneur*” тощо.

Як підтверджують дані нашої розвідки, професійний складник та рід діяльності респондента відіграють одну з ключових ролей у змалюванні образу респондента, про що свідчать невербальні маркери, тобто світлини респондента. У більшості (57%) проаналізованих нами інтерв’ю глянцевих журналів професія інтерв’юйованого вгадується за робочим місцем, одягом, речами, що його оточують (гірськолижне / спортивне спорядження, декорації, косметичні засоби, парфуми, коштовності тощо).

Аналіз матеріалу дослідження показав, що образ сильної та вольової особистості асоціюється з людиною, яка працює, оскільки жоден із представлених в інтерв’ю глянцевих журналів респондентів не є безробітним. Відсоток респондентів, професія яких не вказується, є незначним, а відсутність такої інформації об’єктивується акцентуванням уваги журналіста і редакції видання не на розкритті образу героїв, а не повідомленні деталей їх життєвої драми.

Параметр «РАСА» маніфестується, насамперед, у разі, коли ідеться про представників негроїдної раси. Параметр отримує лексичне вираження завдяки використанню лексем “*black*”, “*race*” та “*racial*”, що позиціонують темношкірих людей як працелюбних, наполегливих борців за свої права, готових іти до своєї мрії. Акцент на цьому параметрі покликаний додати їм особливої ваги в очах читачів: “*Was race an issue for you growing up?*” [13, с. 108]; “*At a time when there’s still so much racial injustice and such a racial divide in America, do you see hope in the Black Lives Matter protests?*” [46, с. 122]. Метою запитань журналіста є водночас висловлення підтримки респондентам та з’ясування позиції, яку займають герої інтерв’ю у ситуації інтернаціональної боротьби проти расової дискримінації.

Проведена нами наукова розвідка засвідчує дотримання журналістами принципу політкоректності у ставленні до темношкірого населення, яке уособлює образ нескорених бунтівників, наділених вражаючою внутрішньою силою, харизмою та магнетизмом: “*The image of Beyoncé seated among young black women, including Amandla Stenberg, Chloe and Halle Bailey, and Zendaya, will forever be an icon of Black Girl Magic*” [13, с. 104].

У разі, якщо ідеться про білошкіре населення та представників монголоїдної раси, єдиним показником, що підкреслює расову приналежність, є невербальні елементи, тобто світлини респондента. Тому характеристика, яка передається зазначеним параметром, не є суттєвим штрихом у змалюванні образу вказаних груп респондентів. До того ж аналіз фрагментів інтерв’ю засвідчує реалізацію вказаної соціологом Кетлін Дж. Фітджеральд тенденції до зміщення акценту від трактування поняття «раса» як виключно біологічного чи соціального феномену до розгляду його як соціально-біологічного конструкту [7]. Тобто білошкіре населення більше не розглядається як таке, що займає домінуючі позиції тільки через власне біологічне походження, оскільки статус, який займає індивід у соціумі, є результатом його власних досягнень.

Під час аналізу інтерв’ю глянцевих журналів нами була виявлена тенденція до розкриття образу респондента завдяки реалізації параметру «ЕТНІЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ». Оскільки матеріалом нашого дослідження слугували версії популярних глянцевих видань США, вважаємо за доцільне роз’яснити особливості розгортання етнічного питання усередині згадуваної вище країни. Існування суттєвої кількості національних меншин спричинило культурне багатоманіття США, що закріпило за країною ярлик *країни іммігрантів*, своєрідної *тарілки салату*, в якій кожна меншина існує у вигляді краплень та намагається відстояти власні інтереси замість того, щоб асимілюватися з місцевим населенням. Це викликає певне занепокоєння, породжуючи припущення, що зростання числа іммігрантів загрожує цілісності країни [1, с. 9–11].

Однак дані нашої розвідки підтверджують, що апелювання до етнічної складової частини образу респондента в інтерв’ю глянцевих журналів має на меті підкреслити не меншовартість інтерв’юйованого, а наполегливість та працьовитість індивіда, що зміг не загубитись у чужому оточенні, гордо заявити про себе та довести власну самобутність. У процесі аналізу інтерв’ю увагу привертає той факт, що інтерв’юйований надає інформацію про власну належність до певної етнічної групи у відповідь на запит інтерв’юера. Об’єктивізація параметру «ЕТНІЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ» відбувається за допомогою лексем “*immigration*”, “*immigrant*”, “*be born*” та прикметників на позначення національності: “*You’re a Hispanic woman. What do you think about the immigration debate?*” [26, с. 143]; “*Your father was an Italian immigrant. What did that experience give to you?*” [39, с. 90]; “*What has America, a country of immigrants, forgotten about that experience?*” [38, с. 122]; “*You were born in Taiwan to Chinese parents and moved to Seattle when you were 7. What was that like?*” [28, с. 85]. Представлені вище фрагменти є проявом висловленої журналістами поваги до етнічної належності респондентів, що допомагає підкреслити неповторність інтерв’юйованих, цілеспрямованість у досягненні життєвих цілей, прагнення відстоювати право на власну думку та власні цінності.

Уміння будувати стосунки в сім’ї та нести відповідальність за членів родини, бажання провести час із дітьми та зробити приємне близьким, людяність та підтримка – це ті якості, які характеризують сильну та морально зрілу особистість і завжди захоплюють читача. Як показало наше дослідження, ще одним параметром, який отримує суттєве представлення в інтерв’ю глянцевих журналів, є параметр «СІМЕЙНИЙ СТАН». Його експлікація досягається низкою ознак, як-от: «заміжня / одружений», «незаміжня / неодружений», «наявність / відсутність тривалих стосунків», «наявність / відсутність дітей». Зазначений параметр покликаний доповнити соціальне «Я» особистості, розкривши нові грані респондента. Вербально він представлений експліцитними лексичними оди-

ниціями “wife”, “mother”, “husband” та словами, які імпліцитно вказують на сімейний стан інтерв’ююваного: “children”, “family”, “marriage”, “parenting”, “the same man / woman”, “wedding”: “People have such an imagined version of your life. You’ve been so daringly open about your personal life and have revealed intimate details about parenting and your marriage that in some ways people feel like they have permission to speak personally about you?.. “Do you encourage your children to take risks?” [23, с. 234]; “You’ve been with the same woman for 27 years. How do you make it work?” [43, с. 98]; “What’s a secret to a successful marriage?” [37, с. 138]. Запропоновані для розгляду фрагменти позиціонують запрошених гостей як свідомих, надійних людей, що володіють секретом успіху сімейних стосунків. Підтвердження цієї думки досягається використанням епітета “successful” та фраземи “with the same woman for 27 years”.

Водночас навіть у випадку, якщо на момент інтерв’ю респондент не перебуває у тривалих стосунках, сім’я має для нього головне значення: “I think that the idea of finding another person to share your life with is the most fascinating, beautiful quest you could ever be on in your life.” [10, с. 39].

Як показують результати нашого дослідження, сімейний статус респондента може асоціюватися не виключно з відповідальністю, а ще й слугувати символом жертвності респондента, виявляючи морально-етичні риси, які влітаються в матрицю позитивного образу особистості та викликають захоплення аудиторії: “Your climbing partner Alex Lowe died in an accident in 1999; afterward you married his wife and adopted his three sons. How did that change you?” [40, с. 106]. Респондент аналізованого фрагменту, Конрад Анкер, не вихвалється своєю найбільшою чеснотою – одруженням із вдовою загиблого друга, на руках якої залишилося четверо дітей, і лише у відповідь на запитання журналіста “How did that change you?” скромно пояснює мотиви свого вчинку.

Проведений нами аналіз реалізації параметру «СІМЕЙНИЙ СТАН» дозволив зробити висновок, що для респондентів сім’я є водночас еквівалентом моральної підтримки, затишку, безпеки та відповідальності. До того ж дані нашої розвідки засвідчили тенденцію більшої розкритості респондентів жінок, відходу від ролі виключно турботливої господині, хоча розкриття їх образу більше, ніж у разі з респондентами чоловіками, позиціонується через зв’язок із сім’єю, оскільки образ чоловіка об’єктивується здебільшого через кар’єрні досягнення.

Параметр «СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС» представляє характеристику респондента, що зумовлюється приналежністю до економічного прошарку, соціальної групи, наявністю політичних інтересів та співвідноситься з поняттями престижу і впливу індивіда в суспільстві [8]. У психології прийнято розрізняти успадкований соціальний статус, що надається людині від народження (раса, стать, національність, релігійна та класова приналежність) та набутий соціальний статус, який досягається внаслідок роботи над собою [6, с. 82–83]. Успадкований статус є іманентною характеристикою індивіда, а набутий статус респондент здобуває самотужки, розкриваючись як особистість. У своєму дослідженні поняття соціального статусу зводитимемо до характеристик, набутих протягом трудової діяльності інтерв’ююваного, оскільки складники успадкованого ним соціального статусу були розглянуті нами вище.

У нашій роботі змістове наповнення параметру «СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС» складають ознаки «ДОСТАТОК», «ПРЕСТИЖ», «СОЦІАЛЬНА ПОЗИЦІЯ», «ПОЛІТИЧНІ ВПОДОБАННЯ».

Аналіз реалізації ознаки «ДОСТАТОК» виявив, що героями інтерв’ю глянцевого журналу є представники різних економічних прошарків, однак найчастіше це люди, кар’єрне зростання яких прямо пропорційне їх фінансовому збагаченню. Розкриття образу респондента через статус об’єктивується використанням лексем “money”, “success”, “brand”, “funding”: “With the success you both have, how conscious are you of your “brands?” [22, с. 188]; “Your firm receives up to 1.000 pitches a year. How do you decide which are worth funding?” [25, с. 156]. З питань журналіста стає очевидним, що респондентами наведених фрагментів інтерв’ю є люди, які володіють секретом фінансового успіху, здобутого шляхом тяжкої і тривалої праці над собою.

Ознака «ПРЕСТИЖ» як складова статусу пов’язується із колом знайомств, впливом, власними досягненнями респондента і є маркером його авторитету у суспільстві: “What Ronson calls his “nerdy, encyclopedic knowledge of pop-music history,” combined with years of hard work and a love of soul music and hip-hop, turned him into a big-time, Grammy-winning producer, who’s worked with a wide range of artists – from Amy Winehouse and Bruno Mars to hot new rapper Action Bronson.” [44, с. 56]; “You cut your teeth in what can only be described as tech’s Ivy League: Google, Facebook, Instagram and now Snapchat. How did you get your start?” [27, с. 77].

Як підтверджують дані нашого дослідження, поняття престижу асоціюється із формуванням культового, іконічного образу людини-легенди, яка вписала своє ім’я в історію нації: “That image of you clinging to Mourning’s leg in the 1998 playoffs says everything about why you – and those 1990s Knicks teams – are still so revered.” [36, с. 30]. Запропонований для розгляду фрагмент є маркером авторитету спортивного коментатора Джефа ван Ганді, у минулому баскетбольної зірки, згадка про яку і досі викликає почуття глибокої поваги серед фанів. На лексичному рівні факт впливовості колишнього спортсмена підтверджується комбінацією темпорального прислівника “still” у функції інтенсифікатора та прикметника “revered”, що виконує функцію епітета.

Матеріал нашої дисертаційної роботи засвідчив, що статус інтерв’ююваного накладає відбиток на установку інтерв’юера, тобто «суб’єктивну орієнтацію індивіда як члена групи в термінах оцінних вимірів на ті чи інші способи соціальної поведінки» [2, с. 24]. Як показують дані нашої розвідки, врахування статусу респондента змушує журналіста грати за правилами інтерв’ююваного та спілкуватись з ним однією мовою. У проілюстрованому нижче фрагменті інтерв’ю з легендою фешн-індустрії – Карлом Лагерфельдом – журналіст розпочинає розмову із вираження співчуття стосовно стану здоров’я кішки модельєра, що розкриває подробиці про кількість обслуговуючого персоналу, які найняті для догляду за тваринкою: **Kristina O’Neill:** “I’m sorry to hear that Choupette [a cat] was sick last night<...>I am glad she has 24-hour medical attention.” – **Karl Lagerfeld:** “The doctor had

never seen a cat with so many people taking care of her. You know she has two maids, and the driver takes care of her too.” [19, с. 546]. Деталі розмови, яка, на перший погляд, має тривіальний характер, характеризують не кішку, а її власника, допомагаючи закріпити за Карлом Лагерфельдом образ турботливого фелінолога. Модельєр вважає Шупет членом родини, свідченням чого є використання журналістом займенника “she” у фразі про кішку. Проте надмірна опіка, яку демонструє респондент до домашньої улюблениці, викриває його фінансові можливості та змальовує його як заможну людину, що може дозволити собі різні забаганки та марнотратство, незрозумілі читацькій аудиторії.

У ході проведеного нами аналізу з’ясувалося, що престиж респондента відіграє одну з ключових ролей у відборі героїв для проведення інтерв’ю. Більшість інтерв’ююваних – представники богемного світу, що стали відомими завдяки походженню із заможних родин чи наполегливій праці, яка привела їх на вершину слави. Отже, аналізовані інтерв’ю здебільшого нагадують рецепт успіху респондентів, що сприймається як приклад для наслідування читачем.

Ознака «ПОЛІТИЧНІ ВПОДОБАННЯ» відображає ще один аспект соціального статусу особистості, що складає основу її соціального «Я», розкриває її стосунки із соціумом, є показником небайдужого, серйозного та свідомого ставлення до майбутнього нації. Незважаючи на загальну розважальну зорієнтованість глянцевого журналіста, матеріал нашого дослідження виявив зростання інтересу журналістів та респондентів до питань політики, що, на нашу думку, пояснюється політичною ситуацією у США – передвиборчою гонкою, протистоянням Трампа та Клінтон і несподіваною розв’язкою конфлікту на користь найменш бажаного кандидата. Питання політичних уподобань постає особливо гостро у період 2015–2016 років, підштовхуючи навіть далеких від політики людей до висловлення власного погляду та обговорення персон колишнього і майбутніх кандидатів: “*You met Hillary Clinton recently, right?*” [18, с. 59]; “*Are you hopeful about Hillary?*” [16, с. 22]; “*You’ve met Trump. What was he like?*” [43, с. 40]; “*You’re pretty political. What are the most important issues for you?*” [9, с. 122]. Питання журналіста підкреслюють, що респонденти активно долучаються до участі у політичному житті країни, що закріплює за ними образ патріотично налаштованих, свідомих громадян.

Ознака «СОЦІАЛЬНА ПОЗИЦІЯ» допомагає розкрити коло соціальних інтересів, погляди та установки індивіда, його громадянську позицію, стосунки із соціумом: “*Switching gears, women’s media is in such a different place now than when you started Ms magazine, which continues to evolve. How do you feel about the state of women’s media right now?*” [21, с. 116]. У процесі аналізу досліджуваного матеріалу нами була помічена тенденція до з’ясування журналістом позиції респондентів у питаннях відстоювання власних прав, боротьби жінок за рівність із чоловіками, декларування власної життєвої програми. Обговорення соціальної позиції респондентів відбувається переважно з ініціативи журналіста, який шляхом уміло поставлених питань скеровує розмову у потрібне русло, з’ясовуючи погляди партнера по спілкуванню стосовно питань, що виявляють громадянську позицію запрошеного гостя.

Зорієнтованість глянцевого журналіста на питаннях моди та краси спричинила активне обговорення питань зовнішнього вигляду та стилю респондента і в межах жанру інтерв’ю. Дані проведеної розвідки зафіксували тенденцію до позиціонування журналістом параметрів «ЗОВНІШНІСТЬ» та «СПОСІБ ЖИТТЯ» респондента як прикладу для наслідування читачем. З огляду на це вважаємо, що логічним буде розглянути репрезентацію образу інтерв’ююваного крізь призму вказаних параметрів.

Об’єктивація параметру «ЗОВНІШНІСТЬ» відбувається шляхом використання номінацій, що описують риси обличчя, фігуру, жести, поставу та одяг респондента, підкреслюючи його внутрішній стрижень, вдачу та індивідуальність. Аналіз фрагментів інтерв’ю засвідчив, що журналісти широко послуговуються лексемами для опису зовнішності респондентів. Найбільша кількість дескрипторів на позначення зовнішнього вигляду концентрується у візії інтерв’ю, що уподібнює жанр портретного інтерв’ю до інтерв’ю-замальовки: “*It’s 1 p.m. on a Sunday afternoon, and Kelly Clarkson is braless, bleary-eyed, and recovering from a hard-core dose of NyQuil.*” [11, с. 213]; “*Men, women, tourists, residents, college students, and even a few AARP-eligible old-timers all stand frozen, staring at the svelte tough guy in the black leather jacket, that unmistakable jagged hair dangling down to his collar.*” [32, с. 66]. Опис зовнішності респондентів та притаманного їм стилю спілкування і поведінки імпліцитно відображають характер інтерв’ююваних, допомагають читачеві візуалізувати розмову та відчути себе частиною комунікативної ситуації в інтерв’ю. Зі свого боку лексеми, що добираються журналістом для розкриття образу запрошених гостей, є прямим свідченням ставлення інтерв’юера до респондентів.

Використання номінацій в основній, діалоговій, частині інтерв’ю є менш вираженим і може мати характер компліменту, що підпорядковується фатичній меті комунікації, створюючи комфортну для співрозмовника атмосферу: “*It’s hard to imagine you in I anything but an impeccably tailored suit. Is it possible that even your pajamas come with a tie?*” [35, с. 121]; “*There’s something about your voice that’s instantly calming. Do you get that a lot?*” [33, с. 143].

Наочно образ респондента розкривається через світлини, з яких читач черпає ту невербальну інформацію, яка не була представлена словесно. Характерною ознакою зовнішності респондентів жінок, що ілюструється за допомогою світлин, є бездоганний макіяж та підібраний зі смаком гардероб, які підкреслюють доглянутість жінки та є свідченням уміння знаходити час не лише для роботи і сім’ї, а й для власного розвитку та підтримання себе у формі. У разі представлення фотографій чоловіків головний акцент робиться на харизмі, що виражається в погляді, посмішці, демонстрації краси тіла чи умінні створити власний стиль.

Зовнішність слугує певним стереотипом під час оцінки інтерв’ююваного читачем, оскільки читач *навішує ярлики* з огляду на одяг останнього, «чекаючи від нього певних вчинків, відповідної поведінки» [5].

Як показують результати проведеної розвідки, репрезентація респондента через параметр «СПОСІБ ЖИТТЯ» ініціюється журналістом та експлікується шляхом розкриття інтерв'юйованим секретів догляду за собою, надання інформації стосовно організації режиму дня та харчування: “*What led you to practicing yoga? Do you still do it?*” [34, с. 90]; “*Do you ever hit the weights? What else do you do?*” [34, с. 66], що має характер імпліцитних порад читачеві стосовно можливостей підтримання себе в гарному настрої та ідеальній фізичній формі.

У разі репрезентації респондента через параметр «ОСОБИСТІ ЯКОСТІ» акцент робиться здебільшого на морально-вольових якостях інтерв'юйованого, які були продемонстровані ним у конкретних життєвих ситуаціях: “*Settling into her trailer during a break, she displays the mix of warmth, humor and smarts that have attracted 3.7 million people to her Twitter feed. Breakup or no, she’s full of smiles – even an occasional snort.*” [12, с. 210]. Героїня фрагменту, актриса болгарського походження Ніна Добрев, постає перед читачами в образі простої та відкритої жінки, що підкреслюється використанням перелічення “*warmth, humor and smarts*” та метафори “*full of smiles*”. Душевна щирість і оптимізм приковують увагу журналіста та кінцевого адресата, створюючи загальне позитивне враження про респондентку.

Висновки. Проведена наукова розвідка є спробою представити комунікативну ситуацію в жанрі інтерв'ю за допомогою методики фреймового моделювання, що дає можливість розкрити особливості реалізації слоту «РЕСПОНДЕНТ» крізь призму інтерпретації журналіста. На основі проведеного дослідження було створено узагальнений образ респондента в інтерв'ю англійських глянцевого журналістів. Відповідно до нього типовий респондент – це чоловік / жінка, які досягли повноліття і демонструють життєву зрілість. Це активні люди, самоствердження яких відбувається здебільшого завдяки реалізації в професійному плані. Значну роль в змалюванні портрету такої особистості відіграє сім'я, оскільки жоден із респондентів не мислиться відірвано від своєї родини. Респондент найчастіше займає позицію лідера, дбає про достаток та саморозвиток і є діяльним та активним у громадському житті індивідом, що розвиває, передусім, соціальну складову частину своєї особистості. Респонденти жінки мисляться як більш схильні до відстоювання питань соціальної рівності, а чоловіки позиціонуються сфокусованими на питаннях престижу та достатку. Водночас результати проведеного нами аналізу засвідчують, що важливою складовою частиною сприйняття себе є зовнішній образ, який є частиною фізичного «Я» особистості та є результатом витримки і роботи над собою.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в об'єктивації слоту «РЕСПОНДЕНТ» з позиції самого інтерв'юйованого.

Література:

1. Горшунова Е.Ю., Горшунов Ю.В. Межкультурная коммуникация, этнические стереотипы и ярлыки англоговорящего сообщества: учебное пособие. М.: Проспект, 2015. 121 с.
2. Карасик В.И. Язык социального статуса. М.: Институт языкознания АН СССР, Волгоградский педагогический институт, 1991. 495 с.
3. Масленикова Е.М. Фреймовое представление семантики текста. Лингвистический вестник. Ижевск: УМО «Sancta lingua», 2000. Вып. 2. С. 114.
4. Минский М. Фреймы для представления знаний. М.: Энергия, 1979. 151 с.
5. Павелко Н.Н., Павлов С.О. Психология и педагогика: учебное пособие. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ITfKAQAQBAJ&pg=PT164&lpg=PT164&dq=почему+мы+судим+человека+по+внешности+психология&source=bl&ots=Wh2H_UqBWT&sig=16to01VfHOSVygD63G1QQE5NLnQ&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEWjl (дата звернення: 30.03.18).
6. Фролов С.С. Социология: учебник для вузов. М.: Гардарики, 2007. 344 с.
7. Fitzgerald K.J. The Continuing Significance of Race. *Racial Genomics in a Postracial Era. Humanity and Society.* 2014. Vol 38, Issue 1. P. 49–66. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0160597613519231> (дата звернення: 21.02.18).
8. Schooler C. Social Class and Social Status. URL: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199828340/obo-9780199828340-0085.xml> (дата звернення: 2.02.18).

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Cosmopolitan. L.: Hearst Corporation, 2012. July. P. 122.
2. Cosmopolitan. L.: Hearst Corporation, 2012. December. P. 39.
3. Cosmopolitan. L.: Hearst Corporation, 2013. February. P. 213.
4. Cosmopolitan. L.: Hearst Corporation, 2013. September. P. 210.
5. Cosmopolitan. L.: Hearst Corporation, 2016. July. P. 108, P. 104.
6. Cosmopolitan. L.: Hearst Corporation, 2016–2017. December – January. P. 84.
7. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2012. May. P. 166.
8. Esquire. New York: Hearst Corporation, 2015. November. P. 22.
9. GQ. New York: Conde Nast, 2014. April. P.180.
10. GQ. New York: Conde Nast, 2015. August. P.59.
11. Harper's Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2012. September. P. 546.
12. Harper's Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2014–2015. December–January. P. 258.
13. Harper's Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2015. December. P. 116.

14. Harper's Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2016. June–July. P. 188.
15. Harper's Bazaar. L.: Hearst Magazines, 2016. November. P. 234.
16. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2012. September. P. 226.
17. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2013. April. P. 156.
18. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2014. April. P. 142, P. 143.
19. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2014. July. P. 77.
20. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2015. February. P. 85.
21. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2015. December. P. 119.
22. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2016. April. P. 172.
23. Marie Claire. L.: Hearst Corporation, 2016. June. P. 81.
24. Men's Fitness. N.Y: American Media, Inc., 2016. March. P.66 (2).
25. Men's Health. Rodale Inc., 2016. June. P. 143.
26. Men's Health. Rodale Inc., 2016. July/August. P. 90.
27. Men's Health. Rodale Inc., 2016. December. P. 121.
28. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2012–2013. December–January. P. 22, P. 30.
29. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2013. September. P. 138.
30. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2015. May. P. 122.
31. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2015. November. P. 90.
32. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2016. May. P. 106.
33. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2016. July–August. P. 42.
34. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2016. September. P. 106.
35. Men's Journal. N.Y: Wenner Media, 2016. October. P. 98, P. 40.
36. Vanity Fair. Conde Nast, 2015. May. P. 56 (2).
37. Vanity Fair. Conde Nast, 2016. April. P. 64.
38. Vanity Fair. Conde Nast, 2016. Hollywood. P. 122.

Анотація

О. КУЗЬМЕНКО. ОБЪЕКТИВАЦИЯ РЕСПОНДЕНТА В АНГЛОМОВНЫХ ИНТЕРВ'Ю ГЛЯНЦЕВЫХ ЖУРНАЛОВ: ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ

У статті здійснено спробу опису когнітивної моделі інтерв'ю глянцевого журналіста на основі методики фреймового моделювання С.А. Жаботинської, зокрема предметноцентричного та акціонального фреймів. Проаналізовано особливості об'єктивації слоту «РЕСПОНДЕНТ» в інтерв'ю глянцевого журналіста, що здійснюється з позиції журналіста. Об'єктивація слоту «РЕСПОНДЕНТ» реалізується через характеристики слоту «ТАКИЙ», що розкривається якісними та акціонально-буттєвими параметрами ВІКУ, СТАТІ, РАСИ, ЕТНІЧНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ, ПРОФЕСІЇ, СІМЕЙНОГО СТАНУ, СТАТУСУ, ЗОВНІШНОСТІ, СПОСОБУ ЖИТТЯ, ОСОБИСТИХ ЯКОСТЕЙ.

Ключові слова: інтерв'ю, когнітивна модель, предметноцентричний фрейм, слот, респондент.

Аннотация

Е. КУЗЬМЕНКО. ОБЪЕКТИВАЦИЯ РЕСПОНДЕНТА В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИНТЕРВ'Ю ГЛЯНЦЕВЫХ ЖУРНАЛОВ: ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ

В статье предпринята попытка описания когнитивной модели интервью глянцевого журналіста на основании методики фреймового моделирования С.А. Жаботинской, в частности предметноцентрического и акционального фреймов. Проанализированы особенности объективации слота «РЕСПОНДЕНТ» в интервью глянцевого журналіста, что совершается с позиции журналіста. Объективация слота «РЕСПОНДЕНТ» реализуется с помощью характеристик слота «ТАКОЙ», который раскрывается в качественных и акционально-бытийных параметрах ВОЗРАСТА, ПОЛА, РАСЫ, ЭТНИЧЕСКОЙ ПРИНАЛЕЖНОСТИ, ПРОФЕССИИ, СЕМЕЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ, СТАТУСА, ВНЕШНОСТИ, СПОСОБА ЖИЗНИ, ЛИЧНЫХ КАЧЕСТВ.

Ключевые слова: интервью, когнитивная модель, предметноцентрический фрейм, слот, респондент.

Summary

O. KUZMENKO. OBJECTIVIZATION OF THE RESPONDENT IN THE ENGLISH-SPEAKING INTERVIEWS OF THE GLOSSY MAGAZINES: FRAME MODEL

The article presents an attempt to describe a cognitive model of the English-speaking interview in glossy magazines on the basis of the frame model technique by S.A. Zhabotinskaya, in particular on the basis of subject-centered and actional frames. In the focus of attention the peculiarities of the objectivization of the slot “RESPONDENT” in the interview of the glossy magazines from the point of view of the journalist, are put. It is proved that objectivization of the slot “RESPONDENT” is achieved through characteristics of the slot “SUCH”, represented by qualitative and actional-existential parameters of AGE, GENDER, RACE, ETHNICITY, PROFESSION, MARITAL STATUS, SOCIAL STATUS, APPEARANCE, WAY OF LIFE, PERSONAL CHARACTERISTICS.

Key words: interview, cognitive model, subject-centered frame, slot, respondent.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської
філології
Маріупольського державного
університету*

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ Й ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПАРТНЕРА У МОВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

В умовах сучасного стрімкого розвитку зв'язків України у сфері економіки, політики та соціально-культурної сфери збільшується роль іноземної мови як засобу комунікації й інтеграції у світове суспільство. Постає питання про формування і розвиток міжкультурної компетенції у студентів вищих навчальних закладів. Таким чином, курс іноземної мови, який вводиться для студентів ВНЗ, спрямований на формування міжкультурної компетенції, виховання толерантності до культурних відмінностей і комунікативних навичок задля успішної праці у умовах мультикультурного середовища.

У педагогічній теорії відображені проблеми професійно орієнтованого навчання іноземним мовам, які висвітлюються у роботах учених: І. Гальперіна, Р. Міньяр-Белоручева, Л. Щерби. І. Зимня, М. Акіпова, Р. Клоуз, Т. Хатчінсон. Концепції особистісно-орієнтованої освіти досліджували І. Зимня, М. Акіпова, І. Якиманська, В. Загвязинський.

Дослідженню проблеми формування комунікативної компетентності присвячені праці Н. Алмазова, І. Зимньої, В. Козлова, Р. Оксфорда. Теорія комунікативної компетентності розглядалася у працях Н. Хомського, Д. Хаймса, М. Вятютнева. Теорію мовної особистості та міжкультурної комунікації досліджували Ю. Караулов, Д. Гудков, В. Красних, В. Телія, А. Вежбицька.

Саме поняття міжкультурної комунікації виникає у середині ХХ століття і пов'язане з іменами таких учених, як Е. Голл, К. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Д. Трагер, Л. Самовар. Теорії міжкультурної комунікації, що намагалися пояснити даний феномен з різних точок зору, розробляли західні дослідники К. Бергер, С. Гантінгтон, Е. Гірш, Е. Голл, Г. Гофстеде, С. Даль.

В Україні предметне поле досліджень у рамках проблематики «міжкультурна комунікація» тільки формується. Цю проблему розробляють у різнопланових працях В. Андрущенко, Н. Висоцька, О. Гриценко, Л. Губерський, І. Дзюба, П. Донець, В. Євтух, А. Єрмоленко, Г. Касьянов, М. Кушнар'єва, Л. Нагорна, А. Приятельчук, М. Обушний, П. Скрипка.

Тому малодослідженою залишається проблема формування міжкультурної комунікації у студентів філологічного напрямку навчання

Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні й методичні засади розвитку міжкультурної комунікації у процесі викладання англійської мови у ВНЗ.

Проблемами міжкультурної комунікації цікавляться представники різних наук і лінгвістичних галузей: антропології, психології, етнориторики, фольклористики, етнографії мовлення, етнолінгвістики й лінгвокультурології, теорії комунікації тощо.

Для вивчення міжкультурної комунікації істотно теоретико-методологічне значення мають праці в області культурології, соціології, філософії, етнології, етнографії, лінгвістики таких учених, як В. Антонов, М. Арутюнова, Ю. Бромлей, А. Вежбіцька, Г. Гачев, Т. Дейк, О. Пеліпенко, Л. Уайт, Б. Успенський, І. Яковенко та інші. Дослідження цих авторів сприяють розумінню цілісності і комплексності проблем міжкультурної комунікації і взаємозв'язку мовних і соціокультурних явищ.

На ланах вітчизняної науки проблеми теорії міжкультурної комунікації у своїх дослідженнях висвітлює Л.В. Кулікова. У своєму монографічному дослідженні авторка зазначає, що міжкультурна комунікація, попри амбівалентність самого терміну, бурхливо розвивається останнім часом. Сьогодні, коли Земля перетворюється на «глобальне село», що неминуче тягне за собою більш інтенсивний обмін між різними культурами, розробка теоретичних і практичних проблем міжкультурного спілкування уявляється стратегічною необхідністю [2, с. 14].

У рамках свого дослідження авторка виокремлює культурно-антропологічний підхід як домінуючий для розуміння і аналізу міжкультурної комунікації. Авторкою систематизовано та виділено ключові моменти теорії міжкультурної комунікації з точки зору культурно-антропологічного підходу.

У монографії обґрунтовується правомірність статусу міжкультурної комунікації як самостійної науки з власним предметом дослідження і своїм понятійним апаратом; підсумовуються досягнення багатьох фахівців, які досліджували загальні і приватні питання, що відносяться до «території» нової дисципліни; аналізуються основні концепції, що внесли істотний внесок у теорію міжкультурної комунікації. Значне місце у роботі займають уявлення і авторська інтерпретація моделей культур і категорій культурної варіативності, найбільш релевантних для розуміння і пояснення процесів міжкультурної взаємодії.

Останні параграфи монографії ілюструють положення про те, що будь-яка комунікація, пов'язана з культурною варіативністю, може стати джерелом міжкультурних непорозумінь, у тому числі взаємодія культур (субкультур) у рамках однієї і тієї ж країни [2, с. 15].

Проблема міжкультурної комунікації цікавить не тільки вітчизняних, але і багатьох зарубіжних науковців. Російський науковець П.В. Сисоев виділяє п'ять ознак, які не можуть бути притаманними навчання міжкультурної комунікації: 1) коли учні знайомляться виключно з культурою країни іноземної мови, особливо з якоюсь окремою соціальною групою; 2) коли традиційно не представлені групи (американські індіанці, австралійські аборигени, маорі) показуються поза контекстом культури оточуючої; 3) коли в учнів формується негативне відношення до якоїсь із культурних груп країни іноземної або рідної мови; 4) коли полікультурна освіта нібито вміщена в одному окремому підручнику або посібнику; 5) а також, коли не формується активна життєва позиція учнів і не відбувається розвиток їхнього критичного мислення [7, с. 5].

Об'єктивною підставою для міжкультурної комунікації є відмінності між культурами, що складаються у процесі формування кожної етнічної культури. Життєдіяльність і відносини людей визначаються наявними у тій чи іншій культурі нормами, які регулюють практично всі області людського мислення і поведінки і впливають на характер сприйняття, оцінки і міжособистісні відносини. Освіта, виховання, історична пам'ять, традиції, звичаї і мова виробляють систему орієнтацій, що допомагає людям успішно справлятися з життєвими ситуаціями і різними проблемами. Усвідомлення особливостей власної культури відбувається при контакті з людьми, які у своїй поведінці керуються іншими культурними нормами. При цьому такого роду взаємодія найчастіше пов'язана з дискомфортом або породжує конфліктні ситуації і вимагає ґрунтовного дослідження. Прагнення зрозуміти чужі культури і поведінку їх представників існує стільки ж часу, скільки існує культурне та етнічне розмаїття людства. Настільки ж стародавнім, як і бажання досягнути інші культури, є прагнення не брати до уваги інші культури або розглядати їх як недостойні, оцінюючи носії цих культур як людей другого сорту, вважаючи їх варварами, в яких немає ні культури, ні особистісних якостей і взагалі якихось різновидів людської гідності.

Спілкуючись, кожна людина намагається так вибудувати свою поведінку, щоб вона відповідала рольовим очікуванням партнерів. Попри це нерідко рольова поведінка створює особливі рольові бар'єри, що перешкоджають встановленню довірливих стосунків між людьми чи навіть призводять до виникнення міжособистісних конфліктів. Соціальна значущість конфліктів різна і залежить від цінностей, які покладено в основу міжособистісних стосунків.

Сприймання соціальних об'єктів відрізняється від сприймання предметів, бо індивід, якого сприймають, не пасивний і не байдужий до суб'єкта, який сприймає. Більше того, спілкування можливе лише тоді, коли люди, які вступають у взаємодію, можуть оцінити рівень взаєморозуміння і встановити, яким саме є партнер по спілкуванню. Тому учасники спілкування намагаються відтворити у свідомості внутрішній світ один одного, зрозуміти почуття, мотиви поведінки, ставлення до значущих об'єктів. Пізнаючи один одного, люди мають змогу краще і надійніше оцінити перспективи спільної діяльності [6].

Для побудови образу партнера використовують такі засоби, як ідентифікація і рефлексія.

Адекватність процесу міжособистісного розуміння забезпечується завдяки дії певних психологічних феноменів, серед яких треба виділити передусім ідентифікацію. Термін «ідентифікація» має кілька значень. У проблематиці спілкування ідентифікація – це уявний процес уподібнення себе партнеру по спілкуванню з метою пізнати і зрозуміти його думки і уявлення. У психології ідентифікація розглядається як самоотождолення особистості з певним зразком, людиною, групою, як формування власної ідентичності, індивідуальності, а також як фундаментальний механізм не тільки когнітивної, а й афективної та регуляторної сфер психіки, особистості загалом. Припущення щодо внутрішнього стану, намірів, мотивів і почуттів іншої людини ґрунтуються на спробі поставити себе на її місце. Ідентифікація тісно пов'язана з емпатією – здатністю проникати в емоційний стан іншої людини шляхом співпереживання. Проте це не те саме. Людина може ідентифікувати себе з партнером, подумки поставивши себе на його місце, але не обов'язково переживатиме його емоційний стан [4].

Під емпатією також розуміється уявний процес уподібнення себе іншій людині, але з метою «зрозуміти» переживання і почуття пізнаваною людиною. Слово «розуміння» тут використовується в метафоричному сенсі – емпатія є «афективне розуміння».

Як видно з визначень, ідентифікація і емпатія дуже близькі за змістом і часто у психологічній літературі термін «емпатія» має розширене тлумачення – у нього включаються процеси розуміння як думок, так і почуттів партнера по спілкуванню. При цьому, говорячи про процес емпатії, потрібно мати на увазі і, безумовно, позитивне ставлення до особистості.

Це означає два моменти: по-перше, прийняття особистості людини у цілісності; по-друге, власна емоційна нейтральність, відсутність оціночних суджень про те, що сприймається. Розглядаючи вплив ідентифікації на особливості міжособистісного відображення в онтогенезі, можна виділити імітацію як перший рівень, етап ідентифікації. Сутність імітації полягає у безпосередньому відбитті у діях і вчинках стосунків між людьми [4].

До вербальних соціально-символічних засобів також відноситься навмисна імітація тієї або іншої вимови, закріпленої за певною групою людей. Помічено, що ми пристосовуємо нашу мову до мови партнера у тому випадку, якщо він нам подобається. З іншого боку, коли ми хочемо звільнитися від співрозмовника чи групи, ми можемо підкреслити відмінності у нашій мові. Наприклад, канадці, які проживають у Франції, віддають перевагу тим політичним діячам, які виголошують публічні промови англійською мовою із сильним французьким акцентом [1, с. 189-207].

У розумінні іншої людини важливу роль відіграє ступінь розвитку уяви, що дає нам змогу подумки поієсти місце партнера по спілкуванню. Треба з'ясувати, як та чи інша людина буде нас розуміти. Вміння бачити ситуацію не тільки своїми очима, а й очима партнера має назву рефлексії. Здатність до рефлексії формується у суб'єкта міжособистісного розуміння поступово і розвинена у різних людей неоднаково. Дія феномена рефлексії, як і ідентифікації, розгортається на кількох рівнях [8].

Рефлексія (лат. *Reflexio* – відображення) – усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню [6].

Зміст міжособистісного сприйняття залежить від характеристик як суб'єкта, так і об'єкта сприйняття тому, що будь-яке сприйняття є і певна взаємодія двох учасників цього процесу, причому взаємодія, що має дві сторони: оцінювання один одного і зміна якихось характеристик один одного завдяки самому факту своєї присутності. У першому випадку взаємодія можна констатувати по тому, що кожен з учасників, оцінюючи іншого, прагне побудувати певну систему поведінки. Якби кожна людина завжди мала у своєму розпорядженні повну інформацію про людей, з якими він вступає у спілкування, то він міг би будувати тактику взаємодії з ними досить точно. Однак у повсякденному житті індивід, як правило, не має подібної точної інформації, що змушує його приписувати іншим причини їх дій і вчинків. Причинне пояснення вчинків іншої людини шляхом «приписування» йому почуттів, намірів, думок і мотивів поведінки, називається каузальною атрибуцією (від лат. «кауза» – причина, «атрибуція» – приписування). «Приписування» здійснюється на основі подібності поведінки з якимись іншими зразками, що були у минулому досвіді суб'єкта сприйняття, або на основі аналізу власних мотивів, передбачуваних в аналогічній ситуації (у цьому випадку може діяти механізм ідентифікації) [4].

Найчастіше це буває за дефіциту інформації про партнера, що змушує орієнтуватися на «гарну» чи «погану» людину. Як правило, каузальна атрибуція здійснюється не усвідомлено – на основі ідентифікації партнера з якоюсь знайомою людиною або шляхом віднесення його до певної групи осіб, про яку вже є певні уявлення. У таких випадках люди можуть робити безпідставні висновки, ґрунтуючись не на причинно-наслідкових відношеннях, а на випадкових асоціаціях. Наприклад, усіх осіб з великим лобом вони вважатимуть розумними, огрядних – добродушними, тих, хто має жорстке волосся, – хоробрими тощо [6].

Необхідність у каузальній атрибуції з'являється у тих випадках, коли виникають несподівані перешкоди та труднощі на шляху спільної діяльності. Тоді люди вдаються до каузальної атрибуції своєї або чужої поведінки і намагаються таким чином вплинути на подальші події. Причому, чим більші труднощі зустрічаються нам при взаємодії, тим більш серйозно ми підходимо до пошуку причин цих труднощів.

Іноді передбачити поведінку партнера неможливо. І для того, щоб зрозуміти його наміри нам потрібно поглянути на події очима іншої людини, у науці це має назву – децентрація.

Децентрація – це «механізм подолання егоцентризму і означає перетворення власних образів, понять і уявлень шляхом прийняття у розрахунок можливих точок зору інших людей» [3].

Можна зробити висновок: щоб передбачити поведінку партнера, потрібно поглянути на ситуацію його очима.

Розглянемо найбільш розповсюджені помилки у прогнозуванні поведінки партнера, які найчастіше бувають викликані наступними причинами:

1. Недостатність знань про партнера, судження про його характер на основі одного значущого вчинку або вибудування його образу, представляючи лише окремі риси.

2. Не врахування того, що поведінка людини відрізняється від поведінки стереотипу у силу його індивідуальних особливостей.

3. Недостатня поінформованість про ситуацію, в якій опинився партнер.

Спіраючись на знання особливостей і механізмів сприйняття людьми один одного, можна дати деякі рекомендації.

1. Розвивати спостережливість, звертати увагу на всі особливості зовнішнього вигляду та психологічного складу людини.

2. Прагнути отримати про людину повну інформацію.

3. Давати по можливості повну інформацію про себе.

4. Говорити з партнером його мовою.

5. Розмовляти з партнерами у зручному місці, у спокійній обстановці.

6. Не піддаватися впливу попередньої інформації про партнера.

7. Пояснювати свої дії.

8. Об'єктивно оцінювати партнера і робити висновки неупереджено [3].

На правильність сприймання партнера по спілкуванню суттєво впливає установка – попередньо сформована готовність сприймати іншого під певним кутом зору. Її дією можна пояснити ефект ореолу – приписування позитивних якостей особам, до яких суб'єкт сприймання ставиться позитивно, і негативних – тим, хто йому не подобається.

З установкою пов'язано і явище стереотипізації.

Стереотипізація (лат. *stereos* – твердий; гр. *typos* – відбиток, форма) – привнесення в образ партнера рис, якими наділяють представників певної професійної чи національної групи [5, с. 298]. Стереотипізація виникає внаслідок узагальнення власного досвіду суб'єкта, до якого він приєднує відомості, одержані з інших джерел. Ці відомості бувають сумнівними або й хибними, тому й узагальнення можуть бути помилковими.

На формування образу сприймання людини може впливати і атракція.

Атракція (лат. *attractio* – притягування) – привабливість одного партнера по спілкуванню для іншого. Формами атракції є симпатія, дружба і кохання [6].

Отже, у ситуації спілкування образ партнера виникає як результат комунікації, що регулює процес спілкування. Партнер постає не тільки як людина певного віку, статі, а і як особистість, що має лише їй властиві інтелектуальні, емоційні та вольові риси. Їх пізнання є головним завданням міжособистісного розуміння.

Література:

1. Гойхман О.Я., Надеина Т. М. Основы языковой коммуникации. М.: Прогресс, 1997. 426 с.
2. Куликова Л.В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты: на материале русской и немецкой лингвокультур: моногр. Красноярск: ПЮ КДПУ, 2004. 196 с.
3. Механізми сприйняття і взаєморозуміння. URL: https://studme.com.ua/187912067225/etika_i_estetika/mehanizmy_vospriyatiya_vzaimoponimaniya.htm
4. Поняття спілкування і міжособистісних відносин. URL: http://om.net.ua/4/4_16/4_16696_ponyatie-obshcheniya-i-mezhlichnostnih-otnosheniy.html
5. Психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
6. Психологія та педагогіка. URL: http://subject.com.ua/psychology/psyho_pedagog/24.html
7. Сысоев П.В. Языковое поликультурное образование. Иностр. яз. в шк. 2006. № 4. С. 2–14.
8. Феномени ідентифікації, рефлексії та емпатії. URL: http://pidruchniki.com/1886031337290/psihologiya/fenomeni_identifikatsiyi_refleksiyi_empatiyi

Анотація

Ю. ФЕДОРОВА. ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ Й ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПАРТНЕРА У МОВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Статтю присвячено проблемі ідентифікації та розуміння особи у мовній взаємодії. Вивчено проблему організації міжкультурної комунікації у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Розглянуто теорії міжкультурної комунікації, в яких розглядаються різні проблеми взаємодії культур. Відзначено, що для побудови образу партнера використовують такі засоби, як ідентифікація і рефлексія.

Ключові слова: ідентифікація, емпатія, рефлексія, децентрація, стереотипізація.

Аннотация

Ю. ФЕДОРОВА. ПРОБЛЕМА ПОНИМАНИЯ И ИДЕНТИФИКАЦИИ ПАРТНЕРА В ЯЗЫКОВОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ

В статье рассматривается проблема идентификации и понимания личности в языковом взаимодействии. Изучена проблема организации межкультурной коммуникации в работах отечественных и зарубежных ученых. Рассмотрены теории межкультурных коммуникаций, в которых рассматриваются различные проблемы взаимодействия культур. Отмечено, что для построения образа партнера используются такие основные способы как идентификация и рефлексия.

Ключевые слова: идентификация, эмпатия, рефлексия, децентрация, стереотипизация.

Summary

YU. FEDOROVA. THE PROBLEM OF UNDERSTANDING AND IDENTIFICATION OF PARTNER IN LANGUAGE INTERACTION

The article deals with the problem of identification and understanding of personality in linguistic interaction. The problem of organization of intercultural communication in the works of Ukrainian and foreign scientists has been studied. Theories of intercultural communications in which various problems of interaction of cultures are considered. It is noted that for building the image of a partner, such basic methods as identification and reflection are used.

Key words: identification, empathy, reflection, deceneration, stereotipization.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської
філології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

ЕКОЛОГІЧНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО КОНТАКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Постановка проблеми. Екологічний підхід у науці передбачає дії людини, спрямовані на збереження біологічного та культурного різноманіття [1, с. 65-66]. Екологія розуміється не тільки як чистота навколишнього середовища й взаємовідносини його складових, а й як чистота мови, вплив суспільства і глобалізації на мову й мовлення. Еколінгвістика з великою кількістю її аспектів є свідченням переходу лінгвістики з науки, що описує проблеми, у діяльну науку, що вирішує проблеми комунікативного плану.

Еколінгвістичне вивчення дискурсу має за мету схарактеризувати культурні доміанти певного суспільства як одиниць ментальної сфери, встановити специфіку спілкування, визначити формульні моделі етикету та мовленнєвої поведінки у рамках певного етносу. Феномен контакту набуває осмислення як комунікативна категорія, що реалізується у дискурсивній взаємодії адресанта і адресата з урахуванням їх соціальних ролей, взаємних відносин та стану, зумовленого ситуативними факторами спілкування.

Аналіз останніх досліджень. Велика кількість розвідок в еколінгвістичному напрямку (див., наприклад, Е. Naugen [9], С.В. Іонова [2]), що на сучасному етапі розвитку мовознавства стає одним з провідних, ставлять у центр уваги *Ното Contactum* – людину, що контактує. Вивчення принципів екологічності контакту з точки зору *функціонально-комунікативного підходу*, який набув висвітлення у наукових працях В.О. Самохіної В.О. [6] та багатьох інших учених, має цілком розширити уявлення про міжособистісне спілкування та сприяти покращенню екологічності комунікації у соціальних екосистемах шляхом контролю за вербальними та невербальними засобами.

Отже, **завданням нашого дослідження** є вивчення функціонально-комунікативних особливостей англійського ділового дискурсу крізь призму еколінгвістики. *Актуальність* роботи зумовлено зверненням до проблеми співвідношення мови як об'єкта та людини як важливого складника середовища її існування і загальною спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на комплексний підхід до розкриття механізмів продукування дискурсу та специфіки його побудови. *Об'єктом* дослідження є комунікативний контакт у сучасному англійському діловому дискурсі, а *предметом* – екологічність способів й засобів реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ у бізнес сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контакт встановлюється, підтримується та розмикається між комунікантами, що користуються спільною мовою та культурою.

Комунікативна категорія КОНТАКТ (далі – ККК) є культурно-специфічною гіпердискурсивною, категорією, що регулює взаємодію комунікантів у фазах контактостворення, контактопідтримання і контакторозмикавання та визначається: а) двошаровістю (актуалізує фатичність та інформативність) і б) двополярністю (характеризується комунікативним унісоном «плюс-полярність» й комунікативним дисонансом «мінус-полярність»). Основу ККК складає поняття «контакт», яке наявне у свідомості англійських комунікантів як репрезентація комунікативної події спілкування суб'єктів комунікації з метою фатичного та інформативного обміну. Контакт є елементом комунікативного процесу й способом спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів у дискурсивних ситуаціях, які відрізняються конфігураціями ролей комунікантів та їх настановами на гармонізацію або дисгармонізацію стосунків [7, с. 4-5].

Комунікативний компонент культури мовлення, що спирається на комунікативну стилістику, рекомендує найбільш відповідний вибір мовленнєвих засобів контакту у кожній окремій сфері й у специфічних умовах спілкування. Нормативні установки мови, спільної для всіх членів національного колективу, створюють необхідний мінімум для того, щоб мовлення того, хто говорить або пише, було б правильним, загальнозрозумілим, достатньо виразним, щоб думка передавалася точно й адекватно [1, с. 115], а способи та прийоми контактування посилювали б комунікативні позиції особистості у процесі спілкування без послаблення комунікативної позиції співбесідника [2, с. 91].

Діловий/бізнесовий дискурс (далі – ДД) як мовленнєва практика професійного співтовариства, що проводиться для досягнення взаємовигідної угоди з певного питання з метою боротьби за отримання прибутку, й функціонує в інституційно-виробничій сфері, де комуніканти мають повноваження для вирішення ділових проблем, встановлення та розвитку ділових відносин, при цьому глобальна мета комунікації знаходиться поза спілкуванням, а тематичний репертуар відрізняється високим ступенем фіксованості теми у предметних областях «бізнес» та «гроші». Торгівля, обслуговування, виробництво, фінансова та банківська справа є сферами комунікації ДД, в яких контакт має свої особливості, що виявляються у типових комунікативних ситуаціях, прототипових місцях та тематичі спілкування [4, с. 44-50].

Встановлення контакту у діловому дискурсі, як і в інших типах інституційного дискурсу, можливо за різними каналами зв'язку. Окрім безпосереднього контакту, у діловому дискурсі типово також спілкування телефоном,

яке є чітко структурованим й передбачає початок, основну частину і завершення, що значно полегшує сприйняття інформації та розпізнавання інтенцій мовцями, позбавлених візуального контакту. Кожній частині притаманний певний набір стандартних клішованих фраз, сталих виразів, які отримали назву "telephone language" [4, с. 75].

Як показують наші спостереження, результат ефективності професійного спілкування, як при паритетному, так і при ієрархічно-організованому спілкуванні у рамках ДД, багато у чому залежить від параметрів ситуації при встановленні, підтриманні та розмиканні комунікативного контакту. Ординарні ситуації, як типові групові практики, являють собою стандартне, унормоване спілкування співробітників у робочому порядку. Наведений фрагмент ілюструє реалізацію контакту в ординарній ситуації ДД (*A normal day at a normal business*), що обмежується фазою фатичного привітання:

(1) *Harry and Gib come out of an elevator on the 12th floor. Behind the receptionist is a burnished metal sign which reads TEKTEL SYSTEMS. They cross an open floor of cubicle spaces. There is the hum of activity everywhere. A normal day at a normal business.*

*SECRETARY: *Morning, Mr. Tasker.*

*HARRY: *Morning, Charlene* [12].

Співробітники фірми, секретарка та старший співробітник підрозділу, які тривалий час працюють разом, побачивши один одного, вітаються, причому молодша за соціальною ієрархією секретарка першою звертається з привітанням до старшого, уживаючи етикетне висловлення *Morning* та увічливе соціально-актуалізоване звертання *Mr. Tasker*, що виконують функцію фатичного контактовстановлення. Адресат відповідає комунікативною підтримкою ініціальної репліки, уживаючи в унісон етикетне *Morning* та, як вищий до нижчого, власне ім'я адресанта *Charlene*. Такий контакт визначається як нульовий [5, с. 469], оскільки комуніканти обмежуються лише фатичним контактовстановленням, не маючи ціллю далі розвивати контакт.

За результатами дослідження, етикетна фаза привітання а, інколи, і прощання у ДД може випадати, і це, на наш погляд, є також екологічним способом контактування, бо ділова мова тяжіє до стислості та мовної економії: *Time is money*. Відсутність суб'єктивної інформації, метакомунікації у ситуаціях ДД пояснюється тим, що суб'єкти цього типу ІД, у боротьбі за вигоду, зосереджені на питаннях бізнесу, що актуалізується суто об'єктивною інформацією. Наведена нижче комунікативна подія контакту у двох фазах ординарної ситуації ДД є реалізацією інформативної функції контакту, за термінологією Г.Г. Почепцова, прикладом «безпосереднього контакту» [5, с. 469]:

(2) *Helen's nerdy boss BRAD, comes up behind her, scowling.*

Brad: Helen! Have you pulled those files yet? I need them by lunch.

Helen: I won't let you down, Brad.

Brad leaves [12].

Шеф встановлює контакт з підлеглою з того, що він вважає найважливішим на цей момент: термінове виконання завдання. У контактній функції (включення у контакт) виступає звертання на ім'я й аргументування, виражене питальним реченням риторичного характеру, та імпліцитним наказом у формі стверджувального речення. Ініціальна репліка виконує контактовстановлюючу функцію спонукування до дії (інформативна складова контакту). Адресат підтримує контакт стереотипною для таких ситуацій обіцянкою виконати роботу у формі стверджувального речення у Future Indefinite Tense (*Я не підведу*), що виконує контактопідтримуючу функцію обіцянки. Фаза вербального розмикання контакту відсутня, відповідь підлеглої інформативна. Такий контакт є інформативно наповненим і маніфестує, таким чином, один з принципів екологічності спілкування у ДД.

Боротьба за грошову винагороду, а саме, отримання чайових, прийняте у готельному та інших сферах сервісного бізнесу, ілюструє наведений нижче приклад реалізації ККК в ординарній ситуації ДД:

(3) *A chime goes off to indicate there's someone at the door.*

EDWARD: Champagne (He starts to stand up).

VIVIAN: (motions for him to stay). Hey. I might as well make myself useful.

Edward sits back down. Vivian waltzes up the steps and opens the front door.

WAITER: (comes into the room with a silver cart; on it is a bucket of champagne and a covered bowl).

Where would you like it?

VIVIAN: Where would we like it?

EDWARD: Where would we like it? Here'll be fine.

The Waiter carries it down the steps and sets it in the middle of the living room. He turns and heads back up the stairs and pauses near Vivian, staring. Vivian stares back at him.

VIVIAN: What are you looking at?

The Waiter glances away uncomfortably and exits. Vivian closes the door behind him, marches back down the stairs.

EDWARD: I think he wanted you to tip him [12].

Адресант – офіціант – встановлює контакт з постояльцями готелю за допомогою кінесичних та проксе-мічних невербальних компонентів та питального речення у контактовстановлюючій функції запиту інформації щодо виконання послуги (інформативна складова). Контакт підтримується тим, що клієнти-адресати уживають ініціальне висловлення в іконічному та частково модифікованому вигляді, що має функціональне навантаження розвитку контакту. Надавши послугу, адресант уживає кінетичний НВК *pauses near Vivian, staring* у контактопідтримуючій функції натяку на винагороду (інформативна складова). Контакт очей підтримується адресатом, який, не розуміючи сигналу, уживає питальне речення *What are you looking at?* Адресант розмикає контакт за

допомогою кінесичного та проксемічного невербальних компонентів комунікації *glances away uncomfortably and exits*. Фрагмент спілкування демонструє комунікативну невдачу. Цей контакт є суто інформативним, але порушує принципи екологічності спілкування: відсутність фатичних етикетних формул у фазах встановлення, і, особливо, розмикання контакту призводять до цього.

Окрім двошаровості, як поєднання інформативності з фатичністю, ККК характеризується також за модусом взаємодії, двополярністю, яка наявна у свідомості носіїв англійської мови у вигляді унісонного контакту «плюс-полярність» й дисонансного контакту «мінус-полярність». Унісонний контакт проявляє себе як екологічний спосіб контактування, оскільки становить гармонійне спілкування мовців заради безконфліктної, кооперативної й узгодженої взаємодії. Він є обов'язковою умовою розвитку дискурсу. Дисонансний спосіб контактування – це комунікативний збій у спілкуванні, який у силу ситуативних чинників або індивідуально-психологічних установок суб'єктів дискурсу на дисгармонізацію відносин проявляється в опозитивній формі мовленнєвої поведінки та може призводити до розладу контакту.

Двополярність контакту заснована на ціннісному складникові ККК. Досліджено, що лексична одиниця *contact* має зв'язок з *tact* [*F < L tactus, pp. of tangere, to touch < IE base tag-, to touch, grasp> OE thaccian, to stroke*] – “*a delicate perception of the right thing to say or do without offending, skill in dealing with people*” [11] – вмінням спілкуватися, делікатним, тактовним ставленням до співрозмовника з метою запобігання образи. Унісонний контакт маніфестує реалізацію стратегії кооперації за допомогою тактик, заснованих на принципах увічливості (такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії), які утворюють не тільки фундамент інформаційно-регулятивної компетенції та комунікативну норму, а й національну цінність англомовців.

Можна стверджувати, таким чином, що запорукою ефективного спілкування виступає гармонічний діалог, який передбачає: узгодженість стратегій і тактик співрозмовників. Кооперативна комунікативна стратегія – унісонна, спрямована на співпрацю, зумовлена спільними цілями комунікантів, чії позиції не є протилежними, а, навпаки, доповнюючими, та закорінена на максимах кількості, якості, релевантності, способу вираження, постулатах такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди й симпатії [10, с. 125-130]. Для реалізації своїх комунікативних інтенцій англомовці обирають також рівні ввічливості [8, с. 317], які регулюють мовленнєве спілкування й направлені на захист та збереження соціального обличчя комуніканта.

Унісонний контакт у ДД, як у паритетному, так і у ієрархічно-організованому спілкуванні мовців, виокремлено на підставі дотримання суб'єктами ДД мовленнєвих норм спілкування, що ґрунтуються на принципах тактовності та увічливості, а також на правилах передачі / взяття ходу: репліки у відповідь охоплюють реакцію прийняття та підтримки контакту, є передбачуваними й відповідними очікуванням та відповідають мовленнєвій нормі спілкування. Наведена вище ситуація унісонного контакту у ДД базується на усвідомленні мовцями того факту, що вони обидва можуть отримати користь з довірчих стосунків.

Дисонансний дискурс в англомовному ДД характеризується тим, що мовці у статусно-рольових відносинах відходять від норм спілкування, демонструють «поведінку боса», висловлюючись жорстко та категорично, вживаючи директивні форми та конструкції у негативній формі, що не тільки втомлює співбесідника, але й лякає його загрозою можливої ескалації конфлікту [3], як, наприклад, у цій неординарній ситуації контакту:

(4) *Andy walks in. Smiling. Eager. Miranda's chair facing away from her. “Good morning. Miranda. What can I do for you?”*

And Miranda turns. Her gaze lands on Andy's shoes. Then her eyes travel to Andy's face, a process which seem to take forever. Then, of all the scary things she could do, Miranda does the scariest. Smiles. Andy flies out of Miranda's office [13].

Ця комунікативна подія маніфестує неекологічність спілкування мовців у статусних відносинах, коли вищий за службовим положенням намагається відкрито принизити нижчого. Функція контактостворення реалізується адресантом – секретаркою Енді – за допомогою етикетного висловлення привітання та стереотипною для бізнес сфери формулою *What can I do for you?*, а також проксемічних, кінесичних та просодичних компонентів комунікації *Andy walks in. Smiling. Eager*. Хоча контакт невербально і підтримується адресатом, він не направлений на розвиток гармонійних відносин, а, навпаки, скерований на залакування підлеглої. Комунікативна поведінка адресата дисгармонізує відносини.

Англомовний ДД є компететивним типом дискурсу, контакти в якому пов'язані з конкуренцією думок, знань, настанов партнерів по комунікації, тобто, він корелює з конфліктно-спрямованим спілкуванням, але акцент робиться саме на конкуренції думок, а не на конфліктній реалізації. Учасники дисонансного контакту зазвичай експлуатують різноманітні засоби: некоректні прийомі аргументації, пряму та непряму особистісну атаку на партнера, як, наприклад, акцентування негативних аспектів в його характері, негативне оцінювання його дій, апелює до цінностей. Причому партнери чоловічої статі часто імплікують загрозу, оскільки у своїх висловленнях, категоричних та менш експресивних, ніж жіночі, вони приймають рішення щодо подальших дій, що ведуть до руйнування або модифікації наявних відносин. Дисонансний контакт у ДД виокремлено на основі таких функцій, як функція порушення мовленнєвих норм, функція грубого переривання контакту, функція погрози, функція негативної оцінки дій, функція звинувачення.

За результатами дослідження, унісонний контакт «плюс-полярність» у ДД становить 87% від усього корпусу зібраного матеріалу. Це пояснюється тим, що цей тип інституційного дискурсу у більшості випадків постулюється принципами співпраці та узгодженості робочого процесу заради результативності й отримання прибутків. Діловий дискурс як ціленаправлена статусно-мовленнєва діяльність людей, об'єднаних ідеєю боротьби

за прибутку та належністю до ділових відносин у сферах виробництва товарів, фінансування, торгівлі, продажу продукції та послуг, базується на стабільності, традиційності та стандартизованості англомовців щодо норм та правил спілкування, прийнятих у діловому співтоваристві. Вибір засобів контакту у ДД зумовлюється суворою точністю, об'єктивністю, конкретністю, лаконічністю, відсутністю образності та емоційності, виключенням дво-значності й різночитання.

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що екологічність спілкування у сучасному англомовному діловому дискурсі маніфестується унісонним комунікативним контактом, що розвивається у трьох фазах, та в якому інформативна складова перевищує за обсягом фатичну. Ефективна взаємодія та кооперативна співпраця досягається внаслідок такту й ввічливості англомовних агентів та клієнтів, зважання думки іншого, уваги до слів та дій співрозмовника, особливий шанобливий підтримці дистанції між комунікантами, готовності піти на компроміс заради успіху справи та репутації закладу. Світоуявлення англомовців впливає на їх комунікативну поведінку й маніфестується у нормах, способах і засобах їх спілкування.

Вивчення функціонально-комунікативних особливостей англомовного дискурсу крізь призму еколінгвістики сприяє конкретизації його основних ознак і складників. Надалі перспективою є вивчення інших англомовних інституційних типів дискурсу з позиції еколінгвістики.

Література:

1. Бельчинов Ю.А. Стилистика и культура речи. М.: изд-во УРАО, 2000. 160 с.
2. Ионова С.В. К вопросу о признаках экологичности текстовой коммуникации. Вестник Волгоградского гос. ун-та. Серия «Языкознание». 2011. № 1 (13). С. 190-197.
3. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи: дис... докт. филол. наук: 10.02.01. Саратов, 2001. URL: <http://www.disscat.com/content/spetsificheskie-kommunikativnye-edinitsy-dialogicheskoi-rechi>
4. Науменко Л.П. Сучасний англомовний бізнес-дискурс в комунікативно-прагматичному та концептуальному висвітленні: монографія. К.: Логос, 2008. 360 с.
5. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике: монография / сост., общ. ред. и вступ. ст. И.С. Шевченко; Харьк. нац. ун-т имени В.Н. Каразина. 2009. 556 с.
6. Самохіна В.О. Функціонально-комунікативний напрям досліджень у лінгвістиці. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2012. № 1022. С. 130-136.
7. Шпак О.В. Реалізація комунікативної категорії КОНТАКТ у сучасному англомовному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2015. 20 с.
8. Brown P., Levinson S. Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge: CUP, 1987. 352 p.
9. Haugen E. The Ecology of Language; Essays. Stanford: Stanford University Press, 1972. 384 с.
10. Leech G. Principles of Pragmatics. London, N.Y. : Longman, 1983. 250 p.
11. Webster's New World Dictionary of American English / Ed. in Chief Victoria Neufeldt. USA: Macmillan, 1993. 1570 p.
12. "True Lies". URL: www.imsdb.com/scripts/True-Lies.html
13. "Devil Wears Prado". URL: www.360doc.com/.../91891_2299374.shtml

Анотація

О. ШПАК. ЕКОЛОГІЧНІСТЬ КОМУНІКАТИВНОГО КОНТАКТУ В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено вивченню екологічності ділового дискурсу, що проявляється в оптимальному співвідношенні фатичності та інформативності в унісонних контактах агентів і клієнтів ділової сфери комунікації. Увагу зосереджено на реалізації комунікативної категорії КОНТАКТ в англомовному діловому дискурсі. Сукупність норм і правил мовленнєвої поведінки регулює комунікативний процес. У результаті дослідження виявлено, що тип ситуації і фактор адресату впливають на протікання контакту у фазах встановлення, підтримання за розмикання. Висновки підкріплено прикладами з англомовного бізнес дискурсу.

Ключові слова: діловий дискурс, комунікативна категорія контакт, норма, ситуація, фаза контакту, унісонний контакт.

Аннотация

Е. ШПАК. ЭКОЛОГИЧНОСТЬ КОММУНИКАТИВНОГО КОНТАКТА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ДЕЛОВОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена изучению экологичности делового контакта, что проявляется в оптимальном соотношении фатичности и информативности в унисонных контактах агентов и клиентов деловой сферы коммуникации. Внимание сосредоточено на реализации коммуникативной категории КОНТАКТ в деловом дискурсе. Совокупность норм и правил речевого поведения англичан регулирует коммуникативный процесс. В результате исследования выявлено, что тип ситуации и фактор адресата влияют на протекание контакта на фазах установления, поддержания и размыкания. Выводы подкреплены примерами из англоязычного делового дискурса.

Ключевые слова: деловой дискурс, коммуникативная категория контакт, норма, ситуация, фазы контакта, унисонный контакт.

Summary

O. SHPAK. ECOLOGY OF ENGLISH COMMUNICATIVE CONTACT IN BUSINESS DISCOURSE

The article is focused on studying the ecological essence of business discourse as optimal ratio of phatic and informational content in unison contacts of agents and clients in the English business sphere. In particular, attention is paid to the realization of the communicative category CONTACT in business discourse. The set of standards and rules of verbal and non-verbal behavior in English society organizes and regulates communicative process. The type of situation and the addressee are leading factors on three stages of contact: establishing, maintaining and breaking. The findings are supported with the examples taken from the English business discourse.

Key words: business discourse, communicative category CONTACT, norm, situation, addressee factor, phase, unison contact.

«Південний архів» (Збірник наукових праць. Філологічні науки)
„Pivdenniy Arkhiv” (Collected papers on Philology)

Наукове видання

ПІВДЕННИЙ АРХІВ
PİVDENNIY ARKHIV

(Збірник наукових праць. Філологічні науки)
(Collected papers on Philology)

Випуск — **LXXIII**
Issue

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 27,67. Замов. № 0618/52. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.